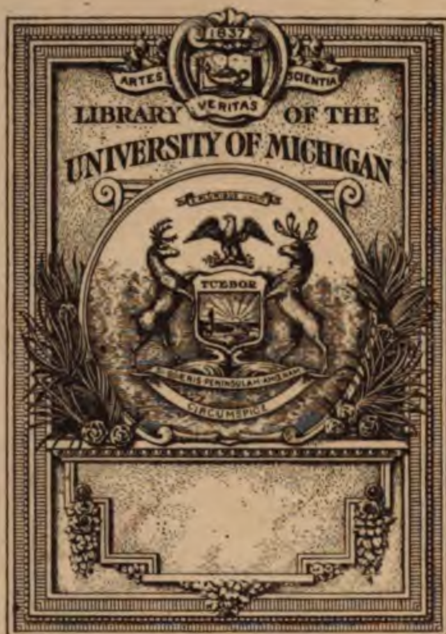
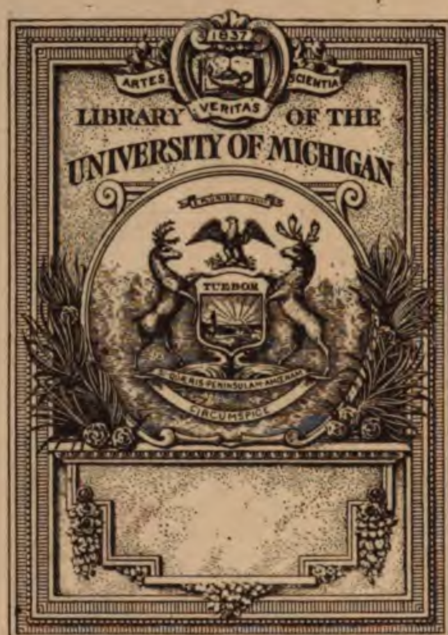
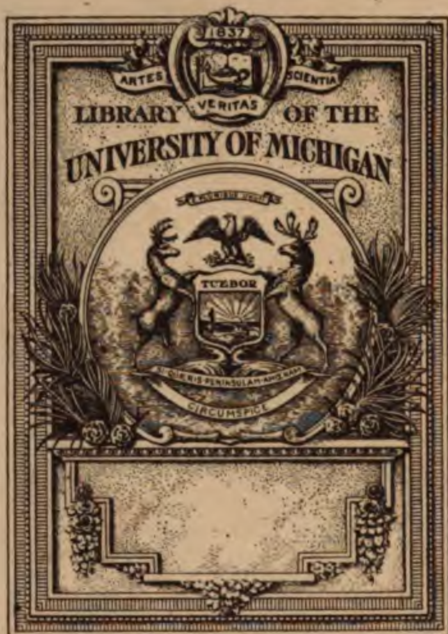
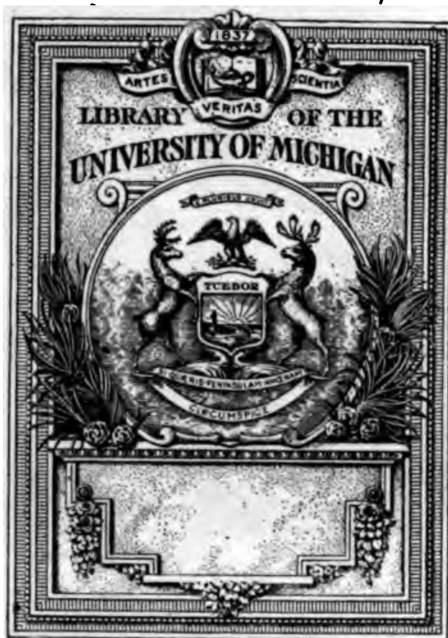

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP,

GEVESTIGD

TE

UTRECHT.

EERSTE DEEL.

UTRECHT,
KEMINK & ZOON.
1877.

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP,

GEVESTIGD

TE

UTRECHT.

EERSTE DEEL.

UTRECHT,
KEMINK & ZOON.
1878.

VOORBERICHT.

Terwijl wij voortaan, ter vervanging van de KRONIEK, *een goed deel van hetgeen wij uitgeven, onder den naam van* BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN, *aan onze medeleden aanbieden, zijn wij ons niet onbewust van den eisch der taak van hen, die geschriften, welke tot stof ter vermeerdering der Geschiedkunde kunnen dienen, het licht doen zien. Alles wat wij geven, behoorde even belangrijk, ja, eenig; alles behoorde zonder feil gelezen en gedrukt te zijn.*

Moesten zij, die aan dezen eisch niet volkomen beantwoorden, hunnen arbeid staken, dan zouden wij de taak aan anderen moeten overlaten, geschikter of gelukkiger dan wij. Intusschen de aanvraag ter plaatsing eener Bijdrage is vaak moeilijk met eene weigering te bejegenen, daar wat den eenen onbelangrijk dunkt, den ander voor zijne studie uitnemend dienstig is. En ontsnapt ons eene drukfout of onjuiste lezing, wij wijzen steeds duidelijk aan, wáár het origineel te vinden is, en alzoo is de ware lezing voor kundiger en nauwlettender lezer op te sporen. Wat voorts het mogelijk bij sommigen bestaande verlangen aangaat, dat wij wat meer tot opheldering van het duister blijvende mochten toebrengen, zoo voeren wij tot onze rechtvaardiging aan, dat wij ons niets anders voorstellen dan stof ter bewerking te

VOORBERICHT.

Terwijl wij voortaan, ter vervanging van de KRONIEK, *een goed deel van hetgeen wij uitgeven, onder den naam van* BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN, *aan onze medeleden aanbieden, zijn wij ons niet onbewust van den eisch der taak van hen, die geschriften, welke tot stof ter vermeerdering der Geschiedkunde kunnen dienen, het licht doen zien. Alles wat wij geven, behoorde even belangrijk, ja, eenig; alles behoorde zonder feil gelezen en gedrukt te zijn.*

Moesten zij, die aan dezen eisch niet volkomen beantwoorden, hunnen arbeid staken, dan zouden wij de taak aan anderen moeten overlaten, geschikter of gelukkiger dan wij. Intusschen de aanvraag ter plaatsing eener Bijdrage is vaak moeilijk met eene weigering te bejegenen, daar wat den eenen onbelangrijk dunkt, den ander voor zijne studie uitnemend dienstig is. En ontmoet ons eene drukfout of onjuiste lezing, wij wijzen steeds duidelijk aan, waar het [illegible] *te vinden is, en alzoo is de ware le*[illegible] *tender lezer op te sporen. Wel* [illegible] *bestaande verlangen aan-* [illegible] *het duister blijvende* [illegible] *ligtvaardiging aan,* [illegible] *er bewerking te*

—

leveren. Ook zouden wij vreezen te verraden van de kunde der lezers een' geringen dunk te hebben, zoo wij woorden en zaken uitlegden, die voor hen, die deze stukken het nuttigst kunnen aanwenden, geene verklaring behoeven. En van den anderen kant staat het vast, dat zij, wien eenig stuk wegens de specialiteit hunner studie bijzonder te stade komt, steeds beter dan iemand in staat zijn het duistere te verklaren.

Maart, 1878. **De Commissie van uitgave.**

————

REKENING VAN HET HISTORISCH GENOOTSCHAP.

1877.

Ontvangst.

Saldo der rekening 1876	*f* 123.77
Contributiën	- 2400.—
Verkochte Werken van het Genootschap . . .	- 145.07
Rente van het reserve-kapitaal en van belegd kasgeld	- 108.97
Diverse ontvangsten	- 13.60
	f 2791.41

Uitgaaf.

Kosten der Werken van het Genootschap. .	*f* 2018.25
Bibliotheek en Leesgezelschap	- 311.67
Bezoldiging van den amanuensis en van den bode; drukwerk, porto's enz.	- 312.12
Kosten van 't lokaal voor de vergaderingen en voor de Bibliotheek	- 104.85
Saldo, op nieuwe rekening over te brengen .	- 44.52
	f 2791.41

NAAMLIJST DER LEDEN [1])

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP,

GEVESTIGD

te UTRECHT.

BESTUUR.

Mr. N. P. J. Kien, Burgemeester der stad Utrecht, *Honorair Voorzitter.*
Dr. W. G. Brill, *Eerste Voorzitter.*
Mr. B. J. L. de Geer van Jutfaas, *Tweede Voorzitter.*
Mr. J. A. Grothe, *Eerste Secretaris.*
Dr. P. J. Vermeulen, *Tweede Secretaris.*
Mr. J. I. D. Nepveu,
J. Hartog, *Tweede Bibliothekaris.*
Mr. J. F. B. Baert, *Penningmeester.*

---

1) Bij deze lijst is aangenomen de feitelijke toestand op 1°. Mei 1877.

HONORAIRE LEDEN.

Dr. J. J. Altmeyer, te Brussel.
Edmondo de Amicis, te Turin.
L. de Baecker, te Bergues.
Dr. J. M. F. Birnbaum, te Giessen.
E. de Borchgrave, te Brussel.
Dr. A. Borgnet, te Luik.
Dr. J. G. Burman Becker, te Koppenhagen.
E. de Busscher, te Gent.
R. Chalon, te Brussel.
H. Conscience, te Brussel.
Luigi Cossa, te Pavia.
Fr. Cramer, te Straalsond.
J. L. A. Diegerick, te Iperen.
M. F. Essellen, te Hamm.
E. van Even, te Leuven.
Mariano Pardo de Figuero, te Medina Sidonia.
L. P. Gachard, te Brussel.
Jhr. J. J. de Geer, te Utrecht.
Dr. H. Grote, te Hannover.
G. Guillaume, te Brussel.
J. Duffus Hardy, te London.
Henry Havard, te Parijs.
Ferd. von Hellwald, te Rome.
A. Henne, te Brussel.
Dr. J. F. J. Heremans, te Gent.
Xavier Heuschling, te Brussel.
Th. Juste, te Brussel.
F. Kügler, te Berlijn.
P. Lansens, te Couckelaere.
L. von Ledebur, te Berlijn.
C. Leirens, te Gent.
F. von Löher, te München.
A. Mathieu, te Brussel.

J. Lothrop Motley, te Londen.
K. Nijs, te Antwerpen.
Ed. Osenbrüggen, te Zürich.
Ch. Paeile, te Rijssel.
Ridder Jules Pautet, te Beaune.
G. H. Pertz, te Berlijn.
Ch. Rahlenbeck, te Brussel.
F. Rens, te Gent.
Dr. G. J. Rosenkrans, te Munster.
C. A. Serrure, te Brussel.
K. F. Stallaert, te Brussel.
Dr. Ph. Wackernagel, te Dresden.
Dr. W. Wattenbach, te Berlijn.
Dr. J. J. F. Wap, te Delft.
A. Wauters, te Brussel.
J. J. A. Worsaae, te Koppenhagen.

GEWONE LEDEN.

Dr. J. G. R. Acquoy, te Zalt-Bommel.
Mr. D. van Akerlaken, te Hoorn.
A. J. van Asselt, te Oldebroek.
W. H. van den Sande Bakhuyzen, te Utrecht.
D. A. Balfoort, te Utrecht.
Mr. W. H. de Beaufort, te Leusden.
Jhr. Mr. F. W. A. Beelaerts van Blokland, te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. G. J. Th. Beelaerts van Blokland, te 's Gravenhage.
L. M. Beels, te Amsterdam.
Mr. A. R. van Bel, te Amsterdam.
Mr. N. P. van den Berg, te Batavia.
Mr. J. J. Teding van Berkhout, te Amsterdam.
Mr. P. J. Teding van Berkhout, te Amsterdam.
W. van Beuningen, te Ameyde.
Mr. M. Bichon van IJsselmonde, te Rotterdam.
Mr. W. R. Boer, te Utrecht.

Dr. A. van der Boon Cz., te Zaandam.
Jhr. W. Boreel van Hogelanden, te Velzen.
Jhr. H. van den Bosch, te Utrecht.
Mr. P. van den Brandeler, te 's Gravenhage.
Dr. A. W. Bronsveld, te Haarlem.
C. W. Bruinvis, te Alkmaar.
A. J. de Bull, te Amsterdam.
Mr. H. J. J. Bijleveld, te 's Gravenhage.
Mr. A. W. van Beeck Calkoen, te Utrecht.
Mr. C. A. Chais van Buren, te Amsterdam.
Dr. P. D. Chantepie de la Saussaye Dz., te Hemmen
G. Craayvanger, te Utrecht.
J. Craandijk, te Rotterdam.
J. Backer Dirks, te Nieuwediep.
Dr. J. I. Doedes, te Utrecht.
Mr. C. G. de Balbian van Doorn, te Utrecht.
Mr. J. J. van Doorninck, te Zwolle.
Dr. G. J. Dozy, te Deventer.
Dr. J. C. Drabbe, te Leiden.
J. H. Eichman, te Oudshoorn.
J. van Eik, te Amsterdam.
Mr. J. van Eik Jr., te Amsterdam.
Dr. C. Ekama, te Haarlem.
Mr. W. H. Elias, te Amsterdam.
Jhr. W. I. C. Rammelman Elsevier, te Leiden.
Dr. C. A. Engelbregt, te Utrecht.
Mr. A. J. Enschedé, te Haarlem.
Dr. A. H. G. P. van den Es, te Utrecht.
Mr. D. Everwijn, te 's Gravenhage.
Mr. G. J. Fabius, te Utrecht.
Mr. A. R. Falck, te Utrecht.
Mr. H. O Feith, te Groningen.
Mr. P. R. Feith, te Amsterdam.
Mr. C. Fock, te 's Gravenhage.
Mr. G. A. Fokker, te Middelburg.

D. Franken Dz., te Amsterdam.
Mr. G. D. Franquinet, te Maastricht.
J. G. Frederiks, te Zutphen.
Mr. J. A. Fruin, te Utrecht.
Dr. R. Fruin, te Leiden.
Dr. J. H. Gallée, te Haarlem.
Jhr. Mr. E. L. de Geer, te Amsterdam.
Jhr. Mr. J. J. de Geer van Rijnhuizen, te Jutphaas
E. F. Georges, te Utrecht.
Mr. H. Gerlings, te Haarlem.
Mr. S. J. van Geuns, te Utrecht.
Mr. J. G. Gleichman, te Amsterdam.
Mr. W. Baron van Goltstein, te 's Gravenhage.
C. J. Gonnet, te Haarlem.
W. T. van Griethuyzen, te Rotterdam.
Dr. B. ter Haar, te Velp.
Dr. F. J. van den Ham, te Utrecht.
Mr. E. L. Baron van Hardenbroek van Lokhorst, te Leusden.
L. A. F. H. Baron van Heeckeren, te Zutphen.
C. A. L. H. Baron van Heeckeren, te Utrecht.
Mr. B. T. Baron van Heemstra van Froma en Eibersburen, te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. H. J. van der Heim, te 's Gravenhage.
Mr. W. Heineken, te Amsterdam.
Dr. W. L. van Helten, te Rotterdam.
Mr. C. G. C. van Hengst, te Utrecht.
Mr. A. C. van Heusde, te 's Gravenhage.
Mr. J. Heydanus, te Weesp.
Mr. S. J. Hingst, te Amsterdam.
W. J. Hofdijk, te Amsterdam.
Mr. H. Graaf van Hogendorp, te 's Gravenhage.
Mr. F. J. K. van Hoogstraten, te Utrecht.
F. A. van Braam Houckgeest, te Nieuwe Diep.
Mr. R. H. J. Gallandat Huet, te Haarlem.
Dr. G. A. Hulsebos, te Utrecht.

Mr. E. Huydecoper van Nigtevecht, te Utrecht.
Jhr. Mr. J. Huydecoper van Maarsseveen, te Maarsseveen.
F. H. G. van Iterson, te Leiden.
H. Q. Janssen, te St. Anna ter Muiden.
C. M. de Jong van Rodenburgh, te Utrecht.
Dr P. de Jong, te Utrecht.
Jhr. Mr. W. C. M. de Jonge van Ellemeet, te Oost-Kapelle.
Jhr. Mr. J. de Jonge van Zwijnsbergen, te Helvoirt.
Jhr. Mr. W. F. de Jonge, te Utrecht.
Mr. H. W. Jordens, te Deventer.
Dr. Th. Jorissen, te Amsterdam.
Mr. W. van der Kaay, te Leiden.
Dr. C. M. Kan, te Utrecht.
Mr. E. H. Karsten, te Arnhem.
J. Ph. van der Kellen, te Utrecht.
J. M. van Kempen, te Voorschoten.
Mr. F. der Kinderen Fz., te 's Gravenhage.
H. Kleyn van de Poll, te Utrecht.
Mr. W. P. Sautijn Kluyt, te Amsterdam.
J. Kneppelhout, te Oosterbeek.
Mr. K. J. F. C. Kneppelhout van Sterkenburg, te Utrecht.
W. J. Knoop, te 's Gravenhage.
S. S. de Koe, te Utrecht.
Mr. J. S. G. Koning, te Wedde.
E. F. Kruyf, te Leeuwarden.
Dr A. Kuyper, te 's Gravenhage.
Mr. F. A. J. van Lanschot, te 's Hertogenbosch.
J. H. van Lennep, te Zeist.
Mr. C. P. Lenshoek, te Wolfaartsdijk.
Mr. L Ed Lenting, te Zutphen.
A. L. Lesturgeon, te Zweelo.
P. A. Leupe, te 's Gravenhage.
Dr. J. P. T. van der Lith, te Utrecht.
A. C. Loffelt, te 's Gravenhage.
A. A. Looijen, te Utrecht.

Mr. C. Th. Baron van Lynden van Sandenburg, te 's Gravenhage.
Mr. J. C. E. Baron van Lynden, te 's Gravenhage.
Mr. R. Melvil Baron van Lynden, te Utrecht.
F. Baron van Lynden van Hemmen, te Hemmen.
C. van Maanen, te Breda.
Jhr. Mr. J. L. A. Martens, te Utrecht.
Mr. W. C. Mees, te Amsterdam.
Mr. R. P. Mees R. Az., te Rotterdam.
J. J. Meinsma, te Delft.
Mr. C. R. Merkus, te Utrecht.
Dr. J. Meuleman, te Nijmegen.
Dr. P. van Meurs, te Haarlem.
Dr. W. Moll, te Amsterdam.
Mr. J. H. M. Baron Mollerus van Westkerke, te Baarn.
Dr. H. E. Moltzer, te Groningen.
Dr. L. J. Morell, te Utrecht.
J. C. van der Muelen, te 's Gravenhage.
L. Mulder, te 's Gravenhage.
F. Muller, te Amsterdam.
Dr. P. L. Muller, te 's Gravenhage.
Mr. S. Muller Fz., te Utrecht.
Mr. C. A. Nairac, te Barneveld.
Mr. F. H. van Notten, te Amsterdam.
Mr. O. W. Star Numan, te 's Gravenhage.
Dr. W. J. F. Nuijens, te Westwoud.
A. J. Nijland, te Utrecht.
F. D. O. Obreen, te Rotterdam.
Dr. J. J. van Oosterzee, te Utrecht.
Ridder Pauw van Wieldrecht, te Zeist.
Mr. A. A. Wulfften Palthe, te Oldenzaal.
A. Perk, te Hilversum.
M. A. Perk, te Amsterdam.
Jhr. Mr. J. E. van Persijn, te 's Gravenhage.
Dr. R. A. S. Piccardt, te Goes.

Dr. A. Pierson, te Utrecht.
Mr. N. G. Pierson, te Amsterdam.
H. G. van der Poel, te Veenendaal.
Mr. M. S. Pols, te Utrecht.
A. Pompe, te Kampen.
N. W. Posthumus, te Amsterdam.
Mr. C. Pijnacker Hordijk, te Amsterdam.
Mr. H. P. G. Quack, te Utrecht.
J. C. W. Quack, te Bemmel.
Dr. A. H. Raabe, te Utrecht.
Mr. W. A. Reiger, te Groningen.
J. Reitsma, te Kooten.
Mr. Th. H. F. van Riemsdijk, te Zwolle.
J. B. Rietstap, te 's Gravenhage.
Dr. W. N. du Rieu, te Leiden.
Jhr. Mr. H. H. Roëll, te Haarlem.
Jhr. Mr. J. Roëll, te 's Gravenhage.
M. Roest Mz., te Amsterdam.
Dr. H. C. Rogge, te Leiden.
Mr. H. G. Römer, te Utrecht.
Dr. R. C. H. Römer, te Deil.
Mr. H. Royaards van Scherpenzeel, te Utrecht.
Mr. W. J. Royaards van den Ham, te Utrecht.
Dr. M. A. N. Rovers, te Kedichem.
J. G. de Hoop Scheffer, te Amsterdam.
A. Baron Schimmelpenninck van der Oye, te Arnhem.
Jhr. F. J. C. Schimmelpenninck, te Renkum.
U. Baron thoe Schwartzenberg en Hohenlandsberg, te Utrecht.
Dr. Chr. Sepp, te Leiden.
Mr. L. C. Hora Siccama, te Utrecht.
Mr. J. A. Sillem, te Amsterdam.
Jhr. I. P. Six van Hillegom, te Amsterdam
J. C. van Slee, te Rumpt.
Mr A. G. A. Baron Sloet, te Zwolle.

Mr. J. J. Smits, te Batavia.
Jhr. M A. Snoeck, te 's Hertogenbosch.
Mr. J. J. Uytwerf Sterling, te Utrecht.
W. B. Stoof, te Utrecht.
M. Cohen Stuart, te Utrecht.
Jhr. Mr. V. de Stuers, te 's Gravenhage.
Dr. L. J. Suringar, te Maastricht.
Mr. J. P. R. Tak, te 's Gravenhage.
J. A. Alberdingk Thijm, te Amsterdam.
Dr. P. P. H. Alberdingk Thijm, te Leuven.
Mr. G. van Tienhoven, te Amsterdam.
A. van Toorenenbergen, te Groningen.
Mr. W. R. Baron van Tuyll van Serooskerke van Zuylen, te Zuilen.
Dr. H. Edema van der Tuuk, te Noordwolde.
Mr. W. J. L. Umbgrove, te Zutphen.
Mr. M. Verbrugge, te Middelburg.
Dr J. Verdam, te Leiden.
Mr. A. Ver-Huell, te Arnhem.
Mr. P. Verloren van Themaat, te Utrecht.
Mr. H. Verloren van Themaat, te Utrecht.
Mr. W. A. Baron van Verschuer, te 's Gravenhage.
Dr. Eelco Verwijs, te Leiden.
Dr. P. J. Veth, te Leiden.
H. A. Vethake, te Breda.
H. W. Vethake, te Utrecht.
Dr. N. P. Visvliet, te Middelburg.
Dr. A. J. Vitringa, te Deventer.
Mr. H. Vollenhoven, te 's Gravenhage.
J J van Vollenhoven, te Arnhem.
Mr. E. du Marchie van Voorthuysen Hz., te Utrecht.
Mr. G. W. Vreede, te Utrecht.
Dr. M. de Vries, te Leiden.
Mr. G. de Vries Az., te 's Gravenhage.
Dr. A. Vrolik, te 's Gravenhage.

W. K. M. Vrolik, te Utrecht.
Mr. W. F. H. Baron van Wassenaer tot Catwijck, te Wageningen.
A. W P. Weitzel, te 's Gravenhagé.
Mr. G. Wicherlinck, te Zwolle.
A. Winkler Prins, te Veendam.
P. H. Witkamp, te Amsterdam.
J. Wolbers, te Utrecht.
E. Cats Wor, te Enkhuizen.
B. W. Wttewaall, te Utrecht.
A. W. Wijbrands, te Hoorn.
Jhr. Mr. L. H. van Asch van Wijck, te Wijk bij Duurstede.
Dr. J. A. Gerth van Wijk, te 's Gravenhage.
Dr. J. A Wynne, te Utrecht.
Mr. N. J. van IJsselsteyn, te 's Gravenhage.
J. C. Zimmerman, te Amsterdam.

GENOOTSCHAPPEN OF INRICHTINGEN,

MET WELKE HET HISTORISCH GENOOTSCHAP, GEVESTIGD TE UTRECHT, IN BETREKKING STAAT.

Koninklijke Akademie van Wetenschappen, te Amsterdam.

Koninklijke Bibliotheek, te 's Gravenhage.

Koninklijk Instituut voor Land-, Taal- en Volkenkunde van Neerl. Indië, te 's Gravenhage.

Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant, te 's Hertogenbosch.

Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, te Utrecht.

Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde, te Leeuwarden.

Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, te Leiden.

Zeeuwsch Genootschap van Wetenschappen, te Middelburg.

Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, te Batavia.

Indisch Genootschap, onder de zinspreuk: *Onderzoek leidt tot waarheid*, te 's Gravenhage.

Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis, te Zwolle.

Stads Bibliotheek, te Amsterdam.

Openbare Bibliotheek, te Arnhem.

Provinciale Bibliotheek van Zeeland, te Middelburg.

Geschied- en Oudheidk. Genootschap in het Hertogdom Limburg, te Maastricht.

Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-arts de Belgique, te Brussel.

Commissions royales d'Arts et d'Archéologie, te Brussel.

Académie d'Archéologie de Belgique, te Antwerpen.

Société archéologique de Namur, te Namen.

Société scientifique et littéraire du Limbourg, te Tongeren.

Société d'Histoire et d'Archéologie, te Genève.

Société d'Histoire de la Suisse romande, te Lausanne.

Institut archéologique liégeois, te Luik.

Institut luxembourgeois, te Luxemburg.

Oudheidkundige Kring van het land van Waes, te St. Nikolaas.

Comité central de publication des inscriptions funéraires et monumentales de la Flandre Orientale, te Gent.

Messager de Gand, te Gent.

Königlich bayerische Akademie der Wissenschaften, te München

Verein für hamburgische Geschichte, te Hamburg.

Verein für Kunst und Alterthum in Ulm und Ober-Schwaben, te Ulm.

Verein von Alterthumsfreunden im Rheinlande, te Bonn.

Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften, te Görlitz.

Geschichts- und alterthumsforschende Gesellschaft des Osterlandes, te Altenburg.

Alt-preussische Monathschrift, te Königsberg.

Historischer Verein für Schwaben und Neuburg, te Augsburg.

Germanisches Museum, te Neurenberg.

Historischer Verein der Oberpfalz und Regensburg, te Regensburg.

Historischer Verein für Steiermark, te Grätz.

Historischer Verein für Nieder-Sachsen, te Hannover.

K. K. geographische Gesellschaft, te Weenen.

Künstler-Verein für bremische Geschichte und Alterthümer, te Bremen.

Harz-Verein für Geschichte und Alterthümer, te Wernigerode.

Verein für Geschichte des Bodensee's und seiner Umgebung, te Friedrichshafen.

Smithsonian Institution, te Washington.

Real Academia de la Historia, te Madrid.

De Universiteit te Lund.

Université royale de Norvège, te Christiania.

TEN GESCHENKE ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Van 1 Januari 1876 tot 1 Mei 1877.

a. Van de Schrijvers.

Mr. N. P. van den Berg, *De handelsbalans van Indië en de zilvermarkt.* Batavia, 1876. 8°.

Dr. W. G. Brill, *Voorlezingen over de geschiedenis der Nederlanden.* II, 3 en 4. Leiden, 1876. 8°.

C. W. Bruinvis, *Stedelijk museum te Alkmaar. Verslag over het jaar* 1876. Alkmaar, 1877. 8°.

Refereinen van Anna Bijns, naar de nalatenschap van Mr. A. Bogaers. Uitgegeven door Dr. W. L. van Helten met glossarium. Rotterdam, 1875. 8°. (Geschenk van Jonkvr. A. M. Bogaers).

R. Chalon, *Curiosités numismatiques.* 22e article. Extrait.

J. Craandijk, *Het Nederlandsche Zendelinggenootschap in zijn willen en werken.* 2e druk. Rotterdam, 1869. 8°.

Mr. J. Dirks en Jhr. J. E. Hooft van Iddekinge, *De muntenvond van Beets in Friesland*, afgebeeld en opgehelderd (Overdruk).

J. J. Backer Dirks, *De Nederlandsche Zeemagt in hare verschillende tijdperken geschetst. Van den val der Oude Republiek in* 1595 *tot den tegenwoordigen tijd.* Nieuwediep, 1876. 8°.

Estados sobre a quarta exposiçao nacional de 1875, per José de Saldanha da Gama. Rio de Janeiro, 1876. 8°.

Baron Guillaume, *Histoire de l'Infanterie Wallonne sous la maison d'Espagne* (1500—1800). Bruxelles, 1876. 4°.

J. Hartog, *Een vurig patriot* (Overdruk uit *de Gids*).

„ *Het Collegie der Scavanten te Utrecht* (Overdruk uit *de Gids* 1876).

Joh. Hilman, *Verspreide en onuitgegeven Gedichten.* 3 deelen. Amsterdam, 1875. 8°.

G. A. Hulsebos, *Poids romains trouvés à Vechten* (Extrait de la Numismatique Belge).

H M. Kesterloo, *Geschiedenis en plaatsbeschrijving van Arnemuiden.* Middelburg, 1876. 8°.

J. H. van Lennep, *Gedachten en gedichten.* Zeist, 1875. 8°.

P. A. Leupe, *Henry Hudson in Holland* 1608—1609. (Overdruk uit het Tijdschrift *Aardrijksk. Gen.*).

Mr. H. E. Moltzer, *Hareniana. Brieven van W. en O. Z. van Haren.* Groningen, 1876. 8°.

F. Muller, *Beredeneerde beschrijving van Nederlandsche historieplaten, zinneprenten en historiekaarten.* 3e afl. 1702—1749. Amsterdam, 1876. 8°.

Dr. R. A. S. Piccardt, *Filips van Marnix, heer van St. Aldegonde, met een woord vooraf van Ds. van Vloten.*

M. Henriques Pimentel, *Geschiedkundige aanteekeningen betreffende de Portugesche Israëliten in den Haag en hunne synagoge aldaar.* 's Gravenhage, 1876. 8°.

Dr. A. H. Raabe, *Een merkwaardig boek* (Overdruk).

Mr. Th. H. F. van Riemsdijk, *Rapport over het stedelijk archief van Zwolle* 1875. Zwolle, 1876. 8°.

Mr. Th. H. F. van Riemsdijk, *Verslag aan den Raad der Gemeente Zwolle over het Stads-archief* 1876.

J. B. Rietstap, *Heraldieke Bibliotheek* 1875. 2, 3 en 4. 1876, 1 en 2. 's Gravenhage, 1875/76. 8°.

Dr. H. C. Rogge, *Johannes Wtenbogaert en zijn tijd*, III. Amsterdam, 1876. 8°.

Mr. J. J. Smits, *De Jurisprudentia frisica* (Overdruk).

Ch. Stallaert, *Bibliothèque d'un médecin à Diest en* 1489. Extrait.

Ch. Stallaert. *Inventaire analytique des Chartes concernant les Seigneurs et la ville de Diest.* Extrait.

A. T. H., *Schetsen met de pen*, 3e bundel. Arnhem, 1876. 8°.

Mr. A. Ver-Huell, *Jacob Houbraken et son oeuvre*. Supplément avec portrait. Arnhem, 1877. 8°.

Dr. W. Vechake. *Physionomie der Wereldgeschiedenis*. [illegible] lezingen, I. II. Amsterdam, 1868. 8°.

Mr. G. W. Vreede, *Mr. Laurens Pieter van de Spiegel en zijne tijdgenooten* (1787—1800). Uit zijn nagelaten papieren bijeengebracht. III. Middelburg, 1876. 8°.

F. Wertmüller von Elgg, *Culenborchs feestcommissie en 's Konings zilveren regeeringsfeest*, 12 *Mei* 1874. (Niet in den handel).

J. J. A. Worsaae, *Discours prononcé devant la Société royale des Antiquaires du Nord à l'occasion du 50me anniversaire de sa fondation.*

c. Van en door Departementen van algemeen bestuur, Genootschappen, Maatschappijen enz.

Van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken:

Mémoires de la Société nationale académique de Cherbourg. Cherbourg. 1871. 8°.

Publications de la Société historique et archéologique dans le duché de Limbourg XII. Ruremonde, 1875 8°.

Van Gedeputeerde Staten van Zeeland:

Nieuwe Catalogus van de Provinciale Bibliotheek van Zeeland. Middelburg, 1876. 8°.

Van Burgemeester en Wethouders van Utrecht:

Verslag van den toestand der Gemeente Utrecht over 1875. Utrecht. 1876.

J. Hartog, *Een vurig patriot* (Overdruk u
" *Het Collegie der Scavanten te*
druk uit *de Gids* 1876).

Joh. Hilman, *Verspreide en onuitgegeven*
len. Amsterdam, 1875. 8°.

G. A. Hulsebos, *Poids romains trouvés*
de la Numismatique Belge).

H M. Kesterloo, *Geschiedenis en plaat*
nemuiden. Middelburg, 1876. 8°.

J. H. van Lennep, *Gedachten en gedic*

P. A. Leupe, *Henry Hudson in*
(Overdruk uit het Tijdschrift *Aardrij*

Mr. H. E. Moltzer, *Hareniana.* 1
van Haren. Groningen, 1876. 8°.

F. Muller, *Beredeneerde beschrijvi*
torieplaten, zinneprenten en histori
1749. Amsterdam, 1876. 8°.

Dr. R. A. S. Piccardt, *Filips*
Aldegonde, met een woord vooraf

M. Henriques Pimentel, *Ge*
betreffende de Portugesche Israë
synagoge aldaar. 's Gravenhage

Dr. A. H. Raabe, *Een mer*

Mr. Th. H. F. van Riems
archief van Zwolle 1875. Zw

Mr. Th. H. F. van Riem
Gemeente Zwolle over het St

J. B. Rietstap, *Heraldi*
1876, 1 en 2. 's Graven

Dr. H. C. Rogge, *Joh*
Amsterdam, 1876. 8°.

Mr. J. J. Smits, *De*

Ch. Stallaert, *Bibliot*
Extrait.

Verhandelingen, X. Amsterdam, 1876. 4°. XVI. Amst., 1876. 4°.

Jaarboek 1875. Amsterdam. 8°.

Programma Certaminis poëtici.

Hollandia; Carmen Francisci Pavisi praemio aureo ornatum ex legato J. H. Hoeufft Amstelod., 1876. 8°.

Catalogus van de Boekerij, III. 1. Amsterdam, 1876. 8°.

Van de Maatschappij van Nederl. Letterk. te Leiden:

Enqueste ende informatie upt stuk van der reductie ende reformatie van den schiltaelen, voertijts getaxeert ende gestelt geweest over de landen van Hollant ende Vrieslant, gedaan in den jaere 1493. Leiden, 1876. 8°.

Handelingen en Mededeelingen, 1876. 8°.

Levensberichten der afgestorvene medeleden. Bijlage tot de Handelingen 1876. Leiden, 1876. 8°.

Alphabetische lijst der leden, 15 *Juni* 1876.

Van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen:

Dr. J. G. R. Acquoy, *Het klooster te Windesheim en zijn invloed*, 2e deel. Utrecht, 1876. 8°.

Aanteekeningen van het verhandelde in de Sectievergaderingen 1875 *en* 1876. Utrecht. 8°.

Van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen:

H. M. Kesteloo, *Geschiedenis en plaatsbeschrijving van Arnemuiden.* Middelburg, 1876. 8°.

Mr. G. N. de Stoppelaar, *Catalogus der Oud- en Zeldzaamheden aanwezig in de Oudheidskamer ten Raadhuize van Middelburg.* Middelburg, 1876. 8°.

Van het Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde:

De vrije Fries, XIII, derde reeks, I. 2. Leeuwarden, 1876. 8°.

Van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen:

Archief: vroegere en latere mededeelingen voornamelijk in betrekking tot Zeeland, III 1 en 2. Middelburg, 1873/5.

Van de Geologische Commissie van het Keizerrijk Brazilië:

Archivos de Museo Nacional de Rio Janeiro. Rio de Janeiro, 1876. 8°.

l'Empire du Brésil à l'exposition universelle de 1876 *à Philadelphie.* Rio de Janeiro, 1876. 8°. Ook in het Duitsch en in het Engelsch.

Van de Sociedad geografica de Madrid:

Boletin, I. 1. Madrid; 1876. 8°.

Van de Redactie:

Revue historique, dirigée par M. M. G. Monod et G. Fagnier. Première année, II. 1, 2. Paris, 1876. 8°.

Literarischer Handweiser, N°. 178—202. Münster, 1875/7.

Altpreussische Monatsschrift, 1875. 7 en 8. 1876 N°. 1—8. Königsberg in Pr., 1875/6.

Matériaux pour l'histoire primitive et naturelle de l'homme. 2e Série, VI. 3. Toulouse. 8°.

RUILING VAN GENOOTSCHAPPELIJKE WERKEN.

a. Nederland en Indië. *b.* Luxemburg. *c.* België. *d.* Duitschland. *e.* Zwitserland. *f.* Amerika.

a. Nederland en Indië.

Van de Kon. Akad. van Wetensch., te Amsterdam:

Verslagen en mededeelingen, afd. Natuurkunde, 2e Reeks, IX. 1, 2 en 3. Amst., 1876. 8°. X. 1, 2 en 3. Amst., 1876

Verslagen en mededeelingen, afd. Letterkunde, 2e Reeks, V. 2 en 3. Amst., 1875. 8°. VI. 1 en 2. Amst., 1876.

Van de Commissie voor de Provinciale Bibliotheek van Zeeland, te Middelburg:

Inventaris van het Oud-Archief van Zeeland, II. 1. Middelburg, 1876. 8°.

Van de Société Historique et Archéologique dans le Duché de Limbourg, te Maastricht:

Publications, XII. Ruremonde, 1875. 8°.

b. LUXEMBURG.

Van het Institut luxembourgeois, te Luxemburg:

Publications 1875, XXX (VIII). Luxemb., 1876. 4°.

c. BELGIË.

Van de Académie royale de Bèlgique, te Brussel:

Alph. Wauters, *Table chronologique des chartes et diplomes imprimés, concernant l'histoire de la Belgique*, IV. Bruxelles, 1874. 4°.

Ch. Piot, *Cartulaire de l'abbaye de saint Trond*, II. Brux., 1874. 4°.

Gachard, *La bibliothèque nationale à Paris. Notices et extraits des manuscrits qui concernent l'histoire de Belgique*, I. Brux., 1875. 4°.

Gachard, *Les bibliothèques de Madrid et de l'Escurial. Notices et extraits des manuscrits qui concernent l'histoire de Belgique.* Brux., 1875. 4°.

Kervyn de Lettenhove, *Codex dunensis sive diplomatum et chartarum medii aevi amplissima collectio.* Brux., 1875. 4°.

Kervyn de Lettenhove, *Chroniques relatives à l'histoire de la Belgique sous la domination des Ducs de Bourgogne*, III. Brux., 1876. 4°.

Bulletins, 43me, année, 2me Série XXXVIII. Brux., 1874. 44e année, XXXIX, XL. Brux., 1875. 8°.

Table générale des bulletins de la Comm. royale d'histoire, 3e série, tom I—XIV. Brux., 1875. 8°.

Compte rendu des Séances de la Comm. royale d'histoire. Quatrième Série II. 3—7. Brux., 1874/5. 8°. III. 1—3. Brux., 1876. 8°.

Annuaire, 1875 et 1876. Brux., 1875/6. 8°.

Biographie nationale, V, 1. Brux., 1875. 8°.

C. de Borman, *Le livre des fiefs du Comté de Looz sous Jean d'Arckel.* Brux., 1875. 8°.

Van de Commissions royales d'Art et d'Archéologie, te Brussel:

Bulletin, XIV, 1—12. Brux., 1875. 8°.

„ XV, 1—6. Brux., 1876. 8°.

Van het Institut archéologique Liégeois, te Luik:

Mémoires de la Société libre d'émulation de Liége. Nouvelle série, V. Liége, 1875. 8°.

Van de Société archéologique de Namur, te Namen:

Annales, XIII, 3 et 4. Namur, 1876/7. 8.

Stanislas Bormans, *Les fiefs du Comté de Namur*, 2e Livr. XVe siècle. Namur, 1876. 8°.

Van de Société scientifique et littéraire du Limbourg, te Tongeren:

Bulletin, XIII. Tongres, 1874. 8°.

Van de Messager des Sciences historiques, te Gent:

Messager des Sciences historiques, 1875, Livr. 3 et 4. 1876, 1, 2, 3 et 4. Gand, 1875/6.

Van den Oudheidkundigen Kring van het land van Waes, te St. Nikolaas:

Annalen, VI, 1, 2 en 3. St. Nicolaas, 1876/7. 8°.

d. Duitschland.

Van de kön. bayer. Akademie der Wissenschaften, te München:

Abhandlungen der historischen Classe, XIII, 1. München, 1875. 4°.

Sitzungsberichte der phil. philos. hist. Classe, 1875, I, 3. II, 1, 2, 3, 4. 1876, I, 1, 3. 4. München, 1875—'76.

Van de K. K. geographische Gesellschaft, te Weenen:
Mittheilungen, 1875. Wien, 1875. 8°.

Van den Harz-Verein für Geschichte und Alterthümer, te Wernigerode:
Zeitschrift, VIII, 3, 4. IX. Wernigerode, 1875—'76. 8°.
Urkundenbuch des Klosters Ilsenburg, 1e Hälfte, 1003—1460, bearbeitet von Dr. Ed. Jacobs. Halle, 1875. 8°.

Van den Hist. Verein für Steiermark, te Grätz:
F. Bischoff, *Steiermarkisches Landrecht des Mittelalters.* Grätz, 1875. 8°.
J. Zahn, *Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark*, I. 798—1192. Grätz, 1875.
Beiträge zur Kunde steiermarkischer Geschichtsquellen, XII, XIII. Grätz, 1875. 8°.
Mittheilungen, 23 en 24 Heft. Grätz, 1875. 8°.

Van den Verein für Kunst und Alterthum in Ulm und Oberschwaben, te Ulm:
Verhandlungen, neue Reihe 7. Ulm, 1875. 4°.
Correspondenzblatt, 1876. 1—12. 1877. 1, 2.

Van het Germanische Museum, te Neurenberg:
Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit, 1875/6. Neurenberg, 1875. 4°.
Ein und zwanzigster Jahresbericht.

Van den Kunstler-Verein, te Bremen:
Hermann Jungk, *Die bremische Münzen.* Brem., 1875. 8°.
Bremisches Jahrbuch, VIII. Bremen, 1876. 8°.

Van de Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften, te Görlitz:
Neues lausitzisches Magazin, LII. 1, 2. Görlitz, 1876. 8°.

Van den Verein von der Oberpfalz und Regensburg:
Verhandlungen, XXXI. Stadtamhof, 1875. 8°.

Van den Hist. Verein für Nieder-Sachsen, te Hannover:
Zeitschrift, 1874/5. Hannover, 1875. 8°.
37e *Nachricht.* „ „ „

Van den Verein für Geschichte des Bodensees und seiner Umgebung, te Friedrichshaven:
Schriften, VI. Lindau, 1875. 8°.

Van den Verein von Alterthumsfreunden im Rheinlande, te Bonn:
Jahrbücher, Heft 57, 58. Bonn, 1876. 8°.

e. ZWITSERLAND.

Van de Société d'Histoire de la Suisse romande, te Lausanne:
Mémoires et Documents, XXX. *Documents relatifs à l'histoire du Vallais*, par l'abbé Gremoud, II. (1255—1300). Lausanne, 1876. 8°.

f. AMERIKA.

Van het Smithsonian Institution, te Washington:
Annual report, 1874, 1875, 1876. Washingt., 1874/6. 8°.
Contributions to Knowledge, XX, XXI. Washingt., 1876. 4°.

HOLLANDSCHE EN FRANSCHE UTRECHTSCHE COURANTEN.

DOOR

Mr. W. P. Sautijn Kluit.

In *Utrecht voorheen en thans. Tijdschrift voor Geschiedenis, Oudheden en Statistiek van Utrecht*, 2de Serie, 3de Jaargang, 1846, werd op blz. 161—167 en 181—192 eene bijdrage opgenomen onder het opschrift: *Iets over de Couranten en Dagbladen in het algemeen, en die van Utrecht in het bijzonder; de laatste uit onuitgegeven stukken, in de archieven alhier berustende, te zamengesteld.* Later verscheen in den *Utrechtsche Volks-Almanak* voor het jaar 1858, blz. 108—128, een *Geschiedkundig Overzigt betreffende de Utrechtsche Couranten* van de hand van den Heer J. L. B. de Muralt, eigenlijk een rapport opgesteld naar aanleiding van het verhandelde in eene geheime zitting van den Utrechtschen Gemeenteraad van 30 Mei 1856, gevolgd, blz. 128—133, door een *naschrift* van den redacteur der Utrechtsche Courant L. E. Bosch, senior. En in 1865 wijdde Eugène Hatin ruim 7 bladzijden druks van zijne *Gazettes de Hollande* aan de geschiedenis der Fransche Utrechtsche Courant. Met allen eerbied voor den arbeid mijner voorgangers, die mij goede gidsen waren, durf ik het te wagen om terugtekomen op het door hen behandeld onderwerp, in het volle bewustzijn evenwel, dat ook door mij menig vraagteeken niet zal worden verwijderd.

Het oudste mij bekende overblijfsel van een Utrechtsch nieuwsblad, dat ik indertijd aantrof in de pamfletten-verzameling van wijlen Mr. L. C. Luzac te Leiden, heeft tot

opschrift: *Nom.* 4. *De Preliminairen Van 't vrede tractaet, tusschen de Croon Sweden, ende Polen voorgeslagen, door de Sweetsche Majest: beneffens d'antwoorde sijns Poolsche Majest: aenden Gesant vanden Alder Christelickxsten Koninck.* Cet. Cet. Met het adres: *t'Utrecht, by Jan van Zwol, Boeckdrucker wonende achter het Vleesch-huys*, 1658. 4 blz. kl. 4°, fol. 25—32. Van dezelfde reeks vermeldt P. A. Tiele in de Bibl. v. Nederl. Pamfletten, onder N°. 4585: „*Numero. IX. Articulen geaccordeert door den Card. Mazarini, met den Heer Collonel Spintelet* ...... *ten Opsichte van den Entre-prinse van* ..... *Oostende* enz. (Zonder dagteek. Achteraan:) *Tot Utrecht, gedr. by Jan van Zwol* ...... 1658. 4 blz.", te weten blad H, of fol. 65—68, vermoedelijk in de maand Mei of Juni verschenen. En onder N°. 4586 wordt dan een nummer vermeld, dat ook voorkomt in den Catal. Bibl. Kon. Acad. Vad. Gesch. E. 1686, waarvan de Heer Tiele, op grond dat de daarin vermelde gebeurtenis den 24sten Juni plaats greep, vermoedt, dat het 't vierde nummer is van het tweede halfjaar; het heeft tot opschrift en adres: *Numero IV. De Reductie van Duynkercke Onder de gehoorsaemheyt van den Koninck van Franckryck; Beneffens d'Articulen van Capitulatien, ende t'gene daer ontrent voorgevallen is. Tot Utrecht. Gedruckt voor den Autheur, by de Weduwe van Jan van Swol. Recht over 't Paus-Huys.* Blz. 23—34.

In het najaar van hetzelfde jaar 1658 gaf Anthony Benedetti, insgelijks „recht over 't Paus-Huys", eene reeks van nieuwstijdingen uit, vermoedelijk wel in dezelfde woning als de Weduwe van Jan Van Swol. In de pamfletten-verzameling van wijlen Mr. L. C. Luzac te Leiden, zag ik namelijk: *Numero XLI. Copye translaet, des Briefs vanden Konincklicken Sweetschen Generael Auditeur, d'Heer Valentyn Musculi van Mausen, aenden Konincklicken Deenschen Velt-Marschalck d'Heer Obensteyn by Ampliatie van verantwoordinge, over den nieuwen vyandelicken inval in t' Rijck Denemarken. Tot Utrecht, by*

Anthony Benedetti recht over 't Paus-Huys, den 30. *Octob.* 1658. *N. S.* fol. 315—318. Zoo ook: Numero L, fol. 375—382, en Numero LXI, fol. 463—469. Verder van 1659 Numero XI, fol. 77—84, en Numero XV, fol. 109—116, het laatste ook beschreven in de Bibliotheek van Nederlandsche Pamfletten onder N°. 4665, waar ook beschreven is Numero XLIV, fol. 324—332, dat mede opgegeven wordt in den Catal. v. Tractaten, Pamfletten, enz. van I. Meulman, dl. II, N°. 3690. In de verzameling van wijlen Mr. L. C. Luzac kwamen ook nog voor Numero LIV, fol. 421—427, Numero CVII, fol. 847—858 (ook te vinden op de Kon. Bibl. te 's Hage, in Bibl. Duncaniana, 1659, II), en Numero CIX, fol. 871—878, allen in 1659 te Utrecht uitgegeven door Anthony Benedetti, Benedicti of Philiberti over 't Paus-Huys; opmerking verdient dat op de laatstvermelde blz. 878 staat: „Eynde van het eerste deel". Van Juli 1660 komt op de Kon. Bibl. te 's Hage, in Bibl. Duncaniana, 1660, II, voor Numero LXIII, fol. 501—519, en van het jaar 1661 wordt in den Catal. v. Tractaten, Pamfletten, enz. van I. Meulman, dl. II, N°. 3823, van deze reeks van nieuwstijdingen Numero CII vermeld.

Bovenstaande nieuwstijdingen schijnen niet op gezette tijden maar naar gelang der omstandigheden te zijn uitgegeven. Een bepaald periodiek karakter daarentegen had de Mercurius die door Anthony Benedicti 's Maandags en Donderdags werd uitgegeven, en die reeds in de maand Juli 1659 bestond; immers de schrijver van de Courante uyt Italien ende Duytslant, etc., te Amsterdam door Otto Barentsz. Smient uitgegeven, beklaagde zich in N°. 28, van 12 Juli 1659, over eene beleediging hem aangedaan in dezen Mercurius, waarvan Mr. Gerard Lodewijcksz. De Maght de schrijver was. Hij deed dit in de volgende advertentie voorkomende aan het einde van gemeld nummer:

„Also gby *Anthoni Benedicti* u selven aentrect dat ick

in mijn voorgaende Courant (niet sonder groote reden) gewaerschout heb den *Mercurius-Drucker* geen meer yemant in sijn Couranten uyt te maken, of soude syn Sententie light door andere ghedruct worden, dunct myn onwys gedaen te sijn, want ghy druct die om loon als mijn Druckers mede doen, dat ghy de Meester daer van niet en bent blijct in Nr. 1. al waer hy sijn Rechters voor 't Oordeel Godts daeght, daer onder staet *Jan van Swol*, daer na sijnse eenige weken sonder naem gedruct, Nr. 56. staet *Anthoni Pieters* [1]), voort weer sonder naem, tot Nr. 58. daer wert eerst *Anthoni Benedicti* gestelt, tot meerder bewys dat ghy den Drucker niet en bent, blijck dat voorleden weeck het gelt door de Vrou van Mr. *G. L. de Maght* van verscheyde Boeckverkopers op gehaelt is, 't welck u Vrou niet en is gheweest, doch om u Meesters versoeck te voldoen sal ick de Sententie hier neven stellen, en na dese tyt hem nummer meer beantwoorden, hy mach schryven wat hy wil, ick vertrouw dat de *Ed. Achtbare Magistraet* van *Wtreght* het eenmael sal verdrieten, dat men eerlijcke Luyden affronteert, en mijn die meede een Ingeseten van *Hare Ed. Provintie* in 't Stight *Wtregt* ben, wensche dat de Roe (die hy, so hy schryft) voor mijn in de pis leyt, *Hem* door 't Pasqulligh drucken niet als *Hamans Galge* en wort, doch bent ghy in 14 dagen Courantier van de *Mercurius* van 't Hof van Wtreght geworden, is buyten mijn weten, wilde u acten van 't Hof of de Stadt wel eens besien, wensch mijn nieuwe Confrater veel geluck in sijn bedieninge, doch ick beginder in 't setten aen

1) In 1658 (Januari tot April) vond ik dezen naam op weekbladen te 's Gravenhage uitgegeven, zie mijne studie over de 's Gravenhaagsche Courant in Handel. Maatsch. d. Nederl. Letterk. 1875, blz. 9. Mr. Gerard Lodewijk De Macht was dus zonder twijfel de „autheur", verg. blz. 13, die toen „'t eynden 't Spuy in 't Huys van den Heer Verwer" woonde.

te twijffelen, door dien u naem daer al 2 mael van de weeck af gebleven is, vaert wel *Benedicti*, heb mijn Insinuatie voldaen, etc. Volght nu de Sententie" [1]).

„Nieus-verlangende Leser, verschoon mijn dat dit so langh gevallen is, en so veel nieus doet uyt blyven, 't most voor desen mael so wesen, sal hem nergens meer op antwoorden, op dat niemant qualijck genoeght, seggende sullen wy ons gelt voor haer questie te lesen geven, daer een yder gelyck in sou hebben, sal 't dan hier mee besluyten, etc."

Het oudst bekende nummer van dezen Mercurius nu, voorkomende in den Catal. v. Tractaten, Pamfletten, enz. van I. Meulman, dl. II, N°. 3763, heeft tot titel en adres: *Numero LXII. Maendaeghsche Mercurius Den* 26. *July* 1660. *N. St. Tot Utrecht, by Anthony Benedicti* ... 8 blz., fol. 493 en volgg. Verder worden dan nog onder N°. 3822 en 4354 opgegeven: *Numero XXVIII. Donderdaeghsche Mercurius Den* 7. *April* 1661. *N. S. Tot Utrecht, by Anthony Benedicti.* 8 blz., 117 en volgg., en *Numero X. Donderdaechsche Mercurius den* 3. *Februarij* 1667. *N. S. t'Utrecht by Anthony Benedicti* .... met titelvignet in houtsneê. 8 blz., fol. 73—80.

Gelijktijdig werd door Anthony Benedicti ook uitgegeven eene eigenlijk gezegde courant, van welk blad mij tot nog toe slechts twee fragmenten bekend zijn geworden. Mr. L. E. Bosch, Hoofd-Redacteur van het Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad, is namelijk in het bezit van: *Ordinare Donderdaeghsche Europische Courant. N°.* 14. 1660. *Tot Utrecht, by Antony Benedicti, recht tegen over 't Paus-Huys, den* 1. *April.* 1660. 2 blz. fol. in 2 kol. En te midden van den jaargang 1664 der Haarlemsche Cou-

1) Deze sententie van het Hof van Holland van 5 April 1658 is reeds, als daar eigenaardig t'huis behoorende, door mij medegedeeld in de 's Gravenhaagsche Courant, blz. 13 en volgg.

rant bij de firma Johannes Enschedé & Zonen komt voor: *Ordinaire Donderdaeghsche Europische Courant.* N°. 16. 1664. *Tot Utrecht by Anthony Benedicti recht tegen over 't Paus-Huys den* 17. *April.* 1664. 2 blz. fol. in 2 kol. Nieuw was het opschrift dezer courant niet, want Mathijs van Meiningn had reeds in 1644 te Amsterdam eene Europische Donderdaeghs Courant uitgegeven [1]).

Het was, gelijk we zagen, de Gentenaar Gerard Lodewijcksz. De Maght, die reeds omstreeks 1657 te 's Gravenhage nieuwstijdingen bijeenbracht en uitgaf, en die door het Hof van Holland op 5 April 1658 voor den tijd van tien jaren uit Holland werd gebannen, die vermelden Mercurius, en naar 't schijnt ook genoemde Europische Courant, onder den naam van Anthony Benedicti besorgde. Maar ook te Utrecht gaf De Maght aanstoot. De Vroedschaps Notulen van Maandag 13 November 1665, fol. 211 [2]), toch vermelden, dat „de Vroedschap in consideratie nemende de veelvoudige clachten die alhier van tyd tot tyd worden gedaen over diverse rouwe ende onbetamelycke stellingen, waer mede Gerard Lodewijck de Maecht in deszelfs gedruckte Couranten verscheyden soo hooge als lage Staatspersonen in haer respect ende goeden naem comt te lederen, welcke insolentien niet behoren te worden geleden, Interdiceert Gerard Lodewyck de Maecht na desen binnen dese Stad ende vryheyt van dien als mede inde Heerlicheyt van Vreeswyck anders genaemt de Vaert eenige Couranten te drucken, ofte directelyck ofte indirectelyck doen

1) Zie mijne studie over de Amsterdamsche Courant in Nijhoffs Bijdr. N. R. dl. V, blz. 225 (17).

2) De Vroedschaps Notulen van Vrijdag 4 Januari 1656, fol. 16, maken melding van een besluit, om in de couranten medetedeelen, dat in 1655 bij het woeden der pest te Utrecht niet zulk groot aantal menschen was gestorven als sommigen meenden. Dat hier juist Utrechtsche couranten worden bedoeld, gelijk in Utrecht voorheen en thans, blz. 166, aant., is beweerd, acht ik verre van bewezen.

drucken op poene van Hondert gulden by hem de Maecht in cas van contraventie yder reyse jegens den Heere van den Lande te verbeuren".

Nog geen twee maanden later, op Maandag 8 Januari 1666 [1]), werd evenwel aan De Maecht wederom toegestaan zijne couranten uittegeven. Want, aldus luidt het t. a. p., „Op de iterative reqⁿ van Gerrit Lodewyck de Maagt, versoeckende dat hy supplᵗ tot het drucken van syne weeckelixe couranten weeder soude mogen worden geadmitteert, — Heeft de Vroedschap insiende deszelfs so ootmoedich versoeck by desen gratieuselick afgedaen de interdictie by resolutie vanden 13. November lestleden jegens den selven gearresteert, consenterende hem supplᵗ by provisie weder couranten te mogen drucken, mits dat hy voortaen hem sal hebben te wachten eenige hooge ofte lage Staetspersonen Regenten ofte de Regieringe rakende in haer respect ende goeden naam in syne couranten te beledigen, op poene dat in cas van contraventie de gemelte affgedaene interdictie weder stant sal grypen." Bijna twee jaren daarna vertellen de Vroedschaps Notulen van Maandag 16 December 1667, fol. 12ᵛ, dat „de vroedschap gebleken synde dat inde Mercurius ofte Courante alhier gedruckt by Lodewyck de Maecht op den naem van Antoni Benedetti van date den 9 Decemb. st. n. laatstleden niet alleen met onwaerheyt werd verhaalt de manier ofte forme volgens dewelcke de Provinciale regieringe onlangs soude hebben vergeven en verplaetst eenige militaire Charges, staende op de repartitie deser Provincie, maer dat daer en boven de welgemelte Regeringe door het voorsz relaes in verscheyden respecten verdacht ende hatelyck word gemaackt: Heeft naar gehoudene deliberatie den selven de Maecht by provisie weder geinterdiceert naer 1. Janʳʸ eerstcomende

---

1) Zie Vroedschaps Notulen, fol. 216. In Utrecht voorheen en thans, blz. 166, wordt opgegeven 6 Januari 1666.

eenige Mercurius Couranten, nieuwe tydingen ofte andere geschriften ende boecken hoedanich die souden mogen wesen, binnen dese Stad ofte vryheyt van dien te drucken ofte directelyck ofte indirectelyck te doen drucken, op poene van hondert guldens by hem de Maecht ider reyse in cas van contraventie ten behoeve vanden Heere vanden Lande te verbeuren: Ende word vorders den Heere Officier gelast op de actien ende vordere excessen by den voorsz de Maaght gepleecht te inquireren, ende het recht vanden Heere vanden Lande te bewaren".

Dit tweede [1]) verbod werd reeds zes weken later weder ingetrokken, toen de Vroedschap bij resolutie van Maandag 10 Februari 1668, fol. 17v, besloot om aan De Maecht het drukken zijner courant toetestaan, te meer, daar hij zich in zijn verzoekschrift beklaagde over de „groote schade ende ongelegentheyt" tot dusverre door dit verbod hem veroorzaakt, terwijl hij „oock syn begaene faute in een van syne Couranten hadde gesocht te repareren"; waarom „de Vroedschap in consideratie nemende dat de suppliant nu zedert den 1. Janry jongstleden hadde gepeniteert, den selven op syn iteratyf aenhouden gratieuselick en by provisie weder toegestaen syne Couranten ende andere Nouvelles te mogen drucken, mits dat deselve hem voortaan met alle omsichticheyt sal hebben te wachten dat de Regenten ofte andere aensienlycke ofte oock particuliere luyden in syne Couranten, gedruckte nouvelles ofte boecken niet en worden getaxeert, ofte in haer goede naam ende faam geledeert".

In het volgende jaar, 1669, kwam er een einde aan de werkzaamheid van De Maecht als journalist. Want, gelijk ik reeds vroeger heb opgegeven [2]), werd hij op 22 Decem-

1) Utrecht voorheen en thans, blz. 181, noemt het ten onrechte het derde verbod.

2) De 's Gravenhaagsche Courant, blz. 15.

ber 1669 voor zijn geheele leven niet alleen uit Holland en West-Friesland, maar ook uit Utrecht, gebannen. Of de Mercurius en de Ordinaire Europische Courant toen nog door Anthony Benedicti zijn voortgezet, valt wel eenigermate te betwijfelen, want de namen Benedetti, Benedicti of Philiberti, Anthoni Pieters, en naar ik vermoed ook die van Jan Van Zwol en diens weduwe, zijn stellig slechts pseudoniemen van Mr. G. L. De Maeght [1]).

In 1675 verrees er te Utrecht eene nieuwe courant. Het octrooi voor die onderneming werd zoowel door de Stad Utrecht als door de Staten 's Lands van Utrecht verleend. Wat de Stad betreft vindt men in de Vroedschaps Notulen van Maandag 2 November 1674, fol. 46^{v}, aangeteekend: „De Vroedschap gehoort 't rapport vande Heeren Gecom^{den} op de req^{en} van Broer Appelaer, Accordeert hem Octroy tottet drucken vande Nouvelles [2]) off Couranten alhier, met seclusie van allen anderen, die na desen van buijten souden willen in dese Provincie comen ter sake voorsz. Ende dit sonder eenige prejuditie vande Ingesetenen deser Stad ende Provincie". Wie Broer Appelaer, anders gezegd Appelboom [3]), was, die vroeger te Amsterdam had gewerkt [4]), blijkt uit het Octrooi dat hem zes weken later door de Staten van Utrecht werd gegeven, en dat volgens het op 't Gemeente-Archief te Utrecht be-

---

1) In April 1658 toch moest hij den Haag verlaten, en kort daarop schijnt Jan Van Zwol te Utrecht te zijn opgetreden. Want het komt mij verdacht voor, dat hij daar reeds in 1652, zie Dr. A. M. Ledeboer, De Boekdrukkers, enz. zou hebben gearbeid.

2) In Nijhoffs Bijdr. N. R. dl. IV, blz. 44 (25) is door mij gesproken van de „Gazette d'Utrecht" van 20 Februari 1679. Dat daar geen Fransche Courant, maar het blad van Broer Appelaer is bedoeld, staat bij mij vast.

3) Zie De Uithangteekens van Van Lennep en Ter Gouw, dl. II, blz. 378.

4) Zie Dr. A. M. Ledeboer, a. w. blz. 7.

rustend afschrift, ontleend aan het Register van Acten, Commissiën en Instructiën der Staten van Utrecht N°. 37, fol. 270, aldus luidt:

„De Staten van den Lande van Utrecht doen te weten, dat wy ontfangen hebbende de ootmoedige supplicatie aen ons gepresenteert, uytten naem en van wegen *Broer Appelaer*, sone van *Joost Broersz:* gewesen Courantier tot Amsterdam, inhoudende hoe dat denselven synen vader ende oock syn grootvader *Broer Jansz:* den tyd van omtrent de vijftich Jaren in de stad van Amsterdam hadde gedruckt ende uytgegeven een weeckelykse Courant" [1]).

„Dat hy suppliant hem daer inne mede hadde geoefent en soo binnen als buyten 's lands seer goede ende pertinente Correspondentie hadde, dat hy daeromme wel genegen soude zyn, hem binnen onse Provintie in de stad Utrecht ter neder te stellen, tot het drucken en uytgeven van een weeckelyckse Courant. Ende want t'selve niet en soude dienen of wesen in ijmants prejudice, binnen de voorn: stad off Provincie, dewyle by niemand aldaer tot noch toe eenige Courant gedruckt off uytgegeven wert, maer ter contrarie het transport van hem suppliant, syn huijsgesin en die tot de druckerye behoren aen de Stad van Utrecht voornoemt noch voordeel soude toebrengen, behalven de Commoditeyt, die de inwoonders van de Stad en Provincie door syn suppliants nouvelles soude connen hebben, soo was hy suppliant te rade geworden sich te keren tot ons, versoeckende, dat wy hem suppliant met seclusie van allen anderen beliefden te verleenen onsen octroye tot het drucken der voorsz: Courant, welcken aengemerckt, — Soo ist, dat wy ons ter bede van den voornoemden suppliant genegen vindende, uyt onse rechte macht, souvereiniteyt en authoriteyt denselven geconsen-

1) Over Broer Jansz. en Joost Broersz. zie mijne studie over De Amsterdamsche Courant.

teert, geaccordeerd ende geoctroyeert hebben, consenteteren, accorderen en octroyeren mits desen, dat hy voor syn leven lang gedurende ende tot onsen kennelycken toeseggens toe alleen ende met seclusie van allen anderen, die na desen van buyten in dese Provincie souden willen incomen ter saecke voorsz. in de stad van Utrecht, sal mogen drucken de voorsz: weeckelyckse Courante, nochthans sonder prejuditie van de ingesetenen deser Provincie; verbiedende oversulcx allen ende een ijgelycken, die na desen van buyten in dese Provincie souden willen incomen om nouvelles of Couranten te drucken, hem suppliant de voorsz: Nouvelles of Couranten na te drucken uytgeven ofte vercopen, ofte oock elders nagedruckt in desen onsen Lande ende Provincie van Utrecht te brengen verhandelen ofte vercopen op verbeurte van de nagedruckte, ingebrachte, verhandelde ofte vercofte exemplaren, ende een boete van honderd gulden t'appliceeren een derde part van dien, ten behoeve van den Officier die de calange doen sal, een derde part voor den armen ter plaetse daar de saeck voorvallen sal, ende het resterende derde part voor den suppliant; ende ten eijnde hy suppliant het effect van dit ons Consent ende Octroy metter daet mochte genieten, lasten en ordonneren wy allen ende een ijgelyck dien dit aengaen ofte raken mågh, hem daerna te reguleren".

„Gedaen t'Utrecht onder onsen zegele, paraphure ende signature van onsen Secretaris op den 16 December 1674".

Een exemplaar van het eerste nummer der courant van Broer Appelaer is nog niet terecht gekomen, maar wel een van het vierde nummer, al is dit ook weder, naar we hopen slechts tijdelijk, zoek geraakt. Op grond van de dagteekening van dat vierde nummer mag worden aangenomen, dat, wanneer gedurende den eersten tijd van haar bestaan de courant slechts éénmaal 's weeks verscheen, het eerste nummer is uitgekomen op Maandag 15 Januari

1675, maar dat dit eerste nummer op Vrijdag 26 Januari 1675 is verschenen, wanneer de courant reeds dadelijk, gelijk in 1676, tweemaal 's weeks, op Maandag en Vrijdag, het licht zag.

Dat vierde nummer is in De Nederlandsche Spectator van 6 Juli 1867, N°. 27, blz. 214, door den Heer J. C. Altorffer te Middelburg aldus beschreven: „*Utrechtse Maendaegsche Courant n°.* 4, 5 *Febr.* 1675. *Tot Utrecht gedruckt bij Broer Appelaer, Geoctroyeerde Courantier van de Ed: Mo: Heeren Staten 's Lants van Utrecht, over 't Stadhuys in de Courant. Den* 5 *Febr.* 1675, *Nieuwe Stijl.* Vier bladzijden in 4°. in twee kolommen; de advertentiën met doorloopende regels. Met Utrechtsch wapen".

Bijna anderhalf jaar jonger is het nummer dat voorkomt in zeker rommelzoodje couranten voorhanden op de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage, en dat vooral daarom belangrijk is, omdat uit het adres blijkt dat Broer Appelaer verhuisd was, en wel naar eene woning met eenen voor zijn bedrijf weinig passenden gevelsteen. Het moet worden omschreven als volgt: 1676. *N°.* 61. *Utrechtse Vrydaegse Courant.* Met het adres: *Tot Utrecht, gedruckt by Broer Appelaer, Geoctroyeerde Courantier van de Ed: Mog: Heeren Staten 's Landts van Utrecht, in de Lijn-marckt, in 't Koninghs Ledekant. Den* 31 *July* 1676. *Nieuwe Stijl.* 4 blz. kl. 4°., in twee kolommen gedrukt, met het wapenschild van stad en provincie (gelijk het in onzen tijd weder op de courant links bovenaan voorkomt, maar zonder leeuwen) waaromheen gestrengeld is een wimpel waarop de spreuk voorkomt: *Concordia res parvae crescunt.* Mr. K. J. F. C. Kneppelhout van Sterkenburg te Utrecht is daarentegen in het bezit van: 1676. *N°.* 65. *Utrechtse Vrydaeghse Courant.* Met het zoo even opgegeven adres, onder verandering van het woordje *Koninghs* in *Konings. Den* 14 *Augusty* 1676. *Nieuwe Stijl.*

Van den jaargang 1677 wordt in den Catalogus van

Tractaten, Pamfletten, enz. van I. Meulman, dl. II, N°. 5583, opgegeven: 1677. *N°.* 23. *Utrechtse Vrydaegse Courant.* Aan het einde: *Tot Utrecht, gedruckt by Broer Appelaer, Geoctr. Courantier van de . . . Staten 's Landts van Utrecht . . . Den* 19 *Maert* 1677. *N. S.* 4 blz.

Verder vindt men te midden van de jaargangen 1677 en 1678 der Haarlemsche Courant bij de firma Johannes Enschedé & Zonen, belangrijke overblijfselen der Utrechtsche Courant uit gemelde jaren. Het eerste nummer is: 1677. *N°.* 40. *Utrechtse Maendaeghse Courant. Tot Utrecht, gedruckt by Broer Appelaer, Geoctroyeerde Courantier van de Ed: Mog: Heeren Staten 's Landts van Utrecht, in de Lijnmarckt, in 't Konings Ledekant. Den* 17 *May* 1677. *Nieuwe Stijl.* En zoo volgt de geheele jaargang 1677, N°. 41 tot en met 105, van 31 December 1677, beurtelings 's Maandags en Vrijdags uitgegeven, waarbij alleen valt optemerken dat van N°. 43 tot en met 58 in het adres de onjuistheid voorkomt: *Staten van 's Landts van Utrecht*, en dat ook sedert N°. 43 in het adres sprake is van: *Nieuwe-stijl.* Met den jaargang 1678 is het eenigszins anders gesteld. Het eerste nummer daarván voorkomende is: 1678. *N°.* 4. *Utrechtse Vrydaegse Courant.* Enz. Enz. *Den* 14 *January* 1678. *Nieuwe-stijl.* En dan verder: N°. 5—11, 13—18, 20—31, 33—48, 50—55, 57—60, 62—65, 67—80, en 83, waarbij N°. 23 ten onrechte het cijfer 22 voert, en N°. 67 iets grooter van omvang is dan andere nummers. Het meest opmerkelijke is, dat met N°. 37, van Maandag 9 Mei 1678, in het adres wederom het uithangteeken: *in de Courant* terugkomt.

Was Broer Appelaer een man van den Nieuwen Stijl, de Regeering van de stad Utrecht was in 1681 nog niet de nieuwe tijdrekening toegedaan [1]). Vandaar dat men

1) Eerst een Plakkaat der Staten van Utrecht van 24 Juli 1700 bepaalde, dat men op 1 December 1700 zoude schrijven: 12 December 1700. Zie Tijdschrift van Van der Monde I, 574.

in de Vroedschaps Notulen van Donderdag 30 December 1680, fol. 6, vindt opgeteekend, hoe op dien dag eene missive van de Regeering van Keulen werd gelezen met klachten over de Utrechtsche Courant van (Vrijdag) 3 Januari 1681, *stilo novo*. Burgemeesteren spraken Broer Appelaer over de zaak aan, maar toen deze zich op de Haarlemsche Courant had beroepen en bedoeld blad werd nagezien, bleek het „dat hy sich te verre hadde uytgelaten", zoodat hij beloven moest om in een volgend nummer op zijne mededeeling terugtekomen. En de Keulsche regeering, die niet vlug genoeg naar haren zin voldoening kreeg, schreef voor de tweede maal over het geval naar Utrecht, en bracht kort daarna nogmaals klachten in over de courant van (Maandag) 24 Februari 1681 [1]). Niet dit nummer, maar wel dat van Maandag 31 Maart 1681, N°. 26, is opgeteekend in den Cat. v. Tract., Pamfl., enz. van I. Meulman, dl. II, N°. 5810.

In 1682 vindt men Broer Appelaer aan een ander adres. Mr. J. A. Grothe, te Utrecht, toch vertoonde mij: 1682. N°. 11. *Utrechtse Vrydaegse Courant. Tot Utrecht, gedruckt by Broer Appelaer, Geoctroyeerde Courantier van de Ed: Mog: Heeren Staten 's Landts van Utrecht, op de Nieuwe-Gracht, by de Wittevrouwe-Brug, in de Courant. Den* 6 *February. Nieuwe-stijl.*

Toen Czar Feodor III van Rusland den 27sten April 1682 ongehuwd op 25jarigen leeftijd was overleden, ontstonden er moeielijkheden, gepaard aan oproerige bewegingen over de troonsopvolging. Welk belang de Staten van Holland hadden, dat aan hetgeen op zóo verren afstand plaats vond hier te lande geen ruchtbaarheid werd gegeven, laat ik daar; maar op Dinsdag 14 Juli 1682 vonden ze goed „dat de Courantiers tot Haerlem ende Amsterdam van wegen

---

1) Zie Vroedschaps Notulen van Maandag 3 Januari 1681, fol. 7v, Maandag 24 Januari 1681, fol. 10, Maandag 21 Februari 1681, fol. 15.

haer Ed. Groot Mog. souden werden aengeschreven ende gelast, dat sy in hare Couranten niets souden hebben te stellen ofte te drucken yets op het alderminste, dat concerneren kon of mocht de oneenigheden in het Rijck van syne Czaarsche Majesteyt van Moscovien voorgevallen, de tumulten aldaer ontstaen, ofte de successie of Regeringe van den jegenwoordigen Czaar, of van yemandt anders, hoe, wat ofte wie het oock soude mogen wesen, op poene van daer over arbitralijck aen den lyve gestraft te werden naer exigentie van saecken; ende dat van weghen haer Edele Groot Mog. de saecke ter Generaliteyt daer heenen soude werden ghedirigeert, ten eynde de Heeren Staten van Utrecht mochten werden versocht, gelijcke last te geven aen den Courantier aldaer" [1]).

Wederom waren het Burgemeesteren en Raad des Heiligen Rijks Vrije Stad Keulen, die zich bij missive van 23 December 1682 te Utrecht beklaagden, dat Broer Appelaer, die toen naar het schijnt op de Gansemarkt woonde, zich in zijne courant van 18 December niet had ontzien om, te midden van andere uitstrooisels, te vermelden, hoe te Keulen aan den dag zou zijn gekomen, dat van de opgebrachte Honderdste Penning eene som van 1900 Rijksdaalders was verduisterd door de Commissarissen en Bijzitters (die van den Raad niet waren), iets dat onder de gemeente nieuwe murmuratie had verwekt, waarom men verlangde te weten hoe Broer Appelaer aan die mededeeling was gekomen.

Zoo beklaagde in Augustus 1683 de regeering der stad Lubeck zich ook over Broer Appelaer. Maar deze, door Burgemeesteren aangesproken, kon reeds de geruststel-

---

1) Resol. Staten v. Holland van Dinsdag 14 Juli 1682, blz. 393. Er is hier blijkbaar alleen van de Haarlemsche en de Amsterdamsche Courant sprake, omdat in de andere steden nog geen couranten werden uitgegeven.

lende verklaring afleggen dat hij zijn' misslag in een volgend nummer had hersteld [1]).

In 1684 vindt men Broer Appelaer weder aan een ander adres. In den Catal. Bibl. Kon. Acad. Vad. Gesch. E. 2771 komt namelijk voor: 1684. *N°. 53. Utrechtse Maendaegse Courant. Tot Utrecht, gedruckt by Broer Appelaer, Geoctroyeerde Courantier van de Ed: Mog: Heeren Staten 's Landts van Utrecht, op de hoeck van de Ballemakersstraet, over de Bree-straet, in de Courant. Den* 3 *July, Nieuwe-stijl.* Terzelfder plaatse gaf hij in 1685 de door den Heer J. C. Altorffer (zie boven) vermelde *Utrechtse Maendaegse Courant*, N°. 45, van 4 Juni, en de door mij in De Nederlandsche Spectator van 15 Juni 1867, N°. 24, opgegeven *Utrechtse Maendaegse Courant*, N°. 87, van 29 October [2]) uit. In 1686 evenwel verhuisde hij nogmaals, want in het adres van de eveneens door mij t. a. p. vermelde *Utrechtse Frydaegse Courant*, N°. 57, van 19 Juli 1686, en van de *Utrechtse Frydaegse Courant*, N°. 59, van 26 Juli 1686 [3]), luidt het: *op de Neude, in de Courant* [4]).

In de Resolutiën der Staten van Holland van Woensdag 23 April 1687, blz. 221, is opgeteekend, hoe de Pensionaris van Amsterdam, Jacob Hop, dien dag aan de vergadering mededeelde „dat de Heeren haer Edele Groot Mog. Gedeputeerden ter Generaliteyt aen haer Hoogh

1) Zie Vroedschaps Notulen van Maandag 13 Aug. 1683, fol. 90v.

2) Te vinden achter den merkwaardigen bundel Leidsche Couranten, 30 Maart tot 31 December 1686, op de Acad. Bibliotheek te Leiden.

3) In de verzameling pamfletten van wijlen Mr. L. C. Luzac te Leiden.

4) In De Uithangteekens, dl. II, blz. 252, wordt ten onrechte gezegd, dat „De Courant" in 1686 te Utrecht op twee plaatsen uithing, want dat de Maandagsche Utrechtsche Courant door Broer Appelaer op den hoek der Ballemakersstraat, de Vrijdagsche Courant op de Neude werd uitgegeven.

Mog. hadden voorgedragen ende bekent ghemaeckt, dat de selve met de alder-uytterste bevremdinge hadden gesien, dat in de Utrechtsche Courante van den elfden deser was gesteldt, dat wegens het heffen van de reële ende personele Tweehondertste Penningen sesthien stemmen van haer Edele Groot Mog. Vergaderinge het eens waren, ende alleen twee Steden discrepeerden, welcke, soo men seyde, het selfs niet eens zijnde, den uytslagh op de naeste Vergaderinghe verwacht wierde; dat de voorschreve periode ten alder-uytterstent aenstootelijck zijnde, alleen daer toe scheen bedacht te wesen, om de Regeringe by de Gemeente hatelijck te maecken, ende de gemoederen van de selve Gemeente tegens de Leden van de Regeringe te doen verbitteren, ende tot opschuddinge te verwecken; ende dat de gemelte Heeren Gedeputeerden versochten, dat haer Hoogh Mog: by de Heeren Staten van de Provincie van Utrecht soodanige debvoiren wilden aenwenden, dat daer omtrent behoorlijcke reparatie mochte gheschieden, ofte dat by ontstentenisse van dien, de Heeren haer Edele Groot Mog: Gecommitteerde Raeden geresolveert waren de Utrechtsche Couranten binnen dese Provincie absolut te verbieden, ende voorts tegen den voorschreven Courantier haer ressentiment ende misnoegen op soodanigen maniere te toonen, als de selve souden oordeelen te behooren; doch dat de selve geensints twijffelden, of de gemelte Heeren Staten van Utrecht souden den voorschreven Courantier over sijn onbehoorlijck schryven soodanigh censureren, als de importantie van die saecke vereyschte". — „Dat voorts ter Generaliteyt soude werden geinsteert, ten eynde de Heeren Staten van Utrecht haer wilden informeren ende doen informeren, van wie den voornoemden Courantier tot Utrecht ontfanght de Brieven van Uytheemsche Ministers die hy in de Couranten steldt; ende dat de Heeren Gedeputeerden der Steden Leyden ende Amsterdam mede souden werden versocht, soo als de selve

versocht werden by desen, haer te willen informeren, van wie de Courantiers in de selve Steden gelijcke Brieven bekomen".

De Vroedschaps Notulen op het Utrechtsch Archief maken in dato Maandag 25 Juli 1687, fol. 233v. wederom melding van een' brief van Burgemeesteren en Regeerders van Keulen met eenige klachten over Broer Appelaer. Deze intusschen had alweêr eene andere woning betrokken, waar hij en zijne kinderen het evenwel meer dan een tiental jaren hebben uitgehouden. In het adres toch van de *Utrechtse Maendaegse Courant*, N°. 86, van 27 October 1687 [1]), wordt opgegeven: *op de Oude-Gracht by de Jacobi-Brug in de Courant*, en daar woonden zijne kinderen nog in Maart 1698.

Van den jaargang 1689 zijn in den Catalogus van Tractaten, Pamfletten, enz. van I. Meulman, dl. III, N°. 6426, opgegeven de *Utrechtse Maendaegse Courant*, N°. 27, van 4 April 1689, en verder N°. 73, 75—82, 88—93, 95 en 101. Op het Gemeente-Archief te Utrecht is buitendien voorhanden N°. 33, van Maandag 25 April 1689, waarin voorkomt eene advertentie van „Johan van Duyren, out Practisijn en Distilateur in de Medicijnen", die „46 Jaren in de Provintie van Hollandt heeft gepractiseert en Gemedicineert, en veel ellendige Menschen gecureert door de hulpe Gods: en noyt niet eene Doode heeft gehadt, en niet een ongesont is uyt sijn Huys gegaen, die sijn wil heeft gedaen", en die nu te 's Gravenhage „een Bad der Medicijne" had opgericht „in d'Assendelf straet, schuyns over de Resident van sijn Keyserlijcke Maj. 6 a 8 huysen van de Lombaert, ontrent de Varcken-marckt, in 't gekroonde Gesicht, daer de vergulde Drogist-Winckel voor in 't Salet staet" [2]).

1) Indertijd door mij gezien van de familie Van Assen te Leiden.

2) Deze advertentie is zeker eene merkwaardige bijdrage tot het werk

De *Utrechtse Maendaegse Courant*, N°. 23, van 20 Maart 1690, wordt opgegeven in den Catal. v. Tract., Pamfl., enz. van I. Meulman, dl. III, N°. 6566, terwijl N°. 47, van Maandag 12 Juni 1690, door den Heer J. C. Altorffer (zie boven) is vermeld. Jammer maar dat ook dit nummer, evenals dat van 5 Februari 1675, is zoek geraakt. Want het is een zeer belangrijk nummer. Een gedeelte van den inhoud toch gaf aanleiding dat Burgemeesteren van Amsterdam den 14den Juni 1690 den volgenden brief afzonden naar Utrecht [1]):

„Edele Groot Achtbare Heeren".

„In de Utrechtze Courante van den 12 dezer hebben wij tot onze uyterste verwonderinge gezien een periode op de Naam van Mr. Romyn de Hoge, daar in gedaan influeren, tot bekentmakinge als van yts dat binnen korten dagen stondt in druk uyt gegeven te werden, ende alzo inde voorz. periode influeren, injurieuse en diffamatoire termen om waar het mogelyk de goede ende oprechte conduicte door den Heer Hooft Officier dezer stede in het beleggen der attestatien tegens den voorz. Romyn de Hooge te doen suspecteren, en andere in hare goede naam en faam op het sensibelste te beledigen. Ende alzo ons deze manier van doen van UWED. Gr: Achtb. Courant grotelyx heeft geergert, zo hebben wij niet kunnen afzijn daarop aan UWED. Gr: Achtb. by deze te klagen en te verzoe-

---

van Henry Sampson, *A History of Advertising*, London, 1874, waarin ook op Nederland wordt gewezen.

1) Zie op het Amsterdamsche Archief: Stads Missiven-Boek, N°. 12, fol. 124. Het antwoord uit Utrecht vindt men er in: Utrecht. Missiven 23 Juni 1690. In de Utrechtsche Vroedschaps Notulen zie men die van Dinsdag 10 Juni 1690, fol. 104; van Maandag 23 Juni 1690, fol. 106; van Maandag 30 Juni 1690, fol. 106v; van Maandag 7 Juli 1690, fol. 107v. Misschien ook P. A. Leupe in De Nederlandsche Spectator van 17 Februari 1877, N°. 7, blz. 50.

ken, dat zij den voorsz. Courantier voor haar gelieven te ontbieden ende denzelven te interdiceren van oyt diergelijke lasterlijke en injurieuse periodes in zijne courante te laten influeren, en over het gepasseerde te corrigeren, opdat hij zig daar van in het toekomende mag onthouden. Met verzeekeringe dat wij Uw Ed. Gr: Achtb. in diergelyken voorval van zodanige insolentie, volkomen satisfactie zullen doen hebben".

Misschien wel omdat de klacht uit Amsterdam kwam werd de zaak ernstig opgevat, zoo ernstig, dat, naar aanleiding van het rapport der Vroedschaps-leden, in wier handen de Amsterdamsche brief was gesteld, goedgevonden werd om Broer Appelaer „by provisie te suspenderen ende te interdiceren met het drucken ende uijtgeven van syne Couranten voort te gaen, op poene van Hondert silvere Ducatons telcken reyse te verbeuren tot naerder ordre". Dit verbod werd uitgesproken op Maandag 23 Juni 1690, maar veertien dagen later, op Maandag 7 Juli 1690, werd, ten gevolge van den dood van Broer Appelaer, op een door zijne kinderen ingediend verzoekschrift door de Vroedschap goedgevonden „de interdictie van met het drucken ende uijtgeven van hare Couranten voort te gaen by resolutie van den 23 Juny 1690 vervat, intetrecken. Ende haer by desen gepermitteert daer mede voort te varen als voor desen".

Het adres der courant heeft nooit de sporen gedragen van den dood van Broer Appelaer. Van dat adres maakt de Catalogus der Tentoonstelling van voor Nederland belangrijke Oudheden en Merkwaardigheden in de stad en provincie Utrecht, gehouden in 1857, waar op blz. 55 onder N°. 81 de *Utrechtse Frydaegse Courant*, N°. 7, van (25 Januari) 1692 wordt opgegeven, geen melding; evenmin de Catal. v. Tractaten, Pamfletten, enz. van I. Meulman, dl. III, waar onder N°. 6772 de *Utrechtse Maendaegse Courant*, N°. 36, van 5 Mei, en N°. 58, van (Maandag) 21

Juli 1692, is vermeld. Maar van wijlen den Heer J. H. van Randwijk te 's Gravenhage zag ik indertijd: 1692. *N°*. 46. *Utrechtse Maendaegse Courant. Tot Utrecht, gedruckt by Broer Appelaer, Geoctroyeerde Courantier van de Ed: Mo: Heeren Staten 's Lants van Utrecht, op de Oude-Gracht by de Jacobi-Brug, in de Courant. Den* 9. *Juny, Nieuwe-Styl. Worden t' Amsterdam verkocht, by de Weduwe van Jochem van Dijck, ter zijden 't Stadthuys, en by de Weduwe van Adriaen Gaesbeeck*[1]), *achter het selve*. Sign. Zz. Verder worden dan in den Catal. v. Tract., Pamfl., enz. van I. Meulman, dl. III, onder N°. 6895, nog vermeld de *Utrechtse Maendaegse Courant*, N°. 84, van 19 October 1693, en N°. 86, van (Maandag) 26 October 1693, terwijl Utrecht voorheen en thans, t. a. p. blz. 187 en 188, melding maakt van het nummer van Vrijdag 18 Februari 1695, (N°. 14) als „bij de Redactie (van dat tijdschrift) berustende".

In het bezit van den tegenwoordigen Hoofd-Redacteur van het Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad, Mr. L. E. Bosch, is het volgende nummer: 1697. *N°*. 8. *Utrechtse Maendaegse Courant. Tot Utrecht, gedruckt by Broer Appelaer, Geoctroyeerde Courantier van de Ed: Mo: Heeren Staten 's Landts van Utrecht, op de Oude-Gracht, by de Jacobi-Brug, in de Courant. Den* 28. *January, Nieuwe- Stijl.* Dit nummer trekt de aandacht omdat het eene advertentie behelst, waarin de Utrechtsche Boekverkooper Balthazar Lobé mededeelt, hoe hem 4 à 5 weken vroeger aangeboden was te drukken een zeker traktaatje van Professor Johannes Munnicks, onder den titel van *Tractatus de Urinis Earumque Inspectione*, vermeerderd door Johannes Schmidius, M. D. Onkundig in de Latijnsche taal, en dus niet bekend met den inhoud, had hij uit voorzorg het stuk aan

---

1) Adriaen van Gaesbeeck was tusschen 1682 en 1686 met Casparus Commelin uitgever der Amsterdamsche Courant geweest. Zie Nijhoff's Bijdr. N. R. dl. V, blz. 238 en 239 (30 en 31).

verscheiden leden der Medische Faculteit laten zien, die hem hadden verklaard, dat hij geen moeielijkheden zou krijgen, in één woord „dat het goed en verkoopelijck voor een Boeckverkooper was". Daarop had hij het laten drukken, en hij liet nu de verantwoordelijkheid voor den schrijver. Daarom kon men hem niet ten laste leggen onvoorzichtig te hebben gehandeld, zooals de Stads Doctor Engelbertus van Engelen had gedaan in de Utrechtsche Courant van 25 Januari 1697.

Mr. L. E. Bosch is ook in het bezit van: 1698. *N°*. 21. *Utrechtse Frydaegse Courant.* Met gelijk adres als in 1697. *Den* 14. *Maert, Nieuwe-Stijl.* In dit nummer wordt bij advertentie bekend gemaakt, dat „Gecommitteerden ter Finantie der Stadt Utrecht — op Saturdag den 5. Maert 1698. O. St.", 's namiddags te 3 uur, publiek op het Stadhuis aan den meestbiedende zouden verhuren voor eenige jaren „in te gaen met Vervaer-tydt van Paesschen 1698. de Stadts Herberge, genaemt het Malie-huys — staende aen de Stads Malie-baen op de Cingel; mitsgaders de Malie-baen" enz., waarvan de huur was vrijgekomen door den dood van den Malie-meester Herman van Meeuwen.

Van drie jaren later is het eerstvolgende mij bekend geworden nummer, berustende op het Archief te Utrecht, namelijk: 1701. *N°*. 44. *Utrechtse Frydaegse Courant. Den* 3. *Juny. Tot Utrecht, gedruckt by Broer Appelaar, Geoctroyeerde Courantier, van de Ed: Mo: Heeren Staten 's Lands van Utrecht, op de Oude Gracht op de hoeck van de Water-Steeg, in de Courant.* Voorzien van hetzelfde adres komt in eene verzameling losse couranten op de Academische Bibliotheek te Leiden voor: 1702. *N°*. 38. *Utrechtse Frydaegse Courant. Den* 12. *May.*

Met klachten over de courant schijnt de Utrechtsche regeering in de laatste jaren der 17de eeuw en gedurende de eerste jaren der 18de eeuw weinig te zijn lastig gevallen. In de Vroedschaps Notulen van Maandag 12 Juli 1706,

fol. 195, vond ik alleen opgeteekend, hoe dien dag drie leden van de Vroedschap gecommitteerd werden om den Utrechtschen courantier voor zich te ontbieden en te ondervragen over zekere periode in zijne courant van den 28sten Juni „rakende de veranderinge der Hooftampten in Engelandt &c.". Zoo goed als zeker is deze klacht die waarover Marlborough den 3den Juli 1706 schreef aan den Raadpensionaris Heinsius; zie Mr. G. W. Vreede, Inl. tot eene Gesch. der Nederl. Diplom. 2de ged., 1ste stuk, Bijl. blz. 57, aant. 3.

Van het jaar 1708 is mij het volgende nummer bekend, in het bezit van den Heer R. W. P. de Vries alhier, namelijk: 1708. *N°. 67. Utrechtse Maendaegse Courant. Den 20. Augusty. Tot Utrecht, gedrukt bij Broer Appelaar, Courantier van de Ed: Mo: Heeren Staten 's Landts van Utrecht, op de Oude-Gracht op de hoeck van de Water-Steeg, in de Courant.* Bovendien wordt in den Catal. v. Tract., Pamfl., enz. van I. Meulman, dl. III, N°. 8097, nog vermeld de *Utrechtse Vrydaegse Courant*, N°. 72, van 7 September 1708.

Maar van den arbeid „van de kinderen van wylen Broer Appelaer" uit de jaren 1709, 1710 en 1711 zijn mij geen overblijfselen onder de oogen gekomen. In laatstgemeld jaar maakten ze plaats voor een' opvolger.

De boekverkooper Nicolaas Chevalier [1]) — die in 1703, toen hij nog te Amsterdam gevestigd was, zich reeds tot de Utrechtsche Vroedschap had gewend, om te krijgen octrooi, en eene publieke kamer ten einde aldaar allerhande anti-

---

1) Hij was archaeoloog; zie Saxe, Onomasticon, V, blz. 421. De Academische Bibliotheek te Leiden bezit van zijne hand een viertal geschriften. Twee anderen vermeldt Mr. J. T. Bodel Nijenhuis, Bibl. d. Plaatsb., N°. 2366 en 2450. Geboren te Sedan, en oorspronkelijk predikant, was hij ten gevolge van de herroeping van het Edict van Nantes naar Holland gevlucht, waar hij omstreeks 1720 overleed. Zie Nouvelle Biogr. Générale de Hoefer.

quiteiten en curieusheden te kunnen zetten, mitsgaders permissie om te doen drukken, uitgeven en verkoopen een Utrechtsch Journaal [1]) — aan wien later, in Januari 1710, toen hij zijne zaak naar Utrecht had overgebracht, vergund werd „omme weekelijx eens off tweemael te mogen drucken en uytgeeven een Courant in de Franse Taal, edogh alles t'synen pericule en blyvende gehouden te verantwoorden ingevalle ietwes in voorschreeve Courant mogte worden gesteldt waer door het gemeen ofte ijmand in het particulier mogte syn vernadeelt ofte geprejudicieerdt" [2]) — kreeg op Maandag 12 Januari 1711 van de Utrechtsche Vroedschap „permissie omme weekelijx eens off tweemaal te mogen drucken en uijtgeeven een Nederduijtse Courant in plaetse van de kinderen van Broer Appelaer daer van affstaende" op dezelfde voorwaarden waarop hem een jaar vroeger het uitgeven eener Fransche Courant was toegestaan [3]), terwijl hem acht dagen later, Maandag 19 Januari 1711, zonder opgave van reden, werd „aengeseydt dat boven syne Nederduijtse Couranten sal moeten gebruijken het wapen van de Stadt ende niet van de Staeten" [4]). Alleen van de Fransche Utrechtsche Courant van Nicolas Chevalier is het volgende fragment overgebleven, dat in den Catal. van de Bibl. der stad Goes, 2de gedeelte (Pamfletten, Tractaten), blz. 232, onder N°. 1879 aldus wordt beschreven: „*Journal d'Utrecht, contenant les nouvelles extra-ordinaires de divers endroits de l'Europe, de Lundi* 16 *October* (sic) 1713. *Utrecht, N. Chevalier*". Het eenig bericht omtrent hem, dat mij verder nog bekend is geworden, is vervat in de Vroedschaps Notulen van Maandag 30 October 1713, fol. 11, luidende: „Borger-

1) Vroedschaps Notulen van Maandag 11 Juni 1703, fol. 197.
2) Vroedschaps Notulen van Maandag 20 Januari 1710, fol. 35.
3) Vroedschaps Notulen van Maandag 12 Januari 1711, fol. 134.
4) Vroedschaps Notulen van Maandag 19 Januari 1711, fol. 136v.

meesteren en Vroedschap verscheijde klagten voorgekomen synde dat Nicolaes Chevalier in de Suite van desselfs Courant van den 27 October 1713 uijt London van den 17 daer te vooren hadde gesteld seeker Extravagant Articul met quaedaerdige Expressien, hebben, na Lecture van voorschreeve articul, den voornoemden Nicolaes Chevalier geinterdiceerd, als geschiedt by deese, omme binnen den tyd van ses weeken a dato deeses geene van syne Couranten off Suites meer te drukken off debiteeren op poene van deese Stad met syn familie te moeten ruymen ende sal deese ten dien eynde aen denselven sonder resumptie worden geinsinueerdt". Zeven jaren gaan voorbij eer er weder sprake is van eene Utrechtsche Courant.

Op 16 December 1720 namelijk stelde de Utrechtsche Vroedschap „François Michiel Janiçon frans courantier tot Rotterdam" [1]) op zijn verzoek aan „tot ord^s^ Courantier en accord^t^ den selven daer toe by deses Haer Edachtb. Octroy met seclusie van allen anderen, mitsgrs exemtie van tocht en wagt, gelijk mede vant familiegelt, soo lang de voorsz courant alhier sal blijven continueren" [2]). Die nieuwe courantier is bij lang na geen onbekende persoonlijkheid. Zijne voorouders afkomstig uit Duras, een vlek in Guienne aan den Drot, negen mijlen ten oosten van Bordeaux, behoorden tot den Protestantschen godsdienst. Zijn grootvader Bernardus Janiçon was advocaat te Bordeaux, evenals zijn vader Franciscus Janiçon, die met zekere Maria Burnier gehuwd was. Uit dit huwelijk was Franciscus Michael Janiçon de oudste zoon, die op 24 December 1674 te Parijs geboren werd. Reeds op zijn 9de jaar kwam hij in Holland, waar hij de toen beroemde

---

1) Op 5 September 1719 was evenwel te Rotterdam aan Janiçon het uitgeven zijner Fransche Courant verboden.

2) Vroedschaps Notulen van Maandag 16 December 1720, fol. 191v.

school van Du Rondel te Maastricht bezocht. Later kwam hij te Utrecht in huis bij zijnen oom Michaël Janiçon, die aldaar Waalsch predikant was, en wijdde hij zich aan de studie der letteren. Hoe vreemd ook, plotseling trad hij in krijgsdienst, kwam na den Rijswijkschen vrede met zijn regiment in Ierland, werd er weinige maanden later ontslagen, en hervatte toen zijne studiën te Dublin, doch zag zich bij gebrek aan middelen genoodzaakt optetreden als gouverneur van den zoon van een aanzienlijk persoon. Het overlijden van zijn' oom te Utrecht in 1705, wiens erfgenaam hij werd, gevolgd door dat van zijn' vader te Parijs in 1706, waren zoovele redenen dat hij naar Nederland terugkeerde, waar hij in Gelderland een landgoed, Overhagen genaamd, kocht, en na verloop van tijd eene Fransche vluchtelinge, Margaretha Anna Maria de Ville, huwde, die hem twee dochters schonk. Ongeveer acht jaren woonde hij op het gemelde landgoed, en schijnt zich in dien tijd aan de opvoeding van eenige jeugdige telgen uit het geslacht Van Randwijck te hebben gewijd. Daarna onthield hij zich een tijd lang binnen Amsterdam. „Hier leende hij den ouden Heer Du Breuil de handt [1]). En wanneer de Schryver der *Rotterdamsche Courant* daar was uitgescheiden, vervolgde JANIÇON dezelve te schryven. Van daar wierdt hy door de Heeren van *Utrecht* verzogt, om zig tot het schryven van een *Courant* te verledigen. Hy begaf zig derhalve met zyne Familie derwaarts. En waarlyk, hy bezat een zonderling talent tot zodanig een werk. De Hollandsche tale hadt hy van der jeugdt aan geleert, en zig als zyne moedertale eigen gemaakt. Zyn verblyf in Groot-Brittanje hadt hem de kennis der Engelsche tale verworven. En de vaardigheyt der Latynsche hadt hem ook de Italiaansche en Spaansche talen ligt doen zyn. Alle deze Talen, gevoegt by zyne ware moedertale, (de

1) De uitgever der Fransche Amsterdamsche Courant.

Fransche,) stelden hem in staat, om de nieuwe tydingen uit verscheide gewesten van Europa overtezetten; zonder zig te bedienen van diergelyke Tolken, die, ontbloot van Staatkunde, al het geene ze in handen krygen, verminken en bederven. Zyn eenvoudige en Historische schryfstyl, zyne ongemeene oplettentheit op de belangens der Souveraine Hoven, en op den draadt der gevallen, gevoegt by een onderscheidendt oordeel in het uitkippen van zaken, die de opmerking van den Lezer verdienen, nevens verscheide andere nodige hoedanigheden, scheenen te beloven, dat deze onderneming van een langen duur zou zyn. — Dog JANIÇON hadt het ongeluk, dat zeker vreemdeling, zyne goedheit misbruikende, een bladt op zyne huislyke Drukkery in 't licht gaf, dat aanstoot by den Magistraat veroorzaakte. Zyn verdriet over dit voorval, gepaart met de hoge genegenheit, die hem de doorluchtige Prins Willem van Hessen-Cassel betoonde, gaven aanleiding, dat hy zig naar den Haag begaf". Daar werd hij weldra Agent van gemelden landgraaf, en naar het schijnt ook van den Koning van Zweden, gaf vertalingen uit het Engelsch in het licht, zooals het 1ste en 2de deel van de Bibliotheek der Vrouwen, zette ook eenige Hollandsche werken over, doch zijn voornaamste arbeid was het bezorgen van twee deelen van het statistisch werk: *Etat présent de la République des Provinces-Unies et des pays qui en dépendent*, La Haye 1729, 1730, 2 vol. 12° (4de druk aldaar in 1755), in het Hollandsch vertaald onder den titel: *De Republiek der Vereenigde Nederlanden*, 's Hage 1732, 4 dln. 8°. (2de druk aldaar in 1736), aan de voortzetting waarvan is gedacht door J. C. Weijerman [1]). Over het eerste deel viel J. Rousset hem aan in een geschrift: Lettre critique sur le premier volume de l'Etat présent de la République des Provinces Unies, Liège, 1729, 12°., welke aanval door

1) Zie mijne studie in Nijhoffs Bijdr. N. R. dl. VII, blz. 221.

Janiçon beantwoord werd in de Lettres sérieuses et badines sur les ouvrages des savants etc. Bij de bewerking van een derde deel overviel hem de dood op 19 Augustus 1730; vier dagen later, 23 Augustus 1730, werd hij in de Kloosterkerk te 's Hage begraven [1]).

Janiçon nu heeft zoowel eene Hollandsche als eene Fransche Utrechtsche Courant uitgegeven. Slechts van de Hollandsche heb ik tot nog toe één nummer aangetroffen, dat op het Gemeente-archief te Utrecht voorhanden is, namelijk: *IV. Utrechtse Courant. Maandag den* 9. *Juny* 1721. *Tot Utrecht by François Michiel Janiçon op het Bagynhof, alwaar deze Couranten werden uitgegeven, als mede by Melchior Charlois over 't Stadhuis; t'Amsterdam by Steenhouwer en Uitwerf, 's Hage by de Wed. Boucquet, Rotterdam by Jan Daniel Beman, en in andere Steden by de voornaamste Boekverkopers.* 2 blz. kl. fol. in 2 kol., met het wapen der stad Utrecht tusschen twee klimmende leeuwen. Het is wel waarschijnlijk dat Janiçon bij zijne Hollandsche Courant de gewoonte heeft gevolgd zijner vakgenooten te Amsterdam, Haarlem, Leiden en 's Gravenhage, en dus zijn blad driemaal 's weeks, op Maandag, Woensdag en Vrijdag heeft uitgegeven; het eerste nummer van deze courant moet dan op Maandag 2 Juni 1721 zijn verschenen.

Campo Weijerman, die weinig ongemoeid liet, schreef in den Amsterdamschen Argus van 2 Juli 1721, N°. 4 (dl. IV, blz. 27, 28) omtrent Janiçon: „De Geest van den voorgaanden Utrechtschen *Courantier,* is, zo 't schynt, overgegaan in het lichaam van een *Journalist,* die op een *Historischen* trant, afgryslyk veel dingen verteld van ouwe lestent, en zeer mild is met beschimmeld nieuws, waar

---

1) Zie Levensbeschryving van beroemde en geleerde Mannen. Met hedendaagsche sterfgevallen, dl. 5, blz. 143—149; Luïscius, Woordenboek; Van Kampen, Beknopte Gesch. der Nederl. Lett., dl. II, blz. 358; Van der Aa, Biogr. Woordenb.; Nouvelle Biogr. Génér. de Hoefer.

uit zeer veele *sustineren*, dat hem een zelve lot met den uitgedienden Maasmerkuur is beschoren, die zo 't my voorkoomt, een *Correspondent* heeft gehad, omtrent van een gelyk gehalte als dezen *Autheur;* die Argus aan zeer veel moeite helpt, en, zo 't my toeschynt, zal *fatigueren*, door een *inutile lecture:* 't is by naa of sommige nieuws schryvers een Oorlog voorzien; want om dat ze de koste in vredens tyd naauwlyks konnen goed maken, kan ik niet begrypen door wat andere oorzaak zy zich zelf zo veel moeite zouwden geven; niet denklyk zynde, dat ze als Argus, uit *plaisir*, al konden zy het voordeel misschen, zouwden *continueren* te schryven; maar elk zyn smaak en verkiezing; en alzo ik den schryver niet te wel ken, zal ik Vooroordeel buiten sluiten, en trachten hem uit zyne werken, en dien Leeuw aan zynen klaauw te leren kennen". En dan verder op blz. 31: „De Utrechtsche Burgeren zyn al zo bequaam tot *navale* Kooplieden, als dezen *Journalist* tot *Courantier*, van welk volkje 'er mynes oordeels de helft te veel is; inzonderheit voor hen die niet belust zyn om de zelve tyding vyftien maal te herlezen".

Vlot ging het met de uitgave niet, want Janiçon zag zich genoodzaakt de Vroedschap om een subsidie voor de onkosten zijner Nederduitsche Courant aantespreken, welk subsidie, bestaande in eene som van 100 Gld., hem op 2 Februari 1722 werd toegestaan, maar alleen voor het loopende jaar, en onder voorwaarde dat hij voortging met het uitgeven der courant [1]. De mogelijkheid van het tegendeel werd dus niet onwaarschijnlijk geacht, en zij die aldus dachten bleken de waarheid op hunne zijde te hebben. In de maand Mei 1723 toch wendde Janiçon zich met een verzoekschrift tot de Vroedschap, waarin hij de Utrechtsche regeering herinnerde, hoe hem op 2 Februari 1722 tot subsidie voor zijne onkosten ten behoeve der Nederduitsche

1) Vroedschaps Notulen van Maandag 2 Februari 1722, fol. 64v.

Courant eene som van 100 Gld. was toegestaan, maar tevens hoe hij, na die courant eenige maanden te hebben uitgegeven, genoodzaakt was geworden door de duizende guldens schade die hij leed de onderneming te laten varen; daarna had hij „op requisitie van de Bewinthebbers van de Provintiaale Compagnie" op den 8sten Februari 1723 de courant weder beginnen uittegeven, maar om met zijne Fransche Courant te kunnen doorgaan, had hij inmiddels dezelfde correspondentie moeten onderhouden [1]), en bij gevolg dezelfde onkosten van briefport moeten betalen, en dat terwijl de opbrengst van beide couranten, „de Gratificatie van de Provintiaale Compagnie" daaronder gerekend, op verre na niet de onkosten kon goedmaken. Vandaar dat hij verzocht dat hem de op 2 Februari 1722 toegestane subsidie zou worden uitgekeerd alsof er geen staking in de uitgave had plaats gehad; maar ook vroeg hij vrijheid te mogen hebben om zijne pakketten met couranten naar Amsterdam, 's Gravenhage en Rotterdam voor denzelfden prijs te frankeren als de boekverkoopers te Utrecht voor de Hollandsche couranten betaalden, want de postmeesters van gemelde steden eischten drie- of vierdubbeld port voor zijne pakketten; en evenzoo dat hem werd toegestaan om 5 of 6 vel van zijne couranten naar andere plaatsen zonder couvert „alleen met een bandje papier toegemaakt" franco te zenden, totdat op elke plaats 10 vel werd gedebiteerd, om dan enkel port te betalen; eindelijk vroeg hij bij wijze van gunst om zijne couranten te mogen zenden aan de Finantiekamer, de Secretarie, enz., en aan de leden der Regeering die de Hollandsche couranten ontvingen, maar welke nieuwsbladen gewoonlijk eerst twee dagen later herhaalden wat in de zijne te lezen was. Wel heb ik op het Utrechtsch archief dit verzoek-

---

1) Beide couranten waren dus misschien niet veel meer dan eene vertaling de eene van de ander.

schrift, dat op 10 Mei 1723 in handen werd gesteld van Gecommitteerden ter directie van Stads finantien, aangetroffen, maar niet de beschikking die er op werd genomen. Uit hetgeen verder volgt mag evenwel worden afgeleid dat aan menig bezwaar van Janiçon werd tegemoet gekomen.

In zijne Bibliographie Historique et Critique de la Presse périodique Française, pag. 57, en ook in Les Gazettes de Hollande, pag. 168, aant., vermeldt Eugène Hatin „LE NOUVELLISTE SANS FARD, ou la gazette sans privilége. *Cologne* et *Clèves*, octobre 1723—27 avril 1725, 27 n^{os} in 8°", in de inleiding van welk blad gezegd wordt: „Il faut des priviléges pour manifester la vérité: privilége en France, privilége en Italie, mais privilége qui ne s'accorde pas plus aujourd'hui à Paris et à Rome que l'entrée du sérail à Constantinople. Cependant dire la vérité sans privilége, c'est s'exposer à perdre la liberté .... Malgré ces dangers évidents, j'ai toujours senti la même difficulté à me taire que le barbier de Midas .... Je ne suis ni pensionné ni privilégié pour mentir .... Je suis, à Cologne, dans une sécurité parfaite .... Le public doit donc s'attendre à n'apprendre de moi que des vérités, mais vérités sans fard, et, parcequ'elles seront dites sans privilége, elles n'en seront peut-être que plus certaines .... Je parlerai de tout, même des dix catégories d'Aristote, si l'occasion s'en présente: c'est tout dire".

In de Utrechtsche Vroedschaps Notulen van Maandag 8 November 1723, fol. 12^{v}, vindt men daarentegen opgeteekend, hoe bij missive uit Den Haag aan Gecommitteerden tot de Posterij geklaagd werd over beleediging aangedaan in „zeker gedrukt papier ofte nieuwsschrift (te Utrecht), volgens opgeven, tweemael ter weeke uitkomende, zijnde geintituleert *Le Nouvelliste sans fard ou la Gazette sans privilège*, behelzende veele onwaere, aenstotelijke en injurieuse stellingen, reflectien over staetszaken,

en jegens de Hooge Regering dezer Landen, specialijk van Hollandt en Zeelandt". Hiervan werden ter vergadering overgeleverd „vier vande voorsz papieren in de Fransche tael, de datis 13. 16. 20. en 27 Octob. 1723. en gelezen de overzetting van eenige ergerlijke en pasquilleuse periodes uit dezelve". Uit het gelijktijdig uitgebracht rapport van Burgemeesteren bleek dat ze aanstonds Janiçon in verhoor hadden genomen, die eerst had voorgegeven dat die papieren hem van Amsterdam waren toegezonden door een' onbekende, en dat hij slechts eenige exemplaren had verzonden, met name naar Duitschland; maar op „nadere instantien en indicien" was Janiçon er voor uitgekomen, dat die papieren gedrukt waren in zijn huis en op zijne drukkerij, en dat de schrijver er van was zeker Fransch Roomschgezind geestelijke, Des Maisons geheeten, die in de buurt zijner woning op het Bagijnhof woonde. De Vroedschap vond het geval zoo ernstig, dat aan Janiçon verboden werd couranten of nouvelles te verkoopen of te drukken, terwijl besloten werd om de bedoelde papieren te stellen in handen van den Hoofd-Officier, ten einde het recht van den lande jegens den courantier en zijnen medeplichtige te bewaren. Een maand later was de Vroedschap niet beter gestemd, want hare notulen van Maandag 6 December 1723, fol. 42, vertellen, dat op het request van Janiçon om „weder geadmitteert te worden tot het drukken en uitgeven vande Nederduitsche en fransche couranten, als voor dezen", na ingewonnen rapport van Heeren Gecommitteerden tot de Posterij, eenparig afwijzend werd beschikt [1]).

Blijkt uit het medegedeelde duidelijk dat Le Nouvelliste sans fard niet geboren is te Keulen maar te Utrecht, even zeker is het dat dit nieuwsblad, dat in October 1723 optrad, een ander was dan de Fransche Utrechtsche Cou-

1) Verg. de voorstelling van deze zaak hierboven, blz. 52.

rant van Janiçon die reeds sedert 1720 bestond, en waarvan, volgens Les Gazettes de Hollande pag. 168, de Biographie Universelle getuigt „que le public (la) distingua bientôt de la foule des écrits périodiques qui inondaient alors la Hollande". In hetzelfde werk, pag. 86, zegt de Heer Hatin: „à une certaine époque on vit la *Gazette d'Utrecht* prendre les allures du pamphlet, visant à l'effet, au bruit; elle put réussir ainsi, comme je l'ai lu quelque part, à „amuser pendant un certain temps les oisifs par ses bavardages, sa gaieté et sa malignité", mais elle fut bientôt obligée de rentrer dans le devoir, dans les convenances, et l'écrivain qui l'avait engagée dans ces voies périlleuses y perdit son privilége". Misschien wel dat ook deze karakterschets tot den tijd van Janiçon moet worden gebracht, tenzij de schrijver het oog had op Des Essarts, den redacteur der courant in het jaar 1782.

In de Vroedschaps Notulen van Maandag 14 Februari 1724, fol. 79v, is opgeteekend, hoe de Vroedschap op het verzoek van Henry Philippe De Limiers, burger der stad Amsterdam, na ingewonnen rapport van Gecommitteerden tot de Posterij, „uit consideratie vande goede bequaemheden en voorzichtich gedragh vanden suppliant, in verscheide door hem geschreven en uitgegevene Historien van dezen tijdt, gehouden, denzelven (accordeert), als geschiedt bij deze, permissie en octroij tot het componeren, drukken en uitgeven alhier van een Nederduitsche en Fransche courant, met seclusie van allen anderen, en accordeert voorts bij deze de Vroetschap aen voorn. Suppliant, voor hem en zijne familie het Borgerrecht deser Stadt gratis, mits doende den Borgereedt, mitsgaders noch exemptie van het Familiegeld, en van tocht en wacht en wordt daerenboven voor dit Jaer aen denzelven tot support van zijne zwaere kosten in 't begin aan te wenden bij provisie geaccordeert een subsidie van 150. gulden".

Naar men wil geboren op het einde der 17de eeuw binnen het gebied der Vereenigde Nederlanden, uit ouders die Frankrijk wegens geloofsvervolging hadden verlaten, legde Henri Philippe De Limiers zich toe op de beoefening der wetenschappen, zoodat hij doctor in de rechten, en lid van de Académie des Sciences et des Arts te Bologne is geworden. In 1717 was van zijne hand te Amsterdam uitgekomen de *Histoire du règne de Louis XIV, où l'on trouve une recherche exacte des intrigues de cette cour, dans les principaux états de l'Europe*, 7 vol. 12°, een arbeid dien De Limiers zich beroemde in zeven maanden te hebben geschreven; trouwens het werk bevatte, naar men zegt, slechts uittreksels uit couranten. In La Quintessence des Nouvelles van 19 Augustus 1720 is dan ook volgens Les Gazettes de Hollande, pag. 169, aant., gezegd: „Je dirai comme le singe: Du nouveau! Et où y en a-t-il? M. Arouet pille Racine ... M. Limiers pille les gazettes, et, nous autres gazetiers, nous nous pillons les uns les autres: c'est la mode". Toch werd die arbeid tweemaal herdrukt, in 1719 en 1720. Eene Fransche vertaling der comedies van Plautus leverde De Limiers in 1719, en in 1720 een *Abrégé Chronologique de l'Histoire de France, sous les règnes de Louis XIII et de Louis XIV pour servir de suite à celui de Mezeray*, welk kort begrip ook al bij herhaling werd herdrukt. In 1721 volgde zijne *Histoire de Suède sous le règne de Charles XII*, die in 1740 nog eens herdrukt werd, in 1723 zijne *Histoire de l'Institut des Sciences et des Arts, établi à Bologne en* 1712, en in 1724 zijne *Annales de l'Histoire de la monarchie de France, depuis son établissement, avec les médailles depuis Pharamond, jusqu'à la majorité de Louis XV*. Nog wordt op het jaar 1725 van hem vermeld *Pierres antiques gravées, sur lesquelles les graveurs ont mis leurs noms*, eene vertaling naar het Latijn van Philippus Stosch, terwijl ook *Notes et remarques pour l'intelligence du poëme de Télémaque* door sommigen aan hem worden toegeschreven,

en Barbier hem medewerker noemt aan de *Magna Bibliotheca ecclesiastica* waarvan slechts één deel is verschenen. Of deze opgaven, ontleend aan de Nouvelle Biographie Générale de Hoefer en het Biographisch Woordenboek van Van der Aa, geheel juist zijn, mag worden betwijfeld. Bij Van der Aa wordt ook vermeld, dat De Limiers, die in 1728 overleed [1]), in handschrift naliet: *Histoire du temps, ou Mémoires de diverses Cours sur les matières les plus importantes de la politique*, 6 vol. 4°, maar intusschen wordt dit werk reeds aangekondigd in de Fransche Leidsche Courant van Dinsdag 29 Mei 1725, N°. 43.

Van de Hollandsche Utrechtsche Courant van De Limiers ben ik geen enkel nummer, noch eenig bericht, op het spoor gekomen, waarschijnlijk omdat die onderneming nooit in gang is gebracht; van de Fransche Courant, al werd ze dan ook reeds vier jaren na hare geboorte door zijne weduwe en zoon, maar op naam van den vader, voortgezet, heb ik een en ander gezien. Zoo is Mr. L. E. Bosch te Utrecht in het bezit van: *I. Supplement à la Gazette d'Utreçht, Du Jeudi* 1[er.] *Janvier* 1728. Contenant une Recapitulation Generale des Evenemens de l'Année 1727. 4 blz. kl. 4°, zonder adres; zoo ook van: *II. Gazette d'Utrecht. Avec Privilege. Du Lundi* 4. (lees: 5) *Janvier* 1728. *A Utrecht par le Sr. De Limiers sur le Vieux Canal.* 4 blz. kl. 4°, in 2 kol., met het wapen der stad Utrecht tusschen twee klimmende leeuwen. Henri Philippe De Limiers, aan wien achtereenvolgens bij voortduring jaarlijks 150 Gld. subsidie was toegestaan [2]), overleed evenwel in den loop

1) Niet in 1725, zooals overal wordt opgegegeven, ook door Hatin, die in Les Gazettes de Hollande, pag. 169, ten onrechte schrijft: „H. P. de Limiers, sans doute le fils du savant, qui aurait porté les mêmes prénoms que son père".

2) Zie Vroedschaps Notulen van Maandag 12 Februari 1725, fol. 70, en Maandag 1 April 1726, fol. 93v.

van het jaar 1728; toen nu zijne weduwe, Henriette Moreau, bij de Vroedschap aanzoek deed om in het aan haren man verleende octrooi en subsidie te worden bevestigd, moest de Vroedschap verklaren hoe het haar was gebleken dat het drukken der Utrechtsche couranten van weinig of geen nut was voor Stad en Posterij, reden waarom er van geen nieuw octrooi sprake kon zijn, maar wel om aan de weduwe voor de laatste maal bij wijze van gunst uittebetalen de 150 Gld. subsidie die in Februari 1729 zou vervallen [1]). Van dat jaar 1729 vindt men op de Bibliotheek der Leidsche Hoogeschool, te midden der aldaar in handschrift voorhanden Praelect. Physic. de Meteoris van den Hoogleeraar P. Musschenbroek, twee nummers der Fransche Utrechtsche Courant, namelijk: *LXII. Supplement à la Gazette d'Utrecht. Du Vendredi* 5. *Août* 1729. *A Utrecht par le Sr. H. P. de Limiers sur le Vieux Canal*, 2 blz. kl. 4°, en: *XCV. Gazette d'Utrecht. Avec Privilege de nos Seigneurs les Magistrats. Du Lundi* 28. *Novembre* 1729. *A Utrecht* cet. cet. 4 blz. kl. 4°, in 2 kol., met een vignet voorstellende het gekroonde Utrechtsche schild vastgehouden door de faam en een tweede vrouwenbeeld. Vreemd is het zeker dat op dit nummer nog melding wordt gemaakt van een privilegie door den Magistraat verleend; aan die onwaarheid werd evenwel spoedig een einde gemaakt.

In verschillende couranten toch [2]) en met name in de Fransche Utrechtsche van Donderdag 15 December 1729 was niet alleen melding gemaakt van het tractaat tusschen Frankrijk, Groot-Brittannië en Spanje op 9 November 1729 te Seville gesloten, waar ook de Republiek was toegetreden,

---

1) Vroedschaps Notulen van Maandag 4 October 1728, fol. 185v.

2) Verg. mijne studie over De Hollandsche Leidsche Courant in Handel. en Meded. v. d. Maatsch. d. Nederl. Letterk. 1871, blz. 41. Het blijkt nu dat het daar vermelde eigenlijk de Fransche Leidsche Courant betrof.

maar zelfs waren enkele artikelen uit dat tractaat medegedeeld. Zoowel ter Generaliteit als in de vergadering der Staten van Holland werd over het ongehoorde van die zaak gesproken, waarvan het gevolg was dat den 20sten December namens Haar Hoog Mog. aan de Staten van Utrecht werd geschreven met verzoek om voorziening en correctie van den courantier. Burgemeesteren van Utrecht van de grief hebbende kennis genomen, riepen aanstonds den jongen De Limiers, Henry François, voor zich, die niet aarzelde te verklaren, dat hij zijne mededeeling had ontleend aan de Fransche Leidsche Courant van Dinsdag 13 December, welk blad zelfs door hem werd overgelegd; doch met betrekking tot andere klachten tegen hem ingebracht door den Envoyé Extraordinaris van den Koning van Polen, Monsieur Brosse (de Brosz?), kon hij wel verklaren dat deze mededeelingen betroffen ontleend aan couranten uit Bern, Hamburg en andere steden, maar verzocht hij tijd om dit nauwkeurig nategaan. Daartoe werd hem alle gelegenheid geschonken, want de Vroedschap vond in het gebeurde aanleiding om De Limiers daags na Kersmis te gelasten met het drukken en uitgeven zijner couranten voorloopig niet doortegaan, want — zoo luidde het antwoord aan H. H. M. — ze verkeerden in de verwachting dat die van Holland hare courantiers insgelijks zouden corrigeren [1]). Dat die verwachting werd teleurgesteld, vooral van den kant der stad Leiden, wier Gedeputeerden ter vergadering van Holland afschrift van de Utrechtsche missive verzochten „om daar op te verstaan de intentie van de Heeren haare Principaalen", is niet twijfelachtig. De Wed. De Limiers, Henriette Moreau, was er met dat al ongelukkig aan toe: ze leed groote schade door het verbod harer courant, en op haar verzoek om die weder

1) Vroedschaps Notulen van Dinsdag 27 December 1729, fol. 40. Resol. Staten v. Holland van Vrijdag 6 Januari 1730, blz. 14.

te mogen uitgeven, waaraan was toegevoegd eene geschreven novelle en eene gedrukte courant, die beiden hare bronnen waren geweest voor de mededeelingen waarover de Envoyé van Polen had geklaagd, werd den 2den Januari 1730 besloten om voorloopig niet te beschikken [1]). Hierdoor niet afgeschrikt leverde ze acht dagen later nogmaals een ootmoedig verzoekschrift in bij de Vroedschap [2]), en wel met dit gunstig gevolg, dat toen hare beide verzoeken in handen werden gesteld van Burgemeesteren. Toch duurde het nog veertien dagen eer het verbod werd opgeheven, en toen dit op Maandag 23 Januari 1730 plaats had, geschiedde het onder voorwaarde dat voortaan in het hoofd der courant geen melding zou worden gemaakt van een door de Vroedschap verleend octrooi, privilegie of consent [3]), eene voorwaarde waarbij aan de waarheid werd hulde gedaan. Aandacht verdient het, dat bij deze aanteekening in de notulen in margine uitdrukkelijk wordt gewag gemaakt van het weder uitgeven der Fransche Courant, want had de Wed. De Limiers destijds ook eene Hollandsche Utrechtsche Courant uitgegeven, dan zoude het verbod en het weder toestaan der uitgave natuurlijk ook haar hebben gegolden.

Weinige maanden later was de Fransche Utrechtsche Courant ook betrokken in de klacht over zekere mededeeling betreffende een voorgenomen huwelijk der Keizerin van Moscovië met zekeren Prins Dolgorukki, over welke klacht reeds uitvoerig door mij is gehandeld in mijne studie over De Hollandsche Leidsche Courant, ter plaatse boven vermeld. Uit naam der Staten-Generaal werd over deze zaak aan de Staten van Utrecht geschreven die haar natuurlijk stelden in handen van de Utrechtsche regeering;

---

1) Vroedschaps Notulen van Maandag 2 Januari 1730, fol. 47v.
2) Vroedschaps Notulen van Maandag 9 Januari 1730, fol. 50v.
3) Vroedschaps Notulen van Maandag 23 Januari 1730, fol. 62.

maar welk gevolg het besluit had dat door de Utrechtsche Vroedschap werd genomen, om namelijk door eene commissie te doen onderzoeken, hoe dit geval en andere domestieke zaken van gelijken aard behoorden te worden behandeld [1]), is mij niet gebleken.

De oudste jaargang der Fransche Utrechtsche Courant door den Heer Hatin aangetroffen is die van het jaar 1734 voorhanden op de Bibliotheek van het Arsenaal te Parijs. Op het Gemeente-Archief te Utrecht evenwel is de geheele jaargang 1731 en het grootste gedeelte van 1732 te vinden. Slechts het allereerste nummer ontbreekt, want de reeks wordt geopend door: *I. Supplement à la Gazette d'Utrecht, Du Mardi* 2. *Janvier* 1731. *A Utrecht par le Sr. H. P. de Limiers sur le Nouveau Canal.* 2 blz. kl. 4°. Daarop volgt: *N°. II. Gazette d'Utrecht Du Jeudi* 4. *Janvier* 1731. *A Utrecht* enz. enz. 4 blz. kl. 4°, in 2 kol. met het reeds vroeger beschreven vignet, terwijl de reeks eindigt met N°. LXXXII, du Lundi 13 Octobre 1732, en het daarbij behoorend supplement van den volgenden dag, want de supplementen der Fransche Utrechtsche Courant, althans omtrent dezen tijd, verschenen meestal daags na de uitgifte van het hoofdblad, op Dinsdag en Vrijdag.

In het Supplement van Dinsdag 19 Juni 1731, N°. XLIX, werd de volgende mededeeling opgenomen:

„*On a publié dans quelques Gazettes étrangéres, la Pièce suivante de la Haye*".

„Oüi le Rapport de Mrs. les Députez de la Province de *Hollande*, à l'Assemblée de L. H. P., au sujet de la communication faite aux Etats de cette Province, du Traité signé à *Vienne*, le 16. Mars dernier, entre S. M. Imp. & C., & le Roi de la G. B., auquel L. H. P. sont invitées d'accéder, comme Partie principale Contractantes; Il a été trouvé bon d'ordonner à Mr. le Baron de Torck &

1) Vroedschaps Notulen van Maandag 8 Mei 1730, fol. 111v.

autres Députez de L. H. P. pour les affaires Etrangéres, de conférer incessamment avec le Comte de Chesterfield, Ambassadeur Extraordinaire & Plénipotentiaire de S. M. B., auprès de L. H. P., sur les moyens les plus convenables à l'avantage de la République: Et en même tems L. H. P. ont résolu, d'écrire à S. M. Imp. & C., pour la remercier, dans les termes les plus reconnoissans, non seulement, de la communication du Traité susnommé; mais en méme tems pour la prier de regler, à l'occasion de la stipulation marquée dans ce Traité, touchant la compagnie d'*Ostende*, le tems auquel les Vaisseaux de cette Compagnie devront faire le voyage des *Indes*, & à peu près le tems de leur retour; dans lequel Port ils seront équipez & chargez, comme aussi la capacité des dits Vaisseaux & leurs qualitéz &c. Laquelle Proposition sera faite par Mrs. les Députez pour les affaires Etrangéres, au Comte de Sinzendorff, Envoyé Extraordinaire de S. M. Imp. & C. auprès de cet Etat, pour en donner, de son côté, avis à sa Cour".

„Et attendu que ledit Traité, qui d'un coté, en remettant les choses sur le pié stipulé par celui de *Seville*, tire l'*Europe* de cet Etat de perplexité ou Elle se trouve depuis l'année 1725, ne sauroit être que très-agréable à L. H. P., qui n'ont jamais cherché que le maintien de la Tranquillité générale, pour laquelle Elles seront toûjours portées à concourir de toute maniere, Elles déclarent, que leur Intention est d'approuver le contenu de cette Stipulation, & qu'Elles se préteront à la faire exécuter, selon sa forme & teneur. Deplus, L. H. P. ont résolu de faire en meme tems à S. M. I. & C. des Représentations touchant les affaires d'Oost-Frise, qu'Elles souhaiteroient être incessamment reglées à leur satisfaction, pour qu'il n'y ait plus à l'avenir aucun sujet de différend entre la République & S. M. Imp. & C., avec laquelle elle a intention de vivre en union, paix & intelligence. Lesdits Députez seront

encore chargez de conférer avec les Comtes de Chesterfield & de Sinzendorff, pour prendre, ensemble, les mesures les plus convenables touchant ces points & autres sujets à contestation: Et sera ladite Resolution communiquée aux Comtes de Chesterfield & de Sinzendorff, par deux Députez de L. H. P."

Begrijpende dat deze mededeeling waarschijnlijk de aandacht zoude trekken, plaatste de courantier onder aan het supplement bij voorraad zijne verdediging in de volgende bewoordingen:

„*L'Auteur de cette Gazette, qui dans des circonstances fâcheuses & inséparables de la profession qu'il exerce, a si sensiblement éprouvé les effets de l'indulgence & de la bonté ordinaires de Leurs Hautes Puissances, auroit beaucoup à se reprôcher, s'il ne prevenoit les réflexions auxquelles pourroit donner lieu la liberté qu'il a osé prendre de publier la Résolution ci-dessus énoncée. Il ne l'a fait que pour satisfaire à l'empressement du Public, impatient d'être informé d'une Accession si nécessaire à la tranquillité de l'Europe, & au maintien de la sûreté commune. Si malgré la circonspection qu'il s'efforcera toujours d'observer, cette démarche pût être capable de la faire mettre en question, il déclare: Quelle ne doit point tirer à conséquence pour l'avenir, & que si désormais, il se trouvoit, de nouveau, dans des Gazettes étrangeres, des Extraits des Résolutions de Nos-Seigneurs les Etats-Généraux, il tâchera de distinguer celles qu'il pourroit publier, sans avoir le malheur de deplaire à Leurs-Hautes Puissances: Et dans des occurences si délicates, il se fera toûjours une gloire de suivre en tout les ordres supérieurs dont on voudra bien l'honorer*".

Inderdaad trok de gedane mededeeling de aandacht. Simon van Slingelandt, de Raadpensionaris, wees in de bijeenkomst der Staten van Holland van Donderdag 21 Juni 1731 de vergadering op bedoeld „gefabriceert Extract" van de resolutie, die den 7[den] Juni ter Generaliteit zoude zijn genomen, welk extract gevonden werd in zekere Nou-

velles van den 9den Juni, die gezegd werden te Bern in Zwitserland te zijn gedrukt. En de vergadering, lettende op de gevaarlijke gevolgen van het openbaarmaken van Resolutiën van Staat door de couranten of andere nieuwspapieren zonder voorkennis van de Regeering, besloot, dat door de Gedeputeerden van Holland ter Generaliteit zoude worden verzocht, om aan de Staten van Utrecht te schrijven, dat de courantier over zijne roekelooze onderneming naar behooren werd gestraft, en de noodige maatregelen werden genomen om iets dergelijks voor het vervolg te voorkomen [1]).

Voorts is Mr. L. E. Bosch te Utrecht in het bezit van: *N°. XXV. Gazette d'Utrecht. Du Jeudi vingt-six Mars* 1733, zonder adres; *N°. LVI. Gazette d'Utrecht. Du Lundi treize Juillet* 1733. *A Utrecht, par le Sr. H. P. de Limiers;* en *LVI. Supplement à la Gazette d'Utrecht, Du Mardi quatorze Juillet* 1733. *A Utrecht*, enz. enz., allen in den reeds beschreven vorm. Aan het einde van de courant van Maandag 13 Juli 1733 leest men het volgende „Avis au Public", waaruit blijkt dat er alweder over de courant was geklaagd.

„Lorsque l'Auteur de cette Gazette, rapporta dans son dernier Supplément, l'execution faite du Gouverneur de l'Ile de *Ceylan*, il ne se proposoit d'autre but que de relever, par cet exemple de justice, celle de la Compagnie des *Indes-Orientales* de ce Païs. Il ne se seroit jamais avisé de croire, qu'on eût pû lui prêter à cet égard, des intentions aussi mauvaises que celles de vouloir diffamer une famille. C'est néanmoins ce que quelques personnes ont pensé. Sensible, comme il doit l'être à un reproche qui le touche, il se hâte de s'en justifier. Une conformité de noms, lui a fait commettre une méprise pûrement involontaire. Le sieur *Vuyst* est celui qui a été l'objet de la justice

1) Resol. Staten v. Holland van Donderdag 21 Juni 1731, blz. 340.

de la Compagnie, & non *M. Versluys*, qui est plein de vie. L'Auteur de cette Gazette n'a jamais tenu & ne tiendra jamais à deshonneur, de se retracter des abus qu'il pourroit commettre, & des fautes d'inadvertence où il pourroit tomber. Glorieux de la protection du Vénérable Magistrat d'*Utrecht;* ses soins, son attention, ses desirs les plus ardens, ne tendront qu'à se la conserver. Amateur de la Vérité, il s'attachera toûjours à la faire regner dans ses Ecrits. Ennemi de la calomnie, il ne les salira jamais par des personnalitez offensantes. Et Auteur de Gazette, il ne le sera jamais de Libelles".

Het was naar aanleiding van ik weet niet welk vergrijp dat Keizer Karel VI de Fransche Utrechtsche Courant verbood binnen de Oostenrijksche Nederlanden bij een „Placcaert verbiedende te ontfangen ende te lesen seker gedruckt geschrift, draegende voor tytel *Gazette d'Utrecht*". — „Gegeven in onse Stadt van Brussel den 7. van Junius in 't jaer ons Heeren 1734". Dit stuk, dat zoowel in het Hollandsch als in het Fransch te vinden is in de Plakkaten van Braband, dl. V, blz. 534—537, was van den volgenden inhoud:

„Carel by der gratie Godts Rooms Keyser" cet. cet. „Alsoo tot onse kennisse gecomen is door menighvuldige representatien ende clachten, datter in onse Steden ende Provincien van dese Nederlanden gedebiteert ende gedistribueert wordt tweemael ter weke een gedruckt schrift, draegende voor tytel *Gazette d'Utrecht*, waer van den genoemden *H. P. de Limiers* soude den Autheur wesen, ende dat, niettegenstaende de ordinaire Regels der welleventheyt ende sonder te considereren, dat de Wetten van alle redelijcke Natien van de wereldt hebben toegeeygent het respect aen de Souvereyne Princen, als oock aen de groote personagien van alle Staeten die sigh bevinden in eenen verheven stand, soo door hunne eygene meriten als door hunne geboorte, men geen aendacht en heeft in het voorsz.

schrift voor persoonen het meest verheven in Digniteyt: Ende dat dese *Gazette* eerder te achten is voor een Laster-schrift als voor een getrouw ende onpartydigh verhael van 't gene datter geschiedt, ende van de voorvallen die in de wereldt passeren [1]): soo dat de treffelijcke Luyden ende namentlijck onse goede ende getrouwe Ondersaeten daer van ten hooghsten geschandaliseert ende ontsticht zyn; ende willende beletten den voortganck van dit schandael, te meer om dat alle schimpachtige ende lasterachtige schriften, 't zy dat sy sonder naem ofte met naem van den Autheur in het licht comen, van alle tyden verboden hebben ge-weest in dese Landen door onse Edicten, ende door de gene van onse glorieuse Voorsaeten op seer strenge straf-fen, ende dat het behoort, dat het selven geplogen [2]) wordt in alle wel geregelde Landen: Wy hebben (ter deliberatie van onse seer-lieve ende seer-beminde Suster *Maria Elisa-beth* — onse Lieutenante ende Gouvernante Generaele van onse Nederlanden) verboden ende verbieden aen alle Di-recteurs der Post-Comptoiren, Boeck-verkoopers, Caffe-tiers, Herbergiers, ende generaelijck aen alle andere wie die mochten wesen, van t'ontfangen ofte te doen komen, gemeyn te maecken, ende te lesen te geven, eenigh exem-plaire van de voorsz. *Utrechtsche Gazette* van welcke ge-westen die mogen komen, misgaeders aen alle Couriers, Postillons, Boden, Voerlieden ende andere die inne-te-brengen ende inne-te-voeren in onse voorsz. Provincien, alles op pene van dry hondert guldens voor d'eerste reyse, van ses hondert voor de tweede reyse, ende van eeuwigh

---

1) Deze uitdrukking komt ook voor in het verbod der Haarlemsche Courant van Keizer Karel VI in dato 12 April 1740, en schijnt dus eene soort van gemeenplaats te zijn geweest; zie mijne studie over De Haarlemsche Courant in de Handel. en Meded. v. d. Maatsch. der Nederl. Letterk. 1873, blz. 71, aant.

2) Wij zeggen naar de zwakke verbuiging: *gepleegd.*

bannissement uyt onse voorsz. Staeten voor de derde: de voorsz. amenden te verdeelen een derde t'onsen behoeven, een ander derde aen den Officier doende het exploict, ende het derde voor den Aenbrenger, ende ten opsichte van de gene die niet en sullen hebben om de voorseyde amenden te betaelen, op pene van arbitraire straffe, welcke penen oock sullen zyn tot laste van de gene, de welcke hun sullen verstouten de voorsz. *Gazette* te lesen: Ende om te voorkomen, dat niemandt sigh soude connen verschoonen onder den deckmantel van eenige daer van ontfangen te hebben tegen synen wille, als hem zynde toegesonden onder enveloppe oft couvert sonder synen voorigen wete, Wy willen ende ordonneren, dat de gene, die eenige alsoo sullen hebben ontfangen, sullen gehouden zyn op de selve penen ende amenden de selve soo aenstonts, sonder die aen andere gemeyn te maecken, te draegen aen den Officier principael van de Plaetse, ofte aen de Fiscaelen van onse Raeden in de Steden alwaer onse voorsz. Raeden zyn opgerecht, om by de voorsz. Fiscaelen ofte Officieren, aen de welcke sy sullen zyn ter handt gestelt, gedaen te worden de devoiren van hunne ampten". Cet. Cet.

Gedurende veertien maanden werd de hand gehouden aan dit verbod. Toen verscheen een „Placcaert toelaetende het lesen ende distribueren van d'Uytrechtsche Gazette". — „Gegeven in onse Stadt van Brussel den 20. Augusti in 't jaer ons Heeren 1735", waarin het volgende werd bekend gemaakt (zie t. a. p. blz. 539—540):

„Carel by der gratie Godts Rooms Keyser" cet. cet. „Rapport gehadt hebbende van de Requeste van *N.* [1]) *de Limiers* Gazettier van Uytrecht, Ons biddende om de redenen ende op de conditien in de selve begrepen van te

1) N., zooveel als X; de voornaam was niet bekend. Verg. Hatin, Les Gazettes de Hollande, pag. 143.

wederroepen Ons verbodt van den 7. Junii 1734. ende toe te laeten, dat d'Uytrechtsche Gazette soude uytgereyckt ende gelesen worden in dese Landen; Wy, gunstige achtingh nemende op het versoeck van den Suppliant, hebben (ter deliberatie van onse seer-lieve ende seer-beminde Suster *Maria Elisabeth* — Gouvernante Generaele van onse Nederlanden) toegelaeten, gelijck Wy toelaeten mits desen, dat, niettegenstaende het voorsz. verbodt, de voorsz. Uytrechtsche Gazette gelesen ende gedistribueert wordt in dese Landen, op conditie dat den Suppliant voldoet aen de conditien begrepen in syne Requeste, alles by provisie ende by forme van proeve".

De verzending der Fransche Utrechtsche Courant naar Braband is een punt geweest, dat ruim een jaar later aanleiding gaf tot eene regeling tusschen de Utrechtsche Posterij en de Wed. De Limiers, hierin bestaande, dat de Vroedschap toestond, dat het pakket couranten voor Braband bestemd met de post mocht worden medegegeven tegen betaling van 20 Ducatons of 63 Gld. in het jaar [1]). Die regeling heeft stand gehouden tot op het jaar 1741, toen aan het accoord, dat de Utrechtsche Posterij met den Postmeester Six te Amsterdam loopende had, een einde was gekomen, waarom dan ook aan H. F. De Limiers over gemeld jaar slechts acht maanden, of 42 Gld., voor dat vervoer werden in rekening gebracht. Henry François De Limiers verlangde evenwel sterk naar eene nieuwe regeling, zooals blijkt aan het slot van een verzoekschrift door hem op 12 Maart 1742 bij de Vroedschap ingediend. In dit stuk wees hij er op, hoe de Vroedschap op 14 Februari 1724 aan zijnen vader octrooi had verleend voor het uitgeven der Fransche Utrechtsche Courant; hoe sedert zijn vader in 1728 overleden was, het samenstellen der courant door hem was waargenomen zonder octrooi, alleen

1) Vroedschaps Notulen van Maandag 8 October 1736, fol. 220v.

onder gunstige tolerantie van de Vroedschap; dat hoe sterk hij ook had gewenscht in gemeld octrooi te worden bevestigd, hij zulks niet had durven te verzoeken [1]) voordat hij, bij vermeerdering van jaren, toegenomen bekwaamheid en voortdurende toewijding, in staat was op zoo iets aanspraak te maken; dat hij thans begreep dit verzoek te kunnen doen, en daarom aanzoek deed om Octrooi en Privilegie te krijgen voor de Fransche Utrechtsche Courant met uitsluiting van alle anderen, en om evenals zijn vader van zoodanig privilegie melding te mogen maken in het hoofd zijner courant; een en ander zoude hem in staat stellen om aan zijne correspondentie meer uitbreiding te geven, zijne courant door zekere en onpartijdige mededeelingen in aanzien te doen stijgen, en zijne groote onkosten goed te maken; daartegenover beloofde hij in alles zich ordelijk te zullen gedragen, en verklaarde zich bereid om in plaats van de 63 Gld. die hij vroeger voor de verzending van zijne pakketten naar Braband had moeten betalen, 100 Gld. te storten, wanneer de Vroedschap slechts goed zou vinden om een nieuw reglement op dat stuk te maken, iets waarnaar hij zeer verlangde. Ongelukkig voor De Limiers kwam van een nieuw reglement niets in, terwijl zijne aanvraag om octrooi voorloopig in advies werd gehouden [2]).

En dat voorloopig aanhouden van de aanvraag om octrooi heeft ongeveer tien jaren geduurd. Want eerst den 29sten November 1751 werd, op een nieuw verzoek van De Limiers om octrooi te verkrijgen, aan hem toegestaan om

---

1) Intusschen was, gelijk boven bleek, dit verzoek wel door zijne moeder gedaan, maar was het door de Vroedschap afgeslagen.

2) Zie op het Utrechtsch Archief het bedoelde request (Losse Stukken, 22 BB) vergeleken met de Vroedschaps Notulen van Maandag 12 Maart 1742, fol 90; van Maandag 9 April 1742, fol. 108; van Maandag 29 November 1751, fol. 60v.

aan het hoofd zijner couranten de woorden „Met Privilegie" te plaatsen. Gelijktijdig kwam de verzending naar Braband weder ter sprake, waarin De Limiers sedert 1741 buiten het Postkantoor om voor eigen rekening had voorzien, welke toestand nu werd bestendigd; maar daarentegen werd hem opgelegd om met 1 Januari 1752 voor de verzending zijner brieven binnenslands jaarlijks eene recognitie van 100 Gld. te betalen, welke som na den dood zijner moeder zoude worden verdubbeld [1]). De Heer Hatin, die te Parijs op de Bibliotheken van het Arsenaal, Sainte-Geneviève en Impériale de jaargangen 1734—1787 van de Fransche Utrechtsche Courant kon raadplegen, zegt dan ook, na vermeld te hebben dat in het adres van den jaargang 1750 de woonplaats van De Limiers „sur la place de Saint-Jean" wordt opgegeven, omtrent de courant: „En 1751, le 21 décembre, elle ajoute à son titre, qui est orné déjà des armes de la ville: „Avec privilége exlusif"". Het stedelijk wapen had intusschen reeds veel vroeger het boven beschreven vignet vervangen, want te midden van den jaargang 1748 der Haarlemsche Courant bij de firma Joh. Enschedé & Zonen heb ik aangetroffen: *Num. LI. Gazette d'Utrecht. Du Lundi* 24. *Juin*, 1748, zonder adres, maar met het Utrechtsche schild tusschen twee klimmende leeuwen.

In het Supplement van de Fransche Utrechtsche Courant van Vrijdag 11 Januari 1754 was onder de berichten uit Brussel het volgende medegedeeld: „On apprend de Louvain que par les pluyes continuelles qu'il a fait depuis quelques tems; Les eaux du Canal y etoient si considerablement accrues qu'elles avoient endommagé et causé l'affaissement de la principale Ecluse". Dit bericht omtrent het verzakken der sluis in het kanaal bij Leuven stond de regeering dier stad weinig aan. Bij een schrijven, in

1) Vroedschaps Notulen van Maandag 29 November 1751, fol. 60v.

nomen. Bij Holland werd de zaak op Vrijdag 13 Juni 1755 commissoriaal gemaakt.

Evenzoo wordt door de Resolutiën der Staten-Generaal van Maandag 25 Augustus 1755, blz. 481, en die der Staten van Holland van Vrijdag 29 Augustus 1755, blz. 995, medegedeeld hoe (Hendrik) Hop, H. H. M. Extraordinaris Envoyé aan het Hof van Groot-Brittannië den 22sten Augustus aan den Griffier Fagel schreef, dat de Secretaris van Staat, Ridder Robinson, hem had gezegd met groote verwondering in de Fransche Utrechtsche Courant van Maandag 11 Augustus, en in de Suite des Nouvelles d'Amsterdam van Dinsdag 12 Augustus, te hebben gevonden een afschrift van zekeren brief, door hem op order van hooger hand den 30sten Juni gericht aan de Gouverneurs van Gibraltar en Port Mahon, waarvan de inhoud strekte om te bewerken dat aan den eisch van H. H. M. werd voldaan, dat geen Algerijnsche oorlogschepen in gemelde havens zouden worden in bescherming genomen of toegelaten. Het openbaar maken van dien brief, waarvan de Gezant den 1sten Augustus een afschrift aan H. H. M. had gezonden, meende Ridder Robinson kon nadeelige gevolgen hebben zoowel voor de Britsche Kroon als voor de Staten-Generaal, omdat nu van Fransche zijde pogingen zouden worden in het werk gesteld om de Algerijnsche regeering tegen Engeland optehitsen, en bij haar verbittering optewekken tegen de Republiek. Tegelijkertijd had hij den Gezant zijn ongenoegen te kennen gegeven over de licentie der courantiers, en hem te verstaan gegeven dat deze daarvoor dienden te worden bestraft, want dat de gevolgen wel eens konden zijn, dat men in het vervolg zeer omzichtig zou wezen met hem dergelijke stukken medetedeelen. Daarom vestigden dan ook de Staten-Generaal de aandacht van Heeren Gedeputeerden van Holland en van Utrecht op het gebeurde. Bij Holland werd wel is waar de zaak als naar gewoonte commissoriaal

tot klachten gaven. De Resolutiën der Staten-Generaal van Vrijdag 30 Mei 1755, blz. 321, en die der Staten van Holland van Vrijdag 13 Juni 1755, blz. 722, toch deelen mede, hoe de Heer van Wassenaar, H. H. M. Ambassadeur aan het Hof van Spanje den 12den Mei 1755 uit Antigola een schrijven richtte aan den Griffier Fagel, waarbij hij kennis gaf, dat in het Supplement van de Fransche Utrechtsche Courant van 25 April onder het opschrift: „Extract van een Brief van Madrid", te vinden was „een fautif en verciert Articul" van zijne missive aan H. H. M., dd. 31 Maart. Die brief in „cavalliere styl" opgesteld had te Aranjuez de aandacht getrokken, en de Minister Wall, die zich, gelijk het heette, anders om geen kleinigheden bekommerde, had den Gezant zijne verwondering te kennen gegeven over de licentie der Hollandsche Courantiers, zoowel bij deze als vorige gelegenheden. Het kwam den Heer Van Wassenaar voor, dat het te Madrid pleizier zou doen, als de Hollandsche Courantiers in het vervolg bij hunne mededeelingen uit Madrid wat meer omzichtig te werk gingen, zoowel bij het noemen van Ministers als bij de verspreiding van nieuwsberichten die volstrekt onwaar waren, en hij hoopte dat H. H. M. de noodige orders daartoe zouden uitvaardigen. In de Staten-Generaal werd dan ook begrepen, dat aangezien dagelijks en van alle kanten meer en meer klachten inkwamen van buitenlandsche hoven over de licentie der courantiers, die zich nu zelfs niet meer ontzagen om in hunne couranten gebruik te maken van de brieven door de Gezanten aan haar gericht, het noodig was om de Gedeputeerden van Holland, Utrecht, en Stad en Lande te verzoeken om in hunne gewesten te bewerken, dat voldoende orders zouden worden uitgevaardigd ten einde te voorkomen, dat passages voor buitenlandsche hoven aanstootelijk, en brieven van gezanten, 't zij geheel 't zij gedeeltelijk, in strijd met de bestaande plakkaten, in de nieuwspapieren werden opge-

Hoogeschool door aankoop in het bezit eener uit Italië afkomstige reeks couranten, loopende van 22 December 1722 tot 28 December 1759, waaraan op den rug der banden de naam *Gazette di Olanda* was gegeven. Met uitzondering van de jaargangen 1756 en 1758, die uit Fransche Utrechtsche Couranten bestaan, zijn het allen Fransche Amsterdamsche Couranten. Beide genoemde jaargangen zijn echter niet te versmaden overblijfselen, vooral ook omdat er zoowel in 1756 als in 1758 klachten over de courant inkwamen.

Zoo gaf het volgende bericht voorkomende in Num. VII, du Vendredi 23 Janvier 1756, blz. 3, kol. 2, onder de mededeelingen uit Parijs van 16 Januari, aanstoot. „*Les auteurs ou distributeurs des prétendues Loteries de *Gemen* & de *Werth*, qui ont cherché à en introduire les Billets dans ce Royaume, ignorent sans doute la sêverité des mesures que l'on prend en *France* pour prévenir cet abus, sur tout depuis l'Arrêt du Conseil rendu le 7. Avril 1752, à l'occasion de la fausse *Loterie de Kaldenbroeck*. Apparemment qu'ils ne sont pas mieux instruits des ordres que Mr. le Controlleur-Général des Finances a réitérez à cet égard, depuis que l'on a découvert l'année dernière, que des étrangers dont on connoit bien les noms, ont osé introduire en *France* des Plans & des Billets d'une Loterie avérée fausse & de pûre friponnerie, sous le nom de *Loterie de Groenstein:* Mais les gens qui se mélent d'un pareil métier, feront plus d'attention au danger qu'ils courent pour leurs personnes, quand ils sauront, que les Auteurs & les Facteurs de cette derniere Loterie, (*quoiqu'en Païs de Liberté*), sont obligez de se tenir cachez depuis que l'on a commencé d'instruire leur procès dans le lieu même de leur résidence & du délit, par l'intérét qu'ont les Souverains de se préter mutuellement les secours de la Justice, pour arrêter de pareils brigandages, & préserver leurs sujets, de l'imposture & de la séduction".

„NB. *Beaucoup de Plans & de Billets, qui ont été saisis, se trouvent sous le nom de* van Wessem & Compagnie, *on fait aussi à ce sujet les perquisitions nécessaires pour tarir la source des abus qui résultent de ces sortes de Loteries. On n'ignore pas ici la nature des moyens qui se mettent en oeuvre pour obtenir de prétendûs Octrois en faveur de ces Loteries, sous des noms qui en imposent à la crédulité publique*".

Naar aanleiding toch van deze mededeeling ontvingen Burgemeesteren van Utrecht eenen nog voorhanden, in 't Hollandsch geschreven, brief van Z. E. Frederik Karel, Rijksgraaf van Limburg en regeerend Graaf te Gemen, dd. 10 Februari 1756, waarin bedoelde mededeeling eene „odieuse en alsins laesive periode" werd genoemd zoowel voor Z. E., als voor den persoon van Johannes Van Wessem, voor welke beleediging op schitterende wijze herstel van eer werd verzocht. Welke uitkomst een verhoor van De Limiers opleverde, blijkt in de Vroedschaps Notulen eerst zes weken later, wanneer eene klacht der regeering van Wehrt, dd. 18 Maart, over dezelfde zaak inkomt, en de opmerking uitlokt, dat de courantier het bericht had ontleend aan de Fransche Amsterdamsche Courant van 20 Januari 1756. Z. E. Frederik Karel had intusschen reeds den 24sten Februari de Utrechtsche regeering bedankt voor hare bemoeiingen „met verseeckeringh van reciproque dienstvaardigheijdt in alle voorkomende gelegentheeden" [1]).

Het volgende bericht voorkomende in Num. LXXXIII, du Jeudi 14 Octobre 1756, onder de rubriek „Païs-Bas" als mededeeling „De Gand le 9. Octobre", lokte alweder eene klacht uit. „Les troupes *Allemandes*, qui sont dans ce païs, doivent, à ce qu'on assûre, se mettre en marche le 15. de ce mois, pour aller joindre l'Armée de l'Impératrice-Reine en *Boheme*. Afin de remplir le vuide que

1) Vroedschaps Notulen van Maandag 16 Februari 1756, fol. 111; van Maandag 29 Maart 1756, fol. 150v.

causera leur absence, les Députez de la Province de *Flandres* partirent hier pour se rendre à *Bruxelles*, où ils sont allez proposer & présenter la levée de 10 mille hommes de Milices, suivant les différens projets formez à ce sujet par le Chevalier *Vilain XIV.* Bourguemaître de cette Ville, & en indiquant les moyens nécessaires pour subvenir à leur entretien. On ne doute pas, que ce grand zèle ne soit suivi par les autres Provinces".

De Heer Van Haren, H. H. M. Gedeputeerde bij Z. H. Prins Karel van Lotharingen, Gouverneur-Generaal der Oostenrijksche Nederlanden, werd den 19den October over dit bericht, dat ook in het Supplement van de Fransche Amsterdamsche Courant van 15 October voorkwam, aangesproken door een' Gedeputeerde uit de Staten van Vlaanderen, die verklaard had dat gemelde staten bedoeld bericht „niet met stilswygen konden passeeren, maar waar van sy de malitie en haatelijckheyd aan haar Hoogh Mogende moesten bekent maacken. Dat de insinuatie van het opreghten van Militie alleen diende, om te doen manqueeren de Propositie die haare Majesteyt de Keyserinne Koninginne hadde gedaan van een don gratuit, en dat het selve don gratuit oock effectif gemanqueert soude hebben, soo de verspreydingh aght daagen was laater geschied. Dat light te begrypen was, welck een saack van aangeleegentheyd sulcks was in een tyd als deese, waar in haare Majesteyt met soo swaaren oorlogh overvallen was, en alle haare resources moest in het werck stellen"; waarom hij verzocht, dat de Staten-Generaal zouden bewerken, dat de schrijvers van gemelde couranten den naam zouden bekend maken van hem, die hun zulk eene valsche tijding met opzet had verschaft. Aanstonds voldeed de Heer Van Haren aan dit verlangen, waarop ook door den Graaf Van Cobentzel was aangedrongen, door de grief ter kennis te brengen van de Staten-Generaal, waar de zaak in handen werd gesteld van de Gedeputeerden van Holland en van

Utrecht, en van Gedeputeerden tot de Buitenlandsche Zaken. Maar ook nu schijnt De Limiers in geen moeielijkheden te zijn gekomen [1]).

Van het jaar 1756 is nog eene klacht bekend betreffende Num. LXXXII, du Lundi 11 Octobre 1756, waar op blz. 2, kol. 2, was medegedeeld zeker schrijven van den te Dresden resideerenden Pruissischen Gezant De Malzahn, gericht aan zijne collega's aldaar, aangaande den slag bij Lowoschitz in Boheme, waar de Oostenrijkers op 1 October waren geslagen. Bij missive van den 22sten October beklaagde de Heer Calkoen, Minister Plenipotentiaris van den Staat te Dresden, zich bij de Staten-Generaal, dat hij het door hem ontvangen schrijven „van woord tot woord" in gemelde courant had teruggevonden, naar aanleiding waarvan hij verzocht dat aan de courantiers zoude worden verboden het opnemen van „Brieven of Conversatien", en aan hun bevolen zich te „contenteeren met de tydingen te relateeren in andere bewoordingen of ten minste andere phrases". De Staten-Generaal verzochten dientengevolge de Gedeputeerden van Holland, van Utrecht, en van Stad en Lande, als zijnde de gewesten waar toen couranten uitkwamen [2]), om het hunne te doen, dat aan de courantiers zou worden verboden om brieven van de Ministers van den Staat, of uittreksels daaruit in hunne bladen optenemen, een verlangen toen evenmin voor de eerste als voor de laatste maal geuit [3]).

---

1) Resol. Staten-Generaal van Vrijdag 22 October 1756, blz. 577; Idem Staten v. Holland van Vrijdag 29 October 1756, blz. 754, waar de dagteekeningen der geïncrimineerde couranten worden opgegeven als 15 en 16 October.

2) Friesland, waar sedert 29 Juli 1752 de Leeuwarder Courant uitkwam, werd ten onrechte over het hoofd gezien.

3) Resolutiën Staten v. Holland van Vrijdag 17 December 1756, blz. 946, waar verwezen wordt naar eene Resolutie der Staten-Generaal van 29 October betreffende die zaak, waarnaar door mij te vergeefs is gezocht.

Dezelfde Heer Calkoen beklaagde zich, blijkens de Resolutiën der Staten-Generaal van Maandag 24 Januari 1757, blz. 39, in een schrijven, dd. Dresden 16 Januari, bij de Staten-Generaal „dat, dewyl hem onbekent was uyt wat reeden den Courantier van Utreght hem nu en dan in zyn Courant apostropheerde, hy daar tegens niet anders konde doen, dan te versoecken, dat aan gemelden Courantier mochte worden geinsinueert, dat hy sigh onthield van diergelijcke publicatien te doen, als nu wederom in desselfs Gazette van den vyfden deeser geinsereert waaren". Natuurlijk werd de grief door die van Utrecht overgenomen; met welk gevolg is mij niet bekend.

Meer dreigend was de inhoud der missive van den Ambassadeur te Parijs, den Heer Lestevenon van Berkenrode, dd. 3 Februari 1757, waarbij deze aan de Staten-Generaal kennis gaf, hoe men hem twee dagen te voren had medegedeeld „dat den Heere Graave d'Affry ordre had ontfangen om sigh te beklaagen over de Amsterdamsche en Utreghtsche Courantiers, en om te declareeren, dat by aldien sy continueerden om soo vry te schryven als gedaan hadden, over saaken die hooghstgedaghte Koninghryck quaamen aan te gaan, der selver Couranten te Parys souden verbooden worden". Ook nu werd de klacht in handen gesteld van Gedeputeerden van Holland en van Utrecht, maar deze kregen tevens het verzoek om te bewerken, dat gemelde courantiers zich voortaan zouden wachten om zaken medetedeelen waardoor aan vreemde mogendheden ongenoegen werd gegeven, ten einde te voorkomen de voortdurende klachten die dagelijks bij de Staten-Generaal inkwamen [1]).

Buiten de Staten-Generaal om, naar 't schijnt, kwam de volgende klacht bij de Utrechtsche regeering in. In de

1) Resol. Staten-Generaal van Woensdag 9 Febr. 1757, blz. 83; Idem Staten v. Holland van Donderdag 10 Maart 1757, blz. 202.

Gazette d'Utrecht van 24 Mei 1757 was namelijk dit bericht opgenomen. „De Breme, le 17. Mai. La Regence de cette Ville a reçu une Lettre requisitoriale de l'Empereur, pour accorder le passage à un Corps de Trouppes Francoises, dans le cas où les dispositions de l'Armée auxiliaire de l'Imperatrice-Reine obligeroient de faire avancer des detachemens de ce côté-ci. La même requisition concerne l'établissement d'un Magazin pour ces Trouppes, au cas qu'elles fussent dans la nécessité d'y en former un. Ces deux demandes ont mis la Regence dans l'embarras, à cause de la repugnance qu'elle a de se prèter à des choses qui lui paroitroient contraires à son devoir et à sa fidelité envers le Roi de la Grande-Bretagne". Bij eene in het Hollandsch geschreven, nog voorhanden, missive dd. 1 Juni 1757, beklaagden „Burgemeesters en Raad des heiligen Ryks Stad Bremen" zich over die mededeeling; de geheele inhoud was verdicht „en slegts door een quaadaardig en tegen hun en hunne tot dus verre geconserveerde vrijheyd neydig en veneijnig gemoed ter quaader trouwe uytgestrooijt geworden, om was het moogelyk het Keyzerlyke Hoff door die middele en weegen tot sulke gedoenten t'induceeren en overtehaalen". Niet zonder reden vermoedde men dat de autheur van dit kwaadaardig uitstrooisel binnen Bremen woonachtig was, in welk geval er Burgemeesteren veel aan gelegen was om hem loon naar werken te doen verkrijgen, en daarom verzochten ze dat De Limiers zou worden afgevraagd hoe hij aan bedoeld bericht was gekomen, en genoodzaakt worden om het oorspronkelijk stuk overtegeven en het te herroepen. Wel blijkt [1]) dat De Limiers in het verhoor kwam, niet dat hem ernstige moeielijkheden werden berokkend.

Het waren waarschijnlijk al die klachten die de Gazette d'Utrecht in den roep hebben gebracht van te zijn geweest

1) Vroedschaps Notulen van Maandag 6 Juni 1757, fol. 179v.

duë de ses lumières & la médiocrité de ses talens paroissent avoir été les principales causes auxquelles il doive attribuer de n'y avoir pas mieux réüssi. Sa Gazette n'a pas laissé de parvenir à un dégré de succès qui a surpassé de beaucoup son attente. Il ne peut donc qu'être penétré de la plus vive reconnoissance pour ceux qui ont bien voulu traiter cet Ouvrage avec indulgence, & en excuser les défauts, inséparables de la précipitation d'un travail où le tems nécessaire pour bien discerner la vérité des faits manque assez ordinairement".

„Si de bonnes intentions, si l'envie de contenter, avoient suffi pour lui assûrer une entière approbation, peut-être fût-il parvenu à la mériter: Mais les bonnes intentions sont souvent infructueuses, quand elles ont à combattre le préjugé, & quand un auteur, avec les peines qu'il se donne pour informer exactement le Public des événemens du tems, se voit encore obligé de lutter contre les effets de la prévention. Dès lors l'émulation, qui, dans un Ouvrage de cette nature, a besoin d'être encouragée, commence à languir; & un Ecrivain, pour peu qu'il soit sensible à l'honneur, n'est qu'imparfaitement consolé par le gain".

„Si l'intérêt avoit été le seul motif qui eût animé l'auteur, il auroit borné sa satisfaction au profit que lui rapportoit un débit considérable; mais il falloit quelque-chose de plus pour la remplir. Elle auroit dû n'être pas traversée par des reproches mal-fondez, ni par l'injustice de certaine Imputation *assez connuë. Quelque sujet qu'il ait eu de s'en plaindre, il préfere de garder le silence sur cet article, plûtôt que d'entrer dans une explication qui le meneroit trop loin. Il ne pourroit s'y engager, sans mettre au jour toute la fausseté des conséquences du principe sur lequel portoit cette imputation; comme si les variations d'idées que la différence des tems fait naître devoient être la regle du respect qu'un Ecrivain doit aux Puissances, & comme si les réserves que la bienséance prescrit devoient être taxées de partialité dès-qu'elles déplaisent à un certain ordre de lecteurs. Sur ce pied-là, un auteur de Gazette devra moins consulter la vérité, que les passions de ceux aux-*

aan hem verleende privilegie aan Peuch te mogen overdragen, die zich bereid verklaarde om voor dat privilegie jaarlijks aan de stad 200 Gld. te betalen, terwijl De Limiers uit erkentenis en dankbaarheid aanbood om aan een der armenkamers 100 Ducaten te vereeren; Peuch nam verder aan om de courant en het supplement in 't vervolg te laten bezorgen bij Heeren Burgemeesteren en Gecommitteerden tot de Posterij, ook de afgegane, alsmede aan de Secretarie van de Politie en het Gerecht. De Oud-Burgemeester Verborcht en de Heer Daunis, Gecommitteerde tot de Posterij, in wier handen het verzoekschrift werd gesteld, brachten op Maandag 20 Maart 1758 gunstig rapport uit, onder de mededeeling nogtans dat zij Peuch hadden doen verstaan, dat zijne recognitie van 200 Gld. na verloop van drie jaren met 100 Gld. zou worden verhoogd, iets waarmede deze had genoegen genomen. En toen nu dit rapport acht dagen ter Secretarie van de Politie had „voorgelegen", verleende de Vroedschap op Dinsdag 28 Maart 1758 de verlangde vergunning, waarbij nader aangewezen werd dat het geschenk van 100 Gouden Ducaten door De Limiers beloofd, voor de parochie-scholen der stad zoude worden bestemd [1]).

Het duurde intusschen tot de maand Juli eer de courant op Etienne Elie Peuch overging. Aan het slot van het Supplement van Vrijdag 30 Juni 1758 nam Henri François De Limiers zijn afscheid van het publiek in de volgende bewoordingen:

„*L'Auteur de cette Gazette termine aujourd'hui l'occupation à laquelle il a été attaché depuis l'année* 1728, *& prend congé du Publiç. Il se sentiroit extrémement flatté, s'il avoit pû remplir ce travail d'une maniere qui eût répondu toûjours également à la satisfaction de ses lecteurs. Le peu d'éten-*

1) Vroedschaps Notulen van Maandag 20 Maart 1758, fol. 117; van Dinsdag 28 Maart 1758, fol. 126.

le Ganse-Markt, en aan het slot van het Supplement van dienzelfden dag las men: „N.B. Le Public est averti, que cette Gazette continuera d'être imprimée sur le même format & avec les mêmes caractères. Elle se distribuera au même prix que ci devant".

Ook de arbeid van Peuch lokte al spoedig klachten uit. In het Supplement van Num. C., du Vendredi 15 Decembre 1758, toch kwam het volgende bericht voor: „*De* Paris *le* 8. *Décembre*. Les dernieres lettres de *Madrid* annoncent la maladie du Roi (Ferdinand VI) comme incurable. Elles ajoutent que l'on s'y disposoit déjà à nommer pour successeur au Thrône le Roi des *Deux-Siciles* (Karel III), dont on se proposoit même de réunir les Etats à la Monarchie d'*Espagne* contre la téneur du Traité d'*Utrecht*." De Heer Van Wassenaar, H. H. M. Ambassadeur aan het Hof van Spanje, die in Mei 1755 reeds eenmaal zijn ongenoegen had te kennen gegeven over de Fransche Utrechtsche Courant, schreef den 1sten Januari 1759 uit Madrid aan den Griffier Fagel, hoe de Minister Wall hem had verklaard, dat tot nog toe door alle courantiers over de ziekte van den Koning in eerbiedige bewoordingen was gesproken, maar dat alles wat de Utrechtsche Courantier had gezegd omtrent schikkingen te Madrid gemaakt betreffende het uitroepen van den Koning van Napels, voorbarig en zonder eenigen grond was; hoe het hem voorkwam dat gemelde Minister gaarne zoude zien, dat de courantiers werden gewaarschuwd om zich voortaan met betrekking tot de ziekte van den Koning zoo weinig mogelijk uittelaten, en in de meest eerbiedige bewoordingen over hem te spreken. De Gedeputeerden van Holland en van Utrecht namen in de zitting der Staten-Generaal van Vrijdag 19 Januari 1759 afschrift van de missive, terwijl hun werd aanbevolen om te bewerken, dat in hunne gewesten geen aanstootelijke periodes voor vreemde mogendheden in de couranten zouden worden opgenomen, en

de ziekte van Koning Ferdinand VI onaangeroerd zou worden [1]).

Ruim twee en een half jaar later gaf dezelfde Ambassadeur in een schrijven, dd. Madrid 13 Juli 1761, aan H. H. M. kennis „dat men aldaar het raisonnement van de Utrechtsche Courantier, in het Articul van het vervolgh van de Brieven van Madrid van den ses en twintigsten Mey, staande in het Supplement van sijn Courant van den neegentienden Juny deeses jaars, even onvriendelijck als aanstootelijck voor de Spaansche Natie had gevonden". Wel was de Heer Van Wassenaar nog niet door den Minister Wall over de zaak aangesproken toen hij zijne missive opstelde, maar hij begreep dat dit weldra zou plaats vinden, en dan wenschte hij hem te kunnen antwoorden, dat hij de zaak reeds ter kennis had gebracht van de Staten-Generaal. Het gevolg was, dat H. H. M. in de zitting van Dinsdag 4 Augustus 1761 den aanwezigen Gedeputeerde van Utrecht verzochten „om sigh op het voorschreeve raisonnement — te willen informeeren", en te bewerken dat de Fransche Utrechtsche Courantier verhinderd werd passages in zijne courant optenemen die aan vreemde mogendheden ongenoegen gaven [2]).

Ook H. H. M. Ambassadeur bij het Fransche Hof, de Heer Lestevenon van Berkenrode, die reeds éénmaal in Februari 1757 over de Gazette d'Utrecht had geklaagd, schreef den 8sten Juli 1762 uit Parijs, dat Graaf De Choiseul, na uit Den Haag inlichtingen te hebben gekregen betreffende zeker artikel, dd. Parijs 18 Juni, opgenomen in de Fransche Utrechtsche Courant van 24 Juni, hem twee dagen te voren daarover had aangesproken en verzocht om aan de Staten-Generaal kennis te geven, hoe

1) Resol. Staten-Generaal van Vrijdag 19 Januari 1759, blz. 42; Idem Staten v. Holland van Donderdag 8 Februari 1759, blz. 227.

2) Resol. Staten-Generaal van Dinsdag 4 Augustus 1761, blz. 509.

zeer men te Parijs „over die soo indecente en ongehoorde manier van schryven gebelgbt was, niet twyffelende of haar Hoogh Mogende souden selve dies aangaande met indignatie aangedaan zyn", zoodat hij van hunne rechtvaardigheid verwachtte dat de Staten van Utrecht hunnen courantier naar verdiensten zouden straffen, daar er anders groote kans bestond dat het debiet der courant binnen Frankrijk zou worden verboden. De Staten-Generaal begrepen in hunne bijeenkomst van 13 Juli 1762 de klacht ter kennis te moeten brengen van de Staten van Utrecht, en dezen te verzoeken den courantier te doen bestraffen en hem te noodzaken de bedoelde mededeeling te herroepen. Dit had dan ook plaats. De Staten van Utrecht toch, die op het eerste gerucht dat er weder over de courant was geklaagd, reeds bedacht waren geweest op middelen om den courantier hun ongenoegen te betoonen, riepen Peuch voor zich, hielden hem de onvoorzichtigheid waaraan hij zich toen en vroeger had schuldig gemaakt ernstig voor oogen, en gelastten hem in zijne eerstvolgende courant zijn leedwezen in behoorlijke termen te betuigen. Reeds den 17den Juli zonden de Staten van Utrecht bericht naar Den Haag van hetgeen door hen was gedaan, onder verklaring dat ze altijd „alle licentien van Courantiers en andere Schryvers" ten ernstigste afkeurden, en weldra kreeg de Heer Lestevenon kennis van een en ander in de verwachting dat men er te Parijs genoegen mede zou nemen [1]).

Na ruim zeven jaren van het hem verleende privilegie te hebben gebruik gemaakt, begreep Etienne Elie Peuch dat het van belang was zekerheid te hebben, dat bij zijn overlijden het privilegie zou overgaan op zijnen zoon Claude Isaac Peuch. Daarom leverde hij den 11den November 1765

---

1) Resolutiën Staten-Generaal van Dinsdag 13 Juli 1762, blz. 490, en Maandag 19 Juli 1762, blz. 506.

bij de Vroedschap een verzoekschrift in, waarbij hij zich ook na zijnen dood van de werking van bedoeld privilegie trachtte te verzekeren. Het rapport door Heeren Gecommitteerden tot de Posterij op dit request uitgebracht luidde gunstig, en nadat het veertien dagen ter Secretarie van de Politie had voorgelegen, stond de Vroedschap op Maandag 20 Januari 1766 het verzoek toe, zoodat de zoon na het overlijden van zijnen vader op dezelfde voorwaarden als deze het werk der courant kon voortzetten. Voor de hem verleende gunst stelde hij 100 Gouden Dukaten ter beschikking van de stad, die bij eene nadere resolutie van 17 Februari 1766 voor de stads Parochie-scholen werden bestemd [1]). Het juiste tijdstip wanneer Claude Isaac Peuch zijnen vader opvolgde kan ik niet aanwijzen, maar op het Supplement van Num. LXXV van de Gazette d'Utrecht du Vendredi 18 Septembre 1767, door mij gezien, luidt het adres reeds: *A Utrecht, par le S^r^. & M^tre^ Claude-Isaac Peuch, sur le Ganze-Markt.*

In de maand Augustus van het jaar 1771 was het alweder de Heer Lestevenon van Berkenrode die zich over de Gazette d'Utrecht beklaagde. In eene missive aan de Staten-Generaal gericht, dd. Compiègne 18 Augustus 1771, berichtte gemelde Ambassadeur, hoe de Hertog d'Aiguillon hem dienzelfden ochtend op het „lever" van den Koning had aangesproken over zekere mededeeling uit Parijs van den 5^den^ Augustus voorkomende in de Fransche Utrechtsche Courant van den 12^den^ dier maand, waarover de Dauphin uiterst gebelgd was, en hoe de Hertog had te kennen gegeven dat de courantier wegens zijne impertinentie verdiende te worden gestraft; de Ambassadeur voegde hieraan toe, dat het hem voorkwam, dat de courantier zich op eene zeer onbehoorlijke manier was te buiten gegaan, dat

1) Vroedschaps Notulen van Maandag 20 Januari 1766, fol. 85; Maandag 17 Februari 1766, fol. 100.

dergelijke wijze van schrijven in eene publieke courant ten eenenmale onwelvoegelijk en onbetamelijk was, waaruit onaangenaamheden konden voortspruiten, zoodat het te wenschen was dat een ernstig voorbeeld werd gesteld, waarvoor te meer reden was, daar de courantier zich reeds verscheiden malen aan zoo iets had schuldig gemaakt. En aan dat verlangen werd ditmaal gevolg gegeven. De Gedeputeerde van Utrecht, die de zaak overnam, zorgde dat de klacht onmiddelijk bij de Utrechtsche Vroedschap in behandeling werd genomen, en nu bleef het niet bij eene sterke afkeuring van de gepleegde licentie en een bevel tot herroeping, maar de Vroedschap verbood, als bewijs van haar ongenoegen, aan Peuch het drukken zijner couranten totdat hij aan het Fransche Hof behoorlijk voldoening zou hebben gegeven. Dit verbod werd uitgesproken op Vrijdag 30 Augustus 1771; doch eer drie weken waren verloopen had de Heer Lestevenon reeds bericht gezonden, dat de vaardige executie van Peuch groot genoegen had gedaan aan het Fransche Hof, maar dat Mevrouw de Dauphine voor hem in de bres was gesprongen en verklaard had, dat het haar hoogst aangenaam zoude zijn wanneer Peuch zijne vrijheid van handelen weer terugkreeg. Alle bezwaar was nu uit den weg geruimd, en onder de ernstige vermaning om in het vervolg voorzichtiger te schrijven en zorg te dragen, dat geen gegronde klachten tegen hem konden worden ingebracht, werd reeds op Donderdag 19 September 1771 wederom aan Peuch het drukken zijner courant toegestaan [1]).

Uit een diplomatiek oogpunt is het volgende zeker niet onaardig. De Heer (Hendrik) Hop, H. H. M. Minister

---

1) Resolutiën Staten-Generaal van Maandag 26 Augustus 1771, blz. 544, en van Dinsdag 3 September 1771, blz. 557. Vroedschaps Notulen van Vrijdag 30 Augustus 1771, fol. 144v, en Donderdag 19 September 1771, fol. 153v.

Plenipotentiaris bij Z. H. Prins Karel van Lotharingen, als Gouverneur-Generaal van de Oostenrijksche Nederlanden, deelde namelijk in een schrijven aan de Staten-Generaal gericht, dd. Brussel 9 December 1773, mede, hoe de Nuntius hem eenige dagen te voren had gezegd, dat de Pauselijke Secretaris van Staat, Kardinaal Pallavicini, hem, Nuntius, gelast had pogingen aan te wenden om voldoening te verkrijgen voor zeker artikel in de Fransche Utrechtsche Courant van den 4[den] October, dat beleedigend voor den Paus was; hoe hij daarop den Nuntius had duidelijk gemaakt, dat aan dat verlangen moeielijk kon worden gevolg gegeven, daar er geen betrekkingen bestonden tusschen H. H. M. en den Paus als hoofd van de kerk, eene opmerking waarvan de juistheid niet was betwist, maar die de tegenverklaring had uitgelokt, dat het geval eene zaak van beleefdheid gold, en dat, als de courantier genoodzaakt werd slechts eenigermate zijne woorden intetrekken, de Paus niet zou nalaten daarvoor zeer erkentelijk te zijn; groote Heeren waren zoo iets aan elkander verschuldigd, had de Nuntius gezegd, en hij had zoo nadrukkelijk last ontvangen om voldoening te vragen, dat hij den Heer Hop andermaal op het allervriendelijkst had verzocht de zaak ter kennis te brengen van de Staten-Generaal. Deze stelden op Maandag 13 December 1773 haar in handen van Gedeputeerden van Utrecht, zonder nogtans aantedringen op eenige voldoening of bestraffing [1]).

Ongeveer zes jaren verliepen eer er weder over de Gazette d'Utrecht werd geklaagd. Toen was het evenwel de Graaf De St. Saphorin, Extraordinaris Envoyé van Z. M. den Koning van Denemarken, die zich bij den Heer Fagel, den Griffier der Staten-Generaal, beklaagde over de volgende mededeeling, die in de Gazette d'Utrecht N°. 91,

---

1) Resolutiën Staten-Generaal van Maandag 13 December 1773, blz. 749.

du Jeudi 11 Novembre 1779, onder de berichten „de Paris du 5 Novembre" voorkwam. „On a été étonné ici d'apprendre, que la Cour de Dannemarc a fait restituer a l'Angleterre les deux prises, que l'Escadre de Paul Jones avoit fait, et qu'elle avoit conduit en Norwege, on presume que ce n'a été que pour faire oublier au Roi d'Angleterre le traitement qu'on a fait essuijer a sa soeur" [1]). Fagel gaf van de zaak kennis aan de Gedeputeerden van Utrecht, en verzocht hen „met voorkennisse van Zijn Doorl: Hoogheid", dat het geval op dezelfde wijze zou worden behandeld als in 1771 toen namens het Fransche Hof over de courant was geklaagd. Een der Gedeputeerden, de Heer Wieling, die bovendien Raad was der stad Utrecht, schreef toen den 12den November uit Den Haag aan de Utrechtsche Vroedschap wat er verlangd werd, en aan dat verlangen werd daags daaraanvolgende, Zaterdag 13 November 1779 door de Vroedschap voldaan: het drukken der courant werd aan Peuch verboden totdat hij behoorlijk voldoening zou hebben gegeven aan het Deensche Hof. Drie weken verliepen, toen in den morgen van Zondag 5 December Graaf De St. Saphorin bij den Heer Fagel belet vroeg, en hem op het middag-uur kwam mededeelen, dat hij uit naam van zijnen meester, den Deenschen Koning, diens tevredenheid kwam betuigen over de wijze waarop men met den Utrechtschen Courantier was te werk gegaan, dat de Koning volkomen voldoening had erlangd, en hem nu had gelast voor Peuch tusschenbeiden te komen, terwijl het aangenaam zou wezen wanneer de courantier de volgende door hem opgestelde zinsnede aan het

---

1) Paul Jonas, de bekende Amerikaansche vrijbuiter. — Eene zuster van Koning George III, Carolina Mathilda, was gehuwd met Koning Christiaan VII van Denemarken, welke echt, ten gevolge van beschuldiging van verstandhouding met Struensee, op 2 April 1772 ontbonden werd.

hoofd van zijne eerst uittegeven courant opnam; Z. H., wien hij ook zijne opwachting was gaan maken, had hieraan ook zijne hooge goedkeuring geschonken. Fagel zond onmiddelijk bericht van het plaats gehad hebbende onderhoud aan den Heer Wieling, en deze op zijne beurt aan de Utrechtsche Vroedschap, die toen in de gelegenheid was om Peuch op St. Nicolaasdag wederom het uitgeven zijner courant toetestaan. Aan het hoofd van het toen eerst uitgegeven nummer moet het volgende zijn te lezen:

„Utrecht le 6 Decembre 1779".

„S. M. le Roi de Dannemarc aijant bien voulu agréer la satisfaction, donnée par l'auteur de la presente gazette, et permettant a Son envoyé Extraord^e auprès de LL: HH: PP^ces d'interceder pour que sa punition soit terminée, Nos illustres et respectables Magistrats viennent de lui permettre de recommencer le cours de cette gazette interrompue par leur ordre".

Peuch had intusschen geen geringe schade geleden door het stilstaan zijner onderneming gedurende den tijd van drie weken; vandaar zijn verzoek acht dagen later, Maandag 13 December 1779, bij de Vroedschap ingediend, om aan elke courant of supplement die weldra zouden worden uitgegeven, telkens een der niet verschenen couranten of supplementen te mogen toevoegen, of wel zooveel meer als hij in gereedheid zou hebben, onder aanbod „van aan het hoofd des uitkomende Supplements, zeker — natuurlijk niet het zooeven reeds medegedeelde — Artikel bij hem overgegeven te zullen stellen"; en dit verzoek werd toegestaan [1]).

Alle deze klachten, niet alleen tegen de Fransche

---

1) Vroedschaps Notulen van Zaterdag 13 November 1779, fol. 17v, Maandag 6 December 1779, fol. 29v, en Maandag 13 December 1779, fol. 34.

Utrechtsche Courant, maar tegen zoovele andere couranten ingebracht, maakten dat de Staten van Utrecht op maatregelen bedacht werden, om den verregaanden en steeds toenemenden moedwil tegen te gaan „van in Couranten en andere gedrukte Geschriften opentlyk bekent te maken niet alleen de Memorien, welke door buitenlandsche Gezanten van deesen Staat werden gepresenteert, en aan de Afgezanten van de Republicq buiten 's Lands werden gesonden, maar ook de Resolutien door de bysondere Provincien over de gewigtige saaken van den Staat ter Vergaderinge van haar Hoog Mog. ingebragt, voor dat de gesaamentlyke Bondgenooten van die Resolutien eene legale kennisse hadden gehad, immers daar over behoorlyk gedelibereert konden hebben; ja selfs te publiceeren de onderscheide begrippen en gedagten door bysondere Leeden van de hooge Regeeringe in de bysondere Staatsvergaderingen geuit"; redenen waarom zij „in overweging genomen hebbende, aan de eene zyde, de blykbaarheid van de weinige oplettentheid die 'er betragt werd voor de vereischte geheimhouding van 's Lands saeken, en aan de andere zyde, de schadelyke gevolgen welke daar uit voor de Republicq, vooral in deese haggelyke tyden te vreesen" waren, hunne Gedeputeerden ter Generaliteit machtigden voortestellen „of het niet hoogstnodig soude zyn, dat gemelde licentie voor het vervolg efficacieuslyk werde geweerd, en dat soo veel doenlyk de hoognodige geheimhouding van 's Lands saaken sorgvuldig werde in agt genoomen". Deze voordracht in de bijeenkomst der Staten-Generaal van Dinsdag 11 April 1780 (Resol. blz. 275) gedaan, vond dadelijk ondersteuning bij Gelderland, Overijssel en Stad en Lande; Friesland legde eene gelijke verklaring af in de zitting van Maandag 24 April 1780 (Resol. blz. 342), en Zeeland evenzoo op Donderdag 27 April 1780 (Resol. blz. 361). Maar of wegens Holland, waar de zaak werd in handen gesteld van de Ridderschap,

Gecommitteerden tot het Groot Besogne, en Gecommitteerde Raden [1]), eene dergelijke verklaring is afgelegd, betwijfel ik. In Februari 1782 kwam Utrecht wederom met een voorstel tot beteugeling der courantiers voor den dag [2]), waarop in Januari 1783, Juni 1784 en Februari 1785 telkens, alhoewel te vergeefs, werd teruggekomen [3]).

Vrij duidelijk is het dat de Fransche Utrechtsche Courant haren besten tijd heeft gehad onder de leiding van Henry Philippe De Limiers, den vader, en Henry François De Limiers, den zoon, en misschien ook nog onder het bestuur van Etienne Elie Peuch, den vader. Maar onder Claude Isaac Peuch, die, gelijk later zal blijken, sedert October 1773 ook nog de zorg voor de Nederduitsche Utrechtsche Courant had op zich genomen, ging de Gazette d'Utrecht, ten gevolge van welke oorzaken ook, meer en meer achteruit. In de maand Juli 1781 was het eindelijk zoover gekomen, dat Peuch, zonder eenige orde of schikking omtrent zijne zaken en het schrijven der courant te hebben gemaakt, de stad Utrecht verliet. Toen kwam het Gerecht tusschenbeiden en stelde tot sequesters in zijnen boedel aan den Advocaat Mr. Anthony Du Cloux, in de Heerenstraat, en den Notaris en Procureur Jan Klemme, in de Zuilenstraat [4]). Hun eerste werk was bij de Vroedschap „continuatie van affaire" te verzoeken, en op die aanvraag werd Maandag 30 Juli 1781 [5]) gunstig beschikt, maar zóó dat toch bepaald werd, dat van de te ontvangen gelden eerst zouden worden afgenomen alle on-

---

1) Resolutiën Staten van Holland van Dinsdag 18 April 1780, blz. 333.

2) Resolutiën Staten van Holland van 22 Februari 1782, blz. 118.

3) Zie onder meer Resol. Staten-Generaal van Maandag 7 Februari 1785, blz. 136.

4) In de couranten werd er bij advertentie aankondiging van gedaan, zoals in de Utrechtsche Courant van Maandag 6 Augustus 1781, N°. 97; in het Fransch komt de advertentie voor bij Hatin, pag. 171.

5) Vroedschaps Notulen van Maandag 30 Juli 1781, fol. 227.

kosten van correspondentie enz., en de noodige bedragen voor recognitie en uitkeeringen [1]), zoowel achterstallige als toekomende, terwijl dan het overschot zou kunnen komen ten goede van hen die eenig recht op den boedel deden gelden. Voor de beide zusters van Peuch was het gebeurde een hard geval! Haar vader had indertijd bijna zijn gansche vermogen besteed om in het bezit te komen van de Gazette d'Utrecht en van het daarvoor verleend octrooi, en tot dusverre hadden zij haar tijdelijk onderhoud en bestaan mede gevonden in de zaak door haren broeder gedreven. Toen de sequesters met het in orde brengen van den boedel eindelijk zoover waren gevorderd, dat aan eene liquidatie kon worden gedacht, dienden ze in vereeniging met beide zusters den 5den November 1781 bij de Vroedschap het verzoek in, om te worden gemachtigd tot den verkoop, aan den meestbiedende, van het recht tot het schrijven en debiteeren van de Fransche Utrechtsche Courant met het daaraan verbonden octrooi of privilegie exclusif. Die bijeenvoeging van courant en privilegie vond evenwel bij Burgemeesteren bestrijding, en terecht. Bedoeld privilegie toch was een geheel personeel recht, en geenszins, zooals de supplianten het deden voorkomen, een effect behoorende tot den boedel. Het gebeurde in 1758, toen voor de overdracht van het privilegie het verlof der Vroedschap noodig was geacht, strekte ten bewijs, dat het privilegie nooit een zakelijk eigendom van De Limiers was geweest, maar slechts eene personeele vergunning die niet langer dan zijn leven zou hebben gestrekt, wanneer hij tot zijn' dood de courant had bestuurd: Claude Isaac Peuch had dan ook, bij het overlijden van zijnen vader, niet meer verkregen dan een personeel recht om met uitsluiting van alle anderen eene Fransche Utrechtsche Courant te mogen schrijven en uitgeven, welk recht

1) Dit had betrekking op de Hollandsche Utrechtsche Courant.

nu door hem was geabandonneerd, en daardoor ter beschikking van de Vroedschap gekomen. Ofschoon een en ander onloochenbaar vaststond, konden Burgemeesteren niet ontveinzen dat de zaak uiterst hard was voor de beide zusters, en ze stelden daarom aan de Vroedschap voor om de gevraagde machtiging te verleenen „uit pure gratie om singuliere redenen in dit particuliere geval, en daarom ook in 't vervolg in gene consequentie zou mogen getrokken worden". Verder waren Burgemeesteren van meening, dat de overdracht van het privilegie niet, zooals de suppIianten voorstelden, behoorde te geschieden ten overstaan van Heeren Schout en Pandverkoopers van het Gerecht, maar bij inschrijving door middel van verzegelde billetten, en dat de namen der drie hoogste inschrijvers door de sequesters aan Burgemeesteren moesten worden opgegeven, om aan de Vroedschap te worden voorgedragen, die zich het recht moest voorbehouden zoowel om den hoogsten als laagsten inschrijver te kiezen, als om het geheele drietal aftewijzen. Ook vonden Burgemeesteren het geraden, dat in de voorwaarden van verkoop, behalve de ordinaris conditiën en de jaarlijksche recognitie aan de Thesaurie overeenkomstig de vergunning van 28 Maart 1758, behoorde te worden gestipuleerd, dat de nieuwe courantier zou moeten erkennen ten allen tijde te staan onder de correctie van de Vroedschap met betrekking tot hetgeen hij schreef en de manier waarop hij zulks deed, op straffe van óf geschorst, óf wel voor goed weggezonden te worden, onder intrekking van het privilegie, als hij geen gehoor gaf aan de vermaning. Eene erkentenis voor het verlof tot overdracht van het privilegie, tot een bedrag van 100 Gouden Dukaten, zooals door den jongen De Limiers en door E. E. Peuch was uitgekeerd, meenden Burgemeesteren, kon wegens den slechten staat van den boedel van den afwezige, en den behoeftigen toestand waarin diens zusters verkeerden, ditmaal worden wegge-

laten. Opmerking verdient het, dat Burgemeesteren aan het slot van hun rapport op het ingediende verzoek, waaraan het bovenstaande is ontleend, moesten erkennen dat hunne goede gezindheid ten opzichte der zusters Peuch, minder uit edele aandrift van medelijden dan wel uit eigenbelang voortsproot. Wat toch was het geval? Werd het privilegie naar streng recht vacant verklaard en aan een ander gegund, ofschoon onder voorbehoud eener jaarlijksche uitkeering aan het ongelukkige zusterpaar gedurende haar geheele leven, dan zou het bedrag dier uitkeering kwalijk kunnen begroot worden, voordat het bekend was hoeveel de onderneming jaarlijks lijden kon, hetgeen, met het oog op het discrediet waarin de courant was geraakt en haar gering vertier, zeker zeer onbeduidend zou zijn, in welke omstandigheid de zusters gereede aanleiding konden vinden om een jaarlijksch toevoegsel als levensonderhoud van de Vroedschap te vragen. Nu was de Vroedschap eens vooral van de zaak af, zonder dat haar een mogelijk min voordeelige uitslag van den verkoop kon worden geweten; maar bij eene jaarlijksche uitkeering kon zij, in geval van wanbetaling of afsterven van den nieuwen courantier, wel eens worden lastig gevallen om met haar gezag tusschenbeiden te komen. Ook zou in den bestaanden toestand voor de gunning van het privilegie niet veel te bedingen zijn, omdat de hoofdzaak voor eenen nieuwen courantier gelegen was in het verkrijgen der opgave van correspondenties en debiet, en in het bezit van de drukpers, de letters, en al hetgeen verder tot het drukken eener courant behoorde, waarover de Vroedschap niet had te beschikken. Eindelijk stelden Burgemeesteren voor, om, als de Vroedschap zich met een en ander kon vereenigen, het publiek van het vacant zijn van het privilegie te verwittigen door het plaatsen van de volgende advertentie in de onderscheidene nieuwspapieren: „Alzo 't privilegie tot 't schrijven en debiteeren van de Nederduitsche en

Fransche Utrechtsche Couranten eerlang staat te vaceeren, wordt een iegelijk daar toe genegenheid hebbende geadverteerd, dat de conditien van de Nederduitsche courant te zien zijn ter Secretarije van de policie der zelver Stad, en die van de Fransche courant ten comptoiren van den Advocaat Anthonij du Cloux, wonende in de Heerenstraat en van den Notaris en Procureur Jan Klemme, wonende in de Zuilenstraat binnen Utrecht". In deze advertentie werd door Burgemeesteren ook melding gemaakt van de Nederduitsche Courant, ofschoon zij omtrent haar nog geen advies hadden kunnen uitbrengen, omdat het jaar ten einde liep en het noodig was om het publiek met den toestand bekend te maken. Daar het evenwel te duchten was, dat men in dien korten tijd niet slagen zou met het vinden van nieuwe courantiers, hadden Burgemeesteren de voorzorg genomen om aan Advocaat Du Cloux en aan Procureur Klemme voortestellen, dat zij nog drie maanden zouden voortgaan met het uitgeven der Utrechtsche Couranten, hetgeen door hen werd aangenomen [1]).

Acht dagen lag het rapport van Burgemeesteren voor de leden van de Vroedschap ter lezing op de Secretarie van de Politie. Toen vereenigde de Vroedschap zich op Maandag 26 November 1781 in alles met het rapport [2]), en verscheen de reeds medegedeelde advertentie in de couranten, gelijk onder anderen aan het hoofd der Utrechtsche Courant van Vrijdag 7 December 1781, N°. 148. Voor de Fransche Courant deed zich slechts één liefhebber op, zekere Alexander Etienne Des Essarts, die ingeschreven had voor de som van 2000 Gld., welke inschrijving, door Heeren sequesters gesteund, ten gevolge had dat aan genoemden persoon door de Vroedschap op Maan-

1) Vroedschaps Notulen van Maandag 19 November 1781, fol. 19v.
2) Vroedschaps Notulen van Maandag 26 November 1781, fol. 28v.

dag 18 Februari 1782 het privilegie werd verleend tegen den 1sten April daaraanvolgende [1]).

Alexander Etienne Des Essarts, van wien de Heer Hatin geen bijzonderheden weet medetedeelen, had, zoo de Nederlandsche Letter-Courant [2]) van Dinsdag 3 Februari 1761 (deel 5, blz. 86) het wel heeft, te Amsterdam lessen over de wiskunde gegeven, en schreef de Fransche Utrechtsche Courant reeds in 1761. Omstreeks dat jaar zond hij een gedicht aan Frederik den Groote ter gelukwensching met diens heldendaden, welk gedicht werd beantwoord met een „Lettre d'un Coporal du Regiment de Horn; en garnison à Leipzig au Mathematicien Des-Essarts", waarin deze over onderscheiden misslagen en feilen in zijn gedicht werd bespot. Of ook het volgende werkje aan hem dan wel aan een' naamgenoot moet worden toegeschreven, kan ik niet bepalen; maar in zekeren catalogus vond ik indertijd opgegeven: „Des Essarts, Le livre à la mode ou le philosophe rêveur. Amst., Merkus, 1770. br. pet. in-8°". Te Utrecht moet hij ook een Fransch kostschool hebben gehad.

Of Alexander Etienne Des Essarts voortdurend van 1761 af — hij woonde te Utrecht sedert 1760 — totdat hem in 1782 het privilegie werd gegund, de Fransche Utrechtsche Courant heeft geschreven, valt niet te bepalen. Maar zeker is het, dat het hem onmogelijk was om de courant uit haar verval optebeuren. Reeds den 18den November 1782 diende hij bij de Vroedschap het verzoek in om voor de zes eerstvolgende jaren ontheven te worden van de betaling der jaarlijksche recognitie; maar eenparig werd dit op Maandag 20 Januari 1783 door de Vroedschap geweigerd [3]). Niet in staat te betalen, dreigde de Kamer

1) Vroedschaps Notulen van Maandag 18 Februari 1782, fol. 100v.

2) Verschenen van 1759—1763 onder leiding van Mr. Elie Luzac.

3) Vroedschaps Notulen van Maandag 20 Januari 1783, fol. 88v.

van Financiën hem in de maand Mei met eene „decrediteerende executie", indien hij niet binnen veertien dagen zijne recognitie over het eerste jaar had voldaan. Daartoe niet bij machte, volgde hij het voorbeeld van zijnen voorganger, verliet Utrecht en begaf zich naar Brussel. Van daar schreef hij den 1sten Juni 1783 aan de Utrechtsche Vroedschap een „Request by form van Missive", ongeveer van den volgenden inhoud.

Aan den eenen kant misleid door de gebrekkige inlichtingen die hem omtrent den toestand der courant waren verstrekt, en aan den anderen kant sterk in het nauw gebracht door een verbod dat tegen de courant was uitgesproken in Frankrijk gedurende een tijdsverloop van zes maanden, verklaarde Des Essarts in langen tijd niet in staat te zullen zijn zoowel de recognitie van 300 Gld. aan de stad Utrecht te betalen, als „den taux van 205 gulden aan 't Post-Comptoir te Alphen" te voldoen. Met betrekking tot dit tweede punt had hij zich gewend tot H. H. M. de Heeren van 't Collegie der Posterijen van Holland. Doch in plaats van zijnen last te verlichten, had het Post-Collegie van Holland zijne pakketten op Antwerpen en Maaseik, die een aanmerkelijk getal gratis-exemplaren inhielden, getaxeerd op één stuiver per ons, en zoo doende zijn' aanslag van 205 of 444 Gld. gebracht, welk bedrag meer dan de helft was van hetgeen indertijd was betaald door De Limiers, die naar men wilde 3 à 4000 exemplaren debiteerde, terwijl thans het debiet niet grooter was dan 300 stuks, waaronder gratis 25 voor de Utrechtsche Magistraat, 20 voor het Antwerpsche Post-kantoor, en één aan bijna iederen Post-Directeur van de Republiek, de Oostenrijksche Nederlanden, Fransch Vlaanderen enz. Die zaak kon navraag lijden op het kantoor van den Commissaris Bor, en verder worden toegelicht door de authentieke acten op zijn kantoor. Met betrekking tot dat gratis-verstrekken van exemplaren aan Heeren Postdirecteuren,

deelde Des Essarts de volgende karakteristieke bijzonderheid mede. De Heer Santvoort, Postdirecteur te 's Hertogenbosch, ontving van hem twee exemplaren, en verkocht deze elk voor 18 Gld., zoodat hij 36 Gld. opstak; aan Des Essarts betaalde hij voor het eene exemplaar slechts 7 Gld. 16 Stuivers, want het tweede beschouwde hij als hem rechtens toetekomen, zoodat Des Essarts de twijfelachtige eer genoot, dat gemelde Directeur wel de moeite wilde nemen om tegen genot van 28 Gld. en 4 Stuivers zijne courant te lezen. „In waarheid", voegde Des Essarts er schertsend bij, „ik zoude haast genegen zijn op zulk een prijs alle de boekjes van de 's Hertogenbossche Bibliotheek de een na den ander te lezen". Wat den prijs zijner courant betrof deelde Des Essarts mede, dat men er in Frankrijk 104 Stuivers in het jaar voor betaalde, van welk bedrag evenwel 4 pct. moest worden afgetrokken; dat te Wezel en te Emmerik dezelfde prijs werd betaald, zonder dat er van korting sprake was; dat te Maaseik, te Frankfort, en in Den Haag de prijs was 130 Stuivers, maar dat die op slechts weinige plaatsen 156 Stuivers was, zooals in Engeland, waarheen hij 19 exemplaren verzond, die hem evenwel aan port tot den Briel 21 Gld. in het jaar kostten. Als hij nu zijne rekening opmaakte, waarop aan onkosten voorkwamen: Uitkeering aan de stad 300 Gld.; aan het Collegie van de Posterijen in Holland 444 Gld.; aan werklieden 919 Gld. en 12 Stuivers; aan zwartsel, olie, baalgoed, vuur, licht, enz. 120 Gld.; voor papier 318 Gld.; aan briefporten 150 Gld.; voor den impost in Holland op de gedrukte papieren in Den Haag, Rotterdam en Amsterdam 60 Gld.[1]); en voor correspondentie

1) In de Resol. van Gecomm. Raden betrekkelijk de gemeene middelen van 31 Juli 1751 staat de Wed. Husson in Den Haag voor het debiteeren van de Fransche Utrechtsche Courant aangeteekend voor 13 Gld. in het Middel van de gedrukte papieren.

852 Gld., — dan kreeg hij een tekort van meer dan 800 Gld. Welk een verschil tusschen hem en den eigenaar der Brusselsche Courant, den Heer Van den Bergh, wiens werkkring hem reeds zoude zijn afgestaan, ware hij geen Protestant! Deze genoot vrijdom van port voor zijne correspondenties, en had geen stuiver uitkeering te doen! Zoo was ook de toegang aan de stadspoorten van Utrecht geheel vrij voor den Courantier van Woerden (de Zuidhollandsche Courant), voor hem die alle fatsoenlijke lieden beleedigde en den verfoeielijken standaard van tweedracht had opgeheven [1]), terwijl aan den stadgenoot eene recognitie was opgelegd. En gemelde Brusselsche Courantier genoot nog een voorrecht, waarom hij zoo dikwijls te vergeefs had gevraagd, namelijk, dat hem onmiddelijk na het uiteengaan der Staats- en Stads-Vergaderingen nauwkeurig de korte inhoud der genomen resoluties werd medegedeeld, een voordeel dat hem een belangrijk ruimer debiet verzekerde boven de couranten van Gend en Antwerpen. Hoe gehecht ook aan Utrecht en aan hare regeering, kon hij er in de courant geen middel van bestaan vinden als hij er geen bescherming genoot; maar werd deze hem verleend, dan vleide hij zich te kunnen voortgaan met de uitoefening van zijn privilegie, waarmede nu zijn zoon (een zeer voorspoedig kind) in zijnen naam tijdelijk met behulp van een' vriend was belast; dan ook had hij hoop met zijne schuldeischers schikkingen te zullen treffen. Daarom verzocht hij van de Vroedschap: 1. Te worden vrijgesteld van de jaarlijksche uitkeering van 300 Gld. sedert 1 April 1782 tot 1 April 1790; 2. Gedurende denzelfden tijd, maar zoo mogelijk langer, vrijdom te mogen genieten van briefport, mits op de pakketten stond aangeteekend: „Papieren voor de Utrechtsche Fransche Courant"; 3. Dat hem voortaan voor rekening van de stad door een beëedigd trans-

---

1) Des Essarts was dus Oranje-man!

lateur binnen 24 uren eene Fransche overzetting werd bezorgd van eene afgekondigde publicatie; 4. Dat de Vroedschap zijne voorspraak zou wezen bij het Collegie van de Hollandsche posterij, dat hij tot 1 April 1790 voor zijne pakketten naar Antwerpen en Maaseik niet hooger zou worden aangeslagen dan voor 25 Gld. in de drie maanden. Werd aan dit verzoek niet, of niet gedeeltelijk voldaan, dan zoude hij zich genoodzaakt zien om zijn gezin aan de openbare liefdadigheid overtegeven [1]).

In zijn verzoekschrift wees Des Essarts, gelijk we zagen, op een verbod dat in Frankrijk tegen zijne courant was uitgesproken, en dat hem zeer in het nauw bracht. Aanleiding tot dat verbod gaf het volgende. In de Courant van Maandag 5 Augustus 1782, N°. 63, was namelijk het volgende bericht opgenomen: „Jeudi dernier, le *libidineux*, et, ce qui en est une conséquence, *morbifique* de Grasse, évêque d'Angers, est mort comme il devait mourir, corrompu, infect et insolvable. Malgré le cercueil de plomb qui enveloppait ses membres putrides, ceux qui l'ont suivi jusqu'au caveau de l'église de Saint-Sulplice, où il devait être déposé, s'en sont enfuis le plus tôt qu'il leur a été possible: ils périssaient, s'ils n'avaient promptement changé d'atmosphère. Il est célèbre pour le soufflet qu'il donna au pauvre de Fleury, archevêque de Cambrai". — „Ce petit fait", voegt de Heer Hatin, Les Gazettes de Hollande, pag. 174, toe aan deze mededeeling, „peut donner une idée du ton auquel était montée la gazette de Des Essarts, au moins dans ses correspondances parisiennes, qui devaient forcément se ressentir de l'état des esprits en France à cette époque éminemment sceptique et frondeuse". Vergennes, destijds Frankrijks Minister van Buitenlandsche Zaken, schreef (zie a. w. pag. 172) naar aanlei-

1) Vroedschaps Notulen van Dinsdag 10 Juni 1783, fol. 258v.

ding van dit bericht den 7den September 1782 het volgende aan den „lieutenant de police".

„Le sieur Des Essarts, auteur de la gazette française d'Utrecht, a donné lieu, monsieur, à plusieurs plaintes sur la licence de cette feuille, et récemment encore à l'occasion de deux articles [1]) calomnieux et outrageants pour M. M. de Fleury et de Grasse, insérés dans le n°. 63. Sur la réclamation des parties offensées, j'en ai écrit à l'ambassadeur du roi à La Haye, qui a fait réprimander l'auteur par les magistrats de la ville d'Utrecht [2])".

„Cet écrivain a reçu la réprimande avec quelque apparence de repentir; mais il a en même temps adressé à son correspondant à Paris une lettre dans laquelle il tourne en ridicule les bourgmestres hollandais et leur mercuriale, et recommande au correspondant de ne rien changer à ses bulletins, résolu de conserver à sa gazette l'avantage de *faire du bruit* [3]), suivant son expression. L'insolence obstinée de ce gazetier nous a déterminés à interdire l'entrée et le débit de sa feuille dans le royaume. Je marque à M. d'Oigny (le directeur des postes) de donner des ordres en conséquence au bureau des gazettes étrangères. J'en informe M. de La Vauguyon [4]), et lui mande de prévenir le sieur Des Essarts, en l'avertissant que, s'il retombait dans des écarts du genre de ceux qu'il a à se reprocher, nous poursuivrions sa punition personnelle auprès des États généraux de la province d'Utrecht".

„Le correspondant de Des Essarts, qui l'est en même temps d'autres gazetiers, tels que celui de Bruxelles, etc., est un sieur Fouilhoux, logé maison du magasin des eaux minérales, rue Plâtrière, à Paris. Il reçoit ses lettres

---

1) Hatin vond slechts één bericht.

2) In de Vroedschaps Notulen heb ik er geen melding van gevonden.

3) Verg. hierboven blz. 58.

4) Fransch gezant te 's Hage.

sous l'adresse de demoiselle Rosalie Thomas, qui n'est autre que sa femme. Il s'est avoué auteur du bulletin dont le gazetier a tiré les deux articles qui forment le corps du délit. Une pareille indiscrétion mériterait un châtiment exemplaire; mais son aveu, d'un côté, et la présomption qu'il y a eu plus d'imprudence que de mauvaise intention dans sa conduite, nous ont déterminé à user d'indulgence envers lui. Vous voudrez bien cependant le mander par-devant vous, lui faire une sévère réprimande, et lui défendre d'avoir désormais aucune correspondance avec Des Essarts, sous peine de désobéissance et de punition".

Hoe het signalement van Fouilhoux was, en hoe hij in het begin van 1786 naar Bicêtre werd gebracht, vertelt Hatin verder heel aardig, maar zijn zaken die buiten ons bestek liggen.

Maria Madeleine Darius, de echtgenoote van Des Essarts, leverde, daartoe door haren man gemachtigd bij eene procuratie op 7 Juni binnen Brussel opgemaakt ten overstaan van den Notaris Andreas Bergé, den 2den Juni 1783 [1]) bij de Utrechtsche Vroedschap een verzoekschrift in, strekkende tot het bekomen van verlof om hetzij bij inschrijving, hetzij uit de hand, het privilegie voor de Fransche Utrechtsche Courant aan een ander over te doen. Men zou derhalve zeggen dat Des Essarts wel begreep, dat de Vroedschap geen gevolg zou geven aan de wenschen, in zijn „Request by form van Missive" blootgelegd. En zoo was het ook. Op Maandag 16 Juni 1783 besloot de Vroedschap om bedoelde missive voor kennisgeving aantenemen, als behelzende zoodanige voorstellen en verzoeken als de Vroedschap niet kon toestaan, maar om verlof te geven tot het overdoen van het privilegie op geheel dezelfde manier en voorwaarden als een jaar te voren [2]). Ook nu

1) Waarschijnlijk moet hier worden gelezen 12 Juni.

2) Vroedschaps Notulen van Maandag 16 Juni 1783, fol. 268v.

deed zich op den dag der inschrijving, Zaterdag 26 Juli 1783 [1]), slechts één liefhebber op, zekere Louis François De Gilbal, die voor de som van 850 Gulden had ingeschreven; aan hem werd op Maandag 4 Augustus 1783 door de Vroedschap het privilegie gegund, mits hij het burgerschap der stad zou hebben verzocht en verkregen [2]).

Louis François De Gilbal, omtrent wien ik geen bijzonderheden kan mededeelen, trad volgens den Heer Hatin, pag. 174, den 15den Augustus 1783 op met „un *Hommage* — très-plat et très-insignifiant — *du nouvel auteur de cette feuille*". Nog in ditzelfde jaar gaf hij stof tot klagen. In zijne courant toch van den 19den December 1783, N°. 101, had hij melding gemaakt van zekere gewelddadige handeling door den gewezen Pruissischen Secretaris van legatie te Madrid gepleegd jegens den aldaar resideerenden Saxischen Minister [3]), over welke onvoorzichtigheid, gelijk het werd genoemd, gemelde Minister zich beklaagde bij H. H. M. Ambassadeur, den Graaf Van Rechteren. De beleedigde verklaarde voldaan te zullen zijn als de courantier van wege zijne souvereinen last kreeg om zijnen berichtgever te noemen, om de mededeeling te herroepen als bezijden de waarheid en beleedigend voor iemand „die met een publicq Caracter gedecoreert" was, en om zekere „Rectificatie" door hem overgegeven op de „Revocatie" te laten volgen. De missive over dit geval, den 5den Januari 1784 door den Graaf Van Rechteren aan de Staten-Generaal gericht, werd door dezen op Maandag 26 Januari 1784 in handen gesteld van Gedeputeerden van Utrecht,

1) Zie de aankondiging in de Utrechtsche Courant van 9 Juli 1783.

2) Vroedschaps Notulen van Maandag 4 Augustus 1783, fol. 294v.

3) Hetzelfde voorval gaf acht dagen later aanleiding tot eene klacht over de Fransche Leidsche Courant. Zie mijne studie in de Handel. en Mededeel. van de Maatsch. der Nederl. Letterk. 1870, blz. 86.

door wier tusschenkomst de Staten van Utrecht zich de zaak aantrokken. Deze op hunne beurt stelden haar in handen van Burgemeesteren van Utrecht, die De Gilbal beduidden wat hij te doen had. De courantier rechtvaardigde zich in een zijner couranten, waarvan een exemplaar door Gedeputeerden van Utrecht op Maandag 1 Maart 1784 werd vertoond in de bijeenkomst der Staten-Generaal, die daarop den Graaf Van Rechteren bericht deden toekomen van hetgeen in deze zaak door hen was gedaan [1].

Dat de Fransche Utrechtsche Courant voortdurend was achteruitgegaan, bewijzen de cijfers die voor het recht van uitgave in de laatste jaren waren besteed. Want, terwijl E. E. Peuch in 1758 nog aan H. F. De Limiers eene som van 10,000 Gld. had betaald, had A. E. Des Essarts in 1782 voor dat recht slechts 2000 Gld. behoeven te besteden, en één jaar later was de prijs tot op 850 Gld. gedaald. In weerwil van het geringe van dat grondkapitaal dat door De Gilbal in de onderneming werd gestoken, gelukte het ook hem niet haar tot vorigen luister te verheffen. Den 1sten November 1784 verzocht hij bij request aan de Vroedschap dat hem „tijd van verhaal" zou worden gegund, en hij bevrijd worden van de reeds verschuldigde recognitie-gelden, gelijk ook voor het vervolg, immers zoolang totdat de courant uit haar verval zou zijn opgekomen, in vorig crediet geraakt zou zijn, en den „insteller" voordeel zoude aanbrengen. Gecommitteerden ter directie van Stads Financiën, in wier handen dit verzoek werd gesteld, riepen nu De Gilbal voor zich, maar vernamen uit zijnen mond dat de courant zoo weinig debiet had en zoodanig in verval was, dat het hem niet mogelijk was één ducaat aan geld veel min de reeds verschuldigde 150 Gld. te betalen. Overtuigd van de waarheid van hetgeen door De

---

1) Resol. Staten-Generaal van Maandag 26 Januari 1784, blz. 59; van Maandag 1 Maart 1784, blz. 158.

Gilbal was medegedeeld, stelden Gecommitteerden in hun rapport, dat in de zitting der Vroedschap van Maandag 15 November 1784 ter tafel kwam, voor om De Gilbal bij provisie met de courant te laten voortgaan zonder tot executie zijner goederen overtegaan, in de hoop dat voor hem voordeeliger tijden zouden aanbreken, en dat hij door het mededeelen van echte en belangrijke berichten zijne courant in vorig crediet zou weten te herstellen. Ofschoon de Vroedschap besloot om request en rapport drie weken bij de politie te laten voorliggen, hield het daarna nog acht weken aan eer er eene beslissing viel, hierin bestaande, dat de Oud-Thesaurier De Ridder onder geheimhouding gemachtigd werd om, des noods bij executie, van De Gilbal te verhalen het halfjaar zijner verschuldigde recognitie dat op 11 Augustus 1784 was verschenen, terwijl zijn verzoek om uitstel werd afgeslagen en van de hand gewezen [1]). Van dit laatste schijnt, vreemd genoeg, geen kennis te zijn gegeven aan De Gilbal. Althans toen Gecommitteerden ter directie van Stads Financiën op Maandag 5 September 1785 aan de Vroedschap bericht gaven, hoe de Thesaurier Van der Does hun had medegedeeld, dat hij tot dus verre van De Gilbal geen betaling had gekregen van één jaar recognitie, ten bedrage van 300 Gld., verschenen 11 Augustus te voren, en dat hij hem, alhoewel vruchteloos, reeds verscheiden malen tot betaling had aangemaand, voegden ze er tevens het bericht aan toe, dat De Gilbal eindelijk bij gemelden Thesaurier was gekomen met het ootmoedig verzoek om 6 weken uitstel, derhalve tot 12 of 13 October, daar hij niet in staat was die som optebrengen, te meer daar hij in de veronderstelling had verkeerd, dat de Vroedschap hem in het vorig jaar van de betaling der recognitie had vrijgesteld, en dat

1) Vroedschaps Notulen van Maandag 15 November 1784, fol. 88; Maandag 31 Januari 1785, fol. 295.

het privilegie der courant hem onbezwaard was verbleven. Aan dat verzoek om uitstel hadden Gecommitteerden zonder machtiging van de Vroedschap niet durven voldoen, ofschoon zij voor zich daartoe wel genegen waren, omdat zij het er voor hielden dat de inboedel van De Gilbal bij executie toch ontoereikend zoude blijken om de verschuldigde gelden betaald te krijgen, en zij de verwachting koesterden dat hij later in beter doen als man van eer zijne recognitie zoude voldoen. De Vroedschap vereenigde zich met die denkbeelden, en verleende aan De Gilbal het gevraagde uitstel [1]). Maar ziet, juist waren er zes weken verloopen, toen Burgemeesteren op Woensdag 19 October 1785 aan de Vroedschap mededeelden, dat ze hadden vernomen hoe De Gilbal zich met zijne vrouw den vorigen avond in alle stilte had verwijderd, en zijn huis ten deele ongesloten had gelaten, en de Thesaurier Van der Does voegde hieraan toe, dat hij op dit bericht terstond had gezorgd dat het huis door den Hoofd-Officier gerechtelijk was gesloten; maar nu was het noodig de beste middelen in het werk te stellen om te maken dat de stad in het bezit kwam van de haar toekomende recognitie-gelden, ten bedrage van 300 Gld. Daarom verzocht dan ook de Vroedschap gemelden Thesaurier om in overleg met Gecommitteerden ter directie van Stads Financiën zodanige middelen aantewenden als het gewicht der zaak vorderde; maar tegelijkertijd werd besloten om het drukken en uitgeven der Fransche Utrechtsche Courant bij provisie te doen stilstaan [2]).

Het scheen een oogenblik alsof voor de tweede maal de Hollandsche en Fransche Utrechtsche Couranten in éene hand zouden komen. Gerrit Nieuwenhuijs en Cor-

---

1) Vroedschaps Notulen van Maandag 5 September 1785, fol. 804.
2) Vroedschaps Notulen van Woensdag 19 October 1785, fol. 33.

nelis De Vries toch, die toen uitgevers waren van de Hollandsche Utrechtsche Courant, verzochten op 24 October bij request aan de Vroedschap, om, nu De Gilbal vertrokken was, begunstigd te worden met het privilegie voor de Fransche Courant op zoodanige voorwaarden als nader zouden worden vastgesteld. Bij een daarop gevolgd onderhoud met Burgemeesteren, verklaarden beide supplianten zich bereid om zich aan alle voorwaarden die vroeger waren gemaakt te onderwerpen, maar tevens dat zij, met het oog op het groote verval van de courant en de zware onkosten die zij genoodzaakt zouden zijn te maken om haar optebeuren, buiten staat zouden wezen om gedurende de eerste twee jaren eenige recognitie optebrengen; in het derde jaar evenwel namen ze aan 100 Gld., in het vierde 200 Gld., en daarna 300 Gld. te zullen betalen, mits dat ze aan zich de vrijheid konden houden, om, wanneer de zaak zonder voordeel voor hen moest worden gedreven, ten allen tijde van het privilegie afstand te doen, en het weder ter beschikking te stellen van de Vroedschap.

Maar nu deed zich een mededinger op. De Advocaat Du Cloux namelijk deed onderhands bij Burgemeesteren eene poging om het privilegie te krijgen voor den persoon van Jaques Detune, Burger van 's Hage, en sedert 16 jaren boekverkooper aldaar [1]), die genegen was zijne zaak naar Utrecht overtebrengen en het privilegie te aanvaarden op alle bestaande voorwaarden, ingesloten de betaling der jaarlijksche recognitie van 300 Gld., ofschoon Advocaat Du Cloux, die de zaak der courant van vroeger dagen van nabij kende, in bedenking gaf om de recognitie gedurende de eerste zes jaren te stellen op 200 Gld. en eerst daarna op 300 Gld. te brengen, onder bepaling dat Detune

1) Zie Dr. A. M. Ledeboer, De Boekdrukkers, Boekverkoopers enz. blz. 160, en Alfab. Lijst.

altijd een half jaar vooruit zou betalen. Toen Burgemeesteren ooren scheenen te hebben naar dit voorstel, had Advocaat Du Cloux terstond een behoorlijk verzoekschrift van Detune bij de hand, dien hij overigens niet kende, en nu verklaarden Burgemeesteren zich in hun rapport op beide aanvragen ten gunste van die van Detune als zijnde voordeeliger voor de stad [1]). En nadat dit rapport acht dagen voor de leden van de Vroedschap ter lezing had gelegen op de Secretarie van de Politie, werd op Maandag 7 November 1785 het privilegie aan Detune gegund tegen den 1sten December, mits hij het Burgerschap der stad Utrecht zou hebben verzocht en verkregen, en ter verzekering van het voldoen der recognitie, die op 300 Gld. werd bepaald, elk halfjaar bij vooruitbetaling te voldoen, voor het Gerecht eene acte van willige condemnatie zou hebben gepasseerd [2]).

Het mag intusschen worden betwijfeld, of inderdaad het aanbod van den vreemdeling zooveel voordeeliger voor de stad was als dat van twee welbekende stadgenooten. Die twijfel wordt zekerheid wanneer men weet dat de uitgebrachte keus niets was dan eene partijzaak. Hooren we slechts wat een tijdgenoot in dato 1 December 1785 in vertrouwen aan een' vriend schreef [3]):

„Wij hebben hier, mijn vriend, eene nieuwe Fransche Courantier gekreegen, welke is den Boekverkoper Detune uit 's Hage, die teegens de minderheid der weldenkende Regenten door de meerderheid der Pesteriaansche Factie is doorgedrongen, welkers verdubbelde pogingen om daar in te reuseeren, terstond eene gegronde reeden gegeeven heeft, om die suppliant te verdenken, daar toe te zijn

---

1) Vroedschaps Notulen van Maandag 31 October 1785, fol. 48v.

2) Vroedschaps Notulen van Maandag 7 November 1785, fol. 73.

3) Kroniek Hist. Gen. 30ste Jaarg. 1874, 6de Serie, 5de Deel, 1875, blz. 408.

aangezogt, om de Leydsche Fransche Courant buitenslands te equivaleeren, en dus teegens dat Vaderlandsche weekblad aan buiten 's lands voor de contrapartij te strijden".

„Hoe zeer het binnenlands, om de vrijheid der drukpers te maintineeren, volstrekt nodig is beide partijen te laaten schrijven soo zij believen, komt het mij echter voor de goede partij allerinteressants voor, een wakend oog te houden op zoodanige geschriften, die door de taal, waar in zij geschreeven worden, buiten 's lands gezogt en gedebiteert worden, op dat de vreemde natien geene verkeerde indruk krijgen, soo min van het systema, als gedrag der weldenkende, vooral niet door soodanige papieren, welke bij *exclusief* privilegie van den Souverain uitkoomen, en dus een zeeker soort van geloofwaardigheid, zoo niet van autenticiteit, bekoomen".

„Het Supplement op het 1 n°., soo wel als de 2 n°. van die Courant, verraaden reeds den schrijver van deese nieuwe Fransche Courant, dewelke door zijn opgecierde nieuwerwetsche tytel: *Nouvelles impartiales* zeekerlijk de groodste partialiteit zal ten toon spreiden. Het was dus wenschelijk dat men dit *aterlinggebroedzel* in zijn geboorte konde smooren, waartoe de beide aangehaalde n^os^. mijns bedunkens eene volleedige reede opgeeve".

„Ik heb in het neevensgaande supplement, op pag. 3, onderschrapt, 't geen ik meende valsch te zijn, namelijk dat Vrankrijk eene zeekere somme gelds soude gevraagd hebben, welke hem, om eenige onkosten in de laatste oorlog gemaakt, weeder opgeschooten moest worden. Soo zulks nu soo niet is, soude den Franschen Ambassadeur hier over dienen te klagen, en zulks met des te meer reede, daar dit voorgeeven reeds eenige luyde kwaade vermoede teegens Vrankrijk geeft, in een oogenblik dat de alliantie nog niet is geratificeert".

„Insgelijks heb ik in het neevensgaende 2de n°., op pag. 10, onderschrapt dat geenen, 'twelk ik voor Gecommit-

8*

teerde Raaden aanstootelijk gevonden heb, soo het onwaar is ('tgeen men mij melt), dat zij order gezonden hebben aan de Officieren om in geene groote uniform op de parade te verschijnen: dus dit articul alleen ingerigt schijnt om Gecommitteerde Raaden als vijanden van het Huys van Oranje af te maalen, en te doen voorkoomen als bezielt om de minste zaaken te arripieeren, waar in zij eenigsints het voorgaende geordoneerde bij den Stadhouder konde dwarboomen. Soo dit verbod bij Gecomm. Raaden nu niet gegeeven is, soude, dunkt mij, het niet onvoegelijk zijn, dat Gecomm. Raaden over dit soo *stellig* geplaatste articul haar onvreedenheid aen de Vroedschap van Utrecht te kennen gaaven, en teffens versochte, daar over den Courantier te corrigeeren. Dit zoude genoeg zijn om de minderheid geleegenheid te geeven, de Stad van zulk een voorhands geweete verkogte pen aan de contrapartij te bevrijden".

Genoeg om te begrijpen dat Jaques Detune aan de zijde der vrienden van Oranje stond. Een enkele verstandige dier partij, Mr. Nicolaas Ten Hove, dacht al in Augustus 1781 niet bijzonder gunstig over hem, een oordeel dat zes jaren later werd bevestigd toen in de 's Gravenhaagsche Courant van Vrijdag 21 September 1787, N°. 154, gesproken werd over den „ondankbaare Detune" [1]. Aandacht verdient het zeker, dat Detune, in weerwil dat hij een partijman was, in 1785 aan de Fransche Utrechtsche Courant den titel durfde geven van *Gazette ou Nouvelles Impartiales d'Utrecht.* Onder dat opschrift heb ik in het reeds meermalen door mij vermelde rommelzoodje couranten op de Kon. Bibliotheek te 's Hage, van het blad een viertal nummers aangetroffen, benevens twee Supplements Extraordinaires, beiden zonder nummer en zonder dagteekening,

---

1) Zie mijne studie over De O. N. Patriot in Nijhoff's Bijdrag. N. R. dl. 9, blz. 237 (7).

maar waarvan het eene bevat de „Relation du combat qui a eu lieu entre les Troupes Patriotiques de cette ville & les Troupes Provinciales aux ordres du Comte d'Effren. D'après les verbaux des Officiers", het andere, geheel in rouwrand, de „Relation de la Pompe funebre decernée aux Citoyens qui ont trouvé la mort au Combat du Vaart". Het vermelde viertal eigenlijke couranten bestaat uit N°. 39, du Lundi 14. Mai 1787, blz. 305—308; N°. 40, du Jeudi 17. Mai 1787, blz. 313—316 (*sic*); N°. 41, du Lundi 21. Mai 1787, blz. 321—324 (*sic*) [1]); en N°. 61, du Lundi 30. Juillet 1787; allen met het adres: *A Utrecht, Chez Detune, avec Privilége Exclusif*, en met het Utrechtsche schild tusschen twee klimmende leeuwen. Aan het hoofd van laatstgemeld nummer leest men het volgende bericht:

„L'Abonnement pour cette Gazette, rendue aux Particuliers franche de port, est de 36 livres dans toute la France; & il se fait, si l'on souscrit de Province, en affranchissant les Lettres d'Avis & le Prix de l'Abonnement, qui doit être fourni d'avance, chez Mr. le Directeur du Bureau Général, exploitant le Privilege des Gazettes Etrangeres, à Paris, rue de la Jussienne. C'est au même Bureau qu'il faut s'adresser pour toutes les Annonces, qui concernent la France, à insérer dans cette Gazette. Outre le Bureau Général de Paris, il y a des Bureaux Particuliers qui en dépendent & où l'on peut s'abonner, au même prix de 36 livres, savoir, à Amiens" cet. cet.

Juist toen het oogenblik aanbrak waarop voor de Oranjepartij een blij verschiet werd geopend, viel Detune en met hem voor goed de Fransche Utrechtsche Courant. Zeker artikel dd. Utrecht 30 September 1787, opgenomen in N°. 79, toch gaf aanleiding dat de Vroedschap op Don-

---

1) Ik vermoed dat er bij N°. 39, zoowel als bij N°. 40, een supplement behoorde met doorloopende pagineering.

derdag 4 October 1787 Burgemeesteren verzocht Detune voor zich te ontbieden en hem te onderhouden; maar twee dagen later, Zaterdag 6 October 1787, kwam bij de Vroedschap reeds het bericht in, dat het Gerecht, op voordracht van den Hoofd-Officier, Detune verboden had om zijne courant verder uittegeven, „en zulks ter zake van deszelfs aanhoudende licentie in het schrijven van dat papier", bij welke mededeeling het Gerecht aan de Vroedschap tevens in overweging gaf, of de Vroedschap niet kon goedvinden den courantier om gemelde reden geheel te „licentieeren" en zijn' post vacant te verklaren, onverminderd zoodanige actie als de Hoofd-Officier tegen hem zou meenen te moeten instellen. Dit denkbeeld vond bijval, en op staanden voet „licentieerde" de Vroedschap Detune en verklaarde zij zijn' post vacant. Ofschoon Detune bij zijne aanstelling had aangenomen om zijne recognitie elk halfjaar bij vooruitbetaling te voldoen, zoo acht ik het niet onwaarschijnlijk, dat hij zijne belofte niet is nagekomen. Want de Vroedschap gaf in hare bijeenkomst van Donderdag 11 October 1787 Heeren van den Gerechte een' wenk om te zorgen, dat zekere meubilaire goederen ten huize van Detune gevonden, en die niet waren geregistreerd omdat ze aan andere personen heetten toetebehooren, toch niet buiten vervolging zouden worden gehouden [1]).

Wel heeft de Vroedschap nog eene poging gewaagd om de Fransche Courant in het leven te houden, maar die poging was vruchteloos. Want op de volgende advertentie, die in de nieuwsbladen werd geplaatst, en onder anderen voorkomt in de Rotterdamsche Courant van Dinsdag 23 October 1787, N°. 127, luidende: „Word geadverteerd, dat een yder die genegen mogt zyn tot het Schrijven, Drukken en uitgeven van de Utrechtsche Fransche Cou-

---

1) Vroedschaps Notulen van Donderdag 4 October 1787, fol. 64v; Maandag 8 October 1787, fol. 72; Donderdag 11 October 1787, fol. 77.

rant, zich tot den 15 November dezes Jaars kan adresseseren aan de Secretarye van Politie dezer Stad Utrecht, ten einde daar omtrent informatien te bekomen" — kwamen geen inschrijvingen in.

Omtrent de Hollandsche Utrechtsche Courant heb ik hierboven medegedeeld, dat ze tegelijk met de Fransche door Janiçon uitgegeven, in November 1723 te Utrecht werd verboden; dat sedert wel op 14 Februari 1724 aan H. P. De Limiers octrooi werd verleend tot het uitgeven zoowel van eene Nederduitsche als van eene Fransche Courant, maar dat die Nederduitsche Courant vermoedelijk eene onderneming is geweest die nooit in gang is gekomen, omdat ik er geen enkel nummer noch eenig bericht van ben op het spoor gekomen. En dit vermoeden wordt bijna zekerheid wanneer men er op let, dat toen in 1743 weder eene Hollandsche Utrechtsche Courant zou worden uitgegeven, van geen vroegere dergelijke onderneming wordt melding gemaakt.

Het was de boekdrukker Anzelmus Muntendam [1]), destijds wonende op den Steenweg, die den 7den October 1743 aan de Utrechtsche Vroedschap verlof verzocht om eene Nederduitsche Utrechtsche Courant te mogen uitgeven. Een gunstig rapport door Commissarissen ter Directie van de Posterij uitgebracht maakte dat de Vroedschap zes weken later, op Maandag 18 November 1743, het verzoek toestond aan den suppliant, en wel „suo periculo, — mits sig exactelijk regulerende na de ordres dien aangaande reeds gemaakt en nog te maaken" [2]). Op een ander request door Muntendam den 6den Januari 1744 bij de Vroedschap ingediend, dat de verzending zijner couranten betrof, werd op Maandag 20 Januari 1744 eveneens na een gunstig

1) Verg. over hem Dr. A. M. Ledeboer, De Boekdrukkers enz., blz. 363.
2) Vroedschaps Notulen van Maandag 18 November 1743, fol. 21.

rapport van gemelde Commissarissen, besloten bij provisie hem toetestaan „omme zijn pacquet met Couranten in het valies der Brieven ter versending meede te geven, alles mits geseyde pacquet vroegtijts ten Comptoire ongesloten te brengen, om door de Comptoir houdster te werden geëxamineerd, zoo wel de groote, en dat geen andere pampieren buijten de Couranten daar bij zijn gedaan en sulx niet conform bevindende, als dan weder te rugge te geven, en dat wijders door den suppliant weegens deeze gratieuse vergunninge aan Stads Thesaurie werde betaald een somme van vijf en zeventigh gulden Jaarlijks" [1]).

De eerste arbeid van Muntendam moet op Maandag 30 December 1743 zijn uitgegeven. Want de courant verscheen aanstonds tweemaal 's weeks, des Maandags en Vrijdags, en het oudst bekende nummer is N°. 8, van Vrijdag 24 Januari 1744. Het opschrift luidde: *Ao.* 1744. *No.* 8. *Utrechtse Courant. Vrydag den* 24 *January;* het adres: *Te Utrecht by Anzelmus Muntendam, Boekdrukker op de Steenweg;* terwijl de vorm was 2 blz. folio, in 2 kol., met het wapen der stad Utrecht tusschen twee klimmende leeuwen. Die oudste bekende arbeid van Muntendam is niet te Utrecht te vinden, waar op het Gemeente-Archief, behalve de jaargangen 1769 en 1781, eene doorloopende reeks Utrechtsche Couranten eerst met 1785 begint, maar te Rotterdam, waar, dank zij de vrijgevigheid van Heeren Directeuren der Maatschappij van Assurantie, Discomptering en Beleening, sedert 1873 in de Bibliotheek eene vrijwel [2]) volledige verzameling Utrechtsche Couranten voorhanden is, loopende tot en met N°. 17, van Vrijdag 7 Februari 1794.

De bewijzen zijn daar dat Muntendam aanvankelijk slaagde

---

1) Vroedschaps Notulen van Maandag 20 Januari 1744, fol. 72v.

2) Aan het einde dezer studie geef ik als Bijlage de nummers op die aan de incomplete jaargangen 1744—1785 ontbreken, in de hoop dat gelukkige bezitters ze aan het Rotterdamsch Archief zullen afstaan.

met zijne onderneming. Reeds op Maandag 23 Maart 1744 gaf hij eene zoogenaamde *Na-Courant* of Bijvoegsel uit „voor de ordinaire prys", voorzien van hetzelfde nummer (25) als de voorafgegane courant, .en met den 1sten April 1744 werd de courant bovendien des Woensdags uitgegeven. Dat Woensdagsche nummer was in N°. 24, van Vrijdag 20 Maart 1744, aangekondigd geworden door het volgende „NB. Nadien de devoiren aengewent, om deeze Courant niet slegts tot een tydverdryf van eenige ogenblicken te doen verstrecken, maer inzonderheid, om dezelve interessant voor de Leezers te doen zyn, dus gunstig door het publiek beantwoord worden, dat niet alleen het Debiet 'er van dagelyks merkelyk toeneemt, maer daer en booven veele hun verlangen betuigen, dat ook deeze op den voet van de andere Couranten driemael 's weeks; namentlyk, 's Maendags, 's Woensdags en 's Vrydags uitgegeeven mochte werden, is men gezint, met de aenstaende maend April aen hunne begeertens te voldoen, invoegen Woensdag den eersten April daer mede een begin gemaekt, en zulks, behalven 's Maendags en 's Vrydags ook alle Woensdagen gecontinueert zal werden". Let men verder op dat N°. 39, van Maandag 27 April 1744, reeds eene *dubbelde courant* was „voor de ordinaire Prys als de enkele uitgegeeven", en dat weldra ook behoefte werd gevoeld om advertentiën in de breedte van het blad optenemen, dan kan worden aangenomen dat de Utrechtsche Courant al spoedig eenigen opgang maakte. Sedert het begin van 1745 vindt men dan ook in het adres nu en dan opgave van correspondenten elders.

De naar het oordeel dier dagen zoo verregaande onbescheidenheid der courantiers bracht de Staten-Generaal op 29 Mei 1744 in de noodzakelijkheid een schrijven te richten tot de Staten van die Provinciën waar couranten werden uitgegeven, houdende verzoek om tegen de buitensporige licentie der courantiers de noodige maatregelen te ne-

men [1]). De onderscheidene Staten brachten natuurlijk de missive over bij de stedelijke regeeringen, en zoo vindt men dan ook in de Utrechtsche Vroedschaps-Notulen opgeteekend, hoe te Utrecht de zaak werd gesteld in handen van Gecommitteerden ter directie van Stads Posterij, die de courantiers, Muntendam en De Limiers, voor zich riepen, en hun onbetamelijk gedrag voor oogen hielden met aanbeveling om zich in het vervolg in acht te nemen, iets dat door dezen gereedelijk aangenomen werd te doen [2]).

De eenige moeielijkheid waarin Muntendam kwam werd hem aangedaan door den „papier en pennenverkooper" Robertus Oudemeijer naast het Stadhuis [3]), die in 1756 een *Brabandse Courier, of nieuwe Europische Land en Zee Mercuur* begon uittegeven, in welke uitgave Muntendam een inbreuk zag op het hem den 18den November 1743 toegestaan verlof tot het uitgeven eener Utrechtsche Courant. Vandaar dat hij zich tot de Vroedschap wendde met verzoek om voorziening op dit punt. Toen nu Gecommitteerden tot het Boekverkoopersgild, in wier handen het verzoekschrift van Muntendam werd gesteld, Oudemeijer voor zich riepen, verklaarde deze zich terstond bereid om met het drukken van gemeld nieuwspapier, of welk ander ook, te eindigen, en bij het laatste nummer van Dinsdag 5 October 1756 maakte hij zulks openlijk bekend. Verdere maatregelen van den kant der Vroedschap waren dus overbodig. Maar, toen in December 1756 Gecommitteerden tot het Boekverkoopersgild aan de Vroedschap bericht gaven hoe bij hen op nieuw klachten waren ingekomen over het nadrukken van de Utrechtsche Courant

---

1) Zie Groot Placaat-Boek VII, 813.

2) Vroedschaps Notulen van Maandag 29 Juni 1744, fol. 197; Maandag 13 Juli 1744, fol. 210v.

3) Zie Dr. A. M. Ledeboer, De Boekdrukkers enz., blz. 364, en Alfab. Lijst.

onder den titel van Brabandse Courier of dergelijk, nam de Vroedschap op hun advies den 20sten December het besluit, om tot handhaving van de Nederduitsche Utrechtsche Courant en van den drukker Anzelmus Muntendam, zoowel aan Oudemeijer als aan alle anderen te verbieden nieuwstijdingen, onder den titel van Brabandse Courier, Land- en Zee-Mercuur, Antwerpse Courant [1]), of hoe ook genaamd, te drukken, te verkoopen of te verzenden, langs de straat, middelijk of onmiddelijk, telkens op straffe eener boete van 25 Gld. aan de Stads Aalmoesenierskamer. En geheel in overeenstemming hiermede was het weigerend antwoord dat de Vroedschap gelijktijdig gaf op het verzoek door zekeren Otto Tellie [2]) den 25sten October 1756 gedaan, om een uittreksel uit de couranten onder den naam van Europische Land- en Zee-Mercurius, of andere dergelijke nieuwspapieren van elders te mogen ontbieden, en ze aan de huizen van belangstellenden te bezorgen [3]).

Bij den arbeid van Muntendam trekt het de aandacht zoo dikwijls als de nummering in de war geraakte; op de laatste bladzijde dezer studie vindt men eenige tekortkomingen van dien aard opgeteekend. Overigens onderging de courant onder zijn bestuur geen verandering, dan dat in het jaar 1757, na het verschijnen van N°. 27 en 28, van 4 en 7 Maart, zonder adres, dat adres met N°. 29, van Woensdag 9 Maart gewijzigd werd in: *Te Utrecht gedrukt by Anzelmus Muntendam, op de Steenweg.*

Anzelmus Muntendam overleed in de laatste dagen van Juni of wel in de eerste dagen van Juli 1760. Binnen

1) Het heeft er veel van alsof deze titel, die te Amsterdam, Rotterdam, 's Hage en Haarlem werd gebruikt, gebezigd is voor volksblaadjes in den trant van den lateren Amsterdamschen Nieuwspost.

2) Als boekverkooper niet bekend bij Dr. A. M. Ledeboer, De Boekdrukkers enz.

3) Vroedschaps Notulen van Maandag 11 October 1756, fol. 267; Maandag 20 December 1756, fol. 48 en 48v.

acht dagen werd nu de Vroedschap voor de vraag geplaatst wie zijn opvolger zou zijn: zijne weduwe, of een der beide mannen die sedert 1744 de courant hadden geschreven. Twee verzoekschriften toch, dd. 7 Juli 1760, kwamen bij de Vroedschap in. Bij het eene wees Elisabeth van der Swaluwe, Wed. van Anzelmus Muntendam, in vereeniging met haren zoon Herman Baek (?) er op, hoe wijlen Muntendam geen onkosten had gespaard om van de Utrechtsche Courant eene deugdelijke onderneming te maken, hoe hij nog onlangs eene nieuwe letter voor de courant had doen gieten, en hoe het uitgeven der courant voor haar en haar gezin genoegzaam het eenig middel van bestaan was; hoe het verlies van haren man haar die reeds hoog van jaren was des te smartelijker zou vallen, wanneer een ander met het uitgeven der courant werd begunstigd en de vruchten zou plukken van alle aangewende kosten en moeiten, omdat het debiet in den aanvang zeer gering was geweest; hoe zij voornemens was om het beheer der courant aan haren zoon overtedragen, die geen kosten zou ontzien om goede correspondentie te onderhouden, wanneer de Vroedschap de vergunning gaf om het drukken en uitgeven der courant voorttezetten op naam van de Wed. Anzelmus Muntendam en Zoon. — Het andere verzoekschrift was van Jacobus De Jongh, Junior. Vermoedelijk was die persoon niemand anders dan de zoon van dien Jacobus De Jongh die van 15 April 1733 tot 28 Augustus 1739 de 's Gravenhaagsche Courant had uitgegeven, toen daar was weggejaagd, en later te Alphen de Post-Courant had uitgegeven [1]); want het trekt de aandacht dat de op de Bibliotheek te Rotterdam voorhanden reeks dier courant juist eindigt met 30 December 1743, denzelfden dag dat het eerste nummer der Utrechtsche Courant moet zijn verschenen,

1) Zie mijne studie over de 's Gravenhaagsche Courant in de Handel. en Mededeel. der Maatsch. v. Nederl. Letterk. 1875, blz. 30—35.

tot het schrijven waarvan Muntendam in 1743 Jacobus De Jongh Junior met zijnen vader had uitgenoodigd, die beiden met dien arbeid waren voortgegaan zoolang Muntendam uitgever was. Aan die werkzaamheid ontleende de zoon, die, gelijk hij verklaarde, zich reeds van zijne jeugd af had toegelegd op het Latijn, het Fransch, het Engelsch en het Hoogduitsch, op de Historie en op de Geographie, grond tot het verzoek om met het privilegie der Utrechtsche Courant te worden begunstigd, onder aanbod derzelfde voorwaarden waarop Muntendam had gearbeid [1]).

Het duurde bijna acht maanden eer de Vroedschap tot eene beslissing kwam. Want eerst op Maandag 2 Maart 1761 werd, gehoord het rapport van Burgemeesteren en Commissarissen der Stads Posterij op beide verzoekschriften, aan Jacobus De Jongh Junior met ingang van 1 April 1761 toegestaan het „suo periculo" drukken en uitgeven van de Nederduitsche Utrechtsche Courant, mits hij zich exactelijk gedroeg naar de bestaande of nog te maken orders; aan de Weduwe Muntendam zoude hij jaarlijks, haar leven lang, 200 Gld., elk vierendeel 's jaars 50 Gld., moeten uitkeeren, en aan den Thesaurier der stad eene jaarlijksche recognitie van 37 Gld. en 10 Stuivers, te verhoogen tot op 150 Gulden na het overlijden van gemelde weduwe; deze zou op hare beurt gehouden zijn aan De Jongh in alle oprechtheid opgave te doen van hare klanten, zoo vaste als tijdelijke, terwijl De Jongh de letters in alle redelijkheid zou moeten overnemen; verder zou hij verplicht zijn de courant te zenden zoowel aan de regeerende als aan de oud-Burgemeesteren, zoowel aan vroegere als tegenwoordige Commissarissen der Posterij, zoowel aan het Gerecht als aan de Politie. In het geval dat De Jongh

1) Beide verzoekschriften zijn voorhanden op het Utrechtsche Gemeente-Archief.

mocht komen te overlijden, zou de Vroedschap achtslaan op zijnen vader [1]).

Zoo verscheen dan N°. 39, van Woensdag 1 April 1761, met het adres: *Te Utrecht by Jacobus de Jongh Junior, op de lange Nieuwstraet*, en wel op den hoek van de A. B. C. Straat, zooals blijkt uit het NB. onder de berichten in N°. 38. Reeds met N°. 71, van Maandag 15 Juni 1761, verviel in het adres het woordje *Junior*, misschien wel ten gevolge van het overlijden van den vader. Intusschen heeft Jacobus De Jongh slechts een groot jaar op de Lange Nieuwstraat gewoond, want met N°. 104, van Maandag 30 Augustus 1762, werd het adres van de courant: *Te Utrecht by Jacobus de Jongh, op den Drift.* Daar heeft hij slechts ruim twee en een half jaar gewoond; het adres der courant toch werd met N°. 52, van Woensdag 1 Mei 1765, *Te Utrecht by Jacobus de Jongh, by de Geerte Kerk*, namelijk „in de Jufferstraet", zooals dit blijkt uit de beide voorgaande nummers; eerst veel later, met N°. 34, van Vrijdag 19 Maart 1773, bleek zulks uit het adres zelf: *Te Utrecht by Jacobus de Jongh, in de Jufferstraat by de Geerte Kerk.* Toen twee maanden later met N°. 56, van Maandag 10 Mei 1773, een ander wapen met zittende leeuwen werd ingevoerd, dat zich evenwel slechts tot het einde van dit jaar staande hield, werd het bij het gelijktijdig bezigen van eene andere letter, in het adres: „Jufferstraet".

In moeielijkheden schijnt De Jongh nooit te zijn betrokken. De Vroedschaps Notulen van Maandag 29 Maart 1762, fol. 141, vertellen alleen het volgende: „Op 't voorstel van Heeren Burgermeesteren desen aangaande; heeft de Vroedschap welgemelte Heeren versogt, om de fransche en Duijtsche Courantiers, bij Hun Ed: te ontbieden,

---

1) Vroedschaps Notulen van Maandag 2 Maart 1761, fol. 146v.

en deselve te gelasten, van geen notificatien meer in hunne Couranten te setten van den Professor Mr. Pieter Burman tegens den Professor Saxe, alsmede niet van den Professor Saxe, tegens evengem^te^ Professor Burman, tot dat sij nader order van Heeren Burgemeesteren desen aangaande sullen gekregen hebben, en haar teffens te ordonneren van geen advertissementen van die natuur in hunne Couranten te notificeeren, dan alvorens daar toe permissie bekomen hebbende van Heeren Burgermeesteren".

Er bestaat grond tot het vermoeden dat Jacobus De Jongh overleden is in de laatste dagen van September 1773. Want reeds op 4 October leverde de toenmalige Fransche Courantier Mr. Claude Isaac Peuch een request in bij de Vroedschap om, nu De Jongh was overleden, te mogen krijgen privilegie en octrooi exclusief tot het drukken en uitgeven der Nederduitsche Utrechtsche Courant, onder aanbod zijnerzijds van eene jaarlijksche recognitie aan de stad. Burgemeesteren hadden daartegen geen bezwaar, maar toevallig was Elisabeth van der Swaluwe, Wed. Muntendam, die van De Jongh eene jaarlijksche uitkeering had genoten, toen ook juist overleden, en nu vonden Burgemeesteren dat de billijkheid medebracht, dat Margaretha Van der Horst, de Weduwe van Jacobus De Jongh, voortaan jaarlijks eene soortgelijke uitkeering zou genieten van den nieuwen courantier. Na eenige onderhandelingen was de uitkomst deze, dat de Vroedschap op Maandag 18 October 1773 het verzoek van Peuch toestond, maar hem werd verboden om, gelijk bij de Fransche Courant, van het privilegie melding te maken in het hoofd zijner courant; en, behalve de voorwaarden waarop den 2^den^ Maart 1761 aan zijn' voorganger de vergunning was verleend, werden hem met ingang van 1 Januari 1774 de volgende verplichtingen opgelegd: aan de Wed. De Jongh zou hij haar leven lang, zoolang zij weduwe bleef, jaarlijks 150 Gld. moeten uitkeeren, en aan den Thesaurier der

stad gedurende de eerste zes jaren 525 Gld., de daarop volgende twee jaren, te beginnen met 1780, 725 Gld., dan gedurende twee jaren 925 Gld., en eindelijk na 1783 1125 Gld. of 1200 Gld. wanneer aan de uitkeering aan de Wed. De Jongh een einde kwam [1]). Deze vestigde zich weldra „om redenen" te Dordrecht, waartoe de Vroedschap haar op 10 Januari 1774 verlof verleende [2]).

N°. 1, van Maandag 3 Januari 1774, aan het hoofd waarvan de nieuwe uitgever een kort woord tot inleiding plaatste, verscheen nu met het adres: *Te Utrecht, door Mr. C. I. Peuch, op de Marie Plaats*, en met een geheel nieuw wapen. Het duurde evenwel geen acht dagen of Peuch had met tegenkanting te worstelen naar het mij voorkomt van de zijde van den boekhandel, wien hij het niet naar den zin maakte. Want toen de Vroedschap op Maandag 10 Januari 1774 Gecommitteerden ter directie van Stads Financiën had uitgenoodigd om Peuch voor zich te ontbieden, en hem aantebevelen om zorg te dragen dat zijne Nederduitsche Courant in geen discrediet geraakte, rapporteerden gemelde Gecommitteerden een week later, dat Peuch had verklaard de courant voor denzelfden prijs, *f* 5:10:—, te leveren als zijn voorganger, en dat hij ook reeds een aanmerkelijk grooter debiet binnen Utrecht had dan deze, maar dat hij had erkend te hebben geweigerd om couranten afteleveren aan de boekverkoopers die ze tot hun eigen voordeel bij de ingezetenen wilden laten lezen, welke weigering hij intusschen vertrouwde dat niet het minste nadeel aan de courant zou doen; verder dat hij had ontkend meer geld voor advertentiën te vragen dan b. v. de Haarlemsche Courantier, te weten 5 Stuivers voor iede-

---

1) Vroedschaps Notulen van Maandag 18 October 1773, fol. 7v.
2) Vroedschaps Notulen van Maandag 10 Januari 1774, fol. 52.

ren regel, en dat hem dan ook toezegging was gedaan van meer advertentiën uit Holland [1]).

Het was met N°. 45, van Vrijdag 15 April 1774, dat door Peuch eene verbetering werd aangebracht in het opschrift der courant, door namelijk het ouderwetsche *Utrechtse* te veranderen in *Utrechtsche* Courant. In het volgende jaar, met N°. 122, van Woensdag 11 October 1775, werd het adres eenigszins gewijzigd, en wel aldus: *Te Utrecht, door Mr. C. I. Peuch op de Marie-Plaats*, terwijl het met N°. 31, van Maandag 11 Maart 1776, met eene andere letter werd gedrukt; daarna werd het met N°. 14, van Vrijdag 31 Januari 1777: *Te Utrecht, door Mr. C. I. Peuch, op de Marie-Plaats.* De vorm der courant werd met N°. 35, van Maandag 23 Maart 1778, vergroot, en een jaar later met N°. 50, van Maandag 26 April 1779, veranderde het adres in: *Te Utrecht, door Mr. C. I. Peuch, op de Oude Gragt by de Jansbrug*; twee jaren daarna met N°. 46, van Maandag 16 April 1781, werd het: *Te Utrecht, door Mr. C. I. Peuch, achter Clarenburch.*

Daar „achter Clarenburch" hield Peuch het slechts drie maanden uit. Op N°. 91, van Maandag 23 Juli 1781, volgden, gelijk het heette ten gevolge van „een onvoorzien toeval", N°. 92, 93 en 94 tot één nummer vereenigd op Maandag 30 Juli 1781, en daarna N°. 95, van Woensdag 1 Augustus 1781, met het adres: *Te Utrecht, voor Mr. C. I. Peuch, achter Clarenburch.* Mr. Peuch toch had, zonder eenige order of schikking omtrent zijne zaken en het schrijven der couranten te hebben gemaakt, de stad Utrecht plotseling verlaten, en de door het Gerecht aangestelde sequesters, Mr. Anthony Du Cloux, Advocaat in de Heerenstraat, en Jan Klemme, Notaris en Procureur in de Zuilenstraat, hadden voorloopig het bestier zijner zaken

1) Vroedschaps Notulen van Maandag 10 Januari 1774, fol. 52; van Maandag 17 Januari 1774, fol. 56.

overgenomen [1]). Dat er toezicht op hen werd gehouden blijkt uit het volgende. In de courant namelijk van Vrijdag 3 Augustus 1781, N°. 96, had Winkelman, die in hunnen naam de courant schreef, deze advertentie opgenomen: „D. SCHUURMAN, Boekverkoper op het Rokkin, by de Vischpoort te Amsterdam, geeft heden uit: Twee scherpe Brieven over drie Fameuse libellen of lasterschriften: Geintituleerd *'s Gravenhagen aan zyn Inwoonders, zeven Dorpen in brand en Brief van zekere Schout aan zekere Secretaris*, door Mr. K. F. C. S. a 6 stuiv. Gemelde geeft heden uit: De DERDE DRUK van het *Politicque Goudschaaltje*, waar op de Memorie van de Heeren Burgemeesteren van Amsterdam en die van den Heere Hertog gewogen worden a 6 stuiv., en de TWEEDE DRUK van de Toetsteen, Toetzende waar het by toe komt dat men hun Hoogm., Zijne Doorl. Hoogheid, de Raad van Staaten, de Regeeringen van Dordrecht, Haarlem en Amsterdam, mitsgaders andere brave Patriotten heeft zien schenden, zonder dat zulke eerrovery belet is, en nu de Heere Hertog geattackeerd word, men aanstonds is bedacht, zulks door hoog gezag te beteugelen, a 6 stuivers". Ofschoon nu juist met geen volle zekerheid uit die advertentie de eigenlijke inhoud der genoemde boekjes viel optemaken, kwam het Burgemeesteren met het oog op de namen en zaken daarin vermeld voor, dat het onbetamelijk was zulke advertenties in de couranten optenemen. Ze riepen daarom een der sequesters met Winkelman voor zich, onderhielden beiden ernstig, en vermaanden hen om zich in het vervolg in acht te nemen; natuurlijk betuigden dezen hun leedwezen over de gepleegde onachtzaamheid, verzochten om verschooning, en beloofden beterschap. Doch Burgemeesteren, wier macht niet verder ging dan zulk eene „mondelyke correctie", begrepen als naar gewoonte het gebeurde te

1) Verg. hierboven blz. 97.

moeten ter kennis brengen van de Vroedschap, om te zien of deze ook verdere maatregelen noodig achtte. Voor ditmaal evenwel meende de Vroedschap in de zaak te kunnen berusten, maar toen Burgemeesteren acht dagen later weder op Winkelmans ongepaste houding wezen, kregen ze van de Vroedschap de uitnoodiging „om den Schryver der Nederduitsche Utrechtsche Courant op het serieuste te recommandeeren, dat hy zig van het maken van reflectien in zyne Courant, van wat natuur die ook zouden mogen weezen, zou hebben te abstineeren" [1]).

Eerst nadat door de Vroedschap op Maandag 17 December 1781 waren vastgesteld de „Condition, waarna en op welke verleend zal worden een exclusief privilegie of octrooij tot 't schrijven, drukken en debiteeren van eene Utrechtsche Nederduitsche Courant" [2]), werden gegadigden bij advertentie in de couranten opgeroepen om vóór 15 Februari 1782 hunne billetten ter Secretarie van de Politie inteleveren. Drie inschrijvers deden zich op. Zekere D. Termeulen, te Amsterdam, bood vooralsnog niets voor het privilegie, maar hield zich aanbevolen; zekere J. van Manen Adz., te Utrecht, bood 10 pct. van het jaarlijksch debiet der couranten, berekend naar den prijs waarvoor ze aan boekverkoopers en uitgevers werden geleverd, zonder aftrek van onkosten voor drukken, correspondentie, als anderszins; terwijl zekere Gerrit Nieuwenhuis, wonende buiten de Catharijnepoort op de Gaarenbleekerij, aanbood om gedurende de twee eerste jaren jaarlijks 300 Gld. te betalen, en daarna ieder jaar 200 Gld. meer, tot 1100 Gld. toe, welke som hij bij het eindigen van de uitkeering aan

1) Vroedschaps Notulen van Maandag 6 Augustus 1781, fol. 232v; van Maandag 13 Augustus 1781, fol. 238v. Beiden zijn ook afgedrukt door Mr. R. M. Van Goens in De Ouderwetse Nederlandsche Patriot N°. XL, van 22 Juni 1782, 4de stuk, blz. 312—314.

2) Vroedschaps Notulen van Maandag 17 December 1781, fol. 50v.

de Wed. De Jongh met 100 Gld. zou verhoogen. Het spreekt van zelf dat alleen dit laatste aanbod in aanmerking kon komen; en toen nu het onderzoek naar den persoon van Nieuwenhuis bevredigend uitviel, werd aan hem op Maandag 18 Februari 1782 het Octrooi en Privilegie exclusief om de Nederduitsche Courant, gelijk het heette „weeklijks", uittegeven gegund tegen 1 April daaraanvolgende, onder deze voorwaarden: 1. Mocht hij geen melding maken van het hem verleende privilegie in het hoofd zijner courant; 2. Moest dit privilegie worden aangemerkt als eene personele vergunning en niet als een reëel-verkregen recht, dat zonder vergunning der Vroedschap aan een ander kon worden overgedragen; 3. Zoude hij de courant moeten schrijven, drukken en uitgeven voor zijne rekening, en zich moeten wachten om aan iemand wien ook aanstoot te geven; 4. Moest hij zich ten allen tijde onderwerpen aan de correctie van Burgemeesteren en Vroedschap, op straffe van schorsing of intrekking van het octrooi; 5. Zoude hij de courant gratis moeten bezorgen, behalve daar waar de Fransche Courantier zulks moest doen, ook aan het kantoor der publieke verkoopingen; 6. Zoude hij verplicht zijn om aan de Wed. De Jongh eene som van 150 Gld. uittekeeren, en verder aan de stad zoodanige recognitie als waarvoor hij had ingeschreven [1]).

De Utrechtsche Courant N°. 39, van Maandag 1 April 1782, verscheen nu met het adres: *Te Utrecht, Door G. Nieuwenhuis*, 1782, en met eene „captatio benevolentiae" van den nieuwen uitgever. Het duurde slechts weinige dagen of Nieuwenhuis werd betrokken in eene grief die de Admiraliteit van Amsterdam ter kennis bracht van de Utrechtsche Vroedschap, bij een schrijven van 13 April 1782. Bij gelegenheid namelijk van het uitzeilen van eenige

1) Vroedschaps Notulen van Maandag 18 Februari 1782, fol. 102.

oorlogschepen, had gemelde Admiraliteit tot haar leedwezen in sommige couranten eene meer of min duidelijke opgave gevonden van hun aantal en van hunne vermoedelijke bestemming, en ze beschouwde dit in de toenmalige omstandigheden als uiterst gevaarlijk; daarom achtte ze het haar plicht om Burgemeesteren in bedenking te geven, ja te verzoeken, dat aan de courantiers te Utrecht zou verboden worden om in hunne couranten melding te maken van het uitzeilen van oorlogschepen; zelfs meende men dat een algemeen verbod om zulks op welke wijze ook wereldkundig te maken, van groot belang zou zijn. Het viel Burgemeester Berger gemakkelijk om beide Utrechtsche courantiers eene aanzegging te doen in bedoelden geest, maar de Vroedschap vond het toch bovendien noodig dat aan de Admiraliteit werd geantwoord, hoe men te Utrecht van meening was, dat, wilde de zaak goede gevolgen hebben, bedoelde mededeelingen in de Hollandsche couranten ook niet moesten voorkomen [1]).

Trekt het de aandacht dat met N°. 7, van Maandag 17 Januari 1785, bij de courant eene nieuwe letter werd ingevoerd, nadat de vorige zes nummers met eene zeer kleine letter waren gedrukt, zoo is het vreemd, dat van iets veel gewichtigers dat weldra plaats greep, in het adres hoegenaamd niets blijkt. Den 18den April 1785 namelijk wendde Gerrit Nieuwenhuis zich tot de Vroedschap met het verzoek om eene overeenkomst te mogen aangaan met Cornelis de Vries, Leeraar bij de Doopsgezinde Gemeente te Utrecht [2]), en hem optenemen als mededeelgenoot in het privilegie en octrooi. Na gunstig rapport van Burge-

1) Vroedschaps Notulen van Maandag 15 April 1782, fol. 141v; van Maandag 22 April 1782, fol. 146v.

2) Zie zijn levensbericht en portret in Alg. Konst- en Letter-Bode van 1813, dl. 1, blz. 227—238. Gerrit Nieuwenhuis was zijn neef, zie blz. 235.

en Privilegie *in forma* uittegeven, met Olivier nader te spreken en met hem eene overeenkomst te sluiten betreffende de voorwaarden en het bedrag der jaarlijks aan de Thesaurie te betalen recognitie, gelijk ook met betrekking tot de uitkeering aan de Wed. Jacobus De Jongh. Een en ander was evenwel spoedig geregeld, zoodat in de bijeenkomst der Vroedschap van Maandag 29 October 1787 reeds het privilegie voor goed tegen 1 November 1787 werd verleend, om, gelijk het ook thans heette, de courant „wekelijks" uittegeven, op voorwaarden die in geen enkel opzicht van de vroeger bestaande afweken; alleen werd de geldelijke verplichting van Olivier tegenover de Wed. De Jongh gerekend te zijn ingegaan op 1 October 1787, en het bedrag der jaarlijks aan de Thesaurie te betalen recognitie voor de beide eerste jaren, ingegaan op 1 November 1787, vastgesteld op 800 Gld., en verder op 1000 Gld., te betalen elk halfjaar [1]).

Ofschoon het privilegie aan Johannes Olivier verleend gerekend werd te zijn ingegaan op 1 November 1787, verscheen er in de maand November geen Utrechtsche Courant, en duurde het tot Maandag 10 December eer er weder eene courant werd uitgegeven, met eene toespraak van „De Courantier aan het Publiek" en met het adres: *Door Johannes Olivier, te Utrecht.* Vandaar dat er in dit jaar slechts 10 nummers het licht zagen.

Weinige weken later gaf de courant aanstoot. In N°. 11 toch, van Vrijdag 25 Januari 1788, hetzelfde nummer waarbij het adres aldus gewijzigd werd: *Door Johannes Olivier te Utrecht*, was onder de berichten uit 's Gravenhage van 23 Januari gezegd: „Men verhaalt hier vry algemeen, dat door de Stad *Schoonhoven*, op de laatste Vergadering van Holland, de propositie zoude gedaan zyn, om *Zyne*

1) Vroedschaps Notulen van Maandag 29 October 1787, fol. 41v.

zei, had Nieuwenhuis den weinig ernstigen last gekregen om „provisioneel en tot nader order geen melding in zijne courant te maken van zekere gebeurtenis onlangs (te Utrecht) voorgevallen tusschen eenige ruiters van de twee oudste escadrons van het regiment Cavallerie van den Lt. Generaal Van Tuijl Van Serooskerken en eenige Huzaren van het Legioen van den Rhijngraaf Van Salm [1]). Acht dagen later intusschen wordt in de 's Gravenhaagse Vrydagse Courant van 21 September 1787, N°. 154, gesproken van „*Nieuwenhuizen*, thans gevangene op *Hazenberg* te *Utrecht*".

Welsprekend evenwel is de aanteekening in de Vroedschaps Notulen van Donderdag 25 October 1787, fol. 39, hoe de Vroedschap dien dag, op voordracht van Heeren Burgemeesteren, het Octrooi en Privilegie exclusief tot het schrijven, drukken en verkoopen der Nederduitsche Utrechtsche Courant aan Gerrit Nieuwenhuis en Cornelis de Vries verleend, introk „wegends hun licentieus en honend schrijven omtrend de wettige overigheid, en den Heere Prince Erfstadhouder dezer Provincie", en den Thesaurier Van der Does machtigde van beide personen te vorderen de door hen verschuldigde en nog niet betaalde recognitiegelden tot den laatsten September 1787. En niet minder opmerkelijk is het, hoe t. a. p. blijkt, dat reeds acht dagen vroeger, den 18den October namelijk, door Johannes Olivier, schrijver, drukker en uitgever der sterk Oranjegezinde Geldersche Historische Courant te Zalt-Bommel [2]), een verzoekschrift was ingediend om met het openvallend privilegie te worden begunstigd, op welk verzoek de Vroedschap eene gunstige beschikking nam, ofschoon ze Burgemeesteren verzocht om, alvorens Octrooi

1) Vroedschaps Notulen van Donderdag 13 September 1787, fol. 352.

2) Zie mijne studie in De Nederlandsche Spectator van 25 Januari 1873, N°. 4, en 1 Februari 1873, N°. 5.

De vrijheidsmannen van 1795 handelden niet als de reactionairen van 1787: ze lieten de courant, althans voorloopig, in handen van Olivier, die buigzaam genoeg was om met N°. 11, van Maandag 26 Januari 1795, de vanen: *Vryheid*, *Gelykheid*, *Broederschap*, en *Het Eerste Jaar der Nederlandsche Vryheid* — weldra met N°. 31, van Vrijdag 13 Maart 1795, *Het Eerste Jaar der Bataafsche Vryheid* — te ontplooien. Op 7 Februari van dit jaar begon Olivier, behalve zijne gewone courant, die gelijk weleer op Maandag, Woensdag en Vrijdag uitkwam, eene *Extra-Saturdagsche Utrechtsche Courant*, als vrucht van *Het eerste Jaar der Vryheid*, uittegeven, welke titel reeds bij N°. 2, van 14 Februari, veranderde in *Weeklyksche Saturdagsche Utrechtsche Courant*. Van deze courant verscheen de laatste, N°. 13, op 2 Mei 1795, want het laatste nummer der Utrechtsche Courant dat door Olivier werd uitgegeven was N°. 55, van Vrijdag 8 Mei 1795. Toen brak vermoedelijk het tijdstip aan, waarop Olivier, volgens De Domkop, of Nationaal Volks-Boek, deel 1, blz. 162, „in het Cachot" ging, waarschijnlijk om de volgende reden. In zijne courant van Vrijdag 1 Mei 1795, N°. 52, was onder de rubriek Duitschland, bij de berichten uit Osnabrugge van 18 April, na de mededeeling der „blymaare van het tot stand brengen van den vrede tusschen Pruissen en Frankryk", en het melding maken van eenige troepenbewegingen ten gevolge daarvan, gezegd: „De overige Pruissische regimenten zegt men hier dat naar Holland zullen gaan, voor welke naricht men echter noch geenzins kan instaan". Terstond werd Olivier voor de Vroedschap ontboden, en naar aanleiding van dit „rustverstoord (*sic*) Articul" van hem „geijscht bewys zyner Correspondentie". Hieraan kon hij niet voldoen, daar hij verklaarde het bericht te hebben overgenomen „uyt de Hamburger Courant alsmede uyt de Overysselsche" [1]), maar daarom kreeg hij dan ook in last die

1) Dr. A. M. Ledeboer, Alfab. Lijst, blz. 173, heeft het volgende

Hamburger Courant te voorschijn te brengen. Of hij daaraan heeft gevolg gegeven, weet ik niet; wel dat aan het Comité van Waakzaamheid der stad Amsterdam, dat twee dagen later zijne verwondering te kennen gaf over bedoeld bericht, geantwoord werd, dat de zaak was gesteld in handen van den Publieken Aanklager, die bereids het Gerecht buitengewoon had bijeengeroepen [1]). Bannissement was het gevolg, ter intrekking waarvan, of wel tot het bekomen van vrijgeleide binnen Utrecht, hij in October 1796 eene poging waagde [2]).

Reeds daags nadat de laatste arbeid van Olivier was uitgegeven, en dus op Zaterdag 9 Mei 1795, verscheen N°. 1 van de *Weeklyksche Saturdagsche Stichtsche Courant. gedrukt te Utrecht. Uitgegeven by Margaretha Weygel*, de tweede vrouw van Johannes Olivier, en toen volgde op Maandag 11 Mei 1795 N°. 1 van de *Stichtsche Courant. gedrukt te Utrecht. Uitgegeven by Margaretha Weygel.* Van gemelde Saturdagsche Courant zagen in 1795 34 nummers het licht, in 1796 (Het Tweede Jaar der Vrijheid, ingetreden met N°. 4, van Zaterdag 23 Januari 1796) 40 nummers, N°. 40 van 1 October 1796; want Margaretha Weygel, die met N°. 8 der Stichtsche Courant, van Maandag 18 Januari 1796, Het Tweede Jaar der Bataafsche Vrijheid was ingetreden, en later nog bij N°. 52, van Vrijdag 29 April 1796, eene grootere titel-letter had aangebracht [3]),

---

opgeteekend: „De Tyls zijn in 1780 begonnen, een Overijsselsch Bekendmakingsblad te drukken, dat echter kort van duur was. De Overijsselsche Courant begint eigenlijk eerst in 1790".

1) Vroedschaps Notulen van Vrijdag 1 Mei 1795, fol. 141v; van Zondag 3 Mei 1795, fol. 144.

2) Vroedschaps Notulen van Maandag 17 October 1796, fol. 234v.

3) Eene advertentie van zekeren J. W. Evers in de Stichtsche Courant van Maandag 30 Mei 1796, N°. 65, blz. 2, kol. 1, gaf aanleiding tot een proces; zie Notulen van het Staats-bewind van 10 October 1803, N°. 14; 21 October 1803, N°. 1; 3 November 1803, N°. 8.

werd wegens het uitgeven van N°. 118, van Vrijdag 30 September 1796, genoodzaakt hare onderneming optegeven.

In dit nummer namelijk was onder de berichten uit Utrecht, dd. 29 September, naar de opgaven van reizigers, het volgende medegedeeld: „voorts scheenen de Franschen hunne goederen, die zij nog aan den Rhijn hebben, agter de Maas te zullen voeren: veelen van dezelve waaren derwaarts op weg, en hunne magazijnen te Nymegen wierden met der haast ingescheept om naar Dordrecht te worden getransporteerd". Naar aanleiding van deze „valsche en onwaaragtige tijding", gelijk ze werd genoemd, werd Margaretha Weygel in den namiddag van 30 September ontboden om te verschijnen voor het Committé van Binnenlandsche Correspondentie, — waarvan het bestaan niet algemeen bekend, haar ten minste onbekend was —, alwaar haar werd aangezegd, dat het Committé besloten had haar te verbieden de Stichtsche Courant, onder welken naam of titel het ook zoude mogen zijn, uittegeven, te doen of laten drukken, tot tijd en wijlen verdere beschikkingen zouden zijn genomen, „alles nogthans behoudens nadere dispositie of actie ten dien opzichten". En deze actie bleef niet uit. Eene poging door Margaretha Weygel beproefd, dat het verbod, tijdelijk althans, werd opgeheven, totdat zij in de gelegenheid zou zijn geweest om het Committé van alle omstandigheden nauwkeurig te onderrichten, was te vergeefs; hare zaak werd in handen gesteld van den Algemeenen Aanklager, Dr. Matthias François Banens, die, op grond dat het medegedeelde bericht een „valsch en onwaarachtig schrikverwekkend voorgeeven" was, dat „niet alleen de weldenkende Nederlanders had neerslagtig gemaakt, en veel schrik onder de zelve verwekt, maar ook gestrekt had tot merkelijk nadeel van onze verlossers, vrienden en Bondgenooten, de Franschen", eene vervolging uitlokte bij den Raad van Rechtspleging der Stad Utrecht, in overeenstemming met het

bepaalde bij zekere Publicatie van de Provisioneele Repraesentanten 's Lands van Utrecht in dato 26 Februari 1795, waarbij uitdrukkelijk waren verboden, onder anderen alle oproerige gesprekken, schrik of vrees verwekkende logenachtige verhalen, lasterlijke uitdrukkingen tegen de toenmalige gelukkige regeering, of tegen onze verlossers, vrienden en bondgenooten, de Franschen, of alles wat maar eenigszins tot verstoring der gevestigde rust en gelukkige omwenteling van zaken strekken kon, zelfs met bedreiging dat alle degenen, die zich daaraan hetzij openlijk, hetzij in bijzondere bijeenkomsten schuldig maakten, voor verraders van het Vaderland zonder aanzien van persoon, als zoodanig gestreng aan den lijve, en naar exigentie van zaken met den dood zouden worden gestraft. De zaak schijnt op 20 December 1796 te hebben gediend, en het komt mij voor, dat het aan de vereenigde pogingen van den Procureur Pieter Van der Star, en den Utrechtschen Advocaat Mr. Pieter Jacob De Bye, gelukt is Margaretha Weygel aan eene crimineele veroordeeling te onttrekken. Maar zekerheid hieromtrent kan ik niet verschaffen, want van de beide bronnen toch, waarin de reden voor de staking der uitgave van de Stichtsche Courant worden behandeld: *Bijlagen tot de Nieuwe Post van den Neder-Rhijn, No. 6, behelzende het Proces, gevoerd tegen de Uitgeefster der Stichtsche Courant*, en *Mr. P. J. de Bije, Pleidooy in de zaken van Margaretha Weijgel, over het gestelde in de Utrechtsche of Stichtsche Courant van* 30 *September* 1796, *te Utrecht bij J. Mulder*, den uitgever van gemeld weekblad, heb ik alleen de eerste, en deze nog slechts gedeeltelijk, onder de oogen gekregen [1]).

---

1) Men vindt beide bronnen opgegeven in Naamlijst van Nederduitsche Boeken 1794—1798, blz. 339. Dat vooral eerstgemelde bron in geen der openbare bibliotheken van Amsterdam, Rotterdam, 's Gravenhage, Utrecht en Leiden, volledig te vinden was, is wel opmerkelijk.

Met die Stichtsche Courant had de Stad Utrecht natuurlijk niets te maken. Ten overvloede was dit gebleken in October 1795. Burger J. L. van Bronkhorst toch, destijds „Commandeerende het Cantonnement te Amerongen", beklaagde zich toen bij de Vroedschap, dat Margaretha Weygel de drie laatste regels van eene aan haar toegezonden advertentie, betreffende het planten van eenen Vrijheidsboom en het daarbij niet tegenwoordig zijn van de Municipaliteit dier plaats, had achterwege gelaten, en verzocht dat gemelde Courantierse zou worden genoodzaakt om bedoelde advertentie in haar geheel in de courant optenemen; maar de Vroedschap nam de klacht voor kennisgeving aan, daar er toen te Utrecht „geene Stads Courant meer aanwesig" was [1]).

Toen nu Margaretha Weygel met 30 September 1796 ophield de Stichtsche Courant uittegeven, bestond er te Utrecht in het geheel geen courant. In dit ongerief trachtte de verbannen Olivier weldra te voorzien door het uitgeven van een nieuw blad, dat hoofdzakelijk voor Utrecht was bestemd. Het verscheen onder het opschrift: *Gelykheid, Vryheid, Broederschap. De voorheen Stichtsche nu Rhynlandsche Courant. No.* 1. *Vrydag den* 18. *November* 1796. *Het tweede Jaar der Bataafsche Vryheid. Door Johannes Olivier te Alphen*, 2 blz. folio, in 2 kol. en op den kant gedrukt. Onderaan las men: „Deeze Courant wordt 's maandags, 's woensdags en 's vrydags uitgegeven by de zelfde correspondeerende Uitgevers als voorheen de Utrechtsche of Stichtsche. Brieven en advertentien zullen by de gemelde

---

De Heer J. H. Scheffer te Rotterdam was intusschen zoo gelukkig mij blz. 1—16 van vermelde Bijlage te kunnen verstrekken.

1) Vroedschaps Notulen van Maandag 19 October 1795, fol. 108. — „Stads Courant". Alsof de Utrechtsche Courant, even als de Amsterdamsche, van wege en voor rekening van de stad werd geschreven en uitgegeven!

respective Uitgevers worden aangenomen, als mede by Mej. de Wed. Diesbach in 's Hage, bij de Wed. J. van Terveen en Zoon te Utrecht, en aan het Expeditie-Comptoir deezer Courant, in het huis genaamd Welgelegen te Alphen". In 1796 verschenen van dit blad 19 nummers, terwijl bij den aanvang van 1797 — met N°. 4, van Maandag 9 Januari, ving voor het blad Het Derde Jaar der Bataafsche Vrijheid aan — weer met N°. 1 werd begonnen; deze reeks evenwel werd bij N°. 55, van Maandag 8 Mei 1797, afgebroken. Wat daartoe aanleiding gaf is in het weekblad De Weerlicht, van Dinsdag 16 Mei 1797, N°. 3, blz. 19, volgenderwijs medegedeeld:

„Een Lid van het Provinciaal Committé van Holland, stelde de Rhijnlandsche Na-Courant van den 6 deezer in handen van het Committé tot de Binnenlandsche Correspondentie, en bewerkte met andere Leden dat den Rhijnlandschen Courantier tusschen den 8 en 9 deezer, door een Deurwaarder en twee Bodens, na voorafgaande kennis aan de Municipaliteit van Alphen, gevankelijk naar den Haag wierdt gebracht; alwaar hij eerst in de Castelenye van Holland getransporteerd geweest zijnde, vervolgens op de Gevangen-Poort is overgevoerd. Er is zedert een Commissie benoemd om hem te verhooren, men wil, dat hij zeer laf is. Zijn Drukkerij en Papieren zijn verzegeld, zoo dat de Rhijnlandsche Courant hetzelfde lot ondergaat, wat voorheen de Utrechtsche en naderhand de Stichtsche ondergaan hebben. Betrekkelijk de Artikelen der Vrede, die in bovengemelde Na-Courant als genoegzaam echt opgegeven wierden, dezelve zijn door de President der Nationale Vergadering voor valsch verklaard". En dan wordt nog op blz. 20 gezegd: „Volgens nadere berichten uit den Haag, heeft men onder de papieren van den gearresteerden Rhijnlandsche Courantier J. Olivier, geene gevonden, welke aanleiding tot de een of andere suspicie van verraderij geeven".

Slaat men nu N°. 1 van De Voorheen Stichtsche nu Rhynlandsche Nacourant van Zaterdag 6 Mei 1797 op, dan vindt men daar het volgende medegedeeld: „In onze ordinaire courant van gisteren hebben wy gewag gemaakt van de vredes-voorwaarden welke aan de hoeken der straaten van Frankfort waren aangeplakt. Wy vonden reden om de plaatzing derzelve uittestellen tot dat wy echtere zouden bekomen hebben. — De bovengeplaatste stukken stellen ons nu in die gelegenheid. Wy laten daarom hier volgen: *Extract uit de Vredes-Artikulen, welke op alle hoeken en straaten van Frankfort aangeplakt zyn*".

Na eene tusschenpoos van ruim drie maanden verscheen N°. 56 op „Maandag den 14. Augustus 1797, of 3". Met die allerzonderlingste aanwijzing bedoelde men „Het derde Jaar der Bataafsche Vryheid", welke woorden voortaan werden weggelaten. Aanstonds verscheen ook eene op zich zelf staande Zaterdagsche Courant, met het opschrift: *Gelykheid, Vryheid, Broederschap. De Weeklyksche Saturdagsche voorheen Stichtsche nu Rhynlandsche Courant. No.* 1. *den* 19. *Augustus* 1797, *of* 3, van welk blad in dit jaar 20 nummers het licht zagen, terwijl van de eigenlijke courant, dank zij de staking in de uitgave, slechts 115 nummers verschenen. In 1798 kwamen er van deze courant nog 39 nummers uit, N°. 39 op Vrijdag 30 Maart; van de Zaterdagsche uitgave slechts 13 nummers, N°. 13 op Zaterdag 31 Maart.

Toen in 1872 de Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels eene verzameling van Dag- en Weekbladen en Tijdschriften, in Nederland en zijne Koloniën uitgegeven in het begin van gemeld jaar, voor de Typografische afdeeling der Londensche Internationale Tentoonstelling zoude inzenden, en aan die inzending wenschte toetevoegen eene opgave van titels, uitgevers, prijzen, en leeftijd, voor zoo verre dit laatste bij dag- en weekbladen

althans mogelijk was, raadpleegde de Heer C. Zwaardemaker, Redacteur van het Nieuwsblad voor den Boekhandel, door gemelde Vereeniging met de zorg voor die moeielijke taak belast, mij over den ouderdom der voornaamste nieuwspapieren hier te lande. Mijne antwoorden waren in overeenstemming met mijne wetenschap op dat tijdstip. Intusschen betreur ik het destijds niet betere inlichtingen te hebben kunnen geven, zoo b. v. met betrekking tot de Utrechtsche Courant, thans Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad. Ik kende het blad van Broer Appelaer in 1676 en verkeerde in de meening dat de door hem uitgegeven courant zich onafgebroken tot op onze dagen had staande gehouden; zoo werd de jaargang 1872 als de 196ste aangenomen, eene dwaling, gelijk meer anderen uit vermelde opgave, sedert hier en daar overgenomen, maar gelukkig niet door de courant zelve. De jaren 1713, 1723 en 1795 toch hebben het bestaan der Utrechtsche Courant telkens afgebroken. Niet hooger dan 3 April 1797 klimt de leeftijd van het thans bestaande Utrechtsch Dagblad.

De Raad der Gemeente namelijk had het langzamerhand noodzakelijk geoordeeld dat er binnen Utrecht weder eene Nederduitsche Utrechtsche Courant zou worden geschreven en gedrukt, en had Gecommitteerden ter directie van Stads Financiën daarom gemachtigd, om naar een' schrijver, drukker en uitgever uittezien. Daartoe werden dan ook in de zitting van Maandag 20 Februari 1797 door hen voorgedragen de boekhandelaar Johannes Van der Schroeff Gerritsz. te Utrecht, en de Dordrechtsche drukker Jan De Leeuw, aan welke personen de Raad terstond het octrooi en het privilegie gunde; want de bedenking, dat de tijden van octrooien en privilegiën voorbij waren [1]), werd afgeweerd met de redeneering, dat het uit-

1) Verg. mijne studie over de Haarlemsche Courant in de Handel. en Mededeel. v. d. Maatsch. der Ned. Letterk. 1873, blz. 89 en volgg.

geven eener courant met uitsluiting van alle anderen binnen Utrecht, evenals het drukken van Stads Publicatiën en Ordonnantiën, geenszins strijdig was met de afgekondigde Rechten van den Mensch en Burger, maar beschouwd moest worden als een ambt, waarvoor de bezitter jaarlijks aan de stad recognitie moest betalen. Alsof een ambt niet veeleer bezoldiging vereischte! In hoofdzaak kwamen de voorwaarden aan de nieuwe courantiers gesteld overeen met die van vroeger tijden: ze mochten van het octrooi geen melding maken in het hoofd der courant; het octrooi moest worden aangemerkt als eene personeele vergunning, en kon dus zonder toestemming niet aan anderen worden overgedragen; de schrijver of schrijvers moesten binnen Utrecht woonachtig zijn, en mochten de courant op geen plaats buiten de stad of hare vrijheid schrijven of doen drukken; zij moesten de courant uitgeven *suo periculo*, en mochten er niets in opnemen waardoor iemand, wie ook, kon worden benadeeld, of waardoor aanleiding kon worden gegeven tot verstoring der openbare rust; evenals alle andere aan den Raad ondergeschikte personen, zouden schrijvers en uitgevers, die beschouwd werden te zijn bestuurders van stads eigendom, onderworpen wezen aan de correctie van den Raad, en in geval van hardnekkig wederstreven geschorst, ja zelfs van het octrooi vervallen verklaard kunnen worden, onverminderd dat ze, wanneer daarvoor termen aanwezig waren, voor hunnen competenten rechter in rechten zouden vervolgd worden. Verder zouden ze jaarlijks aan de Wed. De Jongh 150 Gld. moeten uitkeeren, en als recognitie aan de stad gedurende de twee eerste jaren 300 Gld., over het derde 500 Gld., over het vierde 700 Gld., over het vijfde 900 Gld., en over het zesde en volgende jaren 1100 Gld., welke bedragen met 100 Gld. zouden worden verhoogd wanneer de uitkeering aan genoemde weduwe een einde nam. Tegenover de verplichting om de courant te laten bezorgen „aan den Raad

der Gemeente, en die der Rechtspleeging, aan den Voorzitter van den Raad in der tyd, aan den Algemeenen Aanklaager, aan den tydelyken Postmeester, het committé van Stads Finantien, en van Algemeen Welzyn, de Secretary van Stads Politie en van het Gerecht, en aan het comptoir der Publique Verkoopingen", verbond de Raad zich aan de uitgevers te verstrekken „alle zodanige Stukken, Publicatien of Ordonnantien, als zy zoude vermeenen te behooren, en welke de Schryvers en Uitgeevers promptelyk zouden plaatsen, wordende alle aankondigingen, wegens Citatien, Oproepingen, Vonnissen enz. niet legaal door den Raad gerekend, ten zy dezelve in deezer Stads Courant geplaatst werden"; en „ten einde de meergemelde Burgers te helpen in staat stellen, om hunne gecontracteerde Recognitie-Penningen promptelyk te kunnen voldoen, alle Advertentien in hun Dagblad te doen plaatsen, welke door of van wegens Stads Finantie, of het Comptoir der Publicque Verkoopingen van tyd tot tyd zouden gedaan worden". Eindelijk werd bepaald, dat alle betaling van recognitie zou ophouden, wanneer de Raad „het zy door het invoeren van eene Constitutie voor het Volk van Nederland, het zy andersints", niet langer bij machte zoude zijn om het uitgeven eener Utrechtsche Courant binnen de stad of hare vrijheid door anderen te beletten; dat bij schorsing voor langer tijd dan één maand korting op de recognitie-som, bij vervallen-verklaring van het privilegie betaling tot op den dag zou worden toegestaan [1]).

En nu verscheen N°. 1 van de Utrechtsche Courant op Maandag 3 April 1797 *Te Utrecht, By de Leeuw en Comp.* met een nieuw wapen. Onder de advertentiën las men: „Deeze Courant wordt des Maandags, Woensdags en Vrydags, uitgegeeven te Utrecht, by *J. van der Schroeff Gz.*, op de Oude-Gragt"; cet. cet. Dat in het hoofd het *Gelyk-*

1) Vroedschaps Notulen van Maandag 20 Februari 1797, fol. 124.

heid. Vryheid. Broederschap evenals de aanwijzing *Het Derde Jaar der Bataafsche Vryheid* niet ontbraken spreekt van zelf, en dat die wimpels voor het laatst op N°. 138, van Woensdag 18 November 1801, wapperden, had de courant met alle anderen gemeen.

Opmerkelijk voorzeker is het dat de Utrechtsche regeering in het jaar 1800 genoodzaakt was om krachtens de verplichtingen door haar in 1797 op zich genomen, den eenen uitgever der courant tegen den anderen in bescherming te nemen. *Vryheid. Gelykheid. Broederschap. A° 1800. N° 1. Saturdagsche Departementaale Courant van den Rhyn. Den 4. January. Het Zesde Jaar der Bataafsche Vryheid. Te Utrecht, by de Wed. J. van Rossum, nu Fluch* [1]; 2 blz. fol., in 2 kol. en op zijde gedrukt, was titel, adres en vorm van een blad, waarvan het 1ste en 8ste nummer, van 22 Februari 1800, toevallig nog bewaard zijn op het Utrechtsch Gemeente-Archief, en over welks verschijnen Van der Schroeff zich beklaagde. Hij beweerde namelijk dat zijn medecontractant De Leeuw drukker was van dit bij de Wed. Van Rossum op de Oude Gracht uitgegeven blad, hetgeen zeer tot zijn nadeel was, waarom hij verzocht dat een behoorlijk onderzoek zou worden ingesteld en dat de noodige maatregelen zouden worden genomen om dergelijke schadelijke handelingen te weren. Daar nu Gecommitteerden ter directie van Stads Financiën mededeelden dat zij op aanzoek van Van der Schroeff reeds den vorigen Dinsdag, 18 Februari, de Wed. Van Rossum voor zich hadden ontboden en afgevraagd, of bedoelde courant in of buiten Utrecht en bij wien zij gedrukt werd, maar dat zij had geantwoord, dat zij wel van die courant de uitgeefster was, maar zich ongehouden rekende den naam te

---

1) Dr. A. M. Ledeboer, Alfab. Lijst, blz. 57, geeft op: „+ Fluck, J. C. *Werkz.* 1806. *Utr.*" In het adres van N°. 8 wordt die naam ook aldus opgegeven.

noemen van den drukker, besloot de regeering om van de zaak kennis te geven aan den Algemeenen Aanklager en Raad van Rechtspleging der stad, met verzoek om de noodige nasporingen te doen of bedoelde courant werkelijk binnen Utrecht werd gedrukt, en om in dit geval de uitgave, als strijdig met het contract van 1797, te doen staken [1]. Dat de zaak hiermede eindigde valt niet te betwijfelen, al ontbreekt het aan bepaalde opgaven.

De eerste jaren der 19de eeuw schijnen voor de Utrechtsche Courant niets merkwaardigs te hebben opgeleverd. Toen de Fransche tijd aanbrak deelde de courant in de lotgevallen harer zusteren, elders reeds meer dan eens door mij opgeteekend. Zoo verscheen zij met N°. 14, van Vrijdag 1 Februari 1811, in twee talen, hetgeen geduurd heeft tot en met N°. 143, van Vrijdag 29 November 1811, om daarna haar leven voorttezetten als Advertentie-Blad, onder het opschrift: *A°*. 1811. *N°*. 1. *Affiches, Annonces et Avis divers d'Utrecht. Lundi le* 2. *Decembre. — Advertentien, Aankondigingen en Verschillende Berigten van Utrecht. Maandag den* 2. *December. Te Utrecht, By de Leeuw en Comp.* 4 blz. kl. 4°., in 2 kol., zonder wapen, dat eerst op N°. 2, van Woensdag 4 December 1811, te voorschijn kwam, en waardoor toen eene verschikking in het hoofd noodzakelijk werd. Somtijds verscheen nu ook een Supplement of Byvoegsel. Eerst op N°. 1, van Woensdag 1 Januari 1812, vindt men twee zegelmerken op het blad: *A-Timbrer-a-l'Extraordinaire* en *Zuyderzee* 3 *C.*, of 5 *C.* wanneer de courant 8 blz. groot was. Veranderingen onderging het blad verder niet, dan dat met N°. 53, van Maandag 3 Mei 1813, het wapen verviel, en aldus besloot het Advertentie-Blad zijn bestaan met N°. 143, van Maandag 29 November 1813.

Geheel in den vroegeren vorm herleefde de Utrechtsche

1) Vroedschaps Notulen van Maandag 24 Februari 1800 (niet gefolieerd).

Leeuw ten gevolge zijner klimmende jaren zich moeielijk langer met de courant kon bezighouden, werd Bosch, onder belofte van het doen eener jaarlijksche uitkeering van 1200 Gld. aan De Leeuw, op Dinsdag 8 Maart 1831 door Burgemeester en Wethouders der stad Utrecht aan Van der Schroeff en De Leeuw als mede-courantier toegevoegd, zoolang beiden of slechts één van hen in leven bleef[1]). Dientengevolge werd met N°. 39, van Vrijdag 1 April 1831, het adres: *Te Utrecht, bij Van der Schroeff Gz. en Bosch*, en was er verbetering bij de courant merkbaar, die intusschen reeds was voorbereid door eene nieuwe letter, die met N°. 152, van Maandag 20 December 1830 was ingevoerd, en door de uitbreiding, met Januari 1831 aan de courant gegeven, toen aanvankelijk eerst het Maandagsche, maar later ook het Vrijdagsche nummer, 4 blz. groot werd, en de advertentiën op zijde vervielen; tegelijkertijd werd voor de eerste maal in het hoofd der courant medegedeeld, dat de prijs der advertentiën van 1 tot 5 regels *f* 1.50 was, boven de vijf regels elke regel 30 Cts.

Bij gemis van eenig contract tusschen Van der Schroeff en Bosch, ontstonden er al spoedig tusschen beiden onderscheidene oneenigheden over de voordeelen en de wijze van verrekening, die bij het overlijden van Van der Schroeff op 21 Maart 1833 nog toenamen door geschillen over de liquidatie en de rechten, die de Wed. Van der Schroeff, Dorothea van Gorkom, op de courant beweerde te hebben. Intusschen diende Bosch reeds den 25sten Maart 1833 bij Burgemeester en Wethouders een verzoekschrift in, waarin hij er op wees, hoe, nu Van der Schroeff dood was, De Leeuw nog altijd zijn mede-courantier was, maar dat deze op zijnen hoogen leeftijd bezwaren maakte om toetestemmen in het doen van uitgaven, die strekken moesten om

---

1) Notulen van Heeren Burgemeester en Wethouders der Stad Utrecht van Dinsdag 8 Maart 1831, fol. 31.

sche Courant omstreeks dezen tijd, behoort het vonnis van de Correctioneele Rechtbank te Utrecht van 25 Juli 1820, waarbij De Leeuw als courantier, wegens overtreding van art. 1 en *acht maal herhaalde* overtreding van art. 4 (plaatsing van advertentiën) van het Besluit van den 22sten Juli 1814, n°. 69, houdende verbod van alle vreemde of particuliere Loterijen, Stbl. N°. 86, werd veroordeeld tot betaling eener geldboete van *honderd zilveren ducaten* en van *acht maal* vijf-en-twintig guldens, welk vonnis, in appél door de Rechtbank van Amsterdam werd bevestigd [1]. T. a. p. werd evenwel de vraag gedaan, of het niet de plicht was van hen, die met de strafvordering belast zijn, de misdaden zoo veel mogelijk te voorkomen, derhalve om dadelijk bij de eerste overtreding, waarop straf gesteld is, te zorgen dat de aanklacht plaats heeft, en niet iemand *acht maal* te laten zondigen, ten einde hem *acht maal* te kunnen straffen, terwijl men de macht in handen had om *zeven* overtredingen te voorkomen. — Onbeduidendheid was overigens in deze jaren een karaktertrek die de courant met schier alle hare zusteren gemeen had, en het zal wel meer bepaald deze periode zijn, waarop de Heer L. E. Bosch, over wien zoo aanstonds, het oog had, toen hij den Heer C. Kramm sprak van de vele aardigheden, ongerijmdheden enz. uit de couranten van De Leeuw, die zonder voorbehoud, rijp en groen, dat hem ter opname werd gezonden, gretig plaatste [2]).

Leonard Eduard Bosch was in 1816 op 24jarigen leeftijd door den uitgever De Leeuw uitgenoodigd geworden om de redactie van de Utrechtsche Courant op zich te nemen, en had, ofschoon het moeitevolle van die taak inziende, haar met ijver aanvaard. Toen evenwel Jan De

---

1) Zie Algemeen Nieuws- en Advertentie-Blad van Zaterdag 14 October 1820, N°. 83, blz. 3, kol. 2.

2) Navorscher 1868, blz. 79.

Op welke wijze de nieuwe uitgever trachtte te voorzien in het verkrijgen van hulpmiddelen voor zijne onderneming, blijkt insgelijks uit de Notulen van 1 Augustus 1833. Hij wendde zich namelijk tot Koning Willem I met het verzoek om een subsidie van 3000 Gld. voorloopig voor één jaar, ten einde in staat te worden gesteld de Utrechtsche Courant zooveel mogelijk te verbeteren. Of werkelijk die som is toegestaan, kan ik niet verzekeren, maar Burgemeester en Wethouders, in wier handen het verzoekschrift werd gesteld ten fine van bericht, consideratiën en advies, verklaarden zich „geheel onbezwaard" om het verzoek te ondersteunen; de redactie zou daardoor in de gelegenheid worden gesteld om geleerden en letterkundigen van talent en naam aan de courant te verbinden, en om haar „overigens ook aan het Gouvernement dienstbaar te maken"; een subsidie meende men, in één woord, zoude doelmatig worden aangewend [1]).

Intusschen deed Bosch weldra ook eene poging bij de stad om door vermindering van uitgaven tot vermeerdering van ontvangsten te geraken. Daartoe leverde hij den 15den December 1833 een verzoekschrift in, waarbij hij op de omstandigheid wees, hoe hij door het uitgeven van dubbele couranten (sedert 1831; zie boven), zoowel wegens meer papier en drukloon als wegens hoogere zegels meer onkosten had dan zijne voorgangers; hoe hij grootere uitkeeringen had te doen dan deze, zooals de 1200 Gld. aan De Leeuw, en het afstaan der opbrengst van het debiet in de stad aan de Wed. Van der Schroeff, al moest hij erkennen die lasten vrijwillig op zich te hebben genomen met het oogmerk om de courant te kunnen verbeteren; hoe het bekomen van sommige buitenlandsche dagbladen sedert de stremming der gemeenschap met België moeie-

1) Notulen van Heeren Burgemeester en Wethouders der Stad Utrecht van Donderdag 1 Augustus 1833, fol. 6.

lijker en kostbaarder was geworden; hoe hij tot uitbreiding zijner correspondentie gaarne meer onkosten wilde aanwenden, maar dat hij daarin door genoemde uitkeeringen werd verhinderd; allen zoovele redenen waarom hij verzocht tot op het overlijden van De Leeuw van de helft zijner recognitie te worden ontslagen. Eerst in de maand Mei 1834 werd gunstig op dit verzoek beschikt [1]), doch de Stad Utrecht heeft slechts korten tijd van hare vrijgevigheid behoeven te doen blijken, want wegens het overlijden van De Leeuw hield de tijdelijk verleende remissie op met den laatsten Januari 1835 [2]).

Langzamerhand vielen er nu onderscheidene verbeteringen bij de courant optemerken. Het oude wapen, dat al van 1797 af dienst deed, werd met N°. 144, van Maandag 1 December 1834, door een nieuw vervangen, terwijl bij het begin van 1835 eene nieuwe letter werd gebezigd in het hoofd. Twee jaren later, bij den aanvang van 1837, veranderde het uiterlijk van de courant aanmerkelijk, toen de titel in een halfrond werd gedrukt, en het blad zelf in 3 kolommen, waarna nog met N°. 7,. van Maandag 16 Januari, een ander wapen te voorschijn kwam. Weldra werd nu ook in een zoogenaamd feuilleton het Mengelwerk opgenomen, waarmede reeds vroeger was begonnen. Voor de courant zelf werd bij het begin van 1838 eene nieuwe letter ingevoerd, en met N°. 136, van Maandag 12 November van dat jaar, werd het adres: *Utrecht, bij L. E. Bosch, & Co.*

In 1839 werd de Utrechtsche Courant, beter gezegd haar drukker en uitgever, de Heer L. E. Bosch, bedreigd met een proces wegens laster van den kant van den Heer

1) Notulen van Heeren Burgemeester en Wethouders der Stad Utrecht van Woensdag 29 Januari 1834, fol. 11; van Dinsdag 13 Mei 1834, fol. 30; van Dinsdag 10 Juni 1834, fol. 33.

2) Notulen van Heeren Burgemeester en Wethouders der Stad Utrecht van Dinsdag 27 Januari 1835, fol. 8.

C. A. Thieme, den uitgever der Arnhemsche Courant, het orgaan der oppositie. Nadat reeds vroeger artikelen in de Utrechtsche Courant waren opgenomen, die den Heer Thieme hoonend en beleedigend waren voorgekomen, maar die hij verklaarde met bloote bedreiging van gerechtelijke vervolging of wel met lijdzaam stilzwijgen te hebben beantwoord, verscheen in het feuilleton der Utrechtsche Courant van Vrijdag 22 Februari 1839, N°. 23, een artikel onder het opschrift: „*Zou men nu nogmaals zeven jaren willen wachten?*", dat ook het opschrift was geweest van een artikel in de Arnhemsche Courant van 3 Februari 1839, N°. 21, gericht tegen het Algemeen Handelsblad. In bedoeld artikel nu werd van de Arnhemsche Courant, die door den Heer Thieme dagelijks werd onderteekend, en waarvoor hij dus verantwoordelijk was, gezegd: „Wanneer een Nederlandsch dagblad zich niet ontziet zijn eigene natie opentlijk verachtelijk te maken, dan is het de pligt van ieder regtgeaard Nederlander zulk eene eerloosheid in al derzelver afschuwelijkheid openlijk ten toon te stellen", en verder blijkbaar aan de schrijvers der Arnhemsche Courant toegeroepen: „Neen, eervergeten satelliten van het vreemd verraad! handlangers der revolutionnaire propaganda!" De Heer Thieme zag in die bewoordingen verwijten, die, zoo ze waarheid behelsden, hem aan den haat of aan de verachting zijner medeburgers zouden blootstellen, en leverde op dien grond bij den Officier der Arrondissements-Rechtbank te Utrecht eene aanklacht wegens laster in tegen den Heer Bosch. Gemelde Rechtbank evenwel verklaarde dat er geen termen bestonden voor bedoelde aanklacht, noch ten opzichte van den uitgever der courant, noch ten opzichte van den schrijver van het bewuste artikel [1]).

---

1) Weekblad van het Regt, N°. 9, van 4 Maart 1839, blz. 4; N°. 30, van 17 Juni 1839, blz. 4.

Bij de voorwaarden waarop in 1797 het recht tot uitgifte der courant was verleend, was ook de bepaling gemaakt, dat alle betaling van recognitie zoude ophouden, wanneer de Raad „het zy door het invoeren van eene Constitutie voor het Volk van Nederland, het zij andersints" niet langer bij machte zoude zijn om het uitgeven eener Utrechtsche Courant binnen de stad of hare vrijheid door anderen te beletten. Nu was er in het begin van 1840 te Utrecht sprake van het uitgeven van een dagblad onder den naam van Provinciale Courant en Advertentieblad, hetgeen Bosch aanleiding gaf om Burgemeester en Wethouders te waarschuwen, dat thans het oogenblik zou aanbreken dat in 1797 was voorzien; maar in zijn verzoekschrift van 21 Januari 1840 wees hij er tevens op, dat bedoelde uitgave zoude kunnen worden bemoeielijkt en misschien tegengegaan, wanneer de bestaande courant mocht worden uitgegeven onder de benaming van Provinciale en Stads Courant en Advertentieblad; vandaar dat hij verzocht, als er ten minste geen bezwaren bestonden, dat of de Stad zelve, of hij met hare goedkeuring, stappen in dien geest zou doen bij het Provinciaal Bestuur. Den 30sten Januari verklaarden Burgemeester en Wethouders hoegenaamd geen bezwaar te hebben dat Bosch zich tot het bestuur der Provincie zoude wenden, mits hij zich maar verbond om bij voortduring zijne recognitie te zullen voldoen; en nadat het daarop door Bosch ingediende verzoek door den waarnemenden Gouverneur in handen was gesteld van de Utrechtsche regeering, die natuurlijk gunstig advies uitbracht, keurden Gedeputeerde Staten de uitbreiding van den titel der courant goed op 5 Maart 1840 [1]. Op Woensdag 1 April 1840 verscheen toen N°. 40 onder

---

1) Notulen van Heeren Burgemeester en Wethouders der Stad Utrecht van Donderdag 30 Januari 1840, fol. 55; van Maandag 24 Februari 1840, fol. 102; van Maandag 9 Maart 1840, fol. 15.

den titel van *Utrechtsche Provinciale en Stads-Courant. Algemeen Advertentieblad*, met twee wapens: het Provinciale en het Stedelijke.

In de maand Februari 1842 verscheen binnen Utrecht een Weekblad, opgevolgd door een Dagblad, driemaal 's weeks uitgegeven, onder den naam van *Nederlandsch Avondblad, tevens Courant der Stad en der Provincie Utrecht, Algemeen Nieuws- en Advertentieblad* [1]), voerende de wapens van stad en provincie, waarin alle publicatiën en bekendmakingen werden opgenomen. Wat vroeger mogelijk was geweest, was thans onmogelijk: het Stedelijk Bestuur kon die uitgave niet verhinderen, en op dien grond verzocht Bosch te worden ontheven van zijne verplichting tot het betalen der recognitie van 1200 Gld. Gelijktijdig evenwel verzocht de boekdrukker W. F. Schultse, om als Bosch van het uitgeven der courant mocht afzien, alsdan daarmede en met de voorrechten daaraan verbonden te worden begunstigd, onder aanbod eener jaarlijksche recognitie van 2500 Gld. Nu nam Bosch zijn verzoek terug, om er evenwel in het volgend jaar op terugtekomen. Den 6[den] Maart 1843 toch diende hij andermaal een verzoekschrift in, waarbij hij mededeelde hoe eensdeels door de oprichting van nieuwsbladen in andere plaatsen, anderdeels door het recht van zegel en dat van patent, beide bezwarende en

---

1) Onder den titel van *Avondblad. Courant der Stad en Provincie Utrecht. Nieuws- en Advertentie-Blad*, heb ik gezien N°. 133, van Vrijdag 8 November 1844, 3[de] Jaargang, en N°. 12, van Maandag 27 Januari 1845, 4[de] Jaargang, beide gedrukt en uitgegeven te Utrecht bij J. G. Andriessen, maar zonder wapens. Van Maandag 21 Augustus 1848 tot Zaterdag 30 Juni 1855 werd dit blad dagelijks, bij onderscheiden uitgevers voortgezet onder den titel van *De Nederlander. Nieuwe Utrechtsche Courant. (Staatkundig- nieuws- handels- en advertentie-blad)*, de eerste drie jaren onder redactie van den Utrechtschen Hoogleeraar Mr. J. Van Hall, de volgende vijf jaren onder redactie van Mr. G. Groen van Prinsterer te 's Hage.

in 1797 onbekende omstandigheden, de courant zoodanig was achteruitgegaan, dat hij in 1835 (?) de 1000 Gld., die hem als redacteur volgens de overeenkomst met Van der Schroeff jaarlijks waren toegekend, niet had kunnen genieten, een punt waarover hij met de erfgenamen Van der Schroeff in eene schikking had moeten komen. In weerwil van de toch zoo duidelijke bewoordingen der concessie van het jaar 1797, die nog altijd de verhouding regelde tusschen den uitgever en de stad, meende de laatste evenwel Bosch niet te kunnen ontheffen van zijne verplichting tot het betalen van recognitie; men wist te goed welke waarde er nog werd gehecht aan den titel van Stads Courant met officieele bekendmakingen en een stedelijk wapen, al kwam de inhoud ook volstrekt niet, gelijk te Amsterdam, ter verantwoording van het stedelijk bestuur; en tot erkenning van zooveel goeds mocht de uitgever wel eene, zij het dan ook eene verminderde, bijdrage leveren aan Stads Kas. Zoo werd dan aan Bosch over het afgeloopen en loopende jaar eene remissie van 400 Gld. verleend [1]), en sedert bleef het bedrag der recognitie op 800 Gld. bepaald. „In de laatste jaren evenwel", schreef de Heer Bosch in October 1857 in het Naschrift in den Utrechtschen Volks-Almanak, „werd eensdeels de stelling der Courant jegens het bestuur door den loop der staatkundige gebeurtenissen eene geheel onafhankelijke, anderdeels legden de eischen des tijds mij allerlei vroeger ongekende onkosten op, terwijl de openbare vergaderingen van Raad en Prov. Staten en de mededeeling daarvan de uitgave der Courant op den duur onereus maakten; het gevolg van dat alles was, dat er nadere voorstellen omtrent de Courant aan het provinciaal- en stadsbestuur moesten gedaan worden, en dat ten slotte door een bila-

1) Notulen van Heeren Burgemeester en Wethouders der Stad Utrecht van Woensdag 13 Juli 1842, fol. 27; Woensdag 10 Augustus 1842, fol. 30; en Woensdag 10 Mei 1843, fol. 26.

teraal kontrakt tusschen het Gewestelijk- en het Stedelijk bestuur en de firma L. E. Bosch en Zoon, als uitgevers der Utrechtsche Provinciale en Stads-Courant, de verhouding juist is geregeld. De *Utrechtsche Provinciale en Stads-Courant* heeft thans slechts eene wederzijds opzegbare overeenkomst meer, die haar aan de Provinciale en Plaatselijke regering bindt".

Met betrekking tot het uiterlijk der courant valt optemerken, hoe zij bij het begin van 1843 door eene andere letter in het hoofd, en door de verplaatsing der dagteekening, die nu boven den titel kwam te staan, een ander aanzien kreeg. Wijzigingen in de zegelmerken hielden natuurlijk gelijken tred met gewijzigde wetsbepalingen, elders reeds door mij zooveel mogelijk vermeld; zoo ging het zegel, dat reeds vroeger met N°. 86, van Maandag 19 Juli 1841, 2 *C.* was geworden, met N°. 37, van Maandag 25 Maart 1844, over in het 2 *C. Utrecht* en *Koningryk der Nederlanden. Buitengewoon te Zegelen*, welke stempels met N°. 45, van Vrijdag 12 April 1844, blauw gekleurd werden; met N°. 55, van Maandag 6 Mei 1844, werd het buitengewoon karakter aan het zegel ontnomen, waardoor het tweede merk eenvoudig werd: *Te Zegelen;* en bij het begin van 1845 ging het 2 C. zegel over in een van 1½ C. — Toen bij den aanvang van 1847 eene nieuwe letter voor het hoofd werd gebezigd, werd er tegelijkertijd eene kleinere lettersoort ingevoerd voor de courant zelve, ten einde onafgebroken door te kunnen gaan met een feuilleton, daar er plaatsgebrek begon te ontstaan; het adres werd toen: *Utrecht, bij L. E. Bosch en Comp.*

De dagelijksche uitgifte der courant, met uitzondering van den Zondag, dagteekent van 1 Januari 1854, maar in weerwil daarvan werd de prijs, die nog altijd 4 Gld. in de drie maanden was, slechts met 50 Cts. verhoogd [1];

1) Zie het „Berigt" in N°. 155, van Maandag 26 December 1853, en volgende nummers.

door inkrimping van het hoofd, en de wijziging: *Advertentie-Blad*, kreeg de courant toen ook een ander aanzien. Twee jaren later, met N°. 7, van Dinsdag 8 Januari 1856, maakte de firma voortgesproten uit het contrakt van 22 Juli 1833 plaats voor die van *L. E. Bosch en Zoon*, terwijl mechanische veranderingen ter drukkerij weldra afwisselend het adres: *Snelpersdruk* of *Stoomdruk*, of gelijk thans, *Stoom-Snelpersdruk van L. E. Bosch en Zoon* in het leven riepen. Een nieuw wapen der provincie werd met N°. 141, van Donderdag 17 Juni 1858, aangebracht, terwijl met N°. 236, van 4 October 1859, zoowel dat der provincie als dat der stad werd vernieuwd.

Onder den tegenwoordigen titel: *Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad. Algemeen Advertentie-Blad.* verscheen de courant voor het eerst op Donderdag 1 Januari 1863, en wel in vergroot formaat in 4 kol., nu ook met prijsopgaven in het hoofd: Voor de stad Utrecht *ƒ* 5.50 [1]), fr. p. p. *ƒ* 6 in de drie maanden. Bij het begin van 1866, 1867 en 1869 vallen in het hoofd nog enkele typographische wijzigingen in het oog, maar van beteekenis was eerst de verandering die plaats greep als het gevolg der afschaffing van het dagblad-zegel, waarvan in het artikel „Aan Onze Lezers" in N°. 152, van Dinsdag 29 Juni 1869, bericht werd gegeven. Op Donderdag 1 Juli 1869 namelijk verscheen N°. 154 van de courant in grooter formaat en in 5 kol., met plaatsing van nummer, jaartal, en dagteekening op de manier zooals nu nog; de prijs werd thans teruggebracht tot *ƒ* 5 en *ƒ* 5.50 in de drie maanden, ofschoon het blad voortaan ook des Zondags werd uitgegeven. Onder de prijs-opgaven werd het: *Uitgevers: L. E.*

1) Op het eerste nummer stond 5 Gld. Zoo werd ook, alhoewel anderhalf jaar later, met N°. 155, van 1 Juli 1864, ontdekt, dat de prijsopgave der advertentiën: Van 1—6 regels *ƒ* 1, moest wezen: Van 1—5 regels *ƒ* 1.

Bosch & Zoon, en *Bureau: Korte Nieuwstraat.* geplaatst, en sedert N°. 155 onder den titel het: „Enkele nommers verkrijgbaar aan het Bureau à 5 Cents", dat in 1871, van Maandag 17 April tot en met Woensdag 21 Juni, tijdelijk werd vervangen door eene aanwijzing betreffende de plaatsing van buitenlandsche advertentiën, waarvan de prijs-opgave terzelfder tijd maar tot en met N°. 355, van Dinsdag 24 December 1872, in het hoofd werd aangegeven. Met de aanteekening dat met N°. 24, van Vrijdag 24 Januari 1873, de prijs-opgaven in het hoofd over en weêr werden verplaatst, en dat nog met Juli 1873 evenals met den aanvang van 1877 eene nieuwe letter werd ingevoerd, besluit ik deze bibliographische en typographische opmerkingen.

Tot de medewerkers aan het Utrechtsch Dagblad hebben in later jaren behoord de tegenwoordige Hoofd-Redacteur van het Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage, de Heer J. D. Doorman, van 1860 tot 1861; en de Heer F. C. De Brieder, thans Hoofd-Redacteur der Amsterdamsche Courant. Van algemeene bekendheid is de medewerking van den Hoogleeraar Mr. G. W. Vreede, die in 1869 eene afzonderlijke uitgave zijner vertoogen in het licht gaf onder den titel: „Een twintigjarige strijd. Volledige verzameling der vertoogen van Mr. G. W. Vreede over 's Lands in- en uitwendigen toestand. Februarij 1848—December 1868. Met eene inleiding. Utrecht, C. van der Post Jr. 1869".

Eene aardige bijzonderheid voorzeker is de wijze waarop in 1874 het zilveren kroningsfeest op de drukkerij van het Utrechtsch Dagblad werd gevierd. Op Maandag 11 Mei des namiddags ten 3 ure toch waren alle zetters in de werkplaats op hunne plaatsen en werd hun, op een gegeven teeken, de gelegenheid aangeboden, een stuk kopie, van gelijken inhoud en grootte, te zetten. Wie het stuk, 50 regels groot, het eerst afgezet had en daarbij de minste

fouten had gemaakt, was winner van den eersten prijs, een zilveren horloge met 's Konings portret; de tweede winner kreeg een' zilveren horlogeketting; de derde een zilveren lucifersdoosje; terwijl de 4de en 5de elk een zilveren feest-insigne uit de fabriek van den Heer S. Van Kempen ontvingen. Voor de jongens was de eerste prijs een mooi stuk broekstof, de tweede een zilveren feest-insigne uit de Utrechtsche zilverfabriek. Onder eene doodelijke stilte werd, nadat 9 minuten na 3 uren de strijd begon, ten 3 u. 59 m. 20 sec. het eerste stuk ingeleverd, 3 u. 59 m. 40 sec. het 2de, en 3 u. 59 m. 48 sec., het derde, enz. Toen de correctie gedaan was bleek, dat overwinnaars waren: P. Van der Baan 1ste prijs, J. Vermeulen 2de prijs, J. Slingerland 3de prijs, A. Storm 4de prijs, en Th. J. Baljet 5de prijs; van de jongens won de 1ste prijs W. Lorrier, de 2de prijs G. Takke.

De geschiedenis van het Utrechtsch Dagblad onder het bestuur van den tegenwoordigen Hoofd-Redacteur Mr. L. E. Bosch Jr. [1]) bepaalt zich in hoofdzaak tot het proces naar aanleiding der volgende mededeeling, die in N°. 218, van Dinsdag 10 Augustus 1875, blz. 2, kol. 5, onder het „Stadsnieuws" werd opgenomen:

„Heden ochtend was het bijzonder druk op de vischmarkt. Een groote hoop menschen bewoog zich daar, vooral voor het huis van den bakker d. L. — Aanleiding tot dien oploop moet het volgende voorval gegeven hebben. De dochter van dien bakker, die roomsch katholiek is, verkeerde met een jonkman op wien niets te zeggen viel, dan dat hij protestantsch is. De vader heeft krach-

1) De Heer L. E. Bosch overleed als „Oud-Stads Courantier" in den ouderdom van 73 jaren, te Zeist op 3 Mei 1865. De vennootschap tusschen Mr. J. G. A. Bosch en Mr. L. E. Bosch werd met 1 Mei 1875 ontbonden, ten gevolge van het uittreden van den eerste; de laatste bleef de firma voeren.

tige maatregelen genomen om hieraan een einde te maken. Reeds Zondagmiddag gaf hij aanleiding tot een ergerlijk schandaal op straat, toen hij de beide gelieven tegenkwam en van *zijn* geloof getuigenis aflegde door het gebod der liefde op de ruwste wijze te verloochenen".

„Heden nacht is het meisje door haar vader en eenige helpers — men verzekert ons, dat het zijn broeder en een buurman waren — met geweld en in weerwil van haar wanhopig verzet naar een geestelijk gesticht gebracht".

„Ondanks het vroege uur bracht dit treurig tooneel veel volk op de been en algemeen uit zich de verontwaardiging. — Wij hopen, dat ten minste zal blijken, dat geen bedienaren eener christenkerk in Nederland zijn dweepzucht hebben aangemoedigd en gesteund; dat het van bevoegde zijde gelogenstraft worde, wat men algemeen hoort zeggen, dat geestelijken er de hand in hadden, om het weerlooze meisje naar een dier gestichten te doen sleepen, waaruit nooit een stem opgaat om het recht te eischen, dat in de wet voor ieder Nederlander ter bebescherming zijner persoonlijke vrijheid geschreven staat".

Bakker J. F. De Laat vond zich door deze mededeeling in eer en goeden naam gekrenkt, en diende bij den Officier van Justitie te Utrecht eene aanklacht in wegens laster tegen Mr. L. E. Bosch Jr., als Hoofd-Redacteur van het Utrechtsch Dagblad. Toen de zaak op Donderdag 30 September 1875 voor de Arrondissements-Rechtbank te Utrecht werd behandeld, concludeerde het Openbaar Ministerie, bij monde van den Substituut-Officier Mr. J. De Greve, tot vrijspraak, daar het de aanklacht niet gegrond achtte, maar in weerwil van die conclusie, en van het pleidooi van Mr. D. J. H. Van Eeden, die voor den beklaagde optrad, verklaarde toch de Rechtbank op Donderdag 7 October 1875 Mr. L. E. Bosch Jr. schuldig aan laster, en veroordeelde hem tot het betalen eener boete van 25 Gld. Voor het Provinciaal Gerechtshof van

Utrecht diende de zaak in hooger beroep op Dinsdag 16 November 1875; acht dagen later sprak dit college, in strijd met het requisitoir van den Procureur-Generaal die tot bevestiging van het vonnis had geconcludeerd, den Heer Bosch vrij. In cassatie voor den Hoogen Raad werd de zaak behandeld op Dinsdag 25 Januari 1876; hier was niet ontvankelijk-verklaring van het hooger beroep zoowel het requisitoir van het Openbaar Ministerie op Dinsdag 1 Februari 1876, als de uitspraak op Maandag 28 Februari 1876 [1]).

Amsterdam, April 1877. Mr. W. P. Sautijn Kluit.

---

1) Zie Utrechtsch Prov. en Sted. Dagblad van Vrijdag 1 October 1875, N°. 270, Bijv. blz. 1, kol. 4; van Woensdag 17 November 1875, N°. 317, blz. 1, kol. 4; van Woensdag 26 Januari 1876, N°. 26, blz. 2, kol. 2.

BIJLAGE

BEHOORENDE BIJ BLZ. 120.

Aan het exemplaar der Utrechtsche Courant, voorhanden in de Bibliotheek der Gemeente Rotterdam, ontbreken de volgende nummers:

Anno 1744. N°. 11
„ 37
„ 82
„ 85
„ 99
„ 112
„ 139
Anno 1745. N°. 10
„ 41
„ 66
„ 119
„ 129
Anno 1746. N°. 82
Anno 1747. N°. 1
„ 51
„ 72
Anno 1748. N°. 1
„ 37
„ 77
„ 81
„ 99
Anno 1749. N°. 15
„ 42
„ 137
„ 157
Anno 1750. N°. 42
„ 88
„ 144
Anno 1751. N°. 20
„ 24
„ 25
„ 72
Anno 1752. N°. 85
„ 146
Anno 1753. N°. 155
Anno 1754. N°. 105
Anno 1756. N°. 57 tot
en met 60
N°. 71
„ 74
„ 75
„ 79
„ 80
„ 86
„ 89
„ 92
„ 100 tot
en met 103
N°. 106
„ 108
„ 112
„ 113
„ 121
„ 129 tot
en met 155
Anno 1757. N°. 13
„ 47
„ 49
„ 86
„ 90
„ 104
„ 128
„ 139
„ 148
Anno 1758. N°. 3
„ 8
„ 11
„ 16
„ 68
Anno 1760. N°. 36
„ 41
„ 157
Anno 1761. N°. 117
Anno 1762. N°. 78
„ 116
„ 143
Anno 1763. N°. 78
„ 83
„ 84
„ 98
„ 104
„ 125
„ 141
„ 152
„ 155
„ 156
Anno 1764. N°. 30
„ 58
„ 80
„ 136
„ 147
„ 151
„ 153
„ 156
Anno 1765. N°. 71
„ 74

Anno 1765. N°. 77
„ 85
„ 87
Anno 1766. N°. 39
„ 71
„ 86
„ 88
„ 90
„ 114
„ 117
„ 120
„ 138
Anno 1767. N°. 1
„ 12
„ 19
„ 30
„ 50
„ 91
Anno 1768. N°. 34
„ 35
„ 52
„ 77
„ 79
„ 118 tot
het einde.
Anno 1769. N°. 19
„ 42
„ 45
„ 60
„ 67
„ 98
„ 118
Anno 1770. N°. 6
„ 24
„ 26
„ 40
„ 54
„ 65
„ 70

Anno 1770. N°. 78
„ 112
Anno 1771. N°. 31
„ 108
„ 117
„ 155
Anno 1772. N°. 55 tot
en met 68
N°. 79
„ 107
Anno 1773. N°. 40
„ 41
„ 42
Anno 1774. N°. 39 tot
en met 44
N°. 63
„ 117
Anno 1775. N°. 1
„ 40 tot
en met 78
N°. 87
„ 118
Anno 1776. N°. 47
„ 123
Anno 1777. N°. 2
„ 3
„ 69 tot
en met 73
N°. 78
„ 152
Anno 1778. N°. 1
„ 8
„ 59
„ 89
„ 117 tot
het einde.
Anno 1779. N°. 1
„ 16
„ 98

Anno 1781. N°. 25
„ 33
„ 86
„ 87
„ 88
„ 102
„ 140
Anno 1782. N°. 11
„ 16
„ 49
„ 50
„ 98
„ 104
„ 117
„ 131
„ 134
„ 136
„ 137
Anno 1783. N°. 6
„ 7
„ 78
„ 88
„ 105
„ 125
„ 128
„ 129
„ 152
„ 157
Anno 1784. N°. 39 tot
en met 45
N°. 48
„ 69
„ 78
„ 95
„ 123
„ 130
Anno 1785. N°. 39
„ 103
„ 117

BIJLAGE

BEHOORENDE BIJ BLZ. 123.

In 1746 is de courant van Woensdag 1 Juni ten onrechte genummerd 64, moet zijn 65.

In 1747 is de courant van Woensdag 18 Januari ten onrechte genummerd 7, moet zijn 8.

In 1747 is de courant van Woensdag 1 Maart ten onrechte genummerd 27, moet zijn 26.

In 1747 is de courant van Vrijdag 30 Juni ten onrechte genummerd 71, moet zijn 78.

In 1748 is de courant van Maandag 3 Juni ten onrechte genummerd 66, moet zijn 67.

In 1748 is de courant van Vrijdag 9 Augustus ten onrechte genummerd 97, moet zijn 96. Deze fout werd hersteld doordien de courant van Vrijdag 30 Augustus, evenals hare voorgangster, het nummer 105 kreeg.

In 1749 is de courant van Vrijdag 21 Februari ten onrechte genummerd 21, moet zijn 23.

In 1750 is de courant van Woensdag 1 April ten onrechte genummerd 38, moet zijn 39. Daarom werd N°. 48 overgeslagen.

In 1751 is de courant van Vrijdag 2 April ten onrechte genummerd 39, moet zijn 40. Daarom werd N°. 51 overgeslagen

In 1752 werden de nummers 56, 57, 58 overgeslagen, en 60, 61, 62 tweemaal gebezigd.

In 1753 zijn de nummers 110, 111, 112 ten onrechte verwisseld met de nummers 101, 102, 103.

VOORDRACHTEN

TOT HET AANSTELLEN EN BENOEMEN VAN VLAG- EN HOOFD OFFICIEREN BIJ DE ADMIRALITEIT VAN DE MAZE, BENEVENS ENKELE ANDERE STUKKEN,

medegedeeld door den Heer

P. A. LEUPE.

Edele Groot Mogende Heeren.

Ter voldoeninge van Uw Ed. Groot Mogende Missive van den 16 February 1704, op 't subject van 't voordragen van eenige bequame Officieren tot suppletie van de charge van Luitenant Admirael van Hollandt en Westfrieslandt, onder 't ressort van ons Collegie, door 't overlijden van Willem Bastiaanse Schepers opengevallen, komen wij ons mids desen d'eere geven van aan Uwe Ed. Groot Mog. daartoe voortedragen de persoonen van Philips van der Goes, geboren tot Delft, oud 54 jaren, die sedert den jare 1666, den Lande gedient hebbende, in den jare 1678 bij wijlen sijn Hoogheydt den Heere Prince van Orange, is aangestelt tot Capitain ter Zee, onder het Collegie van Admiraliteyt tot Amsterdam, in den jare 1691 bij sijn Koninklijke Mayesteyt tot Schout bij Nacht, ende in 1697 tot Vice-Admiraal, beyde onder het ressort van ons Collegie; ende Paulus van der Dussen, geboren tot Delft, oud 46 jaren, dewelke ter zee gedient hebbende, sedert

den jare 1674 ende 1680, bij Hoogstgemelde Heere Prince van Orange aangestelt is tot Capiteyn ter Zee onder 't Collegie van Admiraliteyt tot Amsterdam, en in 1700 bij meer hoogst gemelde sijn Koninglijke Majesteyt tot Schout bij Nacht onder ons Collegie [1]). Welke voorn. persoonen gedurende den tijdt van haaren voorz. dienst in alle expeditien ter zee sijn geemployeert geweest en sig daarin soodanig hebben gedragen, dat wij bij hooger promotie niet anders konnen verwagten of sullen den Lande dienst en Uw Ed. Groot Mog. genoegen toebrengen.

Geschreven den 10 Maart 1705 [2]).

Hoog Mogende Heeren.

Dewijl door de demissie bij Uw Hoog Mogende verleent, aan Willem van Wassenaar, gewesen Capiteyn ter Zee onder 't ressort van ons Collegie, de Capiteyns plaatse is komen opentevallen, soo komen wij mids deezen ons de eere (geven) van tot suppletie van dien aan Uw Ho. Mog. voortedragen de Persoonen van

Willem Hendrik Zels,

geboortig van Zutphen, oud omtrent 35 jaaren, seedert den jaare 1691 gedient hebbende als Lieutenant en Commandeur, en

Johan van Oudshoorn,

geboortig van Noordwijk, oud omtrent 46 jaaren, ende sedert den jaare 1693 mede gedient hebbende als Lieutenant en Commandeur.

---

1) Uit het „Uytgaande Missiven boek van den Raad ter Admiraliteyt op de Maze" geinsereerd in de Collectie Bisdom, Portef. Zeezaken III.

2) Bij een brief van den Koning uit Hamptoncourt, van 26 Februarij 1700, werd de Raad, bij afwezigheid van Zijne Majesteit, geauthoriseert hem den Eed van getrouwheid als Schout bij Nacht aftenemen.

Welke beyde persoonen zig in meest alle Batailles ende rescontres tegens den vijand hebben bevonden, ende hun als luyden van eer ende goede Officieren hebben gedragen.

Derhalven versoeken wij dat Uw Ho. Mo. een van beyde de voorsz. persoonen tot Capiteyn ter Zee, onder het district van ons Collegie gelieven aantestellen en met commissie in forma te doen voorsien [1]).

Geschreven den 23 Maart 1707.

Edele Groot Mogende Heeren.

Als wij d'eere hadden van te ontfangen UEd. Gr. Mo. missive, geschreven in den Hage den 16 Februarij 1704, en waarin wij ons versogt vinden om aan UEd. Gr. Mo. voor te slaan eenige bequaame persoonen tot de Luitenants Admiraals plaats onder ons Collegie opengevallen, door het afsterven van Willem Bastiaansz. Schepers, hebwij wel aanstonts onze gedagten laaten gaan om daar aan te voldoen, en zijn ook kort daarnaa wel in staat geweest, om de gerequireerde voorslag aan UEd. Gr. Mo. te kunnen laaten toekomen; maar geinformeert wordende dat dien aangaande nog eenige deliberation ter vergaderinge van UEd. Gr. Mo. stonden gehouden te worden, hebben wij ter dier tijd best geoordeelt met de voorsz. voorslaging eenigen tijd te supercedeeren, in verwagtinge dat die deliberatien middelerwijl ten eynde zouden loopen. Maar jegenwoordig considererende dat wij sedert nog hebben komen te verliesen den Vice-Admiraal P. van der Goes en Schout bij Nagt van der Dussen, ende dat wij daardoor ontbloot zijn geworden van alle de Hoofd Officieren van onsen ressorte, hebben wij den dienst van den Lande in agtinge nemende, deze saake niet langer durven ophou-

1) Als voren.

den, ende derhalven ook niet kunnen afwezen om bij dezen, ingevolge en tot voldoeninge van UEd. Gr. Mo. begeerte, in de voorsz. missive vervat, tot Luitenant Admiraal van onsen ressorte voorteslaan:

Philips van Almonde, geboren in den Brielle, oud 62 jaaren, die den Lande ter zee, eerst in minder employen gedient hebbende, in den jaare 1665 onder ons Collegie is geworden Capiteyn ter zee en in den jaare 1673 Schout bij Nagt, ende vervolgens onder het Collegie ter Admiraliteyt tot Amsterdam Vice-Admiraal in den jaare 1684 en Luitenant Admiraal in den jaare 1692.

Ende:

Gerard Callenburg, geboren in de Willemstad, oud 66 jaaren, die insgelijks den Lande ter zee, eerst in minder employen gedient hebbende, onder onsen ressorte is geworden Capiteyn te Zee in den jaare 1673 [1]), Schout bij Nagt onder het Collegie ter Admiraliteyt in West Vriesland en het Noorderquartier in den jaare 1689 [2]), Vice-Admiraal onder ons Collegie in den jaare 1692 [3]) ende Luiten[t] Admiraal onder het voorsz. Collegie ter Admiraliteyt in West Vriesland en' het Noorder Quartier, in den jaare 1697 [4]).

Beyde persoonen, die gelijk als UEd. Gr. Mo. bekent is, in de voorschr. haare respective employen en specialijk ook als Opperhoofd van 's Lands Vloote bij alle occasie preuven van haare capaciteyt, goede conduites en valeur gegeven hebben [5]).

Geschreven den 12 December 1708.

---

1) Ter zijde staat: 3 Februarij 1674.

2) Als voren: 16 April.

3) Als voren: 18 April.

4) Als voren: overleden 8 October 1722.

5) Als voren.

Edele Groot Mogende Heeren.

Gesien dat UEd. Gr. Mo. op onse voorslag van den 12 December laastleden hebben gelieven te suppleren de Luitenants-Admiraals-plaats van Hollandt en Westfrieslandt onder onsen ressorte, door de dood van Willem Bastiaansz. vacant gevallen, met den Luitenant Admiraal van Holl. en Westfrieslandt Philip van Almonde, onder het Collegie ter Admiraliteyt tot Amsterdam residerende, — Ende ons vereert vindende met UEd. Gr. Mo. missive van den 13 Augustus 1707, bij dewelke versogt worden UEd. Gr. Mo. eenige bekwame persoonen, van welkers capaciteyt en conduites ende valeur wij ons versekert houden, voorteslaan tot de Vice-Admiraals-plaatse van Holl. ende Westfr. onder ons Collegie, door het overlijden van Philip van der Goes open gevallen, tot voldoeninge van welk versoek wij niet hebben kunnen afwezen UEd. Gr. Mo. voorteslaan:

Jan Gerrit Baron van Wassenaar, geboren in den Hage, oud 37 jaaren, onder het Collegie ter Admiraliteit Amsterdam Capiteyn geworden in den jaare 1690, Schout bij Nagt in den jaare 1700 ende Vice-Admiraal in den jaare 1703.

Gerard van der Dussen, geboren tot Schiedam, oud 70 jaaren, in den jaare 1670 Capiteyn geworden van een Compagnie voetknegten ten dienste dezer Landen, ende onder het Collegie ter Admiraliteyt tot Amsterdam Capiteyn ter Zee in den jaare 1675, met rang van den tijd af dat hij Capiteyn te Lande geworden was, Commandeur in den jaare 1676 en Schout bij Nagt in den jaare 1703.

Johan van Convent, geboortig tot Dordregt, oud 50 jaaren, heeft den Lande gedient van den jaare 1669 onder ons Collegie, en is Capiteyn Luitenant geworden in den jaare 1683, Ordinaris Capiteyn 1687.

Alle persoonen, die gelijk bekent is, in voorn. hare

respective employen, bij alle occasien preuven van hare capaciteyt, goede conduites en valeur gegeven hebben.

Waarmede etc. [1])

Geschreven den 5 Februarij 1709.

Edele Groot Mogende Heeren.

Naa dat UEd. Gr. Mo. de vacerende Luitenant Admiraals- en Vice-Admiraals-plaatsen onder ons Collegie hebben gelieven te suppleren, vinden wij ons wederom vereert met UEd. Gr. Mo. missive van den 22 Maert jl., waarbij deselve ons versoeken eenige bequaame persoonen voor te stellen, tot suppletie van de Schout-bij-Nagts-plaatse, bij ons vacerende door de dood van den Schout bij Nagt Van der Dussen. Wij hebben derhalven Ed. Gr. Mo. Heeren niet kunnen afzijn om tot de voorschreven suppletie voorslag te doen, waartoe bij dezen aan UEd. Gr. Mo. voordragen: Johan van Convent, geboortig tot Dordreght, oud 50 jaaren, is Capiteyn Luitenant geworden in den jaare 1683, Ordinaris Capiteyn 1687.

Cornelis van Brakel, geboortig tot Amsterdam, oud 50 jaaren; is Extraordinaris Capiteyn geworden onder dezen Raade 1682 en Ordinaris Capiteyn 1689.

Barend van der Pot, geboortig tot Vlaardingen, oud 44 jaaren; is onder ons Extra Ordinaris Capiteyn geworden 1691 en Ordinaris 1695.

Jacob van Cooperen, geboortig tot Rotterdam, oud 40 jaaren, is onder ons Extra Ordinaris Capiteyn geworden 1693 en Ordinaris 1698.

Alle persoonen etc. (: :) Alles conform de voorgaande Missive [2]).

Geschreven den 11 April 1709.

---

1) Als voren. 2) Als voren.

EED BIJ PROCURATIE.

Edele, erentfeste, wijse, voorsienige, seer discrete Heeren, besondere goede vrinden [1]).

Hebbende wij aan den Capiteyn Johan Snellen geconfereert het Schout bij Nachtschap van UEd. Collegie; volgens welke commissie hij gehouden is, den Eed van getrouwigheydt te doen in onse handen, hebben wij om de verafgelegentheid goedgevonden, UEd. hier mede te authoriseren, den voornoemden Snellen den behoorlijken Eedt in onsen name aan UEd. te doen presteren. Waarmede wij UEd. bevelen,

Erentfeste, wijse, voorsienige, seer discrete Heeren, besondere goede vrinden, in de protectie Godes.

In 't Leger voor Lemmerik den 26 Augusty 1690.

UEd. goede vrindt.

(Was geparapheert) William R.

VERZOEKSCHRIFT,

BIJ DE STATEN GENERAAL INGEDIEND DOOR DE WED[e] VAN DEN IN 1653 GESNEUVELDEN KAPITEIN VAN DE ADMIRALITEIT IN HET NOORDER KWARTIER

Pieter Aryaensz. de Boer.

In voorgaande jaargangen van de *Kronijk van het Historisch Genootschap* komen de namen voor van eenige Kapiteinen bij de Admiraliteit van het Noorder Kwartier, waaronder er zijn geweest, die strijdende voor het Vaderland, hun leven hebben opgeofferd. Tot dezen kunnen wij

---

1) Brief van Koning Willem III aan den Raad ter Admiraliteit op de Maze.

nog brengen den Kapitein Pieter Aryaensz. de Boer, die in 1653 in het gevecht tusschen Tromp en Blake sneuvelde, en wiens naam niet voorkomt onder de gesneuvelde Kapiteinen in dien zeeslag, door den zoo terecht gewaardeerden schrijver van ons zeewezen [1]) opgeteekend.

Zijn weduwe, Antje Jans, wendde zich met een verzoekschrift aan de Staten Generaal, „ten eynde sij mede „mocht genieten de twee hondert guldens, bij U Ho. Mo. „aen de weduwen geaccordeert, welckers mannen in den „oorlogh tegen d'Engelsen ter zee gebleven sijn, daer van „haer man zal^{r} een is geweest."

Tot onze verwondering vinden wij in de Resolutien van H. H. Mog. geen beslissing hier op gevallen: derhalve kunnen wij niet opgeven of de gratificatie haar is toegekend. Doch hoe dit moge zijn, wij zien uit de medegedeelde stukken dat onze de Boer een moedig zeeman is geweest en een eervolle loopbaan heeft gehad.

Meer dan vijf en twintig jaren had hij het *gemeene* Land gediend, terwijl zijn levensloop veel overeenkomst had met dien van zijnen naamgenoot Harcke Jansz. de Boer [2]). Even als deze had hij onder Piet Heyn gediend; hij bevond onder Tromp bij Duyns, onder Gysen in Braziliën. Spaansche en Portugeesche kogels hadden hem mede om het hoofd gesnord, totdat een Engelsche kogel een einde aan zijn welbesteed leven maakte.

Aen de Hooghe Mog. Heeren Staten Generael der Vereenigde Nederlanden.

Aeff Janssen, weduwe van zal^{r} Pieter Aryaensen de Boer, gewesen Capitain ter zee, suppl. in desen, in den

1) De Jonge, I. Deel, blz. 455 en 456, 2. Uitgave.

2) *Kronijk* Histor. Genootsch. 1867, blz. 522, de noot.

verleden jaere U Ho. Mo. ootmoedel. versocht hebbende, ten eynde sij mede mochte genieten de twee hondert guldens, bij U Ho. Mo. aen de weduwen geaccordeert, welckers mannen in den oorlogh tegens de Engelsen ter zee gebleven sijn, daer van haer man zael[r] een is geweest, — Hadden U Ho. Mo. derselver requeste ende attestatien goetgevonden te stellen in handen van de Heeren Schoock ende andere uwer Ho. Mo. Gedeputeerden tot de saecken van de zee, van te visiteren, examineren ende daervan te doen rapport. Waerop noch niet finalijck gedisponeert wesende, presenteert de suppliante hier bij noch nadere attestatie ende certificatie hoedanigh haer man is gebleven; biddende ootmoedigh dat de Heeren Schoock ende andere Heeren voorn[t] mogen aengemaent werden daervan te rapporteren, opdat haer suppliante mede uwe Ho. Mo. goede begunstigde geworde.

Dit doende etc.

Op heden den derden September 1657 compareerde voor mij ondergeschr. Pieter Bijl, Openbaar Notaris, bij den Ed. Hove van Hollandt geadmitteert, tot Oosterblocker reziderende, ter pretentie van de naargenoemde getuygen, den eerzamen Cornelis Jacobsz. alias Cornelis Schoenmaker, woonende tot Oosterblocker, out omtrent xxxix jaren, rechtelijck gedaagt zijnde der waarheyt getuygenisse te geven, heeft hij comparant ten verzoeke van Aef Jans, weduwe van den Capitayn Pieter Aryaansz. de Boer, bij zijne manne waarheyt getuyght ende gedepozeert 't gene volght: Dat hij attestant met opgemeltde Capitayn de Boer zal[r] als Bottelier is geweest in de slagh jeghens d'Engelse ontrent Marty A° 1653 gevallen, ende dat gemelte Capitayn den vijant zoo naar was ende zoo furieus ende manhaft aantastde, dat zijn schip negen gaten den eersten dagh onder water hadde, ende boven zo ontramponeert dat'et nauwlijx het schip geleek. Ende dat opgemelte Ca-

piteyn den derden dagh des geveg... ... bij te woonen.
den Marty A° 1653 voorsz., met e...
is doot geschoten. Bereyt zijnde d...
des verzoght ende des noots naarder ... Secretaris der stad

Aldus gedaan ende gepasseert t...
taris, presentibus den Ed. Jan ...
germeester ende Cornelis Corn.
Oosterblocker, als getuygen van
tekent, datum ut supra.

Ende was getekent Corn...
J. C...
Corn...

T'oirconde mijn signatu...
Geaccordeert ...
T'...
(Get.)

... schrijvens ge-
... van desselfs
... burg, die charge
... ons Collegie;
... zijn UwEd. bij
... met betuyginge,
... gemeld Lt Ad-
... van de explote,
... en Chef van
... den Staat dezer
... vijand, met veel
... voldaan zijn,
... verlies, hetgeen
... is toegebragt.
... dat verlies
... te versagten

... ober 1722.

... Hooft,
... West-

Wij Burgemeesteren der st...
certificeren mitsdesen voor d...
zoeke van Aafjen Jans, wed...
de Boer, woonende binnen
Blocker, dat voorn. Pieter ...
weest in den slagh van de...
dat denzelven daarnaar als
slagh en chargie in Duyns.
verliezende, zoo wij zeker b...
uytgevoert en ten eynde ge...

Naar welcken den selven
onder Capiteyn Jan Gijzen n...
slaghtinge opgemelte Capit...
ten Lande in Gijzens plaat...
voor Capiteyn in Patria ge...

Dat gemelte d'Boer sal. ...

de E. Directeurs of Equipasie des stadts Hoorn gemaakt zijnde Capiteyn, op den darden dagh des geveghts jegens opgemelte Engelsche is dootgeschoten. Wijders certificerende, verclaren dat gemelte Capiteyn de Boer het gemeene Landt meer dan vijf ende twintich jaren heeft gedient. Alles oprecht: Ende op dat dezen den requirante Aaf Jans behoorlijk effecte magh sorteren, hebben wij in kennisse der waarheyt onzer stede zegel hier onder opgedrukt, dezen derden dagh Septembris A° xvj°lvij.

In kennisse van mij Secretaris,
(Get.) Pieter Bijl, geadm. N. P.

Stads zegel.

BRIEVEN VAN ROUWBEKLAG

DOOR DEN RAAD TER ADMIRALITEIT OP DE MAZE AFGEZONDEN.

Edele, Erentfeste, Voorsienige, seer Discrete.

Wij hebben met niet min surprise als leedwesen uit UEd. schrijvens van den 10 deses maands gezien het subit overlijden van derselver Broeder, den S(chout) B(ij) N(acht) Paulus van der Dussen, waaromme wij ook niet hebben willen naalaaten UE. Ed. midsdesen te betuygen, dat gelijk wij altoos van de conduites van gemelden S. B. N. in de exercitie van sijn charge zijn voldaan geweest, soodaanig dat met goede reeden aan sijn hooger promotie niet en was te twijffelen, wij ook groot deelnemen in 't verlies UE. Ed. door desselfs doot overgekomen.

Tot bewijs van 't welke wij de Heeren Repelaar, Halling, en Hardenbroek, en de Advocaat Fiscaal, hebben versogt en gecommitteert omme, bij representatie van ons

Collegie, de begrafenisse van den overleden bij te woonen. Ende hier mede. [1])

Geschreven den 12 October 1707.

Aan den Heer Arent van der Dussen, Secretaris der stad Delft en Rentmeester van Delfshaven.

Mejuffrouw.

Wij hebben met leedweesen uyt UwelEd. schrijvens gezien, van den 8 deezer maand, het overlijden van desselfs vader, den Heer L[t] Admiraal Gerard Callenburg, die charge nu laatst bekleed hebbende ter directie van ons Collegie; en wij hebben vervolgens niet kunnen afzijn UwEd. bij deeze over dat verlies te condoleeren, met betuyginge, dat gelijk wij altoos van de conduites van gemeld L[t] Admiraal, in de exercitie van zijn charge, en van de explote, die hij verscheide malen als Commandant en Chef van 's Lands Navale magt, ten dienste van den Staat dezer Landen, ende afbreuk van den gemeenen vijand, met veel eer ende reputatie heeft verrigt, ten uyterst voldaan zijn, wij ook mitsdien veel deel nemen in het verlies, hetgeen UEd. en ook den Landen door desselfs dood is toegebragt.

Wij hopen ende wenschen dat God almagtig dat verlies aan de eene en de andere kant sal gelieven te versagten en UwEd. neeme in zijne heilige bescherminge.

Waar mede etc. [2])

Rotterdam den 14 October 1722.

Copie.

Mejuffrouwen.

Het overlijden van UwEdelens Broeder Willem 't Hooft, in zijn leven Luitenant Admiraal van Hollandt en West-

1) Als voren. Bisdom. Portef. Personeel Admiraliteit. I.

2) Als voren. Bisdom. Portef. Zeezaken III. (Zonder adres.)

vrieslandt onder het ressort van dit Collegie, waarvan ons communicatie is gegeven bij UwEd^{s} missive van den 17^{en} dezer [1]), smert ons, niettegenstaande deszelfs jaren bereyds hooggeklommen en de lighaams kragten door langdurige en pijnlijke jigtziektens zeer afgenomen waren. Wij zien het aan als een verlies niet alleen voor UwEd. maar ook voor het Land, waarin wij veel deel nemen, en dat wij van herten wenschen aan de eene en andere zijde vergoed te mogen worden. En gelijk wij niet hebben willen nalaten UwEd. daarvan bij dezen kennis te geven en deswegen te condoleeren, zoo hebben wij ook gemeend ter zelver tijd te moeten betuygen, dat wij altoos zeer voldaan zijn geweest over de conduites, die gem, Lt Admiraal zedert een reeks van jaren in hogere en lagere Employen met Eer en Reputatie voor den Staat heeft gehouden, en ter preuve van dien op UwEd^{s} nadere missive van den 19 dezer, vier Heeren gecommitteert, die zig gereed zullen houden om van wegens dit Collegie den uytvaart te adsisteeren.

Waar mede. [2])

TOEKENNING VAN PENSIOEN

AAN DE DOCHTER VAN DEN OVERLEDEN [3]) SCHOUT BIJ NACHT

Jacob van Cooperen, 1742.

Is gehoord het rapport van de Heeren Gecommitteerden tot de zaken van de Financien, ingevolge en tot voldoe-

---

1) Mei? 1752.

2) Als voren. (Zonder adres.)

3) 1732 overleden.

ninge van des Raads Resolutie van den 30 October 1742 [1]), geexamineerd hebbende de Requeste [2]) van Maria Antonette van Koperen, dogter van wijle Jacob van Koperen en klijndogter van wijlen Johan van Brakel, beyde in qualiteyt van Schout bij Nagt van de Maze, den Lande veele jaren na den anderen gedient hebbende, versoekende om redenen, bij de voorsz. Requeste geallegeert, met een jaarlijks pensioen te mogen werden begiftigd. Waarop gedelibereerd en in agting genomen zijnde, dat der suppliante voornoemde vader den Lande veele jaren als Schout bij Nagt heeft gediend, en derselver groot-vader als Schout bij Nagt van dit Collegie sijn leven in dienst van den Lande heeft verloren [3]); en daarbij geconsidereerd sijnde de ongelukkige en beklaaglijke toestand waarin de suppliante haar bevind, — Is goedgevonden en verstaan, dat aan de suppliante sal worden geaccordeerd en toegelegd, so als haar geaccordeerd en toegelegt werd mits desen, een somma van twee honderd vijftig guldens jaarlijks. En dat deselve ten dien eynde op de Werf Lijste sal werden gebragt met den naam van M. A. van Coperen, met dien verstande nogtans, dat deselve Maria Antonetta van Coperen komende te huwelijken, ofte dat den Raad eenige wezentlijke redenen daartoe mogte hebben: dat in soodanigen geval de voorsz. geaccordeerde gifte van twee honderd vijftig guldens jaarlijks sal cesseren en aan haar suppliante niet meer werden betaalt. [4])

---

1) Bij de Admiraliteit op de Maze ontbreken even als bij de overige een groot gedeelte der Resolutien, ten gevolge van den brand bij het Departement van Marine in 1844.

2) Niet aanwezig.

3) 10 Julij 1690 gesneuveld bij Bevesier.

4) Bisdom als voren. Admiraliteit Personeel III. Zonder dagteekening.

VERZOEK OM ONTSLAG UIT DE GEVANGENIS

VOOR DEN ZOON VAN DE WEDUWE JAN GERBRANTS IN ZIJN LEVEN VICE-ADMIRAAL, 1618.

Aan zijn Princelijcke Ex^tie.

Gheeft ootmoedelijck te kennen Jellemoer Pieters, weduwe wijlen Jan Garbrants, in zijn leven Vice Admirael deser Landen, hoe dat haer suppl^ts zone, genaempt Dirck Jacobsz. Puyt hem heeft laeten gebruycken als schrijver op het schip van oorloge van Capiteyn Quast; de suppl^ts voorschreven zone, nu lest tot Constantinopolen zijnde, zoo heeft hij hem misgrepen ende miscontentement gegeven aen den Heere Orateur Haga, ende alsoo 't selve geschiet is beschoncken zijnde, is daerover tot Constantinopolen in apprehensie gestelt ende van daer tot Hoorn gevanckelijck gebracht, zoo dat hij nu ongeveerlijck de zeven maenden gepeniteert gevanckelijck sittende is. Ende gemerckt alle 't gene hij jegens den voorsz. Heere Orateur soude mogen hebben misdaen, hem van herten leet is, soo keert sij bedroeffde suppl^te haer in aller ootmoet tot uwe Princel. Ex^tie, otmoedelijck biddende ende versoeckende dat uwe Princel. Ex^tie genaedichlijck believe vuyt sonderlinge gratie ende om de doot Christy wille, haeren voorsz. zone te pardonneren alle 't gene hij jegens voorsz. Heere Orateur Haga heeft misdaen; opdat sij suppl^te in haere oude daegen soude mogen sijn ontlast van de voorsz. bedroevenisse ende besoeckenisse wegen haer voorsz. kint, voor welcken weldaet sij suppl^te den almogenden Godt sal bidden voor uwe Princel. Ex^tie lanck gelucksalich leven ende voorspoedige Regieringe.

Dit doende etc.

PERPETUUM MOBILE

VAN

Gijsbrecht Doncker, 1618.

Aen de Hooch Mo. Heeren, Mijn Heeren die Staten Generael deser Vereenichde Nederlandsche Provintien.

Vertoont ende geeft oitmoedelijck ende met alle eerbiedicheyt te kennen, de huysvrouwe van Gijsbrecht Doncker alias den Philosooph, hoe dat denselven haeren man onder andere schoone ende heerlijcke consten, nu onlancx gemaect, gevonden ende geinventeert heeft een zeer schoon, heerlijck ende constich stuck wercx, genaemt Propetu Motum, 'twelck van selffs werckende ende gaende is, sulcx dat diergelijck stuck werck noyt alhier in de Landen gesien noch geinventeert en is geweest. Ende alsoo desselffs suppliantes man well eer eenyge ander wercken ende consten gemaect ende uwe Ho. Mo. vereert heeft, doch daervan volcomelijck gerecompenseert sijnde, — Ende daeromme soo keert zij suppliante vuytter naem ende van wegen haeren man tot ende aen uwe Ho Mo. Heeren, omme 'tselve stuck wercx uwer Ho. Mo. in aller onderdanicheyt te presenteeren. Biddende 'tselve over danckelijck te houden ende accepteeren van soo goeder herten als 't uwe Ho. Mo. bij des suppliantes voorn̄ man gesonden ende geschoncken is etc.

Is Ghijsbrecht Doncker alias den Philosooph toegelecht tot eene vereeringe de somme van hondert guldens, voor dat hij hare Ho. Mo. vereert ende gepresenteert heeft seecker stuck wercx bij hem onlancx geinventeert, genaempt Perpetuum Mobile, 'twelck van selffs werckende ende gaende is.

Zie Resolutien van de Staten Generaal van 11 Mey 1618.

ANDERE LEZINGEN OP DE LIJST VAN BENEFICIA,

VOOKOMENDE IN ONZE KRONIEK, XXXI. JAARG. BL. 364—367 EN OP HET ALDAAR BL. 393—398 UITGEGEVENE.

Medegedeeld door den Heer

R. C. H. Römer.

Bl. 364	reg.	5 [1])	praesentatur [2]) officiali Daventriensi
	„	6	nier
„ 365	„	3	Arnemiensi
	„	4	zonder *in*
	„	7	Grossen
	„	9	parro^{lem}
	„	11	parro^{lem}
	„	12	parro^{lem} praesentatur .... Arnhemiensi
	„	14, 15	^{les}, praesentantur praeposito Arnhemiensi et archidiacono Ecclesiae Trajectensis
	„	19	Ecclesia Graviensi
	„	23, 24	eadem Ecclesia septem praebendas praesentantur Decano Concilii Kukensis et est incorporata.
	„	25, 26	Gravensi praesentatur decano concilii Kukensis.

1) Van Primo af gerekend.

2) Gelijk wij vermoedden, wordt voor in het door ons uitgegev. HS. bedorvene overal gelezen *praesentatur* en *matricul.*

Bl. 365	reg.	27, 28	matricularia.
			Et Rex Romanorum ordinavit adhuc
	„	31	^{les} cum matriculariis incluijs praesentantur archidiacono Campensi
„ 366	„	3, 4	cum domino ...
	„	8, 9	Ruermunde ...
	„	10, 13	praesentantur archidiacono
	„	19	in Straten praesentatur pastori in Stralen
	„	24	Mouwijck
	„	25	Tournout
	„	26	villa Tournout
	„	33	Roefferen ...
„ 367	„	18	't Rijck
na	„	19	Nederbetouw
	„	29	Ruermunde
„ 394	„	4	en dat Erffschenckampt des Furstendombs van Gelre plagmen alle tot Zutphensche rechten
	„	9	Cruise
„ 396	„	7	gebooren Heeren, Heeren
	„	18	verschreven
	„	23	mag
	„	24	vij^{c} cyns gulden boven dat gehalt
	„	26	mans
	„	30	Nederwalt ... huysfrouw
	„	31	verschreven in affslach dat
„ 397	„	5	3000 malder haveren
	„	6	verschreven
	„	8	verschreven
	„	10, 11	verschreven
	„	19	omtrent j^{m}
	„	20	Item die
	„	23	jaren sijn
	„	25	iiij^{m} rijns gulden

Bl. 398 reg. 6		off 300 Rijns gulden
„	8	Venlo omtrent
„	21	Keurmuedische
„	25	hey brant

ANDERE, VEELAL BETERE LEZINGEN

VAN

de Ridderlijst,

UITGEGEVEN IN ONZE KRONIEK, XXXI. JAARG. BL. 368—393.

Medegedeeld door den Heer

R. C. H. Römer.

D. R. v. Bassenn ontving 7 Apr. 1722 een oud HS., behelzende onder anderen de ridderlijst, van A. Schad, pred. te Wamel. Hij schreef te Tiel, 1 Mei 1722, eene „bedenckinge" over den tijd, waarin de lijst zal opgesteld zijn en meende als zoodanig 1454—1465 te mogen stellen.

Was het HS. van Schadd gemutileerd, 3 Aug. 1739 ontving B. van Prof. Cannegieter een volledig, doch van fouten krielend HS. Daaruit vulde hij dat van Schadd aan en verbeterde er eenige fouten van.

Bl. 368 reg. 4		Wicrade hier volgt nog, na Elbert Roffert, Willem van Moirtarijk (HS. A) „ „ Noirtwijck (HS. B)
„	9	Weghberch
„	11	Kruchten
„	18	Ruermonde
„	19	Oesten, scholt
„	21	Roefferen

Bl. 368	reg.	26	Odilienberch
	„	27	Veymerschem
	„	28	Boerle (HS. B)
„ 369	„	3	Besel
	„	5	Elmpt
	„	19	Grevenrade [1])
	„	25	Spede
„ 370 na	„	11	Johan van Kessel off van Rhede
	„	13	Lobbroich forsan Lobrecht
	„	20	Wevelickhoeven
	„	21	Leudt
	„	22	Nijwenhem
	„	34, 35	zoonen
„ 371	„	1	Crekenbeke
	„	2	Gerrit (HS. A)
	„	9	Vuerst
	„	10	v. Drynt (HS. B) Dreynt (HS. A)
	„	13	Dorth
	„	29	Zwolgem
	„	35	Mierlo
„ 372	„	1	Wanssum
	„	2	Raide
	„	22	Wesselinckhoven
	„	27	Rutger
„ 373	„	8	Aernt en Gerit v. Honselaer
	„	11	Gerrit (HS. A)
	„	30	Niedeke
„ 374	„	3, 4	Plese
	„	7	Coert v. Kenerbroick
	„	28	Nideg
	„	30	Welle
„ 375	„	7	Lienden

1) *Grenenrade* in onze uitgave is schrijf- of drukfout voor *Grevenrade.*

Bl. 375	reg. 30	van den Hoetendonck	
	„ 32	Baer	
	„ 33	Sambeeck	
	„ 34	van Holt	
„ 376	„ 5	Boris van der Voirt (HS. B) Doris „ „ „ („ A) Haetert	
	„ 10	Sybert Gerrit	van Pleese
	„ 11	Wolter Leuwe	
	„ 12	van der Voirt	
	„ 13	Vastert Elbert	van Oploe — Vostert (A)
	„ 14	Gadert (HS. B) Godert („ A)	v. Steenijs B. A.
	„ 20	In het Broick Sint Cathrijne Maeschese	
	„ 23	Kerstorff	
	„ 26	Hoevelwick	
	„ 31	Ubbergen	
„ 377	„ 6	sijn soen (soon A)	
	„ 10	Rutger Bogret Henrick	van Gael fratres
	„ 20	Bastert geheiten van Heetseacker	
	„ 25	Derck van Aelvondt	
	„ 26	Ewijck	
	„ 27	Wyntsen	
	„ 32	Lyenen	
„ 368	„ 3	Luys	
	„ 5	Bolle	
	„ 6	Nederasselt	
	„ 17	Willem Johan	v. Dryel fratres

Bl.	368	reg.	21	Leuten sijn soen
		„	25	Heer Gaerit v. d. P.
		„	26	Johan van de P. Gijsberts soon
		„	27	Hermen van de P. Jans soon
		„	28	Arnt van de P. Aerents soon
„	379	„	5	Gerit
		„	6	Roeloff Pieck
		„	7	Gijsbert
		„	9	Leuwen
		„	10	Rusel
		„	13	Puffelijck
		„	15	Schoerenborch
		„	17, 18	Meteren Hernen Herman van Wijhe
		„	20	van Drueten Arnts soon
		„	21	Schoenauwen
		„	27	Ampt van Overbetuwen Herven (B) Herwen (A)
		„	28	Rossem
		„	35	v. Hucen senioris filius
„	380	„	4	v. Hese (B)
		„	3, 9	Ingen Nuwelandt
		„	10	Heteren
		„	11	Momme
		„	17	Hemmen
		„	23	Hakke
		„	33	van Velen en Gerrit
		„	34	Hacke
„	381	„	1	Valburg
		„	5	Hacke
		„	6	Bemmel
		„	8, 10	van der Lauwick fratres
		„	14	Kyvil

Bl.	381	reg.	18	Oestholt
		„	27	Doernick
		„	34	Bemmel
		„	35	v. Br. alii legunt Beynem
„	382	„	2	v. Welij
		„	12	Doerenborgh
		„	17	Hoemoit
		„	20	Pless
		„	30	Lois soon (B) Louis soon (A)
„	383	„	1	Ott van den Gruythuysen Herman v. L.
		„	7	Loesz.
		„	12	v. Meerten
		„	15	Lienden
		„	20	W. v. B. alii legunt Beijnem
		„	27	Hien
„	384	„	10	Ott v. Echtelt Arnt Pieck Franken soon
		„	12	Riemsdick
		„	18	Rossem
		„	32	Stege
		„	33	Ewick
„	385	„	14	Sentwijnden
		„	35	Brugh
„	386	„	6	Schoenouwen
		„	11	Est
		„	18, 19	Corttenburch
		„	29	Hoeckelem
		„	33	Herman Piek Hermansz.
„	387	„	34	Gosen v. Brakel
„	388	„	9	Welle
		„	13	Broeckhuysen van Werdenburg
		„	19	Fr. P. en Arent sijn soon
		„	22	Kerkwyck
„	389	„	7	Gruter

Bl. 389	reg.	8	Aller
	„	15	Halle
	„	18	Johan van Dolre Scholt Bartolt v. Sallant
	„	23	Heuckelem
	„	25	Schoenouwen
	„	30	Berrevelt.
„ 390	„	21	Nuinspit
	„	23	Dorenspyck
	„	32	Jacob } v. Essen Henrick }
	„	34	Epe
„ 391	„	2	Garner
	„	5	Herwen
	„	6	Toesterenhove
	„	29	tot Baer
„ 392	„	1	Warnsfelde
	„	2	Almen
	„	3	Gorssel
	„	8	Roederloe
	„	11—16	Wolter v. Keppel van Verwolden Wolter } van Keppel fratres Sweer } Dirck van Keppel Henrick van Diepenbroeck Reinalt v. Keppel
	„	19	Merhuls
	„	29	Cloick
„ 323	„	4	Jorden cum fratribus van Hoevelwyck
	„	6	Ruenvercle
	„	20, 21	A. v. B. Abdisse der werlicke kercke van Elten
	„	24	Lentgen

BRIEVEN

VAN

Prinses WILHELMINE.

De hier medegedeelde brieven behooren tot het huisarchief van den Heer Fr. Baron van Lynden van Hemmen, te Hemmen, die ze, even als de correspondentie van Prins Willem V en andere stukken, in het laatste deel onzer *Kroniek* uitgegeven, ons goedgunstig ter uitgave heeft afgestaan. Zij zijn eigenhandig door Prinses Wilhelmine geschreven. Wij geven ze nauwkeurig met de spelling der Prinses. De inhoud verklaart zichzelf. De laatste brief is eene minute van een schrijven van den Baron J. E. van Lynden.

Nimégue le 25 d'Aout 1787.

Monsieur.

J'ai reçu ce matin une lettre de Duc de Brunswic avec un mémoire qui concernoit les Provinces de Gueldre & d'Utrecht, le premier article regarde le magazin de fourage à Amersfort, je l'ai donnée à Mr. van Citters pour en parler avec les Mrs. de la Commission d'Utrecht, et j'ai fait copier les deux articles qui conçernent votre Province; je vous les remet, Monsieur, en vous priant de vouloir me faire passer dans son tems la reponse que vous y ferez. Il me semble que par ceci l'embarras touchant la livraison de paille, que le G. v. d. Hoop croyoit devoir étre sur le compte de votre Commission est sauvé, et je m'imagine que Willem Ariens pourra étre de grande utilité dans ceci, mais j'espére aussi qu'il demandera un prix raisonnable. Vous aurez bien la bonté de lui faire comprendre

la nécessité de ceci, ne fut-ce que pour conserver sa bonne *reputation;* il peut compter qu'il sera payé exactement.

Mr. van Citters ayant donné hier a lire a Mr. de Hardenstein le projet de résolution pour les Etats Generaux avec la traduction de la main du Prince, celui-ci ne l'a point rendu, & nous craingnons qu'il ne l'ait emporté, pour faire l'homē d'importance aupres du Duc, si vous savez, monsieur, ou cette piéce est resté, vous me ferez plaisir de me le faire savoir & de me le faire rendre. Je suis avec une parfaite Estime,

Monsieur,

Nimégue le 25 d'Aout 1787.

Votre affectionnée servante,
Wilhelmine.

Monsieur.

Il y a quelque tems que je recue la lettre ci jointe du Conseiller Vatebinder; l'incertitude du Prince sur sa sollicitation m'enpeche d'y repondre; hier je reçus la seconde lettre ci jointe de sa part. Je supliois le Prince de me mettre dans le cas du lui dire *oui*, ou *non;* le Prince se trouvant plus ou moins dans l'embarras à ce sujet, veux s'en raporter à votre décision, monsieur, et m'autorise à vous raconter les causes de son embarras. Mr. de Heekeren d'Overlaar demande le même poste pour un de ses domestiques, et je crois que le Prince lui a donné des esperances, mais comē il est plus jeune à la cour que Mr. Vatebinder, peut-être que la difficulté pourroit étre levée, s'il ne se trouvoient pas des amis de Mr. de Heekeren qui pour lui èpargner ce créve coeur, proposent de donner la place à un domestique du President de la cour, qui se met aussi depuis peu sur les rangs. Ceci n'empéche pas que le Prince ne reconnoisse l'ancienne sollicitation de Mr. Vatebinder, et les particularités qu'il en raconte, sur lesquelles cependant il desire de savoir aupa-

ravent si vous vous les rappellez aussi, telles qu'il les expose. Je n'ai pas besoin d'ajouter que dans toute cette affaire je suis parfaitement neutre, exepté que je desire que le Prince puisse tenir ses plus anciens engagemens quand il n'y a pas de raison de les rompres, par ce que je crois que cela est juste, & que le contraire ne lui fais pas des amis. C'est toujour avec une parfaite Estime que je ne cesserois d'être,

Monsieur,

Votre affectionnée amie et servante,

La Haye 27 Dec. 1792. Wilhelmine.

La Haye le 15 Janv. 1793.

Monsieur.

Je vous fais bien mes remercimens de la reponse que vous m'avez donné sur la sollicitation de Mr. Vatebinder; dés que je serois informée positivement de la résolution du Prince à ce sujet, je répondrois à Mr. Vatebinder. Vous m'obligerez, monsieur, si l'occasion s'en présente, de vouloir bien faire sentir à ce dernier que c'est là la cause de mon silence, je serai fachée qu'il l'attribua à oubli ou négligeance. Présentement, monsieur, je vais encore m'adresser à vous et vous prier de bien vouloir vous charger de l'incluse, si vous n'avez point de remarques sur la derniére partie de la lettre dont je vous envoie une copie, avec la lettre à laquelle elle sert de réponse. Si vous préférez que je retranche l'article enclavé je le ferai et vous pouvez bruler ma premiére lettre: il n'en arrivera point d'autre mal, exeptez que les 6 malheureux seroit soulagez quelques jours plus tard, puisque je devrois écrire une autre lettre à la Princesse de Hesse. En lui faisant remettre ma lettre je vous prie d'y ajouter 30 Ducats, que je vous restituerois de la façon que vous me l'indi-

querez. En prenant en quelque sorte un engagement pour vous vis à vis de cette Princesse, j'ai eu en vue non seulement de lui faire une politesse, mais aussi de vous donner l'occasion de rechercher si ses protegez méritent effectivement la charité, et de savoir aussi ce que c'est que cette Princesse Elle-même car je ne la connoit pas dutout. En bornant vos bons offices à votre poste, je me suis flattée qu'elle ne deviendrois pas indiscréte, & ne vous serois pas à charge. J'espere au reste qu'Elle ne reviendra pas chez nous aussi à la charge, car quelque pitié que nous fassent les Emigrés, nous ne pouvons pas tous les entretenir, mais la maniere discréte dont Elle me fait sa demande ne donne pas lieu de craindre qu'elle passera les bornes de la discrétion. Pardon, monsieur, si j'abuse moi même de votre complaisance, veuillez l'excuser en faveur des sentimens distinguez, et de la parfaite Estime avec laquelle je suis,

Monsieur,
Votre affectionnée amie et servante,
Wilhelmine.

Madame.

Je suis tres flattée de la confiance que V. A. me temoigne, quoique je n'aie pas l'avantage d'être connue d'elle personnellement. Je suis mortifiez que le nombre des malheureux que les calamités des tems actuels ont faites, soit si grand, qu'il m'empeche de faire autant que je voudrois en faveur des infortunés objets de la charité de V. A. Mr. le Bourgrave, Baron de Lynden, auquel j'adresse cette lettre à Nimegues remettra à V. A. une bagatelle de ma part & de celle du Prince mon Epoux, pour soulager le sort des 6 Emigrès auxquels V. A. se intéresse, (et je suis persuadé que ce seigneur se fera un plaisir de rendre à V. A., dans son poste à Nimegue tout les services qui

dépendrons de lui pendant son séjour dans cette ville.) Je suis avec une haute consideration.

Copie.

Madame.

A mon retour d'Arnhem jeudy au soir, j'ai recu la lettre, que vôtre Altesse Roïale a fait l'honneur de m'adresser, et le lendemain j'ai remis a la Princesse de Hesse l'incluse et les 30 Ducats. Elle m'a chargé de remercier vôtre Altesse Roïale des bontés qu'Elle a bien voulu avoir pour Elle.

Cette Princesse est logée tres a l'etroit chez un Bourgeois de la ville. Sa compagnie est composée d'une Dame, qui la sert comme Femme de chambre, un enfant d'environ huit ans, et un curé, qui avec quelques autres s'estoit venu refugier a Thorn. Selon mes informations la Princesse de Hesse Elle même n'a point, ou trespeu de relations avec les Emigrés; a ce qu'on m'a dit, Elle a fait beaucoup du bien a un viellard d'une assez bonne Famille, qui vient de mourir ici il y a quelques jours, et qui quoique pauvre lui même, fournissoit encore pour l'entretien de ceux de sa Famille, qui se sont retirez avec lui, et je crois que c'est en partie pour eux, que la Princesse de Hesse s'est interessée. Elle m'a dit qu'Elle avoit ecrit au Prince de Hesse Cassel a Maestricht, mais n'en avoit point reçu de reponse jusqu'a présent, et se plaignoit de ne pas se trouver dans une situation, pour pouvoir soulager beaucoup ces malheureux. Elle m'a chargé de faire remettre l'incluse a vôtre Altesse Roïale.

J'ai communiqué a monsieur Vatebender l'article de la lettre de vôtre Altesse Roïale, qui lui concerne. Le Prince m'a fait l'honneur de m'informer, qu'il avoit disposé de l'emploi de messager de la cour en faveur de monsieur

Vatebender, et qu'il avoit promis la premiere place qui viendroit a vaquer a monsieur d'Overlaer.

C'est en suppliant vôtre Altesse Roïale de vouloir être persuadée, qu'avec bien du plaisir je me chargerez de toutes les commissions, d'ont Elle daignera m'honorer, que j'ai l'honneur d'être avec la plus parfaite vénération,

Madame,

De vôtre Altesse Roïale le tres humble
et tres obeïssant serviteur,

J. E. de Lynden.

Nimegue ce 19 Janvier
1793.

LODOVICO GUICCIARDINI,

DESCRITTIONE DI TUTTI I PAESI BASSI.

DE OUDSTE BESCHRIJVING DER NEDERLANDEN, IN HARE VERSCHILLENDE UITGAVEN EN VERTALINGEN BESCHOUWD.

Bibliografische studie

DOOR

P. A. M. Boele van Hensbroek.

> Ludovico Guicciardini, gentiluomo fiorentino, autore d'una bell' opera sui Paesi Bassi, stampata in Anversa nel secolo XVI, dice ....
>
> *Edmondo de Amicis, Olanda.*

Welk beschaafd Nederlander las het niet met belangstelling, het prettige boek van Edmondo de Amicis, den zoon van het zonnige zuiden, die zich verledigde tot het beschrijven van het land „van mest en mist."?

En toch, hoe weinigen zal het aangespoord hebben om de oude, zoo dikwijls door de Amicis genoemde, beschrijving in te zien, die beschrijving, óók door een Italiaan vervaardigd, die, hoewel hij bij de Amicis in aangenamen vorm verre achterblijft, in degelijkheid dezen overtreft, al mogen zijne berichten soms uit andere schrijvers getrokken zijn. Toch is het een merkwaardig boek, Guicciardini's Descrittione di tutti i Paesi Bassi; de talrijke uitgaven in verschillende talen, de plaats die het gedurende ruim een eeuw innam, de naam van een Plantijn,

die aan drie uitgaven zijne zorgen wijdde, de namen der vertalers en uitgevers, de Belleforest, Kiliaen, Vitellius e. a. zijn dáár om het te getuigen.

Tot heden weten wij weinig van den man, die blijkbaar zoo met Nederland was ingenomen, dat hij zulk een boek schiep. Spoedig zal de Heer E. van Even, de geleerde archivaris v. Leuven, ons in de Annales de l'Académie d'Archéologie de Belgique een uit de beste bronnen geput levensbericht van hem geven. Daar die uitgebreide verhandeling echter wel niet in aller handen zal komen, strekke het weinige, dat meer algemeen bekend is, tot voorwoord aan de bibliografische behandeling van zijn hoofdwerk [1]).

Het geslacht der Guicciardini behoort tot die beroemde Florentijnsche geslachten, die sedert eeuwen en tot op den huidigen dag toe regeringsleden aan de stad der bloemen, hooge staatsbeambten aan den Toscaanschen staat schonken. De vader van Lodovico Guicciardini, Jacopo, was geboren in 1480; hij was, in dienst van den Paus, Vicepresident van de Romagna tot hij in 1527 in ongenade viel. Jacopo's jongere broeder Francesco was de beroemde schrijver van de Istoria d'Italia. Lodovico's moeder was Camilla, de dochter van Agnolo dei Bardi; zijn broeders, Angelo en Lorenzo, werden beiden, de eerste in 1557, de tweede in 1570, in den Senaat van hun vaderstad geroepen.

Lodovico Bernardo werd op 19 Augustus 1521 te Flo-

---

1) Deze levensbijzonderheden zijn grootendeels geput uit de volgende werken: v. d. Aa, Biographisch woordenboek d. Nederlanden. — Sweertius, Deliciae. 1608. — Foppens, Bibliotheca Belgica. 1739. — de Thou, Historiae sui temporis. — Nicéron, Mémoires. — Fontanini, Biblioteca dell' eloquenza Italiana. — Benoist, F. Guichardin, historien et homme d'état italien au XVIe siècle. Paris, 1862. — Graf- en gedenkschriften v. Antwerpen. — Manni, Elogio di Lodovico Guicciardini, in de Elogi degli uomini illustri Toscani. 1772. Tom. III.

rence geboren; niet, zooals zijn grafschrift zegt, in 1523. [1]) Hij bekleedde verschillende betrekkingen onder Cosmo II de Medici. Dat hij ook in dienst was van Alessandro de Medici, zooals eenige zijner levensbeschrijvers melden, is twijfelachtig. Daar Cosmo II in 1537 aan het bewind kwam, toen onze Ludovico dus den ouderdom van 16 jaren had bereikt, kunnen zijne diensten aan diens voorganger bewezen slechts zeer gering zijn geweest. Mogelijk diende hij als page aan Alessandro's hof. Hij reisde vervolgens, wanneer is ons onbekend, door Europa en vestigde zich te Antwerpen. Dat hij in 1566 reeds langen tijd in de Nederlanden woonde blijkt uit den aanhef zijner beschrijving. [2]) Volgens Manni was hij er reeds in 1550. [3]) Dat hij te Antwerpen ook staatkundig niet werkeloos was, blijkt ons uit het besluit der regering van Antwerpen, onder bijlage A medegedeeld, waar gezegd wordt: „ende „in de regarde nemende op andere syne voorgaende dien„sten der stadt in meer deelen beweesen, enz." Hij stond in hooge gunst bij den Hertog van Alva. Volgens het bericht van de Thou, gaf hij Alva den raad de vasten afteschaffen en stelde zelfs een geschrift in dien geest op. Dat geschrift viel in handen van een trouweloos vriend, die, meenende zich door die handeling in Alva's gunst te dringen, het den landvoogd mededeelde. Guicciardini werd nu op last van Alva gevangengenomen, niet zoo zeer om den inhoud van het geschrift, dan wel omdat het hem

---

1) Manni zegt omtrent zijn geboorte: Era egli nobil rampollo, prodotto l'anno 1521, il dì 19. di Agosto, non già l'anno 1523, come altri ha creduto; della qual cosa è sicuro il riscontro da noi autenticamente cavato dall' Archivio dell' Arte dei Mercatanti quest' anno 1767.

2) Essendo io dimorato lungo tempo in questi paesi Bassi di Fiandra, parte principale della Gallia Belgica, & havendo in diversi tempi, & varie occasioni vedute, udite, lette, annotate, ecc.

3) Che fino del 1550 egli fosse stanziato ne' Paesi Bassi lo mostrano le memorie di casa.

door een derde werd medegedeeld. Guicciardini sprak dus op grond van treurige ondervinding, toen hij schreef: „Onde si vede quanto sia pericoloso l'irritare i Principi „grandi & che egli è ben' vero quel' proverbio, ch'egl'hanno „le braccià lunghe, cio è la possanza grande." [1]) Gelukkig bleek hem die „possanza grande" ook van andere zijde; op voorspraak toch van den Groothertog van Toscane werd hij spoedig uit den kerker ontslagen. [2])

---

1) Descrittione di tutti i Paesi Bassi. Anv. 1581. blz. 499.

2) Zoo luidt inderdaad het gewone verhaal, dat mij evenwel vrij ongerijmd voorkomt. Guicciardini zou Alva geraden hebben de vasten af te schaffen, en daarover een geschrift hebben opgesteld. De geleerden schijnen daar niets verwonderlijks in gezien te hebben. Bayle spreekt er van als van een eenvoudige zaak: „Le duc d'Albe le fit mettre en prison pour avoir écrit un livre sur les motifs qui devroient porter à abolir le carême." (Dictionn. Histor. i. v.). Nog erger maakt het Marchand. Hij had bij Fontanini (of bij een van diens navolgers, Haym, Geremia) gevonden dat Guicciardini in de gevangenis was gezet „pour avoir parlé des impôts", doch, zonder zich door die aanwijzing op den goeden weg te laten brengen, leest hij hun de les en zegt: „Ce ne fut point pour avoir parlé des impôts, mais par un contretemps bien fâcheux pour cet auteur, et nettement exposé par M. Bayle, que le duc d'Albe le fit enfermer." Toch hadden het de Italiaansche schrijvers bij het rechte end. Zoo ooit is hier in den tekst van Thuanus een emendatie noodig en zeker; lees in plaats van „de abolenda quadragesima [XLa]" „de abolenda decima [Xa]", over het afschaffen, beter gezegd het niet invoeren, van den tienden penning. Daarover had Guicciardini het gewaagd zich tot den geduchten Hertog te wenden, en om die reden was hij in hechtenis genomen. Aan de juistheid mijner emendatie valt niet te twijfelen; ik heb er ten overvloede een afdoend bewijs voor. De bekende Hubert Languet schrijft in zijn brief van 27 Mei 1569 aan Keurvorst August van Saxen: „... Hoc certum est, Ludovicum Guicciardinum Florentinum, cuius extant quaedam scripta, iussu Albani fuisse nuper coniectum in vincula, cum nomine mercatorum exhibuisset ei scriptum, in quo continebatur, plane periturum Antwerpiense emporium, si decima mercium, quae evehuntur, exigeretur a mercatoribus, adscriptis eius rei causis." Nu wordt eerst het geheele verhaal van Thuanus

Zijn kennis was zeer uitgebreid; hij had zich in zijn jeugd op de beoefening der schoone letteren toegelegd, later op die der klassieke talen, der antiquiteiten, der geschiedenis en aardrijkskunde. Buitendien was hij uitstekend wiskunstenaar. Tusschen 1567 en 1580 was hij nog eenigen tijd leerling van Jodocus Welaraeus, dien hij met achting als zijn leermeester herdenkt. [1]) Hoe keurig hij op zijn moedertaal was blijke daaruit, dat hij zijn werk naar Florence zond met verzoek de zuiverheid der taal te toetsen, om van de opmerkingen in een volgenden druk gebruik te maken. [2])

---

ons duidelijk. Alva verklaarde, niet zoo zeer den raad zelf als wel de wijs, waarop hem die geworden was, den schrijver kwalijk genomen te hebben. Het hinderde hem zeker het meest, dat er aan het vertoog een zekere ruchtbaarheid was gegeven, waardoor de tegenstand tegen de nieuwe belasting te meer gestijfd moest worden. Opmerking verdient ook wat Languet zegt, dat Guicciardini in naam der kooplieden, denkelijk der Italiaansche kooplieden, die te Antwerpen talrijk en in groot aanzien waren, gesproken had. Wij zien hem hier gelijk hij zich zeker op den duur in de Nederlandsche samenleving bewoog; hij verkeerde onder zijn landgenooten te Antwerpen, en bestudeerde er, uit eigen aandrift en uit belangstelling in hetgeen zijn vrienden betrof, den aard van den handel en van de nijverheid en de maatschappelijke toestanden, waaraan het welvaren in de Nederlanden verbonden was. Zoo kwam hij er als van zelf toe om hetgeen hij tot eigen naricht onderzocht had, in zijn *Descrittione* ten algemeenen nutte uit te geven.

Noot van Prof. R. Fruin.

1) Sono nella città (Antwerpen) assai scuole con dotti maestri, per instruire la gioventu in ogni facultà litteraria, fra quali è molto celebre Iodoco Welareo Verebrorcano, huomo dottissimo nelle tre lingue Latina, Graeca & Hebraica, costui fu qualche tempo mio venerãdo precettore. *Descrittione di tutti i Paesi Bassi. Anv.* 1581. *blz.* 157. — „Costui" enz. komt in de uitgave van 1567 nog niet voor.

2) Serve quì di verace testimonio della purità della favella Toscana, che Lodovico amava, l'aver io avuto in mano un esemplare, ch'egli medesimo mandò a Firenze, perchè fosse esaminato, come ei fu per la lingua, affine forse di servirsene egli in una ristampa, ecc. *Manni, t. a. pl.*

Guicciardini stierf te Antwerpen op 22 Maart 1589, in den ouderdom van 68 jaren. Hij werd in de Hoofdkerk begraven, waar de regering van Antwerpen zijn graf met een gedenksteen versierde, waarop de volgende woorden van Franciscus Sweertius:

Posteritati
S.
Ludovico Guicciardino
Patricio Florentino
Jacobi F.
Francisci Guicciardini
Historiographi celeberrimi ac laudatiss. N.
de Belgio & praecipue Belgij urbe
bellissima bellicosissimaque
Antverpia
plaeclarè merito,
Franciscus Sweertius F.
H. M. P.
donec Coss. nationis Florentinae
dignum se, dignum viri virtute
erigant Cenotaphium
Obijt. XI Kal. April. anno CIƆIƆLXXXIX.
Aetatis suae LXVI.
Optimum vitae bonum mors.

„Donec Coss. nationis Florentinae ...... erigant Cenotaphium." Men moet uit die woorden opmaken dat het plan bestond om hem ook in zijn geboortestad een grafmonument op te richten. Hebben zijn vijanden, die hem, gedurende zijn leven, van Florence's hof verwijderd hielden, ook den doode dit eerbewijs niet gegund? Met geen zekerheid is dat te bepalen. Zeker is het dat zelfs aan de tegenwoordige leden van het geslacht der Guicciardini niets omtrent een monument van hun voorvader bekend is. Geen steen bewaart te Florence de herinnering aan den grooten Florentijner. Te Antwerpen werd hij echter

zelfs na ruim een eeuw niet vergeten. Daar de grafsteen veel door den tijd had geleden, besloot de regering van Antwerpen op 14 April 1719 de hernieuwing van het grafschrift. Op den blauwen zerk, die sedert dien tijd het graf van Lodovico Guicciardini dekt, leest men:

D. O. M.
Ludovico Guicciardino
Florentino,
Nobilibus majoribus orto,
Inter quos patruum habuit
Franciscum
Magni nominis Historicum
cujus famam aemulatus
universam Belgicam
eleganti studio descripsit
Vixit annos 66.
Obiit XI Kal. Aprilis 1589.
Bene merenti
S. P. Q. A.
P. C.
et A° 1719 renovavit.
R. I. P.

Manni vermeldt dat de regering van Antwerpen de grafsteen in 1619 vernieuwde en dat de laatste vernieuwing in 1719 plaats had op kosten van den Graaf Francesco en van den in 1719 reeds overleden Graaf Luigi Guicciardini. Manni dwaalt hier hoogstwaarschijnlijk. De studie van den Heer van Even zal ook hierin zeker helderheid brengen. [1])

Guicciardini's naam zal steeds in Nederland geëerd blij-

1) Manni zegt omtrent de reden: non essendo conveniente, siccome il sopralodato Antwerpiano (Sweertius) pensò, che i Fiorentini appellati già per l'attività loro dappertutto il quinto elemento, trascurassero di lasciar mai questo celebre uomo senza memoria.

ven; hij zal steeds genoemd worden als die van den eersten, die ons eene beschrijving gaf van ons vaderland. Zeker heeft hij ingestemd met de woorden, die Schetus vóór zijn werk nederschreef: „Magna es, & ut maneas, Belgica, magna precor." Vurig koningsgezind als hij was, wat, behalve uit talrijke uitdrukkingen, vooral blijkt uit de opdracht „Al Gran Re Cattolico", is hij het stellig niet met Filips eens geweest dat Nederland was „il paese „più vicino all' inferno", zooals de Amicis ons verhaalt.

Behalve de vele uitgaven in de volgende bladzijden beschreven, viel het werk ook de eer van een Spaansche vertaling ten deel, die echter niet gedrukt werd. Zij bevindt zich thans, in handschrift, in de Koninklijke Bibliotheek te Madrid.[1]) 't Is, me dunkt, waarschijnlijk dat het eene vertaling is naar de eerste Italiaansche uitgave, vervaardigd terwijl de schrijver, zooals wij zagen, bij den Hertog van Alva in gunst stond. In dat geval zou het handschrift, uit de 17e eeuw, te Madrid bewaard, eene

1) Men vindt omtrent deze vertaling het volgende in: Gachard, Les Bibliothèques de Madrid et de l'Escurial. Notices et extraits des mss., qui concernent l'histoire de Belgique. Brux. 1875. blz. 396.:

Bibliothèque de Madrid. Q. 63.

145. — Descripcion de la Tierra Baxa de Flándes. In fol., pap. rel. en parchemin, non coté, écriture du XVIIe siècle.

En tête du texte on lit: „Descripcion de los Estados de Flándes, „dichos Tierra Baja ó Germania inferior, subjettos al gran Rey Catholico."

C'est une traduction de l'une des éditions de l'ouvrage de Guichardin. Elle est précédée d'une dédicace à Philippe II, datée du 20 oct. 1566, sans nom d'auteur.

In de „Indice de manuscritos de la Biblioteca Nacional" achter het 2e deel van „Gallardo, Ensayo de una biblioteca española de libros raros, p. Z. del Valle y Sancho Rayon. 1866." vind ik vermeld:

Luis Guichardini, Descripcion de todos los Paises-Bajos o Baja-Alemania, con los planos de las ciudades, traducida en castellano (segun se cree) por Felipe IV, y escrita por Pedro Diaz Morante. (I. 180).

kopij zijn. Mijne nasporingen ten einde hieromtrent zekerheid te erlangen waren vruchteloos.

Behalve zijne Descrittione di tutti i Paesi Bassi, schreef hij:

Commentarii delle cose più memorabili seguiti in Europa; specialmente in questi Paesi Bassi; dalla pace di Cambrai, del 1529 infino à tutto l'anno 1560. Libri tre. Al Gran Duca di Fiorenza e di Siena. Anv., G. Silvio. 1565. 4to. — Ook uitgegeven: Ven., Nicolo Bevilacqua. 1565. 4to, en Ven., Domenico Farri. 1566. 4to. — Vertaald in het latijn onder den titel: Commentariorum Ludovici Guicciardini de rebus memorabilibus, quae in Eurora (*sic*), maxime vero in Belgio, ab undetricesimo usque in annum M.D.LX, evenerunt, Libri tres. P. P. Kerckhovio Actiophanensi interprete. Antv., G. Silvius. 1566. kl. 8vo. — Dezelfde vertaling herdrukt in de: Annales s. historiae rerum Belgicarum. Francof. ad Moenum, S. Feyerabend. 1580. fol. Dl. II. blz. 97—178. — Ook vertaald in het Duitsch onder den titel: Die grosvichtigsten und manhaftigisten Hendel, oder Geschichten, so wie in Europa, und namlich in Niderlandt, vom neun und zwentzigsten an biss auffs sechtzigiste verflossen jar durch auf zugetragen haben, durch den E. H. Lud. Guizardin in drey buchern verfast. Antorff, W. Silvius. 1566. kl. 8vo.

Verder schreef hij nog:

L'hore di ricreatione. Ven., Nicolini. 1565. 8vo. — Anv., Silvio. 1568. 16mo. — Anv., P. Bellero. 1583. 8vo. — Hetzelfde, eenigzins veranderd, onder den titel: Detti e fatti piacevoli e gravi ecc. Ven., A. de Vian. 1566. kl. 8vo. — Ven., Dom. e G. B. Guerra. 1569. 12mo. — Ven., Giunti. 1569. 8vo. — Ven., Dom. Farri. 1581. 8vo. — Ven., Ant. Zaltieri. 1583. 8vo. — Ven., 1598. 12mo. — eindelijk onder dien van: Favole e motti, een uittreksel uit de uitgave van 1583. Ven., tipogr. d'Alvisopoli. 1830. 8vo.; de laatste onder toezicht van Gamba uitgegeven, gedrukt in 62 exx., waarvan twee op perkament. — Fran-

sche vertalingen door de Belleforest, onder den titel: Les heures de récréation et après dinés, verschenen: Paris, J. Ruelle. 1573. 16to. — Lyon, Ben. Rigaud. 1578. 16to. — Rouen, Martin le Megissier. s. d. 16to. — Anvers, Guislain-Janssens. 1594. 16to. — Aldaar. 1605. 16to. — Vertaling v. M. P. B. P. Paris, N. Bonfons, 1609. 16to. — Ital. en Fransch. Paris, Mart. Guillemot. 1610. 12mo. — Paris, Veuve M. Guillemot. 1624. 12mo. — Aldaar, 1636. 12mo. — Eene Fransche vertaling onder den titel: Contes et historiettes divertissantes. Paris, La Caille. 1688. 12mo. — Eene onder den titel: Historiettes divertissantes. 2e éd. (Ital. en Fransch). Paris, G. Huart. 1693. 12mo. — Eindelijk verscheen er nog een Duitsche vertaling: Erquickstunden. Von allerley kurzweiligen Historien enz., d. Dan. Federmann von Memmingen. Basel, 1574. 8vo. M. 54 houtsn., — en hetzelfde met Franschen en Italiaanschen tekst. Cölln, 1623. 12mo. — Ook vond ik een Spaansche vertaling door Vincente de Millis Godinez vermeld.

Eindelijk verzamelde hij eenige grondstellingen en losse gedachten uit de werken van zijn beroemden oom Francesco Guicciardini en gaf die uit onder den titel:

I precetti et sententie più notabili in materia di stato di M. Francesco Guicciardini. Anv., C. Plantin. 1585. 4to. — Van dat werk verscheen twee jaar later een Latijnsche vertaling: Praecepta, nec non sententiae insigniores quantum ad imperandi rationem, M. Francisci Guicciardini. Joanne Bourgesio Houpliniensi interprete. Antv., C. Plantin. 1587. 8vo.

Wij vergenoegen ons met deze beknopte opgave zijner werken. Zij zijn van te weinig belang om eene uitgebreide bibliografische beschrijving te rechtvaardigen. „Zelfs „zijne Commentarii, die, zooals wij zagen, in drie talen „werden uitgegeven zijn zonder belang en zwak van vorm. „Hij zelf heeft dat ingezien, waarom hij dan ook geen

„tweede poging van geschiedschrijving waagde en zich „voortaan tot een lichter soort van literatuur bepaalde, „waartoe hij beter berekend was." (*Aanmerking van Prof. Fruin*).

I. *Italiaansch.* 1567. (Akademische Bibliotheek te Leiden.)

Descrittione |di M. Lodovico| Guicciardini patritio |Fiorentino, di tutti i| Paesi Bassi, altrimenti |detti Germania| inferiore.| Con più carte di Geographia del paese, & col |ritratto naturale di più terre| principali. |Al Gran' Re Cattolico| Filippô d'Austria. Con amplissimo Indice di tutte le cose più |memorabili.| Scruta ⁝|⁝|⁝ mini. |In Anversa MDLXVII.| Apresso Guglielmo Silvio, Stampatore Regio. |Con privilegio.| — *fol.*

Titel in houtsneêrand, met monogram C.; *verso:* dezelfde rand, met het wapen van den Koning van Spanje en de bijschriften: *Dominus mihi adiutor*, en *Tanto monta;* 3e blz. dezelfde rand met het portret van Philips II met omschrift: *Philippus. D. G. Hispaniarum Siciliae Neapolis etc. Rex Archidux Austriae &c.;* er boven: *Nec spe nec metu*, en er onder: *Iam illustrabit omnia.*, alles in houtsnede; *verso:* blank. — 16 ongen. blzz., waarop de volgende gedichten: Nico Grudius Nicolaius ad Arnum; In Ludovici Guicciardini Belgicae descriptionem Gasparis Scheti; Alexander Grapheus C. F. in Ludovici Guicciardini descriptionem Belgicam; Ad D. Ludovicum Guicciardinum, in suas Belgii illustrationes, carmen Joan. Latomi; Eiusdem Ogdoades vernaculae; dit laatste ook in Latijnsche vertaling; Expostulatio Belgiae ad Ludovicum Guicciardinum per Theodorum de Berty; Stephano Ambrosio Schiappalaria al Sor Lodovico Guicciardini; Ottaviano Palma al Sor Lodovico Guicciardini; Senno Poggini, a M. Ludovico Guicciardini; Ant. Olivier sur la Description Belgique du Seigneur Loys Guicciardin; Opdragt „Al

„Gran' Re Cattolico", gedagteekend 20 October 1566; „Lodovico Guicciardini al lettore", van denzelfden datum. — Blz. 1—296. — Tavola et indice de nomi 19 ongen. blzz. — Aan het einde: „Estratto del Privilegio" v. 28 Sept. 1565.

Het werk geeft een overzicht van den toestand der toenmalige Nederlanden, of, om met Guicciardini zelven te spreken, „un' ampia descrittione nel grado & forma „che infino a tutto l'anno MDLX si ritrova." De hoofdafdeelingen zijn de volgenden: Descrittione generale (blz. 1—44), die behalve de beschrijving des lands ook die der regeering, der zeden en gewoonten bevat; Lottier; Brabante; Anversa; Ghelderi; Frigia; Hollanda; Utrecht; Silanda; Fiandra; Artois; Cambrai; Hainault; Luzimborgo; Liege; Aquisgrana. [1])

1) Dit werk is de vrucht van langdurig onderzoek en van raadpleging met verscheiden inlandsche geleerden. Pontus Heuterus verwijt den auteur, dat hij het boek van Calvete d'Estrella over de inhuldigingsreis van Philips in 1549, *„El felicissimo viaje"*, geplunderd heeft zonder het te noemen „suppresso auctoris nomine"; maar de beschuldiging is onbillijk. Van plagiaat is Guicciardini volkomen vrij; en hoewel het geschrift van Calvete voor zijn tijd en als een eerste proeve van Nederlandsche plaatsbeschrijving hoogst verdienstelijk is, was toch reeds Guicciardini zoo veel beter en vooral vollediger ingelicht, dat hij van zijn voorganger niet veel leeren kon. Dat hij zich niet op hem beroept, ook waar hij ongeveer hetzelfde bericht, zal dus wel daaruit verklaard moeten worden, dat hij zijn kennis niet bij den Spaanschen schrijver maar bij de Nederlanders, die hij raadpleegde en om inlichting verzocht, bekomen had. Vooral over Antwerpen en in het algemeen van Brabant handelt hij uitvoerig en nauwkeurig, maar zelfs van de meer afgelegen provinciën van het noorden, waarover hij natuurlijk korter en oppervlakkiger heenloopt, zijn zijn' beschrijvingen belangrijk, dewijl er niets beters van bestaat. Bovendien de toestanden, die hij beschrijft, zijn weinige jaren later zoo aanmerkelijk veranderd, dat zij uit beschrijvingen van eerder dagteekening moeilijk te herkennen zijn. Hij had zijn bouwstof juist verzameld en verwerkt toen de beeldenstorm losbrak,

De pagineering is slordig; zij loopt: blz. 1—25, 35, 27—34, 26, 36—51, 51—54, 56—61, 56, 62—80, 75, 76, 82—84, 84, 86, 88—91, 91—127, 127—144, 146, 146—150, 150—175, 175—184, 184—218, 198, 195, 221—225, 224—231, 231—260, 260—283, 283—296.

Het werk bevat de volgende kaarten en platen, allen in houtsnede, behalve de kaart der Nederlanden en de plaat het stadhuis te Antwerpen voorstellend.

Kaart der Nederlanden (kopergravure), get. C. D. Hooghe fec. [1])

Brabant (kaart)

Leuven (vogelperspectief).

Brussel (plan).

Antwerpen (plan).

O. L. Vrouwekerk te Antwerpen, get. C. [2])

---

voor de komst van Alva en derhalve voor het begin der troebelen. Om te weten hoe de Nederlanden gesteld waren, eer de opstand ze uiteen scheurde en het wapengeweld vooral het zuiden verdierf, moeten wij nog steeds in de eerste plaats bij Guicciardini om naricht gaan.

Noot van Prof. R. Fruin.

1) Deze Cornelis de Hooghe is dezelfde die in 1583 in den Haag onthoofd en gevierendeeld werd (zie Bor II. 363, en vergel. I. 529). Hij gaf zich nit voor een bastaard van Karel V. Omstreeks dezen tijd hield hij zich bezig, voor rekening der regeering, met het graveeren van de plannen van Nederlandsche vestingen, die hij in samenwerking met zekeren Francesco da Marchi zou uitgeven; maar van de uitgaaf is niet gekomen (Zie Pinchart, Messager des sciences histor. 1855, 165 sqq.). — Antoine Olivier, van wien een gedicht voor de *Descrittione*, is waarschijnlijk de schilder, die bij de verrassing van Mons in 1572 een rol speelde. *Noot van* Prof. R. Fruin.

2) Deze plaat is dáárom bijzonder belangrijk omdat zij de eenige afbeelding is waarop de voorgenomen vergrooting der O. L. V. kerk voorkomt; naderhand werd het bijgebouwde weder afgebroken en de materialen gebruikt om de kerk, na den brand, te herstellen. De grondslagen dier vergrooting bestaan nog. Ik dank deze opmerking aan den heer P. Génard, archivaris van Antwerpen.

Stadhuis te Antwerpen (kopergravure) met adres: „Martinus Petrus excudebat in insigni Aurei fontis „prope Novā Borsam."

's Hertogenbosch (vogelperspectief).
Mechelen (vogelperspectief).
Holland en Utrecht (kaart).
Amsterdam (plan).
Vlaanderen (kaart).
Gent (plan).
Brugge (plan).
Iperen (vogelperspectief).
Henegouwen (kaart).
Luik (plan).

II. *Fransch.* 1567. (Akademische Bibliotheek te Leiden).

In hetzelfde jaar verscheen eene fransche vertaling, onder den titel:

Description |de| tout le Païs-Bas |autrement dict| la Germanie inferieure, |ou| Basse-Allemaigne. |par| Messire Lodovico Guicciardini Patritio Florentino.| Avec diverses Cartes Geographiques dudit païs. Aussi |le pourtraict d'aucunes Villes principales selon leur |vray naturel, pour entendre plus facilement la- |dicte description.| Grandement utile à toutes sortes de gens, soyent lettrez ou Gen- |tils hommes, marchants, ou aultres, pour la bonne instru- |ction contenue en cest oeuvre, concernant le fait de la iu- |stice, police, loix, coustumes, & autres qualitez dudit païs |universel, & de chacune province en particulier.| Avec ung ample discours sur le faict de la negotiation et |trafique des marchandises qui se fait audit pays.| Plus une table ou indice des choses plus memorables contenües |en ladicte oeuvre.| Scruta ÷|=|÷ mini. |En Anvers,| Par Guillaume Silvius, imprimeur du Roy.| M.D.LXVII.| Avec privilege du Roy.| — *fol.*

Titel in denzelfden rand en de drie daaropvolgende blzz. geheel gelijk aan de Ital. uitgave van 1567. — 20 ongen. blzz., waarop: Nicolaus Grudius Nicolaius ad Arnum; In Ludovici Guicciardini Belgicae descriptionem Gasparis Scheti; Alexander Grapheus C. F. in Ludovici Guicciardini descriptionem Belgicam; Ad D. Ludovicum Guicciardinum, in suas Belgii illustrationes, carmen Joan. Latomi; Eiusdem Ogdoades vernaculae, hetzelfde door hem in 't Latijn vertaald; Expostulatio Belgiae ad Ludovicum Guicciardinum per Theodorum de Berty; Stephano Ambrosio Schiappalaria al Sor Lodovico Guicciardini; Ottaviano Palma al Sor Lodovico Guicciardini; Senno Poggini, a M. Lodovico Guicciardini; Ant. Olivier sur la Description Belgique du Seigneur Louys Guicciardin; Lucas d'Heere Peintre Gantois au lecteur; Εἰς ἱστορίαν Λοδουΐκου τοῦ Γουϊκκαρδίνου. Γεραρτοῦ Φαλκεμπυργείου Σικάμβρου; een ander: Τοῦ αὐτοῦ; Opdracht: „Au Grand Roy catholicque", gedagt. 20 Oct. 1566; „Lodovico Guicciardini au lecteur", van denzelfden datum; Opdracht der Fransche vertaling „A Madame Marguerite d'Aus„trice, Duchesse de Parme", gedagt. 16 Aug. 1567. — blz. 1—389. — L'indice, ou la table etc. 24 ongen. blzz.

Blijkbaar met zeer weinig zorg gedrukt; de pagineering loopt: 1—36, 38—49, 56, 51, 55, 53, 54, 52, 56, 52, 62—76, 76, 78—89, 80, 91—114, 195, 116, 117, 198, 199, 120—158, 145, 146, 161—164, 135, 136, 167—183, 185, 185, 186, 198, 183, 189—197, 187, 199—241, 224, 243—256, 237—40, 243, 242, 243—268, 281—288, 279—292, 283, 294—312, 115, 312, 115, 316—330, 333—336, 339, 336, 337—366, 376, 368—389.

Woordelijke, en helaas! hier en daar slordige, [1]) ver-

---

1) Zoo vertaalt hij b. v. — de Heer Génard heeft het aangetoond in zijn artikel in de Vlaamsche school, v. 1869, over het Antwerpenaarschap van Quinten Massys, — „della medesima terra" met „de la même ville."

M.D.LXVI Jar, zusamen getragen: Ietzund| aber ausz dem Italiänischen Original, gemeinem Vatterlandt zu gutem,| auff das trewlichest verteutschet,| Durch| Danielen Federman von Memmingen.| Mit Key. May. Gnad und Freyheit.| Getruckt zu Basel bey Sebastian| Henricpetri.| — *fol.*

Titel; *verso:* blank. — 22 ongen. blzz., waarop: Opdracht van D. Federman von Memmingen aan Gebhart, Aartsbisschop v. Keulen, gedagt. 1 Maart 1580; Lobspruch dem Translatori dieses Operis zu Ehren unnd gefallen gestellet durch Hulderichum Frölich Plauensem, (acrostichon met de woorden: Dicite Theutonici laudem, describite rithmi virtutem Domini compatris atque mei.); Opdracht van G. aan Philips II, gedagt. 20 Oct. 1566; L. G. an den Leser; In Ludovici Guicciardini Belgicae descriptionem Gasparis Scheti; Register aller Landtschafften u. s. w. so in diesem Buch begriffen. — Blz. 1—33, 38—335. — Op het laatste blad: Getruckt zu Basel, durch Seba-| stian Heinricpetri, im jar nach unsers Erlösers und| Säligmachers Geburt M.D.LXXX.| *verso:* Drukkersmerk.

De tekst is eene woordelijke vertaling van het Italiaansch oorspronkelijke; zelfs is bij de beschrijving van Haarlem het bericht omtrent de uitvinding der boekdrukkunst geheel onveranderd gelaten. Slechts twee bijvoegingen heeft de vertaler zich veroorloofd en wel: op blz. 22: „Wässer so in den Rhein lauffen", een lijstje der in den Rijn uitloopende rivieren, een halve blz. groot; en op blz. 93—101, achter het bericht omtrent de Orde van het Gulden Vlies: „Hernach zu mehrerm „Bericht ausz einem andern Buch, von Wort zu Wort, „etliche Artickel und alte Satzungen, welche in dem „Orden der Guldin Flüsz begriffen gemehret und ge„mindert worden, und Herr Ludwig Guicciardin nicht „gesetzt hat." Het hier bedoelde „anderes Buch" is

Münsters Cosmographia, waarvan verschillende uitgaven bij Henricpetri veschenen waren en waaruit ook de eerste vermeerdering is geput.

Vier kaarten in houtsnede versieren deze uitgave, namelijk:

Algemeene kaart „Belgica ist zwischen dem Rhein, Mosz, Seyne und dem Grossen Meer beschlossen" enz.; eene kopij van de kaart in de uitgave van 1567. (I).
op blz. 14, 15: „Rheinstroms ursprung sampt dem „Schweytserlandt und anstossenden Ländern";
op blz. 17, 18: „Die ander Tafel des Rheinstroms be„greiffendt die Pfaltz, Westereich, Eyfel xc.";
en op blz. 20, 21: „Die Dritte Tafel des Rheinstroms „inhaltende das Nider Theutschlandt."

Deze drie kaarten zijn dezelfde, die in Münsters Cosmographia v. 1572 voorkomen onder de benamingen: Helvetiae tabula; Secunda Rheni tabula, en Brabantia. III. Rheni tabula. De titel der algemeene kaart: „General Tafel des gantsen Belgicae" is omgeven van een fraaien houtsneêrand, voorstellende den mensch op weg naar de „Arx verae felicitatis", opgehouden door de zonden, terwijl de deugden hem sterken, met het monogram,]ᴴ[. De titels der drie andere kaarten, respectievelijk op blz. 13, 16 en 19 zijn door eenvoudiger houtsneêranden omgeven.

Verder bevat het werk 100 houtsneden, kaarten, plans van steden, portretten, wapens enz. enz. voorstellende, waarvan echter slechts de volgenden van geschiedkundig belang *kunnen* zijn:

op blz. 2. Landtafel des Landts Belgica (Frankrijk).
*65. Kaart v. Brabant.
68. Gezicht op Leuven.
77. Waare Abconterfehtung der Statt Antorff (plan).
148. Gezicht op 's Hertogenbosch.

op blz. 174. Gezicht op Mechelen.
*194. Kaart van Friesland, Groningen, enz.
197. Gezicht op Groningen. M.D.LXXII.
*203. Kaart van Holland.
208. Wahre Conterfaktur der Statt Haerlem (plan).
*213. Contrafactur der Statt Amsterdam (plan).
*217. Portret van Erasmus.
230. Ware Contrafactur der Statt Utrecht (plan).
*249. Kaart van Vlaanderen.
**257. Ware Contrafactur der Statt Bruck (Brugge. plan).
285. Gezicht op Atrecht.
295. Gezicht op Bergen in Henegouwen.
*311. Gezicht in vogelperspectief op Thionville.
219. Gezicht in vogelperspectief op Luik.
326 Bombardement van Dinant.
331. Aken (plan).

De met * gemerkte houtsneden komen reeds voor in Münsters Cosmographia van 1572; het plan van Brugge, met ** gemerkt, is eene verkleinde kopij van dat in de Italiaansche uitgave van G. van 1567 voorkomende. Ik heb niet kunnen opsporen of de overige plans, kaarten en gezichten op steden enz. voor dit werk zijn vervaardigd dan of ze vroeger reeds in andere werken voorkomen.

Het werk schijnt in Duitschland goed verkocht te zijn; in 1582 verscheen er ten minste een nadruk van deze vertaling doch zonder den naam des vertalers:

V. *Duitsch.* 1582. (Koninklijke Bibliotheek).

Beschreibung| Desz Niderlands ur-| sprung, auffnemen und herkommen.| In welcher beides der darinn begriffenen Landen,| Fürstenthumben, Herrschafften, Stätten, Schlössern, und| ander namhafftesten Oerter Ankunfft,

zunemen, begriff und| Gelegenheiten: Dañ auch derselben Einwohnern, und Land-| volcks Natur, Sitten, Gebreuche, Policeyen, Privilegien,| Statuten, Regimentsordnungen, Gewerb und Handtierun|gen, &c. eigentlich begriffen und erklärt werden. Sonderlich| aber von der Statt Antorff, sampt den gewaltigen Kauff-|mannsschätzen und Händeln, so alda zu Wasser und Land in| alle Welt getrieben werden: Von den fürnemsten Kriegen,| Schlachten und andern denckwirdigen Geschichten: Der El-| testen Geschlechter urkunfft, und löblichen Thaten: Vieler| neuwer Kunst erfindungen:| Den weiten gefährlichen Schiff-| fahrten: Sampt viel und mancherley andern| namhafften Sachen.| Erstlich durch den hochgelehrten Herrn Ludwig Guicciar-| din, alles mit fleisz in Italiänischer Sprach beschrieben: jetzund| aber von newen durch einen liebhaber der Histori, auffs| treuwlichst und verständlichst in unser Hoch| Teutsch transferiert.| Beneben einem volkommenen Register, aller| denckwürdigsten Sachen.| Gedruckt zu Franckfurt am|Mayn, &c.| M.D.LXXXII.| — *fol.*

Blz. 1 Titel in fraaien houtsneêrand, met het monogram I. A.; blz. 2 blank; blz. 3 „Ludovicus Guicciardinus an den Leser", gedagt. 20 Oct. 1566. — blz. 4—219. — „Register aller Niderländischen Landschafften", onz. 12 ongen. blzz. — Aan het einde: Gedruckt zu Franckfurt am|Mayn durch Peter Schmidt, In verlegung| Sigmund Feyerabends.| M.D.LXXXII.|.

De tekst is eene woordelijke herdruk van de Duitsche vertaling van 1580; zonder platen.

Intusschen had Guicciardini een tweede vermeerderde uitgave van zijn boek bewerkt, die in 1581 te Antwerpen was verschenen, en die wij nu willen beschouwen tesamen met de vertalingen in verschillende talen, waaraan deze tweede uitgave ten grondslag strekte.

VI. *Italiaansch.* 1581. (Koninklijke Bibliotheek).

Descrittione| di M. Lodovico| Guicciardini patri-| tio Fiorentino,| di tutti i Paesi Bassi,| altrimenti detti| Germania inferiore.| Con tutte le carte di Geographia del paese, & col| ritratto naturale di molte terre principali;| Riveduta di nuovo, & ampliata per tutto piu| che la meta dal medesimo autore.| Al Gran Re cattolico| Filippo d'Austria.| Con amplissimo Indice di tutte le| cose piu memorabili.| In Anversa,| Apresso Christofano Plantino, Stampatore Regio.| M.D.LXXXI.| — *fol.*

Voortitel: Descrittione di tutti i Paesi Bassi; *verso:* een fraaie gravure, „Crispine inv.", met het monogram A-Θ-B. (Crispin van den Broeck, gegraveerd d. Abr. de Bruyn). — Titel in fraai frontispice, met aan de eene zijde de godin der aarde, aan de andere Neptunus, aan den voet een liggende leeuw; *verso:* de wapens der 17 provinciën als rand, in het midden open; 3e blz. een fraai frontispice, de kunsten en wetenschappen voorstellende, in het midden open; (in de open ruimte van het verso van den titel is gewoonlijk een papierruit geplakt met het wapen van den Spaanschen koning; in die van de 3e blz. een fraai gegraveerd portret van Philips II, met het omschrift: „*Philippus D. G. Hispaniarum Sici-„liae Neapolis Rex Archidux Daustriae &c.*" en de opschriften: „*Nec spe nec metu*" en „*iam illustrabit omnia*"; *verso* (blz. 4): het wapen van Guicciardini, in houtsnede met het monogram A W, met het opschrift: „Larme de Guicciardini" en de spreuk: „*Ne quid nimis.*" — 14 ongen. blzz., waarop de volgende verzen: Nic. Grudius Nicolaius ad Arnum Carmen; In Lud. Guicciardini Belgicae descript. Gasp. Schetus; Alexander Graphaeus c. f. in Ludovici Guicciardini descriptionem Belgicam; Ad D. Ludovicum Guicciardinum, in suas Belgii illustrationes, carmen Joan. Latomi; Eiusdem Ogdoades

vernaculae; dit laatste door hem in 't Latijn vertaald; Expostulatio Belgiae: ad Ludovicum Guicciardinum per Theodorum de Berty; Stephano Ambrosio Schiappalaria al Signor Lodovico Guicciardini; Senno Poggini, a M. Lodovico Guicciardini; Ant. Olivier sur la description Belgique du Seigneur Loys Guicciardin; Εἰς ἱστορίαν Λοδουΐκου τοῦ Γουϊκκαρδίνου. Γεράρτου Φαλκεμβουργείου Σικάμβρου; een ander: Τοῦ αὐτοῦ; Opracht: „Al Gran Re Cattolico" gedagt. 20 Oct. 1566; „Lodovico Guicciardini „al lettore", van denzelfden datum. — Blz. 1—558. — Tavola et indice de nomi enz. 18 ongen. blzz.

Volgens den titel „ampliata per tutto più che la meta", wat echter wel wat overdreven is. De voornaamste vermeerderingen zal ik hier aanwijzen.

Ofschoon de toespraak aan den lezer van dezelfde dagteekening is als die in de uitgave van 1567 (20 Oct. 1566) is er hier en daar wat in veranderd en tusschen den voorlaatsten en laatsten zin dit ingevoegd: „Diro „ancora, che nel descrivere, & porre le carte di geogra„fia" tot „approvato da ognuno", eene aanwijzing dat, op het voetspoor van Mercator, Ortelius e. a., de kaarten niet altijd met het noorden naar de bovenzijde van het boek zijn geteekend, en dat men den last zeer gemakkelijk kan wegnemen, door, zooals G. vrij naief zegt, „voltare il libro." Men moet het maar weten! — In het hoofdstuk „Fiumi principali" is de beschrijving van het riviertje *Chiero* bijgevoegd; in het hoofdstuk „Selve e boschi principali" die van *Neerdal* bij Leuven; en in de beschrijving van de: „Sette selve „nel paese di Frisia" eene bladzijde over de woorden, op deze bosschen betrekkelijk, van Silius Italicus (De bello Punico l. X). De woorden zelven worden aangehaald in 6 latijnsche regels: „Ut canis occultos etc."; in het artikel Antwerpen eene bijvoeging over de Duitsche Hanze en een lofrede op de Plantijnsche drukkerij;

bij Gelderland aanhalingen uit verschillende schrijvers (Franciscus Irenicus, Sidonius, enz.) over vroegere bewoners; bij Friesland is de verhandeling over den turf, die in de uitgave van 1567 slechts een blz. beslaat, tot ruim 5 blzz. uitgebreid, waarbij o. a. een aanhaling uit een reisverhaal van 1577; Groningen, dat in de 1e uitgave nauwelijks een blz. inneemt, beslaat hier 6 blzz.; bijgevoegd is nog op 4 blzz. „Privilegium anni VIIIc et „II quod Imperator Carolus Magnus dedit Frisiis." De stedebeschrijvingen zijn zeer vermeerderd; b. v., bij Haarlem, waar G. in de uitgave van 1567 deze stad noemt als de bakermat der boekdrukkunst, doch reeds zijn verhaal besluit met de woorden: „quel che ne sia alla verità, „non posso, nè voglio giudicare", voegt hij er hier bij: „Ma veggiamo quel che ne dice Polidoro Vergilio nel „suo ritratto, *de inventoribus rerum*", en laat een tienregelig uittreksel uit dat werk volgen, waarin Guttenberg als uitvinder der boekdrukkunst wordt aangewezen; verder à propos van de boekdrukkunst eene uitweiding over de verdiensten van den boekdrukker Aldus Manutius; bij Leiden eenige roemvolle woorden over Janus Dousa, (over de Akademie wordt niet gesproken!) en een blz. gewijd aan de beschrijving van Rijnsburg; bij Utrecht is een blz. bijgevoegd, een bericht bevattende omtrent de verwoesting van de Domkerk door Bisschop Adelbold van Utrecht en hare herstelling door denzelfden; een bericht omtrent de ridderschappen van Malta en van de Duitsche orde en over de gebouwen der geestelijke orden; verder is één regel over Paus Adriaan VI, in de uitgave van 1567, hier uitgebreid tot ruim een blz., die een kort levensbericht van dien paus behelst en besloten wordt door zijn bekend grafschrift; bij Biervliet een viertal regels over de uitvinding van het haringkaken door Willem Beukelsz. in 1397; bij Werwick 28 regels gewijd aan Martinus Castelein, een man, die sedert zijn tweede jaar

blind zijnde, kunstenaar was in het maken van orgels, violen en ander houtwerk, een bericht dat blijkbaar op een bezoek aldaar steunt; bij Lannoi een bericht omtrent het geslacht de Lannoi en de aanwijzing dat in die plaats de beroemde Franciscus Raphelengius, Plantijn's schoonzoon, het levenslicht zag; aan het einde van de afdeeling „Fiandra" twee bladzijden over de begrafenis van Karel V, met zijn grafschrift; in het artikel „Hainault" is de beschrijving van Condé verplaatst; in „Namurra" is eene beschrijving van Dave aan de Maas bijgevoegd; in de beschrijving van Luik een bericht over het plan van een kanaal van de Demer naar de Maas, even bezuiden Maastricht.

Verder zijn vele beschrijvingen uitgebreid, de meeste echter woordelijk herdrukt. In de beschrijving van den staatkundigen toestand werd niets veranderd, zoodat als waardigheidbekleeders nog de namen van die van 1567 worden genoemd; zoo vindt men aan het slot van de beschrijving van Vlaanderen (blz. 454): „E governata al „presente la Fiandra Fiammingante, & quella parte della „Imperiale dal Principe de Gavre, Conte d'Eghemont, „ecc.", den man wiens hoofd reeds in 1568 was gevallen.

De kaarten, platen en plans ten getale van 57, eigenlijk slechts 55, allen in kopergravure, zijn elk op twee bladzijden gedrukt, die in de pagineering zijn begrepen. [1]) Zij komen in deze volgorde voor:

Algemeene kaart.	Leuven (plan).
Brabant (kaart).	Brussel (plan).

1) Een vergelijking van deze platen met de afbeeldingen van Nederlandsche steden in „Braun & Hogenberg, Civitatis orbis terrarum" hoop ik te geven in een afzonderlijke bibliografische studie over dit hoogstbelangrijke topografische werk. Een voorloopig onderzoek doet mij sterk vermoeden dat de plans in Guicciardini de oorspronkelijken, die van Hogenberg kopijen zijn.

Antwerpen (plan, m. datum .1581).
Beurs te Antwerpen.
Onze L. Vrouwekerk te Antwerpen.
Stadhuis te Antwerpen.
Hanzehuis te Antwerpen.
's Hertogenbosch, Gezicht op,
Maastricht (plan).
Lier (plan).
Limburg, Gezicht op,
Mechelen (plan).
Gelre en Zutfen (kaart).
Nijmegen (plan).
Roermond (plan).
Zutfen (plan).
Arnhem (plan).
Deventer (plan).
Friesland (kaart).
Leeuwarden (plan).
Groningen (plan).
Holland (kaart).
Dordrecht (plan).
Haarlem (plan).
Delft (plan).
Leiden (plan).
Amsterdam (plan).
's Gravenhage (plan).
Arcis Britannicae ruinae. (Huis te Britten). Met bijschrift v. A. Ortelius. (Muller, Historieplaten N°. 88).
Utrecht (plan).
Zeeland (kaart).
Middelburg (plan).
Vlissingen (vogelperspectief).
Vlaanderen (kaart).
Gent (plan).
Brugge (plan).
Iperen (plan).
Grevelingen (plan).
Rijssel (plan).
Douay (plan).
Doornik (blz. 440—441 blank, met het opschrift: „Per „causa della guerra no s'è „ancor' potuto havere il „ritratto di questa città al naturale.")
Aalst (plan).
Artois (kaart).
Atrecht (plan).
Kamerijk (blz. 470—71 blank, met hetzelfde opschrift als bij Doornik).
Henegouwen (kaart).
Bergen (plan).
Valenciennes (plan).
Luxemburg (kaart).
Luxemburg (plan).
Namen (kaart).
Namen (vogelperspectief).
Luik (kaart).
Luik (vogelperspectief).
Aken (plan).

Aan erkenning van zijn werk schijnt het Guicciardini niet ontbroken te hebben, iets dat vooral bij de tweede uitgave en de vertaling daarvan bleek. Het gedeelte, dat over Antwerpen handelt, had hij, onder dagteekening van 20 Oct. 1566, aan den Raad dier stad opgedragen. Uit de resolutiën van den Raad blijkt dat hij op Maandag 6 Maart 1581 in de raadsvergadering aanwezig was, een exemplaar van dezen 2en druk aanbood en met een gouden keten van twee honderd gulden werd vereerd. (Zie Bijlage A). De Raad der stad Utrecht vereerde Plantijn vijff ponden groot voor deze beschrijving, en wel meer bepaald voor de fransche vertaling. (zie Bijlage B). Van Plantijn ontving hij voor deze uitgave een honorarium van fl. 396.—, waarvan 40 gulden in boeken. [1]) De prijs in den handel was fl. 7.— en gebonden fl. 7.15 st. [2])

---

1) In het Grootboek van het huis Plantijn, over 1572—1584, geteekend ++, blz. 403, komt onder het hoofd van Guicciardini, voor:

1581. „doibt avoir pour aultant que C. Plantin luy accorde les E „50 de ses descriptions pr payemēt des trauaulx en ladte oeure „— Val. fl. 356/0.

verder:

„An 5e de Iuillet 1581 mon père" (Plantijns dochter Martina schreef dit) „luy a accorde encores la somme de quarante flo„rins en liures oultre la somme suditte" — Val. fl. 40/0

Deze opgaven heb ik te danken aan de welwillendheid van den Heer Max Rooses, Conservateur van het Museum Plantijn.

2) Deze tweede vermeerderde uitgaaf was zeker reeds eenige jaren vroeger door Willem Silvius, den uitgever der 1e editie, voorgenomen en voorbereid. Naar het schijnt had hij zich tot eenige stadsregeeringen gewend met verzoek om subsidie in de kosten van het teekenen en graveeren der platte gronden. In het Stadtboek van Utrecht van 1579—'80 vindt men, dat hem van wege de stad toegevoegd is: „tot hulp eñ onderstand van sijn costen, gehadt eñ noch te doen, om in druck uyt te geven de beschrijvinghe der ganser Nederlanden eñ voor 't conterfeytselen der steden eñ sonderlinge mede van deser stadt, 30 £." Denkelijk zal hij gelijk verzoek ook wel aan andere steden hebben gericht, hoewel

, Was aan Silvius reeds onder dagteekening van 28 Sept. 1565 een privilegie voor den tijd van tien jaren verleend

---

mij daarvan geen bewijzen zijn voorgekomen. Voor hij met drukken begon stierf hij, in Augustus of September 1580. Nu nam Chr. Plantijn de taak over. Hij herhaalde het verzoek, door zijn voorganger aan de steden gedaan, en kreeg insgelijks van sommige subsidie, met name van Utrecht, 30 £, blijkens de post in het stadtboek van 1580—'81, (zie Tijdschrift van Van der Monde, VIII, blz. 382, hierachter meegedeeld onder Bijl. B.). Andere steden belastten zich zelf met het vervaardigen en in plaat brengen van haar plattegrond. Dat zegt Plantijn zelf op de laatste blz. der fransche uitgaaf (zie Bijl. C.): „Ainsi s'est „il ensuivi que nous avons recouvert et faict tailler toute les cartes des„dictes Provinces, & de plusieurs villes d'icelles au mieux qu'il nous a esté „possible, *selon les patrons qu'il a pleu a quelques ungs des Magistrats „d'aucunes d'icelles villes nous envoyer liberalement etc.*" En dat hij dit met waarheid zegt, kan blijken uit de stadsrekening van Leiden, waarin op 22 Aug. 1580 geboekt staat: „Aan Jan Liefrinx 40 gl., van 40 gr. 't stuck, voor het teekenen van de stad op platte forme eñ op 't perspectief, om naer Antwerpen gesonden te worden aen Christoffel Plantijn, eertijdts drucker, eñ gestelt te worden in het boeck van Guiardyn, volgens belofte van de stadtswegen aen Plantyn gedaen." Uit dien hoofde bezitten de plattegronden, die in deze tweede uitgaaf voorkomen, voor ons zoo hooge waarde; zij zijn middelijk of onmiddelijk van de steden zelf bezorgd en volkomen te vertrouwen. Bij het ter perse leggen van het boek waren nog niet alle gereed; zij kwamen allengs in; van daar dat de exemplaren dezer uitgaaf verschillen; in sommige komt van Mechelen nog de oude houtsnede van Silvius voor, in andere is die vervangen door de latere gravure. Vollediger dan eenig exemplaar van de Italiaansche uitgaaf, dat mij onder de oogen is gekomen, is de Fransche van het volgende jaar. Daarin komt van meer dan eene Zuid-Nederlandsche stad de plattegrond voor, die in de Italiaansche „per causa della guerra" niet gegeven had kunnen worden. *Noot van* PROF. R. FRUIN.

Silvius, de vroegere uitgever van Guicciardini, werd, zooals bekend is, op 2 Maart 1577 gevangen genomen, als beschuldigd van deel te hebben genomen aan den beeldenstorm in de O. L. V. kerk. Na in vrijheid te zijn gesteld nam hij de partij van den Prins van Oranje en bracht Breda door list tot overgave, op 4 October 1577. Hij vertrok toen naar Leiden en was daar tot aan zijn dood drukker der Staten.

voor Guicciardini's beschrijving, en voor eventueele vertalingen, aan Plantijn werd op 1 Juli 1580 privilegie voor den tijd van twaalf jaren verleend voor elke uitgave in welke taal ook, „Latinè, Italicè, Gallicè, Germanicè & „quavis alia lingua."

Eene duitsche vertaling van deze uitgave is mij onbekend; eene latijnsche vertaling evenmin. Eene fransche vertaling gaat nu het onderwerp onzer beschouwing uitmaken:

VII. *Fransch.* 1582. (Koninklijke Bibliotheek).

Description| de touts les| Pais-Bas,| autrement appellés| la Germanie inferieure, |ou| Basse Allemagne;| par Messire Louis| Guicciardin Gentil-|homme Florentin:| Maintenant reveue, & augmentée plus que de |la moictié par le mesme Autheur.| Avec toutes les Cartes Geographicques desdicts| Pais, & plusieurs pourtraicts de villes| tirés au naturel.| Avec Indice tresample des choses| les plus memorables.| A Anvers,| De l'Imprimerie de Christophle Plantin,| M.D. LXXXII.| — *fol.*

Voortitel: La Description de tous les Païs-bas; *verso:* gravure als bij uitgave VI. — Titel in fraai frontispice als uitgave VI.; *verso:* dezelfde rand als bij uitgave VI, doch hier in het midden de spreuk: „Concordia res par„vae crescunt, discordia maximae dilabuntur. Sallust."; 3e blz. hetzelfde frontispice als bij uitgave VI, doch hier in het midden: „Discite iustitiam moniti, et non tem„nere divos. Virg."; (de opene ruimten, waar in uitgave

Ik vermoed dat Plantijn reeds bij Silvius vertrek zijn materialen gedeeltelijk heeft overgenomen. Zoo vinden wij, zooals ik boven reeds aanmerkte *alle* houtblokken, die voor Guicciardini's eerste uitgaven dienden, thans onder de reliquien van het huis Plantijn. Dat de overname niet na Silvius' dood plaats had, blijkt uit den datum van het privilegie aan Plantijn verleend (1 Juli 1580), terwijl Silvius eerst in Augustus of September stierf.

VI de twee spreuken: „Nec spe nec metu" en „iam „illustrabit omnia" staan, zijn hier open); *verso*: blank. — 14 ongen. blzz., waarop: Nico Grudius Nicolaius ad Arnum; In Ludovici Guicciardini Belgicae descriptionem Gasparis Scheti; Ad Belgicam a Lud. Guicciardino descriptam Iusti Lipsi scazon; Alexander Graphaeus c. f. in Ludovici Guicciardini descriptionem Belgicam; Ad D. Ludovicum Guicciardinum in suas Belgii illustrationes, carmen Joan. Latomi; Eiusdem Ogdoades vernaculae; dit laatste door hemzelven in 't Latijn vertaald; Expostulatio Belgiae: ad Ludovicum Guicciardinum per Theodorum de Berty; Stephano Ambrosio Schiappalaria al Signor Lodovico Guicciardini; Senno Poggini, a M. Lodovico Guicciardini; Ant. Olivier sur la description Belgique du Seigneur Loys Guicciardin; Εἰς ἱστορίαν Λοδονίκου τοῦ Γουικκαρδίνου Γεράρτου Φαλκεμπυργείου: een ander Τοῦ αὐτοῦ; Lodovico Guicciardini au lecteur, gedagteekend: „Anvers, 1566." — Description etc. traduit d'Italien en langue Françoise par F. de Belle Forest, Commingeois." blzz. 1—495. — Table des noms etc. 21 ongen. blzz. — Table des pages du livre, ausquelles se doivent referer les Cartes etc. 2 ongen. blzz. — „A tous Seigneurs, magistrats etc." par Chr. Plantin, gedagt. Anvers, 15 déc. 1581, en hetzelfde in het Hollandsch, gedagt. 30 Nov. 1581. 2 ongen. blzz.

Dat de ware volgorde zóó is en niet zooals die aangegeven wordt in Ruelens, Annales Plantiniennes, blz. 243, is duidelijk daar bovenstaande collatie werd vervaardigd naar een ex. door Plantijn zelven ten geschenke gegeven, zooals blijkt uit zijn eigenhandig inschrift.

Woordelijke vertaling van uitgave VI; waar op de 2 eerste bladen in die uitgave papierruiten zijn geplakt met het wapen en het portret van Philips II, zijn hier echt Nederlandsche spreuken gedrukt; ook de opdracht „Al Gran Re Cattolico" ontbreekt; ik meen daaruit te

mogen opmaken dat men twee soorten van exx. in den handel bracht, de eene ingericht voor de Noordelijke gewesten, de andere voor hen, die Oostenrijk nog huldigden. De platen zijn zeer vermeerderd en hier voor het eerst op losse bladen gedrukt, buiten de paginatuur; terwijl er in uitgave VI slechts 55 waren, vindt men er hier reeds 78. De 23 nieuwe zijn de volgende:

Tienen (plan).	Doornik (plan).
Bergen op Zoom (plan).	Kamerijk (vogelperspectief).
Geldern (plan).	St. Omer (plan).
Kampen (plan).	Cimai (plan).
Zwolle (plan).	Marienburg (plan).
Franeker (plan).	Landreci (plan).
Enkhuizen (plan).	Avesnes (plan).
Hoorn (plan).	Philippeville (plan).
Schoonhoven (plan).	Beaumont (plan).
Rotterdam (plan).	Charlemont (plan).
Brielle (vogelperspectief).	Walcourt (plan).
Sluis (plan).	

Het plan van Doornik en het gezicht op Kamerijk zijn de platen, die in uitgave VI wegens den oorlog achterwege bleven. Hoe Plantijn de waarde van het werk wilde verhoogen door juiste beschrijvingen en plans van de stedelijke besturen zelve ontvangen, blijkt uit zijn brief: „A tous Seigneurs" etc. (zie Bijlage C).

Uit dien brief blijkt ons ook dat de platen afzonderlijk te krijgen waren; zooals hij zegt: „pour le plaisir „& commodité de ceux qui les desireroyent avoir *à part*, „ou bien conioinctes avec ledict livre." In de boeken van het huis Plantijn komt echter geen levering der afzonderlijke platen voor; wel van het werk zonder platen; de prijs kompleet was fl. 7.— en gebonden fl. 8.—; zonder de platen fl. 2. 10 st.

Voor dat wij de hollandsche vertaling naar de uitgave van 1581 (uitgave VI), benevens de vermeerderde herdruk-

ken van de fransche vertaling (uitgave VII) bespreken, willen wij de derde en laatste oorspronkelijke uitgave, door Guicciardini zelven herzien en vermeerderd, beschouwen:

VIII. *Italiaansch.* (Koninklijke Bibliotheek).

Descrittione| di M. Lodovico| Guicciardini, gentil-|huomo Fiorentino,| di tutti i Paesi Bassi,| altrimenti detti| Germania inferiore.| Con tutte le carte di Geographia del paese, & col| ritratto al naturale di molte terre principali;| Riveduta di nuovo, & ampliato per tutto la| terza volta dal medesimo autore.| Al Gran Re Cattolico| Don Filippo d'Austria.| Con amplissimo Indice di tutte| le cose piu memorabile.| In Anversa,| Apresso Christofano Plantino, Stampatore Regio.| M.D.LXXXVIII.| — *fol.*

De 6 eerste blzz. geheel gelijk aan uitgave VI. — 18 ongen. blzz., waarop: Opdracht „Al Gran' Re Cattolico," gedagt. 20 Oct. 1566; Lodovico Guicciardini al lettore, gedagt.: Anversa, 20 Nov. 1587; Nico Grudius ad Arnum; In Ludovici Guicciardini Belgicae descriptionem Gasparis Scheti; Ad Belgicam a Ludo. Guicciardino descriptam Justi Lipsi scazon; Alexander Grapheus C. F. in Ludovici Guicciardini descriptionem Belgicam; Ad D. Ludovicum Guicciardinum, in suas Belgii illustrationes, carmen Joan. Latomi; Eiusdem Ogdoades vernaculae; dit laatste door hemzelven in het Latijn vertaald; Expostulatio Belgiae, ad Ludovicum Guicciardinum per Theodorum de Berty; Εἰς ἱστορίαν Λοδουίκου τοῦ Γουικκαρδίνου Γεράρτου Φαλκεμβουργείου Σικάμβρου; een ander Τοῦ ἀυτοῦ; Stephano Ambrosio Schiappalaria al Signor' Lodovico Guicciardini; Senno Poggini, a M. Lodovico Guicciardini; Ant. Olivier sur la Description Belgique du Seigneur Loys Guicciardin. — Blz. 1—432. — Tavola et indice de nomi, etc. 18 ongen. blzz.

De toespraak aan den lezer bevat, behalve een herdruk van die in de uitgave van 1567 (uitgave I), aan

het einde eenige opmerkingen omtrent deze derde uitgave. Vooreerst het bericht dat de platen ditmaal (wat trouwens bij uitgave VII ook reeds het geval was) op losse bladen gedrukt zijn, om, behalve de algemeene kaart, die vooraan moet geplaatst worden, te zamen achter het werk te kunnen gebonden worden. Bij de meeste exemplaren zijn de platen echter door het werk verspreid. Alleen de plaat van Antwerpen maakt een uitzondering, daar zij „per privilegio speciale" in den tekst is gedrukt en wel op blz. 82 en 83; ten tweede zijn, in plaats van de namen der overleden of niet meer regeerende waardigheidsbekleeders, die der nieuwe geplaatst, met behoud nochtans van de opgaven van 1566; verder wordt er niet gesproken over de versterkte plaatsen, die in den oorlog genoemd worden, omdat de meesten en misschien allen (het zijn G's woorden) geslecht of ontmanteld zullen worden; evenmin van de gouvernementen, die, zoolang de oorlog duurt door Z. M. zijn gevestigd en ook niet van de veranderingen in de kloosters en heerlijkheden, die door de onlusten zijn vernield en verwoest, omdat zij wel zullen hersteld worden in den ouden staat zooals zij vroeger beschreven zijn. Intusschen (roept hij uit) zullen zij tot herinnering dienen aan de dwalingen van slechte menschen, en tot leering van het nageslacht! — De tekst is grootendeels letterlijk herdrukt, zelfs zonder eenige zorg, waardoor de helderheid zeer wordt geschaad. Zoo vindt men, b. v., in uitgave I (1567) bij de algemeene beschrijving van Holland een bericht omtrent een voorval bij Haarlem, ten bewijze van de onvastheid van den grond met de woorden: „Et che così sia un' accidente mirabile seguito „due anni sono, ecc." *dus* in 1564; in de uitgaven van 1581 (uitgave VI) en in deze van 1588 vindt men nog altijd „due anni sono, ecc.", waaruit men zou kunnen afleiden dat de zaak in 1579 of in 1585 is gebeurd.

Onder de vermeerderingen springen vooral in het oog: In het algemeen gedeelte een aanhaling uit Galepinus; in het hoofdstuk „Fiumi principali" een afzonderlijk bericht over de IJssel; in het hoofdstuk „Discorso sopra il mare" eene kleine bijvoeging (drie regels) over den haring en kabeljauw; in „Regimento del Principe nel paese" eene verwijzing naar G's Commentarii; in „Consilio di Stato e privato" en verder overal, waar de namen der waardigheidbekleeders worden genoemd, verandering dier namen. Bij Brussel een bijvoeging omtrent de verberging in 1579 van het Heilige Sacrament van de S[te] Gudule door Diodocus Houwart, en de plechtige terugvoering er van naar die kerk op 13 Juli 1585; bij Antwerpen eene verbetering betreffende het komen van vreemde kooplieden aldaar; een bericht omtrent de benoeming van Kerkmeesters van de Hoofdkerk; een bericht omtrent de: „Tolcamere"; de beschrijving der gebruiken bij bruiloften, feesten, geboorten, doopen en sterven komen in veranderde volgorde voor; onder den titel: „Grandezza & numero di gēte, nelle Terre principali d'Europa", 5 blzz., bevattende een vergelijkend overzicht der bevolking van de verschillende steden van Europa, en eindelijk een bijvoeging omtrent eenige patricische familiën als van der Dilft, Mechelen, Happart, Maes e. a. Nog is deze uitgave vermeerderd met eene beschrijving van Wouwe; bij de beschrijving van Gemblours een bericht van den slag bij G. op 31 Jan. 1578 onder Don Jan van Oostenrijk; bij die van Brabant een halve blz. over de erfopvolging van Brabant en wat daaromtrent door Karel V werd besloten; bij die van Haarlem een bericht omtrent de boekdrukkunst bij de Chinezen; bij die van Enkhuizen een bericht omtrent de vergrooting der haven. Aan het einde der beschrijving van Holland bij het „Discorso del successo „d'Hollanda" is een bladzijde tusschengevoegd „Hor'

„quanto ecc." over den toestand van Holland, Utrecht, Zeeland enz. in 1587, ofschoon in gematigde bewoordingen toch in zeer Spaanschen geest; bij de beschrijving van Luxemburg is het officieele stuk gevoegd, waarbij Luxemburg tot een Hertogdom wordt verheven. De beschrijving van „Niuchasteau" in de Ardennen is weggelaten (de eenige maal dat mij dit voorkwam). Bij de beschrijving van Luik eindelijk is die van den berg Cevremont gevoegd.

De platen zijn ook hier 78 in getal en wel genummerd. Zij komen *geheel* overeen met die in uitgave VII, behalve dat het plan van Antwerpen (N°. 5) tot 1587 is bijgewerkt. De citadel is geheel volbouwd met een gracht er om.

De prijs van het werk werd verhoogd; op 18 junii 1588 vindt men een levering van 3 exx. in de Plantijnsche boeken vermeld à fl. 10.— per exemplaar.

Van deze uitgave verscheen een Latijnsche vertaling door R. Vitellius, maar vóór die vertaling zagen nog een vermeerderde herdruk der fransche vertaling door de Belleforest (uitgave VII) en een hollandsche vertaling naar de tweede Italiaansche uitgave (VI), met vermeerderingen van P. Montanus het licht. Bespreken wij dan de eerstgenoemde:

IX. *Fransch.* (Koninklijke Bibliotheek).

Description| de touts les| Pays-Bas,| autrement appellez| la Germanie inferieure,| ou| Basse Allemagne;| par| Messire Loys Guicciardin| Gentilhomme| Florentin:| Maintenant reveuë, & augmentée plus que de| la moitié par le mesme Autheur;| Avec toutes les Cartes géographicques desdicts| Pays, & plusieurs pourtraicts de Villes| tirez au naturel.| Derechef illustrée de plusieurs histoires &| narrations remarquables.| Avec Indice tresample des choses|

les plus memorables.| — *Aan het einde:* A Amsterdam,| Chez Corneille Nicolas, Marchand Libraire,| demeurant au Livre à escrire.| MDCIX.| — *fol.*

Voortitel; *verso:* De wapens der 17 Provinciën, als rand, in kopergravure; Titel in fraai, in koper gegraveerd, frontispice, een poort voorstellende, waarboven op het kapiteel 6 personen van verschillende stand, een edelman, een magistraatspersoon, een koopman enz.; aan den voet twee jonkvrouwen een schild houdend, waarop twee in elkander geslagen handen een brandend hart houden; aan weerszijde een viertal personen, waarboven aan de ééne zijde een stadskade, waar goederen gelost worden, aan de andere zijde een landgezicht, waarop een boer, die den ploeg door den akker drijft. De plaats waar het adres moest staan is opengelaten, blijkbaar om het adres opteplakken ook van een ander aan wien, zooals wij zullen zien, Cornelis Nicolaesz. een groot getal exemplaren leverde (zie uitgave X); *verso:* Sonnet: „Ant. Olivier sur la Description Belgique du „Seigneur Loys Guicciardin." — 8 ongenumm. blzz., waarop: Ad D. Ludovicum Guicciardinum in suas Belgii illustrationes, carmen Joan. Latomi; Expostulatio Belgiae ad Ludovicum Guicciardinum per Theodorum de Berty; Stephano Ambrosio Schiappalaria al Signor Lodovico Guicciardini; Senno Poggini, a M. Lodovico Guicciardini; In Ludovici Guicciardini descriptionem Belgicam a patre illustratam, door Petrus Montanus Junior; Lodovico Guicciardini au lecteur, gedagt. „d'Anvers 1566"; Table des pages, ausquelles se doivent referer les Cartes et les pourtraicts des villes. — Description etc. traduite d'Italien en langue Françoise, par F. De Belle Forest, Commingeois. blzz. 1—483. — Table des noms etc. 27 ongen. blzz.

Woordelijke herdruk van uitgave VII, doch met vermeerderingen door Petrus Montanus, hetgeen blijkt uit

het vers van diens zoon in het voorwerk. Het zijn dezelfde vermeerderingen, die later in de hollandsche vertaling, Amst. 1612 (uitgave XI) hare plaats vonden, en zooals hij *daar* zegt „eensdeels dienende tot verklaringe „van den text, eensdeels tot breeder beschryvinghe der „landen eñ steden: mitsgaders oock inhoudēde wat in „de selve eertijdts eñ tot onsen tijde wedergevaren is „eñ ghepasseert." Al die vermeerderingen zijn met kleiner letter gedrukt en met het opschrift „Addition" voorzien; zij bevatten tal van aanhalingen uit oude schrijvers, uit oude kronijken, gedichten van Scaliger, van Nicolaas Cannuus e. a. Het artikel Haarlem is vermeerderd met het verhaal der uitvinding van de boekdrukkunst volgens „Adrien le Jeune" (Hadrianus Junius). [1])

---

1) Montanus nam de vertaling van de tweede uitgaaf, van Belleforest, letterlijk over, zonder zich om hetgeen de laatste Italiaansche uitg. van 1588 meer bevatte dan de vorige, te bekommeren. Maar hij zelf voegde er zeer uitvoerige „Additions" bij, die niet zonder waarde zijn. De schrijver der *Zelandia Illustrata*, Mr. M. F. Lantsheer, schrijft blz. 621 van zijn uitmuntend werk, dat, „als men de *additions* in deze uitgaaf, bij de beschrijving der Zeeuwsche steden geplaatst, vergelijkt met de *Grande Chronique* van J. Fr. de Petit, men tot de overtuiging komt, dat deze niet van Montanus, maar van Le Petit zijn." Ik had gewenscht dat hij dit duidelijker had aangetoond. Mij althans is het niet gebleken. Wel is het zeker, dat Montanus de *Grande Chronique* gekend en gebruikt heeft; maar dat hij zou hebben overgedrukt wat Le Petit gesteld en voor deze uitgaaf bestemd had, kan ik niet aannemen. Wat den heer Lantsheer tot zijn vermoeden schijnt geleid te hebben is het volgende. Toen Le Petit in 1596 de uitgaaf zijner *Grande Chronique* voorbereidde, wendde hij zich tot de Staten der provinciën en de Regeerders der steden, met verzoek om subsidie, ten einde zijn werk met koperen platen en kaarten te kunnen versieren. Van de stad Utrecht ontving hij werkelijk 20 £ (zie Dodt, Archief, III. blz. 269). Andere steden sloegen zijn verzoek af. In het gerechtsdagboek van Leiden leest men op 17 Oct. 1596: „Opte requeste daerby Le Petit versocht dat Borgemeeste„ren souden gelieven op haeren costen de coperen plate te laeten delinie-

Het getal platen is hier tot 96 gebracht, allen ongenummerd; met de uitgaven VII en VIII vergeleken is deze uitgave dus met 18 platen vermeerderd; het zijn de volgende:

Helmond (Muller, Historieplaten, N°. 1181).

Grave (plan, met de belegering van Prins Maurits, 2 Sept. 1602; niet door Muller beschreven).

Bommel (Muller, Historieplaten, N°. 1101).

Groenlo en Lochem (Muller, Historieplaten, N°. 1236).

„ren eñ uytsnijden om die tsynder plaetse in die Chronycke gebracht te „worden — stont gerapporteert; nihil ut petitur." De regeerders van Arnemuyden, van welke plaats in de vroegere uitgaven van Guicciardini geen plattegrond was opgenomen, maakten van deze gelegenheid om in die leemte te voorzien, gebruik, en lieten „de stad met hare gele„genheid van bolwerken, haven, kerken etc. in een nieuwe plaat snyden, „om gedrukt te worden in de Nederl. geschiedenissen, die een Mr. Jan „François le Petit, notaris te Middelburg, uit het Duitsch in het Fransch „is oversettende." Doch om ons onbekende redenen heeft Le Petit die plaat in zijn werk niet opgenomen. Zij is voor het eerst afgedrukt in de uitg. van Guicciardini van 1609. De heer Lantsheer schijnt te vermoeden, dat dit door de bemoeiing van Le Petit is geschied, om daaruit af te Leiden, dat deze ook in het samenstellen der *additions* de hand heeft gehad. Ik betwijfel dit echter. Het komt mij waarschijnlijker voor, dat de koperen plaat onder de heeren van Arnemuyden is blijven berusten, en dat die, vernemende dat Cornelis Claesz. een nieuwe uitgauf van Guicciardini onder handen had, dezen de plaat ten gebruike hebben gezonden. Ik houd dan ook Montanus voor den samensteller der *additions*. Hij heeft hier en daar zijn eigen herinneringen te boek gesteld en zich zoodoende bekend gemaakt. Zoo vinden wij in de beschrijving van zijn vaderstad, Gent, melding gemaakt van Mr. Laurens du Chesne [Laurens van Eecke], „ayant eu cest heur de l'avoir jadis eu pour mon precepteur." (p. 314). Maar grootendeels bepaalt hij zich tot het herhalen van hetgeen anderen reeds beschreven hadden, en onder dezen ook Le Petit. De waarde van zijn toevoegsels is dan ook niet groot, doch zij verdienen evenwel niet over het hoofd gezien te worden; er valt nog wel iets uit te leeren.

Noot van PROF. R. FRUIN.

Wachtendonk (Muller, Historieplaten, N°. 1168).
Lingen.
Emden (plan).
Alkmaar (plan) P. Kaerius coelavit.
Gorinchem (plan).
Geertruidenberg (Muller, Historieplaten, N°. 1020).
Stadhuis te Middelburg. Pieter Bast fecit, 1595.
Veere (plan).
Stadhuis te Veere.
Stadhuis te Vlissingen.
Arnemuiden (plan).
Oostende (plan).
Duinkerken (van zee gezien).
St. Winocsbergen.

De plaat „Lingen" komt wel in het register voor, doch ontbreekt in het, overigens prachtige, exemplaar der Koninklijke Bibliotheek. Daar deze plaat in geen enkele latere uitgave voorkomt, vermoed ik dat zij niet bestaat. Een of ander ongeluk kan er met de koperplaat gebeurd zijn na het afdrukken van de lijst der platen. Buitendien is de kaart van Brabant vernieuwd en hier geteekend: „Joannes a Duetecum fecit"; het plan van Antwerpen is bijgewerkt tot 1598; de kaart van Holland is vernieuwd en geteekend: „J. v. Saenre„dam, 1589"; de kaarten van Vlaanderen, Luxemburg, Namen en Luik eveneens en geteekend „P. Kaerius „coelavit"; terwijl een nieuwe kaart van Artois is ingevoegd met het onderschrift: „Johannes à Doetechum „fecit."

De platen, die reeds in uitgave VIII voorkomen, zijn niet van de oude koperplaten getrokken. Zij zijn voor deze uitgave getrouw gekopieerd en zijn slechts eenige millimeters kleiner dan de oorspronkelijken, die men dan ook, met de nummers, die zij in uitgave VIII dragen, in het museum Plantijn vindt tentoongesteld.

Zooals ik boven reeds opmerkte, leverde Cornelis Nicolaesz. een groot getal exemplaren met een ander adres en geringe verandering in het voorwerk af; daardoor ontstond de volgende uitgave:

X. *Fransch.* (Openbare bibliotheek te Arnhem).

Description| de touts les| Pays-Bas,| autrement appellez| la Germanie inferieure,| ou| Basse Allemagne;| par Messire Loys Guicciardin| Gentil-homme| Florentin:| Maintenant reveuë, & augmentée plus que de| la moitié par le mesme Autheur;| Avec toutes les Cartes Geographicques desdicts| Pays, & plusieurs pourtraicts de Villes| tirez au naturel.| Derechef illustrée de plusieurs histoires &| narrations remarquables.| Avec indice tresample des choses| les plus memorables.| A Calais,| Chez Abraham Maire, Marchand| Libraire. L'An 1609.| — *fol.*

Dezelfde druk als uitgave IX doch met veranderd adres. Het verschil bepaalt zich tot het volgende:

1°. op den titel is de opengelaten ruimte beplakt met een strookje, waarop het adres van Maire;

2°. is aan het einde het adres van Cornelis Nicolaesz. overplakt met een strookje, waarop: A Calais,| Chez Abraham Maire, Marchand Libraire,| demeurant au Marché.|; — en

3°. zijn tusschen den titel en het voorwerk nog 4 ongenummerde blzz. gevoegd, waarvan blz. 1 en 2 worden ingenomen door de opdracht van A. Maire: „A „Monseigneur Dominique de Vic, Gouverneur des „Villes, Citadelle de Calais, et pays reconquis", gedagteekend 1 April 1609; op blz 3 het wapen [illegible] de Vic in kopergravure: op blz. 4: „Au [illegible] „ham Maire, Marchand libraire de [illegible] „pression des Commentaires [illegible] door R. I. de Nerée.

Deze vermeerderingen enz. zijn blijkens de lettersoort op dezelfde drukkerij als het geheele werk gedrukt.

Verwonderlijk is het dat, zooals wij zagen, tien verschillende uitgaven verschenen vóór eene Hollandsche vertaling het licht zag. Er was dan ook reeds zulk een vertaling naar uitgave VI vervaardigd door den, vooral als lexicograaf, beroemden Cornelis Kiliaen, die meer dan vijftig jaren bij Plantijn als corrector werkzaam was; zijne vertaling bleef echter onuitgegeven tot P. Montanus te Amsterdam die in handen kreeg en haar met vermeerderingen van zijn hand uitgaf, onder den volgenden titel:

XI. *Hollandsch.* (Koninklijke Bibliotheek).

Beschryvinghe| van alle de| Neder-landen;| anderssins ghenoemt| Neder-Duytslandt,| Door| M. Lowijs Guicciardijn| Edelman van Florencen:| Oversien ende vermeerdert meer dan de helft by| den selven Autheur:| Met alle de Landt-Caerten der voorseyde Landen, ende vele| Contrefeytselen der steden natuerlijck ghetrocken.| Overgheset in de Nederduytsche spraecke, door| Cornelium Kilianum.| Nu wederom met verscheyden Historien ende aenmerckinghen| vermeerdert ende verciert door| Petrum Montanum.| Met een seer wijtloopighe Tafel van de ghe-|denckweerdichste dingen.| ⁝|⁝|⁝ |'t Amsterdam,| Gedruckt by Willem Jansz. woonende op het| Water, in de vergulde Sonnewyser. Anno 1612.| — *fol.*

Titel; *verso*: Sonnet: „Ant. Olivier sur la Description Belgique du Seigneur Loys Guiccardin. — 10 ongenumm. blzz., waarop: Opdracht van Petrus Montanus aan de H.H. Staten-Generaal der Vereen. Nederlanden, gedagt. Amst., 20 Julij 1612; Op Guicciardijns Italiaensche beschrijvinghe van de Nederlanden (hetzelfde vers dat in de andere uitgaven voorkomt onder den naam: „Eius-

„dem (J. Latomi) Ogdoades vernacule"); Ad D. Ludovicum Guicciardinum in suas Belgii illustrationes, carmen Joan. Latomi; Stephano Ambrosio Schiappalaria al Signor Lodovico Guicciardini; Senno Poggini, a M. Lodovico Guicciardini; In Ludovici Guicciardini descriptionem Belgicam a parte (*sic*) illustratam, d. Petrus Montanus Jr.; Ludovicus Guicciardinus tot den lezer, gedagt. Antw. in het jaar 1566; Tafel der pagen van het boeck enz., in de welcke de Caerten ende de Contrefeytselen der steden ghestelt moeten zijn; eindelijk op de 10e blz. de wapens der 17 provinciën als rand in kopergravure. — blz. 1—396. — Tafel van de namen enz. 26 ongenumm. blzz. — Aan het einde: 't Amsterdam,| Gedrukt by Willem Jansz. woonende op het| Water, in de vergulde Sonnewyser. Anno 1612.|

Hoewel uit den titel dikwijls het bestaan eener vroegere uitgave dezer Hollandsche vertaling is vermoed, is dit stellig niet het geval, zooals uit de opdracht duidelijk blijkt; slechts Kiliaen's handschrift kwam Montanus in handen. Hij zegt: .... „Het welck my veroor„saeckt heeft, dat ik naer 't voleyndigen des voorseyden „seer heerlijcken werks" (de uitgave van den Atlas van Mercator, bij J. Hondius), „ende ter hande ghekreghen „hebbende de beschryvinge der Nederlanden Ludovici „Guicciardini, door Cornelium Kilianum in de Neder„landtsche tale overghezet, allen vlijt ende neersticheydt „aenghewendt hebbe, dat ghelijck hy in verscheyden „andere talen is: met verscheyden schoone Caerten „ende afbeeldinghen verciert, alsoo oock in onse tale „in 't licht mochte komen, met den selven Caerten, „met sommige andere nieuwe Caerten meerder verrijckt „wesende: ten eynde wy in onse moederlijcke sprake „oock hebben mochten dese schoone ende waerachtige „beschryvinge" enz. enz. Hij gaf Kiliaens vertaling geheel onveranderd doch met dezelfde bijvoegsels, die hij

in 1609 bij de Fransche vertaling van de Belleforest (uitgaven IX en X) had gevoegd.

Die bijvoegsels, die soms zeer uitgebreid zijn, zijn steeds tusschen haakjes met kleiner letter gedrukt, met „Bijv." er voor in Latijnsche karakters.

De platen komen hier ten getale van 96 ongenummerd voor. Zij komen met een gering verschil overeen met die in de uitgaven IX en X. De platen *Lingen* en het *Stadhuis te Veere* zijn weggelaten; daarentegen zijn bijgevoegd:

Rijnberg (Muller, Historieplaten N°. 1168).
Gouda (plan).

Hoewel, zooals reeds gezegd is, aan Plantijn in 1580 privilegie verleend was ook voor eene Latijnsche vertaling, was die nog niet verschenen. Toch hielden er sedert het verschijnen der laatste Italiaansche uitgave zich twee personen mede bezig. Joannes Brant, Senator te Antwerpen, Rubens' schoonvader (geb. 1554, † 1639), vervaardigde er een, die echter niet verscheen, daar intusschen Reinier Telle de zijne in het licht had gegeven, [1]) en wel met talrijke vermeerderingen, zoowel wat tekst als wat platen aangaat. De titel van die vertaling luidt:

XII. *Latijn.* (Koninklijke Bibliotheek).

Omnium| Belgii,| sive| Inferioris Germaniae,| regionum de-| scriptio:| Ludovico Guicciardino,| Nobili Florentino,| auctore.| Recens ex idiomate Italico, ad exemplar tertiùm ac postremùm ab ipso Aucto-|re recognitum, magnaq. passim

1) ..... & Belgio-graphia Ludov. Guicciardini, ex Italica Latina facta; quam, quia in edendo ab aliis praeventus, premere maluit. *Foppens, Bibl. Belgica.* I. 590. — Zie ook: Valerius Andreas, Bibl. Belgica. p. 754; Sweertius, Athenae Belgicae. 1628. p. 420 en Bayle, in voce F. Guicciardini. Noot M.

accesione locupletatum, in| Latinum sermonem conversa.| Regnero Vitellio Zirizaeo interprete.| Insertis passim cum Regionis cujusque, tum & Urbium quoque| praecipuarum tabulis Geographicis.| Adjectisque, supplendo & illustrando Guicciardino,| nonnullis additamentis.| ∸|∸|∸ |Amstelrodami,| Excudebat Guiljelmus Janssonius, sub signo Solarij.| Anno CIↃIↃCXIII.| — *fol.*

Titel; *verso:* blank. — 10 ongenumm. blzz., waarop: Tabularum index; *verso:* wapens der 17 Provinciën in kopergravure als rand; Opdragt van R. Vitellius aan de Heeren Staten van Zeeland, en de Regeering van Zierikzee, gedagt. Amst. 1613; Lud. Guicciardinus lectori, gedagt. 18 Nov. 1587; Nico. Grudius Nicolaius ad Arnum; in Lud. Guicciardini Belgicae descriptionem Gasparis Scheti; Ad Belgicam a Ludovico Guicciardino descriptam Justi Lipsi scazon; Ad D. Lud. Guicciardinum, in suas Belgii illustrationes, carmen Joan. Latomi; Stephano Ambrosio Schiappalaria al Signor Lud. Guicciardini; Senno Poggini, a M. Ludov. Guicciardini. — Blz. 1—315. — Index. 11 ongen. blzz. — Errata. *Aan het einde:* het drukkersmerk van W. Jansz. met het onderschrift: Amsterodami,| Excudebat Guiljelmus Janssonius, sub signo Solarij.| Anno CIↃIↃCXIII.

De tekst is woordelijk vertaald naar uitgave VIII.[1]) De vermeerderingen zijn met kursief tusschen haakjes gedrukt, met „Additamentum" in klein kapitaal er voor. Zij zijn opgesteld door Vitellius, zie o. a. de la Rue, Geletterd Zeeland (blz. 341), die van Vitellius, alias

---

1) De vertaling is slordig. Een man van oneindig meer kunde en talent, Baudius, was omstreeks 1609, ik weet niet voor welken uitgever, ik vermoed voor Cornelis Claesz., daarmêe bezig, maar hij noemde het terecht „inglorius pariter et taediosus labor" (Epist. centuria II. 66) en liet het onafgedaan steken.

Noot van PROF. R. FRUIN.

Reinier Telle, zegt: „Uyt het Italiaansch heeft hij in „'t Latijn overgebragt *en vermeerderd:* Descriptio" enz. Die vermeerderingen zijn grootendeels van geschiedkundigen aard, o. a. in de Algemeene beschrijving eenige woorden over den Hortus te Leiden; over de Lek; een aanteekening over de tochten naar het Noorden o. a. in 1594; eene vergelijking van het Grieksch en het Hollandsch; bij Haarlem eene verwijzing naar Junius, in het volle geloof aan hem geschreven, „qui validis sane „& prorsus invictis argumētis ostēdit, nobilissimam artem „Harlemi primum excogitatam ab Laurentio etc. ..... „plura vide apud Iunium, & Moguntinenses falso ex „hoc mustaceo sibi laureolam petere, discito"; bij Leiden over de Hoogeschool; eenige aanteekeningen bij Amsterdam en bij andere steden, vooral zeer uitgebreid bij die van Zeeland.

Speciale opmerking verdient een zeer uitgebreide vermeerdering bij Gouda, omdat zij ons de medewerking der steden aan de vermeerdering en verbetering van Guicciardini's werk doet zien. Willem Jansz. vond het dan ook gepast vóór die vermeerdering een woord tot den lezer te richten. Het luidt: „Typographus lectori „S. Dum sub praelo desudat hoc opus, submissa est „nobis, amice Lector, ab Amplissimis Viris Consulibus „& Senatu Reipublicae Goudanae, fusior aliquanto & „prolixior ejus urbis descriptio, ex publico ibi archivis „desumta, quam quod speraremus tibi non fore ingratam, „in egregiae urbis commendationem & gloriam, hoc loco „existimavimus subjungendam. Vale." Deze beschrijving is vervaardigd door den Rector Traudenius, blijkens een besluit in het Kamerboek van Gouda, dd. 5 Jan. 1613, luidende: „den Rector te vereeren wegens de beschrij„ving van Gouda voor Guicciardini 40 stoop Fransche „wijn." Een exemplaar van het werk, aan de regeering van Gouda aangeboden, was van een eigenhandig schrij-

ven van Vitellius vergezeld. (Bijlage D). Beide bijzonderheden ben ik verschuldigd aan de welwillendheid van Dr. J. N. Scheltema te Gouda.[1])

De platen komen hier ten getale van 100 voor, en wel genummerd, behalve die de nummers 41, 42, 43, 44 en 46 moesten dragen. Met de uitgave XI vergeleken ontbreekt hier de kaart van Brabant. Daarentegen zijn hier bijgevoegd:

N°. (42) Stathuys te Amsterdam } op één blad.
„ (43) Waegh te Amsterdam } op één blad.
„ (44) St. Nicolaas of Oude kerk te Amsterdam.
„ 45 Beurs te Amsterdam. I. C. Visscher fecit. 1612.
„ (46) St. Catrijne ofte Nieuwe-Kerck te Amsterdam. I. C. Visscher fecit.

N°. 61. Stadhuis te Middelburg en N°. 73. St. Winocsbergen komen niet voor op het register der platen.

Het zij hier opgemerkt, dat in December 1876 op eenen verkoopcatalogus van A. Bluff te Brussel een Latijnsche uitgave van Guicciardini voorkwam, Amst. 1624. Door de welwillendheid van den kooper, den heer P. Le Lièvre te Namen, was ik in staat dat exemplaar

1) Reeds terwijl de hollandsche vertaling (uitgave XI) ter perse was, werd te Gouda de regeering er op bedacht, dat haar stad toch waarlijk ook wel verdiende, even goed als andere, in de Beschrijving van Guicciardini afgebeeld voor te komen. Zij liet een plattegrond maken en graveeren, en zond daarmeê een uit haar midden naar Amsterdam, om te vragen of „men ook noch yet zoude mogen brengen in 't boeck, dat „gedruckt wordt, aengaende de descriptie deser stede." Maar ongelukkig was het daartoe te laat, de tekst was reeds afgedrukt en de plattegrond verscheen dus zonder nieuwe beschrijving. Gelukkig had Blaeu reeds het plan gemaakt om ook een Latijnsche vertaling uittegeven; bij deze kon niet alleen de kaart, maar ook de nieuwe beschrijving dienen.
Noot van Prof. R. Fruin.

te zien. Het bleek mij toen de boven beschreven uitgave te zijn, doch waarvoor de gegraveerde titel van uitgave IX was bevestigd, met dien verstande dat een papierruit, waarop de latijnsche titel in het midden was geplakt en de ruimte voor het adres was ingevuld, met: Amstelodami,| Apud Joannem Janssonium. 1624.|

Dit zij alleen opgemerkt om het bestaan van een werkelijke uitgave van 1624 bepaald te ontkennen.

Waren tot dusverre de verschillende uitgaven van Guicciardini's werk steeds met plans en kaarten in folio verschenen, nu wilde men het werk ook in gemakkelijker formaat, met andere platen versierd, op nieuw verspreiden. Een fransche vertaling werd het eerst op die wijze uitgegeven:

XIII. *Fransch.* (In mijn bezit).

Description| de touts les| Pays-Bas,| autrement appellez,| la Germanie inferieure,| ou| Basse Allemagne, par| Messire Loys Guicciardin| Gentil-homme Florentin:| Maintenant reveuë, & augmentée plus que de la moitié| par le mesme Autheur.| Avec toutes les Cartes Geographiques desdicts Pays, & plusieurs pourtraicts de villes & autres basti-|mens en belle perspective tirez par M. Pierre Keere.| De rechef illustrée de plusieurs Additions remarquables, par Pierre du Mont.| Avec un Indice très-ample des choses les plus memorables.| ⁝|⁝|⁝ |A Arnhem,| Chez Jean Jeansz. 1613.| — *langwerpig* 4to.

Titel, *verso:* de wapens der 17 provinciën op een gordijn; aan weerszijden portretten ten voeten uit van Prins Willem I en Prins Maurits. — Gegraveerde titel; in het midden, in een cartouche, herhaling van den titel; boven „Belgica", met aan weerszijden „Ars" en „Divitia"; onder: Prins Maurits, omringd door een edelman, een koopman, een regeeringspersoon, een boer en een zee-

man. Aan weerszijden van het geheel „Virtus", met een palmtak, en „Fama" op een bazuin blazend; onderaan een cartouche, waarop: Arnhemi| apud Joannem Janssoni| et Petrum Kaerium| Amsterodamum; *verso:* „Au lecteur." — 8 ongenummerde blzz., waarop: Opdracht „A Messieurs les Estats des Provinces unies:" door P. du Mont, gedagt. 1 Sept. 1613; Senno Poggini, a M. Lodovico Guicciardini; In Ludovici Guicciardini Descriptionem Belgicam a patre illustratam, door P. Montanus Jr.; Lodovico Guicciardini au lecteur, gedagt. „d'Anvers, 1566; Table des pages, ausquelles se doivent referer les cartes et les pourtraicts des villes, qu'on doibt inserer. — Description etc. traduite d'Italien en langue françoise, par F. de Belle Forest, Commingeois. blz. 1—606. — Faultes échappées 1, en Table des noms etc. 35 ongenumm. blzz.

De opdracht is geheel in denzelfden geest als die voor de hollandsche uitgave van Montanus (uitgave XI); somtijds komt zij woordelijk daarmede overeen. Montanus zegt hier echter: „portant aussi les tables nouvelles „en un aultre façon que le precedent, à sçavoir en „belle perspective, & fort agréable aux yeux des Lec„teurs." De tekst is, inzooverre die van Guicciardini zelven is, woordelijk herdrukt naar de fransche vertaling (uitgave IX). De „Additions" zijn echter grootendeels anders; nu eens zijn zij met het opschrift „Addition" voorzien, dan eens kursief, dan weder tusschen ( ) gedrukt; in elk geval zijn zij zeer gemakkelijk van den eigenlijken tekst te onderscheiden. Alles wat geschiedkundig was in de bijvoegingen is hier weggelaten, en heeft plaats gemaakt voor vermeerderingen van zuiver beschrijvenden aard. In het algemeen gedeelte zijn alle vermeerderingen weggelaten; bij Leuven is iets bijgevoegd betreffende den naamsoorsprong; de twee kolommen, die in uitgave IX over de grootte der stad handelen, zijn hier tot vier

regels gesmolten; evenzoo is de vermeerdering bij Brussel, die in uitgave IX 2 kolommen beslaat, tot drie en een halve regel verminderd; het bericht omtrent den schilder Heemskerk is hier zeer ingekrompen; verder is de beschrijving van Antwerpen met twee groote aanhalingen uit Scribonius Cap. 8 vermeerderd; terwijl de uitgebreide geschiedenis van Antwerpen, die in uitgave IX ruim 7 kolommen inneemt, in deze uitgave geheel is weggelaten; de aanteekeningen bij 's Hertogenbosch zijn zeer verkort, enz. enz.

De platen kan men in twee soorten verdeelen; 23 kaarten en platen „qu'on doibt insérer", doch die gewoonlijk niet ingevoegd zijn, en 79 platen, alle gezichten op plaatsen voorstellende, die in den tekst zijn gedrukt.

De ingevoegde of intevoegen platen en kaarten zijn, volgens het register:

Brabant (kaart).
Beurs te Antwerpen.
**Onze L. Vrouwekerk te Antwerpen.
*Gelderland (kaart).
*Harderwijk.
*Tiel.
*Venlo.
*Friesland (kaart).
*Sneek.
*Ilst.
*Sloten.
*Holland (kaart).
*Zeeland (kaart).
*Brouwershaven.
Vlaanderen (kaart).
St. Winocsbergen.
Bourbourg.
Artois (kaart).
Bethune.
Henegouwen (kaart).
Luxemburg (kaart).
Namen (kaart).
Luik (kaart).

De in den tekst gedrukte platen zijn:

Leuven.
Brussel.
Antwerpen.
Stadhuis te Antwerpen.
**Hansehuis te Antwerpen.
's Hertogenbosch.
Tienen.
*Bergen op Zoom.

Maastricht.
Lier.
Helmond.
*Grave.
*Limburg.
Mechelen.
*Nijmegen.
*Roermond.
*Zutphen.
*Arnhem.
*Bommel.
*Gelder.
*Wachtendonk.
*Deventer.
*Zwolle.
*Kampen.
*Leeuwarden.
*Franeker.
*Groningen.
Embden.
*Dordrecht.
*Haarlem.
*Delft.
*Leiden.
*Amsterdam.
Beurs te Amsterdam.
*Gouda.
*Enkhuizen.
*Hoorn.
*Alkmaar.
*Schoonhoven.
*Gorinchem.
*Rotterdam.
*Geertruidenberg.
*'s Gravenhage.
*Huis te Britten; 't Honsbos; Meerminne (te Haarlem aangespoeld) en Gravinne (geschiedenis van Gravinne v. Henneberg te Loosduinen); één plaat.
*Brielle.
*Utrecht.
*Middelburg.
*Vlissingen.
**Stadhuis te Vlissingen.
*Veere.
*Arnemuiden.
Gent.
Brugge.
Iperen.
*Sluis.
Oostende.
Duinkerken.
Grevelingen.
Rijssel.
Douay.
Doornik.
Aalst.
Atrecht.
St. Omer.
Kamerijk.
Bergen.
Valenciennes.
Landreci.
d'Avesnes.
Chimay.
Marienburg.
Philipstad.
Beaumont.

Luxemburg.	Walcourt.
Namen (blank gelaten).	**Luik.
Charlemont.	Aken.

De met ** gemerkte platen zijn blijkbaar verkleinde kopiën naar de koperplaten, die in de vroegere folio-uitgaven voorkomen.

De met * gemerkte platen komen, behalve in de later te bespreken in langwerpig kwarto verschenen uitgaven van Guicciardini, ook voor in Le Petit, Nederlantsche Republycke. Arnhem, Jan Janszen. 1615. Ook de met * gemerkte ingevoegde platen zijn hoogstwaarschijnlijk dezelfden, die in Le Petit voorkomen; ik kan echter dit niet bepaald aangeven, daar ik, trots alle daarvoor aangewende moeite, nooit een ex. met de platen, „qu'on doibt insérer", zag.

Spoedig verscheen ook eene uitgave der Latijnsche vertaling met deze platen, doch nu vermeerderd:

XIV. *Latijn.* (Koninklijke Bibliotheek).

Omnium| Belgii,| sive| Inferioris Germaniae,| regionum descriptio Ludovico Guicciardino, nobili Florentino, Authore.| Recèns ex idiomate Italico, ad exemplar tertium ac postremum ab ipso authore recognitum, magnaque| passim accessione locupletatum, in Latinum sermonem conversa.| Regnero Vitellio Zirizaeo interprete| Insertis passim cum Regionis cujusque, tum & Urbium quoque praecipuarum tabulis Geographicis.| Adjectisque, supplendo & illustrando Guicciardino, nonnullis additamentis| Nunc vero a novo Revisum, insertisq. Urbium tabulis Geographicis, quae| in prima editione non repertae sunt.| ⁘|⁘|⁘ |Arnhemii,| Ex officina Johannis Janszonii.| Anno 1616.| — *langwerpig* 4to.

Titel; *verso:* blank. — 6 ongenumm. blzz., waarop: Ludovicus Guicciardinus lectori, gedagt. 18 Oct. 1587; Nico. Grudius Nicolaius ad Arnum; In Ludovici Guic-

ciardini Belgicae descriptionem Gasparis Scheti; Ad Belgicam a Ludovico Guicciardino descriptam Iusti Lipsi scazon; Ad D. Ludovicum Guicciardinum, in suas Belgii illustrationes, carmen Joan. Latomi; Stephano Ambrosio Schiappalaria al Signor Lodovico Guicciardini; Senno Poggini, a M. Lodovico Guicciardini; de wapens der 17 provinciën, geheel gelijk aan het verso van den titel van uitgave XIII. — blz. 1—517. — Index. 11 ongenumm. blzz.

De tekst is een woordelijke herdruk van uitgave XII.

De platen en kaarten komen hier ten getale van 106 voor; zij zijn allen in den tekst gedrukt. Vergeleken met die in uitgave XIII (de intevoegen platen in die uitgave voor dezelfden houdende, als waarvan de namen overeenkomen, wat wel waarschijnlijk het geval zal zijn), vindt men de volgende veranderingen:

In deze uitgave komen niet voor:

Stadhuis te Antwerpen.

Vlaanderen (kaart).

St. Winocsbergen.

Bourbourg.

Bethune.

Het gezicht op Antwerpen komt tweemaal voor (op blz. 75 en blz. 133); hoogstwaarschijnlijk heeft op blz. 133 de plaat: Stadhuis te Antwerpen moeten geplaatst worden;

Sloten en Ylst zijn te zamen op blz. 253 gedrukt; het gezicht op Namen,. dat in uitgave XIII is blank gelaten, komt tweemaal voor (op blz. 486 en blz. 489), terwijl de kaart van Namen ontbreekt.

Voor het eerst komen hier voor:

Den Dam te Amsterdam.

De Beurs te Amsterdam.

Wijk bij Duurstede.

Rhenen.

Amersfoort.
Montfoort.
Culemborg.
Algemeene kaart.
't Huis van Mansfeld en de Pyramidè (de Icheler zuil).

Met hoe weinig ingenomenheid le Petit in de voorrede van zijn Nederlantsche Republycke ook over het werk van Guicciardini moge gesproken hebben, de ondernemende Jan Jansz. schijnt toch nog voordeel gezien te hebben in een herdruk der Hollandsche vertaling van G. in het langwerpig kwarto formaat, dat hem het gebruik der nieuwe platen vergunde. 't Is zonderling dat hij die in het licht zond zonder geboekdrukten titel en als gegraveerden titel dien van de fransche uitgave van 1613 (uitgave XIII) gebruikte, alleen met verandering van den datum. Drie fraaie exemplaren, die ik van deze zeldzame uitgave zag, (dat van de Kon. Akademie van Wetenschappen te Amsterdam, dat van de Kon. Bibliotheek te Brussel (fonds van Hulthem), en een in mijn bezit), laten echter geen twijfel toe, dat dit hollandsche boek werkelijk met een titel in de fransche taal verscheen.

XV. *Hollandsch.* (Koninklijke Akademie van Wetenschappen).

Description de touts les| Pays-Bas,| Par Messire Loys Guicciardin G. H. Florentin| Avec toutes les Cartes Geographiques desdits Pays, &| plusieurs pourtraicts de villes nouvellement tirez en belle| perspective, par M. Pierre du Keere:| Derechef illustrée de plusieurs Additions remarquables, par| Pierre du Mont. L'an CIOIOCXIII.| Arnhemi| apud Joannem Janssoni| 1617.| — *langwerpig* 4to.

Gegrav. titel, gelijk aan die in uitgave XIII; *verso:* blank. — 6 ongenumm. blzz., waarop: Ludovicus Guicciardinus tot den Leser, gedagt. Antw. 1566; Op Guic-

kaart en 95 platen genummerd 1—24, 26—41, 44, 45, 47—60, 62—100.

De platen, die hier niet voorkomen, en die ook in het register ontbreken, zijn:

Rijnberg.
Stadhuis te Amsterdam.
Waag te Amsterdam.
St. Catrijnekerk te Amsterdam.
Stadhuis te Middelburg.

Verder komen zij geheel overeen met die in uitgave XII.

Verschillende uitgevers, niet het minst de beroemde Elzeviers, hadden de kleinere formaten meer en meer in eere gebracht. Geen wonder dus dat men ook de zoozeer gezochte Guicciardini in klein formaat verlangde; daarbij vond de staatkundige toestand des lands meer en meer belangstellenden, zoodat de beroemde Willem Blaeu besloot Guicciardini in dien geest te vermeerderen. De volgende uitgave was de vrucht van dat besluit:

XVII. *Latijn.* (In mijn bezit).

Belgicae,| sive| Inferioris Germaniae,| descriptio:| Auctore Ludovico Guicciardino| Nobili Florentino.| Editio postrema,| Additamentis novis & Statu Politico| regionum & urbium aucta,| Earundemque iconismis illustrata.| ÷|−|÷ |Amsterdami,| apud Guilelmum Blaeu.| CIↃIↃCXXXIV.| — 3 stukken in 2 dln. 12mo.

Algemeene titel, *verso:* blank. — blz. 1—88. (Descriptio generalis). — Titel: Pars secunda: de Belgica Regi Hispaniarum, &c. subdita. 1633; *verso:* blank. — blz. 89—497. — Titel: Pars tertia, sive Belgica foederata. 1634; *verso:* blank. — blz. 1—294.

Herdruk van uitgave XII; de voorrede van deze zelfde uitgave, met den datum van 1635, hieronder (uitgave XVIII) vermeld, gedagt. 30 April 1635, is ook hier van

Gezicht op Namen (dat in uitg. XIV ook dubbel voorkwam).

Hier vindt men dubbel een kaart van Brabant; terwijl Marienburg en Philipstad, die in uitgave XIV twee platen vormen, hier op één bladzijde gedrukt zijn.

Intusschen was een herdruk der fransche uitgave in folio noodig geworden, die Jan Jansz. nu met de platen der Latijnsche uytgave van 1613 (uitgave XII) versierde:

XVI. *Fransch* (Koninklijke Bibliotheek).

Description| de touts les| Pays-Bas,| Autrement appellez la| Germanie inferieure,| ou| Basse Allemagne;| par| Messire Loys Guicciardin| Gentil-Homme Florentin:| Maintenant reveue, & augmentée plus que| de la moitié par le mesme Autheur,| Avec toutes les Cartes Geographicques desdits| Pays, & plusieurs pourtraicts de Villes| tirez au naturel.| Derechef illustrée de plusieurs histoires &| narrations remarquables.| Avec Indice tres-ample des choses les| plus memorables.| Amstelodami| Apud Joannem Janssonium 1625.| — *fol.*

Voortitel; *verso:* blank. — Titel in fraai frontispice, geheel gelijk aan dat in uitgave IX; *verso:* Sonnet: Ant. Olivier sur la Description Belgique de Loys Guicciardin. — 4 ongenumm. blzz., waarop: Lodovico Guicciardini au lecteur, gedagt. d'Anvers, 1566; Table des pages, ausquelles se doivent referer les cartes et les pourtraicts des villes. — Description etc. traduit d'Italien en langue Françoise, par F. de Belle Forest, Commingeois, blz. 1—454. — Table. 10 ongenumm. blzz.

Woordelijke herdruk van uitgave IX, doch hier in twee kolommen en met de vermeerderingen van Montanus in kursief.

Wat de platen betreft, men vindt hier een algemeene

Dl. I.

Algemeene kaart.
Gallia Belgica (met Lat. en Gr. opschriften en met het onderschrift: „amico colendo d' P. Bertio I. Hondius Dt").

Dl. II.

Brabant (kaart).
Leuven (plan).
Brussel (plan).
Antwerpen (plan).
's Hertogenbosch (plan).
Bergen op Zoom (plan).
Breda (plan).
Maastricht (plan).
Limburg (kaart).
Limburg (plan).
Mechelen (plan).
Luxemburg (kaart).
Luxemburg (plan).
Vlaanderen (kaart).
Gent (plan).
Brugge (plan).
Oostende (plan).
Rijssel (plan).
Douay (plan).
Doornik (plan).
Artois (kaart).
Atrecht (plan).
Henegouwen (kaart).
Bergen (plan).
Namen (kaart).
Namen (plan).
Luik (kaart).

Dl. III.

Gelderland (kaart).
Zutphen (plan).
Holland (kaart).
Zuidholland (kaart).
Noordholland (kaart).
Dordrecht (plan).
Haarlem (plan).
Delft (plan).
Leiden (plan).
Amsterdam (plan).
Gouda (plan).
Enkhuizen (plan).
Hoorn (plan).
Alkmaar (plan).
Rotterdam (plan).
's Gravenhage (plan).
Huis te Britten (plan).
Zijpe (kaart).
Zeeland (kaart).
Middelburg (plan).
Utrecht (kaart).
Utrecht (plan).
Overijssel (kaart).
Friesland (kaart).
Leeuwarden (plan).

XVIII. *Latijn.* (Koninklijke Bibliotheek).

In 1635 werd deze zelfde druk op nieuw in den handel gebracht met een verandering op den algemeenen titel van CIƆIƆCXXXIV in CIƆIƆCXXXV. Achter den titel vier ongenummerde blzz., waarop een woord: „Typographus „lectori", gedagteekend 30 April 1635, en „Index tabula- „rum & urbium." Daarachter een titel: Pars prima| sive| Belgiae| descriptio| generalis,| Auctore| Ludovico Guicciardino| Nobili Florentino.| ⁞ |Amsterdami,| Apud Guilelmum Blaeu.| CIƆIƆCXXXV.| — De tekst is dezelfde druk; wat de platen betreft is hier het plan van Brugge weggelaten.

Op deze uitgave volgde een herdruk van uitgave XIII:

XIX. *Fransch.* (Koninklijke Bibliotheek).

Description| de touts les| Pays-Bas,| autrement appellez| la Germanie inferieure,| ou| Basse Allemagne.| par| Messire Loys Guicciardin| Gentil-homme Florentin:| Maintenant reveüe, & augmentée plus que de la moitié| par le mesme Autheur.| Avec toutes les Cartes Geographiques desdicts Pays, & plusieurs pourtraicts de villes & autres| bastimens en belle perspective tirez par M. Pierre Keere.| De rechef illustrée de plusieurs Additions remarquables, par Pierre du Mont.| Avec un Indice tres-ample des choses les plus memorables.| ⁞ |Re-imprimé à Campen chez Arnoud Benier,| Pour Henry Laurents Liberaire| à Amsterdam sur l'eau 1641.| — *langwerpig* 4to.

Deze uitgave komt in alle deelen geheel overeen met uitgave XIII, waarvan het een woordelijke herdruk is. Wat de platen betreft ook zij zijn dezelfden als in die uitgave; zelfs is de bladzijde, voor het gezicht op Namen bestemd, ook blank gelaten. Het gezicht op Grave is hier ten onderstboven afgedrukt.

Was de Latijnsche uitgave van 1634 (uitgave XVII) gemakkelijk om, zooals Blaeu het in de voorrede van de uitgave van 1635 van denzelfden druk (uitgave XVIII) zegt, „ut .... ab itinerante aut ambulante non moleste „circumferri possit", toch verlangde men zeker voor de bibliotheek diezelfde uitgave met de nieuwe indeeling en vermeerderingen in deftig folio te bezitten, versierd met de platen der vroegere folio-uitgaven. Dit verlangen werd bevredigd door de laatste folio-uitgave der Latijnsche vertaling:

XX. *Latijn*. (Koninklijke Bibliotheek).

Lud. Guicciardini| Belgium universum.| seu| Omnium Inferioris Germaniae| Regionum accurata Descriptio,| Tabulis Geographicis| Tam Provinciarum quam Urbium| praecipuarum; nec non & Addita-|mentis nonnullis plurimum| aucta & illustrata.| Amstelodami| Apud Joannem Janssonium 1646| — *fol.*

Titel in frontispice als voor uitgave XVI; *verso*: blank. — 6 ongenumm. blzz., waarop: „Typographus lec- „tori", zonder datum; Index tabularum tam Regionum, quam urbium etc.; de wapens der 17 provinciën als rand, in kopergravure. — Pars 1ª. blz. 1—36; Pars 2ª. blz. 37—120, 11 ongenumm. blz., blz. 120—231; Pars 3ª. blz. 1—46 (5 blzz. zijn 46 genummerd), 47—69, 66—111).

De voorrede is grootendeels gelijk aan die in uitgave XVIII; de tekst is woordelijk naar die uitgave herdrukt. Alleen is het Additamentum bij Amsterdam zeer uitgebreid; terwijl dat in uitgave XVIII nog niet ten volle twee blzz. beslaat, neemt het in deze uitgave 5 blzz. in (die allen 46 zijn genummerd), waarin behalve eene geschiedenis der stad afzonderlijke hoofdstukken voorkomen: De Templo Veteri aliisque Antiqui lateris aedificiis; De Templo Novo aliisque Novi lateris aedificiis sacris, en De Bursa.

De platen en kaarten, ten getale van 94, zijn die uit de vorige folio-uitgaven en met de oude nummers, doch hier, door de nieuwe verdeeling van het werk, natuurlijk door elkander. Vergeleken met de voorgaande folio-uitgave (uitgave XVI) is deze uitgave verminderd met de volgende platen:

Wachtendonk.
Stadhuis te Vlissingen.
St. Winocsbergen.

Nog éénmaal werden de platen gebruikt en wel voor de laatste folio-uitgave, die van Guicciardini's beroemd werk verscheen:

XXI. *Hollandsch.* (Koninklijke Bibliotheek).

Belgium| dat is:| Nederlandt,| ofte| Beschrijvinge derselviger| Provincien| ende| steden.| Eerst in 't licht gegeven| Door den vermaarden| M. Lowys Guicciardyn.| Ende nu weder| Met veel byvoegselen, schoone Land-|Caerten, ende afbeeldinge der Ste-|den vermeerdert.| Amstelodami| Apud Joannem Janssonium 1648.| — *fol.*

Titel in gegraveerde frontispice, als in uitgave XX; *verso:* Sonnet: Ant. Olivier sur la Description Belgique du Seigneur Loys Guicciardin. — 6 ongenumm. blzz., waarop: Opdracht v. P. Montanus aan de Staten-Generaal, zonder datum; Ludovicus Guicciardinus tot den leser, gedagt. 1566; Bladtwijzer van de beschrijvinge der Nederlanden, aenwijsende op wat Pagie de Caerten ende Aftekeninge der steden gestelt moeten worden; de wapens der 17 provinciën, als rand in kopergravure. — Blz. 1—359, 306—337. — Tafel van de namen enz. 22 ongenumm. bldzz.

De opdracht is dezelfde als in uitgave XI, dáár gedagteekend 20 Juli 1612; het woord tot den lezer eveneens; de tekst is een woordelijke herdruk van die uitgave.

97, van N°. 1—100, genummerde platen komen hier voor. In de reeks ontbreken:

N°. 25. Rijnberg.
61. Stadhuis te Middelburg.
73. St. Winocsbergen,

welke platen ook niet op het register voorkomen.

Vergeleken met de platen in uitgave XX komen hier meer voor:

Wachtendonk.
Stadhuis te Amsterdam } op één blad.
Waag te Amsterdam }

Nog twee uitgaven blijven ter vermelding over, beiden van de Latijnsche vertaling volgens de indeeling der uitgaven XVII, XVIII en XX, en in den tekst met elkander geheel overeenstemmend. De eerste dier beiden is:

XXII. *Latijn*. (Koninklijke Bibliotheek).

Belgicae,| sive| Inferioris Germaniae,| descriptio:| Auctore| Ludovico Guicciardino| Nobili Florentino.| Editio postrema prioribus| auctior.| Additamentis novis & Statu Politico| regionum & urbium aucta,| Earundemque iconismis illustrata.| ∸|=|∸ |Amstelodami| Apud Johannem Jansonium| Juniorem.| CIↃIↃCLII.| — 3 stukken in 2 dln. 12mo.

Dl I. Voortitel; *verso:* een fraai frontispice, in het midden de Hollandsche leeuw aan het strand der zee, waarin twee schepen zichtbaar; er boven vier engeltjes, die de wapenborden van drie provinciën vasthouden; aan weerszijden zijn de wapens der overige 14 provinciën opgehangen; onderaan een vloot in zee. — Gegraveerde titel: de Hollandsche maagd; onderaan de vertegenwoordigers der verschillende standen; in de verte de zee met schepen; *verso:* blank. — 4 ongenumm. blzz. waarop „Typographus lectori", gedagt. Amst. 30 April

1652; Index tabularum et urbium. — Titel (blz. 1): Pars prima s. Belgicae descriptio generalis. 1652; *verso* (blz. 2): blank. — blz. 3—86. — Titel (blz. 87): Pars secunda, s. Belgicae Regi Hispaniarum subdita. 1652; *verso* (blz. 88): blank. — blz. 89—521. — Dl. II. Titel (blz. 1): Pars tertia de Belgica faederata, etc. Additamentis passim insertis, & ad haec tempora auctis. 1652; *verso* (bl. 2): blank. — blz. 3—295.

De voorrede is geheel gelijk aan die in uitgave XVIII; de tekst aan die van uitgave XX.

Deze uitgave bevat één kaartje en 45 plaatjes, alle plannen van steden. Het kaartje (van de Nederlanden) is hetzelfde dat men vindt op blz. 6 van Goos' Nederl. Caertboeck. 1616. De plaatjes zijn dezelfden, die in uitgave XVII voorkomen, met de volgende veranderingen. De volgende plans komen hier meer voor:

Leuven.	Vlissingen.
Brussel.	Deventer.
Antwerpen.	Zwolle.
Duinkerken.	Kampen.
Valenciennes.	Franeker.
Nijmegen.	Groningen.
Arnhem.	

Daarentegen ontbreken hier de volgende kaartjes:

Gallia Belgica.	Holland.
Brabant.	Zuidholland.
Limburg.	Noordholland.
Luxemburg.	Zijpe.
Vlaanderen.	Zeeland.
Artois.	Utrecht.
Henegouwen.	Overijssel.
Namen.	Friesland.
Luik.	en het plan van het Huis te
Gelderland.	Britten.

Reeds na een achttal jaren verscheen een herdruk van deze uitgave:

XXIII. *Latijn*. (Koninklijke Bibliotheek).

Belgicae,| sive| Inferioris Germaniae| descriptio.| Auctore Ludovico Guicciardino| Nobili Florentino.| Editio postrema prioribus| auctior.| Additamentis novis & Statu Politico| regionum & urbium aucta,| Earundemque iconismis illustrata.| ⁝|⁝|⁝ |Amstelaedami,| Apud Jacobum Meursium,| Chalcographum, CIƆIƆCLX.| — 3 stukken in 2 dln. 12mo.

Dl. I. Gegraveerde titel; een zittende maagd in de eene hand de lans, waarop de vrijheidshoed; in de andere het wapen des Spaanschen konings; om haar heen staan personen, de verschillende standen voorstellende; boven haar zijn de wapens der 17 provinciën opgehangen. — Gedrukte titel, *verso:* blank. — 10 ongenumm. blzz., waarop: Typographus lectori, gedagt. 30 Sept. 1660; Index eorum, quae 1ª et 2ª parte continentur: Index tabularum et urbium. — Titel (blz. 1): Pars prima, sive Belgicae descriptio generalis (geen adres en geen datum); *verso* (blz. 2): blank. — blz. 3—86. — Titel (blz. 87): Pars secunda: de Belgica Regi Hispaniarum subdita etc. Additamentis passim insertis, & ad haec tempora auctis. 1660.; *verso* (blz. 88): blank. — blz. 89 — 521. — Dl. II. blanke blz.; *verso:* frontispice, als het verso van den voortitel van uitgave XXII Dl. I; — gegraveerde titel als die voor de uitgave XXII Dl. I. — Gedrukte titel (blz. 1): Pars tertia. De Belgica faederata etc. Additamentis passim insertis, & ad haec tempora auctis. 1660; *verso* (blz. 2): blank. — blz. 3—295. — 4 ongenumm. blzz., waarop: Index tertiae partis.

Geheel gelijk, bladzijde voor bladzijde, aan uitgave XXII; toch stellig een andere druk en geen nieuwe titeluitgave. Wat deze uitgave boven de vorigen (uitg.

XVII, XVIII, XX en XXII) van deze zelfde bewerking verheft zijn de indices, die hier voor het eerst voorkomen.

Hier vindt men ter illustratie een kaartje en 60 ongenummerde plaatjes. Het kaartje is hetzelfde als in uitgave XXII, doch hier zonder de omlijsting, die alle kaartjes in Goos' Caertboeck versierde. Met die uitgave vergeleken is deze vermeerderd met de volgende plans:

Tienen.	Tiel.	Brielle.
Lier.	Bommel.	Dockum.
Grave.	Harderwijk.	Bolsward.
Sluis.	Gorinchem.	Sneek.
Aalst.	't Huis te Britten.	Harlingen.
Hulst.		

Hoewel de beide volgende uitgaven niet het werk van Guicciardini zijn, worden zij toch gewoonlijk tot zijn werken geteld, ten eerste, omdat Guicciardini's werk eraan ten grondslag strekte, en ten tweede omdat zij dezelfde platen bevatten als de latijnsche 12mo-uitgaven van G's beschrijving. Daarom moge de beschrijving ervan ook hier hare plaats vinden.

XXIV. *Hollandsch.* (Auctie Kramm).

Beschryvingh| der Neder-landen;| Soo uyt Louis Guicciardyn als| andere vermaerde Schrijvers kortelijk| voorgestelt, en met nieuwe Byson-|derheeden, 't zedert haeren tijdt voor-|gevallen, doorgaens verrijkt.| Hierbenevens sijn d'aenmerkkelijkste| Steden met haere Aftekeningen| verçiert.| 't Amsterdam,| Bij Jacob van Meurs, Boek-han-| delaer en Plaat-snijder, op de Cingel tegen| over d'Appelmarkt in de Stadt| Meurs. Anno 1660.| — 2 dln. 12mo.

Dl. I. Gegrav. titel, voorstellende een maagd op eene verhevenheid zittende, waarop: „Beschrijving der Nederlanden"; boven haar de wapens der 11 provinciën in dit deel beschreven; aan weerszijden eenige personen; twee

personen bieden haar geknield kaarten enz. aan; *verso*: blank. — Titel, *verso*: blank. — Opdracht van v. Meurs aan Johan Huydekoper. 4 ongenumm. blzz. — Generale beschryvingh der Nederlanden. 70 ongenumm. blzz. (kursijf). — blank 2 ongenumm. blzz. — blz. (1)—(6). blz. 1—432. — Register van 't eerste deel. 12 ongenumm. blzz. — Dl. II. Gegrav. titel, voorstellende de Hollandsche maagd staande, in de rechterhand een met de vrijheidshoed gekroonde lans, in de linker een schild; aan haar voeten de leeuw met pijlbundel; boven haar de wapens der 7 provinciën, in dit deel beschreven; aan weerszijden eenige personen; voor haar geknield een neger, die rollen tabak aanbiedt; *verso*: blank. — Titel, *verso*: blank. — blz. 433—10008 (1008). — Register van 't tweede deel en Register der steden, op wat plaets deselven moeten gestelt worden. 16 ongenumm. blzz.

De tekst is een zeer vermeerderde herdruk van de „Beschryvinge door Reinier Telle (Regn. Vitellius) bij Goos' Caertboeck. 1616 en dus getrokken uit Guicciardini (1612), v. Meteren, Marchant, Junius e. a. Hij komt bijna woordelijk overeen met den tekst van: De Vyerighe colom. Amst. (1660)[1]. Dikwijls vindt men geheele gedeelten uit G. overgenomen met de bijvoeging:

---

1) Ter loops zij hier opgemerkt dat de datum van deze uitgave van: De Vyerighe Colom steeds verkeerd wordt opgegeven. In Cat. Meulman (N°. 105) vindt men (1630?): evenzoo in Nijhoff's Bibliotheca histor.-Neerland. (N°. 641); terwijl Bodel Nijenhuis in zijne Bibliographie der plaatsbeschrijvingen, onder N°. 41, o. a. een uitgave van 1658 noemt. Dat 1660 het juiste jaar is blijkt daaruit dat men op blz. 118 (of blz. 644 bij Guicciardini, uitgave XXIV) vindt: „Voorlede jaer wierdt de Keur-„vorstin van Brandenburgh, en haer Vrouw-Moeder de Princes Douairière van Oranje, met veel treffelijcke Personnagiën der Vorstelijcke Huysen van Oranje, Anhalt en Nassau &c. alhier heerlijck inghehaelt." Deze intocht nu heeft plaatsgehad op 29 Aug. 1659. Zie: Wagenaar, Amsterdam. Dl. I. blz. 599.

„(seght Guicciardyn)" of „(soo Guicciardyn schrijft)" of „Dit alleen willen wij uyt Guicciardyn daer bij doen", enz. De beschrijving van Amsterdam is zeer uitgebreid en beslaat niet minder dan blz. 553—648, met aanhalingen uit Vondel e. a.

Wat kaarten en platen betreft, deze uitgave bevat één kaart en 62 ongenummerde plaatjes, die geheel overeenkomen met die in uitgave XXIII. Hier zijn bijgevoegd:

Sas van Gent (plan)

d' Heerlijkheit Maersseveen (volgens het register behoort dit plaatje in het 2e deel op blz. 882; het ontbrak echter in het exemplaar dat ik zag)

en een plaatje dat niet op het register voorkomt, in kopergravure: „Afbeeldingh van het Nieuwe Stadhuys, tot Amsterdam. Jacop van Meurs excu.", een gezicht op den Dam, met het Stadhuis en de Nieuwe kerk met den ontworpen toren, die de, na den brand van 11 Febr. 1645, herbouwde kerk moest sieren. De „onvolmaakte toren" kwam, zooals bekend is, nooit tot stand. Het plaatje draagt in den bovenhoek: „616", het nummer der blz. waartegenover het is geplaatst.

De volgende uitgave is een woordelijke herdruk van de bovenstaande:

XXV. *Hollandsch.* (Koninklijke Bibliotheek).

Beschryvingh| der| Neder-landen;| Soo uyt Louis Guicciardyn als| andere vermaerde Schrijvers kortelijk| voorgestelt, en met nieuwe Byson-|derheden, 't zedert haren tijdt| voorgevallen, doorgaens verrijckt.| Hier benevens zijn d'aenmerckelijckste| Steden met hare Aftekeningen| verçiert.| Eerste deel.| [ornament] |t' Amsterdam,| Bij Jacob van Meurs,

Boeck-|handelaer en Plaetsnijder, woonende| in de Nieuwestraet, in de Stadt| Meurs. Anno 1662.| — 12mo.

Beschryving| der| Nederlanden;| Soo uyt Louïs Guicciardyn als andere| vermaerde Schrijvers kortelijk voorgestelt, en met nieuwe Bysonderheden, t' zedert haren tijdt voor-|gevallen, doorgaens| verrijckt.| Hier benevens zijn d' aenmerkkelijkste| Steden met haere Aftekeningen| verçiert.| Tweede deel.| ÷|=|÷ |t'Amsterdam,| Bij Jacob van Meurs, Boeckhan-|delaer en Plaet-snijder, op de Cingel te-|gen over d'Appel-markt in de Stadt| Meurs. Anno 1660.| — 12mo.

I. Gegrav. titel, geheel gelijk aan dien voor Dl I van uitgave XXIV, met het oude adres: „Singel tegenover de Appelmarct" en den datum 1660; *verso:* blank. — Titel, *verso:* blank. — Generale beschrijving. 67 ongen. blzz. met kursief gedrukt; (de laatste blz. verso blank). — Blz. 1—432. — Register van 't eerste Deel. 12 ongenumm. blzz.

II. Gegrav. titel, (blz. 1) geheel gelijk aan dien voor Dl. II van uitgave XXIV; *verso* (blz. 2) blank. — Titel (blz. 3); *verso* (blz. 4) blank. — Blz. 5—578. — Register van 't tweede Deel, en Register der Steden van 't eerste en tweede deel, op wat plaats deselven moeten ghestelt worden. 10 ongenumm. blzz.

Ofschoon het tweede deel vroeger gedateerd is dan het eerste, de letters niet geheel gelijk zijn, en zelfs de titels in spelling en indeeling verschillen (waarom de titel van elk deel dan ook afzonderlijk is afgeschreven), behooren deze twee deeltjes zonder twijfel bij elkander. Het bewijs vindt men in het register der plans van steden aan het einde van het tweede deel, dat geheel voor het eerste deel, in 1662 verschenen, past, wat niet het geval is voor het eerste deel van uitgave XXIV. Ik vermeen dan ook in den datum van het tweede deel (1660) een drukfout te mogen zien. Dat het in elk ge-

val later werd gedrukt dan het tweede deel van uitgave XXIV, met denzelfden datum, blijkt hieruit, dat op het plaatje het stadhuis voorstellende, dat bij blz. 616 van uitgave XXIV voorkomt, en hier tegenover blz. 188 van Dl. II staat, het nummer „616" is uitgewischt, maar zoo dat de sporen van de cijfers nog duidelijk zichtbaar zijn.

De tekst is woordelijk herdrukt naar uitgave XXIV, terwijl hier één kaart en 61 plaatjes voorkomen, geheel dezelfden als in uitgave XXIV. Het plaatje dat hier minder is, is dat van de Heerlijkheid Maersseveen, dat in die uitgave zeker alleen voorkwam, omdat zij aan Johan Huydekoper, Heer van Maersseveen, was opgedragen. Het plaatje het Stadhuis voorstellend ontbreekt ook hier op het register.

Eindelijk vallen nog te vermelden de uittreksels en verkortingen van Guicciardini's werk. Dat de beschrijving der uittreksels vooraf ga:

XXVI. *Latijn.* (Koninklijke Bibliotheek).

Lud. Guicciardini,| Itali,| Hollandiae| Selandiaeque| descriptio.| Ex tertia ac postrema Auctoris| recognitione Italica, Latinitate donata.| Inserta sunt elegantissima| Casparis Barlaei| V. C.| Urbium praecipuarum Encomia.| — 16to.

Neemt blz. 154—163 in van: Respublica Hollandiae et Urbes. Lugd. Bat., Ex officina Joannis Maire (Elzevier). 1630. Het bevat de beschrijving der steden van Holland en Zeeland, elk voorafgegaan door een Latijnsch gedicht van C. Barlaeus.

Nog in deze eeuw zag een gedeeltelijke herdruk het licht en wel onder den titel:

XXVII. *Hollandsch.*

Beschrijving| van| Antwerpen| Mechelen, Lier en Turnhout,| door| L. Guicciardini,| Edelman van Florentië,| in het Nederduitsch vertaeld door| Kiliaen,| herdrukt volgens de uitgave van 1612| in naem der| Rederykkamer De Olyftak.| ⁝|⁝|⁝ |Antwerpen| bij J. E. Rysheuvels, Drukker en uitgever,| hoek van Kipdorp en St. Jacobsstraet.| 1854.| — gr. 8vo.

Voortitel, *verso:* blank. — Titel, *verso:* blank. — Voorwoord, blz. I—IV. — Ludovicus Guicciardinus tot den Leser, gedagt. Antwerpen, 1566. blz. V—VIII. — Opdracht: Aen den Doorluchtighen Raedt van Antwerpen, gedagt. 20 Oct. 1566. blz. IX. X. — Resolutiën van Wethouderen der Stadt Antwerpen van 6 Maart 1581 en 14 April 1719. blz. XI. XII. — blz. 1—223. — Aanhangsel. blz. 224—244. — Met plan van Antwerpen.

Het voorwoord bevat een betoog om den herdruk van dit gedeelte van G's werk te rechtvaardigen. Het: Tot den leser" is letterlijk herdrukt; de opdracht is die, die voorkomt op blz. 57 der uitgave van 1612. De Resolutie van 6 Maart 1581. (zie Bijlage A) bevat het besluit ter vereering van Guicciardini met een gouden keten; die van 14 April 1719 het besluit tot hernieuwing van G's grafzerk.

De woordelijk herdrukte tekst komt overeen met de volgende gedeelten en blzz. der uitgave van 1612: Antwerpen (blz. 57—104), Markgraefschap d. H. Rijks (blz. 108, 109), Mechelen (blz. 131—135), Lier (blz. 117, 118), Heyst (blz. 135), Duffel (blz. 121), Waelhem (blz. 121), Putte (blz. 124), Rumpst (blz. 124), Herentals (blz 119), Ghele (blz. 123), Turnhout (blz. 121), Hoochstrate (blz. 111), Loenhout (blz. 111), Santhoven (blz. 124) en Lillo (blz. 123).

Het aanhangsel bevat een uittreksel uit Dürer in de

Nederlanden, door Verachter in 1840 uitgegeven; een tabel der Waerde der munten in de 16e eeuw; over den oorsprong van Antwerpen; over de vergrootingen van Antwerpen; over den toren der Hoofdkerk (uit de: Bibliothèque d. antiquités belg.); over de Jezuieten te Antwerpen (uit: Cantillon, Vermakelijkheden); over de beurs (uit hetz. werk); over het Oosterlingbuis (uit hetz. werk); over de Costumen van Antwerpen; en een: Korte levensschets van Guicciardini (uit Michot, Biographie) met eene kleine bijvoeging.

De plaat is een kopy in steendruk van het plan in de uitgave van 1609 (uitg IX) en volgg. met het jaartal 1598, op dezelfde grootte.

Eindelijk werd G's overzicht van de Vlaamsche schilderschool nog afzonderlijk in de Engelsche taal uitgegeven:

XXVIII. *Engelsch.* (S. Kensington-Museum).

Guicciardini's account of the ancient Flemish school of painting, translated from his description of the Netherlands, published in Italian at Antwerp, 1567, with a preface by the translator. London, printed for I. Hebert, N°. 29. Great Russel street, Bloomsbury. 1795. — 16to.

Voortitel, *verso:* blank. — Titel, *verso:* blank. — Preface. blz. V—XV. — Blz. 1—30. — Index, blz. 31—36.

De Preface bevat eenige opmerkingen omtrent den grooten invloed van de Vlaamsche school op de Engelsche; bovendien acht de vertaler G's werk belangrijk als het oudste werk over dit onderwerp. Eenige onnauwkeurigheden in de data enz. worden aangewezen; evenzoo dat de namen van Albert van Ouwater, Cornelius Engelbrecht, Richard Aerts, Aertgen van Leyden en Francis Crebbe ontbreken. Zooals de Heer Génard opmerkte, trok Guicciardini dit gedeelte van zijne Descrittione uit Vasari, aan wien opgaven door Lampsonius waren verstrekt.

De vertaling loopt van: „Sono oltre a tutte queste „in Anversa le tre Confrerie dette di Rettorica, cio è „quella delle Violiere" tot: „senza parlare di quelli che „vanno per la Francia, per la Spagna & per il Porto-„gallo."

Deze vertaling, waarvan ik de beschrijving verschuldigd ben aan de welwillendheid van den Heer F. C. D. Thieme te Londen, is vervaardigd door Pinkerton.

Voor velen in het buitenland was G's werk te uitgebreid. Daarom was men er spoedig op bedacht verkortingen ervan te bezorgen. De eerste verscheen onder dezen titel:

XXIX. *Engelsch* (zie Lowndes, Bibliogr. manual, *in voce*).

Guicciardini's Description of the Low Countreys and of the Provinces thereof, gathered into an Epitome (by Tho. Danett). London, 1591. — 16to.

Al mijn zoeken in Nederlandsche en Belgische bibliotheken, bij particuliere verzamelaars, bij boekhandelaars te Londen enz. heeft niet gebaat. Geen enkel exemplaar is te vinden; zelfs de bibliotheek van het British Museum bezit dezen druk niet. Ik durf echter aannemen dat hij geheel overeenkomt met de uitgave van 1593, waarvan ik de beschrijving laat volgen naar het exemplaar in het British Museum.

XXX. *Engelsch* (British Museum).

The Description of the Low Countreys and of the Provinces thereof, gathered into an Epitome out of the Historie of Lodovico Guicchardini. Imprinted at London by Peter Short for Thomas Chard. 1593. — 16to.

„Epistle Dedicatorie" aan „Lord Burghley, high Treasorer of England", geteekend Tho[s] Danett. — Tekst.

— Register: „How to find readilie all the provinces of „these Low Countreys, in the same order that they be described in this Booke." — Tesamen 122 blzz.

Ook voor Frankrijk schijnt de behoefte aan een verkorte Guicciardini gevoeld te zijn. Spoedig verscheen toch:

XXXI. *Fransch.* (Koninklijke Bibliotheek).

Sommaire| de la descri-|ption generale de| tous les Pays-Bas| de M. L. Guiciardin.| Par B. Rohault P. D. D. C.| A Son Excellence.| ⁝|⁝|⁝ |A Arras,| Chez Robert Maudhuy, au Nom de Iesus.| M.D.XCVI.| Avec Previlège du Roy.| — kl. 8vo.

Titel, *verso:* wapen met vierregelig Fransch vers. — Opdracht aan: Messire Marc de Rye, Marquis de Varambon, Gouverneur d'Arthois, door Robert Maudhuy, gedagt. 24 Dec. 1595. 6 ongenumm. blzz. — Table des matières, enz. 11 ongenumm. blzz. — Extrait du Previlège du Roy, gedagt. 31 Jan. 1595. — Tekst. 68 ongenumm. blzz. (Sign. a. e. i. o. u. (*a. e. i. o.* elk van 16, *u.* van 4 blzz.) — blz. 17—248. — Aan het einde het merk I. H. S. en daaronder: A. Arras.| de l'imprimerie du| nom Iesus.| Chez Robert Maudhuy,| Marchant, Libraire & Im-|primeur Iuré.| — *verso:* een fleuron in houtsnede in een vierkant.

Hoewel mij, door het gemis van een exemplaar van het Engelsche Epitome, de vergelijking onmogelijk was, vermoed ik dat deze „Sommaire" een vertaling is van de Engelsche. In de voorrede toch zegt Maudhuy: „Aussi tost que cest *Epitome* ou Sommaire me fut ès mains par Monseigneur M. Antoine Moullart Archediacre d'Arras, etc." Is de naam „Epitome" hier toevallig? Ik kan het niet beslissen.

Toen verschillende steden van Zuid-Nederland in de

macht van den Franschen koning waren gekomen werd een nieuwe uitgave zeker gewenscht. Zij verscheen onder den titel:

XXXII. ***Fransch*** (Koninklijke Bibliotheek).

Description| generalle de| tous les Pays-Bas| assavoir.|

Arthois.	Gueldres.
Brabant.	Over-Issel.
Flandre.	Frise.
Haynaut.	Hollande.
Luxembourg.	Utrecht.
Liege.	Zelande.

Extraitte de Guichardin| & autres Autheurs.| Par B. Rohault P. D. D. C.| ÷|=|÷ |A Rouen,| Chez Jacques Besongne, dans| la Court du Palais.| M.DC.XLVII.| — 12mo.

Titel, *verso:* blank. — Blz. 3—420. — Table d. matières. 24 ongenumm. blzz.

Woordelijke herdruk van de uitgave van 1596, ofschoon de woorden: „extraitte de G. & „*autres autheurs*", die op den titel van de uitgave van 1596 niet voorkomen, vermeerderingen zouden doen vermoeden. Alleen is hier bijgevoegd op blz. 419 en 420: „Noms des villes & for„teresses du Pays-Bas que le Roy de France a reduit„tes à son obeyssance depuis l'année 1637 jusques à „present."

Eindelijk verscheen er nog een woordelijke herdruk der uitgave van 1596 (uitgave XXXI), voor welks beschrijving ik den Heer Léopold Delisle, den welwillenden Directeur van de Bibliothèque nationale te Parijs, dank verschuldigd ben:

XXXIII. ***Fransch*** (Bibliothèque nation. te Parijs).

Nouvelle| Description, des| Pays-Bas,| et| de toutes les villes| des dix-sept provinces,| Leurs Scituations, Forti-

fications,| Rivières, Escluses, & autres| choses rares & curieuses.| Avec l'estat present de chaque Place' de Flandre.| A Paris,| Chez Jean Cochart, Au Palais,| dans la Gallerie des Prisonniers,| au S. Esprit.| M.D.C.LXVII.| Avec Permission.| — 12mo.

Titel, *verso:* blank. — Table des matières contenues en ce Livre. 22 ongenumm. blzz. — blz. 1—310. — Aan het einde op blz. 310: *Permission:* Permis d'Imprimer: fait ce seizième Juillet 1667. De la Reynie.

Ook het niet bestaan van eenige, door mij vermeld gevonden, uitgaven vermeen ik te moeten aantoonen.

Volgens Bodel Nijenhuis, Bibliographie der plaatsbeschrijvingen (Toevoegsel, N°. 7), zoude er een uitgave der Nederlandsche vertaling bestaan, Antwerpen, 1612. Nergens, ook niet in de Stadsbibliotheek te Antwerpen, is dit boek bekend. Ik durf verzekeren dat die uitgave *niet* **bestaat**, evenmin als een Fransche uitgave, als te Parijs in 1612 verschenen in de Bibliotheca Hulthemiana genoemd, (N°. 25769 noot). Zij ontbreekt in alle boekerijen, ook in de Bibliothèque nationale te Parijs. Eindelijk noemt van Abcoude en Arrenberg in zijn Alph. naamlijst een uitgave, Amst. 1672; hij noemt geen enkele der andere uitgaven en ik durf verzekeren dat wij hier slechts met een drukfout te doen hebben voor 1612, het jaar der eerste en meest bekende hollandsche uitgave.

---

des particularités, qu'il vous semblera bon d'estre adiouxté audict livre, ou Description desdicts Païs-bas, & aux pourtraicts de chacun lieu d'iceux. Ce que faisants nous vous promectons de tascher, par tous moyens à nous possibles, de suivro ce qu'il vous aura pleu nous ordonner, prescrire & designer en telles choses. Ce pendant ie prieray Dieu, Messeigneurs, qu'il lui plaise vous augmenter à tous & à chacun de vous ses sainctes graces en bonne prospérité. d'Anvers, en nostre Imprimerie, ce 15 de Decembre M.D.LXXXI.

Lè tout vostre bien affectionné à vous faire treshumble service.

Christophle Plantin.

BIJLAGE D.

Amplissimi, prudentissimi Domini!

Ut constat amplitudini vestrae, et typographi simul et nostra in excudenda quam dignati estis submittere, inclytae urbis vestrae descriptione, diligentiae ratio: ausus sum unicum istud versi a nobis Guicciardini exemplar amplitudini vestrae offerre, quod pro solita vestra benignitate & in patriam urbem affectu, spero, imo confido, vobis haud fore ingratum. Valete, Amplissimi Domini, et rempublicam vestram feliciter diu regite. Amstelrodami 15 Cal. Sext. Amplitudini vestra addictissimus

Regnerus Vitellius.

---

rentyn in de welcke mede de stadt van Utrecht in een chairte gedelinieert ende de gelegentheyt van dien gedescribeert is de somme van vyff ponden groot.

(*Extract uit des Raad Dag. boek.* fol. 197 vs°).

BIJLAGE C.

A tous seigneurs, magistrats, officiers, bourgeois & habitants des Provinces, villes, Franchises, & villages des Païs-bas ou basse Allemagne, Salut.

Le seigneur Louis Guicciardin Autheur de la Description des Païs-bas, l'ayant augmentée plus que de moictié & mise entre mes mains pour l'imprimer, ie solicitay incõtinent mes amis de m'assister à recouvrer les pourtraicts, non seulement de chacune Province; mais aussi de toutes villes qui leur seroit possible, afin de les faire tailler en planches de cuivre pour le plaisir, commodité de ceux qui les desireroyent avoir à part, ou bien coniointes avec ledict livre. Ainsi s'est il ensuivi que nous avons recouvert & faict tailler toutes les Cartes desdictes Provinces, & de plusieurs villes d'icelles au mieux qu'il nous esté possible, selon les patrons qu'il a pleu a quelques ungs des Magistrats d'aucunes d'icelles villes nous envoyer liberalemẽt; & comme par toutes autres manières nous les avons peu recouvrer de nosdicts Seigneurs et bons amis; & aussi faict faire à nos despens. Mais comme telle entreprinse ne se pourroit iamais parachever selon sa dignité, sans l'aide & assistence de vous mes Seigneurs, Magistrats, Officiers, Bourgeois, ou inhabitants de chacun lieu; nous vous prions tous en general, & chacun en particulier, qu'il vous plaise nous assister & aider de toutes & chacune chose que iugerez propre et honorable pour l'illustration de chacunne de vos villes, Franchises, ou places, tant en pourtraicts d'icelles, comme en toutes autres declarations

zoude bestaan, waag ik ten sterkste te betwijfelen. Deze opgave, waarschijnlijk uit een of anderen catalogus getrokken, zal wel haar grond vinden in een drukfout voor 1609. Evenzoo zoude mij het bestaan der uitgaven van 1614, 1625 en 1656 van de Latijnsche vertaling duidelijker moeten blijken om aan de opgave geloof te hechten.

Ten slotte breng ik mijn oprechten dank aan allen, die mij bij mijne nasporingen behulpzaam waren, vooral aan den Hoogleeraar R. Fruin, die mij zijne aanteekeningen afstond, met verlof die te gebruiken zooals het mij goeddocht. Ik meen het best gedaan te hebben ze te geven zooals zij uit de pen van den geleerden geschiedkundige zijn gevloeid.

's Gravenhage, 9 December 1877.

TABELLARISCH OVERZICHT

DER PLATEN

IN DE VERSCHILLENDE UITGAVEN VOORKOMENDE.

It. = Italiaansch; Fr. = Fransch; D. = Duitsch; H. = Hollandsch; L. = Latijn; A. = te Amsterdam uitgegeven; C. = te Calais uitgegeven.

	I 1567 It.	II 1567 Fr.	III 1568 Fr.	IV 1580 D.	VI 1581 It.	VII 1582 Fr.	VIII 1588 It.	IX 1609 Fr.A.
Aalst. Plan. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Aken. Plan. in houtsnede. fol.	—	—	—	x	—	—	—	—
Plan. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Alkmaar. Plan. P. Kaerius coel. fol.	—	—	—	—	—	—	—	x
Id. m. datum. 1603. fol.	—	—	—	—	—	—	—	—
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Amersfoort. Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Amsterdam. Plan. in houtsn. fol.	x	x	x	—	—	—	—	—
Idem. een ander. fol.	—	—	—	x	—	—	—	—
Plan. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Beurs te A. I. C. Visscher fec. fol.	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem. langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Dam te A. langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Nieuwe kerk te A. fol.	—	—	—	—	—	—	—	—
Oude kerk te A. fol.	—	—	—	—	—	—	—	—
Stadhuis te A. fol.	—	—	—	—	—	—	—	—
Nieuw Stadhuis te A. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Vischmarkt te A. langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Waag te A. fol.	—	—	—	—	—	—	—	—
Antwerpen. Plan in houtsn. fol.	x	x	x	—	—	—	—	—
Idem. een ander. fol.	—	—	—	x	—	—	—	—
Plan. m. dat. 1581. fol.	—	—	—	—	x	x	—	—
Idem m. dat. 1587. fol.	—	—	—	—	—	—	x	—
Idem m. dat. 1598. fol.	—	—	—	—	—	—	—	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Beurs te A. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x
Idem. langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Hanzehuis te A. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x
Idem. langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Hoofdkerk te A. houtsn. m. monogram C. fol.	x	x	x	—	—	—	—	—
Idem. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x
Idem. langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Stadhuis te A. Mart. Petrus exc. fol.	x	—	—	—	—	—	—	—
Idem. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x
Idem. langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Arnemuiden. Plan. fol.	—	—	—	—	—	—	—	x
Gezicht op, lgw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Arnhem. Plan. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x
Plan 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Artois. Kaart. fol.	—	—	—	—	x	x	x	—
idem. J. à Doetechum. fec. fol.	—	—	—	—	—	—	—	x
Kaart. langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Kaart. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—

XII 1613 L.	XIII 1613 Fr.	XIV 1616 L	XV 1617 H.	XVI 1625 Fr.	XVII 1634 L.	XVIII 1635 L.	XIX 1641 Fr.	XX 1646 L.	XXI 1648 H.	XXII 1652 L.	XXIII 1660 L.	XXIV 1660 H.	XXV 1662-60 H.	XXVII 1854 H.
x	—	—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	x	x	x	—
—	x	x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
x	—	—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	x	x	—	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
x	—	—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	x	x	—	—	—	x	x	x	x	—
—	x	x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
x	—	—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	x	x	—	—	—	x	x	x	x	—
—	x	x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
x	—	—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	x	x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	x	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
x	—	—	—	—	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
x	—	—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
x	—	—	—	—	—	—	—	—	x	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	x	x	—
—	—	x	x	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
x	—	—	—	—	—	—	—	—	x	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
x	—	—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	x
—	—	—	—	—	x	x	—	—	—	x	x	x	x	—
—	x	xx	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
x	—	—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	x	x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
x	—	—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	x	x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
x	—	—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	x	x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
x	—	—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	x	x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
x	—	—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	x	x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
x	—	—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	x	x	x	x	—
—	x	x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
x	—	—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	x	x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—	—	—	—

	I 1567 It.	II 1567 Fr.	III 1568 Fr.	IV 1580 D.	VI 1581 It.	VII 1582 Fr.	VIII 1588 It.	IX 1609 Fr.A
Atrecht. Plan. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, in houtsn. fol.	—	—	—	x	—	—	—	—
Idem. langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Avesnes. Plan. fol.	—	—	—	—	—	x	x	x
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Beaumont. Plan. fol.	—	—	—	—	—	x	x	x
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Bergen (in Henegouwen) Plan. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, in houtsn. fol.	—	—	—	x	—	—	—	—
Idem. langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Bergen op Zoom. Plan. fol.	—	—	—	—	—	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Bethune.	—	—	—	—	—	—	—	—
Bolsward. Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Bommel. Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Muller, Historiepl. 1101. fol.	—	—	—	—	—	—	—	x
Bourbourg.	—	—	—	—	—	—	—	—
Brabant. Kaart. in houtsn. fol.	x	x	x	—	—	—	—	—
Kaart. fol.	—	—	—	—	x	x	x	—
Kaart. J. à Deutecum fec. fol.	—	—	—	—	—	—	—	x
Kaart. langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Kaart. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Breda. Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Brielle. Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Vogelperspectief. fol.	—	—	—	—	—	x	x	x
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Bruwershaven. Gezicht op, lgw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Brugge. Plan in houtsn. fol.	x	x	x	—	—	—	—	—
Idem in houtsn. kopie v. bov. f.	—	—	—	x	—	—	—	—
Plan. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Brussel. Plan in houtsn. fol.	x	x	x	—	—	—	—	—
Plan. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Charlemont. Plan. fol.	—	—	—	—	—	x	x	x
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Cimai. Plan. fol.	—	—	—	—	—	x	x	x
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Delft. Plan. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Deventer. Plan. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Dinant, Bombardement van,	—	—	—	x	—	—	—	—
Dockum. Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—

XIV 1616 L.	XV 1617 H.	XVI 1625 Fr.	XVII 1634 L.	XVIII 1635 L.	XIX 1641 Fr.	XX 1646 L.	XXI 1648 H.	XXII 1652 L.	XXIII 1660 L.	XXIV 1660 H.	XXV 1662-60 H.	XXVII 1854 H.
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	x	x	x	x	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	x	x	x	x	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	x	x	x	x	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	x	x	x	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	x	x	x	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
x	xx	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	—	x	x	x	—
x	x	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	x	x	x	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	x	—	—	—	—	x	x	x	x	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	x	x	x	x	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	x	x	x	x	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	x	x	x	x	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	x	x	x	—

	I 1567 It.	II 1567 Fr.	III 1568 Fr.	IV 1580 D.	VI 1581 It.	VII 1582 Fr.	VIII 1588 It.	IX 160? Fr.A
Doornik. Plan. fol.	—	—	—	—	—	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Dordrecht. Plan. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Douay. Plan. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Duinkerken, van zee gezien. fol.	—	—	—	—	—	—	—	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Emden. Plan. fol.	—	—	—	—	—	—	—	x
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Enkhuizen. Plan. fol.	—	—	—	—	—	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Erasmus. Portret in houtsnede.	—	—	—	x	—	—	—	—
Franeker. Plan. fol.	—	—	—	—	—	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Friesland. Kaart (met Groningen) houtsn.	—	—	—	x	—	—	—	—
Kaart. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x
Kaart. langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Kaart. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Gallia Belgica. Kaart in houtsnede.	—	—	—	x	—	—	—	—
Kaart d. Hondius. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Geertruidenberg. Gez. op, lgw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Muller, Historieplat. 1620. fol.	—	—	—	—	—	—	—	x
Gelderland en Overijssel. Kaart. langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Geldern. Plan. fol.	—	—	—	—	—	x	x	x
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Gelre en Zutfen. Kaart. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x
Gent. Plan. in houtsnede. fol.	x	x	x	—	—	—	—	—
Plan. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Gorinchem. Plan. fol.	—	—	—	—	—	—	—	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Gouda. Plan. fol.	—	—	—	—	—	—	—	—
Idem m. datum 1612. fol.	—	—	—	—	—	—	—	—
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Grave. Plan, m. beleg. v. 1602. fol.	—	—	—	—	—	—	—	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
's Gravenhage. Plan. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht binnen, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Grevelingen. Plan. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x
Gezicht op, lgw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—

tutti i Paesi Bassi.

XIV 1616 L.	XV 1617 H.	XVI 1625 Fr.	XVII 1634 L.	XVIII 1635 L.	XIX 1641 Fr.	XX 1646 L.	XXI 1648 H.	XXII 1652 L.	XXIII 1660 L.	XXIV 1660 H.	XXV 1662-60 H.	XXVII 1854 H.
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	x	x	x	x	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	x	x	x	x	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	x	x	x	x	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	x	x	x	x	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	x	x	x	x	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	x	x	x	x	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	x	x	x	x	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	x	x	x	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	x	x	x	x	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	x	x	x	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	x	x	x	x	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—

	I 1567 It.	II 1567 Fr.	III 1568 Fr.	IV 1580 D.	VI 1581 It.	VII 1582 Fr.	VIII 1588 It.	IX 1609 Fr.A.
Groenlo en Lochem. Muller, Historiepl. 1236. fol.	—	—	—	—	—	—	—	x
Groningen. Kaart (met Friesland) houtsnede.	—	—	—	x	—	—	—	—
Plan. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, houtsn. met datum. 1577.	—	—	—	x	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Haarlem. Plan. houtsn. fol.	—	—	—	x	—	—	—	—
Plan. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Meermin te H. aangespoeld. langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Harderwijk. Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, lgw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Harlingen. Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Helmond. Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Muller, Historiepl. 1181. fol.	—	—	—	—	—	—	—	x
Henegouwen. Kaart in houtsn. fol.	x	x	x	—	—	—	—	—
Kaart. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x
Kaart. langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Kaart. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Henneberg, Gravin v., wonderlijke bevalling. langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
's Hertogenbosch. Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, in houtsn. fol.	x	x	x	—	—	—	—	—
Idem. idem *ander.*	—	—	—	x	—	—	—	—
Gezicht op, fol.	—	—	—	—	x	x	x	x
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Holland. Kaart in houtsn. fol.	x	x	x	—	—	—	—	—
Idem. idem *ander.*	—	—	—	x	—	—	—	—
Kaart. fol.	—	—	—	—	x	x	x	—
Kaart. J. v. Saenredam. 1589. fol.	—	—	—	—	—	—	—	x
Kaart. langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Kaart. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Hondsbossche. langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Hoorn. Plan. fol.	—	—	—	—	—	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op. langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Huis te Britten. Muller, Historieplaten 88. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x
Plattegrond. lw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Plattegrond. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Hulst. Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Icheler zuil. (*De pyramide*). 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Iperen. Plan. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x
Vogelperspectief. in houtsn. fol.	x	x	x	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Kameryk. Vogelperspectief. fol.	—	—	—	—	—	x	x	x
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—
Kampen. Plan. fol.	—	—	—	—	—	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—

III 618 Fr.	XIV 1616 L.	XV 1617 H.	XVI 1625 Fr.	XVII 1634 L.	XVIII 1635 L.	XIX 1641 Fr.	XX 1646 L.	XXI 1648 H.	XXII 1652 L.	XXIII 1660 L.	XXIV 1660 H.	XXV 1662-60 H.	XXVII 1854 H.
—	—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	x	x	x	x	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
x	x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	—	x	x	—	—	—	x	x	x	x	—
x	x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
x	x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	x	x	x	—
x	x	—	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	x	x	x	—
x	x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
x	x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—	—	—	—
x	x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	x	x	—	—	—	x	x	x	x	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
x	x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
x	x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—	—	—	—
x	x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	—	x	x	—	—	—	x	x	x	x	—
x	x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
x	x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	x	x	—	—	—	—	x	x	x	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	x	x	x	—
—	x	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
x	x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
x	x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	x	x	x	x	—
x	x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—

	I 1567 It.	II 1567 Fr.	III 1568 Fr.	IV 1580 D.	VI 1581 It.	VII 1582 Fr.	VIII 1588 It	IX 1609 Fr.A.	X 16[illegible] Fr[illegible]
Kuilenburg. Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Landreci. Plan. fol.	—	—	—	—	—	x	x	x	x
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Leeuwarden. Plan. fol.	—	—	—	—	x	—	—	—	—
Plan, m. dat. 1581. fol.	—	—	—	—	—	x	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, lgw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Leiden. Plan. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Leuven. Plan. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Vogelperspectief. houtsn. f.	x	x	x	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, houtsn. fol.	—	—	—	x	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Lier. Plan. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Limburg. Kaart. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x	x
Kaart. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Limburg (stad). Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Lingen. (zie beschrijv. v. uitg. IX). f.	—	—	—	—	—	—	—	x	x
Lochem en Groenlo. Muller, Historiepl. 1236. fol.	—	—	—	—	—	—	—	x	x
Loosduinen. (Gesch. v. G. Henneberg). langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Luik. Kaart. fol.	—	—	—	—	x	x	x	—	—
Kaart. P. Kaerius coel. fol.	—	—	—	—	—	—	—	x	x
Kaart. langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kaart. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Luik (stad). Vogelpersp. houtsn. fol.	x	x	x	—	—	—	—	—	—
Idem. houtsn. (een ander). fol.	—	—	—	x	—	—	—	—	—
Idem. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x	x
Idem. langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Luxemburg. Kaart. fol.	—	—	—	—	x	x	x	—	—
Kaart. P. Kaerius coel. fol.	—	—	—	—	—	—	—	x	x
Kaart. langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kaart. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Luxemburg (stad). Plan. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Maastricht. Plan. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Maersseveen, *Heerlijkheid*. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Man feld, *Huis van*, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Marienburg. fol.	—	—	—	—	—	x	x	x	x
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mechelen. Plan. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Vogelperspectief. in houtsn. fol.	x	x	x	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, houtsn. fol.	—	—	—	x	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—

di tutti i Paesi Bassi.

XIV 1616 L.	XV 1617 H.	XVI 1625 Fr.	XVII 1634 L.	XVIII 1635 L.	XIX 1641 Fr.	XX 1646 L.	XXI 1648 H.	XXII 1652 L.	XXIII 1660 L.	XXIV 1660 H.	XXV 1662-60 H.	XXVII 1854 H.
x	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	x	x	x	x	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	x	x	x	x	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	x	x	x	x	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	x	x	x	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	x	x	x	x	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	x	x	x	x	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	x	x	x	x	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	x	—	—
x	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	x	x	x	x	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—

	I 1567 It.	II 1567 Fr.	III 1568 Fr.	IV 1580 D.	VI 1581 It.	VII 1582 Fr.	VIII 1588 It.	IX 1609 Fr.A.	X 16[illegible] Fr[illegible]
Meermin, te Haarlem aangespoeld. langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Middelburg. Plan. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Stadhuis te M. Pieter Bast fecit. 1595. fol.	—	—	—	—	—	—	—	x	x
Montfoort. Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Namen. Kaart. fol.	—	—	—	—	x	x	x	—	—
Kaart. P. Kaerius coel. fol.	—	—	—	—	—	—	—	x	x
Kaart. langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kaart. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Namen (stad). Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Vogelperspectief. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x	x
Vogelperspect. langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Nederlanden, ***De zeventien***, Kaart. C. D. Hooghe fecit. fol.	x	x	x	—	—	—	—	—	—
Kaart. kopij v. de voorg. htsn. f.	—	—	—	x	—	—	—	—	—
Kaart. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x	x
Kaart. langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kaart. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Noordholland. Kaart. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ostende. Plan, met de belegering. fol.	—	—	—	—	—	—	—	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Overijssel. Kaart. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Overijssel en Gelderland. Kaart. langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Philipstad. Plan. fol.	—	—	—	—	—	x	x	x	x
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Rhenen. Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Roermond. Plan. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x	x
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Rotterdam. Plan. fol.	—	—	—	—	—	x	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Rijn, ***De***, 3 kaarten, in houtsn. fol.	—	—	—	x	—	—	—	—	—
Rijnberg. Muller, Historiepl. 1168. fol.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Rijssel. Plan. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Sas van Gent. Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Schoonhoven. Plan. fol.	—	—	—	—	—	x	x	x	x
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Sloten. Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Sluis. Plan. fol.	—	—	—	—	—	x	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Sneek. Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
St. Omer. Vogelperspectief. fol.	—	—	—	—	—	x	x	x	x
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—

XIV 1616 L.	XV 1617 H.	XVI 1625 Fr.	XVII 1634 L.	XVIII 1635 L.	XIX 1641 Fr.	XX 1646 L.	XXI 1648 H.	XXII 1652 L.	XXIII 1660 L.	XXIV 1660 H.	XXV 1662-60 H.	XXVI 1854 H.
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	x	x	x	x	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	x	x	x	x	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
xx	x	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
x	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	x	x	x	x	—
—	—	—	x	x	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	x	x	x	x	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	x	x	x	x	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	x	x	x	x	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	x	x	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	x	x	x	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	x	x	x	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
x	—	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—

	I 1567 It.	II 1567 Fr.	III 1568 Fr.	IV 1580 D.	VI 1581 It.	VII 1582 Fr.	VIII 1588 It.	IX 1609 Fr.A.	X 1[illegible] Fr.[illegible]
Thionville. Vogelperspectief. in houtsn. fol.	—	—	—	x	—	—	—	—	—
Tiel. Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tienen. Plan. fol.	—	—	—	—	—	x	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Utrecht. Kaart. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Utrecht (stad). Plan. in houtsn. fol.	—	—	—	x	—	—	—	—	—
Plan. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x	x
Plan 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Valenciennes. Plan. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Veere. Plan. fol.	—	—	—	—	—	—	—	x	x
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Stadhuis te V. fol.	—	—	—	—	—	—	—	x	x
Venlo. Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Vlaanderen. Kaart in houtsn. fol.	x	x	x	—	—	—	—	—	—
Kaart in houtsn. (een ander). fol.	—	—	—	x	—	—	—	—	—
Kaart. fol.	—	—	—	—	x	x	x	—	—
Kaart. P. Kaerius coel. fol.	—	—	—	—	—	—	—	x	x
Kaart. langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kaart 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Vlissingen. Plan. fol.	—	—	—	—	—	x	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Vogelperspectief. fol.	—	—	—	—	x	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Stadhuis te V. fol.	—	—	—	—	—	—	—	x	x
Idem. langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Wachtendonk. Gezicht op, lgw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Muller, Historiepl. 1194. fol.	—	—	—	—	—	—	—	x	x
Walcourt. Plan. fol.	—	—	—	—	—	x	x	x	x
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
St. Winocsbergen. Vogelpersp. fol.	—	—	—	—	—	—	—	x	x
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Wijk bij Duurstede. Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ylst. Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Zeeland. Kaart. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x	x
Kaart. langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kaart. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Zuidholland. Kaart. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Zutfen. Plan. fol.	—	—	—	—	x	x	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Zwolle. Plan. fol.	—	—	—	—	—	x	x	x	x
Plan. 12mo.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gezicht op, langw. 4to.	—	—	—	—	—	—	—	—	—

tutti i Paesi Bassi.

XIV 1616 L.	XV 1617 H.	XVI 1625 Fr.	XVII 1634 L.	XVIII 1635 L.	XIX 1641 Fr.	XX 1646 L.	XXI 1648 H.	XXII 1652 L.	XXIII 1660 L.	XXIV 1660 H.	XXV 1662-60 H.	XXVII 1854 H.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	x	x	x	—
x	—	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	x	x	x	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	x	x	x	x	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	x	x	x	x	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	x	x	x	x	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	—	x	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	—	x	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
x	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	x	x	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	x	x	x	x	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—
—	—	x	—	—	—	x	x	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	x	x	x	x	—
x	x	—	—	—	x	—	—	—	—	—	—	—

HET VOORMALIGE KLOOSTER

DER

ZAKBROEDERS

BINNEN UTRECHT.

Medegedeeld door

Jhr. J. J. de Geer van Oudegein.

Bij A. Matthaeus, *Fundationes et fata ecclesiarum*, p. 223 en 224, wordt gewag gemaakt van zoogenaamde zakbroeders, fratres saccitae, die vóór de opheffing hunner orde omstreeks het jaar 1290 binnen Utrecht in het sedert bekende klooster der reguliere kanoniken van St. Augustijn aan de Oude Gracht bij de Weesbrug waren gevestigd ter plaatse, waar zich thans het Gereformeerd Burger-Weeshuis bevindt. De opheffing nu van die orde der zakbroeders bij verordening van paus Gregorius X., in een generaal concilie genomen, en de inlijving van hunne aan de heilige apostelen gewijde kapel en aanhoorige kloostergebouwen binnen Utrecht in het kapittel der reguliere kanoniken van St. Augustijn te Bethlehem bij Doetinchem, betreffen de onuitgegevene oorkonden. waarvan de origineelen berusten in het provinciaal archief van Gelderland, afdeeling Bethlehem.

Mandaat van Johan van Nassau, verkoren bisschop van Utrecht, aan de dekenen der kerken van St. Maarten en St. Pieter te Utrecht, om het huis der zakbroeders van de orde van poenitentie, binnen de stad Utrecht aanwezig, zoodra het door den prior en de broeders dier orde zal zijn verlaten, aan den proost en het kapittel of convent van Bethlehem van de orde van St. Augustijn over te dragen. 1290, Julij 5.

Johannes, Dei gratia Traiectensis electus, dilectis in Christo beatorum. Martini et Petrj ecclesiarum in Traiecto decanis salutem in Domino. Ad notitiam nostram pervenit, quod prior et fratres domus saccitarum ordinis de penitentia Jhesu Christi jn Traiecto domum eorum ibidem dimittere velint et debeant eandem habere pro derelicta. Verum cum, iuxta provisionem constitutionis felicis recordationis dominj Gregorij pape decimi, domus et loca, que fratres dicti ordinis in singulis dyocesibus habuerunt et habent, sint dispositioni sedis apostolice reservata in terre sancte subsidium vel pauperum aut alios pios usus per locorum ordinarios convertenda: discretioni vestre committimus per presentes, quatinus predictam domum prioris et fratrum in civitate Traiectensi ac aliam, si quam habent in nostra dyocesi sitam, cum suis pertinentijs universis, quam citò ipsi prior et fratres eas seu aliquam earum deseruerint sive habuerint pro derelicta et de hoc vobis constiterit, viris religiosis preposito et capitulo sive conventui de Bethlehem nostre dyocesis ordinis beati Augustini vice et auctoritate nostra conferatis ad collocandum inibi et plantandum fratres eorum ordinis et ad habendum et possidendum eandem sive easdem inperpetuum pleno iure cum omnibus suis privilegiis, libertatibus et emunitatibus, jndulgentijs, sepulturis et iuribus universis, prout dicti prior et fratres ante constitutionem predictam

eam seu eas habuerunt et possederunt pacifice et quiete; dantes potestatem vice et auctoritate nostra .. preposito dicte ecclesie de Bethlehem et eidem committatis, ut per se vel alios fratres sui ordinis, quos ad hoc aptos esse noverit ydoneos et discretos, predicationis et audiende confessionis officium tam in dicta domo, quam in dyocesi nostra, libere valeat exercere, absolutionem confitentibus in casibus episcopalibus(?) inpendendo, et habere nichillominus ecclesiasticam sepulturam cum oblationibus et obventionibus in ipsa domo seu domibus iam dudum obtentis, habitis et consuetis, contradictores et rebelles, de quibus vobis constiterit vel constare poterit, vice et auctoritate nostra per censuram ecclesiasticam compescendo. Jn hijs exequendis alium alius non exspectet. Datum anno Dominj m°. cc°. lxxxx°. crastino translationis beati Martinj.

Met een zegel van den elect in wit was.

De dekenen der kerken van St. Maarten en St. Pieter verklaren in gevolge van het mandaat van den verkoren bisschop van Utrecht naar het huis der zakbroeders binnen Utrecht te zijn gegaan, en het door deze verlaten klooster aan het convent van Bethlehem overgegeven te hebben. 1290, Julij 30.

Reverendo patri ac domino, Johanni Dei gratia Traiectensi electo, necnon universis presentes litteras jnspecturis ac audituris beatorum Martini et Petri ecclesiarum in Traiecto decani salutem et cognoscere veritatem. Noveritis, quod nos recepto mandato vestro, pater reverende, personaliter accessimus ad domum .. prioris et fratrum saccitarum sitam in Traiecto; et quia ipsam domum predicti prior et fratres deserverant omnino et habuerant pro derelicta, ipsamque vacuam inveneramus, prout hoc nobis

et alijs prelatis et canonicis quibusdam Traiectensibus ibidem vocatis in testimonium et adductis liquide constabat per evidentiam facti, viris religiosis .. preposito et capitulo sive conventuj de Bethlehem dioc. Traiectensis ordinis beatj Augustini sepe dictam domum iuxta tenorem mandati vestri super hoc nobis directi concessimus et contulimus ad collocandum injbi et plantandum fratres eorum ordinis et ad habendum et possidendum eandem in perpetuum pleno iure cum omnibus suis attinentijs, privilegijs, libertatibus et emunitatibus, indulgentijs, sepulturis et juribus unjversis, prout dicti prior et fratres ipsam domum ante constitutionem felicis recordationis domini Gregorij pape decimi habuerunt et possederunt pacifice et quiete; qui ijdem prepositus et conventus secundum collationem huiusmodi auctoritate vestra a nobis eis factam de predicta domo se intromittentes ac possessionem eiusdem sic adipiscentes eandem possident et inhabitant cum juribus ac privilegijs supradictis. Quod vobis ac universis sub sigillis nostris in testimonium presentibus appensis duximus significandum. Datum et actum anno Domini millesimo cc°. lxxxx°., feria quinta post festum beati Jacobi apostoli.

Met de zegels van de dekenen van St. Maarten en St. Pieter te Utrecht.

De prelaten en kapittelen van Utrecht verleenen hunne goedkeuring aan de overdragt van het huis der zakbroeders binnen Utrecht aan den proost en de kanoniken van Bethlehem en nemen deze in hunne broederschap op. 1290, Augustus 2.

In nomine Domini amen. Universis presentes litteras inspecturis prelati et capitula ecclesiarum civitatis Traiectensis ad perpetuam rei memoriam cognoscere veritatem.

Laudabilis vite merita religiosorum virorum in Christo dilectorum .. prepositi et capituli seu conventus canonicorum regularium ecclesie de Bethlehem ordinis sancti Augustini Traiectensis dyocesis nos inducunt, ut ea, que sunt favoris et gratie, ipsis liberaliter impendamus. Cum igitur dominus Johannes, electus Traiectensis, domum ·.· prioris et fratrum saccitarum ordinis de penitentia Jhesu Christi consistentem in civitate Traiectensi, quam ipsi fratres dimiserant et pro derelicta habebant, contulerit eisdem .. preposito, conventuj et canonicis auctoritate dyocesana sive ordinaria iuxta provisionem constitutionis felicis recordationis .. domini Gregorij pape decimj editam in concilio generali, ad habendum, tenendum et possidendum inperpetuum pleno iure cum omnibus suis privilegijs, libertatibus et emunitatibus, indulgentijs, sepulturis et iuribus universis, sicut dicti .. prior et fratres eandem domum et alia premissa habuerunt et possederunt pacifice et quiete, et ut ipsi .. prepositus et conventus inibi collocare valeant et plantare fratres et canonicos eorum ordinis, prout hec et alia in litteris ipsius domini electi exinde confectis plenius continentur: nos tam pio facto huiusmodi grato occurrentes assensu et collocationem huiusmodi approbantes, eosdem .. prepositum, capitulum seu conventum et canonicos in nostrum consortium et confraternitatem nostram recipimus, volentes ipsis assistere et eos in ipsorum iuribus confovere, ac eis tamquam amicis nostris et confratribus dilectis promotionem impendere, ut tenemur. Jn cuius rei testimonium sigilla ecclesiarum nostrarum hijs litteris duximus apponenda. Datum anno Domini m°. cc°. nonagesimo jn crastino beati Petri ad vincula.

Nog voorzien met de zegels der vijf kapittelen te Utrecht.

De Provinciaal der broeders van de orde van St. Augustijn in Alemannië, ter eener, en de proost en het convent der reguliere kanoniken van Betlehem, ter andere zijde, onderwerpen hun geschil over de kapel der apostelen binnen Utrecht en daartoe behoorende gebouwen, erf, meubelen, boeken enz. aan de uitspraak van den bisschop van Utrecht. 1293, April 3.

Johannes Dei et apostolice sedis gratia Traiectensis episcopus universis, ad quos presentes littere pervenerint, salutem in omnium salvatore. Mota lite coram nobis inter .. provincialem Alemannie fratrum de penitentia Jhesu Christi ordinis beati Augustini, ex una parte, et prepositum et conventum canonicorum regularium ordinis beati Augustini ecclesie Betlehemensis nostre diocesis, ex altera, super capella sanctorum apostolorum Traiectensi, necnon edificiis, area, utensilibus, libris et quibuslibet aliis rebus predicte capelle attinentibus, predictus .. provincialis pro se et nomine fratrum suorum, et Alexander de Traiecto et Jurdanus de Sutphania, canonici regulares predicte ecclesie Betlehemensis nomine .. prepositi et conventus sui, ex altera parte, in nos de dicta causa tamquam in arbitratorem compromiserunt, promittentes nostre ordinationi stare in predictis fide prestita corporali. Et quia predicti canonici regulares Alexander et Jurdanus ad compromittendum a preposito et conventu suo mandatum sufficiens non habebint (habebant?), Ghiselbertus prepositus ecclesie Aldenselensis et Johannes Friso, canonicus ecclesie beate Marie Traiectensis, caverunt et promiserunt fideiussorio nomine pro eisdem sub pena centum marcarum se facturos et curaturos, quod [illegible] et conventus ecclesie Betlehemensis predic[illegible] et approbabunt predictum compromissum [illegible] pena, si commissa fuerit, nobis et pa[illegible] equalibus portionibus dividenda. Et

hec omnibus, quorum interest, sub sigillo nostro presentibus appenso duximus intimandum. Et per Gerardum de Ane, clericum imperiali auctoritate notarium puplicum, in hanc puplicam formam redigi fecimus et conscribi. Testes huius sunt Arnoldus de Gimneke (?) miles, Johannes de Suollis et Simon de Rene Lūbardi. Acta sunt hec Traiecto in camera nostra anno Domini m°. cc°. nonagesimo secundo feria quarta post ramos palmarum.

Et ego Gerardus de Ane, clericus imperiali auctoritate puplicus notarius, predictis omnibus suprascriptis interfui presentialiter et ad mandatum reverendi patris ac domini Johannis Dei gratia Traiectensis episcopi suprascripti et ad preces predictarum partium in hanc puplicam formam redegi, meoque signo consueto signavi.

Et ego frater Gustacius, provincialis Alemannie fratrum de penitentia Jhesu Christi ordinis beati Augustini, prenotatum compromissum, prout suprascriptum est, me iniisse recognosco et in testimonium huius sigillum meum duxi presentibus appendendum. Datum anno et die predictis.

Met het teeken van den notaris Gerard van Ane en het zegel van den provinciaal van Alemannië der broeders van den derden regel van St. Augustinus met het omschrift: „Sigillum prioris provincialis per Allemaniam fratrum ordinis penitentie Jhesu Christi."

Johan, bisschop van Utrecht, doet uitspraak in het vermelde geschil, waarbij hij aan zich de beschikking behoudt over de kapel der apostelen en aanhoorige gebouwen, vroeger bewoond door de broeders van poenitentie, en voorts aan den provinciaal van Alemannië twaalf Hollandsche ponden voor gedane onkosten toekent. 1292, April 9.

Johannes, Dei et apostolice sedis gratia Traiectensis epis-

copus, universis, ad quos presentes littere pervenerint, salutem et ..? in omnium salvatore. Cum de lite coram nobis mota inter .. provincialem Alemannie fratrum de penitentia Jhesu Christi ordinis beati Augustini, ex una parte, et .. prepositum et conventum canonicorum regularium ordinis beati Augustini ecclesie Betlehemensis nostre diocesis, ex altera, super capella sanctorum apostolorum Traiectensi, domo seu edificiis et quibuscumque rebus aliis predicte capelle attinentibus, in nos tamquam in arbitratorem hinc inde extiterit compromissum: nos, cognito quod predicta capella et domus seu edificia eidem attinentia a fratribus de penitentia Jhesu Christi olim inibi habitantibus fuerint derelicta, capellam ipsam cum edificiis et ceteris quibuscumque rebus predicte capelle ab olim attinentibus nostre dispositioni reservavimus et in hiis scriptis auctoritate ordinaria reservamus. Ceterum .. provinciali fratrum de penitentia Jhesu Christi nomine ordinis sui in recompensam laborum sui et fratrum suorum, quos in persecutione dicti negocij sunt perpessi, ordinavimus et in hiis scriptis arbitramur . a .. preposito et conventu ecclesie Betlehemensis, predicte capelle, domus et edificiorum eidem attinentium possessoribus, duodecim libras Hollandenses infra octo dies a data presentium persolvendas. Actionem etiam omnem, si quae predicto provinciali competit nomine ordinis sui super rebus aliis adversus fratrem Alexandrum, priorem domus predicte capelle sanctorum apostolorum, sibi decernimus fore salvam. Et hoc omnibus, quorum interest, sub sigillo nostro presentibus appenso duximus intimandum. Et per Gerardum de Ane, clericum imperiali auctoritate puplicum notarium, in hanc puplicam formam redigi fecimus et conscribi. Testes huius sunt Ghiselbertus prepositus ecclesie Aldenselensis, Johannes Friso, canonicus ecclesie sancte Marie Traiectensis, Johannes de Sittert, canonicus Daventriensis. Acta sunt hec Traiectj in aula nostra superiori presente predicto provin-

ciali, pro se, et Jurdano de Sutphania, canonico regulari ecclesie Betlehemensis pro altera parte, anno Domini m°. cc°. nonagesimo secundo v°. jdus mensis Aprilis.

Et ego Gerardus de Ane, clericus imperiali auctoritate puplicus notarius predictus, omnibus, prout supra scripsi, interfui et ad mandatum reverendi patris ac domini Johannis Dei gratia Traiectensis episcopi suprascripti in hanc puplicam formam redegi, meoque signo consueto signavi.

Met het teeken van Gerard van Ane, openbaar notaris. Het zegel des bisschops mist.

Johan, bisschop van Utrecht, verleent op nieuw het huis van de gewezene prior en monniken der orde van de zakbroeders binnen de stad Utrecht met al zijne vrijheden, regten en toebehooren aan den proost en het convent van Betlehem, om er reguliere kanoniken van de orde van St. Augustijn in te plaatsen. 1292, zonder dagteekening.

Universis Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, ad quos presentes littere pervenerint, Johannes Dei et apostolice sedis gratia episcopus Traiectensis salutem in eo, qui est omnium vera salus. Laudabilis vite merita religiosorum virorum in Christo, dilectorum prepositi et capituli seu conventus canonicorum regularium ecclesie de Betleheym ordinis sancti Augustini, necnon ampliatio cultus divini nominis, nos inducunt, ut ea, que sunt favoris et gratie, ipsis liberaliter inpendamus. Cum igitur domus prioris et fratrum saccitarum ordinis de penitentia Jhesu Christi consistens in civitate nostra Traiectensi, quam ipsi fratres omnino dimiserant et pro derelicto habebant, iuxta provisionem constitutionis felicis recordationis dominj Gregorij pape decimi edite in concilio generali in nostra dis-

positione existat sive ordinatione; nos, qui salutem animarum querimus et augmentum religionis affectamus, ipsam domum, ut inibi ad honorem Dei religio plantetur et viri religiosi devote deservientes Domino collocentur, cum emunitatibus, sepulturis, iuribus suis et pertinentijs universis predictis preposito et conventuj de Betleheym contulimus et tenore presentium conferimus tenendam et perpetuo possidendam eo iure, quo alias domus sui ordinis tenere et possidere consueverunt, nostris et ecclesie nostre omnino salvis iuribus et illesis. Jn cuius rei testimonium et munimen perpetuum nostrum sigillum presentibus duximus apponendum. Actum et datum Traiecti anno Dominj m°. cc°. nonagesimo secundo.

Met een fraai zegel des Bisschops aan rood zijden draden.

IETS OVER DE OUDSTE HEEREN

VAN

Beverwaard onder Werkhoven.

Medegedeeld door

JHR. J. J. DE GEER VAN OUDEGEIN.

Somwijlen komt in de oude oorkonden een en dezelfde persoon onder verschillende geslachtsnamen voor Als voorbeeld daarvan kan aangevoerd worden een der oudste heeren van het riddermatige slot Beverwaard, onder de gemeente Werkhoven in de provincie Utrecht gelegen. Deze komt in de maand December van het jaar 1277 in twee verschillende oorkonden voor onder de namen van

Sweder van Sulen, schildknaap, maarschalk van den verkoren bisschop van Utrecht, „Suederus de Sulen, famulus, marscalcus domini electi", en van Sweder van Beverwerde, „Swedherus de Beverwerde". Den zelfden Sweder van Sulen of van Beverwerde ontmoeten wij vervolgens in eene oorkonde van het jaar 1288 als ridder onder den naam van Sweder van Wiltenborch, zegelende met het wapen van Zuylen en het omschrift S. SVEDERI DE SULEN MILITIS; terwijl hij zich eindelijk in eene oorkonde van het jaar 1299 weder noemt Sweder van Sulen, ridder, anders genaamd van Beverwarde, „Suederus de Sulen, miles, qui alio nomine vocor de Beverwarde". Zie verder *Archieven der Ridderlijke Duitsche orde, Balie van Utrecht*, I. n°. 263, 264 en 276 en *Inventaris van het Archief der Provincie Utrecht*, I. n°. 607.

Deze Sweder van Zuylen, van Beverwaard of van Wiltenburg nu was zoon van eene Hadewich vrouwe van Sulen en Wiltenborch en echtgenoot van eene Hildegunde, die hem de heerlijkheid van Beverwaard zal aangebracht hebben. Na den dood van „veren Hildegonden, die wijlen wijf was heren Sweders van Beverwerden" werd een Nicolaas van den Velde in het jaar 1296 met het kasteel Beverwaard en 40 morgen lands, daarbij gelegen en daartoe behoorende, benevens het wereldlijk gerecht en de tienden van Oud Kamerijk, door bisschop Willem van Mechelen beleend, om het als dienstman (ministerialis) van den bisschop en de kerk van Utrecht te houden. Sedert hertrouwde onze ridder Sweder van Sulen, anders genaamd van Beverwarde, met eene Berta, wier geslachtsnaam niet vermeld wordt, en bleef den naam van Beverwaard nog voeren, totdat hij in het jaar 1304 in den strijd tegen de Vlamingen sneuvelde. Vgl. *Inventaris van het Archief der Provincie Utrecht*, I. n°. 578, 587, 607; Beka p. 106.

Na den boven genoemden Nicolaas van den Velde droeg diens zoon Gerard het kasteel Beverwaard in 1307 aan

den bisschop van Utrecht op, tijdens deze eenen rechtsdag hield te Jutphaas „in Heymerics huis van den Rine (Rijnenburg)". Sedert kwam Beverwaard door huwelijk eener Machteld van Beverwaard in het geslacht van Vianen en voorts aan Johanna van Vianen en Beverwaard, op wie de navolgende oorkonden betrekking hebben.

Anna van Borselen, vrouwe van Brigdamme en weduwe van Gijsbrecht van Vianen en Beverwaard, Gijsbrecht van Vianen van Rijzenburg, Gijsbrecht van Rijzenburg, diens zoon, en Arend van Amerongen, verklaren ontvangen te hebben van den Landcommandeur en het Duitsche huis van Utrecht alzulke goederen, kleinooden, juweelen en have, als onder deze gezet waren en toebehooren aan jonkvrouwe Johanna, dochter van wijlen Gijsbrecht van Vianen en Beverwaard. 1436, September 25.

Wij Roedolph, bij der genade G(ods) bischop tUtrecht, doen cond enz., dat voor ons, onsen mannen ende deurweerdere gecomen sijn Anna van Borssele Vr(ouwe van) Brigdamme ende wed^e^ za(liger) Gijsberts van Vianen ende van Beverweerde, Ghijsbert van Vyanen van Rijsenborch, Gijsbert van Rijsenborch, sijn soon, ende Aernt van Amerongen, ende belijden voir hem ende voir hoir erffnamen aen onse hande in behoef des eerbaren lantkomptuers ende sijns huys tot Utrecht Duytsen oirdens, dat sij ontfangen hebben vanden lantcomptuer ende sijnen huyse voirs. alle alsulcke rurende goeden, cleynoten, juwelen ende haven, die onder hare geset waren, als nu toebehorende joncfr. Johanna Ghijsberts dochter van Vyanen ende van Beverweerde ende die toebehoren plagen haren vader voorseyt int lest van sijnen leven, alsoe die nu genotelt, vergadert, geweerdeert ende bescreven staen in tween cedelen, besegelt met onsen segel, die een vuyter andere gesneden,

ende die joncfr. van Borsselen, Gijsbert van Vianen van Rijsenborch, Gijsbert, sijn soon, ende Aernt van Amerongen hier omme voir ons ende onse hant geloift hebben in behoef des lantcomptuer ende sijnen huse voors., alse waert saecke, dat sij (hun) tot eeniger tijt eenige aenspraecke, hinder ofte scade van ymant om des goets wille geschiede, dat sij dat terstont af doen zullen, ende dat met recht verantwoirden sonder hoiren cost; ende of sij des niet en deden, soe hebben sij verder geloift den voorn. lantcomptuer ende huse al dat voorseyde goet ofte de weerde daer voor na wtwisen der cedullen wederomme te leveren den lantcompt^r^. etc. voorn^t^. mit allen costen daer bij geleden tot haren simpelen woorden te betalen, als goede coopluden sonder wederseggen. Alle desen punten sonder argelist. In kennisse der waerheit hebben wij Rodulf, bischop tUtrecht voorn., onse segel aen desen brief gehangen jnt jaer o. h. 1436, des dynsd. na St. Mattheus d. des heyligen apostels.

A. van Buchell Ms. get. 21 B f. 89 (Prov. Utrecht).

Adriaan van Borselen, heer van Brigdamme, Duiveland en voogd van Bergen in Henegouwen, en Jacob van Borselen, heer van Soutenland, beloven binnen bepaalden tijd voor het gerecht te Werkhoven al hun recht en toezeggen op het goed ten Veen onder Werkhoven te zullen overdragen ten behoeve van Janna van Vianen van Beverwaard, gemalin van Johan van Bouchout. 1441, Augustus 22.

Allen den ghenen, die desen brieff sellen sien off hoeren lesen, doe wij verstaen Adriaen van Borsselen, heer van Brugdam, van Duvelant ende voecht van Bergen in Henegouwen, ende Jacop van Borsselen, heer tot Souten-

lande, ghebroedere, alse principale zacwoude [1]), Aerndt van Amerongen ende Jacop van Amerongen, gebroedere, als borgen, dat wij geloeft hebben ende geloven voir ons ende voir onse erffnamen mit gesamender handt, elcx voir all ende ongesceyden, aen hande Johans van Bouchout ende sijnen erffnamen, gebrake sijns [2]), often houder van deesen brieve, alse dat wij Adriaen van Borsselen ende Jacop van Borsselen, gebroedere voirs., of onse erffnamen, gebrake onser, tusschen dit ende sinte Gelys dach, alse van nu sinte Gelys dach naestcomende over een jaer, Jonkfrou Janna van Vyanen van Beverweerde, getruwede echte wijff Johans van Bouchout voirscr., off hoeren erffnamen, ghebrake haer, overgeven ende tot hare behoeff vertyen sullen, alse recht is, voir den scoute, lantgenoten ende buere inden gherechte van Wercunden, van alle rechts ende toeseggens dat wij hadden off hebben moeghen in enigerwijs aen dat goet ten Veen, eggen ende eynden, mit alle sijnen toebehoiren, alsoe alse dat gelegen is inden gherechte van Werkunden voirs., streckende uten Rijn in Laugebroicker weteringe, ende mitten nedersijde streckende allanges die Veensche steege, alsoe dat sus (sij des) vaste ende seecker is sonder arch. Ende waert sake, dat wij off onse erffnamen des nyet en deden, soe hebben wij Adriaen van Borsselen ende Jacop van Borsselen, gebroedere, alse principale zacwoude, ende wij Aerndt van Amerongen ende Jacop van Amerongen, ghebroedere, alse borgen voirs., verder geloeft ende geloven voir ons ende voir onse erfnamen mit gesamender hant elcx voir all ende ongesceyden, alse dat wij dan ter eerster maninge Johans van Bouchout voirs. off sijn erffnamen ofte houder van deesen brieve off hoirs gewaerden bode in comen sullen

1) Het Hoogd. *Sachwalt*, d. i. persoon, die in eene rechtszaak bevoegd is.

2) d. i. *wanneer hij ontbreken mocht.*

mit ons selffs live binnen der stede van Vyanen in een goede eersame herberge, aldair sij ons in wijsen oft doen wijsen, alse wij Adriaen van Borsselen ende Jacop van Borsselen, gebroedere voirg., elcx van ons beyden mit drien knechten ende mit vier peerden, ende wij Aerndt van Amerongen ende Jacop van Amerongen, gebroedere voirs., elcx van ons beyden mit eenen knechte ende mit twee peerden; ende aldair te leggen ende te leysten [1]) ende rechte maeltijden te houden nae goeder manne sede, ons selven the winne ende te quytena aenden werdt, ofter weerdinnen, ende uter voirs. leystinge ende stede van Vyanen nyet te sceyden noch leystens op te houden in geenrewijs, Joncfrou Janna van Vyanen van Beverweerde voirg. off hoiren erffnamen en waren eerst overgegeven ende ghevesticht inden goede then Veen, gelijc hier voir bescreven staet, ende dair toe vernoicht ende voldaan van sulcken coste ende scade alse sijder dan bij geleden ende om gedaen hadden, ende hem des te geloven tot hoirs selffs sempellen woirden sonder erde [2]) ende dair toe den weert ofter werdinnen vernoecht van haren coste. Ende alle dese voirscr. punten ende geloften ende elcx bijsonder hebben wij Adriaen van Borsselen ende Jacop van Borsselen, gebroedere, als principale sacwoude, ende wij Aerndt van Amerongen ende Jacop van Amerongen, gebroedere, alse borgen voirg., geloeft ende geloven voir ons ende voir onse effnamen mit gesameder handt elcx voir all ende ongesceyden bij onser truwen, eren ende sekerheit in rechter eedstat [3]), alse goede manne all vaste ende stede te houden ende voltedoen ende dair nyet weder te seggen

1) in gijzeling verblijven. Kiliaan verklaart *leyster* door *gijzelaar*, obses.

2) Dit moet zoo veel beteekenen als het Hoogd. *ohne Falsch:* wellicht is het woord het Hoogd. *Irre*, ten ware *erde* eene schrijffout zij voor *erg*.

3) Wederom Hoogd., hetgeen zoo kort na het Beijersche tijdperk niet vreemd is: in het Hoogd. zegt men: *einen Eid abstatten*.

noch tegens te doen noch ons des niet te weeren off doen verweerden mit eenigen rechte geestelick oft weerlick, nochte mit anders gheenen saicken, hoe datmen dat fysieren, [1]) proeven off noemen mach in eenigerwijs, alle argelist, ferpel [2]) ofte nyevonden hier in uuytgesceyden. In kennissen der wairheit, soe hebben wij Adriaen van Borsselen, Aernt van Amerongen ende Jacop van Amerongen voirscr. elcx onsen segell aen desen brieff gehangen. Ende want ick Jacop van Borsselen voirs. op deese tijt selve geen segel en hebbe, soe heb ick ghebeden die edel eerbare mijnre liever moeder, joncfrou Anna van Bontswt [3]), vrouwe van Brugdam, van Duvelant ende voechdinne van Bergen in Henegouwen, desen brieff over mij te besegelen mit horen segell. Ende ick Anna van Bontswt, vrou van Brugdam, van Duvelant ende voechdinne van Bergen in Henegouwen voirs., heb om bede wille Jacobs van Borsselen, mijns liefs soens voirg., mijnen segell mede voir aen deesen brieff gehangen. Ghegeven int jair ons Heeren duysent vierhondert ende eenenveertich des dinxdages na onser Vrouwen dach assumptio.

Gecollationeerd afschrift der 16e eeuw, in het archief van het Duitsche Huis te Utrecht.

---

1) d. i. *visieren*, bedenken.

2) Waarschijnlijk verbasterd van het Hoogd. *Frevel.*

3) Zou hier gelezen moeten worden: *Boutswt*, d. i. *Boussuut* of *Bousseu*, *Bossu?* De naam van 't kasteel, waarnaar het geslacht heet, luidt in 't Latijn *Buxudis*.

WANNEER

IS DE MOND VAN HET NAARDERMEER GESTOPT?

Medegedeeld door den Heer

Mr. J. Heydanus.

Aan de „Hortensius, over de opkomst en den ondergang van Naarden, met nalezingen en bijvoegsels van den Heer A. Perk" (uitgegeven door het Hist. Gen.) zijn toegevoegd twee kaartjes. N°. 1. daarvan is de kopie op de halve grootte eener oude kaart van Gooiland, die bewaard wordt in het Rijks Archief te 's Hage.

De Heer Perk meent, dat dit de kaart is, welke omstreeks het jaar 1526 zoude zijn overgelegd bij de menigvuldige opnemingen, die hadden plaats gehad ter zake van de twisten, die toen reeds sedert tweehonderd jaren bestonden tusschen de grensbewoners van Utrecht en die van 't Gooi over de daaromtrent gelegen venen.

De kaart draagt geen jaartal; doch zij is ongetwijfeld van hoogen ouderdom.

In het bijzonder trekt één punt de aandacht: het Naardermeer namelijk wordt voorgesteld als gemeen liggende met de Vecht, opgesloten ten Noorden door den Keverdijk, ten Zuiden door den Broekdijk en ten Oosten door de hooge gronden van Gooiland. De Keverdijk en de Broekdijk, aansluitende aan den Vechtdijk, vormen tusschen zich in, den mond van het Meer. Die mond is langzamerhand aangeslibberd en vervolgens afgedamd. Wanneer die afdamming had plaats gehad, was geheel en al in vergetelheid

geraakt, totdat voor eenige jaren een oud stuk, berustende in het Gemeentearchief van Weesp, daaromtrent eenige aanduiding gaf.

In zekere procedure namelijk gevoerd tusschen de waarsluiden van die van de Westzijde van de Vecht, en de waarsluiden van die van de Oostzijde, over de al of niet gehoudenheid van die van de Oostzijde om te helpen repareeren den Wester Vechtdijk, velde het Hof van Holland den 4den November 1583 vonnis, waarbij aan die van de Westzijde werd opgelegd die van de Oostzijde ongemolesteerd te laten ter cause van de kosten en de reparatie van den Vechtdijk aan de Westzijde, tusschen de stad Muiden en den Hinderdam gelegen.

Van deze uitspraak appelleerden die van de Westzijde aan den Hoogen Raad.

Bij die gelegenheid deed hun Advokaat Mr. Dirk Herweijer door den Procureur Gerard van der Burch exhibeeren eene memorie (boven gemeld stuk), houdende „nieuwe feiten en grieven."

Daarin komt onder anderen voor, dat „Loosdrecht ende Cortenhoeff met Ankeveen die walen moesten stoppen vallende in den dijk, strekkende van den Hinderdam totten Keverdijk toe." De opmerking wordt daarbij gevoegd:

„dat die stoelinge eertijds gedaan was, *ten tijde als die Naardermeer met de Vecht gemeen was gelegen.*"

„Ende (zoo vervolgt de memorie) alzoo die dijk die men houden most tegens de meer (seer wijt wesende) moste swaer ende dick sijn, ende in groote perikel ende laste van de Ingelanden aen de Oosterzijde van de Vecht was liggende;"

„Ende dat men den mont van de meer, aldaer zij haer exonereerde in der Vecht, mit redelijke costen soude moegen stoppen, als alleenlijk die lengte ofte breete wesende van de twee drechten;"

„Ende dat die nature daertoe was werkende als be-

ginnende daer voor in de mont te verlanden duer alluvie ende accressentie;" —

„So ist gebeurt, dat die Naerdermeer, tot groot voordeel ende sublevamen van die van Loosdrecht ende Cortenhouff, daer aen de mont mit een cleyn stuk dijks gestopt ende bedijkt is geweest, ende dat oversulcx die voors. meer vau dier tijt aff met de Vecht nyet meer gemeen is gebleven, maer daervan gesepareert is geweest;"

„Ende hoewel men daervan geen schriftelijke autenticque documenten en bevint dan alleenlijk van de eenen ouden mensche tot den anderen sulcx voort geseyt wort, ende dat men noch vinden mach bij oude munimenten, circumstantien ende situatien van oude dijken ende walen, die voortijds in den zelfden meerdijk gevallen zijn geweest ...."

Van de afdamming sprak men dus in 1583 slechts als een feit, dat bij overlevering bekend was, zonder dat men echter eenige tijdsbepaling wist aan te geven.

In 1869 had ik ter inzage een bundel stukken betrekkelijk het huis ten Bosch. Dit huis ten Bosch lag aan den mond van het meer aan den zuidelijken oever. Het blijkt niet wanneer het was gesticht, doch het is van ouden datum. In 1252 komt reeds voor Egbertus van den Bosch, ridder.

Buchelius meent dat de vroegere bezitters van de heerlijkheid den Bosch, tot het geslacht van Amstel behoorden.

Omstreeks het midden der 14de eeuw trouwde Hernbaern van IJsselstein, zoon van Arend van Amstel (broeder van den bekenden Gijsbrecht) met de erfdochter van den Bosch.

Eene dochter uit dezen echt bracht den Bosch door huwelijk met Arend van Wassenaar Duivenvoorde over in het geslacht van Wassenaar, waarin de heerlijkheid bleef tot op het overlijden van Maria Jacoba van Wassenaar ten jare 1698, als wanneer de Heerlijkheid van den Bosch in publieke veiling is gebracht.

Tevens kwam toen in veiling: „de visscherye, van ouds

Twee sluysen mitten visscheryen van dien, gelegen tot Uytermeer in den Dam met twee mergen landts gelegen tot Meersen geheten den Noirt.

Verlijdt Ghijsbrecht van IJsselstein, als eerst opgedragen hebbende, anno XIII^{c} acht-en-tachtigh.

Verlijdt Ghijsbregt van IJsselsteyn 1482 bij dode van Herberen van IJsselsteyn sijn vader.

Deze lijst loopt door tot op 1788.

De bedoelde visscherij schijnt dus allodiaal te zijn geweest aan de eigenaars van het huis ten Bosch. Gijsbrecht van IJsselstein droeg het evenwel *eerst* op aan den Graaf om er zijne bescherming over te genieten.

Dit document laat het alzoo niet in het onzekere, dat de afdamming reeds in 1388 was geschied, en veilig kan dus worden gesteld, dat het niet lang te voren zal hebben plaats gehad.

Als nu de Heer Perk vermeldt, dat anno 1526 de twisten over de venen, toen reeds sedert 200 jaren de grensbewoners van het Gooi in beweging hielden, is dan de conjectuur wel te gewaagd, dat de in het begin dezer nota bedoelde kaart is vervaardigd omstreeks het midden der 14de eeuw, althans vóór 1388?

Bijgaande schetsen mogen het geschrevene verduidelijken.

---

sluis in de kleine Drecht kwam toen te vervallen, en de kleine Drecht werd alleen molenvliet van den Nesse-polder.

Bij de Fransche invasie van 1672 deed Johan Maurits van Nassau, die met zijne afdeeling van het Hollandsch leger in Muiden en omstreken lag, in Augustus van dat jaar de Uitermeersche sluis versterken, ten einde de Franschen, die Naarden inhielden, de gelegenheid te benemen om over den Broekdijk, den Hinderdam en Weesp langs den Vechtdijk te naderen, en werd in het begin van Mei een fort aan de Uitermeersche sluis aanbesteed, naar een ontwerp van de Ingenieurs Bos en d'Yvoy (zie Sijpensteyn en de Bordes: Verdediging van Nederland in 1672 en 1673).

Bij den aanleg van dit fort met zijne grachten is een groot gedeelte van de Buurschap Uitermeer moeten worden opgeruimd, althans uit eene verklaring van Burgemeesteren en Regeerders van Weesp van 14 September 1679 blijkt, dat door het fortificeeren van de Uitermeersche schans ten jare 1673 zijn vergraven en weggebroken en alzoo aan de verponding onttrokken één landhuis, twaalf boerenhuizen en acht huizen.

Uit het voorgaande blijkt, hoe door het aanleggen van het fort Uitermeer met zijne breede grachten het terrein aan den mond van het Meer groote verandering heeft ondergaan, en hoe het mogelijk is geweest, dat de oorspronkelijke dam met zijne sluizen geheel en al in vergetelheid is geraakt.

De vraag die ons bezig houdt blijft intusschen, wanneer is die oorspronkelijke Dam gelegd?

De stukken betrekkelijk het Huis ten Bosch, leenbriebrieven vermeldende, gaven aanleiding een onderzoek in te stellen in het Rijksarchief in de Registers der leenbrieven, en ja, nu bleek dat in het Repertorium van het kwartier van Amstelland fol° 7 en volg. staat geregistreerd:

heb. [1]) Ik ben altoos tamelijk overtuigd geweest, dat eene Constitutie op de leest der Americaansche geschoeid, en de groote trekken, welke daarin gevonden worden, bevattend, nagenoeg *die mate van voortreffelijkheid* heeft (want de natuur, of hoe gij ook hetzelfde hetgeen ik door de order der natuur bedoelde, wilt noemen, *schijnt geene volmaaktheid en daaruit volgende bestendigheid te admitteren*) waarvoor het maatschappelijk stelsel vatbaar is; en het komt mij niet voor, dat er eene veel grooter mate van politique en civiele vrijheid *aan de zwakke menschelijke hoofden en de sterke menschelijke driften* kan aangeboden worden, zonder het wezenlijk doel van den burgerstaat te missen, en in oneindig grootere zwarigheden te vervallen. Ik weet wel dat tusschen uwe en mijne denkbeelden op dit stuk nog al eenige nuances bestaan: Als ik het wel heb, ontspruit deze verscheidenheid van denkbeelden voornamelijk daaruit dat gij meerderen prijs stelt op de *uiterlijke, glinsterende gedaante van den Staat*, en minder op het inwendige stille zachte genot van eene geruste maatschappij, misschien minder rijk in uiterlijken roem, dan wel in de uitwerksels der individueele vrijheid en huisselijke zekerheid.

Dit laatste is naar mijne wijze van zien, het eigenlijk doel; en de kracht en glorie van den Staat stelle ik in zooverre, en niet verder, op zeer grooten prijs, als dezelve onontbeerlijk zijn, om dat ware doel dat zacht gerust genot der menschelijke zamenleving te bereiken en te verzekeren. Zoo deze wijze van zien in gevoelen minder *energiek* (om bij het gecanoniseerd woord te blijven) moge schijnen, zoo is het waarachtig bij mij het bloot gevolg van onderzoek en overweging en niet van een zwak gestel of zwakke zenuwen.

---

2) Zie de Dissertatie van den lateren Raadpensionaris, *de Imperio populari rite* (caute) *temperato*. Lugd. Bat. apud Henr. Hoogenstraaten (met het portret van den jeugdigen Publicist-Regtsgeleerde herdrukt.)

Ik heb volmaakt, na ik denke, eene constitutie en zenuwen voor een energiek Republikein berekend: Van mijn eerste jeugd af aan alle oefeningen, welke het ligchaam versterken, geneigd, aan het landleven bovenal gehecht, — aan ommegang met Edelen en boeren gewoon — [1]), heb ik al vroeg geleerd om niemand boven of beneden mij te achten, dan voor zoo verre eigene verdiensten, en geene toevallige of hersenschimmige of onwettige voordeelen zulks billijkten.

Met deze gevoelens bezield, meende ik aan mijn hart te voelen, dat ik Republikein was; men heeft mij naderhand dikwijls zoeken te beduiden, dat ik niet op de hoogte was. Ik zag inderdaad velen zeer stoutelijk oneindig hooger klimmen, maar allengskens zie ik hen terug afzakken, en velen zelfs tot een ander uiterste overslaande, verre beneden mijn punt van verblijf nederdalen. Met een woord, het schijnt dat bij ons zwakke menschen ondervinding en gevoel alles, en theoretische bespiegelingen niets afdoen.

Afschrift van het antwoord van V. aan S.

Aan Schimmelpenninck.

Vertrouwelijk. Aranjuez 15 Maart 1800. [2])

Mijn courier heeft mij, mijn waarde Ambtgenoot, in goeden staat, den 7 dezer overgebragt uwe obligeante en ampele rescriptie van 25 Februarij, voor welke ik U niet beter kan bedanken, dan door U ook eens cordaat mijne opinie voor te dragen; dezelve aan uwe nadere meditatie onderwerpende.

Ik maak gebruik van een Spaanschen courier, die aan

1) Ontbreekt bij Graaf Schimmelpenninck.

2) Zie hierbij Mr. J. A. Sillem, *Het Leven van Mr. Johan Valckenaer*, I. 254—258 (Amsterdam, 1876).

Musquitz wordt gezonden, dezen avond, en ik ben vroeg opgestaan, om ook eens op mijne beurt met U te keuvelen. Ik zal U bij een afzonderlijken brief, zoo ik den tijd heb, heden antwoorden, op uwen naderen van 1 Maart, die mij gisteren per post is geworden.

Ik voeg hierbij alle mijne depeches voor den Haag en Holland. Dezelve zijn te delicaat om ze aan den gewonen post te vertrouwen, waarom ik hoop, dat gij gelegenheid zult hebben dezelve per expresse te verzenden, of anders die gelegenheid daarstellen; *eerstelijk* omdat mijne dépêches aan het Comité van de Oost wezenlijk haast hebben, en onmiddelijk resolutie tot mijn gouverno vorderen; *ten tweeden*, omdat alle mijne depeches en brieven voor den Haag, *en clair* zijnde, het onvoorzichtig zou zijn dezelve aan de post te wagen.

Daarenboven, al het belang, dat dezelve mogen hebben wordt weggenomen, indien die dépêches te zeer verouderd in den Haag aankomen, en om U echter eenigzins te contenteren, heb ik een paket voor onzen Agent van der Goes opengelaten, met verzoek, hetzelve na lecture, te willen expedieeren met alle de overige.

De Instructie voor den Spaanschen Gezant, naar Constantinopolen gedestineerd, is door mij gesteld, en zal hoop ik uwe approbatie wegdragen. *Mihi unus Plato instar omnium est!* en nu kome ik tot uwe missive.

Indien gij de nieuwe Fransche Constitutie, ingevoerd eer de acceptatie dáár was, noëmt een imperium populare *rite* temperatum id est *recte dispositum*, dan heb ik niets te zeggen; maar of uw groote held Washington het daarvoor zou hebben beschouwd, of Franklin, Madison, Dickenson, Jefferson, Paine en James Baudouin het voor hun werk zouden willen nemen, zult gij mij toelaten te twijfelen. Immers ik vind niets van uwe *decimerende* en tot *aristocratische alcohol overhalende* lijsten in een eenige der Americaansche Constitutien.

Ik vind, dat de jongst verouderde van eene derzelve in 1799 vrij meer helling naar het zuivere democratische heeft, en echter heeft de ondervinding ons gedurende 20 jaren doen zien, dat de zwakke hoofden der Americaansche menschen, en de sterke driften van dezelve, door deze zonder inconvenienten kunnen bestierd en beteugeld worden, zonder dat de sociale rust, die gulle kalante der menschelijke maatschappij, daardoor aldaar is verminderd.

In hoeverre eene zoo langdurige possessie van het summum imperium in de sterke hoofden, maar nog sterkere driften van uwe Fransche Consuls kan plaats hebben, zonder dat dezelve een Militair despotisme uitoefenen, of de onbepaalde alleenheerschappij voor zich en hunne nazaten usurperen, is een problema, hetwelk in eene vrij mindere epoque dan 10 jaren (met de clausule van reéligibiliteit versterkt, God betere het!) ons door ondervinding zal worden opgelost; dan hiervan straks nader.

Ik zou ook wel eens wenschen te weten, welke middelen van conservatie de conserverende Senaat zal hebben, als hij eens eene acte van het Wetgevend of Uitvoerend Ligchaam zal beschouwen en verklaren als anti-constitutionnel? hoe hij zijn decreet zal doen gelden of ten uitvoer leggen, als de eerste Consul het anders begrijpt? vooral als deszelfs schoonbroeder (Murat) de force militaire in de Residentie van die corpora bestiert, zoo als in dit moment? En dit geval dunkt mij, zou reeds nu kunnen exteeren, daar ik bij een simpel arrêté des Consuls (NB. ik bedoel het arrêté des Consuls du 27 pluviose, waarbij de bons, die aan de Geestelijken in de Belgique voorheen tot dedommagement waren gegeven, zijn ingetrokken, zoowel als de Wetten waarop die uitgifte van bons gegrond was) zie geabrogeerd eene Wet, zonder eenige interventie of consent van het Wetgevend Ligchaam, aan hetwelke de Constitutie de *tacite* wetmaking, en dus ook de *abrogatie* heeft toevertrouwd.

Het is hier de vraag niet, of dit exempel, breeder in margine geallegeerd [1]), is eene salutaire dispositie, *ja dan neen:* ik geloof zelfs dat ze heilzaam is, maar over die heilzaamheid moest het Wetgevend Ligchaam, en niet het Consulaat propria auctoritate beslissen.

Zoo nu de Senaat Conservateur niet eene pop was, zonder eenige energie of courage, moest dezelve die acte, om van andere thans te zwijgen, hebben gedeclareerd te zijn *anticonstitutionnel.*

Atqui, dat heeft de Senaat niet gedaan; ergo al weer een bewijs dat die sublime institutie niet is hetgeen men ons heeft beduid dat ze zijn moest. Dan genoeg hiervan! Ik wil U gaarne toegeven, [2]) dat het groote oogmerk van alle representative Constitutie zijn moet om de grootste maat van sociaal geluk en welvaart te vereenigen met de meest mogelijke maat van civile en personele vrijheid. Ik heb nooit het tegendeel gedacht, geleerd of geprofesseerd. Ik weet ook niet, mijn Vriend, van waar U in het hoofd ligt, *dat ik meerderen prijs stellen zoude op de uiterlijke glinsterende gedaante van den Staat*, dan op *het inwendige stille, zachte genot van eene geruste maatschappij.* Ik stelle dit laatste, even als gij, als het hoofdpunt, en hoezeer ik naar de kracht en 't character van iedere Natie eenige modificatie in de meerdere of mindere bevoegdheid tot uiterlijk glinsterenden roem en heldendaden admitteere; zoo gelove ik, dat inzonderheid in kleinere Gemeenebesten, vooral in agricolerende, navigerende en commercieerende Staten, het huisselijk stil genot van geluk en welvaart, het toppunt zijn moet van onze wenschen en bedoelingen in het beramen van derzelver Constitutien en regeringsformen.

Het is dus niet hierin, het is niet in de *finis civitatis*

---

1) Hier wordt het NB. in tusschenzin, zoo even vermeld, bedoeld.

2) Eerst hier begint het uittreksel, door Graaf G. Schimmelpenninck medegedeeld.

tranquillae et beatae, dat wij verschillen, maar in de *media ad obtinendum illum finem composita*. Hierin zit onze dissensus.

Gij wilt eensslags uit eenen monarchalen of despotieken of Stadhouderlijk-aristocratischen Staat, het volk doen treden in een nieuw veld. Ik wil dat eene zuivering van de atmospheer voorafga.

Ik oordeele dat eerst alle ressorts van het geabrogeerd bestuur moeten zijn verbrijzeld, door diezelfde physique force, of mookhamer, die de Revolutie heeft daargesteld.

Ik begeer dat ook de Volkeren, die eeuwen lang in de kakstoel [1]) (sit venia verbo) zijn opgesloten geweest, eerst aan leibanden loopen, eer dat men hen vrij laat uitspanseeren.

Ik wil dat men het nieuw constitutioneel wagentje niet op eenen hobbeligen dijk zette, en daar doe voorthollen met onbedrevene paarden: maar dat men eerst den weg applaneere, de kluiten tot gruis sla, de diepe spooren en gaten vulle, en de paarden dresseere. Wie zal zijnen grond met best graan bezaaijen zonder alvorens dien wel bereid te hebben, en alle distelen en doornen uitgeroeid. De aanhangers van het oud bestuur zijn distelen van den Vaderlandschen grond. Met een woord, ik wil eenen intermediairen staat, en het Volk van lieverlede aan het nieuw constitutioneel bestuur gewennen, wanneer de eerste generatie, die onder het oud bestuur heeft geleefd, zal opkomen, en uit overtuiging, zoowel als uit hebbelijkheid (die groote Koningin der menschen!) die nieuwe constitutie liefhebben, voorstaan en beminnen.

Zoo men dit niet in acht neemt, loopt men gevaar dat de talloze vijanden van het nieuwe werk, de aanhangers en leden van het vorig bestuur, alle die daaruit hun voordeel, eer, aanzien en bestaan trokken, zich coaliseren, het jonge plantsoen eer het wortel heeft geschoten, uit-

---

1) „Kinderstoel", leest men bij Graaf Schimmelpenninck.

roeijen of doen verdorren, en de Constitutie met den text zelf der constitutie vermoorden of verdelgen. Zij toch deelen dan in de vrijheid, die aan alle burgers bij die Constitutie wordt gegarandeerd, en onder faveur van die vrijheid, zweeren zij straffeloos zamen.

Ook hebben in alle epoques der Fransche en Bataafsche revolutie, de vijanden derzelve zich steeds en met nadruk, en niet zonder reden, beroepen en in hunne defensie gefundeerd op de declaratie der regten van den mensch en den text der Constitutie, en men heeft ze óf ongestraft moeten laten loopen, óf de constitutie verkrachten en over de declaratie van de regten een akelig floers hangen.

En deze is misschien (om dit en passant te remarqueren) eene der redenen, waarom men nu kortheidshalven de geheele verklaring van de regten van den mensch, als alleen metaphysische subtiliteiten bevattende, in de nieuwe Fransche Constitutie heeft weggelaten.

Jammer is het maar, dat men dus, om der contra-revolutionnairen wille, de kennis van die onvervreemdbare regten aan alle Fransche burgers heeft geescamotteerd!

En dan was het der moeite niet waardig om de Revolutie te beginnen, of dezelve met zooveel bloeds te bezegelen.

Ik meen, mijn Vriend, genoeg gezegd te hebben, om het precise criterium van de differentie onzer opiniën te developperen.

Uwe hypothese, ik erkenne het volmondig, is oneindig meer schijnbaar philanthropisch, meer vereerende voor de menschelijke natuur; maar herinner U hier ook onze *sterke driften* en onze *zwakke hoofden*. Het is juist *daarom* dat ik die *driften* niet terstond den ruimen teugel willende of durvende vieren, verlange dat dezelve beperkt worden door gestrenge, terrorificeerende of ten minsten intimideerende maatregelen en wetten. Het is juist uit besef van die *zwakheid onzer hoofden*, dat ik dezelve niet duizelig wil

maken door te veel *moreele weelde* op eens, dat is door te veel onbeperkte constitutioneele vrijheid *aan alle zwakke hoofden* te vergunnen en vooral niet aan die massa van zwakke hoofden, welke als de *allerzwakste* en dus *allerongeschiktste* voor die vrijheid door mij beschouwd worden. Hoedanige zijn alle de aanhangers der vorige regeringsform, met een woord, alle die bij de Revolutie verloren hebben. En hier komen wij dan van zelfs tot ons oud disput. Gij hebt in Februarij 1795, toen Amsterdam van uwe welsprekende taal afhing, *broederschap*, *broederkusch*, *verbroedering*, *vergeving* en *vergeetenis* gepredikt. [1])

Ik heb in Februarij 1795 vernedering van alle Oranjeregenten, hunne bloeding uit de goudaderen, hunne verpligting tot restitutie van alles wat zij quovis nomine van Lands- of Stadswege hadden genoten, met een woord regtvaardige schadevergoeding en hunne verlamming, onmagtigmaking en zoo gij wilt verbrijzeling der Oranje-ressorts gewild.

Gij hebt hen als *verwonnen* beschouwd; gij hebt *ons* de *overwinning* toegekend, zij waren verplet, en in uwe oogen *niet meer voor de Patriotten te vreezen.*

Ik heb hen als momentaneel bukkende voor overmagt, maar met harten, brandende van wraak, en met oogen opgeheven en van woede glinsterende gezien, gekend en uitgeteekend. Gij wenschtet met de loffelijkste oogmerken de boel te redden, en bijeen te houden; maar uwe zachtaardigheid, uwe philanthropie heeft uwe schranderheid en staatkundige vooruitzichten beneveld.

Ik meende ook op mijne wijze philanthropisch te denken, maar het verrotte, het ingekankerde, het onherstelbare lid wilde ik uitwerpen, opdat het geheele Volk, door

1) Vide den text der proclamatie. (11 Febr. 1795; bij Graaf Schimmelpenninck, I. 42—49.)

die Oranje-pesten zoo dikwijls verg
blijven. Daarom riep ik u U toe:
. . . . . *immedicabile vulnus*
Ense recidendum est, ne pars sincera
Ik zeide U in Februari 1795 dat
was van te bedaren; dat dezelve
ontbranden; dat Oranje veelligt me
door Engeland betaald, eerlang op
log zou hervatten; dat alle Oranje-
waren, en dus door ons niet moest
noch in de mogelijkheid gelaten o
onrust te brouwen. En weinig kon
diezelfde Oranje-vrienden ons den i
Russen zouden berokkenen, onze v
veren, en in het harte van Holland
dat wij nu totaal geruineerd zijn,
deren van dapperheid den uitheem
land verjaagd hebben.

Zoude deze er ooit ingekomen z
zeer magtigen arm van binnen g

Welnu, dien magtigen arm ha
verbrijzelen in 1795, dan kon hij
raad en die verwoesting in 1799
hebben: — en God weet wat in

Zijn niet de Fagels, de van d
de Suiderassen [1]), de hoofdbeleide
geweest? hadden zij niet alomm
van der Willige te Enkhuisen, e
te Hoorn, een Binkhorst te Alk
te Amsterdam, te Rotterdam, de

Waar blijft gij nu met uwe ve
schap van de Amsterdamsche Voi

---

1) Van Heeckeren.

bruarij 1795? en welken invloed heeft de toen betoonde grootmoedigheid op hunne verstokte harten gehad?

Ik wil hier niet meer uitweiden, en laat U aan uwe overwegingen over. Het zou mij hier zeer gemakkelijk vallen te bewijzen dat, zoo men ons gevoelen in 't begin van 1795 had willen volgen, alle die rampen zouden zijn voorgekomen, en misschien reeds sedert 2½ jaar de algemeene Vrede met Engeland hersteld, omdat hetzelve alsdan gewanhoopt zou hebben eene contra-revolutie in ons Land daartestellen, alzoo alle de instrumenten om dezelve doortezetten en te organizeren, door ons systema zouden zijn verbrijzeld, en onze Natie minder *belast*, beter over de Revolutie vergenoegd zijn gebleven.

Welke waren dan onze middelen? zult gij vragen:

1°. Eenige hoofden bovengenoemd ophangen in de eerste 6 weken der revolutie van 1795.

2°. Een aantal anderen tot den algemeenen Vrede in verzekerde bewaring en zonder briefwisseling houden op Loevestein.

3°. Een ander aantal uit alle provincien deporteren over den Rijn gedurende 7 jaren, met belofte van redintegratie indien zij zich gedurende dat noviciaat stil en neutraal gedroegen.

4°. Eindelijk de 100 millioenen der Franschen of immers het grootste gedeelte derzelve omslaan op de Oranjehoofden, regenten van Steden en Provincien en principale Oranje-ambtenaren.

Vooreerst door eene restitutie van alles wat zij sedert 15 September 1787 uit eenigen hoofde getrokken hadden, met de intressen van dien.

Ten tweeden, rembours door de oude Bewindhebberen in solidum, van alles wat zij in 1747 nullo jure en zonder consent der participanten in de O. I. C. en derzelver crediteuren aan het Huis van Oranje als een 33ste deel der jaarlijksche uitdeelingen hadden geschonken.

Ten derden, bij suppletie ter concurrentie van de meest mogelijke somma van die 100 millioenen over hen, naar mate van hunne gepresumeerde rijkdommen te repartitieeren, en hun zelf onderling de repartitie laten doen. Ik wil dus de koetsen, paleizen en buitenplaatsen der van de Polls, Straalmans, Muilmans, der Lynden, de van Citters, de Rengers enz. enz. hebben doen springen.

Hierdoor waren zij lam geslagen: *ils n'auraient gardé que leurs yeux pour pleurer*, en zij zouden noch lust noch middelen hebben overgehouden om het Oranje-gepeupel op *Oranjebitter* of andere incitamenta seditionis te tracteren. En Engeland zou vriendelijk bedankt hebben, om ooit die naakte en berooide matadors wederom in den zadel of op het kussen te helpen.

Een Engelsch Minister immers rekent nooit *wie iemand is*, of hij *deugd* of *verdiensten* heeft, maar of hij geld en vermogen heeft. Dit is de eenige maatstok van zijne beleefdheid en gedienstigheid. Zie eens met welk eene verachting zij onzen Willem en zijn geslacht behandelen, hoe diep hij gezonken is, en echter hebben zij geen beter Vriend. Wie heeft hen beter gediend? Wie heeft met meer ijver zijn Vaderland verraden? maar hij is *arm*, ergo spernendus! Uwe Vrienden, de Americanen, hebben hunne welvaart, de immuabiliteit hunner Revolutie alleen te danken aan de applicatie van dit principe door mij boven gehandhaafd, het *oud Bestuur met wortel en tak uit roeijen.* Zij hebben geene amnestie verleend, 'twelk is eene verzachtende pleister op eene stinkende wonde leggen, maar zij hebben alle Loyalisten of Royalisten, ten eeuwigen dage gebannen en alle hunne goederen geconfiskeerd. De Romeinen gaven ook geene amnestie, veel minder broederkus aan de aanhangers van Tarquinius. Neen ze joegen ze allen weg en kapten de koppen af der beide zonen van Brutus; zij dwongen den neef van Tarquin Collatinus, om het Burgemeesterschap nederteleggen. En hunne Re-

publiek heeft meer dan 4 eeuwen gebloeid. Al wat ik van onze Revolutie gezegd heb, is ten vollen applicabel op de Fransche omwenteling en daarmede zal ik dezen sluiten.

De onderscheiden vergaderingen, die zich hebben opgevolgd, hebben de Revolutie verklaard geeindigd te zijn en amnestie verleend. Na de amnestie in September 1791 is de emigratie des franschen Adels eerst begonnen, zoo als na den broederkus, die men aan Louis XVI in Februarij 1791 had gegeven, hij in Julij 1791 heeft zoeken te ontvluchten.

Na de moderantissime tijden der Conventie in September 1795 is de 13 Vendemiaire gevolgd. Na de toegevende inschikkelijkheid van het Wetgevend Ligchaam in 1797 is de 18 Fructidor noodzakelijk geworden.

De instabiliteit van systema te Parijs heeft alle schokken voorzien en doen geboren worden.

De Royalisten te willen verzoenen of bevredigen met de Republiek, en daarop te zeggen, de *Revolutie is geeindigd*, is de quadrature van den cirkel te zoeken, en op eenen zandgrond te bouwen.

De Revolutie te eindigen eer de oorlog om die revolutie doorgezet, geeindigd is, is water en vuur te zamen te vereenigen. [1])

Ook zie ik niettegenstaande dat zoo dikwijls en ook na den 18 Brumaire, gepreconiseerd fixeeren en voleinden der revolutie na het introduceren dezer nieuwe zoogenaamde Constitutie, nog al tamelijk veel revolutionnaire wetten en dispositien maken en de fabel van de Terreur, sed mutato nomine op nieuw vertoonen.

En wat zal het zijn zoo de arméen revers ondervinden? hetwelk mij bijna onmogelijk te vermijden voorkomt, daar het grootste ressort *l'enthousiasme*, de magieke woorden van *liberté* en *égalité* verbrijzeld, geëvaporeerd en afgeschaft

1) Tot hiertoe *Schimmelpenninck*, I. 62.

zijn. Daar de vijanden juist diezelfde enthousiastische tactique na 8 jaren oorlogs, in hunne arméen hebben weten intevoeren, en van alle heroïque daden der fransche Republikeinen voor zich partij hebben weten te trekken. Wat zal het zijn quod omen Deus avertat! zoo Bonaparte eens gevangen, gekwetst of gedood werd? Rekent men dat de sophistische dialectique van La Cretelle of van *Roederer* de Republiek zal behouden, of de declamatien van den Rheteur Garat of de nieuwe chant de guerre van Chenier (die niet waardig is om de Marseillaise van uwen Vriend [1]) te vervangen) of de Memorien van het Institut national over Egypten, of de honigzoete Moreau, de Generaal der retraites.

Of meent gij dat men de *arrière-pensée* van de ex-constituanten, van uwen vriend T. P. [2]), Lafayette, Valence, Liancourt, Latour-Maubourg enz. om eene constitutioneele Monarchie te herstellen, niet kent, die Bonaparte nu opvijzelen, ut *lapsu graviore ruat?* [3])

Dan genoeg hiervan, ik concludeere dus, dat de Fransche revolutie eene zee van rampen over Europa heeft gebragt, en thans tot een problema heeft gesteld of de fransche Natie, ja of eenige groote natie wel vatbaar is om onder eene republikeinsche regering te leven; dat zij de voortplanting der ware principes meer dan eene eeuw in Europa heeft doen teruggaan; dat zij in alle Landen de *ware philanthropisten* heeft bedroefd en dat er thans geene andere horoscoop over hun land kan getrokken worden dan die van een zware ijzeren tuchtroede die over hen wenkt, hetzij dat de oude dynastie herleve, hetzij dat het Jacobinismus zegeprale; maar dat zij tot ware vrijheid niet eerder dan door stroomen bloeds kunnen terugkeeren.

Heil en vriendschap

V.

---

1) Rouget de l'Isle. 2) Talleyrand-Perigord. 3) Regel van Claudianus.

MEMORIE

BETREKKELIJK

DEN TOESTAND VAN HOLLAND IN 1798,

MET HET OOG OP EEN VERBOND TUSSCHEN

HOLLAND EN ENGELAND TEGEN FRANKRIJK.[1])

Medegedeeld door den Heer

MR. W. H. DE BEAUFORT.

Toute personne indépendante ou impartiale en Hollande, et peut-etre même en Angleterre doit admettre les faits suivans.

Que l'union la plus stricte et la plus intime entre les deux pays, est essentiellement nécessaire pour la préservation, le bien-être et la prospérité de tous deux.

Que cette union est parfaitement compatible tant avec leurs interêts commerciaux qu'avec leurs interêts politiques: et que non seulement elle doit animer, mais aussi qu'elle étendra considérablement le Commerce des deux pays, que chacun regarde comme la base de leur prospérité respective.

Ceux des habitants de la Hollande qui sont les plus intéressés au soutien d'un systême aussi rempli d'avantages, sentent avec la plus profonde affliction et avec une

1) Zie over deze Memorie (waarvan het origineel berust in het archief van het bankiershuis Hope en Co. te Amsterdam): J. A. Sillem, *Het leven van Johan Valckenaer*, Dl. I, p. 158 de noot.

véritable appréhension, les conséquences qui doivent résulter d'un parti puissant et dangereux qui a dégradé cette nation riche puissante et respectable, à un tel degré d'humiliation et même de mépris, qu'à peine tient-elle un rang parmi les puissances de l'Europe, ou se trouve t'elle en état de maintenir sa propre Existence politique.

Les causes de cette situation déplorable doivent etre attribuées à une déviation des principes de la constitution tels qu'ils sont établis par la loi.

Cet effet ayant été produit par la foiblesse ou la condescendance des chefs de la Republique et la prépondérence du parti aristocratique dans le gouvernement, qui par degrés s'est acquis tout le pouvoir, ou du moins les moyens de contrecarrer et de rendre sans fruit les mesures les plus sages et les mieux concertées.

Cette assertion exige quelques explications.

Les sept provinces unies ne forment pas (à proprement parler) une république, mais une confédération consistant en Provinces souveraines et indépendantes, dont chacune est composée de villes également indépendantes, les-quelles villes ne sont sujettes qu'aux Etats de leurs provinces respectives.

Les interêts contradictoires des diverses provinces, même des villes, après avoir exposé la Republique au danger le plus imminent, ont enfin prouvé la nécessité de créer un Chef ou Stadhouder, dont l'office est et devroit etre, de reunir en un seul point la force de tout le corps, afin d'agir avec énergie et avec effet, dans les cas d'interêt général. Cependant ce pouvoir ne provient pas autant des prérogatives attachées par la constitution à la situation officielle ou au rang du Stadhouder que de la capacité personelle et de l'influence qu'il peut être à même de maintenir dans les villes, au moyen des places qu'il a à sa disposition, et qui ont particulierement raport à ses employs éminens de Capitaine et Amiral Général de l'union.

Le Stadhouder possede de plus la faculté de décider dans bien des cas, les différens qui peuvent survenir entre les villes et les provinces, et a toujours été consideré comme la ressource de protecteur des citoyens contre la tyrannie des Bourguemaitres: qui a été intolérable pendant tous les Interregnes ou Minorités des Stadhouders et l'est encore a présent à mesure et par degrés que les Bourguemaitres redeviennent puissans, et ce par le succès de leurs exertions durant les dernieres commotions intestines, et depuis ce tems, pour priver le Prince Stadhouder de ses prérogatives et de son influence, consequences qu'ón peut attribuer en grande partie, à la condescendance extreme et déplacée qu'on a exercée lors du Retablissement de la Constitution en 1787. Voyés notte A.

Les nobles qui formoient autrefois un corps infiniment respectable, et que l'on considéroit autrefois comme représentant les habitants du pays qui ne resident point dans les villes, ont depuis longtems diminué en poids et en considération, a mesure que les villes sont devenues plus riches et plus puissantes, et maintenant la plus grande partie de leur conséquence dérive de la forme Stadhouderienne du Gouvernement, dont on peut les considerer en quelque maniere comme les soutiens, ils augmentent ou diminuent en consideration avec le Stadhouder, et lors des derniers troubles ils ont été insultés et écrasés par les Régens des villes. Il est vrai que leur humiliation devoit s'attribuer en grande partie à leur propre manque de courage et d'énergie, mais ayant peu de poids et d'influence, en fait de fortune, ou de liaisons dans les villes, et sans soutien du Stadhouder qui étoit trop foible pour se soutenir lui même, leur resistance du moment que les choses étoient poussées à un certain point, devenoit de peu de conséquence jusqu'a ce que lorsque l'assistence des puissances voisines vint à ce manifester le jeune Comte Bentinck de Rhone se mit à leur

tête et leur rendit leur Existence et leur Energie. (Voyés notte B).

La ville d'Amsterdam est gouvernée (comme la pluspart des villes de la Hollande) par des Bourgemaitres et un conseil. Les Bourgemaitres se choisissent eux mêmes, leur nombre n'est jamais au dessous de 10 ni au dessus de 12. Ils s'en tiennent assés généralement au premier nombre et pour cette raison on les appelle *Tienmanschap* (Decemvirri) (sic) de ceux ici quatre gouvernent annuellement; le conseil est composé de 36 membres et quoique choisis par les Bourgemaitres ils en ont toujours été indépendans et souvent en opposition à eux. On les considéroit comme les représentans des citoyens, ce qu'en effêt ils devroient être, et comme un obstacle contre l'oppression des Bourgemaitres, à l'effet de quoi ils devroient être choisis par les citoyens.

Ceux des conseillers qui ont servi leur tems comme Echevins, comme le font la pluspart d'entre-eux, sont éligibles à la charge de Bourguemaitres, lors d'une vacance — et ceux ci s'élisant entre eux, comme on vient de l'expliquer, ont une très grande influence dans le conseil, puisqu'il dépend des Bourgemaitres de choisir du conseil tels qui leur conviennent, et comme ils ont toujours préferé leurs propres parens, la charge de Bourgemaitres a été bornée à tres peu de familles, jusqu'à ce que pour quelques points essentiels qu'ils vouloient faire passer contre le Stadhouder en 1748, et pour les quels ils craignoient l'opposition du conseil, ils firent avec ce dernier un compromis, par lequel il fut stipulé, que les conseillers, succederoient à la charge de Bourguemaitres, suivant le tour d'ancienneté dans l'office d'Echevins, à condition qu'ils voteroient avec les Bourgemaitres dans tous les cas concernant le Gouvernement. Par ce moyen les Bourguemaitres gouvernent sens censure et sont absolument despotiques, et ce n'est que par le moyen du

Stadhouder que leur pouvoir peut en quelque maniere etre reprimé, ce qui prouve aussi combien la liberté du citoyen dépend du pouvoir et de l'influence du Stadhouder. Lors de la restauration du Gouvernement en 1787 cette convention fut suspendue et plusieurs des régens qui étoient exclus par elle de la charge de Bourgemaitres furent élus, on devoit alors l'abolir entierement et pour jamais, mais par la condescendance du Prince on souffrit qu'elle fut renouvellée, et maintenant elle continue d'etre en plein pouvoir.

La province de Hollande, en conséquence de son opulence et de la grande part qu'elle fournit aux contributions (publiques (faisant d'après le dernier Etablissement des Quotes environ les deux tiers) a acquis une prépondérence des plus dangereuses dans la Republique — et la villé d'Amsterdam qui paye à peu près la même proportion de la quote de la province d'Hollande, concentre en elle même toute cette influence et prépondérence, suffisante pour controller ou plustôt pour prévenir telles mesures du souverain, qui quoique avantageuses pour le général, sont comunément en opposition avec les vues particulieres des Bourguemaitres de la ville d'Amsterdam. Ce nonobstant cette ville ne possede qu'une voix dans la Province d'Hollande, et la Hollande ne possede aussi qu'une voix aux Etats généraux des Provinces unies.

La cause de cette opposition provient uniquement de l'Extrême jalousie des Bourguemaitres des prérogatives et de l'Influence du Prince, et de leurs efforts pour acquérir pour eux mêmes le pouvoir absolu. Le Prince est maintenant si circonscrit que son pouvoir ne peut etre augmenté et devenir considérable qu'en tems de guerre ou de danger imminent, tel que le moment actuel, lorsque l'augmentation des forces de l'Etat est d'une nécessité indispensable, et alors même est-ce uniquement dans la qualité militaire — mais si jamais cette jalousie a été mal fondée,

c'est vis à vis du Stadhouder actuel qui est incapable d'aucun abus de pouvoir et qui a donné pendant tout le cours de son regne, les preuves les plus claires et les moins équivoques de son grand désintéressement et du plus pur patriotisme.

L'Expérience a prouvé et de plus il est évident que la republique ne sauroit dans sa forme confédérée atteindre un degré suffisant de consistance pour agir avec énergie et avec Effet, et que c'est uniquement au moyen d'un Chef, qu'elle peut obtenir une existence politique comme puissance.

Lorsque ce pouvoir a une existence complette, conforme au véritable esprit de la constitution, il est concentré dans les Etats généraux et le Conseil d'Etat — au moyen de quoi le Prince (ensuite de son influence dans les Provinces) dirige ses opérations pour le bien général, tandis que les Bourguemaitres sont reduits à l'Existence municipale qui leur convient.

Mais durant la longue minorité du Stadhouder actuel, et en conséquence de la politique mal entendue de feu Duc de Brunsvic Wolffenbuttel, feld marechal, chargé de l'Education du Prince pendant sa minorité, et de son désir d'augmenter sa prépondérence dans le gouvernement en faisant sa cour à la ville d'Amsterdam, aux dépens (à ce que l'on assure) des prérogatives de son pupille, ce qui a terminé par sa propre ruine, la ville d'Amsterdam a constammant accru en pouvoir. Ce progrès a été si considérable dans les dernières années, avec le secours de l'influence de la France, qu'elle auroit presque renversé toute la constitution et aboli le Stadhouderat, quoique la conséquence inévitable en auroit été, de réduire la Republique à devenir une province de France. De cette source est provenue la derniere guerre avec l'Angleterre qui devint indispensablement nécessaire pour mettre le parti à même de renverser le dernier Etat de la constitution; à

cecy l'on peut attribuer les pertes nombreuses et conséquentes qui sont resultées de cette guerre fatale, et c'est enfin à ceci qu'on doit attribuer l'état abject présent de la République, pour avoir négligé les moyens que le retablissement de la constitution en 1787 offroit si amplement; car ces mêmes personnes qui ont été les premiers auteurs de toutes les calamités jusqu'à cette Epoque, ont trouvé non seulement les moyens d'échaper à la punition que méritoient leurs crimes, mais aussi celui de conserver leurs places, et d'aprés cette manière de procéder, leur systême se trouve légitimé et on ne sauroit leur imputer d'autre crime que d'avoir été trop foibles pour obtenir leur but.

L'aristocratie ayant gagné par ces moyens un ascendant et étant constamment active, cet ascendant s'est augmenté et est maintenant à un degré de hauteur si dangereux qu'il n'a pas fallu moins que l'Exertion de tout le pouvoir qu'ont employé la Grande Bretagne, l'Autriche et la Prusse, pour empecher la Republique de tomber entre les mains de la France.

Il est cependant nécessaire à ajouter encore à ces détails afin de donner une idée plus claire de l'Etat présent des divers partis dans la Republique, et de faire voir que le principe qui prédomine aprésent et qui est si ruineux à la Grande Bretagne et à l'Interest réel de la Republique, pose sur une base si peu assurée, qu'on pourroit maintenant l'attaquer avec succès, et afin de suggérer les moyens par lesquels cela pourroit s'effectuer, — ceci étant le principal objet de ces reflexions, et le desir de tous ceux qui prennent à coeur les Iñterets des deux pays.

Les aristocrates en Hollande sont absolument differens des personnes qu'on qualifie ainsy en Angleterre et dans la pluspart des autres pays, ils visent a la possession du pouvoir absolu, à l'exclusion totale du Prince et du peuple. L'origine des derniers troubles intestins dans la Republi-

célerité: le mode de proceder a été alteré, et de la sont provenus les Inconveniens de délais, publicité et même d'Indécision totale; les villes et les Provinces privèrent leurs Députés du pouvoir de décider dans aucun cas sans leur connoissance et aprobation préalables au moyen de quoi chaque proposition est *prise ad referendum* c'est à dire reservé aux Provinces et aux villes, dans chacune des quelles il faut qu'elle soit débattue et leur resolution doit etre attendue avant que l'on puisse rien conclure finalement dans l'assemblée de leurs Hautes Puissances.

Ce seul defaut dans la constitution enleve à la Republique toute énergie ou pouvoir d'agir dans des cas ou le secret et la célerité sont nécessaires, en outre que l'on est exposé à tous les mauvais effets de l'opposition et de l'Intrigue dans les nombreux etages par ou chaque mesure doit passer: pour reformer cet abus et tout autre qui tient au Gouvernement intérieur, il y aura bien des difficultés à vaincre et il sera requis beaucoup de délicatesse et d'adresse, cependant la conjoncture est favorable et le pretexte bien fondé.

La Grande Bretagne a garanti la constitution de la Republique et est appellée a la maintenir.

Cette constitution renferme de la maniere la moins équivoque, la prérogative du Prince d'Orange, ainsi qu'en ont joui ses prédécesseurs; cette prérogative à été envahie et est pour ainsi dire, reduite à rien. Les aristocrates lui ont enlevé la disposition de nombre de places dans l'amirauté et dans les villes, dans les compagnies des Indes orientale et occidentale. Ils ont rendu l'Employ distingué et respectable de représentant du Prince auprès de la compagnie des Indes orientales, facheux et insupportable, et ils ont aboli encore plus efficacement cet office de représentant par l'Etablissement d'un nouveau Département pour le Gouvernement de cette compagnie, en excluant ainsi le Prince de toute espèce d'influence attachée à sa qualité de premier Directeur-Gouverneur.

atteints par la lettre de la loi furent obligés de fuir de leur patrie, mais les plus dangereux tels que le Pensionnaire van Berkel, Vischer, Gyselaer et d'autres, qui furent asses adroits pour se couvrir du prétexte d'avoir agi d'après des ordres reçus, continuerent d'etre protegés. Ces gens sont vigilans et remplis d'activité pour soutenir leur parti, dont l'objet a été expliqué, mais auquel on peut ajouter de l'animosité personelle contre le Prince, dont le grand crime est suivant ce que l'on fait ácroire au peuple, de s'être coalisé avec l'ancien parti aristocratique, de la tirannie du quel ils se plaignent également.

Le troisieme parti sont les constitutionnels ou ceux qui adherent à la constitution ainsi qu'elle est établie par la loi, ayant pour chef le Stadhouder qu'ils desireroient voir revêtu de tout le pouvoir et de toute l'Influence qui lui est nécessaire pour unir des Interêts aussi variés, et pour conduire les grands Interêts du Gouvernement. Ces objets salutaires ont été empechés par la division des partis et par la prépondérance des Bourguemaitres aristocrates dans les villes, qui ont été et seront toujours prêts de sacrifier le bien public, à leurs vues particulieres d'Interêt et d'ambition, et il en sera de même jusqu'a ce qu'il soit adopté des mesures efficaces pour retablir l'Equilibre et revêtir leurs Hautes Puissances, ayant le Prince d'Orange à leur tête, de ce pouvoir dont les Bourguemaitres des villes se sont emparés, ce qui deviendra plus evident, lorsqu'on aura expliqué la maniere de proceder dans toutes les occasions importantes.

Dans les premiers tems de la Republique chaque mesure etoit débattue et décidée dans les Etats des provinces par les Députés des villes, presens, et dans l'assemblée de leurs Hautes Puissances par les Députés des provinces et à la pluralité des voix, les députés etant qualifiés à cet effet par leurs principaux respectifs, au moyen de quoi les affaires publiques se tractoient avec secret et

pour la partie du commerce. L'Etat d'insolvabilité actuel de cette Compagnie en est une conséquence nécessaire, ainsy que tous les maux qui proviennent de leurs principes destructifs de politique.

Les griefs des citoyens par l'enormité des taxes sont presque insuportables et néanmoins il faut le dire avec etonnement leur net produit dans les coffres de l'Etat est misérable et insuffisant pour les dépenses publiques. Les employs pour la collection emportent le meilleur, ce sont autant de places ou moyens de subsistance pour les Regents et pour leurs familles. Il y a plus, nombre de Taxes dures et oppressives n'ont d'autre produit ni d'autre but.

Le discredit de la Republique par la mauvaise administration de ses revenus, la perte de la confiance des sujets dans le Gouvernement et l'esprit de parti qui divise la nation, ont reduit la valeur des fonds publics, qui quoique ne raportant que 2½ pCt. d'Interét étoient vers l'année 1780 de 108 à 112 pCt. à 70 et 60 pCt comme ils sont maintenant.

Ayant envain tenté de lever de l'argent à 4 pCt. d'Interêt, ils se sont vus obligés en 1788 de faire un emprunt forcé dans le quel chacun a été obligé sous serment d'employer la valeur d'une vingtieme partie de tout ce qu'il possedoit, et encore ont ils extorqué cette année un don volontaire de la 50e partie de la possession ou propriété de chaque individu de quelque nature qu'elle soit. On ne peut s'étonner de ce manque de confiance d'aprés les raisons que nous venons d'alléguer, et d'aprés les conséquences qui en sont resultées et qui se sont manifestées encore et récemment, en menaçant d'une dissolution totale, et de l'anéantissement de la République.

L'Urgence du moment est donc un motif satisfesant et juste pour établir une maniere de proceder plus propre à l'expédition la plus prompte des affaires, pour rendre à l'assembleé de leurs hautes Puissances la faculté dont ils

jouissoient autrefois de décider les députés (?) présens, et pour que dans toutes les occasions les mesures soyent décidées à la pluralité des voix et non à l'unanimité. — A ces moyens il faudroit ajouter tous les autres possibles pour etendre le pouvoir et augmenter l'Influence du Prince, qui devroit etre consideré comme „l'organe" ou du moins quelque chose de plus que le premier ministre de la Republique — se pût-il même qu'il devint le souverain, moyennant, certaines modifications, cela n'en vaudroit que mieux pour le Pays et pour ses alliés.

Si les amis du Stadhouder pouvoient compter sur l'entière concurrence et la protection spéciale de la cour Britannique, une telle amélioration du pouvoir de la Republique seroit facile à effectuer, parce que tous les Interêts réunis du commerce d'Amsterdam ainsi que ceux de tous les habitans indépendants s'uniroient à cet effet. Car à moins qu'une telle reforme ait lieu, le pays continuera d'etre déchiré par les partis, et les aristocrates s'en prévaudront pour empecher qu'il ne devienne grand et puissant. En même tems on donnera une fausse interprêtation aux services importans rendus par l'Angleterre dans la derniere crise, tandis que la Republique paroitra le peuple le plus ingrat sur la face de la terre, et ce par l'inconduite de ceux qui gouvernent, qui ne manqueront pas d'attribuer la maniere miraculeuse dont le pays a été préservé a des causes bien éloignées de la vérité.

La Hollande a plus que tout autre pais besoin d'alliances, parce qu'elle ne peut se soutenir seule, tandis que sa position, son opulence et ses ressources maritimes la rendront toujours une liaison très précieuse pour la France.

Les partis qui se disputent le pouvoir ne perdant point cette circonstance de vue, s'adressent toujours à l'étranger pour du secours, et il paroit évident que le choix de l'Angleterre doit tomber de préference sur celuy du Prince et de la constitution, tandis que les aristocrates seront

décidément attachés et dévoués à la France. Les raisons pour adopter ce systeme tombent sous le sens et il seroit aisé à demontrer que l'Angleterre ne peut tirer aucun parti du parti aristocrate, en même tems il est également évident que dans tous les pays des personnes ainsy désignées, étant inférieures au souverain, et pouvant etre en Etat de s'aproprier occasionnellement le pouvoir et l'influence de l'Etat, exerceront constamment le pouvoir pour le maintieu de leur nouvelle autorité, de préférence au bien public. C'est a ces principes qu'on peut attribuer le devouement aveugle des aristocrates à la France et leur disposition de faire réellement de la Republique une Province de France, toutes les fois qu'elle ont osé se mettre en avant. Tandis que les possessions precieuses et importantes de la Compagnie qui sont les clefs de l'Inde et de la Chine, peuvent devenir entre les mains d'un tel parti, lié et dévoué à la France les sources d'un danger éminent, si ce n'est d'une ruine absolue de l'Empire de la Grande Bretagne dans l'Inde.

Il ne sera peut-etre pas inutile de repéter encore que la liaison politique avec Hollande ne sauroit jamais etre indifferent à l'Angleterre — car le tort qu'elle peut faire étant unie à la France est bien averé, et il ne peut exister aucun doute que sous un gouvernement plus énergique, elle pourroit devenir non seulement éminemment utile dans le systême politique général, mais aussi qu'elle contribueroit considérablement à faire fleurir et étendre le commerce de la Grande Bretagne.

Il a aussi été reconnu que les aristocrates ont trouvé moyen pendant la derniere invasion d'empecher tous préparatifs de défense, et que sauve l'Intervention péremptoire des alliés de la Hollande, ceux qui se sont faits n'auroient pas eu lieu. Il est donc évident qu'à moins que l'objet reêl de la garantie de 1787 ne soit accompli, et le Prince rétabli dans un degré de pouvoir suffisant, la Hol-

lande sera toujours une charge à ses allies, un instrument des plus dangereux entre les mains des Rivaux de la Grande Bretagne, tandis que la maison d'Orange pourra etre anéantie et que les amis et appuis de cette maison deviendront les objets constans de l'oppression et de la tyrannie.

Notte A.

Le grand Pensionnaire dans son Discours du 16 Decembre 1792 dans l'assemblée de leurs Hautes Puissances, en s'adressant au Stadhouder lui dit.

„Le pouvoir que la constitution a remis entre les mains de votre altesse serenissime, est le plus flatteur qui ait été imaginé par aucune nation de l'univers. C'est le maintien de l'equilibre entre les pouvoirs de l'Etat, l'assurance de la liberté des habitans, l'énergie de la loi et le soutien de la sureté publique."

Pendant la guerre avec l'Espagne, le Prince Guillaume I, Maurice, Frederic Henry, maintinrent cette énergie et cette influence si nécessaires pour concentrer toutes les vues et tous les Interêts dans *un* grand resultat. Guillaume 3 retablit cette *unité* sans la quelle l'Etat ne sauroit etre préservé. Le desordre s'y mit aprés sa mort et les desastres qui en furent la conséquence, obligerent les Etats d'avoir recours à Guillaume IV qui rétablit l'ordre mais ne vécut pas asséz longtems pour le consolider. La princesse Gouvernante le maintint plus ou moins, mais aprés sa mort les aristocrates s'emparèrent des rennes du Gouvernement et ont profité de la minorité et d'autres circonstances, dont il a été fait mention, pour les assurer entre leurs mains, malgré que les Etats lors de la majorité du Prince actuel l'installerent dans tous les droits et dans tous les Privilèges qu'avoit possedés son prédécesseur.

NOTTE B.

Dans le traité des Droits des nobles publié en 1587 et inseré dans le grand livre des ordonnances de l'Etat, il est dit.

„Ce Corps a exclusivement le droit de déliberer, résoudre et disposer dans tous les Cas, concernant les Etats du pays, et les villes Respectives." Ce qui est ainsi décidé par eux doit etre observé, et il n'y a pas d'exemple, qu'aucune opposition y ait jamais été faite de la part des citoyens.

MEMORIE OF VERHAAL

VAN

Prof. J. G. GRAEVIUS

VAN AANBIEDINGEN HEM GEDAAN.

Medegedeeld door

JHR. MR. J. L. A. MARTENS.

A° 1661 in Augusto is mij [1]) alhier gepresenteert geworden door de heeren Borgerm^{ren} Deuverden, Booth, Foeyt ende de heer Lieftingh, gecommitteerde uyt de Vroedschap, de professie vande Historien met een tractament van duysent guld., ende door dien jck eenige swaricheyt maeckte om dit tractament aen te nemen, om de presentatie tot Deventer aen mij gedaen, die beter waren als dese conditien van Utrecht, worde mij belooft, dat mijn tractament metter tijdt soude vermeerdert worden, gelijck oock het tractament van mijn antecessor vermeerdert was geworden, als ick hier eenige goede diensten aende Academie gedaen hadde.

Eenige jaren daer naer, doen d'heer Berckringer, Professor philisophiae practicae, overleden was, hebben de Heeren gelieft mij de professie Politices op te leggen, met vermeerderinge van mijn tractament ter somme van vier hondert guldens.

---

1) Met een andere hand staat boven den regel geschreven: Joh. Georg. Graevius.

A° 1668 in October is mijn heer Wigboldus Slicher, doenmaels Secretaris van Amsterdam ende nu Thesaurier vande selve stadt, te twaelf uyren, als ick uyt mijne lesse quam, die hij hadde gehoort, aen mijn huys gekomen uyt last van d'heeren van Amsterdam, mij presenterende de professie Historiarum jn hare Illustre Schoole, met een tractament van vier ende twintich hondert guldens, daer voor jck dien Heer noch den selven dagh bedanckte, sonder dat ick eenige kennisse aen onse Heeren daer van hebbe gegeven.

Inde volgende maent Novemb. is den selven heer Slicher wederom bij mij gecomen, ende heeft mij, naedien het te voor jnden vollen raed gedient hadde, uyt naem ende last der heeren Regenten van Amsterdam d'selve professie wederom gepresenteert met een jaerlijcx tractament van drie duysent gulden en vier hond[t] gul. jaerlijcx voor mijn huysvrouw soo ick quam te overlijden.

Daerop ick geantwoort hebbe, dat dese conditie acccepteerde, soo ick goede demissie van onse Heeren konde becomen, daer aen ick niet en twijffelde, door dien sij mij niet souden afhouden van soo merckelijcke verbeteringh, ende dat jck oock niet wel konde gelooven, dat de Heeren mijn tractament soo souden verhoogen, dat het van Amsterdam aegaleren konde.

Den volgenden dagh, sijnde saturdagh, hebbe jck de heeren Burgerm[ren] van Someren ende Mansvelt bekent gemaeckt, hoe de heeren van Amsterdam mij dese conditie hadden voorgestelt, eñ dat jck schuldich was mijne familie voor te staen, doch dat jck niet en twijfelden off de Heeren souden jn dese consideratie mij mijne demissie met goede gratie geven. Daer op de heer Burgerm[r] van Someren mij antwoorde, dat het hem leet was, dat dese Accademie van mijnen dienst soude berooft worden, maer dat hij niet en sagh hoe dat dese stadt soude tegen Amsterdam op konnen; — dat hij mij mijne demissie niet conde

geven, maer dat hij het soude toecomende maendagh jnde Vroedschap rapporteren. Dese antwoord hebbe jck aende heer Slicher bekent gemaeckt, die daer mede gecontenteert naer Amsterdam den selven saturdagh is vertrocken, rapporterende dat ick het beroep aengenomen hadde.

Den volgenden maendagh ben jck op het stadthuys ontbooden, ende is mij vande regeerende Burgerm^ren^ jnt bij sijn van eenige heeren Gedeputeerden der academische saecken, daer onder oock naer mijn onthouden, de heer Burgerm^r^ Nellesteyn, gepresenteert vermeerderingh van mijn tractament ter somme van ses hondert guldens, ende oock belooft vier hondert gul. weduwe tractament soo jck wilde blijven. Daer op jck eenige dagen versocht hebbe omme t'selve jn deliberatie te nemen, die mij sijn toegestaen. Ende naer verloop vande selve dagen hebbe jck dese conditie tot Utrecht mij gepresenteert aengenomen, ende de heeren van Amsterdam bedanckt, uyt reden dat de conditie van Utrecht mij nu jn soodanigen staet settede, als jck was, doen jck datelijck op staende voet de vier en twintich hondert gul. afsloegh, want de heeren van Amsterdam waren met ses hondert gul. opgeslagen, desgelijcken hadden oock de heeren van Utrecht gedaen, met gelijcke belofte van weduwen tractament. Dat mij doenmaels dat van Amsterdam is gepresenteert drie duysent guldens, blijckt noch uyt eenen brieff vanden Secretaris Slicher kort daer nae aen mij geschreven.

In Febr^ij^ 1669 is de heer Secretaris Groenendijck noch uyt last vande Curatores van Leyden bij mij gecomen, ende heeft mij de professie eloquentiae gepresenteert, met een tractament van sestien hondert gul., dat jck hebbe gerefuseert.

Dien selven heer js inde volgende maend Martio off Aprill wederom hier gecomen, ende heeft mij de selve plaets gepresenteert met een tractament van achtien hondert guldens, daer voor jck de heeren Curatores wederom hebbe bedanckt

---

COPIE VAN 'TORIGINEELE REQUEST,

GEPRESENTEERD NOVEMBER 1673, GEVOLGD DOOR DE QUALIFICATIE VAN DE REQUESTRANTEN.

Medegedeeld door

JHR. MR. J. L. A. MARTENS.

Aan zijn Excellentie de Heer Grave van Hoorn.

Geven zeer ootmoedelijk te kennen de voornaamste Borgers ende Ingezetenen dezer stad Utrecht, dat zij suppl[tn] ten dienste vande kerk en politie zig genootzaakt vinden zijn Excell[e] mits dezen gantsch onderdanig te remonstreren, dat de oude Regenten van tijd tot tijd de gemeene zaken zeer qualijk hebben gehanthaaft ende bestuert, zoekende meer haar eygen intresse als de welstand harer Borgeren en Ingezetenen, dat zij zig zelven hebben onbequaam gemaakt om ten dienste vanden lande een Stadhouder te verkiezen, zonder hare ziele met meyneedigheid te besmetten, als hebbende zig altemaal bij solemneelen eede verpligt nu nog nimmermeer tot het maken van een Stadhouder te zullen treeden. Ende alzo zodanige onderdruckinge van Gods kerk en politie niet langer behoorde getolereert te worden, en dat de constitutie van tijd en zaken vereyst een Stadhouderlijke regeering, verzoeken zij suppl[ten] overzulks ootmoedelijk, dat het zijn Excell[e] goede geliefte zij de tegenwoordige Raad te licentieeren, ende zodanige aantestellen, waardoor Godes kerk en politie beter mag worden gehanthaaft, gequalificeert zijnde omme ten dienste van den lande een Stadhouder te konnen maaken. Dit doende etc.

Ende was ondertekent:

Aalbert van Benthem.	Murenbell.
Hendricus Junius.	Cornelis de Reuver.

Jacob de Reuver.
Arnout Spoor.
Ambrosius Bosschard.
Justus Vermeer.
Anth. Vermeer.
Anselmus van Benthem.
Floris Zas.
Petrus Flaman.
Hendrik van Rijssen.
Johan van Baarle.
Hendrik Quint.
Lodewijk Plucque.
Henrik van Zuylen.
Peter Elzevier.
Lambert Heycop.
Egidius Muyden.
Adriaen de Koning.
Jacob van Oostweert.
Stevan van Soesdijk.
Paulus Voet van Winsen.
David de Waell.
Rudolph Swaardecroon.
Willem van Bunnik.

Gijsbert van Brienen.
Francois van Drillenburg.
Willem van den Brink.
Schaep.
Roelant van Aken.
Carell van Doorn.
Hendrik van Pothuysen.
Schadenbroek.
Adriaen van Dijk.
Rombout van Vechoven.
Johan Smout.
Van Waey.
Anthonis van Voorst.
Johan de Roemer.
De Kruyff.
Adriaen Gentman.
Oosterhout.
Coenraed Groenendael.
Goris Vollenhoven.
Jacob van Doeyenburg.
Schoonhoven.
Jan van Brevelt.
Essenius.

Copie vande tijkenaars met hare qualiteyten.

Albert van Benthem, een Goyert, geboortig van Naarden, een onregtvaardig man, als uyt den boedel van Asch van Wijck en nalatenschap van zijn broeders erfenisse, tot Smirna gestorven, ontrent de kinderen van zijn broeder Jan van Benthem te zien is.

Hendricus Junius, een apotecaris.

Murenbel, een linnenwinkeltje.

Cornelis de Reuver en Jacob de Reuver, zoonen van den Rentm[r] de Reuver van St. Servaas, die gek en half

dol gestorven is, en niet riep als dat in de hel moeste branden om 't goed dat gestolen hadde.

Arnout Spoor, wiens vader de livrey rok van de heer van Zuylen heeft gedragen.

Ambrosius Bosschaert, wiens moeder een boerinne tot Houten was en in de franso tijd zelfs menig varken de keel heeft afgestoken, door dien een koorn branderije hadde, en niet in de werelt hadde.

Hendrik Quint, een lakenkoper en een zeer onstuymig en seditieus mensch.

Lodewijk Plucque, een suykerbacker en die wakker mede toetaste.

Henrik van Zuylen, Procureur, naderhand gek geworden en gestorven.

Pieter Elzevier, een boekverkoper, wiltsanger, en een oppasser vande vrouw van Beerningh.

Lambert Heycop, voor deze, eer na Indien ging, een snijer en uyt Indien komende getrout met juffr. Breyerius.

Egidius Muyden, schoolmeester van 't derde school van de latijnse school.

Adriaen de Koning, een dronken beest en verlopen apotecaris.

Jacob van Oostweert, een verlopen pander en ligtmis.

Steven van Soesdijk, borgerman en ijserkramer in de IJserman.

Paulus Voet v. Winsen, zoon van Paulus Voet, Professor juris, een jongeling.

Justus Vermeer, een lange verlopen arminiaen, die zijn schoonvader, de heer Splinter, uyt de Vroedschap heeft gesmeten.

Antoni Vermeer, een arminiaen, alias advocaat Koekoek.

Anselmus v. Benthem, zoon van Albert van Benthem, en van dezelve stoffe als zijn vader is.

Floris Zas, apotecaris.

Petrus Flaman, wonende in den Elant, een deugniet, en wiens vrouw de hoer speelde.

Hendrik v. Rijssen, een falsaris, die naderhand om zijn falsiteyten uyt de Vroedschap is geraakt.

Johan v. Baarle, een panders zoon.

Schadenbroek, deze man heeft groot berouw gehad en woude onder de teykenaars niet genaamt zijn.

Adriaan van Dijk, een wiltsanger en asijnbrouwer.

Rombout v. Vechoven, Notaris.

Smout, silversmit, voor deze niet alte opregt befaamd.

V. Waay, een borger man, wonende tot Bunnik.

Anthony v. Voorst, borger man.

Roemer, suyker backer en die 's morgens niet wiste wat gedaan hadde, doordien 's avonts dronken na bed was gegaen.

De Kruyf, dronkert en kouse verkoper.

Adrian Gentman, zoon van Ds. Gentman.

Oosterhout, zuyker backer.

Groenendaal, apotecaris.

Goris v. Vollenhoven, een steenhouwer.

David de Waall, een deugniet, in den fransen tijd, en naderhand tot Soesdijk gaan woonen en herberge houden.

Jacob v. Doeyenburg, boekebinder in de Flesse.

Rudolph Swaardecroon, Notaris.

Willem v. Bunnik, grasborger buyten Tollesteegpoort en rademaker in de Ganssteeg.

Gijsbert v. Brienen, overgewonnen baster in 't Rad van Avonturen, waar van de dogters van juffr. van Brienen zijn getrout geweest:

De oudste aan D' Lantman in den Haag, die deze Provintie zo beroert heeft.

De tweede aan Lidt de Jeude.

De derde aan Harscamp, Secretaris van 't Geregt tot Utrecht.

De vierde aan Paulus Voet van Winsen, Vroetschap, Burgemeester, en naderhand Secretaris van Staten.

En hebben deze vier swagers haar faict binnen Utrecht met teykenen wel gemaakt.

Franc. v. Drillenburg, Scriba van de Aalmoeseniers en Ambagtskamer.

Willem v. d. Brink, stofverkoper in 't Melkmeysje aan de Weertepoort, naderhand gefailleert.

Schaap, linne verkoper.

Roelant v. Aken, houtverkoper.

Carel van Doorn, Notaris.

Hendr. v. Pothuysen, steenbakker, naderhand gefailleert.

Schoonhoven, adjunct erfhuysm[r] van Jan Lambertz.

Jan van Brevelt, koperslager.

Essenius, meester van 't latijnse school, een deugniet.

Deze bovenstaande teykenaars, als de voornaamste borgers en ingesetenen der stad Utrecht, hebben het request aan den Graaf van Hoorn gepresenteert en veranderinge van regeering verzogt, dat nu yder uyt hare qualiteyten kan oordeelen, en is dit conform de waarheid opgestelt.

DEDUCTIE VAN DE REGEERING DER STAD UTRECHT,

GERICHT AAN DE STATEN 'S LANDS VAN UTRECHT, TER HANDHAVING HARER NOMINATIE TER VERKIEZING VAN EEN LID DER GEËLIGEERDEN [1]).

Medegedeeld door

JHR. MR. J. L. A. MARTENS.

WelEdele gestrenge, wijse, voorzienige, zeer discrete Heeren.

Door onse Gecommitteerdens onderrigt zijnde, dat UWelEd. hebben kunnen goedvinden ter vergadering van

1) Zonder jaartal; doch blijkbaar tusschen de jaren 1736 en 1747.

haar Ed. Mog., den 23. Januarij laastleden bij resolutie te declareeren, de overgegeeve nominatie, ter suppletie van de vacature in het eerste lid uytgebragt op de persoonen van Jacob Hendrik, Grave van Rechteren, en Jan Lodewijk, Grave van Rechteren, te zijn informeel, en dat daaruyt geen electie zoude konnen werden gedaan, — konnen wij niet afzijn bij dese onse surprise daarover te kennen te geeven, en te zeggen, dat wij wel gewenst hadden, dat UWelEd. in dese niet waren afgegaan van de goede order, maer benevens de kleyne steeden uyt de overgezonde nominatie hadden gedaan een electie, of indien er eenige bedenkelijkheid op waare gevallen, deselve na voorgaande gehoudene deliberatien met die van de kleyne steeden, bij rescriptie op onse voorige missive bekend gemaakt, opdat wij occasie hadden mogen krijgen, om de formaliteit van de overgegeevene nominatie te adstrueeren, ende swaarigheden, die daar tegen zoude konnen worden gemaakt, weg te neemen. Waaromme wij op het vriendelijkste verzoeken, dat UWelEd. dese zo informeel genomen en buyten de ordre ingebragte Resolutie gelieven te ligten uyt de notulen van haar Ed. Mog. en voorts conform de ordre van regeering dese zaken met en beneffens die van de kleyne steeden in nadere overweging te brengen. En opdat UWelEd. nader soude zijn geinformeert van de billikheyd onser handelingen, zo hebben wij dit neevensgaande geschrift hier wel willen bijvoegen, niet twijfelende of UWelEd. 't selve met UWelEd. gewoone attentie geleesen en geëxamineert hebbende, zult nevens ons overtuygt zijn, dat in het doen van gem̄ nominatie geene van haar Ed. Mog. resolutien zijn gecontravenieert, of iets verrigt, 't geen strijdig is teegen de ordre en forme van regeering, bij ons aangenomen en beswooren.

In welke verwagting etc.

Omme te demonstreeren dat de nominatie ter suppletie van de vacature in het lid der Geëligeerden Raden uytgebracht, conform de wetten, ordre en forme van regeering zij, en dat de heeren Edelen geen redenen hebben om deselve te verklaren „informeel, en dat uyt deselve „geen electie kan gedaan worden."

Zo staat te considereeren:

Dat den eersten Staat deses Landschaps, die men thans het eerste lid, of het lid der heeren Geëligeerden Raden noemt, eertijds bestond uyt Gecommitteerden der vijf Capittelen van de stad Utrecht.

Welke Capittelen ter vergadering van haar Ed. Mog. zo veele Gecommitteerdens zonden, als zij nodig agteden.

Dog even nadat de reformatie in dese provincie en stad gelukkiglijk doorgebroken was, en dat onder die Gecommitteerdens veele bevonden wierden, die tot de gereformeerde religie nog niet waaren overgegaan, maar den Paus van Romen nog bleeven aanhangen,

Zo onstonden daar door veele inconvenienten, namaal er billijke redenen waaren om zodanige Gecommitteerdens, de Roomsche dwalingen nog toegedaan blijvende, verdagt te houden nog al te gunstig te zijn den Koning van Spange, die bij resolutie van haar Ho. Mog., de Staten Generael, in dato den 26. Julij 1581 was verklaart vervallen te zijn van alle heerschappijen over deze landen.

Waaromme bij den Raad der stad Utrecht, na dat alvoorens op den 10. Januarij 1582 eendragtelijk bij solemneelen eede hadden verzaakt den Koning van Spange, mitsgaders den Paus van Romen, en alle haaren aanhang, als formeele en capitalen vijanden deses lands, den 23. Maart desselven jaars besloten is, in naarvolging van andere provincien het eerste lid te casseeren en te vernietigen.

Dat den 27. Maart daaraanvolgende die Resolutie aan Decanen van de respective vijf Collegien geinsinueert is, en eenigen uyt den Raade gecommitteert, om den Stad-

houder, Prins Willem van Oranje en Nassau, deselve ter approbatie voor te stellen.

Welke Resolutie oorsaak gevende, dat de vergadering van de Staten van Utrecht cesseerde,

Zo is door den Landraad, bij haar Ho. Mo. den 13. Januarij 1581 ter directie van alle zaken en verzekeringe van den Lande opgeregt, te dier tijd in dese stad haar residentie houdende, den 4. April 1582 gedaan een uytspraak in deser voege: „dat bij den Raad der stad Utrecht „uyt het geheele corpus der vijf Collegien zullen worden „genomineert tien of twaalf gequalificeerde personen, we„sende goede vertroude patriotten, ook van de Gerefor„meerde Religie, of deselve aanhangig en toegedaan, waar„uyt bij de Ridderschap en Steeden ses of agt zullen „werden geëligeerd, dewelke zullen representeeren het „derde lid van den Staat, die men den derden Staat ge„woon is te noemen."

Dat die uytspraake bij de heeren Edelen en Ridderschap bij resolutie van den 5. en 6. April daaraanvolgende is geapprobeerd.

En den 4. Julij desselven jaars door sijn Excellentie, Prins Willem, geconfirmeerd.

Dat hier over in 't vervolg weer verschil zijnde gereesen, en vooral in den jaare 1610, en die van 't eerste lid, als mede die van de Ridderschap geïnsisteert hebbende, dat de voorsz. uytsprake mogte behouden zijn volkomen kragt, en na zijn form en inhoude agtervolgt,

Zo is deselve nader bevestigt bij uytsprake van den Raad van Staten den 8. Januarij 1610 met dese woorden: „en „wat belangt de Geëligeerden van de respective vijf Col„legien der stad Utrecht, repræsenterende het eerste lid, „dat als nog bij provisie, in conformité van de uytsprake „bij de Regeering van den Landraad in 't jaar 1582 den „4. April gedaan, de stad Utrecht zal nomineeren eenig „meerder getal van wel gequalificeerde personen, wesende

„gekent voor goede getrouwe patriotten, van de gerefor-„meerde Religie, vreedsaam en niet factieus, om daar uyt „bij de Ridderschap en Steeden geëligeert en bij sijn Ex-„cellentie geapprobeert te worden drie of vier personen, tot „augmentatie van 't getal van 't voorsc. lid, en dat deselve „als tot nog toe zullen permanent zijn."

Dat volgens die ordre door de Magistraat der stad Utrecht, als zulks nodig geoordeelt wierd, eenige uyt het geheele corpus der vijf Collegien zijn genomineert, en daar uyt door de Ridderschap en kleyne Steeden de verkiesing gedaan, zonder dat den Raad der stad Utrecht gehouden was eenige Edelliden daar toe te nomineeren, of juyst een dubbel getal op te geeven, of dat die bepaalt was om te nomineeren Edellieden van dese provincie, ofte burgers van de stad Utrecht, het tegendeel klaar blijkende uyt genomineerde en geëligeerde heeren van Duivenvoorde, Rengers en Grovesteyn, maar moesten de genomineerde zijn leeden van een der vijf Collegien, dat is besittende een præbende in een der vijf Ecclesien, en bekent voor goede patriotten van de gereformeerde Religie, vreedsaam en niet factieus.

Dat in den jaare 1618 Maurits, Prince van Orange en Nassau, met eenige Gecommitteerden van haar Ho. Mo. in dese stad gekomen sijnde, verscheyde conferentien met sijn Hoogheyd over 't bestel vande Regeering in dese provincie zijn gehouden, en voornamelijk op 't subject van 't lid van de heeren Geëligeerden. Ende de heeren, die te dier tijd het lid der Geëligeerden uytmaakten, sterk aanhoudende, ten eynde de Vroedschap deser stad wilde approbeeren de bijde voorgem̄ uytspraken, en dat zij ge-mainteneert mogten worden in haren staat en goederen, Zo heeft de Vroedschap bij resolutie van den 29. Julij die bijde uytspraken geapprobeert, en geresolveert 't zelve lid te augmenteeren „met vier eerlijke en wel gequalifi-„ceerde persoonen, en daar toe te nomineeren ses persoo-

„nen, om daar uyt vier en niet meerder verkoren te worden;" en daags daar aan op het advis van sijn Excellentie geresolveert 't lid maar met twee te vermeerderen. Waar over den volgende dag, zijnde den 31. Julij, in presentie van sijn Hoogheyd en de Gecommitteerden uyt haar Hog. Mog. op de vergadering van Staten tussen die van de Ridderschap en die van de stad Utrecht verscheyde debatten zijn ontstaan, hebbende den heer van Moesbergen wegens de Ridderschap en de Pensionaris Salmius wegens de stad het woord gevoerd, en yder haar belangens binnen gebragt, tot dat eyndelijk de disputeerende partijen, te weten die van de Ridderschap en die van de stad Utrecht, en niet de Steeden, so als abusivelijk bij de resolutie der heeren Edelen gezegd word, geconvenieert zijn haare differenten te submitteeren aan de uytspraak van sijn Hoogheyd Prins Maurits. Waar toe ten selven dage opgemaakt en gepasseert is dese navolgende acte van submissie.

„Op 't different, hoe men het eerste lid van den Staat „van 't land zal augmenteeren en in wat manieren, heb„ben NB. die van de Ridderschap en stad Utrecht haare „quaestie gesubmitteert en verbleeven, verblijven en sub„mitteeren mits dese aan zijne furstelijke Doorlugtigheyd, „om bij sijn Doorlugtigheid dien aangaande uytspraake „gedaan te worden, dewelke wederzijds zal worden agter„volgt: verklarende NB. de kleyne Steden, dat haar 't dis„puyt niet aangaat en haar regt klaar is, en daar inne „behooren gemainteneerd te worden."

En niet tegenstaande de heeren Geëligeerden niet anders verzogt hadden, dan alleen maar dat zij mogten gemainteneert blijven in haaren stand en goederen, — 'twelk haar bij de Vroedschap deser stad reets was ingewilligt, —

En dat oock in de voorsz. acte van submissie niet word gemelt van eenig different tussen de heeren Geëligeerden en die van de Stad,

Nemaar alleen van 't different tussen die van de Ridderschap en de stad Utrecht,

Die alleen de disputeerende partijen waaren;

Zo hebben egter die heeren Geëligeerden zo wel, als die van de Ridderschap en de stad Utrecht aan gem. Stadhouder overgegeeven een deductie,

Waarbij sij heeren Geëligeerden versogten te hebben de nominatie van haar eygen lid, met presentatie van te zullen nomineren een dubbelt getal, en met declaratoir „van „te vreden te zijn, dat gelijk getal, zo van adelijke als van „gequalificeerde burgerlijke persoonen," professie doende van de gereformeerde religie in het toekomende respectivelijk genomineert en geëligeert wierden.

Dat die van de Ridderschap insgelijks een deductie overleverende, in deselve hebben gesustineert, dat „de „nominatie van het eerste lid niet behoorden te staan aan „de magistraat van Utrecht, nemaar aan de heeren Ge„ëligeerden zelfs, die volgens den voorslag van de magis„traat van Utrecht gelijk getal van Edelluyden en bur„geren zouden hebben te nomineeren, en dat de electie „behoorde te geschieden bij de E. heeren van de Ridder„schap, stad en steeden van den landen van Utrecht."

Dat die van de Vroedschap deser stad bij overgegeeve deductie dese ongefundeerde sustenuen kragtig wederleyd hebbende, geinsisteert hebben, ten eynde mogten behouden het regt van nominatie tot het eerste lid.

Dat daar op gevolgt is de arbitrale uytspraak van sijn Excellentie, in dato 12 Aug. 1618,

Waarbij verstaan is, „dat het lid van de Geëligeerden „voortaan sal blijven gecomposeert van gelijk getal van „personen, zo Edellieden als Burgeren, op het tegenwoor„dig getal van agt, ten ware men hier na ten dienste van „den Lande om eenige merkelijke consideratien mogte „nodig en raadzaam vinden, hetselve getal van agt met „nog eenige te vermeerderen, als wanneer sulks te doen

„ook zoude staan tot onse uytsprake, en so wanneer enig „Edelman zoude komen te sterven, of uyt het selve lid „te scheyden, zal een ander Edelman in zijne plaats worde „gesteld, gelijk ook hetselve sal geschieden in regard van „eenen Burger, mits dat in sulke gevallen bij de Burge„meesteren en Vroedschappen deser stad Utrecht van de „resp^{e} personen gedaan zal worden nominatie van een „dubbel getal, en dat van sulke personen, die men weet „te zijn bequaam en na behoren gequalificeerd, mids doende „professie van de waare Christelijke Gereformeerde Reli„gie, welke nominatie alzo gedaan zijnde, zal daaruyt bij „de voorz. Edelen, mitsgaders die van de kleyne Steden „deser provincie van Utrecht eenen persoon, 't zij Edel„man of Burger, so boven is verhaalt, worden verkoren, „en aan ons overgesonden, omme bij ons geapprobeert „te worden, agtervolgende de uytspraak, gedaan bij den „Raad van Staaten deser vereenigde Nederlande, op den „8. Junij 1610."

Dat conform dese uytspraak van tijd tot tijd, vooral in een vrije Staatsregeering, de Vroedschap der stad Utrecht heeft gerigt haar nominatie.

En conform deselve is door de heeren Edelen en klijne Steeden ook de electie gedaan;

En so ook nog laastemaal bij resolutie van den 18. Dec. 1736 ter suppletie van de plaats, vacerende door het overlijden van den heer Frederik Batavodurus Taats van Amerongen, heere van Natewisch, met te nomineeren de heeren Jacob Hendrik, Grave van Rechteren en Jan Lodewijk, Grave van Rechteren.

Dat de heeren van de Vroedschap, volgens de tot nog toe geobserveerde ordre, deselve nominatie bij missive van den 18. Dec. 1736 hebben gecommuniceert aan de heeren Edelen en steeden.

Dat in plaats van uyt die overgegeeve nominatie NB. ten spoedigste een electie te doen,

De heeren Edelen hebben konnen goedvinden bij resolutie van den 23. Januarij laastleden, ten zelven dagen ter vergadering van haar Ed. Mog. ingebragt, te declareren, dat deselve nominatie zoude weesen informeel, en dat daaruyt geen electie zoude konnen gedaan worden, —

Zonder dat alvorens de heeren Edele eenige de minste communicatie van die missive hebben gegeeven aan de kleyne Steeden, veel min eenige deliberatien met haar op dat subject hebben gehouden; daar nogtans de electie niet privativelijk aan haar alleen competeert, maar, als in dit geval een lighaam uytmakende, aan de heeren Edelen en kleyne Steeden gesamentlijk, die so wel als de heeren Edelen haare stem en vrije deliberatie op dit poinct moeten hebben, en sonder dewelke de heeren edelen afzonderlijk op dit subject niet mogen of konnen concludeeren. Waar uyt ten klaarste consteert de groote informaliteyt door de heeren Edelen in dese begaan; welke nog nader eluceert, als men daar bij voegt, dat de heeren Edelen hebben konnen goedvinden, dese resolutie zoo informeel genomen ter vergadering van haar Ed. Mog. in te brengen, nademaal de heusheyd en billijkheyd hadden vereyst, dat de heeren Edelen, indien sij oordeelden door de heeren van de Stad iets gedaan te zijn, 'tgeene strijdig mogte zijn tegens de ordre en forme van de Regeering bij de Regenten deser provincie aangenomen en besworen, bij rescriptie op des Vroedschaps missive daar van hadden kennisse gegeven. Bij welke zij heeren Edelen hadden konnen gebruyk maken van haare middelen van oppositie of contradictie, opdat zo door nader schrijven, of ook door het houden van een minnelijke conferentie de misverstanden konden uyt de weg geruymt werden, gelijk in voorige gevallen meerder gebeurt is; of, zo onverwagt men malkanderen niet hadden konnen verstaan en 't verschil niet konnen worden bijgelegt,

Ter beslissinge van 'tselve versogt die geene, die vol-

gens de aangenomene en gerecipieerde ordre van Regeering de verschillige leeden bij middel van accommodement in der minne zoude vereenigen en de questie assopieeren; te weeten de drie eerste in rang van de geunieerde Provincien, geen Stadhouder hebbende, gelijk sulks bij eenparige resolutie van de drie leeden den 12. Novemb. 1667 is vastgesteld.

Uyt alle het welke blijkt, dat de heeren Edelen met het inbrengen van zodanig een resolutie, zonder eenige de minste deliberatie op dat subject met de kleyne Steeden gehouden te hebben, hebben begaan de uyterste informaliteyten tegen de form en ordre van Regeering.

Waar mede overgaande tot het contenue van de resolutie selfs, en voorbijgaande verscheyde aanstotelijke en min vriendelijke expressien, die de heeren Edelen in haare resolutie laaten invloejen, deselve als ter zaake niets doende, tegenwoordig passerende, zo staat te remarqueeren: dat deselve behelst consideratien, waaromme zij, heeren Edelen, oordeelen dat de overgegeve nominatie zoude zijn informeel, en uyt deselve geen electie kan gedaan worden.

Dat die consideratien tot haar fondament hebben twee middelen:

1°. Dat de genomineerde heeren Graaven van Rechteren zijn twee gebroeders, en dat bij gevolg de nominatie geen vrije en goede nominatie is.

2°. Dat de genomineerde heeren zijn gebooren in Overijssel, en oversulks geen van beyden voor Edelen deser provincie konnen gehouden werden.

Dat tot refutatie van het eerste middel dient, dat de Vroedschap der stad Utrecht zo bij uytspraak van den Landraad, als mede die van den Raad van State en die van Prins Maurits hier voren gemeld, verkregen heeft het regt „om uyt het geheele corpus der vijf Collegien" te maken een nominatie, in welke vijf Collegien niet alleen

twee broeders yder een praebende mogen hebben, maar selfs in een Capittel yder een praebende mogen besitten, wordende daar toe bij aggreatie van haar Ed. Mog. toegelaten.

Dat in geene van de uytspraaken verboden word twee broeders gelijk te nomineeren.

Nog ook eenige latere resolutie gevonden, waar in daar tegen zoude zijn voorsien.

Dat het tegendeel ook meer dan eens gepractiseert is, en dat wel binnen weynig jaaren twee maal aan den anderen,

Zijnde den 21. Julij 1729 op de nominatie als Edellieden gebragt jonk^r Geerlag Frederik van de Capelle, Heere van Mijdregt, en jonk^r Allexander Henrik van de Capelle, Heer van Schalkwijk, gebroeders; en op den 13. Octob. 1733 jonk^r Frederik Batavodurus Taats van Amerongen en jonk^r Leonard Taats van Amerongen, insgelijks gebroeders; en wel met dat effect, dat uyt de eerste nominatie den 4. Augustij daar aanvolgende, en uyt de tweede den 25. Novemb. 1733, niet alleen zonder de minste oppositie of tegenspraak, maar selfs met eenparige stemmen van alle de heeren Edelen en steeden Amersfoort, Wijk, Rhenen en Montfoort zijn geëligeert de heeren van Mijdregt en Natewish, en dus uyt bijde de nominatien binnen minder dan twee maanden gedaan een electie, die de heeren Edelen en steeden anders zelden gewoon sijn zo spoedig af te doen, een bewijse en convaincante preuve, dat die nominatien in voege voorsz. gedaan, haar heeren Edelen ten uyterste aangenaam zijn geweest, en dat de heeren Edelen deselve voor vrije en goed, zo als ook inderdaad waaren, hebben geconsidereert; gelijk ook in desen gevalle de heeren Edelen geene de minste oppositie zouden hebben gemaakt, indien de Vroedschap hadde konnen goedvinden twee swagers te nomineeren. Abuseerende zig de heeren Edelen ten uyterste, wanneer zij heeren Edelen, zulks moetende bekennen, er bijvoegen, „daar door geensints te hebben afgezien van haar regt, om sodanige onvrije

nominatie tegen te spreeken"; vermits zij heeren Edelen hadden moeten aantonen zodanig een *regt* ooyt verkreegen te hebben, en dat zodanig een nominatie ware *onvrije*, of strijdig tegen de wetten van onse Regeering.

Wordende haar heeren Edelen geensints betwist de vrijheyd, om uyt de twee genomineerde heeren te verkiesen die haar heeren Edelen 't meeste zal behagen, behoudende de liberteyt om uyt dese vrije nominatie nevens de bovengem̃ steeden te doen een vrije electie.

Wat het tweede middel aangaat, te weeten dat de genomineerde heeren zijn gebooren in Overijssel, en oversulks geen van bijde voor Edelen deser provincie konnen gehouden werden, zo staat te letten, dat het waar is dat bijde de genomineerde heeren zijn gebooren in de provincie Overijssel; dog dat het ook waar is, dat sij bijde zijn gesproten uyt een oud adelijk Stigts geslagt, welkers voorouderen lange voor de translatie van de temporaliteyt in het Stigt bekent zijn geweest, en na dien tijd oneyndige diensten hebben gedaan aan het Vaderland, ter afwerping van het jock der Spaanse dwingelandije, en ter verkrijging van de dierbare vrijheyd.

Dat niettegenstaande de meeste uyt dat oud adelijk Stigts geslagt gesproten, zig in Overijssel, zijnde het Overstigt, hebben ter nedergestelt, en aldaar weegens haare heerlijke goederen zijn beschreeven geweest, anderen van 'tzelfde geslagt in het Nederstigt, zijnde thans onse provincie, zijn gebleeven en onder de Edelen deses landschaps beschreven.

Zo vind men onder de Edelen van dit Nederstigt in den jaare 1512 beschreeven een jonk^r van Rechteren, die van deselve stam is gesprooten, waar van de genomineerde heeren zijn voortgekomen.

Met wat regt nu Edellieden, die haar afkomste hebben van een geslagt, dat voor de translatie van de temporaliteyt alhier bekent is geweest, konnen gesegt worden

vreemde Edellieden, wil men geerne aan 't oordeel van onpartijdigen overlaaten.

Konnende de genomineerde heeren niet obsteeren, dat zij in Overijssel zijn gebooren,

Vermits nergens verboden is Edellieden buyten dese provincie gebooren tot het lid der Geëligeerden te nomineeren, wordende deselve genomineert en beschreeven uyt hoofde van haare canonisyen, die sij besitten, en niet uyt hoofde van de plaatse harer geboorte.

Waaromme ook bij verkoping der canonicale prebenden altijd onder de voornaamste articulen om de kopers te animeeren bij de coopconditien word gesteld, dat door het kopen word verkregen het regt of radicaal om tot het eerste lid genomineert te werden;

Gelijk sulks ook wel uytdruckelijk wierd gestipuleert bij de conditien, waar op den 8. May 1728 door haar Ed. Mog. verkogt wierd de proostdije van St. Jan, zonder dat zulk een notabel avantage nog ooyt bij eenigen conditien is bepaalt tot de inboorlingen deser provincie, zelfs niet in sulke gevallen, daar de heeren Edelen zelfs verkopers zijn geweest: en hebben de heeren Edelen zelfs in de laaste hairinge [1]) tot augmentatie van de Ridderschap ook getoont, dat zij niet requireerden, dat de gehairde heeren waren gebooren in dese provincie, dewijl onder deselve verschijde gevonden worden, die buyten dese provincie waaren gebooren.

Abuseerende zig verder de heeren Edelen, als zij er bij voegen dat de genomineerde heeren hier niet woonen of schattingen betaalen, vermits bijde de heeren zig zedert

1) Dit woord beteekent blijkbaar de handeling, waarbij *heeren* in de Ridderschap geassumeerd werden: *hair* of *haer* vóór den voornaam, van ouds de ware vorm van den adellijken titel, is hetzelfde woord als *heer*; evenzoo is *jonkvrouwe* een adellijke titel geworden, toen *juffrouw* of *juffer*, waarvan het slechts een andere vorm is, opgehouden had dit te zijn.

eenige jaaren in dese stad hebben opgehouden en ook gewoont, hebbende den oudsten heer bijna tien jaaren agter den anderen alhier zijn verblijf gehad, en zedert eenige jaaren alhier getrouwt zijnde met de dogter van de heer Gerard Maximiliaen Pinssen van der Aa, Heere van Deyl, in sijn WelEd[s] leeven Geëligeerde Raad en Praesident van haar Ed. Mog. en in dese stad zijn domicilium gehouden en rerum suarum summam gehad, en niet in Overijssel, alwaar hij selfs geen vuur of ligt houd, veel min woont; welke alhier ook betaalt van de domestiquen, die hij nodig heeft, ook zijne schattingen en ongelden der landerijen en goederen, die in dese provincie besit.

Dog zo men al eens toestond, invita veritate, dat de genomineerde heeren waaren vreemde Edellieden, zoo soude egter daar uyt geensints volgen, dat de „overgegeeve no-„minatie strijdig was met de redelijke en gesonden sin van „de finale uytspraak van Prins Maurits, gedaan den 12. „Aug. 1618, relatief tot die van de jaaren 1582 en 1610";

Nademaal die drie uytspraaken niet zijn gedaan „op „zodanige voet, dat aan bijde partijen wierd genoege ge-„geeven door de designatie van de personen, waar uyt dat „lid moet bestaan, te weten voor de helft uyt Edellieden „en voor de helft uyt Borgeren", gelijk de heeren Edelen abusivelijk bij haar resolutie avanceeren, maar gedaan om te designeeren de personen, die de nominatie en de electie zoude doen. Want eygentlijk de questie niet was of het lid der Geëligeerden zoude bestaan uyt adelijke of burgerlijke persoonen, maar wie het regt der nominatie soude hebben. Dat in de twee voorgaande uytspraaken van den Landraad en Raad van Staaten, waartoe de heeren Eedelen zelfs de laaste uytspraak van Prins Maurits relatyf maaken, niets gestatueert is van 't getal der heeren Edelen of Burgeren, die dat lid zouden bekleeden, zijnde tot het jaar 1618 zonder onderscheyd, zo wel die van burgerlijke als die van adelijke afkomste waren, in dat lid be-

schreeven worden. En kan het verschil van 't jaar 1618 daarover niet geweest zijn, dewijl bevonden word dat er van 't jaar 1582 tot die tijd toe meer adelijke dan burgerlijke personen in dat lid genomineert en verkoren zijn, zo dat de heeren van de Ridderschap in 't jaar 1618 geen redenen hadden om te doleeren aan den Stadhouder, dat de Edellieden in het nomineeren tot dat lid wierden genegligeert of voor bij gegaan, of dat het nodig waare, dat door de uytspraak van dien Stadhouder aan haar in dese wierd genoegen gegeeven.

Dat ook verder de intentie van den Stadhouder bij het doen van de uytspraak niet geweest zij om alleen Stigtse Edellieden tot het lid der Geëligeerden te nomineeren, en anderen daar van uyt te sluyten, blijkt ten klaarste uyt de nominatien en electien die zedert die tijd zijn voorgevallen, en vooral uyt de eerste promotie, die na de gedaane uytspraak in dat lid is gedaan; want na dat gem̄ Stadhouder, Prins Maurits, den 29. Dec. 1618 uyt de Regeering had ontslagen Jonk[r] Johan van Grovestijn, so heeft hij den 14. Jan. 1620 in sijne plaatse gesteld Jonk[r] Gijsbert van Hartefeld, die geen Stigts maar een vreemd Edelman is geweest; 'twelk klaar aangetoont kan worden uyt het monument, dat na sijn dood in een onser kerken opgeregt is geweest; blijkende niet alleen uyt de 16 quartieren, dat zijne voorouders niet aan Utregtse maar Gelderse of andere uytheemse geslagten zijn geallieert, maar uyt de inscriptie onder het wapen selfs, dat hij is geweest een onderdaan van den Ceurvorst van Brandenburg; wordende onder sijne eertitels mede gesteld dat hij is geweest „Electoris Brandenburgici equitum Dux". En als in den jaare 1627 door doode van Jonk[r] Gijsbert van Hardenbroek een plaats in 't lid der Geëligeerden was komen te vaceeren, zijn den 16. Aug. desselven jaars tot suppletie van die plaats door de Vroedschap der stad Utrecht genomineert Jonk[r] Reynier van Golsteyn en Jonk[r] Willem van Gent,

die geen van beyden Stigtse Edellieden waaren; zijnde de eerste, te weeten Reynier van Golstijn, die door de heeren Edelen en klijne Steeden verkooren is, geboortig uyt Gelderland; hebbende tot een vader gehad Johan van Golstijn, getrouwt met Margaretha van Heumen, en die van 't jaar 1594 tot 1607 Rentm^r^ of ontfanger Generaal van de Veluwe is geweest, en in 't jaar 1607 tot Rigter van Aarnhem en Veluwezoom aangesteld zijnde, dat aansienelijk ampt tot het jaar 1623 bekleet heeft; en tot grootvader Jacob van Golsteyn, getrouwt met Lubbe van Veen, die van 't jaar 1559 tot sijn dood, te weeten tot het jaar 1569 Scheepen te Zutphen is geweest. Blijkende uyt de 16 quartieren, welke gem̃ Reynier van Golsteyn heeft gevoerd, dat de geslagten waaraan sijne voorouders zijn geallieert, geen Utrechtse, maar so niet alleen, ten minste voor het grootste gedeelte Gelderse zijn geweest. Hier bij voegende de huwelijken, soo door hem, Jonk^r^ Reynier van Golsteyn met Geertruyd van der Capelle in den Dam, als door sijn broeders en susters met Wees, Haan, Varik, Zallandt en Back aangegaan.

Kan men met regt besluyten, dat de adelijke familien van Golsteyn niet oorspronkelijk van Utrecht zijn, Jonkh^r^ Willem van Gent, die nevens de voorgem̃ is genomineert, is insgelijks geen Stigts, maar een Gelders Edelman geweest, hebbende tot vader gehad Johan van Gent, heer van Oyen en Dieden, jagerm^r^ des Furstendoms Gelre, en tot moeder Willemina, dogter van Otto van Wagtendonk, en van Margaretha van Merode van Slaasburg, en tot grootvader Walraven van Gent, heer van Oyen en Diede, in 't jaar 1534 getrouwt met Elisabeth, dogter van Johan van Raasveld ten Oostendorp en van Judith van Wilich, en tot overgrootvader Willem van Gent, heer van Oyen en Diede, Hofm^r^ des Furstendoms Gelre en Amptman in de Nederbetuwe, die getrouwt was met Morala, dogter van Jan van Rossum en Beatrix van Haaften. Alle

welke alliantien zijner voorouderen ten klaarste toonen, dat gem. Jr. Willem van Gent zijn oorspronk niet uyt het Stigt, maar uyt Gelderland gehad heeft.

En heeft de Vroedschap der stad Utrecht al verder den 4. May 1633 ter suppletie van de vacature in het eerste lid, door de vrijwillige afstand van Jr. Johan van Renesse van der Aa, genomineert Johan Albregt, Grave van Solms en de voorgem. Jr. Willem van Gent, welke Johan Albregt, Grave van Solms, den 9. May daaraanvolgende door de heeren Edelen en kleyne Steeden is verkoren, niettegenstaande hij was een vreemd Edelman, geboren in Duytslandt.

Zo is ook den 25. Jan. 1642 in plaatse van de overledene Reynier van Golsteyn, nevens Jr. Herman Valkenaar genomin[t] Jr. Hendrik Schaap van den Dam, welke familie van Schaap van den Dam onder de Edelen van dit Nederstigt nooyt vermeld is, maar wel onder die van 't Overstigt, in welker Landdagen zij zittinge heeft gehad. En als men nagaat de genealogie van gem. Jonk[r] Hendrik Schaap van den Dam, en de alliantien zijner voorouderen aan familien uyt het Nederstigt niet oorspronkelijk, denwelke ons opgeeft S. v. Leeuwen in sijn Batav. illustr. pag. 1080 zal het klaar blijken, dat dese ook geen Utrechtse Edelman geweet zij.

Zo is ook den 31. Octob. 1648 in plaats van de overleede Graaf van Solms, door de Vroedschap deser stad nevens Jr. Gerrit van Reede, hr. van Nederhorst, genomineert Jr. Simon van Weerdenborg, die uyt een Gelders geslagt zijn afkomste hadde; zijnde het bekend, dat die van Kok, Weerdenborg, IJsendoorn, Haaften en meer anderen aansienelijke geslagten, een en deselve oorspronck hebben, en van eenen stam gesprooten zijn, van welke Weerdenborg de oudste Branche is, die allen, voornamentlijk in Gelderlandt, hebben gebloeit, zonder dat ooit ymand uyt dat adelijk geslagt van Weerdenborg in het

Stigt van Utrecht in eenige publyke bediening aangenomen is; hebbende dese genomineerde Simon van Weerdenborg tot vader gehad Johan van Weerdenborg, heer van Gansoyen, getrouwt met Anna Mom, tot grootvader, Dirk van Weerdenborg, heer van Gansoyen, eerst getrouwt met een dogter van de familie van Zuylen van Hardenbroek, en naderhand met een dochter uyt de familie van Mom; tot overgrootvader Johan van Weerdenborg, heer van Enspieck en Gansoyen, getrouwt met Willemina van Erp; tot betovergrootvader Johan van Weerdenborg, heer van Enspiek, getrout met Diderica van Tuyl van Bulkensteyn. Alle welke huwelijken wederom tonen, dat sijn voorouders in Gelderland geseeten waren, en overzulks dat de genomineerde Simon van Weerdenborg geen Stigts, maar een Gelders Edelman zij geweest.

Dat sulks niet alleen ten tijde van een ander regeering, of buyten form van nominatie en electie gepractiseert is, maar ook ten tijde van een vrije regeering, blijkt uyt de nominatie, den 14. Sept. 1663 gedaan, waarop gebragt zijn Jr. Stephen van Lijnden, hr. van Hoeflaken, en Jr. Willem Joseph van Gent. Dat niettegenstaande des eerstgen. vader in de jaare 1642 in het lid der heeren Edelen was beschreeven, zo is het egter seker, dat hij was van geen Stigtse, maar van een Gelderse afkomst. Dat de tweede wel was uyt deselve familie, als Jonkr. Willem van Gent, hier voren 'gemelt, dog uyt de jongste branche van dat geslagt gesproten, hebbende den toenaam van Winshem gevoert, en tot vader gehad Nicolaas van Gent van Winshem, getrout met Johanna van Gent van Oyen, suster van Jr. Willem van Gent, hier voren genoemt; tot grootvader Johan van Gent van Winshem, getrout met Alijt van Arnhem; tot overgrootvader Nicolaas van Gent van Winshem, getrout met Anna van Stepraat; tot betovergrootvader Bertold van Gent, heer van Loenen en Wolferen, Burggraaf en Rigter van Nimmegen, getrout

met Elisabeth Vijg. Uyt welke alliantien zijner voorouderen men met regt opmaken en besluyten kan, dat ook dese tak der familie van Gent zig in Gelderland opgehouden heeft, en niet in 't Stigt; en word hij ook in 't grafschrift van de tombe, thans in de Domkerk nog in weesen, gesegt gesproten te zijn, ex nobilissima et antiqua apud Gelros prosapia, en voor sijn voorouders geteld Martinus Rossemus fulmen illud belli, Walravius et Otto Barones de Gent, avunculi, clarissima bello contra tres Philippos nomina. Zo sijn ook uyt de nominatie den 13. Dec. 1671, door de Vroedschap gemaakt, den 10. Febr. des volgende jaars door de heeren Edelen en kleyne Steeden geëligeert Jonkr. Adriaen van Rossem en Jr. Godert Willem van Tuyl van Serooskerken, heere van Wellandt, en dat wel met præteritie van Jr. Ernst van Zuylen van Natewisch en Jr. Gijsbert Hendrik van Hardenbroek, die bijde uyt oude adelijke Stigtse geslagten gesproten zijn. Welke Jr. Adriaen van Rossem van een Gelderse afkomst was; en alhoewel de Tuylen van Serooskerken zedert den jaare 1640 onder de Edelen deser provincie beschreven zijn geweest, zo was egter gem. heer van Wellandt uyt een andere branche, en de eerste die uyt die tak alhier als Edelman genomineert en geëligeert is geweest; konnende bij gevolg geen van die twee voor Edellieden deser provincie gehouden worden; en hebben nogtans de heeren Edelen en klijne Steeden deselve in de electie geprefereerd boven de twee andere genomineerden, die uyt de oudste adelijke Stigtse geslagten oorspronkelijk waaren, en wiens voorouderen altijd in de regeering deser provincie waren geweest. Alle welke nominatien en daarop gevolgde electien altijd sijn gedaan zonder eenige de minste contradictie of oppositie, zijnde nooit door een der heeren Edelen de gedaane nominatien gereprocheert, of ooit door deselve gesustineert, dat niemand dan Stigtse Edellieden tot deselve zouden zijn gequalificeerd. Dat het wel waar is,

gelijk de heeren Edelen bij haare resolutie avanceeren, dat de Regeerders der stad Utrecht in voorige tijden, en vooral bij haare resolutie van den 3. July 1605, herhaald bij het conceptreglement van den jaare 1667 van gedagten waaren, dat het lid der Geëligeerden en Ridderschap behoorden te bestaan uyt eerlijke mannen, geboren in den Gestigte van Utrecht, of ten minsten tien achtereenvolgende jaaren daarin gewoont hebbende;

En bij resolutie van den 22. Febr. 1642 tot reden hebben bijgebragt, opdat de oude adelijke geslagten, welkers voorouders van tijd tot tijd beschreeven sijn geweest, door vreemdelingen en van buyten inkomende Edelen niet en worden gesupplanteert. Doch was sulks door de heeren van de stad voortgebragt op een tijd, wanneer de oude adelijk Stigtse familien nog seer talrijk waaren. Dan hebben de heeren Edelen, niettegenstaande niet alleen bij de Vroedschap, maar selfs bij de heeren Geëligeerden verscheyde maalen geinsisteert zij, dat geen Edellieden dan ingeboorne in het lid der heeren Edelen zouden worden geassumeert, nooit daartoe willen verstaan, en, verre van sig te conformeeren met de sentimenten van de Vroedschap, in haar Ed. resolutie van den 19. Julij 1667, behelsende een conceptreglement nopens de augmentatie van haar Ed. lid, expresselijk gewilt, dat een Edelman, komende uyt een ander provincie, niet sal sijn geëxcludeert of ongequalificeert gehouden, maar alleen dat deselve „door huwelijk verkrijgende een Riddermatige Hofstede, deselve zal moeten hebben beseten en in dese provincie gewoont twee volle jaaren, en een Ridderhofstad door erfenisse of successie bekomende, deselve zal moeten hebben beseten, en in dese provincie gewoont vier volle jaaren, en door koop verkrijgende ses volle jaaren, en alsdan in 't lid der heeren Edelen konnen beschreeven worden."

Welk concept ten dien opzigte eenparig is gearresteert

dat er een propositie in het Parlement gedaan is om deze Rep. te verlaten, alzo de conduites van deselve meerder strekte om de Engelse natie uit te zuygen als om deselve te secoureeren; dat men in Engeland considerabele subsidien gaf, waarin die Kroon voor het meeste ⅘ in betaalde; dat de Rep. in gevolge de tractaten den oorlog aan Vrankrijk al voor lange had moeten declareren, hetgeene sij niet alleen nog niet gedaan, maar ter contrarie hare Ministers na Vrankrijk gezonden had, om aldaar te negocieëren, na alle apparentie, om alleen voor haar selve te zorgen. Hier uit kan men, Ed. Gr. Agtb. Heeren, manifest zien wat voor egarts die natie voor de Rep. heeft. Men proponeerde verder dat den Coning van Sardaigne om sijne goede en welmeenende conduites met alle magt in Italien behoorde bijgestaan te worden. Dog dit alles is door den Lord Harrington wederlegt, zo dat deze propositie met 81 tegens 26 stemmen in de negative overging. Van goeder hand ben ik van de morgen verzeekerd dat het vreedenswerk nader bij is, als men denkt; na alle apparentie is heeden daar over een besoigne gehouden, waarvan het resultaat niet weete, nadien mijn heer confrater, die deselve geassisteerd heeft, onder eede heeft moeten beloven daar niets van te zullen reveleeren, hetgeene een goed teeken is. God geeve daartoe sijnen genadigen zeegen, dat het in deze droevige situatie nog tot welwesen van de Rep. mag uitvallen.

Ons leeger staat volgens de laaste tijdinge nog bij Breda, wat de vijand doed, ignoreeren wij, en men houd ons genoegsaam in alles blind, daar men wel over klaagd, dog geen voldoening krijgt, hetwelk ook de reeden is, dat ik UEd. Gr. Agtb. volgens gewoonte nergens van heb konnen adverteeren.

Ik heb de eer &c.

Hage den 21en May 1746.

HARANGUE

IN DE VERGADERING VAN HAAR HOOG MOG. GEDAAN DOOR DEN HEER **Onno Zwier van Haaren**, TEN TIJDE WANNEER DOOR DE RAAD VAN STATE EN CORPS DE PETITIE VOOR DEN JAARE 1747 TER VERGADERING VAN HAAR HOOG MOG. IS OVERGEBRAGT.

Medegedeeld door

JHR. MR. J. L. A. MARTENS.

Hoog Mogende Heeren.

Wanneer wij in het laastleeden jaar de eer hadden op dese plechtige dag en corps ter Vergaderinge van U Hoog Mog. te verschijnen, hebben wij niet naargelaaten ampt en plichtshalven aan U Hoog Mog. voor te dragen de bekommerlijke en gevaarlijke omstandigheeden daar de Republicq sig toen in bevond.

Wij representeerden aan U Hoog Mog. de beklaagelijken binnenlandschen toestand der Provincien, verscheurt door onderlinge oneenigheden en ontsenuwt door de swaar sterfte onder het rundvee, die droevige plaag, die de straffende hand van den Almachtigen God tot nogtoe niet overal heeft opgeheven.

Wij toonden aan, dat na het verlies van bijna de geheele Barriere, de vijandelijke legers op verscheyde plaatsen tot op de legergrensen van den Staat waren genadert. Dat die leegers talrijk en van alles wel voorsien waaren, dat se wierden gecommandeert door een kundig en ervaren en bequaam Generaal, die noit woest of brutaal, maar altijd vriendelijk en lieftallig de herten van alle sijne onderhebbende Officieren besat, die nooit wilt of sonder eenig voorgaand concert met sijne mede Generaals of met sijn

eygen selfs iets ondernam, maar die gewoon was sijne altijd voorsigtige en wel geconcerteerde mesures met succes te volvoeren, en die daardoor het volmaakt vertrouwen van sijne troupen hat verdient.

Wij betuigden onse welgemeende vrees, dat de omstandigheeden, waarin de oude en natuurlijke Geallieerdens van den Staat sig doenmaals bevonden, haar buyten staat souden stellen om aan ons op de behoorlijke tijd de nodige hulp te kunnen toebrengen, ingevalle de troupen van den Staat in de Nederlanden of ingevalle de Republicq selve schielijk wierd aangetast.

En, Hoog Mog. Heeren, hoe verre ook onse gissingen en vreese voor het toekomende mogten schijnen te gaan, de uytkomste heeft deselve maar al te veel beandwoort.

Zedert die tijd heeft een eenige, of ongelukkige, of qualijk geconcerteerde campagne ons doen sien evenementen, die onse vrije voorvaderen sekerlijk nooit hebben kunnen denken, en die wij van harten wenschen, dat onse nakomelingschap niet sal gedwongen zijn te moeten geloven.

Zedert die tijd is het weinige dat van onse Barriere en al hetgeen van de Oostenrijkse Nederlanden tusschen den Ocean en de Maas nog overschoot, in handen van de Kroon Vrankrijks vervallen, daaronder de sterkste vestingen van Europa, somtijds na weinig, somtijds na geen de minste resistentie.

Zedert die tijd zijn ses en dertig batt^s^, elf esq^s^ en meer dan twee geheele compag^n^ artillerie, alle van desen Staat, door de vijanden krijgsgevangen gemaakt.

Zedert die tijd hebben seven en negentig vaandels en standaarten van de troupen der Repnblicq de kerken van Parijs verciert, sonder dat de bewaarplaats van U Hoog Mog. tropheen met een eenig vijandelijk vaandel of standaart is vermeerdert.

Zedert die tijd zijn hondert vier en negentig metaale stukken geschut, sonder nog de ijsere te rekenen, alle

van desen Staat, bij verscheyde gelegendheeden verloren, daaronder onse veldartillerie tweemaal in eene campagne.

Want, Hoog Mog. Heeren, wij tellen niets op als hetgeen van dit jaar alleen is verlooren; alle dese rampen zijn de vrugten van maar een eenige campagne; alle deese verliesen (sonder nog die te rekenen, die de kortheyd des tijds ons niet toelaat hier aan te haalen) heeft den Staat geleden in minder dan negen maanden, een saak die so ongelooflijk voorkomt, als ze in der daad maar al te waar is.

En als of de vergramde Hemel van voornemen was alle desselfs zwaarste oordeelen teffens op onse hoofden uyt te storten, heeft de Goddelijke Voorsienigheyd behaagt in deese so bekommerlijke tijden uyt het midden van U Hoog Mog. weg te neemen dien wijsen Minister van Staat,[1]) wiens seventigjarige ondervinding een altijd seker baken en licht aan U Hoog Mog. gewichtigste deliberatien verschaften, wiens weldoen en wiens menslievende, wiens altijd egaal caracter hem de veneratie en liefde van iedereen had gegeven, wiens wijsheid en bovenmenschelijke voorsigtigheid hem de admiratie en de eerbied van alle buytenlandsche Hoven had verdiend.

Een verlies, Hoog Mog. Heeren, so groot, dat men waarlijk met reden soude mogen wanhoopen, dat hetselve ooit of oit soude kunnen werden herstelt, zo niet U Hoog Mog. vaderlijke voorsorge en ijver voor het gemeen, en reets van te vooren, en nu wederom die importante post so waardig hadden vervult.

Dog, Hoog Mog. Heeren, het is tijd dat wij overgaan tot hetgeen het voornaamste voorwerp is van onse komste in dese illustre vergadering; het is tijd dat wij aan U Hoog

1) Voorzeker is de raadpensionaris Ant. van der Heim, door Jacob Gilles vervangen, bedoeld; maar dan moet *seventigjarige* aan een schrijffout van den copiist te wijten zijn.

Mog. overgeven de generale Petitie en Staat van Oorlog voor het aanstaande jaar, met versoek dat U Hoog Mog. deselve ten spoedigsten aan de resp. Provincien gelieven te laaten toekomen, verseldt met die ernstige aanmaningen, die het tegenwoordig netelachtige tijdsgevrigte vereyscht, en U Hoog Mog. gewoone wijsheyd buyten twijffel aan haar sal dicteeren.

Want de toestand daer de Republicq sig in bevindt, kan niet wel gevaarlijker zijn; sij is genoeg [gelijk] aan deselve, als waarin men sig alhier in het jaar van 1702 bevond, en U Hoog Mog. is bekent hoe seer onse vaderen die toestand toen ter tijd apprehendeerden, en dat met veel reeden niettegenstaande aan haar nog de vier volgende groote ressources overig waaren gebleven: vooreerst, dat alsdoen geheel Europa, van het Alpische gebergte tot aan de Noordcaap toe, of vriend en medehelper van den Staat was, of sodanige Geallieerden, daar niets van was te vreesen;

Ten tweeden, dat alsdoen tot afwending van het publicque gevaar voor het tegenwoordige en het neemen van de nodige maatregelen tot het verkrijgen van een solide en honorable vrede voor het toekomende alle de harten en handen der Regenten eenparig waaren;

Ten derden, dat alsdoen de finantien van de Republicq in eenen bloyenden staat waaren en het publicq credit ten toppunt geresen door het vertrouwen dat een iegelijk had in de Regering;

Ten vierden en eyndelijk, dat alsdoen onse legers, gecomposeert uyt de beste en braafste Officieren van geheel Europa, wierden geleyt door den Hartog van Marleboroug, de eerste en gelukkigste Generaal van sijn tijd, en daar en tegens die der Franschen door onkundige, onervarene en onbequame Generaals, die een bovenleggende factie met geweld ten Hove had ingedrongen, tot beoginge van haare particuliere insigten en sonder eenige consideratie

van den dienst van de Souverain of van het gemeen, en die niettegenstaande hare sigtbaare en bekende onbequaamheyd en daardoor veroorzaakte dagelijkse verliesen van legers, steeden, fortressen, gaarnisoenen, standaarten, vaandels, magasijnen en artillerie, nogtans op de hartnekkigste en teffens belachelijkste wijse seer lang wierden gemainteneert en in het opperbevel gecontinueert.

Wij willen gaarne aan de hoog wijse penetratie van U Hoog Mog. overlaaten om te oordeelen of de ressources van de tegenwoordigen tijd (schoon het gevaar ten minsten hetselfde is) even groot zijn, als die van 't jaar 1702, en zo zulks niet mogte zijn, twijffelen wij geensints of U Hoog Mog. sullen haare exhortatien aan de provincien evenaaren aan het reets daar zijnde en alle momenten toeneemende quaad, en aan de Bondgenooten met de levendigste couleuren voortestellen die naakte en ongeveinsde afbeelding van de omwentelinge, die de dierbare panden van Godsdienst en Vrijheid dreygen, dewelke de Raad de eer heeft op heeden aan U Hoog Mog. overtebrengen.

Ons blijft vervolgens niets meer over, Hoog Mog. Heeren, als van harten te wenschen, dat het den Almogende God, die reets meermalen dese Republic, wanneer se op den oever van haar verderf was, door wonderwerken heeft geret, mag behaagen nogmaals door het behouden van den Staat aan de gansche aarde te toonen, dat sijne sterke hand in het allerminste in kragt niet is vermindert.

Wij hebben de eer ons verder tot de generale Petitie en Staat van Oorlog te gedraagen, en deselve hiernevens aan U Hoog Mog. over te geven.

ADVIES

DER UTRECHTSCHE GEDEPUTEERDEN TER GENERALITEIT,

BETREFFENDE DEN TOESTAND DES LANDS IN DEN AANVANG VAN HET JAAR 1747.

Medegedeeld door

JHR. MR. J. L. A. MARTENS.

Hooge en Mogende Heeren.

Reeds eenige tijd geleden is ter onser vergaderinge voorgebracht de missive, die de heeren Staaten van Gelderland den 11. Novemb. laastl. U Ho. Mo. over de jegenwoordige gesteldheyd van saaken in de Republicq geschreven hebben.

Het heeft U Ho. Mo. nu meede behaagt, ons bij derselver missive van den 26. Decemb. laastl. te laaten toekomen de resol., die de heeren Staaten van Holland en Westvriesland op ged. missive van de heeren Staaten van Gelderland hebben genoomen, en ter vergadering van U Ho. Mo. doen overgeeven, als een provinciaal advis op 't geene tot behoud en redding van de Republicq in de tegenwoordige hachelijke omstandigheeden zou konnen en behooren te worden gedaan. Wij hebben het een en ander gelesen en geëxamineert met die serieuse aandacht, die 't gewigt van de saak vereischt, en 't is ons veel genoegen te sien, dat de heeren Staaten van Gelderland en van Holland, en daar nevens U Ho. Mo. so seer met sorg voor 't lieve Vaderland zijn aangedaan, en tot behoud daarvan op middelen bedagt zijn.

Wij zijn ten vollen overtuygt van de naare toestand van saaken, zo als haar Ed. Gr. Mo. in de aangehaalde resolutie die voor ogen stellen, en U Ho. Mo. de Bond-

genoten nog nader voorhouden. Al wat den Staat uit deese ongelegendheid redden kan, zouden wij aangrijpen met dien iever, dien wij van den beginne van dese troubles, of om, was 't mogelijk geweest, de Republicq daar buyten te houden, een- en andermaal hebben laaten blijken; nu de saaken uyteengeraakt zijn en so een ongelukkige uytslag hebben, zal te sien staan, of nog tijd en middel is uit een eminent gevaar terug te koomen. De consideratien, in bovengem. missive en resolutie vervat, en de middelen daarbij voorgeslagen, om thans de Republicq te redden, zijn alles wat tijdsgelegendheyd toelaat, en na het ons voorkomt het zagtste, dat nog overgebleven is te doen.

Na U Ho. Mo. en ook de heeren Staaten van Gelderland en Holland nevens die van Overijssel, die sig met bovengen. [geconformeerd hebben] de verdiende lof van cordaatheyd gegeven te hebben, amplecteren wij al 't geene bij ged. resol. is ter nedergesteldt, al is 't dat wij niet sonder de uyterste bekommering konnen nadenken, tot wat lasten en kosten dit ons en de verdere Bondgenooten op nieuws verplichten zal, zo 't ongeluk wil dat de hoop tot het herstellen van de vreede ons komt te ontvallen. Als wij nog nagaan hoe seer onse finantien zijn uytgeput door hetgeen wij buytengewoon hebben moeten te berde brengen, en als wij daaglijks gewaar worden, dat door de sterfte onder het rundvee, die meer en meer in dese provincie grasseert, ons alle ressources benomen worden, en onse ingesetenen, daardoor gedrukt, buiten staat raaken eenige nieuwe lasten te dragen, weten wij niet hoe wij het onse in de kosten tot een nieuwe campagne sullen konnen goedmaaken. Is 't evenwel, dat daartoe moet werden gekomen, 't welk wij ieverig wenschen dat God verhoeden wil, zo is 't dat wij aanneemen en versekeren, dat wij alle magt zullen inspannen en alles na vermogen daartoe contribueeren.

U Ho. Mo. konnen wel geloven, dat ons niet aangenaam is onse onmagt te bekennen. Waren wij gelukkig genoeg van een rijker provincie onder onse beheering te hebben, en mogten wij zo veel off meer als een van alle de Bondgenoten in de gemeene lasten contribueeren!

Volgens den staat waarin wij zijn, konnen wij dat genoegen hebben van met Haar Ed. Gr. Mo. te mogen zeggen, dat wij ons in deze omstandigheyd zodanig gequeeten hebben, dat wij ons desaangaande niets hebben konnen reprocheeren; onsen roem zou des te grooter zijn, als wij daarbij voegen, dat wij het onsen hebben gecontribueerd voor een zaak, die wij van den beginnen aan met een ander oog als wel anderen beschouwd hebben, waarvan wij het gevaar voorzien, de gevolgen met reedenen gevreest, en zulx verschijde malen de Bondgenoten hebben voorgehouden. Zo weeten U Ho. Mog. aan wien onse sentimenten bekend zijn, dat het ons niet te wijten is dat de Republicq zig in deze ongelukkige situatie bevind, maar hebben wij contrarie onse genegentheyt, ongeagt alle voorgehoudene consideratien, en alleen uit contemplatie gedaan; 't geen wij gedaan hebben, moet zulx voor 't toekomende een vertrouwen geeven, dat het ons wel aan magt, maar niet aan cordaatheid voor de Bondgenoten zal ontbreeken. Hiermede etc.

Geschreven te Utrecht, den 25. January 1747.

Accordeerd met zijn principaal.

BEKLAG,

UITGEBRACHT IN DE VROEDSCHAP DER STAD UTRECHT,

DESWEGENS DAT VIER LEDEN DIER VROEDSCHAP BIJ DE HERBENOEMING DOOR Z. HGH., IN 1749, WAREN VOORBIJGEGAAN.

Medegedeeld door

JHR. MR. J. L. A. MARTENS.

Edele Groot Achtb. Heeren.

Ik hebbe uyt de eerste missive van sijn Doorlugtige Hoogheyd onzen Erfstadhouder, van dato den .... geaddresseerd aan Schout, Burgemeesteren en Raiden der Stadt Utrecht, op den 12[en] October 1749, verstaan, dat het sijn Hoogheyd behaagd heeft de veertig Raiden in de Vroedschap uyt den eedt te ontslaan en een nieuwe Vroedschap aan te stellen;

Alsmede dat het sijn Hoogheyd alverder goedgedagt heeft, ses en dartig van de oude Regeringe op nieuw weder aan te stellen en vier van de veertig Heeren tacite voor bij te gaan.

Vervolgens de Vroedschap weder met vier nieuwe Raiden te suppleren, dewelke binnen verzogt zijnde en eed gedaen hebben, naar dat de voorige nieuwe aengestelde Magistraat op nieuw weder eed gedaan hadden.

Ik wil wel bekennen, Ed. Gr. Achtb. Heeren, dat mijn deze groote verandering seer heeft gesurpreneerd, en de gansche week heeft aangehangen;

De redenen die zijn Hoogheyd daar toe bewogen hebben, omme die vier Heeren te dimitteren, en vier anderen in derselver plaatse te eligeren staan mijn niet te

raad van de stadt en burgerije, in welkers schoenen ik niet gaarne mijn voeten soude gestoken hebben; Heeren, die daarom van alle menschen van wat staat, qualiteyt of conditie dezelve ook zijn, seer beklaagd en betreurd worden.

Ik condoleere derhalven UEd. Gr. Achtbaarheden, over dit seer sensibel en smertelijk verlies, dat dese soo aansienelijke vergaderinge geleden heeft.

Feliciteren kan ik de nieuwe Heeren niet, maar ik wensche dat deze nieuwe Raiden de verwagting van sijn Hoogheyd, de verwagting van deze vergaderinge, ende de verwagting van de gansche burgerije zullen voldoen.

Ik felicitere met veel hartelijkheyd alle de afgegaane heeren met haare dimissie, sij zijn deelgenoten van dat geluk, dat de braafste en fatzoenelijkste familien dezer landen zijn overgekomen.

Dog ik hoope niet, maar ik vreese, dat alle deze ongewoone veranderingen vrugten sullen voortbrengen van langduurige dissentien tusschen Regenten en Regenten, familien en familien, burgers en burgers.

Niemand zal immers kunnen verwagten, dat de vier gedimitteerde heeren in een ongevijnsde vriendschap sullen leven met de vier nieuw verkoorene. Ook niet haare familien.

Ja ik zoude bijna niet twijfelen, of het mistrouwen tusschen dezelven sal verduuren het leven van den Erfstadhouder en sijn soon.

De tweede missive van sijn Hoogheydt zal ik stilswijgende voorbijgaan, maar op de 3e missive hebbe ik deze volgende aanmerkingen. Dog eer ik daartoe overga, soo betuyge ik heyliglijk, dat ik geen voornemen hebbe ymand het minste of het geringste te injurieren. Te meer, omdat dit wel de laatste reyze mogte sijn, dat ik de eere hadde in deze aansienlijke vergaderinge te spreken, en daarom met vriendschap schijden wil.

Al wat de Hofparthije dreef, strekte nergens anders toe, als tot glorificatie van den Graaf, sonder op de vrijheyd en welvaaren van het Land te letten; sij waaren Hovelingen, die haar eygen grootheyd en vorderinge van het groot gesag en vermogen van den Graaf waren verwagtende; sulke menschen deeden al wat sij konde om het gesag van den Graaf uyttebrijden en hem te verheffen, zij waaren ook de slimste, dog de andere de eerlijkste.

Prins Willem de 1e H. L. M. was aan het Hof van Kijzer Carel groot gebragt, bij gevolge was het niet te verwonderen dat hij de Cabeljauwse parthije was toegedaan;

Maar siende dat het den Koning van Spangien om de vrijheyd niet alleen, maar genoegsaam om den geheelen ondergang van het Land te doen was, verschijde van de voornaamste Hovelingen sig bij de Staatsgezinde voegde, om sulke voornemens gezamentlijk tegen te gaan, en den Prins van Orangie, te samen met den Graave van Egmond en van Hoorn, is op die wijze het Hoofd van de Staatsgezinde geworden.

Ed. Gr. Achtb. Heeren. Ik kan nog niet ophouden de goede qualiteyten van die heeren verder te verhalen.

Onder die Heeren dan waaren Heeren, dje van haar zelven ordentelijk en deftig konden bestaan; Heeren, die tot geen last, maar tot voordeel waaren van de borgerije; Heeren, die de eerste ampten niet nodig hadden om haar schulden te betalen en haar beurs te maken, maar met de eerste ampten aan haar te confereren niet te duur gecoft konden worden; Heeren, die op geen strooywis (soo als men zeyd) waren komen aandrijven; Heeren welkers voorouderen de stoelen der eeren met veel lof en luyster bekleed hebben; Heeren, die van een deftige familie waren, en aan voornaame familien geallieerd. Ende ten laatsten, omme UEd. Gr. Achtb. niet langer op te houden, Heeren, die een cieraad waren van den Lande, een cie-

Vervolgens is het gebeurd dat den heer Burgemeester van Mansveld, eenigen tijd geleden uyt den Haag komende, aan de Vroedschap heeft gerapporteerdt: dat sijn Hoogheyd, onsen Erfstadhouder, wel wenste, dat de Heeren van de Vroedschap wat communicativer met zijn Hoogheyd gongen.

Waarop de Vroedschap bij het overleveren van haare nominatie van Burgemeesteren en Schepenen, die beginnen soude te fungeren den 12en Octob. 1749 met een groote gulheid en hartelijkheyd (voor soo veel als het uytterlijk bleek) aan zijn Hoogheyd hebben overgegeven alle haare commissien, van welke commissien de Vroedschap ingevolge het Reglement van den jaare 1674 alleen de vrije en libere dispositie toequam.

Ik wil wel bekennen, Ed. Gr. Achtb. Heeren, dat ik de woorden van „communicatief met ymand te gaan", nooyt in dezen sin begrepen hebbe.

Ik hebbe altijd gedagt dat communicatief met ymand wilde seggen met malkanderen vriendelijk en opregtelijk handelen; aan ymand naar waarheyd opening van een zaak geven sonder arg of list; met malkanderen de saaken overleggen in der minnen, en hoe of men deselve op het gevoegelijkste best sal schikken, of anders, gelijk een vader met sijn kinderen, openhartig, rondborstigh en minsaam met dezelve leefd.

En bij gevolg zijn Hoogheyd als vader en wij als zijne kinderen, met malkanderen te wikken en te wegen, wat redelijk en billijk is, het eene kind boven het andere niet merkelijk benificeerd of benadeeldt.

En niemand van dezelve, „soo lang hij dezelve voor sijne kinderen houdt", bastaard maakt; of indien hij dezelve bastaard maakt, reden geeft waaromme hij dezelve onterfd of bastaard maakt. [1])

---

1) Dit wil seggen, soo lange hij dezelve in de Vroedschap houdt.

Nu heeft onzen allengemeenen Vader bij zijn testament van den 30. Septemb. 1749, en geopend den 12. Octob. van het zelfde jaar, eenige van sijne oudste kinderen ten eenemaal geëxheredeerd en in derselver plaatse tot erfgenaamen geinstitueerd sijne vier allerjongste kinderen, die maar even het ligt gezien hadden, en welke kinderen onzen vader selver misschien nogh niet en kend, veel min weet of deselve gehoorsamer of ongehoorsamer, bequamer of onbequamer dan de geëxheredeerde wezen sullen.

Quæritur, of dat testament niet en is ipso jure nul.

Te meer, omdat onzen gemeenen vader dezelve niet alleen onterfd heeft in die goederen, daarvan hij de libere en vrije dispositie hadde verkregen, volgens het testament van den jaare 1674, maar principaal ook om dat hij, vader, haar mede onterfd in haare bona adventitia.

Bona adventitia noeme ik die goederen, van welke zijn Hoogheyd, volgens het Reglement van den jaare 1674, de vrije dispositie niet en heeft, maar privative toekomen aan de Heeren van de Stadt, om dezelve naar haar welgevallen te verdelen.

Overgaande nu tot het tweede point, namentlijk of het overeenkomt met het jus civile, dat men aan Heeren, die eerst in de regering komen, voorsied met commissien, die mede onder de beste en gemakkelijkste gerekent worden.

Het gemeene regt statueerd,

Modestinus, L. ut gradatim ff. 11 de honoribus et muneribus.

Ut gradatim honores deferantur et ut a minoribus ad majores perveniatur.

Et iterum Calistratus in L. Honor. municipalis 14 § 5.

Quod honorum gerendorum non sit promiscua facultas, sed ordo certus huic rei adhibitus: nam neque prius majorem magistratum quisquam, nisi minorem susceperit, gerere potest.

En ofschoon de twee hier voren aangehaalde redenen,

namentlijk of deze schikking van zijn Hoogheyd, onzen Erfstadhouder, ten behoeven van de jongste Heeren met postpositie van ouder Heeren, overeenkomt met de waare intentie van UEd. Gr. Achtb. en of het overeenkompt met het gemeene regt, van geen de minste applicatie konde zijn, omdat men alle gevallen, van wat natuur en hoe klaar en suyver dezelve ook zijn, een anderen toer kan doen nemen.

Soo sal ik overgaan tot de derde en laatste reden, namentlijk: of het overeenkomt met de uytdrukkelijke en significante verklaringen van sijn Hoogheyd, gedaan bij het accepteren van de Stadhouderlijke waardigheyd over deze Provincie.

Zijn Hoogheyd seyde, onder meer andere significante expressien, relatief tot de gelimiteerde Commissie: dat hij, considererende van hoe wijnigh utiliteyt hij konde zijn, als hij een gelimiteerde magt hadde, om het goede te kunnen beloonen en het quade tegen te gaan, met een waaragtige betuyginge evenwel, dat hij die magt nooyt soude misbruyken.

Daar en boven nogh: dat hij ook aan niemand eenig ongelijk dagte toe te brengen.

Omme dit voorverhaalde te wederleggen, soo sal men seggen: den Erfstadhouder heeft daar zijn reden toe gehad, waaromme hij ten opsigte van Wttewaall [1]) en anderen sig niet behoefd te houden aan het hiervoren verhaalde.

Men sal den Prins aangediend hebben: Wttewaal en de andere Heeren hebben te veel gepraat, gesnapt, sij sijn vijanden van den Huyze van Orangie. Of misschien wel, zij hebben de posten, aan haar toevertrouwd, niet wel waargenomen.

Hierop is dienende, dat mijn niet bewust en is, dat ik voor of na de Stadhouderlijke waardigheid het eene of an-

1) Deze Heer zal wel de steller van dit stuk zijn.

dere gezegt of gedaan hebbe, dat eenigsinds nadelig soude kunnen sijn aan de groote reputatie, glorie, luyster of aansien van dat Doorlugtigh en wijd beroemd Huys.

Maar ter contrarie, dat ik, voor de verheffinge van zijn Hoogheyd tot de Stadhouderlijke waardigheyd, altijd mede van die gedagten ben geweest, dat men de Prins ongelijk dede, dat men hem geen Generaal en maakte, als zijnde den eersten Edelman van ons Land, en een Prins die dienen wilde.

'T is waar, ik hebbe naar de verheffinge van sijn Hoogheyd wel gezegdt: Miseri ipsi Principes, quia raro aut nunquam audiunt veritatem.[1])

Wat nu aanbelangd de posten, die mijn zijn toevertrouwd, en daarinne ik mij qualijk soude kunnen gedragen hebben, zijn geweest: den ontfang van de lijfrenten voor den tijd van drie jaren, en het consulaat.

Wat den ontfangh betreft, die post hebbe ik waargenomen soo als dat behoorde, en niemand kan tot mijn nadeel daar wat op vinden. Behalven dat, soo is mijn appendix rekening binnen de drie en een half jaaren gesloten, naar dat ik ben ontfanger afgeweest; maar wil daar niet meer van spreken.

Nu koome ik tot het Consulaat. Ik weete niet beter of hebbe die post, onberoemd gesproken, als een eerlijk man bediend. Het is een yder bekent, dat in het eerste jaar van mijn Consulaat den Prins Willem Carel Hendrik Friso tot onsen Stadhouder is uytgeroepen; dat in die tusschentijd, en eer men aan zijn Hoogheyd de Staten Commissie naar 's Gravenhage decerneerde, menigvuldige besoignes sijn gehouden tusschen de gecommitteerdens van de drie leeden van Staat, omme voor sijn Hoogheyd een gelimiteerde commissie optestellen.

Ik bekenne, dat ik als tweede Burgemeester mijn uyt-

1) NB. Dit niet in de Vroedschap gezegdt.

terste vleyd mede hebbe aangewend, om soo veel voor de stadt te bedingen als het mogelijk was.

Desgelijks deden ook de Heeren Geëligeerden en de Heeren Edelen.

Hoewel ik den eersten aanlegger van dat werk niet geweest en hebbe, stappe derhalven daar van af, en ik kan niet bevinden, Ed. Gr. Achtb. Heeren, dat ik daarinne meer gepexeerd hebbe als anderen.

Overgaande nu tot het tweede jaar van mijn Consulaat.

In dit jaar is voor den dag gekomen de successie van de mannelijke en vrouwelijke lienie van het erfelijke Stadhouderschap in den Huyse van Orangie en Nassauw.

Een yder was nog even verbleyd over dat Goddelijke evenement, dat het God behaagd hadde dezen jegenswoordigen Erfstadhouder tot Stadhouder uytteroepen.

Een yder bedreef nog vreugde, en de praalbogen waaren overal nog niet wegh, of men brengd voor die hier vooren gementioneerde successie. Men gaf reden en men seyde: De Prins mogt ietwes menschelijk overkomen. De Republicq soude alsdan in het grootste gevaar sijn, ja misschien verlooren. Even als of God niet magtig was, soo als in voorige tijden, de Republicq te kunnen bewaren, bij aldien soo een ongelukkig geval exteerde.

Ik wil wel bekennen, Ed. Gr. Achtb. Heeren, dat ik geweest hebbe tegens de successie van het Stadhouderschap in de vrouwelijke lienie, dog niet tegen de successie in de mannelijke, alsoo daar meer exempels waren.

Hier heeft men het nu gevonden, waarinne Wttewaal sig heeft vergeten en ondankbaar getoond aan den Huyse van Orangie en Nassauw. Te meer, omdat hij door zijn Hoogheyd was aangesteld tot eerste Burgemeester. Dat dit nu de wezentlijke reden is, gelove ik ook.

Te meer worde ik daar in bevestigt, om dat meer Hee-

---

1) NB. Dit niet gezegt in de Vroedschap.

ren met mijn, die mede tegens de successie in het vrouwelijke sijn geweest, het selfde wedervaart dat mijn overkomt, te weten, dat zij mede stilsitten en gepostponeerd worden voor jonger Heeren, als hier vooren is gesegt.

De reden, die ik tegen de successie in de vrouwelijke lienie hadde, hebbe ik overal daar het te pas quam, soo in de besoignes met haar Ed. Mog., als in deze vergaderinge, geallegeerd. Niemand heeft mij dezelve opgelost of tegengesproken.

Onder veele door mijn geallegeerde redenen zijn mede geweest deze twee:

De eerste is, dat Prins Willem de derde, Koning van Engeland en Stadhouder van deze Republicq, G. gedagtenis, op den 19^en^ Maart 1702 overleden en sonder form van Regeringe op de Vereenigde Provincie vastgesteld te hebben, en na dat hij God gebeden hadde deselve te willen beschermen, wegens het eminente gevaar dat haar boven het hoofd hong en dreygde; het welke was den aanstaanden oorlog met Vrankrijk.

Soo liet dien nooyt volpresen Prins alles over aan de Goddelijke Voorsienigheyd, „bewust zijnde, dat, gelijk hij „een werktuyg geweest hadde in Gods hand de Vereenigde „Provintien te verlossen, dieselfde God ook sonder hem „aan haar de hand konde houden, en dat alle werktuygen „en middelen even gelijke kragt krijgen door sijne Almo„gendheyd."

De tweede reden is de vergelijking van dese Republicq bij de Republicq van Israël, met dat voorregt voor deze Republicq alleen, dat deze Republicq of dit volk is gebleven in haar eygen land, hetwelk wij door Gods goedheyd nog bewoonen; daar in tegendeel de Republicq van Israël heeft moeten trekken naar een ander landt. Het volk van Israël is geplaagd geweest lange jaaren van Pharao, Koning van Egypten, wij zijn geplaagt geweest minder jaaren van Philippus de tweede, Koning van Spanjen.

Israël heeft gehad tot lijdsmannen Moses en Josua; wij hebben gehad Prins Willem den 1en, Prins Maurits en Frederik Hendrik H. L. M.

God heeft gewild, Deuternomium 17 v. 15, dat geenen vreemden man Koning soude wezen over Israël, maar dat uyt het midden harer broederen een Koning soude zijn.

God heeft deze Republicq sodanig door sijn Almogendheyd bestierd, dat geen vreemde mannen, als waren de Hertogen van Anjou, den Aartshartogh Mathias, nog Lycester het in deze Republicq hebben kunnen houden, maar dat één uyt het midden onzer broederen Stadhouder wezen soude. Gelijk in het vervolg geweest zijn Prins Willem de 2e en Prins Willem de 3e H. L. M.

Wie sal durven ontkennen het Goddelijk Evenement, dat gewild heeft dat deze jegenswoordige Erfstadhouder Stadhouder soude zijn, zijnde een Prins uyt het midden onzer broederen. „Niettegenstaande alle woelingen en kuy„perijen daar tegen gedaan, en niettegenstaande al vreemde „mannen (soo als men seyde) bij sommige veel ingressie „vonden. [1])

Ende gelijk ik hier vooren gesegt hebbe, in het midden dezer vreugden soo steld men de Goddelijke voorsienigheyd paal en perk, die van de erectie van de Republicq af, tot op den huydingen dag van dezen nooyt gewild heeft dat een vreemd man Stadhouder wezen soude. Dog behalven dat, soo laten wij eens een wijnig teruggegaan en opmerken alle Goddelijke Evenementen, tot een groot voordeel van deze Republicq.

Heeft het Goddelijk Evenement niet gewild, dat Prins Willem de 3e geboren is na sijn vaders doodt.

Heeft het Goddelijk Evenement niet gewild, dat dezen jegenswoordigen Erfstadhouder mede geboren is naar sijn vaders doodt.

---

1) NB. Dit is niet gezegd, dog het hoord tot de saak.

God en heeft evenwel daarom sijnen zeegen van ons niet ten eenemaal afgewend, niettegenstaande wij wijnig agt geslagen hebben op alle die Goddelijke, ja groote Goddelijke Evenementen. Maar het heeft hem daar en boven nog behaagd, de Princesse Roijaal gelukkig te doen verlossen van een Prins, dewelke ik hoope dat op sijn tijd voorspoedig sal regeren.

Sijn dat alle geen kragtige bewijzen, dat God gewild heeft, dat naar het overlijden van dezen jegenswoordigen Erfstadhouder geenen vreemden man, die Princes Carolina sal komen te trouwen, Stadhouder wezen sal. Worden nu niet alle de Heeren in de gansche Republicq, dewelke tegens de successie van het Stadhouderschap in de vrouwelijke linie geweest hebben, niet volkomentlijk gejustificeerd.

Ondertusschen evenwel, Ed. Gr. Achtb. Heeren, soo ben ik bedugt of al het voorverhaalde en aangehaalde tot mijn verschooning helpen sal. Ik ben niet van gedagten eenige remonstrantien over het ongelijk dat ik leyde, daar over te doen, om dat ik bevinde dat dezelve maar blijven leggen en van geen effect sijn, ten minsten men hoord niet van die Remonstrantie, die gedaan is tegens de sessie van den Hoofdschout in de Vroedschap met de gevolge van dien. Protesteren denk ik mede niet te doen, alsoo dat maar hatelijk is. Tegens den Heer Erfstadhouder kan ik het ook niet aanleggen, alsoo sijn Hoogheyd mijn veel te magtig is. Sal het derhalve aan God overlaten.

In dit alleen ben ik met den Prins egaal:

Den Prins is een mensch.

Ik en wij alle mede.

De Prins sal siek worden.

Ik mede.

De Prins sal misschien op sijn doodbedde wel eens denken, hoe of het Reglement van 1674 te vergelijken is geweest bij de Wet van Kijser Karel.

De Prins sal sterven.

Ik mede, en God sal ons oordelen.

Ende heeft Salomon, die alles wijsselijk bearbeyd hadde onder de sonne, niet kunnen weten of dengeenen die na hem regeren soude, wijs of dwaas wezen sal, veel minder sal het de Prins weten.

Ik soude jegenswoordig mijn Vroedschaps plaats wel afstaan, dog considerende dat het meer eer, luyster en aansien voor den Heere Prinse sijn sal, dat zijn Hoogheyd mijn bedankt, als dat ik bedanke, daaromme sal ik het aan zijn Hoogheyd overlaten.

Ik bedanke bij provisie de Heeren van deze vergaderinge voor de eer, die ik gehad hebbe, in dit Collegie met haar te sitten, of het altemet mogte komen te gebeuren, dat het zijn Hoogheyd behaagde mijn t'huys te laten.

Vervolgens soo versoeke ik aan den heere van Ter Meer van aan zijn Hoogheydt wegens dit gepasseerde rapport te doen.

Hetwelk dien heer in seer vriendelijke en obligante termen heeft aangenomen.

DEDUCTIE

VAN

DE REGEERING DER STAD UTRECHT,

BETREFFENDE HAAR RECHT OM EIGENMACHTIG BELASTINGEN TE HEFFEN.

Medegedeeld door

JHR. MR. J. L. A. MARTENS.

Doorlugtige Vorst en Heer.[1])

Het is bekend dat de Stad van Utrecht ofte de Magistraat en Regeerders, deselve representeerende, van alle oude tijden hebben gehad en gejouisseert van veele regten, vrij- ende geregtigheeden.

Onder anderen zijn deselve bevoegd geweest omme ordonnantien te maken, overdragten, slijtingen en beleydingen te doen, die Policie, Justitie en Exchijnsen aangaande, alse den bier, wijn, vlees, visch, turf en andere Exchijnsen meer, die neringe en welvaard van de stad betreffende, waar van een geheele lijst geformeert zoude konnen worden. Aan welke ordonnancien, zo wel geestelijken als waereldlijke jnwoonders der stad, sonder eenige contradictie hebben moeten gehoorsaamen.

Dat deese en andere geregtigheeden zijn geexerceert ende genoten, zoo onder de Regeeringe der Bisschoppen, als ten tijde der vorige Stadhouderen, Hoog l. Mem. En ook selfs altoos geweest, sonder dat daar toe gerequireert of nodig is geweest de approbatie der twee voorstemmende Leeden, veel min dat die met derselven consent geintroduceert zouden sijn geworden. Gelijk ook de respective

1) Prins Willem IV.

Exchijnsen altijd, onbekroont van jemand [1], vermeerderd sijn geworden, na tijds geleegentheyd, en zo als de Raad der Stad heeft geoordeeld te convenieeren.

Zo vind men al in den jaere 1342 den wijnzijs; en in den jaere 1364, des dingsdag na den dertienden dag [2]), werden gemeld die meerzijsen [3]), alse die botterzijs, die grauwertenzijs, die merszijs, die hudezijs, die zeezijs [4]), de oude en nieuwe wantzijs, den hoppenzijs, den bier- en wijnzijs; en verder den houtzijs, molenzijs, oeftzijs, kalkzijs, zoutzijs, turfzijs, jmbrouwerszijs en tonnengeld, en nog anderen meer, doorgaans in de oude Registers aangeteekend. Welke zijsen alle jaaren voor dat jaar ofte voor een maand wierden verkogt, zo als uyt de verpagtboeken en rekeningen te sien is, en die ook door den Raad vermeerderd of verminderd wierden, zo als op meenigvuldige plaatsen te vinden is; onder anderen in den bovengemelte jaere 1364.

Dat den Raad, Oud en Nywe, hadde goedgevonden te verminderen den botterzijs, die marszijs, die hudezijs, die zeezijs ende oude en nieuwe wandzijs, als mede den hoppenzijs, die molenzijs ende die gruetzijs, blijvende de wijn- en bierzijs, also men die nog niet ontbeeren mogte; en weder somtijds verhoogd, zo als weegens den moolenzijs blijkt uyt de buurspraaken, gehouden 's maandags na Lichtmisse 1444, en den bierzijs den 22. May 1479. Ja ook geheel afgeschaft, zo als blijkt van den moolenzijs, vrijdags na Agnitis 1417. Selfs is door den Raad dikwijls aan deese en geene persoonen vrijheyd of exemptie gegeven.

Ten blijke dat het des Raads zijsen waaren, en dat zij zulks mogten en konden doen, zo is vrijheyd van den bierexchijns gegeeven aan den Bischop zelfs, maandag na

---

1) d. i. zonder iemands beklag: bekronen, conquéri, Kil.

2) d. i. de 13de dag na Kerstmis. Kil.: der- thien- dagh. Epiphania.

3) *meersse*, *meerserie*, koopwaren, kramerijen.

4) misschien moet men hier en dan ook beneden lezen: *zeepzijs*.

Dimissionis Apostolorum 1489. Ten blijke, dan denselven sonder dese vergunning verpligt was te betalen.

Aan de vijf-zuster-huyzen is de vrijheyd der zijsen bepaalt donderdag na Remigii 1444, alsmede aan alle geestelijkheyd op St. Agnieten dag 1501. Aan den Domproost voor een voeder Rhijnsche wijn dinsdag na Aegidii 1502.

Zijnde zulks ook geschied ten tijde van Keyser Carel V aan desselfs soldaten den 16. Julij 1543. Ja aan Keyser Carel selfs, wanneer hij het Guldevlies in dese stad vierde, 17 December 1545. Ten bewijse dat het zelfs onder sijn Regeering des stads exchijnsen gebleeven waaren.

Het soude te lang vallen ende ook de attentie verveelen, indien men tot dese klare zaaken meer bewijsen wilde bijbrengen, hoewel deselve wel voor handen en in gereedheyd zouden zijn; dog werd zulks voor als nog onnodig geoordeeld, te meer, dewijle deselve exchijnsen hebben gesubsisteert door zoo veele eeuwen heen, en tot den jaere 1748 bij de stad rustig en vreedig zijn bezeeten ende genoten, en derhalven heeft de Vroedschap een immemoriale possessie.

Het soude wel waar konnen sijn, dat door troubles van oorlog ofte overheering en overmagt, deze of geene vrijheeden en geregtigheeden minder sijn genoten ofte in ruste geexerceert; maar de troubles ofte overheering cesseerende, is den Raad altijd weederom gekomen in desselfs oude regt, hetwelke de Vroedschap doed verhopen, dat haar ook nu niet zal worden betwist, 'tgeen deselve soo langen tijd en met volle regt bezeeten hebben.

Dat het in den eersten opslag wel eenigsints bedenkelijk zoude konnen voorkomen, waarom de stad Utrecht in vergelijkinge van steeden der andere Provincien zig oudstijds zo veel regt heeft konnen aanmatigen. Maar een iegelijk, die de constitutie onser Provincie, in veelen opsigten met die der anderen Provincien verschillende, onderzoekt ende begrijpt, zal wel haast ontdekken, dat het

regimen van deselve geheel anders bestaat, en dat de stad van Utrecht, zijnde de hoofdstad des Gestichts, geensints is te stellen onder de autoriteyt van de twee voorstemmende Leeden, als met en neevens haar de souverainiteyt uytmakende. Gelijk ook de Heeren van de twee voorstemmende Leeden geene swarigheyd hebben gemaakt zig te declareeren nog onlangs, namentlijk in haar Ed^s Deductie, op het subject van jurisdictie, in dato den 27. Julij 1730, luydende: dat de „twee voorstemmende Leeden, con„junctim met de Vroedschap der stad Utrecht, alleen uyt„maken de souverainiteyt deser Provincie", als blijkt uyt de Statennotulen van den 27. Julij 1730.

Tegens dewelke [1]) de Stad zig voortijds wel met regt gesteld heeft, als men wilde impositien zetten op waaren en koopmanschappen van derselver stad, gelijk blijkt uyt de Resol. van den 16. Novemb. 1576. Gelijk zij ook zig geopposeert heeft tegens de verpagtinge van het ketelgruyt, volgens den inhoude van de Resol. van den 22^{en} April 1555. Zijnde wel gebeurd dat er geconsenteert is bij den Rade in de Publicatie bij de Staaten verzogt op het aanbrengen en alienatie van de Geestelijke hare goederen, dog onder die expresse protestatie, dat de Regeerders deser stad niet en verstaan, dat de Staten eenige jurisdictie binnen dese stad ofte vrijheyd competeerd, en dat de stad daar inne blijven zal in haar geheel en onverkort hare geregtigheeden, verzoekende hier van acte alvoorens de publicatie gedaan werde. En dat alles om dat aan de Staten geen jurisdictie in de stad competeerd, volgens Resol. van den 6. May 1580. Ja selfs mogten de Ridderschap en de Heeren van den Hoove niet gequotiseert worden bij de Staten, maar bij den Raad der stad, volgens Resol. van den 3. Junij 1578 (vide etiam Matth. de jure glad. pag. mihi 578).

Gelijk ook die Burgermeesteren, Scheepenen en Raad der

1) d. i. de twee voorstemmende Leden.

stad Utrecht onder de Regeering van Keyser Carel, op de doleantien en querelen der Praelaten ende Ecclesien en de gemeene Ridderschap, als representeerende de twee eerste Staten der landen van Utrecht, zig beklagende dat die van de Stad voors. seer vermetelijk (zo sij zeyden) zig presumeerden te ordonneeren en te disponeeren over geestelijke en waereldlijke, vrije en onvrije, deselve belastende, bijsonder buyten consent en de beschrijvinge van deselve, alles contrarie haare regten, privilegien ende gewoonten hen voir en namaals verleend, zeggen: dat die van de Geestelijkheyd en bijsonder die van de Ridderschap, die altijd subject sijn geweest ende gestaan hebben onder 't gebod en policien van de stad als simpele borgers, niet bewijsen sullen dat die voorsz. ordonnancie ende klokluydinge, bijsonder in de punte daar zij zig van doleeren, alse van den bierexchijns, wijnchijns, vleyschijns, vischchijns, meelchijns ende andere chijnsen in de voorsz. ordonnancie benoemd, hare vrijheyd, exemptie ende privilegien als in hare doleantie geroerd staat, te kort gedaan is. Ende ook die vorige twee Staten en zullen niet bewijsen, dat zij ooyt verschreeven zijn omme consent te geeven in 't ordonneeren ende statueeren van eenige ordonnantien des stads policien, chijnsen en diergelijken aangaande.

Ende in der waarheyd hebben die van de stad, voor de translatie des Bisdoms, magt gehad ordonnantien, overdragten, slijtingen, beleydingen en anders te mogen maken, die policien, exchijnsen, neeringe ende welvaard deser stad aangaande, waar inne die van de Geestelijkheyd in 't geene hoir aanginck, ook die van der Ridderschap, als ondersaten van dese stad, hen na gereguleerd ende die selve geobedieert hebben gehad, zo dat daar geen contradictie insonderheyd plag te vallen.

Als aangaande die verhoginge van die wage ende die turfchijns, die gedaan soude zijn buyten wil en consent van de tween Staaten voorsz. Die van der Stad zeggen:

dat zij die voorschr. verhoging altijd gedaan hebben bij hen selven. En alschoon de souverainiteyt over de geheele Provincie bestaat uyt drie Leeden, waar onder de stad Utrecht ook is, zoo heeft deselve Stad echter particulierlijk seer grote vrij- en geregtigheeden, dewelke aan weynige steeden competeeren, en die aan en voor haar zo veel te nodiger sijn, om daar door te vinden ende te voldoen aan het behoef en nodige kosten tot onderhoud van hare grote extensie, grote publique gebouwen, seer hoge muuren, sluysen, bruggen en straaten &c., mitsgaders het onderhoud van eene zo beroemde Academie, benevens de predikanten ende scholen, mitsgaders de swaardrukkende last van de Aalmoeseniers Camer. Ende zoude het tegengestelde impliceeren eene grote en onbegrijpelijke ongerijmtheyd, also de klijndere steeden van de Provincie selfs ook daar van jouisseeren.

Dat onder anderen tot Amersfoord als particuliere stads exchijnsen bekent sijn, en bij de Regenten tot stads behoefte genoten is, het provenue van een exchijns op de bieren, de wijnen, 't grutten-, ellengeld, huyden exchijns, cramerije en hoppen scheepel, 't zout, gemaal, gebrande wijnen, 't waaggeld, voor 't branden van den duyst, grutters-, lanteerngeld, item van de brouwers, de vleeschexchijns, NB. den impost op den turf met schut- en straatgeld, waarschijnelijk ten deele al ingevoerd als Amersfoord nog een Heerlijkheyd op zig selfs was, sonder dat men gevonden heeft dat tot het arresteeren van zulke middelen ooyt octroy of consent van de Staten versogt of verleend is, of dat daar omtrend immer eenige oppositie gemaakt is. In tegendeel, na dat zo wegens 't gemis van de exchijnsen en des stads portie in de gecombineerde jmpositien, aan de Vroedschap der stad Utrecht uyt het provenue van de tauxatie (op een manier aan Uwe Doorl. Hoogheyd bekend) was toegesegd twee en twintig in yder honderd guldens, — Zo is te dier oorsake, zonder eenige

haesitatie aan die van Amersfoord geaccordeerd vijf en twintig uyt yder honderd guldens.

Dat de klijndere steeden apparentelijk al mede op die selfde voet zullen worden getracteerd; dat selfs aan de Gerechten ten platten landen, tot het allergeringste dorp incluys, de faculteyt word gelaten, om over de opgezeetenen en jngelanden van hun district sodanige lasten om te slaan en uyt te zetten, als zij nodig hebben tot onderhoud van kerken, torens, bruggen, sluysen en andere publique gebouwen, en tot betaling van verdere particuliere polders- en dorpslasten.

't Is wel waar dat die omslagen en uytzettingen worden gebragt ter Camere van de Provinciale finantie, om aldaar gezien en op derselver advis bij de Gedeputeerde Staaten geadprobeerd te worden; hoewel maar heel selden gebeurd, dat daar inne eenige alteratie of correctie word gemaakt.

Dat ten dien opzigte wel een reden te vinden is, die in de stad en steeden geen plaats heeft, geconsidereerd de exchijnsen, die de steeden bezitten, alleen worden gevorderd over de borgers en inwoonders van de stad en vrijheyd van dien, daar de omslagen, die ten platten lande werden gedaan, sonderling van de reëele lasten, die over de morgentalen werden uytgezet, ook gaan over landerijen, competeerende niet alleen de opgezeetenen van 't district, maar ook aan Collegien en andere eygenaars, die in de stad en steeden en selfs buyten de Provincie resideeren en t' huys hooren. Behalven dat er ook altijd, en met reeden, wat onderscheyd gemaakt is en ook behoorde te blijven tusschen het regt, gezag en directie van de Regenten in de steeden en van de Geregtspersonen ten platten lande.

Dat ook klaarlijk te sien is, dat stads exchijnsen nog van eene geheele andere natuur sijn als die impositien, dewelke naderhand, zo bij de Staaten als de Stad sijn ingewilligt, en vervolgens gecombineerd zijn, en waar inne Staaten en Stad yder hunne portie hebben na mate dat elks im-

posten voor de combinatie hadden gerandeerd bij separate verpagtingen, sonder dat hier door de oude stads exchijnsen ofte de verhogingen van dien met de gecombineerde impositien zijn vermengd geworden.

Uyt al hetwelke ook volgd, dat het invorderen, verminderen of vermeerderen van de oude stads exchijnsen niet behoeft te geschieden met concurrentie van de andere Leeden, die geen aandeel hebben in die exchijnsen en bij de collectie ook geen praejudicie konnen lijden. Te min, omdat het provenue van dien zoude strekken in mindering van de twee en twintig per cento de stad toegelegd, uyt het rendement van de hoofdelijke tauxatie, wegens het gemis, zo van de particuliere stads exchijnsen als van stads portie in de gecombineerde impositien.

Dog indien er beter middel was te vinden, het soude de Vroedschap seer aangenaam sijn, en waar omme zij ook een alternatif verzoek aan Uwe Hoogheyd heeft gedaan, om, so 't mogelijk was, voor te komen, dat door verder verloop des tijds en bij manquement van de nodige penningen tot redres, de stad niet in groter verval, last en schulden zoude geraken. En indien men geen gegronde vreese hadde, dat de hoofdelijke tauxatie niet soude voldoen aan de verwagting en het nodige behoef, soude het gedaane versoek tot het collecteeren der stads exchijnsen niet geschied sijn. Welke vreese niet imaginair maar waarlijk zo is: want van den beginne af aan heeft men konnen bemerken, dat de tauxatie zoo veel niet zoude rendeeren, om tot een satisfactoor remplacement te dienen. En dat de tauxatie ook met geen mogelijkheyd zoo veel als voorheen de verpagtingen zoude konnen opbrengen, niet omdat deselve niet na behoren gedirigeerd is geworden; want het sal altoos in tegendeel blijken, dat deselve met groote soigneusheyd en oplettentheyd is geschied en met groten ijver en assiduiteyt is agtervolgd, een werk so moeijelijk als ongewoon. Want men stelle eens voor

een regel, dat dewijle de tauxatie geschied om daar door te hebben en te verkrijgen een aequivalent ofte remplacement van de afgeschafte pagten, zoo kan met geen regt of reeden iemand gevergd worden bij tauxatie meerder te geeven als hij voorheen (gedurende de verpagtingen) verschuldigd is geweest.

De voornaame luyden en de fatsoenelijke borgers, die, nadat hun 't gewigt van de saake met allen ernst was voorgehouden, als luyden van eer en probiteyt hebbende opgegeeven wat sij ten tijde van de verpagtingen pleegen te verschuldigen, hebben beswaarlijk tot hoger som konnen worden getauxeerd, hoewel zulks in veelen opsigten nog al merkelijk is geschied, en wel sodanig, dat er veele doleantien ende oppositien uyt te verwagten zijn, in zoo verre dan namentlijk ten opsigte van Regenten, officianten en geschikte borgers zoude men konnen vertrouwen, dat door de tauxatie en augmentatie wel ruym zo veel staat in te komen, als ten hunnen reguarde de verpagtingen hebben gerendeerd.

Maar de mindere jnwoonders, in welkers reguard de Heeren Commissarissen aanleydinge ontfangen hebben om derselver opgave te verhogen, al is 't schoon dat hun opgeven verdubbeld en selfs nog hoger aangeteekend is geworden, zoo is te dugten dat ten dien opzigte merkelijk zal worden verloren.

Oneyndig meer is het betrekkelijk tot de geringe Gemeynte, die verre het grootste getal uytmaakt, en welke menschen voorheen de impositien van het geene sij consumeerden, hebben verschuldigd en moesten betalen, hetselve ook ongevoelig hebben betaalt, telkens bij elke consumptie als bij stuyvers en penningen, en die nu ook onmagtig of onwillig zullen zijn om een meerdere somma teffens te betalen, als zijnde gewoon yder dag te verteeren hetgeene zij winnen, en veeltijds hun spijs en drank den geheele week als op den borg halen en op zijn best

eens ter weeke betalen, nu seer beswaarlijk tot die gewoonte zullen konnen worden gebragt, om dagelijks of weekelijks zoo veel weg te leggen als zij nodig zullen hebben om de termijnen van de tauxatie te betalen, hoe prompt ook deselve sullen werden uytgehaald.

En als men tegens dese geringe luyden middelen van dwang of executie zal willen in 't werk stellen, zo zullen er zoo veel goederen in het huys niet werden gevonden, om er de kosten van de executie uyt goed te maken.

Ten tweede, zo voege men hier bij, dat binnen Utrecht omtrend vijftien honderd, zo enkelde personen als geheele familien van de armbesorgers bedeeld worden; als nu die familien (die doorgaans rijk van kinderen sijn) door malkanderen op drie personen gereekend worden, kan men gissen, dat er ten minsten vier duysend menschen van de aalmoessen leeven, die ten tijde van de verpagtingen alle mede tot de impositien, en insonderheyd tot die van genever, brandewijn en het gemaal hebben gecontribueerd, en waar van nu bij tauxatie niet te haalen zal zijn. Waar bij nog accedeerd de studenten op de Academie alhier zijnde, ten grootsten deele, als mede de in guarnisoen leggende militie, welkers Officieren selfs (mogelijk met geen fondament) sustineeren dat sij voor hare personen, en anderen voor hare geheele familien behoren vrij te zijn.

Het gemis van de passagiers en vreemdelingen is mede seer considerabel, dewijle in de stad van Utrecht weekelijks seer veele huysluyden ter markte komen, en ook veele notable opgezetenen van het platte land, dewelke veel consumptie maken en sig van allerlije noodwendigheeden voorzien, en daar en boven sijn er het geheele jaar door verscheyde publique markten, insonderheyd van de paerden, dewelke considerabel zijn en door veele buytenluyden en selfs fatsoenelijke luyden gefrequenteerd worden, gelijk ook bijna het geheele jaar door de beestenmarkten, zoo van mageren als vette beesten gehouden worden, en dan

nog een jaarlijkse markt of kermis, die veertien dagen duurd, en meesten tijd seer frequent is. Op welke tijden en plaatsen seer veel sterken drank boven gemeld geconsumeerd word.

Buyten en behalven de vreemdelingen, die uyt de meijerije van 's Hertogenbosch, Munsterland en van elders in dese Provincie komen, in de tijd wanneer het gras gemaayd en het koorn gewied moet worden, en wanneer ander boerewerk, gelijk als ook in de turflanden overvloedig te doen is, dewelke tegens het najaar of den winter wederom na haar land vertrekken en gedurende haar verblijf in de Provincie mede pleegen te contribueeren, waarvan zij nu geheel gelibereerd zullen zijn.

Men voege hier ook eens bij de gelegentheyd van de Stad, om uyt Duytsland en andere Quartieren komende, na Holland en elders te verrijsen en wederom van daar door deselve na boven te vertrekken, het zij met schuyten ofte met rijtuygen, dewelke seer menigvuldig ten dien eynde alhier gebruykt worden, en waar door veele luyden van rang en aansien met een kloek gevolg van domestiquen alhier eenigen tijd uytrusten, ende de logementen beneficeeren en meer consumptie maaken als een gemeen inwoonder.

Het was wel te wenschen geweest, dat men al vroeger in staat hadde konnen zijn om met fondament de klagten of vertoog te konnen doen, maar zulks is geensints mogelijk geweest, also op den 15. October 1748 het placcaet is gearresteerd en den 17^en^ daar aan volgende gepubliceerd, en op den 13^en^ November zijn de Commissarissen versogt hoe eerder hoe beter met de tauxatie een aanvang te maaken, waar op den 27^en^ Novemb. met de omschrijving begonnen is, en is in agt dagen geschied, sonder eenig huysgezin over te slaan. Dit gedaan zijnde hebben de Scribaas de lijsten in ordre gebragt en de biljetten ingevuld, tot het welke, om derselver veelvuldigheyd en groot-

heyd van de Quartieren, wel drie weeken heeft moeten werden besteed.

De tauxatie is begonnen den 23^en December 1748 en heeft moeten duuren tot in het laatste van Januarij 1749.

Waar op de geformeerde manualen aanstonds zijn overgeleverd ter Camere van haar Ed. Mog. Derhalven kan een ygelijk wel bevroeden, dat de Commissarissen, Capiteynen en verdere Borger-Officieren haar in desen seer vigiland en met de grootste spoed hebben geaqquiteerd van de post haar opgelegd, en het is kennelijk dat deselve voor- en nademiddag selfs tot in den laten avond zig met allen ijver bezig hebben gehouden.

Zijnde het geen ligt werk geweest een zoo nieuwe zake, waar aan de voorouderen niet gedagt konnen hebben, daar alles zoo veel eeuwen heen op een andere wijse geschied was, in ordre te brengen. En men heeft reedenen om te geloven, dat in veele andere plaatsen dese sake nog so verre niet ten eynden is gebragt. En werd ook vertroud, dat het remplacement op verschijdene plaatsen ook zoo gemakkelijk niet zal gevonden worden. Behalve dat bij dese gelegentheyd ontdekt is, dat de impositien op de consumptie in Utrecht meer, na de proportie, bedraagd, als in een van de andere Provincien, en sonderling als in de Provincie van Holland.

Uwe Hoogheyd gelieve zig nu eens te herinneren, dat jegenswoordig onder de ordinaris inkomsten der stad ter somma van *f* 52993.18 begrepen sijn, de inkomsten van de vier Praebendaten van Ste Catharijnen, dewelke in de partage van de stad gekomen zijnde, al aanstonds zijn geëmploijeerd tot het soutien van de Academie en derselver jaarlijkse inkomsten tot *f* 1200 daar toe sijn besteed, en tot welkers behoef jaarlijks moet werden betaald een somma van *f* 23333.14, en dat tot het betaelen van de predikanten en scholen vereyst word een somma van *f* 27381. Waar toe door de respective Capittelen niet meerder ge-

furneerd word als de somma van ƒ 16100, schoon dat deselve volgens de Resolutie en Contract tot groter contributie verpligt zoude kunnen worden.

Het innekomen van de Posterijen, geaffecteerd tot maintien en steun van de Aalmoeseniers Camer, is ook onder die bovengemelde inkomsten gerekend, schoon deselve met de ordinaris inkomsten van die Camer geentsins konnen voldoen aan de noodwendigheyd, zulks dat nog eene notable somma daar bij uyt de Thesaurie gevoegd moet worden. Welke last nog swaarder sal worden, indien de somma van ƒ 8000, jaarlijks door de Provinciaale Compagnie aan die Camer voor rekeninge van de stad betaald, mogte komen op te houden door desselfs dissolutie, alsoo het octroy aan die Compagnie door mijn Heeren de Staten voor den tijd van dertig jaren verleend in den jaare 1720, met den jaare 1750 zal komen te expireeren.

Wij derven Uwe Hoogheyds hoogwigtige occupatien niet langer ophouden met onse vertogen, dog verhopen dat wij het verzoek, door onse Gecommitteerdens aan Uwe Hoogheyd gedaan, om met den eerste May aanstaande bij collecte te mogen doen invorderen onse oude stads exchijnsen, onder den afslag van het provenue in de twee en twintig ten honderd van de generaele tauxatie, en onder offerte van onse leeden van de Vroedschap op derselver tractementen te beswaaren met een convenable somma jaarlijks, gunstiglijk zullen erlangen, verhopende, door alle de aangewende menagien en dese middelen, in staat te zullen zijn om aan de behoeftens te konnen voldoen en alles aan te wenden wat tot vermeerdering van welstand en bloey, neeringe en hanteeringe van de borgerije en verdere ingezetenen van dien soude konnen strekken, en hetselve, onder Uwe Hoogheyds goede Regeeringe en wijs beleyd, als getrouwe Burgervaderen met allen ijver te behertigen.

MISSIVE EN VERDERE DEDUCTIE

DOOR EENIGE LEDEN VAN DE VROEDSCHAP DER STAD UTRECHT OVERGEGEVEN AAN

ZIJNE HOOGH. DEN HEERE PRINCE VAN ORANJE EN NASSAU ETC. ETC. ETC.,

CONCERNEERENDE DE SESSIE EN PRESIDIE VAN DEN HOOFDOFFICIER IN DE VERGADERING VAN DE VROEDSCHAP EN VAN DESSELFS SUBSTITUUT IN HET GEREGT, BIJ ABSENTIE VAN DEN PRINCIPALEN SCHOUT.

Medegedeeld door

JHR. MR. J. L. A. MARTENS.

Doorlugtige Hooggebore Vorst en Heere.

Wij neemen de vrijheyd om met de uiterste eerbied gebruyk te maken van de gunstige permissie, die Uwe Hoogheid behaagd heeft aan ons, door den Heer Oudburgerm[r] Wttewaal, te geven, om aan Uwe Hoogheid te doen ter hand komen de reedenen van ons beswaar en van de præjudicie, die wij vermijnen dat de Regeering en Burgerije dezer stad zoude overkomen door de sessie, die den Heer Hoofdschout heeft genomen in de Vroedschap, en door zijnen substituut te doen neemen in de vergadering van het Geregt, en gelijk wij geloofd hebben, dat het ons, behoudens eed en pligt, niet geoorlofd was hier van te blijven in gebreeken, zo verhopen wij ook dat deze onse demoedige Remonstrantie gunstig zal werden aangenomen, en dat het Uwe Hoogheid behagen zal daar op zoo veel reflectie te maken als Uwe Hoogheid bevinden zal de importantie van de zake te vereysschen.

Doorlugtige Vorst en Heer:

Wij beveelen Uwe Hoogheid in de bescherming des

Allerhoogste en in Uwe Hoogheids dierbare gunste dese Stad en Burgerije, en ook Uwe Hoogheids getrouwe dienaren.

Utrecht, den 1. May 1749.

Doorlugtigste Furst en Heer.

De ondergeschreevenen betuigen voor af met alle opregtheid, dat nooyt in hunne gedagten is opgekomen iets te willen proponeeren, veel min werkstellig maken, dat eenigsints zoude konnen strekken tot bepaling ofte vermindering van het hoge gezag, zo onscheydbaar verknogt aan de waardigheyd, die aan Uwe Doorlugtige Hoogheid met zo algemeene toestemminge is gedefereerd, maar dat zij in tegendeel, zo ver hun gering vermogen strekt, in al hun doen en laten zullen tragten daartoe te contribueeren, dat vermeerderd werde 't genoegen, 'twelk voor Uwe Hoogheid zoo noodsakelijk is om te konnen dragen den swaren last, die Uwe Hoogheid wel op zig heeft willen neemen. Gelijk zij ook met waarheyd betuigen, dat het hun aangenaam is geweest, dat het Uwe Hooght behaagd heeft tot Hoofdofficier te verkiesen den HoogEd. Gebore Heer Diderik van Lokhorst, Heer van Ter Meer, een Heer wiens goede qualitijten hun seer wel bekend zijn, en dien zij daar omme ook, zoo veel eed en pligt hun permitteerd, seer gaarne zullen zien genieten alle douceurs en voorregten, die met goed regt verstaan konnen worden aan het Schoutampt eenigsints te behoren. Dog hebben de ondergeschrevenen niet konnen worden van die bevatting, dat daar onder begreepen zoude konnen worden de sessie en presidie in de Vroedschap, gelijk dien Heer deselve dadelijk heeft genomen op den 31en Janrij laast leeden, in kragte van een missive van Uwe Hoogheid van den 29en daar te voren, waar bij Uwe Hoog-

beid declareerde, te hebben goedgevonden, dat sijn Ed. de regten en præeminentien van ouds tot de Hoofdofficiers plaats staande, in conformiteit van de ordonnancie van Keyser Carel, de anno 1550 zoude hebben te exerceeren en te maintineeren. Zo als zij ook nog niet begrijpen, dat sijn HoogEd. bevoegd zoude zijn in desselfs absentie de voorzitting in 't Geregt te doen waarnemen door desselfs Substituut, hetwelk sijn HoogEd. echter uit kragte van een nieuwe Commissie, door Uwe Hoogheid op den Substituut-Schout gedepecheerd, reeds meenigmalen heeft gedaan. De ondergeschrevenen, benevens eenige andere Heeren, hebben daeromme, wanneer Uwe Hoogheids voorgemelde missive van den 29en Jañrij in de Vroedschap wierd geleesen, seer geürgeerd, dat tot het examineeren van den inhoud van deselve een Commissie mogte worden gedecerneerd, ten eynde des wegens, zo zulx nodig mogt worden geoordeeld, een remonstrantie aan Uwe Hoogheid te doen, dog te vergeefs, alzo den Heer Hoofdofficier in deze zaak zelfs omvraag doende, met de meerderheyd de verzogte Commissie declineerde, daar anderzints in zaken van het geringste belang zulx nooyt werd gewijgerd, voor al niet wanneer den President-Burgermr, twee Oud-Burgermeesteren en verschijden Raden daar op insteeren, en daarom ook in dezen gevalle wel had behoren te geschieden, dewijl het geen zaak was van gering belang, waarvan in 180 jaren geen exempel te vinden was ende die ook in het geheel niet presseerde.

Waar mede ter zake toetreedende, neemen de ondergeschrevenen de vrijheyd, ingevolgen de gunstige permissie aan hun door den Oud-Burgermr Wttewaal, bij Uwe Hoogheid gegeven, de navolgende consideratien aan het doorzigtig en equitabel oordeel van Uwe Hoogheid voor te dragen, en wel eerstelijk omtrend de sessie en presidie van den Hoofdofficier in de Vroedschap.

Dat ten tijde van de Bisschoplijke Regeeringe de Schou-

ten der Stad Utrecht geen andere magt hebben gehad, als omme over alle voorkomende regtzaken het oordeel den Scheepenen te vragen, zo nogtans, dat zij tot haren beraden niets hadden te zeggen, maar selfs, des verzogd zijnde, moesten afgaan tot die tijd toe dat hun de Schepenen beraden hadden. Dat bij verschijde speciale resolutien ofte overdragten van den Raad Oud en Nieuw, onder anderen van den jare 1443, ook wel met gemeene morgenspraken van alle de Gilden, verstaan is, dat den Schout gedurende de bedieninge van het Schout-Ampt in den Raad niet zoude mogen zitten; dat daarom ook aan Pieter Grauwert bij overdragd van den jare 1450 als eene particuliere gratie bij den Rade Oud en Nyewe is toegestaan, dat hij Burgerm[r] zijnde, het eerste jaar zijne stede behouden zoude mogen, en ook ter Stads Rade komen als hij daar geëyst zoude worden, niet wederstaande hij dat Schoutampt der Stad selve bewaarde. Dog echter met deze expresse bijvoeging, dat het tweede jaar niet in der Stads Rade zitten nogte gekoren zoude worden, zo lange hij Schout der stad zijn zoude. Gelijk dan ook in de Costumen en Ordonnancien, waar na Schout en Scheepenen regt ende justitie administreeren zullen, van den jare 1456, Burgermeesters, Scepenen, Rade, Overste, Oudermans en gemeene Gilden, als makers van deselve voorkomen, sonder dat de naam van de Schout daar inne eenigsints vermeld word. Zo als deselve mede niet te vinden is in de raminge of opregtinge van een erfraad van den jare 1491, nog ook in de nadere Gildebriev dienaangaande geëmaneerd in den jare 1492.

Wordende in die beyde Gildebrieven alleenlijk gesproken van Burgermeesteren, Schepenen en Raden. Zelfs word daarom als iets zeldsaams aangeteekend, dat op de begeerte van den Bisschop in der statie van den jare 1497 den Schout den voorgang voor den Burgerm[r], *die eene reyze* is toegelaten, uitwijsens de overdragt van denselven jare

des donderdags na Willebrordi, aangezien anderzints den voorgang den Burgermeester toequam, als zijnde de eerste in de Stad, welke in die qualiteyt de sleutelen der stad bewaarde, als vermeld word in de overdragt van den jare 1505.

De reedenen van dien zijn evident: eensdeels om dat van oude tijden af de Magistraat der stad Utrecht nooyt anders heeft bestaan als in Burgermeesteren, Schepenen, Raden en Oudermans. En anderdeels om dat den Schout wierd gekoren door den Bisschop, en mitsdien in desselfs handen eed moeste doen. Hoedanige personen, namentlijk die in den eed, raad ofte dienste van andere Heeren waren, in den Raad niet mogten komen. Dat het selfde oude herkomen altoos striktelijk is geobserveerd en bij den Raad gemainteneerd, sonder dat iemand der Bisschoppen daar jegens ooyt eenige indragt heeft gedaan of mogen doen tot in den jare 1528, wanneer Bisschop Hendrik van Beijeren de temporaliteyt of weereldlijke Regeeringe van de Stad en 't Nedersticht van Utrecht heeft getransporteerd aan Keyser Carel de vijfde, als Grave van Holland en Zeeland.

En ofschoon den Bisschop geen meer regt heeft konnen overgeven als hij zelfs wel en wettig had gepossideerd, zoo had echter Keyser Carel al kort na zijne aankomste tot de Regeeringe, door zijnen Stadhouder, den Grave van Hoogstraten, bij ordonnancie van den 31en Octob. 1528, grote veranderingen gemaakt, en niet alleen dadelijk aan zig getogen het stellen van de Magistraat, die te voren bij verkiesinge van de gemeene Gildens gesteld plagt te worden, maar ook gewild, dat den lieutenant van zijn voornoemden Stadhouder, benevens den Schout, NB. *van doe voortaan* mede zouden komen en present wezen in alle Vergaderingen van Scheepenen en Raden. Dat zij met deselve zouden representeeren het Lichaam van de Stad, en in alles helpen adviseren en raden, tot eere van de

Keyserlijke Majesteyt, vorderinge van de Justitie, en in alle andere zaken de welvaart van de Stad aangaande. Gelijk dan bij de nadere ordonnancie van den Keyser, selfs in dato den 23en Maart 1529, alle hetselve word geconfirmeerd en de magt van den Schout in verschijde zaken nog verder geëxtendeerd. Zo als mede geschied is bij de ordonnancie van den Keyser op den 5en Julij 1550 geëmaneerd. Dat den Keyser de voorschreve meerdere magt en sessie in den Raad aan sijnen Lieutenant en aan den Schout heeft geaccordeerd, voornamentlijk om de gemoederen door zulk eene ongewoone zake met zo veel schrik en vrese te bevangen, dat niemand zou durven denken om zig te opposeeren jegens de bloedige placcaten, die al vroeg bij den Keyser gepremediteerd, en in 't vervolg met zo veel wreedheid ter executie zijn gebragd. Dog alle welke ondernemingen van den Keyser, als voorsz. is, direct waren strijdende met Stads regten en oude herkomens, en overzulx ten eenemaal ongepermitteerd, nadien den Keyser, als reets gezegd is, door de voorsz. translatie van de temporaliteyt niet meer magt ende regt hadde verkregen als Bisschop Hendrik van Beijeren te voren gehad hadde, en hij bovendien uit kragte van den eed, door den Graave van Hoogstraten in zijne ziele gedaan, verpligt was de Stad bij hare regten en oude herkomen te bewaren. Alle het welke echter in die tijden en vervolgens heeft moeten worden gepasseerd, wijl niemand zig tegens den gewapenden Vorst nog zijnen zoon Philips dorste verzetten, ofte henlieden ergens inne tegengaan. En off men hier jegens zoude willen inbrengen, dat uit de præmisse van de ordonnancie van den jare 1550 schijnt te blijken, dat de gem^e^ ordonnancie buiten eenig bedwang, ja selfs op het verzoek van Schout, Burgermeesteren, Scheepenen en Raden van die tijd is gearresteerd, zo is dog notoir, dat het geene van de politique Regeeringe in die ordonnancie vermeld word, al in den jare 1528 en 1529 door

den Keyser in zijne Ord^cie, hier voren aangehaald, op deselve wijse reets was gereguleerd, en dus meer dan 20 jaren vóór dat daartoe het gepretendeerde verzoek was gedaan, hoewel hetselve in allen gevallen zoude geschied zijn door zulke creaturen van den Keyser, die door hem, hoewel onwettig, tot de Regeeringe gevorderd waren; waarom dan ook de Vroedschap in latere tijden op hetgeene bij de gemelde ordonnancie omtrend het bestel van de Policie der stad Utrecht is gereguleerd, zig dusdanig heeft uitgelaten, dat hetselve absolutelijk met volkomen ongenoegen, zo niet al van de Regenten van die tijd, ten minsten van de Burgerije geschied was, zeggende dan eens, dat zulx was geschied door oppressie van den Keyser, dan eens ten tijde van de Spaanse en Bourgondische overheering; en ook wel, dat het usurpeeren van de voors. magt, zo door des Keysers Mogentheid, als door de tyrannique Regeering van zijnen zoon Philips, mede een van de principalste oorsaken geweest is, waarom men den Coning van Spanje verklaard heeft vervallen te zijn van zijne heerschappijen. Dat daarom ook in de premisse van het instellen van een Erfraad, in den jare 1584, gezegd word, dat zijne Keyserlijke Majesteyt Carolus Quintus, niettegenstaande de regten en privilegien, vrijheden en oude herkomen, die hij besworen hadde, de forme van de Republicq en de Regeeringe binnen de stad van Utrecht geheel veranderd heeft en dadelijk aan hem genomen en getogen het stellen van de Magistraat. Dat van gelijke de Vroedschap in een deductie in den jare 1643 over Stads Regt en de Jurisdictie tegens de Heeren van de voorstemmende Leeden ingesteld, spreekende van het veranderen van de forme van Regeering door Keyser Carel, bij voorgemelde ordonnancie gedaan, uitdrukkelijk zegt: dat de Keyser de Stad zulx heeft geobtrudeerd, na dat alvorens door violenten executien e medio waren getolleerd ofte gevlugt, diegeenen die de authoriteyt en de wettelijke Regeeringe van

de Stad voorstonden, en in derselver plaatse andere zijne creaturen gesteld, die hem in alles complaceerden. Voegende de Vroedschap daar verder bij: welke pretense Magistraat (onwettelijk ende contrarie der Stads regten) de Stad opgedrongen geweest zijn die geene, die de ordonnancie der voorsz. stad aan den Keyser hebben gepresenteerd ende gebeeden, dat sijne beliefte zijn zoude deselve te accepteeren, approbeeren en decreteeren.

Zulks dan het verzoek aan den Keyser tot acceptatie en approbatie van de voorsz. ordcie, door zulk een onwettigen Magistraat gedaan, de Stad niet zoude konnen prejudicieeren, indien 'tselve op de politique Regeering, daar in vervat, al mede zijn betrekking had, dewijl zulx niet met genoegen, veel min met toestemming van de Burgerije geschied was.

Dat wel waar is, dat de Schouten der stad Utrecht nog lange na het afsweeren van den Coning van Spanjen zelfs tot in den jare 1618 toe (hoewel niet sonder intermissie) de sessie in den Raad, mitsgaders andere preëminentien en geregtigheden, volgens de ordcie van Keyser Carel, hebben onderhouden, dog niet met genoegen van den Raad en de Burgerije, die 'tselve gaarne veranderd hadden gezien. Dat daaromme den Raad in den jare 1577, en dus al voor het afsweeren van den Coning van Spanjen, bij eene Commissie aan Prins Willem den eersten gedecerneerd, geurgeerd heeft omme hersteld te worden in hare oude privilegien en herkomen, die zij voor de translatie van de temporaliteyt gehad hadden, hetwelk door de troublen van die tijd niet heeft konnen gelukken.

Dat zij om dieselfde reeden in den jare 1584, met advis van haren Gouverneur, een Erfraad hebben ingesteld van veertig personen, waar onder den Schout niet was begrepen, dog om de opgevolgde Leicestersche tijden almede sonder succes.

Dat zij hetselfde in den jare 1598 op nieuw hebben ge-

tenteerd, dog wederom te vergeefs, door dien de Heeren Staten bij de jonkheid van Prins Maurits inmiddels de bestellinge van den Magistraat aan zig hadden getogen, niettegenstaande de Heeren van de Ridderschap bij solemnelen contracten beloofd hadden, dat zij zig de verkiesinge van de Magistraat niet zouden onderwinden. Dat zij tot Eersten Burgermr in den Raad hadden aangesteld een Lid uit de Ridderschap en daar benevens eenige anderen tot Raden, dewelken den eersten Burgermr niet dorsten tegenspreken. Waar door ook veroorzaakt wierd, dat op verschijde propositien, vermaningen en doleantien daar over gedaan, geen behoorlijke reflectie wierd genomen, maar ter contrarie wierden verlaten en voor suspect gehouden zulke personen, welke het redres met behoorlijke middelen en ter behoorlijke tijd en plaatse voorstelden. Dat eyndelijk daar uit gesproten is het sware tumult van den jare 1610, en welk ongenoegen met gedurige veranderingen is blijven continueeren tot omtrend den jare 1618. Dat ondertusschen Prins Maurits in jaren geavanceerd en in 't volle bezit van het Stadhouderschap bevestigd zijnde, seer gunstig heeft aangehoord de propositien, welken door de Gecommitteerdens uit den Raad aan zijne Excellentie wierden gedaan en door haar Hoog Mog. selfs geappuyeerd, dat namentlijk een nieuwen voet mogte worden beraamd, na welkers forme en inhoude voortaan de Magistraat der Stad Utrecht gesteld zoude werden. Zo als dan ook eyndelijk op den 24en Julij 1618 de pointen en articulen van deselve zijn gestatueerd en gesloten, en daar bij onder anderen geremedieerd de twee grote pointen van beswaar, waar over de Burgerije zo veele jaren aan den anderen haar ongenoegen getoond hadden.

Dus word bij het tweede articul vastgesteld, dat onder de veertig personen ofte Vroedschap niemand zoude mogen weesen van de andere twee Leeden van Staten, waar door voorzien werd, dat er geen Lid uit de Ridderschap we-

derom tot Eersten Burgermeester konde worden verkoren, gelijk zijn Excellentie ook nooyt heeft gedaan.

Maar al aanstonds op den 1en Octob. 1618 tot Burgemren aangesteld Hendrik Buth en Elbert van Bijllen bij de Raden in de Vroedschap, en dus werd mede bij het vijfde articul gezegd, dat de Vroedschap gehouden zal weesen, met de Burgemeesteren en Cameraars van de stad, alle Maandag off op andere dagen, daartoe geladen zijnde, ten gestelden uure off ten minsten een half uur daarna te compareeren op den Raadhuisen, om te disponeeren op zaken de Policie, neeringe en welvaren, mitsgaders de verzeekertheid en bewaarnisse, de Stad aangaande, zonder dat daarbij iets van den Schout werd gerept of geroerd, en mitsdien werd deselve uitgesloten van alle hetgeene de beheeringe van Policie concerneert, terwijl zijn naam in het geheele Reglement van den jare 1618 niet werd gevonden, maar integendeel aan Burgemren off Vroedschap alleen gedemandeerd 't geene bij de ordcie van Keyser Carel aan den Schout nominatim aanbevolen was, zulks dat hetgeene in het slot van het voors. Reglement gezegd werd, dat Burgemeesteren en Vroedschap haar verders zouden hebben te reguleeren na den inhoud van de ordonnancie der Stad Utrecht, geene andere betrekking heeft nog hebben kan, dan tot hetgeene bij het voors. Reglement niet was gealtereerd als voorschreeven, zijnde seer remarquabel en wel waardig met aandagt geleesen te worden het hoofd off voorreeden van dat Reglement, waarbij door Prins Maurits reedenen werden gegeven, waarom Zijn Excellentie bewogen was geworden, en nodig geoordeeld had de Vroedschap te herstellen op den ouden voet, en in zulke voorregten en privilegien, als waarvan zij voor de translatie van de temporaliteyt zoo veele jaren lang rustig en vredig hadden gejouisseerd.

Dat dienvolgens na den jare 1618 den Schout niet weder is verscheenen in den Raad, als alleen in dusdanige

gevallen, wanneer hij voor het eerste zijne Commissie vertoonde, off wegens zijne Princelijke Excell^ie de electie van de Magistraat moeste communiceeren en deselve in den eed neemen; offte ook wel wanneer hij door den Raad ontboden was, ofte selfs audientie gevraagd hadde, om te spreeken over het beeter executeeren van de placcaten geëmaneerd jegens de Roomsgezinden, Remonstranten en diergelijke. In welke gevallen den Schout in de Vroedschap nog wel nu en dan is gecompareerd, maar echter zoo, dat hij na het verrigten van de ordres van den Heere Stadhouder ofte het doen van sijne propositie, immediaat wederom buiten gegaan is, wanneer den eersten Burgerm^r als President van de Vroedschap de voorgestelde zaak in omvraag heeft gebragt, vervolgens den Schout binnen ontboden en aan denselven des Raads resolutie aangezegd, die daar mede dan altoos wederom vertogen is. Waar op de Vroedschap tot hare ordinaire besoignes is overgegaan en den Eersten Burgerm^r op alle saken omvraag heeft gedaan en commissien gedecerneerd. Gelijk hij ook de Vroedschap heeft doen laden als zulx nodig was.

Dat insgelijks na den jare 1618 alle brieven, niet alleen door particulieren, door de voorstemmende Leeden, door de Gedeputeerden Staten, ja door de Heeren Staten selfs aan de Vroedschap geschreeven, zijn geaddresseerd geweest aan Burgermeesteren en Vroedschap der stad Utrecht, zonder den Schout te noemen, maar dat ook zijne Princelijke Excell^ie het selfde addres op zijne brieven heeft doen stellen. Dat de Requesten op die wijze zijn geinscribeerd geweest, alle brieven en commissien geëxpedieerd, Resolutien gedaan, eenige wijnige renovatien van oude placcaten, waar in den selven tytel is blijven staan, uitgezonderd, dat ook t' zederd dien tijd de Burgemeesteren alleen hebben gehad de dispositie over het openen en sluyten van de poorten der stad, de leuse gegeven en de sleutelen bewaard.

Dat zij in de vergadering van de Vroedschap hebben gerecommandeerd, 'tgene zij meenden dat gesecreteerd behoorde te worden.

Dat zij ook met seclusie van den Schout hebben gecommitteerd tot het hooren van de Conventen-Reekeningen, en als Opperkerkmeesters van alle de kerken de Kerkmeesters aangesteld, daar zulx te voren volgens de ordonnancie van Keyser Carel aan den Schout en Burgemeesteren gesamentlijk was gedemandeerd. Dat daarom aan Heer Johan van Zuylen, wanneer hij op den 19en December 1621 verzogd het consent van de Vroedschap, omme zijn Schoutampt met believen van Haar Ed. Mog. en de aggreatie van Zijne Furstelijke Doorlugtigheid af te staan ten behoeve van Jonkheer Diderik van Zuylen, zijnen zoon, door de Vroedschap aan denselven onder anderen ten antwoord gegeven is, dat zijn zoon, in cas van succes deser sake, niet en zoude mogen compareeren in de Vroedschap, maar zig alleenelijk bemoeijen met zaken van de Justitie, en in alles de beveelen van de Vroedschap nakomen.

Om die selfde reeden is mede de acte van de Vroedschap, waarbij na het overlijden van Prins Mauritz, Hoogloffelijker memorie, aan Prins Frederik Hendrik het Stadhouderschap wegens de Stad werd gedefereerd, geëxpedieerd op de naam van Burgemeesters en Vroedschap, en als een singuliere gratie aan den Hoofdofficier op desselfs verzoek in der jare 1641 geaccordeerd den rang voor Burgemeesteren op de maaltijd, welke aan den Heere Stadhouder van Vriesland in het Duytsen Huys wierd gegeven; zeggende de Vroedschap in hare Resolutie, dienaangaande genomen: „dat Schout en Hoofdofficieren den rang niet „competeerde, zij echter voor die reyse uyt pure courtoisie „zulx zouden toelaten, mits dat 't selve daarna in geen „consequentie zoude worden getrokken."

Alle welke zaken des gerequireerd wordende, ten allerlaatsten kunnen worden bewesen uit de Resolutien van

de Vroedschap t'zederd den jare 1618; uit welke Resolutien te gelijk consteerd, dat hetselve in dier voegen is gepractiseerd geweest, niet alleen onder de Stadhouderlijke Regeeringe van de Princen Mauritz, Frederik Hendrik en Willem den tweede, maar ook onder het Stadhouderschap van Sijne Hoogheid Willem de derde, naderhand Coning van Grootbrittannien, glorieuser gedagtenis.

Het Reglement, 't geene de laastgemelde Prins op den 16en April 1674 op de forme van de Regeering binnen deze Provincie heeft gemaakt, en door de Heeren Staten is geapprobeerd, brengd ook niet mede, dat den Schout eenige directie omtrent de zaken van de Policie zoude competeeren; veel min dat hij in den Raad zoude mogen zitten en aldaar presideeren. De voornaamste burgers, die het gemelte Reglement aan Sijne Hoogheid hebben gepresenteerd, hebben zulx ook niet verzogd, hetgeene zij in dien tijd wel zouden gedaan hebben, indien zij gemeynd hadden, dat het tot rust, vrede en welvaart van de stad konde vertrekken.

De Hoofdofficieren Ruysch en Borre van Amerongen, Heere van Sandenberg, welke gedurende de regeeringe van Zijne Hoogheid Willem de derde het voors. ampt bediend hebben, zijn in die tijd nooyt in den Raad verscheenen, als ingevalle van verandering van Regeering en diergelijke gevallen, hiervoren aangetogen.

De volgende Hoofdofficieren, t'zederd den jare 1702 tot den jare 1748 incluys, offschoon medeleeden van de Vroedschap, hebben gedurende de bedieninge van het Schoutampt zig uit de Vroedschap moeten absenteeren.

Het Reglement van den 21en November 1703, op de bedieninge van het Schoutampt gemaakt, wil wel dat den Schout zig zal reguleeren na de ordonnancie van den jare 1550, maar bepaald hetselve te gelijk tot de manier van procedeeren in het eysschen en vervolgens van de vegtboetens, en geenzints tot hetgene in die ordonnancie om-

trend de politike Regeering van de stad vermeld word. Zulks dan t'zederd den jare 1618 tot den jare 1748 incluis, en dus in de tijd van 130 jaren geen Hoofdofficier op dien voet, als de ordonnancie van Keyser Carel dicteerd, het Schoutampt heeft waargenomen, nog dienvolgens de sessie en presidie in de Vroedschap gehad, gelijk ook den Substituut-Schout ten tijden van de Stadhouderlijke Regeering van Zijn Hoogh. Willem de derde, glorieuser gedagtenis, en vervolgens nooyt ofte nemmermeer in den Geregte de plaats van den principalen Schout waargenomen, en de presidiale stoel aldaar bekleed, maar dat in tegendeel den Substituut-Schouten Pieter Verborght, den ouden en den jongen, zig hebben moeten reguleeren na de instructie, op den 12en October 1659 bij de Vroedschap gearresteerd, ende alzulks in den Geregte niet mogen verschijnen, dan wanneer zij binnen ontboden wierden.

De ondergeschrevene vertrouwen, om alle de bovenstaande aangehaalde redenen, dat het Uwe Hoogh. niet vreemd voorkomen zal, dat zij op het hooren leesen van Uwe Hoogheid's voorverhaalde missive van den 29en Jañry laastl. van gedagten geweest zijn, dat den inhoud van deselve in eene Commissie nader behoorde te worden geexamineerd, ten eynde deswegens, indien zulx nodig mogte worden geoordeeld, eene remonstrantie aan Uwe Hoogh. te doen, alzo zij moesten vaststellen, dat Uwe Hoogh. in dezen niet na behoren was geinformeerd. Zij geloofden zulx te meer, dewijl zij op deselvde tijd in de Vroedschap hoorden leesen de Commissie, die Uwe Hoogh. den 12en Octob. 1748 aan den Schout hadde gegeven en waarop dien Heer bij de Heeren Staten zijn eed had gedaan.

„Omme namentlijk het Schoutambt te houden, exerceeren „en bedienen op alzulke ordonnancien, als bij de Heeren „Staten 's Lands van Utrecht ofte Haar Ed. Mog. ords. „Gedeputeerden dienaangaande reets gemaakt zijn ofte nog „te maken." Gelijk dan dien conform de Heer Van Ter

Meer 't Schout-ampt heeft bediend t'zedert den 12^{en} Octob. 1748 tot den 31^{en} Jañary 1749, sonder inmiddels sessie in de Vroedschap te neemen of zig eenigzints met de sleutels van stads poorten off het geven der leuse te bemoeyen. Waarom dan ook aan veele Regenten onverwagt moeste voorkomen den brief van Uwe Hoogheid, waarbij den Heer van Ter Meer geordonneerd wierd zig te reguleeren na de ordonnancie van Keyser Carel, welke ordonn^{ie} onder die van de Heeren Staten niet wel kan worden begrepen.

De ondergeschrevenen wierden al vorder in die gedagten, dat men Uwe Hoogh. hadde geabuseerd, gestijft, als zij considereerden: dat den heere van ter Meer, jegenwoordigen Hoofdofficier, te gelijk beschreeven is in de Ridderschap, waarjegens zo soigneuselijk bij het 2^{e} articul van het reglement van den jare 1618 is voorzien, dat geene van de twee andere Leeden van de Staten in den Raad zitten mogen, en daarom ook nooit onder de vorige Stadhouderlijke Regeeringe zodanig een heer in de Vroedschap sessie heeft gehad. Gelijk ook om die reden de vader van den jegenwoordigen heer Hoofdofficier in de Ridderschap beschreeven zijnde, zijn plaats in de Vroedschap heeft moeten quiteeren. En nadat bij dat alles de ondergeschrevenen nog wierden geinformeerd van de expressien gebruykt in de Commissie door Uwe Hoogh. aan de Substituutschout gegeven, als waaruit klaarlijk consteerd, dat men de goedheid en het vertrouwen van Uwe Hoogh. seer abusivelijk heeft misbruykt, hebben de ondergeschrevenen eed- en pligtshalven zig niet konnen dispenseeren, al het gunt voors. ter kennisse van Uwe Hoogheid te brengen. In die verwagtinge en dat vertrouwen, dat Uwe Hoogh's aangeboren goedheid en edelmoedigheid hetselve wel zal gelieven in nadere overweging te neemen, en daarinne zodanige veranderingen maken, dat het Schoutampt en Substituut-Schoutampt wederom werden bediend op dien voet, als in den jare 1674 en vervolgens is geu-

seerd geweest, zo als Uwe Hoogheid in andere zaken dagelijks practiseerd. En dat Uwe Hoogh. vervolgens de conduites, welken de ondergeschrevenen in dezen hebben gehouden, niet zal gelieven te disavoueeren, ofte dese ootmoedige Remonstrantie aanzien als disrespectueus.

Betuigende de ondergeschr[en] heyliglijk, geen ander oogmerk in dezen te hebben, als omme Uwe Hoogh. na waarheit te instrueren van zaken, waarin zij meynen dat Uwe Hoogheid werd geabuseerd, immers en ten minsten niet na behoren geinformeerd. Wenschende voor het overige, dat het de Republicq in 't gemeen, de Provincie en Stad en burgerije van Utrecht in 't bijzonder, onder Uwe Hoogheids wijse en verstandige advisen en directie altoos wel mag gaan, en dat het de goede God behage Uwe Hoogheid, de Koninglijke Princesse en Vorstelijke Spruyten te houden in Zijne heylige protectie, en lange jaren in een voorspoedige gezondheid bewaren, na den opregten en wel hertelijken wensch,

Doorlugtige Furst en Heere,

Utrecht, den 1[e] May 1749.

Van Uwe Hoogheids opregte en getrouwe dienaren,

W. Verwye.
H. A. Wttewaal.
J. C. Martens.
B. de Gruyter van Groenewoude.
E. van Harscamp.
C. J. van Royen.
J. J. Ram.
T. F. Quint.
D. Woertman.

NB. Tot decharge van den heer van Stoetwegen, die onder andere heeren aan Uwe Hoogheid den heer Ubingh mede hadde opgegeven, diend, dat dien heer bij het for-

meeren van deze deductie present is geweest, en het werk meer als iemand, zelfs tot op de teekening toe, heeft gepousseerd, dog alsdoen de teekening heeft gedeclineerd, uit vreese, zo sijn Ed. zeyde, van nadelige gevolgen ten opzigte van het avancement van zijn behuwd-zoon.

Volgd nu verder den briev, door de heeren Wttewaal en Martens aan den heer D'Ablaing, heer van Giesenburg &c. &c. &c. geschreven, ten eynde sijn Hoog Ed. de voorenstaande Deductie volgens belofte aan sijn Hoogh. geliefde te doen ter hand komen.

Hoog Edele Welgebore Heer.

Ingevolge het geaccordeerde aan de heer Martens en mijn, wanneer wij laast de eere hadden U Hoog Ed. Geb. in 's Gravenhage te spreecken over de verzogte en verleende permissie van Sijne Hoogh., om een Remonstrantie te mogen doen wegens het Schoutampt der Stad Utrecht, zo neemen wij de vrijheyd U Hoog Ed. Geb. toe te laten komen met schipper Nuyts twee exemplaren, eene voor Zijne Hoogheid en een voor U Hoog Ed. Geb.

U Hoog Ed. Geb. zult uit deselve volkomentlijk kunnen leezen, dat het gesustineerde volkomentlijk overeenkomt met stads privilegien en geregtigheeden, en dat hetzelve is opgesteld met alle zedigheid en hoogagting, dewelke een yder onser aan Zijne Hoogh. is verschuldigd, zo dat wij niet en twijfelen, of U Hoog Ed. Geb. zult geen de minste swarigheid maken, hetzelve aan Zijne Hoogh. wel te willen overgeven, waarmede U Hoog E. ons een singulier genoegen en plaisir zult doen. Wij verzoeken evenwel dat U Hoog Ed. Geb. het aan anderen niet zult mededeelen, voor en aleer U Hoog Ed. Geb. zult verzeekerd wezen, dat het Zijne Hoogh. heeft gelezen. Hiermede verblijven wij met alle hoogagting, naar ons in U

Hoog Ed. Geb. dierbare vriendschap gerecommandeerd te hebben.

Hoog Edele Welgebore Heer,

Utrecht, U Hoog Ed. Geb^{e} onderdanige en
den May 1749. gehoorsame dienaar,

H. A. Wttewaal.
J. C. Martens.

De superscriptie was:

Hoog Edele Welgebore Heer,

Den Heere D'Ablaing, Vrijheer van Giesenburg en Moesbergen, Proost van Oud-Munster, Geëligeerden Raad en wegens de Provincie van Utrecht ordinaris gecommitteerd ter vergadering van de Ho. Mog. Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden &c. &c. &c.,

in 's Hage.

MINUTE VAN EEN SCHRIJVEN

BAKENDE DE SESSIE AAN DEN HOOFDOFFICIER IN DE VROEDSCHAP VAN UTRECHT VERLEEND.

Medegedeeld door

JHR. MR. J. L. A. MARTENS.

Extract uit de Resolutien van de Ed. Achtb. Heeren Schout, Burgermeesteren en Vroedschap der Stad Utrecht.

Met seer veel bevreemding uit de notulen gezien hebbende, dat het UEd. Gr. Achtb. behaagd heeft aan den H^{r} Hoofdoff^{r} immediaat, na het vertoonen van sijne commissie van sijn Hoogheid, sessie in UEd. A. vergadering

te verleenen, niettegenstaande verschijde Heeren, zo als ik gehoord heb, die gewigtige zaak in commissie hebben willen leggen, zo kan ik niet manqueeren mij mede voor de commissie te verklaren, en in dit geval reserveere mijne aanteekening off andere remonstrantien tegens de genomene conclusie in vervolge van tijd te konnen doen, tot verantwoording van mijne conduites, soo nu en voor de posterité.

CONCEPT EENER MISSIVE AAN Z. HOOGH.

BETREFFENDE DE SESSIE VAN DEN DOOR Z. HGH. BENOEMDEN HOOFDSCHOUT IN DE VROEDSCHAP DER STAD UTRECHT.

Medegedeeld door

JHR. MR. J. L. A. MARTENS.

Doorlugtige &c.

Wij ondergeschrevene Burgerm[s], Oud-Burgerm[ren] en Raden der stad Utrecht, ten vollen gepersuadeerd zijnde van Uwe Doorlugtige Hoogheids voortreffelijke deugden, onder welke geen van de minsten is, dat Uwe Doorl. Hoogheid altoos betoond heeft te zijn een vijand van de laffe vleijerije, waar door van ouds aan alle hoven zo veel quaads is gesmeed geweest, en bevindende in tegendeel dat Uwe Doorl. Hoogh[t] altijd grote affectie en genegentheid gehad hebt voor personen, die, als luyden van eer en probiteyt, tot welwesen en nut van de gemeene zaak hare sentimenten en met goede reeden bekleed, en onder reverente termen cordatelijk hebben gesegt off geuit.

Vertoonen, Doorl. Vorst, met alle schuldige eerbied op dit vertrouwen (en neme de vrijheid Uwe Doorl. Vorst op dit vertrouwen Uwe Doorl. Hoogh[t]) met alle schuldige eer-

bied te remonstreeren en te betuigen, hoe aangenaam het aan ons geweest is, dat Uwe Doorl. Hoogh. keuse tot het Hoofdofficierampt van onse stad is gevallen op de persoon van J[r] Diderik van Lockhorst, Heer van ter Meer voorn. &c. &c. &c., een Heer van welkers edelmoedigheyd, zagtmoedigheid en andere deugden die sijn HoogEd. versellen, niemand genoeg kan spreeken.

Maar aan de andere kant, Doorl. Vorst, in dien het ons gepermitteerd is te mogen zeggen, zo zijn wij met groot leedwesen aangedaan geweest, te zien dat gem[e] heer van Lockhorst op den .. Febrij dezes jaars, op een extra Vergadering van de Vroedschap, die sijn HoogEd. in sijn qualiteyt had laten beleggen, is binnen gekomen en aan deselve Vroedschap getoond eene missive van Uwe Doorl. Hoogh., in dato den .. Febrij dezes jaars, waar in Uwe Doorl. Hoogh., die in deze verwarde tijden bijna geen rust heeft en daarom alle saaken in de grond niet kan onderzoeken, seekerlijk door andere qualijk geinformeerd, het behaagd heeft aan den heer van Lokhorst als Hoofd-Officier dezer stad in onsen Raad sessie te verleenen, met expresse ordre om zig in vervolg van tijd te gedragen na het placcaat off ordonnancie door Keyser Carel de vijfde, rakende de policie en proceduren der stad Utrecht, op den 5[en] Julij des jaars 1550 geëmanceerd. Aan welke ordre het meerendeel van de Vroedschap heeft geacquiesceerd, als reets van nu af aan geintimideerd zijnde door de presentie van den Hoofd-Officier, die altoos veel relatie met de Princen van den Lande, en vervolgens met de resp[e] Stadhouderen gehad hebben, zo dat sijn HoogEd. immediaat sessie genomen en in 'tgene sijn HoogEd. particulierlijk raakte, selff heeft omgevraagd, daar een Lid van onse Regeering, zo dra er iets voorkomt, hem selfs off iemand van sijn familie tot in den 3[en] graad betreffende, gehouden is zig uit den Raad te absenteeren.

Doorl. Vorst, de vertoonders in deze hadden seer gaarne

gezien dat een saak van die consequentie en dat gewigt, als het sessie nemen van den heer Hoofd-Officier in de ord^{e} vergaderingen van de Vroedschap, waar van men in de voorledene eeuw reets de droevige ondervindingen gehad heeft, in commissie was gelegd, ten eynde die mogte worden geëxamineerd en vervolgens door het geheele Corps van de Vroedschap en Uwe Doorl. Hoogh. geremonstreerd hadde konnen worden van het regt, dat de stad in dit geval reets zeederd verschijde eeuwen gecompeteerd heeft, het geene wij de vrijheyd gebruyken Uwe Doorl. Hoogh. onder het oog te brengen.

Het is, Doorl. Vorst, aan allen ende een ygelijk genoeg bekend, dat deze Provincie altoos geregeerd is geweest door drie onderschijdene Leeden, die niets gemengeldst met malkanderen hadden, zo dat geen Heer uit de voorstemmende Leeden sessie in het 3^{e}, en geen Heer uit het 3^{e} Lid van Staat reciproquelijk sessie heeft konnen hebben in een der 2 voorstemmende Leeden, en dus in 2 Leeden te gelijk, welk regt, dat de Stad met de andere Leeden gemeen had, echter wel somtijds door de Ridderschap, die doorgaans veel credit bij sommige Bisschoppen hadden, omtrend den Eersten Burgerm^{r} is geusurpeerd.

Dog alvorens tot ons verhaal te komen, zo gelieve Uwe Doorl. Hoogh. vooraf te weeten, dat er al sederd verschijde eeuwen grote disputen zijn geweest tusschen de Ridderschap en de Stad van Utrecht, zijnde de eerstgem^{e} seer jaloers over laatstgem^{e} hare oude en meenigvuldige privilegien, die se altoos heylig bewaard en waar door se de Ridderschap in toom gehouden heeft.

REKEST

VAN

EENIGE AANZIENLIJKE INWONERS VAN UTRECHT,

NAAR AANLEIDING VAN DE GEWELDDADIGE INBREUK OP DE VRIJHEID DER STADSREGEERING IN MAART 1785.

Medegedeeld door

JHR. MR. J. L. A. MARTENS.

Aan de Edele Mog. Heeren Staaten 's Lands van Utrecht.

Geeven met schuldigen eerbied te kennen de ondergeschrevenen, Borgers en Inwoonders der stad Utrecht, dat, wanneer HEd. Gr. Achtb. de Heeren Borgemeesteren en Vroedschap dezer stad, bij publicatie van den 13. April 1784, de beswaaren van de borgers en inwoonders hebben opgeroepen, de supplianten of eenige pointen hebben opgegeven, of oordeelende dat UEd. Mog. de gebreken in het bestier der publieke zaken en derzelver sources zeer wel kenden, stilzwijgende hebben overgelaten aan UEd. Mog., om zodanige veranderingen te maken als dezelven in de tegenwoordige omstandigheden tot welzijn der maatschappij dienstig rekenden; dat de supplianten intusschen tot hun leedweezen den ijver hebben zien aanwakkeren, waarmede bijzondere begrippen van een of ander plan van redres wierden verdedigt, in zo verre, dat de palen van bescheidenheid wel eens overtreeden zijn; dat de supplianten, die als voorname ingezetenen en stille borgers in deeze stad meest allen niets dan veiligheid gezogd hebben, wel niet zonder bekommering alle de woelingen gezien hebben, die tot het doorzetten van eens aangenomen begrippen wierden in het werk gesteld: dan hebben zij

altoos verwacht, dat geenen der partijen hare begrippen aan de overige leeden der burgerije zouden willen opdringen, maar dat ieder zoude afwagten wat finaal bij UEd. Mog. en HEd. Gr. Achtb. zoude worden geresolveerd; dat de supplianten thans tot hun innige smerte, met de levendigste ontroering ontwaar zijn geworden, dat een gedeelte der burgerije heeft kunnen goedvinden, om eerst aan de Magistraat dezer stad, exercerende het recht om over openvallende Raadsplaatsen te disponeeren, voorteschrijven, welke persoonen zij ter zake van verschil in begrippen tot het vervullen eener Raadsplaats onbevoegd hielden, en vervolgens de gedane keuse bij adres te desapprobeeren, en de vernieting van dezelve te vorderen, ja dat dit zo verre gepousseerd is, dat de Magistraat dezer stad vrijdag avond den 11 Maart (1785) gedwongen is de eens gedane keuze te vernietigen; dat de supplianten de gevolgen van dit alles ten sterksten apprehendeeren, wijl indien een gedeelte der maatschappije de Magistraat noodzaken kan om hunne bepaalingen te veranderen naar den zin van dezelven, de vrijheid en vijligheid voor al de overige leeden geheel is weggenomen, en elk gevaar loopt van door geweld zijn eer, leven of goed te verliesen; dat de gevolgen van zulke daaden te meer te dugten zijn in een stad, welke in de zamenwooning en verteeringen van veele gegoede lieden zijn voornaamsten steun heeft, en die buyten rust en veyligheid alleen weynige genoegens of voordeelen aan dezelve terugschenken kan; dat bovendien veelen der aanzienelijksten magistraatspersoonen ter zake van voorgemelde dwang, hun post hebben ter neder gelegd; dat hierdoor de regeringloosheid noodwendig vermeerderen moet. En vermits dit alles niet anders kan uytlopen dan op een volstrekte ruine dezer stad, als moetende noodwendig verlaten worden van elk, die zijn rust en veiligheid lief heeft, indien daarin niet bij tijds voorzien word, en de Magistraat dezer stad door den dwang,

waaronder dezelve gebukt is, buyten staat zig bevind de supplianten tegen geweld behoorlijk te beschermen, — Zo keeren de supplianten zig tot UEd. Mog., met schuldige eerbied versoekende, dat UEd. Mog. zodanige maatregulen gelieven te nemen, als tot conservatie der rust en veyligheid van de supplianten en derzelver medeburgers nodig zullen oordeelen, „onvermindert de privilegien dezer stad", hetwelk doende &c.

H. J. van Tuyl van Serooskerken.
C. N. P. van Rantwijk, douariere van Tuyl v. Serooskerken.
G. G. Taets v. Amerongen.
J. G. Loten.
E. H. D. Beer, wed^e^ v. Nellesteyn.
C. H. Nellesteyn.
E. A. Voorst.
Jac. des Tombes van de Hegge.
I. Lufneu.
B. Sluyterman.
P. E. Martens.
Jac. Smit.
Jan Kol.
T. A. v. Haeften, douariere de Geer.
J. A. Douariere v. Utenhoven, geb^n^ Ivoy.
W. C. P. de Geer.
J. W. Swellengrebel.
B. de Geer.
G. I. Vos.
A. L. douariere d'Ivoy, geb^n^ de Leeuw.
A. Assenbergh.
C. C. douariere d'Utenhove, geb^n^ de Geer.
W. Craaijvanger.
T. Wttewaal v. Stoetwegen.
Ger. v. d. Burg.
E. P. Clotterboke, wed^e^ Voget.
A. G. Cluysenaar.
Wed^e^ v. Ewijck.
A. Tatum, wed^e^ v. Bochoven.
G. M. Bongart, wed^e^ Craaijvanger.
J. de Lelij.
Jan v. d. Hulst.
C. E. van Gronde, wed^e^ Akersloot.
Joan Hendr. de Vlieger.
L. J. Nepveu.
M. E. v. Tuijl v. Serooskerken, douariere v. Lockhorst.
L. Grothe.
S. G. v. Halm, wed^e^ Martens.
W^r^ Bisdom.
W. E. v. Muijden.

W. Voorsteeg.
M. A. Martens.
E. E. Martens.
J. C. Martens.
C. J. Martens.
E. W. Ivoy.
A. v. 's Gravesande.
R. M. v. Eelde.
J. v. d. Kloes.
A. M. v. Plasburg, wed^e^ Swemmelaar.
T. E. v. Hardenbroek.
J. v. Buytenhem, wed^e^ Vos.
A. G. de Wit, geb^n^ van Lockhorst.
Anna Maria Gravinne van Rechteren.
T. J. v. Westrenen.
J. v. Boetzelaar, douariere v. Rechteren.
T. A. Gravin v. Efferen.
Gravinne douariere van Nassau la Lecq.
E. G. de Casembroot.
J. Klemme.
J. J. Lastdrager, wed^e^ de Wijs.
J. d. Cluijsenaar.
J. v. d. Brink.
H. E. v. Muijden.
J. v. Spal, Secr^s^ v. St. Pieter.
C. v. Spal.
J. v. Eck v. Panthalion.
P. A. Godin.
G. D. Cazius.
W. W. T. Casius.
J. L. v. Dielen.
H. E. v. Bronkhorst, wed^e^ v. Cleef.
H. v. Ruijven, wed^e^ Swellengrebel.

Op het tweede Request van den zelven inhoud.

H. Swellengrebel.
Johanna Engela Swellengrebel.
C. van Beest.
S. Wttewaal.
N. Kien.
G. Falck.
J. G. Swellengrebel.
M. J. v. Harscamp, wed^e^ van Bochoven.
C. E. Boddaert, geb^n^ Römer.
J. v. Romondt.
Franc. Burmannus.
A. E. v. der Borg.
Corn^s^ v. Weede.
Laurentia Henrika v. Halm.
Cornelia Elisabeth Mill.
N. A. van Bronkhorst.
IJ. de Cock.
H. van Vloten.
A. Rutgers.
G. van Roijen.
J. Fred. Gobius, junior.
A. Voet v. Winssen, geb^n^ van Halm.
P. Geerling.

J. T. Thummé.
C. van Alphen.
H. Graves, wed^e van Vloten.
S. B. de Bye, wed^e Roëll.
M. v. Doelen.
D. W. v. Vloten.
H. C. Swellengrebel.
S. C. van Romond.
P. v. Bosvelt.
J. H. van Eelde.
P. J. Roëll.
C. C. Martens.
E. Thesingh.
Justus de Vrij.
Th. Hend. Keetell.
T. Keetell.
W. Keetell.
G. Feith.
S. C. van Muyden.
M. Duerkant, wed^e Schutt.
P. van Vianen.
A. B. van der Muelen.
E. C. van der Muelen.
J. A. van der Muelen.
S. A. Nepveu, wed^e van de Velden.
M. J. Meinershagen, wed^e van Royen.
Van Doorn, wed^e T. Oudenaller.
Douariere de Maleprade.
H. Chr. de Maleprade.
M. E. de Maleprade.
Jacobus de Kock.

ADRES

AAN

DE LEDEN DER VROEDSCHAP,

DIE WEGENS HET GEPLEEGD GEWELD AFGETREDEN WAREN.

Medegedeeld door

JHR. MR. J. L. A. MARTENS.

Edele Achtbaare Heeren.

Uyt hetgeene wij de eer zullen hebben UWEd. Achtbaarheden voor te lesen, zullen dezelve aanstonds bemerken, tot welke einde wij ons adres aan UWEd. Achtb. maken.

„De ondergeteekenden met hardgrievend leedweesen „aangedaan, dat een aantal van cordaate en kundige lieden „van de Ed. Gr. Achtb. Vroedschap dezer stad geresol„veerd hebben hunne dimissie te nemen, zijn te rade ge„worden eenige uyt den hunnen te committeeren, en te „versoeken ten einde zig te vervoegen bij voors. heeren „Regenten, en deselve uyt alle naam op het allervrunde„lijkst voortedragen, van dit hun voornemen te willen af„zien, met voorstelling van de ruineuse gevolgen, welke „daaruyt zo voor de justitie, finantie, burgerije en ruste „der stad, als voor zo veele verdere departementen, welke „door de Ed. Gr. Achtb. regeerders dezer plaatse worden „in functie gehouden, noodzakelijk moeten proflueeren, „onder betuiging dat deze de ondertekenaaren demarche „voorkomt uyt eene oprechte zugt en liefde voor de goede „ordre, rust en welvaart van stad en burgerije."

Buyten twijfel zullen UWelEd. Achtb. begerig zijn te weeten, wie zij zijn, uyt welker naam wij ons met dit voorstel en versoek tot hen vervoegen. Wij zijn zo veel te gereeder deselven aan UWEd. Achtb. bekend te doen worden, als wij in de verwagting verkeeren, dat het aan deselve niet dan aangenaam kan zijn, onder hen zo veelen van dat aanzien, achtbaarheid, eerwaardigheid en verdienstelijke characters te vinden, door welke hun versoek op het sterkste aangedrongen word. — Want zeker, Ed. Achtb. heeren, wat kan er flatteuser en meer satisfactoir voor en aan U geconsidereerd worden, dan dat zulk een gedeelte der eerste, vermogende, nuttige, wijse en deugzaame ingezetenen en burgers UEd. Achtb. in derselver persoonen en ambten respecteeren, en zo vuuriglijk wenschen, dat zij hunne functie wederom bestendig aanvaarden, gelijk zulks zo bij requeste als bij dit ons adres aan UWEd. Achtb. kennelijk word.

Wij zullen, om de attentie van UWEd. Achtb. niet te verveelen, slechts eenige naamen uyt een getal van een

hondert en veertig ondertekenaren, zo als die zonder rangschikking op onze overtegevene lijst geplaatst zijn, opleesen, en de geheele lijst aan UWEd. Achtb. aanbieden. 1)

De tekenaren zijn:

J. A. Vos, Prof^{r}.
J. Mulder, oud Canonik.
W. E. B. Drieling, Adv^{t}.
M. A. van Asch v. Wijck, Canon.
J. J. Meijen, Secret^{s}.
G. Bonnet, Prof^{r}.
Car. Segaar, Prof^{r}.
Fr. Burmannus, Prof^{r}.
M. Tydeman, Prof^{r}.
J. A. Bachienen, Pred^{t}.
J. A. v. Wachendorf, Canon^{k}.
Abr. Bucquoy, Adv^{t}.
J. W. van Schalkwijk.
J. de Vrij, Adv^{t}.
IJsbr. de Kock, H^{ks}. zoon.
H. Cramer.
A. Hartman.
Jac. de Kock.
J. Lieftinck.
A. J. Gilliard.
D. Egeling.
G. de Kock.
A. van Paddenburg.
P. Boddaert, m. D.
P. Geerling.
Joh^{s} de Kock.
H. Heijlidij.
P^{s}. van Lanckom.
W. Wilmerinck.
J. Jonkeis.
J. van Emden.
K. M. van Eelde, Adv^{t}.
F. H. A. Drieling, Can^{k}.
G. C. Brouwer.
W. E. Grothe, Canon^{k}.
J. W. v. Cuylenborgh, Adv^{t}.
Abr. Harling.
G. van Roijen.
J^{r}. Burger.
A. Harling, m. D^{r}.
C^{s}. van Hardenbergh.
P. Vermeulen.
H. Beijstra.
W. v. d. Wal.
Joh^{s} de Haart.
A. Veerman.
L^{s}. Praalde.
D. de West.
J. Franken.
C. J. Zwarten.
B^{s}. Kuiper.
H^{k}. Terwogt.
J^{h}. van der Kloes.

---

1) In plaats dier enkele namen, tien in getal, hier bovenaan op de lijst geplaatst, lasschen wij om herhaling te voorkomen, de geheele lijst in.

G. van Werkhoven.
Just. van Maurik.
J. F. Latsch.
J. van Herinkhuijsen.
C. de Visser.
A. van Blokhuijsen.
Sn Gille.
W. A. van Everdingen.
W. Brouwer.
G. Doedes.
D. Schroijesteijn.
A. Schouten.
Abr. Lankhout.
J. F. van Everdingen.
Ms. Schroijesteyn, de oude.
N. van de Wal.
Ms. Bor.
Th. van Everdingen.
G. van Bemmel.
J. van Asperen.
C. A. van der Star.
Johs Ansbach.
C. van Rossum.
Hk van Heuven.
J. van Ochten.
David Rose, Predt.
Arn. van Ingen.
Sam. de Waal.
J. Coese.
J. van Niekerk.
J. Schneider.
IJsbr. de Kock Janszoon, Advt.
Hub. van Kortenhoef, Predt.
M. van Doelen, Predt.
Ps. Rutgers, Predt.
A. Kok, Predt.
J. H. Fortmeijer, Predt.
J. W. van Cleeff, Advt.
E. v. Bolwerk.
Wr. van Driel.
S. de Visser.
P. J. Bachienen, Predt.
H. Peirolet, Predt.
H. Schouw, Predt.
H. van Vloten, Nots.
J. F. Rother.
J. Tuijouw.
M. Booms.
J. D. Cluijsenaar, Canonk.
P. Burcks.
Rudolf Ruttink.
J. C. Martens, Advt.
A. H. van Schalkwijk, Cank.
A. Assenborgh, oud Cank.
E. Hendrikse.
Jac. Hinlopen, Predt.
H. Weijland, Predt.
Ern. van Goudoever, Commies.
S. van Schoonhoven.
C. van Beest, Nots.
H. Visbach.
E. J. Römer, m. Dr.
Chr. Peterse.
J. van Odijk.
M. C. Bernard.
J. van Dokkum.
Wd. Schoonman.
W. van Tuijll.

A. van Harderwijk.
Mar[s]. Bor.
G. van Leunen.
J. Liesbout.
J. van Haeften, Adv[t].
W. A. van Everdingen.
D. W. van Vloten.
A. Rutgers.
J. A. Blanck, Pred[t].
Joh[s] Wolterbeek, Pred[t].
Joh. van Doelen, Adv[t].
A. van Rhee, de oude.
H. van Kouwenhoven.
E. A. van Voorst, Rentm[r].
G. van Everdingen.
W[d]. Schoonman.
Ger. van der Burgh, oud Can[k].
J[b]. Born.
Abr. Hofzoomer.

Zie daar, Ed. Achtb. Heeren, alle deeze aanzienelijke ingezetenen, burgers en burgeressen dezer stad, welke hun verlangen door ondertekening hunner naamen reeds opentlijk hebben te kennen gegeven, en bij zo veele stille wenschingen van een nog grooter getal braave burgers en burgeressen. Alle dezen te zamen gevoegd, stellen wij ons voor, en wij bidden UWEd. Achtb. zig hetzelfde mede te willen voorstellen, namentlijk als of ze allen hier voor UWEd. Achtb. staan en hunlieder schriftelijk gedaan versoek nog op dezen stond mondelijk herhaalen en bekragtigen. — Zoude er één uyt UWEd. Achtb. zodanig een gezigt kunnen wederstaan, zonder innige beweging zijns harte, en het ontglippen van traanen over zulk een eer en bewijs van aankleeving? Neen, Ed. Achtb. Heeren, zulk een zoude onwaardig zijn de naam van Burgervader. Maar wij voeden verhevener denkbeelden van het vaderland- en burgerlievend hart van UWEd. Achtb.; — wij kunnen daarom niet twijfelen of dezelven zullen wel eenige egards willen betoonen voor deeze uytgedrukte en herhaalde verlangens en van hunne zijde daar aan wel willen beantwoorden.

Wij flatteeren ons derhalven, dat de vaderland-, stad- en burgerliefde, welke UWEdAchtb. bezielt, bij dezelve zal zegenpraalen over den indruk van onaangename voor-

ledene gebeurtenissen, en over het vooruitzicht en huiverig voorgevoel van aanstaande nieuwe zorgen en vermoejende last, aan het weer aanvaarden van UWEdAchtb. functien verknocht. — Dan die zorgen, die last, kunnen niet opweegen, nog zelfs in vergelijking worden gebragt tegen of met de treurige gevolgen, welke uyt de weigering van het weder toetreeden tot Uwe functien zouden ontstaan.

Wij konden, herzeggen we, Ed. Achtb. Heeren, eene reeks van fachieuse suites opnoemen, die zo uyt het verlaaten blijven van UWEd. Achtb. plaatsen, als uyt het zeer bedenkelijk vervullen derzelver met andere lieden zullen of kunnen voortvloeien. — Maar wij treeden die niet in, ze zijn aan UWEd. Achtb. beter dan aan ons in vooruytgezicht bekend. — Enkel insteeren wij op het allerernstigste, dat UWEd. Achtb. blijken gelieven te geeven van egards voor de wenschen van zo veele aanzienlijke, nuttige en braave burgers en ingezetenen dezer Stad.

Wij weeten dat zonder de tusschenkomst van Hem, die alles regeert en die het alleen is, welke uit deze duisternis het licht kan doen voortkoomen, geene menschelijke poogingen iet vermogen; waarom wij deeze verzellen met onse gebeden tot den God des vreedes, dat hij de harten van UWEd. Achtb. neige tot de wenschingen van ons en zo veele anderen, en UWEd. Achtb. de liefde en het vertrouwen der burgerije doe genieten met die kalmte des gemoeds, welke een gevolg is van de bewustheid eener goede conscientie voor God en menschen! Het zij zo!"

Deze bovenstaande aanspraak is door de heeren van Rooijen, lakenverkoper, M. H. van Eelden en Geerling, schrijnwerker, als gecommitt. uyt een getal van 140 eerste voornaamste en vermogendste burgers en ingesetenen op den 25. Maart 1785 in het gezelschap der 19 heeren bedankt hebbende Raaden, toen ten huyse van den heer Raad A. van Bronkhorst vergadert, voorgelesen en overgegeven des avonds ten 7 uuren.

Edele Groot Achtb. Heeren!

Vergun mij, EdGrAchtb. Heeren, dat ik een oogenblik Uwe onderhoud stremmen, mijne woorden zijn betrekkelijk tot de verrigtingen, waartoe UEdGrA. bij elkandere zijt, schoon mijn persoon Uwe niet durft naaderen. Laat mijne beede en die van een groote schare, ik zoude durven zeggen duyzend zugtende Utrechtse borgers, UWEdGrA. overhaalen van Uw besluyt aftezien om Utrechts Raad te verlaaten. Kon een overredent versoek der voorstemmende leeden UWEdGrA. niet overhaalen; konde het voorstel van de bloem der burgerije, van zo veele stille borgers UWEdGrA. niet tot hun voordeel iets doen besluyten, ach! dat de gebeeden, voor UWEdGrA. in dezen en heden zo plegtig opgezonden, verhoort wierde; laat ook dit stil versoek Uw aller harte raaken. Blijft bij ons, vergeet, verlaat ons niet. Ik weet, billijke satisfactie is niet waarschijnelijk, veragting van slegt denkende, schimp- en schotschriften zijn UWEdGrA. te wagten; maar zoud gijlieden ons verlaaten ten prooy van zulken, die reeds hijgen na wraak, en zig over UWEdGrA. en ons willen verheffen: laat hun haar gal uytspuwen, haar rol zal ras uytgespeeld weesen. Ach! waarde vaders van Utrechts volk, bedenkt, gij hebt aan alle trouw geswooren in voorspoed niet alleen, maar in deeze onze drijgende nood hebben wij UWEdGrA. vaderlijke liefdezorge nodig, en kan bidden niet helpen, laat Uwer lieden nog door aanmerkinge tot Stads welzijn bepaalen. Als UWEdGrA. in den Raad blijft, is er veel kans tot redres, en zo niet, dan is alles verlooren. Het zij met eerbied gezegt, maar heeft niet elk onzer geliefde vaderen iets toegebragt, om de stoutheid der boosen te stijven? Zijn veele lieden, die nu de gruweldaaden bedreeven hebben (als was het met een goed oogmerk), te veel toegelaaten, en zullen alle Utrechtse ingezetenen hiervoor moeten boeten. Laat dit alles en

overeenkomstig tot (sic) UWEdGrA. beweegen. UWEd. kunnen zig van ons verwijderen, maar nimmer die gedagte ontvlieden, dat ons mogelijk had kunnen behouden. Mijne laatste drangredenen verbieden mij uyt eerbied en agting mijne naam te noemen: mijn hart is de waarborg voor het ter nedergestelde. O, mijne waarde vaderen! laat UWEd. GrA. besluyt dezen avond ten goede plegtig door *alle* gedaan worden: ofschoon yder persoonelijk dierbaar is, wijnige kunnen nu geen wezentlijk nut doen.

De God der liefde en eensgezindheid zeegene UWEd. GrA. en verblijde UWEdGrA. naar mate Uwe onaangenaamheden in dezen omstandigheden en opoffering van rust, die UWEdGrA. voor uwe borgers wilde doen.

Verschoon mijn gebrek in deze mijn voorstel, en geloof dat met een groot aantal trouwe burgers ben,

Utrecht, den 27. Maart 1785.

Edele Groot Achtbaare Heeren,
UWEdGrAchtb. allerootmoedigsten,
N. N. [1]).

---

1) Deze brief is door een onbekende hand gezonden op den 27 Maart aan het gezelschap der 19 heeren, bedankt hebbende Raaden, des Zondags avonds, ten huyse van den H. Raad Craayvanger vergadert.

INHOUD.

Door het HISTORISCH GENOOTSCHAP zijn uitgegeven onderstaande werken:

KRONIJK van het Historisch Gezelschap te Utrecht.

2e jaargang. 1846 (*) *f* 5.—.	4e jaargang. 1848. . *f* 3.70.
3e jaargang. 1847. . - 2.70.	5e jaargang. 1849. . - 6.—.

(*) **De eerste jaargang is nimmer in druk verschenen.**

KRONIJK van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht.

2e *serie*	19e jaargang. 1863. . *f* 7.40.
6e jaargang. 1850. . *f* 6.—.	20e jaargang. 1864. . - 7.20.
7e jaargang. 1851. . - 6.40.	5e *serie*
8e jaargang. 1852. . - 6.80.	21e jaargang. 1865. . - 7.60.
9e jaargang. 1853. . - 6.80.	22e jaargang. 1866. . - 7.20.
10e jaargang. 1854. . - 6.80.	23e jaargang. 1867. . - 9.20.
3e *serie*	24e jaargang. 1868. . - 9.40.
11e jaargang. 1855. . - 3.20.	25e jaargang. 1869. . -10.70.
12e jaargang. 1856. . - 3.60.	6e *serie*
13e jaargang. 1857. . - 4.80.	26e jaargang. 1870. . - 8.00.
14e jaargang. 1858. . - 5.10.	27e jaargang. 1871. . - 8.20.
15e jaargang. 1859. . - 4.60.	28e jaargang. 1872. . - 6.20.
4e *serie*	29e jaargang. 1873. . - 8.30.
16e jaargang. 1860. . - 5.40.	30e jaargang. 1874. . -10.30.
17e jaargang. 1861. . - 5.80.	31e jaargang. 1875. . - 8.40.
18e jaargang. 1862. . - 6.60.	

BERIGTEN van het Historisch Gezelschap te Utrecht.

1e deel. 1e stuk. 1846. *f* 3.40.	2e deel. 2e stuk. 1849.
1e deel. 2e stuk. 1848. - 2.20.	(Verhooren van JOHAN
2e deel. 1e stuk. 1849. - 2.20.	v. OLDENBARNEVELT). - 3.80.

BERIGTEN van het Historisch Genootschap te Utrecht.

3e deel. 1e stuk. 1850. *f* 3.—.	5e deel. 2e stuk. 1856. - 2.50.
3e deel. 2e stuk. 1851. - 3.—.	6e deel. 1e stuk. 1857. - 2.50.
4e deel. 1e stuk. 1851. - 3.—.	6e deel. 2e stuk. 1857. - 2.10.
4e deel. 2e stuk. 1851. - 2.50.	7e deel. 1e stuk. 1861. - 5.50.
5e deel. 1e stuk. 1853. - 3.20.	7e deel. 2e stuk. 1863. - 6.50.

CODEX DIPLOMATICUS in 4°. 1848. - 5.20.

2e *serie* in 8°.

1e deel. 1e afd. 1852. *f* 3.75.	3e deel. 2e afd. 1856. - 3.40.
1e deel. 2e afd. 1852. - 3.10.	4e deel. 1e afd. 1859. - 3.10.
2e deel. 1e afd. 1853. - 6.20.	4e deel. 2e afd. 1860. - 5.20.
2e deel. 2e afd. 1853. - 3.20.	5e deel. 1860. . . . -12.00.
3e deel. 1e afd. 1855. - 6.50.	6e deel. 1863. . . . - 1.20.

REGISTER op de onderwerpen behandeld in de Kronijk, Berichten en den Codex Diplomaticus . . . . - 1.80.

WERKEN van het Hist. Genootschap te Utrecht.
Nieuwe Reeks.

N°. 1. Bronnen van de geschiedenis der Nederlanden in de middeleeuwen. — Annales Egmundani . *f* 1.20.

N°. 2. Verbaal van de buitengewone ambassade naar Engeland in 1685 . . . . - 1.80.

N°. 3. Memoriën van Roger Williams . . . . - 2.10.

N°. 4. Bronnen van de geschiedenis der Nederl. in de middeleeuwen. — Kronijken van Emo en Menko. - 3.70.

N°. 5. Hortensius over de opkomst en den ondergang van Naarden. Met 2 kaarten . . . . - 4.50.

N°. 6. Bronnen van de geschiedenis der Nederlanden in de middeleeuwen. — Kronijk van Holland van een ongenoemden geestelijke (Gemeenlijk geheeten Kronijk van den Clerc uten laghen landen bi der see). . . . . - 2.30.

N°. 7. Kronijk van Eggerik Egges Phebens van 1565—1594. . . . . - 2.40.

N°. 8. De oorlogen van Hertog Albrecht van Beieren met de Friezen in de laatste jaren der XIV[e] eeuw. - 9.80.

N°. 9. Verbaal van de Ambassade van Gaspar van Vosbergen bij den Koning van Denemarken, den Neder-Saxischen Kreits en den Koning van Zweden. 1625. . . . . - 2.30.

N°. 10. Verbaal van de Ambassade van Aerssen, Joachimi en Burmania naar Engeland. 1625. . . . - 1.90.

N°. 11. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert. *Eerste Deel.* 1584—1618. . . - 4.00.

N°. 12. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert. *Tweede Deel. Eerste Afdeeling.* 1618—1621. . . . . - 2.80.

N°. 13. Memorials and Times of Peter Philip Juriaan Quint Ondaatje . . . . - 4.00.

N°. 14. Verhooren en andere bescheiden betreffende het Rechtsgeding van Hugo de Gro[illegible] . - 4.80.

N°. 15. Brieven en Onuitgegeven [illegible] Johannes Wtenbogaert. *Tweede* [illegible] 1621—1626. [illegible] - 5.50.

N°. 16. Memoriën en [illegible] Hooft . [illegible] . . . . - 4.90.

N°. 17. Brieven [illegible] Johannes W[illegible] [illegible]

N°. 18. Onderzoek van 's Konings wege ingesteld omtrent de Middelburgsche Beroerten van 1566 en 1567; naar 't oorspronkelijke handschrift uitgegeven door Dr. J. van Vloten . . . . . . *f* 3.40.

N°. 19. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert. *Derde Deel. Tweede Afdeeling.* 1628, 1629 . . . . - 8.20.

N°. 20. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert. *Derde Deel. Derde Afdeeling.* 1630. . . . . - 6.10.

N°. 21. De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Eerste Deel* . . . . . - 5.80.

N°. 22. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert. *Derde Deel. Vierde Afdeeling.* 1631—1644. . . . . - 4.50.

N°. 23. Journaal van Constantijn Huygens, den zoon, van 21 October 1688 tot 2 September 1696 (Handschrift van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam). *Eerste Deel.* - 6.70.

N°. 24. De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Tweede Deel.* . . . . - 7.20.

N°. 25. Journaal van Constantijn Huygens, den zoon, van 21 October 1688 tot 2 September 1696 (Handschrift van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam). *Tweede Deel.* - 7.90.

N°. 26. De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Derde Deel* . . . . . - 6.20.

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht. Ie Deel. *f* 5.60.

DAGVERHAAL van JAN VAN RIEBEEK, Eerste Gouverneur aan de Kaap de Goede Hoop. . . . - 1.20.

KATALOGUS der Boekerij van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht. 3e uitgave. 1872. . - 1.60.

ABRAHAM DE WICQUEFORT. Histoire des Provinces-Unies des Païs-Bas, depuis le parfait establissement de cet estat par la paix de Munster. Tom. I--IV. . . -26.00.

Jhr. Mr. A. M. C. VAN ASCH VAN WIJCK, Een Woord in het belang van het Nederl. Archiefwezen. 1846. - 0.20.

Bovenstaande werken zijn, voor zoover zij voorhanden zijn, door de Leden **tegen de helft** van den prijs te bekomen.

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP,

GEVESTIGD

TE

UTRECHT.

TWEEDE DEEL.

UTRECHT,
KEMINK & ZOON,
1879.

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP,

GEVESTIGD

TE

UTRECHT.

TWEEDE DEEL.

UTRECHT,
KEMINK & ZOON,
1879.

NAAMLIJST DER LEDEN [1])

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP,

GEVESTIGD

te UTRECHT.

BESTUUR.

Dr. W. G. Brill, *Eerste Voorzitter.*
Mr. B. J. L. de Geer van Jutfaas, *Tweede Voorzitter.*
Mr. J. A. Grothe, *Eerste Secretaris.*
Mr. S. Muller Fz., *Tweede Secretaris.*
Mr. J. I. D. Nepveu, *Eerste Bibliothecaris.*
J. Hartog, *Tweede Bibliothecaris.*
Mr. J. F. B. Baert, *Penningmeester.*

1) Bij deze lijst is aangenomen de feitelijke toestand op 1°. Mei 1878.

HONORAIRE LEDEN.

Edmondo de Amicis, te Turin.
L. de Baecker, te Bergues.
Dr. J. M. F. Birnbaum, te Giessen.
E. de Borchgrave, te Brussel.
Dr. A. Borgnet, te Luik.
Dr. J. G. Burman Becker, te Koppenhagen.
E. de Busscher, te Gent.
R. Chalon, te Brussell.
H. Conscience, te Brussel.
Luigi Cossa, te Pavia.
Fr. Cramer, te Straalsond.
J. L. A. Diegerick, te Iperen.
Dr. L. Ennen, te Keulen.
M. F. Essellen, te Hamm.
E. van Even, te Leuven.
Mariano Pardo de Figueroa, te Medina Sidonia.
L. P. Gachard, te Brussel.
Jhr. J. J. de Geer, te Utrecht.
Dr. H. Grote, te Hannover.
J. Duffus Hardy, te Londen.
Henry Havard, te Parijs.
Ferd. von Hellwald, te Rome.
A. Henne, te Brussel.
Dr. J. F. J. Heremans, te Gent.
Xavier Heuschling, te Brussel.
Th. Juste, te Brussel.
F. Kügler, te Berlijn.
P. Lansens, te Couckelaere.
L. von Ledebur, te Berlijn.
C. Leirens, te Gent.
F. von Löher, te München.
A. Mathieu, te Brussel.
K. Nijs, te Antwerpen.

Ed. Osenbrüggen, te Zürich.
Ch. Paeille, te Rijssel.
Ridder Jules Pautet, te Beaune.
Ch. Rahlenbeck, te Brussel.
F. Rens, te Gent.
Dr. G. J. Rosenkrans, te Munster.
C. A. Serrure, te Brussel.
K. F. Stallaert, te Brussel.
Dr. Ph. Wackernagel, te Dresden.
Dr. W. Wattenbach, te Berlijn.
Dr. J. J. F. Wap, te Delft.
A. Wauters, te Brussel.
J. J. A. Worsaae, te Koppenhagen.

GEWONE LEDEN.

Dr. J. G. R. Acquoy, te Leiden.
Mr. D. van Akerlaken, te Hoorn.
A. J. van Asselt, te Oldebroek.
W. H. van den Sande Bakhuyzen, te Utrecht.
D. A. Balfoort, te Utrecht.
P. J. H. Baudet, te Utrecht.
Mr. W. H. de Beaufort, te Leusden.
Jhr. Mr. F. W. A. Beelaerts van Blokland, te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. G. J. Th. Beelaerts van Blokland, te 's Gravenhage.
L. M. Beels, te Amsterdam.
Mr. A. R. van Bel, te Amsterdam.
Mr. N. P. van den Berg, te Batavia.
Mr. J. J. Teding van Berkhout, te Amsterdam.
Mr. P. J. Teding van Berkhout, te Amsterdam.
W. van Beuningen, te Ameyde.
Mr. M. Bichon van IJsselmonde, te Rotterdam.
Mr. W. R. Boer, te Utrecht.
Dr. A. van der Boon Cz., te Zaandam.
Jhr. W. Boreel van Hoogelanden, te Velzen.

Jhr. H. van den Bosch, te Utrecht.
Mr. P. van den Brandeler, te 's Gravenhage.
Dr. A. W. Bronsveld, te Haarlem.
C. W. Bruinvis, te Alkmaar.
A. J. de Bull, te Amsterdam.
Mr. A. W. van Beeck Calkoen, te Utrecht.
Mr. H. H. van Cappelle, te Arnhem.
Mr. C. A. Chais van Buren, te Amsterdam.
Dr. P. D. Chantepie de la Saussaye Dz., te Amsterdam.
Jhr. J. F. L. Coenen van 's Gravensloot, te Leiden.
G. Craayvanger, te Utrecht.
J. Craandijk, te Rotterdam.
Mr. M. Crommelin, te Utrecht.
J. Backer Dirks, te Nieuwediep.
Dr. J. I. Doedes, te Utrecht.
Mr. C. G. de Balbian van Doorn, te Utrecht.
Mr. J. J. van Doorninck, te Zwolle.
Dr. G. J. Dozy, te Deventer.
Dr. J. C. Drabbe, te Leiden.
P. van Eeghen, te Amsterdam.
J. H. Eichman, te Noordwijk.
Mr. J. van Eik Jr., te Amsterdam.
Dr. C. Ekama, te Haarlem.
Mr. W. H. Elias, te Amsterdam.
Jhr. W. I. C. Rammelman Elsevier, te Leiden.
Dr. C. A. Engelbregt, te Utrecht.
Mr. A. J. Enschedé, te Haarlem.
Dr. A. H. G. P. van den Es, te Utrecht.
Mr. D. Everwijn, te Brummen.
Mr. G. J. Fabius, te Utrecht.
Mr. A. R. Falck, te Utrecht.
Mr. H. O. Feith, te Groningen.
Mr. P. R. Feith., te Amsterdam.
Mr. C. Fock, te 's Gravenhage.
Mr. J. Fockema Andreae, te Leiden.

Mr. G. A. Fokker, te Middelburg.
D. Franken Dz., te Parijs.
Mr. G. D. Franquinet, te Maastricht.
J. G. Frederiks, te Zutphen.
Mr. J. A. Fruin, te Utrecht.
Dr. R. Fruin, te Leiden.
Dr. J. H. Gallée, te Haarlem.
Jhr. Mr. E. L. de Geer, te Zeist.
Jhr. Mr. J. J. de Geer van Rijnhuizen, te Jutfaas.
E. F. Georges, te Utrecht.
Mr. H. Gerlings, te Haarlem.
Mr. S. J. van Geuns, te Utrecht.
Mr. J. G. Gleichman, te 's Gravenhage.
Mr. W. Baron van Goltstein, te 's Gravenhage.
C. J. Gonnet, te Haarlem.
W. T. van Griethuyzen, te Rotterdam.
Mr. S. van Gijn, te Dordrecht.
Dr. B. ter Haar, te Velp.
Dr. F. J. van den Ham, te Groningen.
Mr. H. J. Hamaker, te Utrecht.
L. A. F. H. Baron van Heeckeren, te Zutphen.
Mr. B. T. Baron van Heemstra van Froma en Eibersburen, te 's Gravenhage.
Mr. W. Heineken, te Amsterdam.
Mr. W. L. van Helten, te Rotterdam.
Mr. C. G. C. van Hengst, te Utrecht.
Mr. A. C. van Heusde, te 's Gravenhage.
Mr. J. Heydanus, te Weesp.
Mr. S. J. Hingst, te Amsterdam.
W. J. Hofdijk, te Amsterdam.
Mr. H. Graaf van Hogendorp, te 's Gravenhage.
F. A. van Braam Houckgeest, te Hellevoetsluis.
Mr. R. H. J. Gallandat Huet, te Haarlem.
Dr. G. A. Hulsebos, te Utrecht.
Mr. E. Huydecoper van Nigtevecht, te Utrecht.

Jhr. Mr. J. Huydecoper van Maarsseveen, te Maarsseveen.
F. H. G. van Iterson, te Leiden.
H. de Jager, te Brielle.
H. Q. Janssen, te St. Anna ter Muiden.
Dr. P. de Jong, te Utrecht.
Jhr. Mr. W. C. M. de Jonge van Ellemeet, te Oost-Kapelle.
Jhr. Mr. J. de Jonge van Zwijnsbergen, te Helvoirt.
Jhr. Mr. W. F. de Jonge, te Utrecht.
Mr. H. W. Jordens, te Deventer.
Dr. Th. Jorissen, te Amsterdam.
Mr. W. van der Kaay, te Leiden.
Dr. C. M. Kan, te Amsterdam.
Mr. E. H. Karsten, te Arnhem.
J. Ph. van der Kellen, te Utrecht.
Mr. F. der Kinderen Fz., te 's Gravenhage.
H. Kleyn van de Poll, te Utrecht.
Mr. W. P. Sautijn Kluyt, te Amsterdam.
J. Kneppelhout, te Oosterbeek.
Mr. K. J. F. C. Kneppelhout van Sterkenburg, te Utrecht.
W. J. Knoop, te 's Gravenhage.
S. S. de Koe, te Utrecht.
Mr. J. S. G. Koning, te Wedde.
Dr. E. F. Kruyf, te Groningen.
Dr. A. Kuyper, te 's Gravenhage.
Mr. F. A. J. van Lanschot, te 's Hertogenbosch.
J. H. van Lennep, te Zeist.
Mr. C. P. Lenshoek, te Wolfaartsdijk.
Mr. L. Ed. Lenting, te 's Gravenhage.
A. L. Lesturgeon, te Zweelo.
P. A. Leupe, te 's Gravenhage.
Mr. J. A. Levy, te Amsterdam.
Dr. J. P. T. van der Lith, te Utrecht.
A. C. Loffelt, te 's Gravenhage.
A. A. Looijen, te Utrecht.
Mr. C. Th. Baron van Lynden van Sandenburg, te 's Gravenh.

Mr. R. Melvil Baron van Lynden, te Utrecht.
F. Baron van Lynden van Hemmen, te Hemmen.
C. van Maanen, te Breda.
Jhr. Mr. A. J. Rethaan Macaré, te Haarlem.
Mr. Ae. Baron Mackay, te Zutphen.
W. J. Manssen, te Zaandam.
Jhr. Mr. J. L. A. Martens, te Utrecht.
Mr. W. C. Mees, te Amsterdam.
Mr. R. P. Mees R. Az., te Rotterdam.
J. J. Meinsma, te Delft.
Mr. C. R. Merkus, te Utrecht.
Dr. J. Meuleman, te Nijmegen.
Dr. P. van Meurs, te Haarlem.
Dr. W. Moll, te Amsterdam.
Dr. H. E. Moltzer, te Groningen.
Dr. L. J. Morell, te Utrecht.
J. C. van der Muelen, te 's Gravenhage.
L. Mulder, te 's Gravenhage.
F. Muller, te Amsterdam.
Dr. P. L. Muller, te 's Gravenhage.
Mr. C. A. Nairac, te Barneveld.
Mr. F. H. van Notten, te Amsterdam.
Mr. O. W. Star Numan, te 's Gravenhage.
Dr. W. J. F. Nuijens, te Westwoud.
A. J. Nijland, te Utrecht.
F. D. O. Obreen, te Rotterdam.
Dr. J. J. van Oosterzee, te Utrecht.
Ridder Pauw van Wieldrecht, te Zeist.
Mr. A. A. Wulff ten Palthe, te Oldenzaal.
A. Perk, te Hilversum.
M. A. Perk, te Amsterdam.
Mr. J. E. van Persijn, te 's Gravenhage.
Mr. R. G. Philipson, te Zwolle.
Dr. R. A. S. Piccardt, te Goes.
Dr. A. Pierson, te Amsterdam.

Mr. G. de Vries Az., te 's Gravenhage.
Dr. A. Vrolik, te 's Gravenhage.
W. K. M. Vrolik, te Utrecht.
Mr. A. C. Waller, te Haarlem.
Mr. W. F. H. Baron van Wassenaer tot Catwijck, te Wageningen.
A. W. P. Weitzel, te 's Gravenhage.
Mr. G. Wicherlinck, te Zwolle.
A. Winkler Prins, te Veendam.
P. H. Witkamp, te Amsterdam.
J. Wolbers, te Utrecht.
E. Cats Wor, te Enkhuizen.
B. W. Wttewaall, te Utrecht.
A. W. Wijbrands, te Hoorn.
Jhr. Mr. L. H. van Asch van Wijck, te Utrecht.
Dr. J. A. Gerth van Wijk, te 's Gravenhage.
Dr. J. A. Wynne, te Utrecht.
Mr. N. J. van IJsselsteyn, te 's Gravenhage.
J. C. Zimmerman, te Amsterdam.

GENOOTSCHAPPEN OF INRICHTINGEN,

MET WELKE HET HISTORISCH GENOOTSCHAP, GEVESTIGD TE UTRECHT, IN BETREKKING STAAT.

Koninklijke Akademie van Wetenschappen, te Amsterdam.

Koninklijke Bibliotheek, te 's Gravenhage.

Koninklijk Instituut voor Land-, Taal- en Volkenkunde van Neerl. Indië, te 's Gravenhage.

Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant, te 's Hertogenbosch.

Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, te Utrecht.

J. C. van Slee, te Rumpt.
Mr. A. G. A. Baron Sloet, te Zwolle.
Mr. J. J. Smits, te Batavia.
Jhr. M. A. Snoeck, te 's Hertogenbosch.
Mr. J. J. Uytwerf Sterling, te Utrecht.
W. B. Stoof, te Utrecht.
M. Cohen Stuart, te Utrecht.
Jhr. Mr. V. de Stuers, te 's Gravenhage.
Dr. L. J. Suringar, te Maastricht.
Jhr. Mr. O. Q. van Swinderen, te Groningen.
Mr. J. P. R. Tak, te 's Gravenhage.
J. A. Alberdingk Thijm, te Amsterdam.
Dr. P. P. H. Alberdingk Thijm, te Leuven.
Mr. G. van Tienhoven, te Amsterdam.
A. van Toorenenbergen, te Groningen.
Mr. W. R. Baron van Tuyll van Serooskerke van Zuylen, te Zuilen.
Dr. H. Edema van der Tuuk, te Noordwolde.
Mr. W. J. L. Umbgrove, te Zutphen.
Mr. M. Verbrugge, te Middelburg.
Dr. J. Verdam, te Amsterdam.
Mr. A. Ver-Huell, te Arnhem.
Mr. P. Verloren van Themaat, te Utrecht.
Mr. H. Verloren van Themaat, te Utrecht.
Mr. P. Verloren van Themaat, te Amsterdam.
Mr. W. A. Baron van Verschuer, te 's Gravenhage.
Dr. Eelco Verwijs, te Leiden.
Dr. P. J. Veth, te Leiden.
N. P. Visvliet, te Middelburg.
Dr. A. J. Vitringa, te Deventer.
Mr. H. Vollenhoven, te 's Gravenhage.
J. J. van Vollenhoven, te Arnhem.
Mr. E. du Marchie van Voorthuysen Hz., te Utrecht.
Mr. G. W. Vreede, te Utrecht.
Dr. M. de Vries, te Leiden.

Verein für hamburgische Geschichte, te Hamburg.

Verein für Kunst und Alterthum in Ulm und Ober-Schwaben, te Ulm.

Verein von Alterthumsfreunden im Rheinlande, te Bonn.

Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften, te Görlitz.

Geschichts- und alterthumsforschende Gesellschaft des Osterlandes, te Altenburg.

Alt-preussische Monatschrift, te Königsberg.

Historischer Verein für Schwaben und Neuburg, te Augsburg.

Germanisches Museum, te Neurenberg.

Historischer Verein der Oberpfalz und Regensburg, te Regensburg.

Historischer Verein für Steiermark, te Grätz.

Historischer Verein für Nieder-Sachsen, te Hannover.

K. K. geographische Gesellschaft, te Weenen.

Künstler-Verein für bremische Geschichte und Alterthümer, te Bremen.

Harz-Verein für Geschichte und Alterthümer, te Wernigerode.

Verein für Geschichte des Bodensee's und seiner Umgebung, te Friedrichshafen.

Smithsonian Institution, te Washington.

Real Academia de la Historia, te Madrid.

De Universiteit te Lund.

Université royale de Norvège, te Christiania.

TEN GESCHENKE ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Van 5 Mei 1877 tot 30 April 1878.

a. VAN DE SCHRIJVERS.

Dr. W. G. Brill, *Voorlezingen over de geschiedenis der Nederlanden*, II. 5. Leiden, 1877. 8°.

Mr. H. H. van Cappelle, *De plaatselijke directe belasting naar het inkomen voor de gemeente Arnhem, eene belasting-studie.* Arnhem, 1878. 8°.

R. Chalon, *Curiosités numismatiques*, 23me article (Extrait).

M. F. Essellen, *Geschichte der Grafschaft Tecklenburg.* Schwerte a. d. Ruhr, 1877. 8°.

M. F. Essellen, *westfälischer Anzeiger*, Wochenblatt für die Stadt und den Kreis. Hamm, n° 108.

M. F. Essellen, *Die westfälischer Frei- und Femgerichte.* Schwerte a/R., 1877. 8°.

M. F. Essellen, *Deutung einiger westfälischer Ausdrücke und Ortsnamen* (Overdruk uit *Zeitschrift für Geschichtsforschung*).

Mr. H. O. Feith, *Register van het Archief van Groningen*, 2e vervolg. Groningen, 1877. 8°.

Mr. H. O. Feith, *Levensschets van Dr. Gozewinus Acker Stratingh* (Overdruk).

C. J. Gonnet, *De Commandery van St. Jan te Haarlem*, zonder plaats en jaar. 8°.

C. J. Gonnet, *Het Beggijnhof te Haarlem*, zonder plaats en jaar. 8°.

C. J. Gonnet, *Vier parochien in de Middeleeuwen, Heemskerk, Beverwijk, Zoeterwoude en Hazerswoude* (Overdruk uit *Bijdr. voor de geschiedenis van het Bisdom van Haarlem.* 1, 2).

C. J. Gonnet, *Sint Lucasgilde te Haarlem in* 1631. (Overdruk).

J. ter Gouw, *Een nastukje bij de „Zeven Visschertjes"* (Overdruk).

D. Bierens de Haan, *Bouwstoffen voor de geschiedenis der Wis- en Natuurkundigen in de Nederlanden* (Niet in den handel). Overdruk, 1878.

Dr. F. J. van den Ham, *Het belang van de studie der Arabische taal voor de behandeling van het Oude Testament.* Utrecht, 1877. 8°.

H. G. Hartman Jz., *De hoofdelijke omslag, eene plaatselijke belastingstudie.* 's Gravenhage, 1878. 8°.

H. G. Hartman Jz., *Gedenkschrift van het Blauwbeenfeest.* Goes, 1877.

H. Q. Janssen, *Bescheiden aangaande de Kerkhervorming in Vlaanderen* (Werken der Marnixvereeniging, III, 3, 1). Utrecht, 1877. 8°.

Dr. E. F. Kruyf, *De opkomst der Gallicaansche kerk.* Utrecht, 1877. 8°.

L . . . ., *Asser despoten* (Overdruk uit de *N. Prov. Drentsche Courant*, Nov. 1877).

L . . . ., *De kerken te Koevorden* (Overdruk).

Laboranter, *Vereeringen van de Staten Generaal* (Overdr.).

P. A. Leupe, *Besognes der Hooge Regeering te Batavia, gehouden over de Commissie van Paravicini naar Timor*, 1756. (Overdruk).

P. A. Leupe, *Captain Mc Cluer en zijn verrichtingen om de Oost*, 1790-1795. (Overdruk).

Fred. Muller, *Catalogue of books, plates, maps etc. on North- and South-America.* Amsterdam, 1877. 4°.

Fred. Muller, *Beredeneerde beschrijving van Nederl. historieplaten, zinneprenten en historiekaarten*, 4e Afl., 1750—1795. Amsterdam, 1877. 8°.

A. J. Nijland, *Beeld van ons Vaderland, van den vrede van Munster tot dien van Breda. Historieplaten en Portretten, ten toon gesteld op de Algemeene Vergadering van het Nederl. Onderwijzers-genootschap*, 25—27 *Juli* 1877. Utrecht, 1877. 8°.

A. J. Nijland, *Het openbaar lager onderwijs in de gemeente Arnhem.* Arnhem, 1875, 8°.

N. W. Posthumus, *De Engelsche Noordpool-expeditie* (Overdruk uit het *Aardrijksk. Tijdschrift*).

Frans de Potter en Jan Broeckaert, *Geschiedenis der stad Aelst, voorafgegaan door een historische schets van 't voormalige land van Aelst*, 6 deelen. Gent, 1873—1876. 8°.

Ch. Rahlenbeck, *Les protestants de Bruxelles.* Gand, 1877. 8°.

J. B. Rietstap, *Heraldische Bibliotheek*, 1876, 3, 4. Nieuwe reeks, I, 1. 's Hage, 1877/8.

Dr. M. A. N. Rovers, *Friedrich Max Müller* (*Mannen van beteekenis in onze dagen.* Afl. 2). Haarlem, 1877. 8°.

Mr. J. H. Hora Siccama, *Het Journaal van Constantijn Huygens* (Overdruk uit *de Gids*).

Mr. J. H. Sluiter, *Inventaris van de Registers en Stukken afkomstig van de vóór Maart* 1811 *bestaan hebbende en hierna te noemen regterlijke lichamen, welke zich thans bevinden in het archief der Arrondissements Rechtbank te Rotterdam.* Rotterdam, 1877. 4°.

Mr. A. Ver-Huell, *Brielsche verzameling.* Catalogus 2e gedeelte, s. a. et l. 8°.

Mr. G. W. Vreede, *Mr. Laurens van de Spiegel en zijne tijdgenooten* (1737—1800), IV. Middelburg, 1877. 8°.

Het openbaar lager onderwijs in de gemeente Arnhem. Arnhem, 1875. 8°.

b. Van of door Departementen van algemeen bestuur, Genootschappen, Maatschappijen enz.

Van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken:

Publications de la Société historique et Archéologique dans le duché de Limbourg, XIII. Ruremunde, 1877. 8°.

Mededeelingen van de Rijks-adviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst, 1e afl. 's Hage, 1876. f°.

Van de Commissie voor de Provinc. Bibliotheek van Zeeland:

Inventaris van het Oud-archief der Provincie Zeeland, II, 2. 1119—1574. Middelburg, 1877. 8°.

Van Gedeputeerde Staten van Utrecht:

Inventaris van het Archief der Provincie Utrecht. Oorspronkelijke charters der Provincie en der 5 *Kapittelen. I. Van het begin tot* 1300. Utrecht, 1877. 8°.

Van Gedeputeerde Staten van Friesland:

Systematische Catalogus der Provinciale Bibliotheek van Friesland, 4e gedeelte. Leeuwarden, 1877. 8°.

Van Burgemeester en Wethouders van Utrecht:

Verslag van den toestand der Gemeente Utrecht over 1876. Utrecht, 1877. 8°.

Verslag over den toestand der Gemeenteverzamelingen in 1876. Utrecht, 1877. 8°.

Van Burgemeester en Wethouders van Nijmegen:

Inventaris van het Oud-archief der Gemeente Nijmegen, door P. Nijhoff. Arnhem, 1864. 8°.

Beschrijving van de Gemeenteverzameling te Nijmegen van gedenkteekenen van vóór-Germaanschen, Germaanschen en Romeinschen oorsprong enz. 2e druk. Nijmegen, 1873. 8°.

Van de Koninklijke Bibliotheek, te 's Gravenhage:

Verslag van de aanwinsten der Kon. Bibliotheek gedurende het jaar 1876. 's Gravenhage, 1877. 8°.

Van het Kon. Oudheidk. Genootschap, te Amsterdam:
Jaarverslag in de 19e algemeene Vergadering, 14 *Mei* 1877, *door den Voorzitter uitgebracht.*

Catalogus van het Amsterdamsch Museum van het Kon. Oudheidkundig Genootschap. Amsterdam, 1877. 8°.

Van de Commissie voor de in 1877 te Amsterdam gehouden tentoonstelling van Kunst, toegepast op Nijverheid:
De Medaille, voor die gelegenheid geslagen.

Van het Bestuur van Felix Meritis, te Amsterdam:
Algemeen Verslag en Naamlijst, 1876/7.

Van den Heer A. A. Looijen:
Rerum a Martino Schenckio apud Neomagenses 11 *Augusti gestarum brevis historia, descripta a quodam teste oculato.* Herdruk van het oorspronkelijke, te Antwerpen uitgegeven in 1589. 4°.

Van de Redactie:
Literarischer Handweiser, 1877, 204—223. Münster, 1877. 8°. 1878, 1, 2, 3.

Van de Société nationale académique de Cherbourg, te Cherbourg:
Mémoires. Cherbourg & Caen, 1875. 8°.

RUILING VAN GENOOTSCHAPPELIJKE WERKEN.

a. NEDERLAND EN N. INDIË. *b.* LUXEMBURG. *c.* BELGIË. *d.* DUITSCHLAND. *e.* ZWITSERLAND. *f.* SPANJE. *g.* AMERIKA.

a. NEDERLAND EN N. INDIË.

Van de Kon. Akad. van Wetensch., te Amsterdam:
Verhandelingen. Afd. Letterk, IX, XI. Amst., 1877. 4°.

Verslagen en Mededeelingen, afd. Letterk., 2e Reeks, VI, 3. VII, 1, 2, 3. Amsterdam, 1877/78. 8°.

Jaarboek 1876. Amsterdam, 1877. 8°.

Verhandelingen, XVII. Amsterdam, 1877. 4°.

Verslagen en Mededeelingen, afd. Natuurk., 2e Reeks, XI, 2, 3. XII, 1, 2. XIII, 1. Amsterdam, 1877/8. 8°.

Carmina Latina. Amsterdam, 1877. 8°.

Processen-Verbaal van de gewone vergaderingen van Mei 1876—*Mei* 1877.

Van de Maatschappij van Nederl. Letterk. te Leiden:

Zettingen en Omslagen van 1496, 1515 en 1518, bijvoegsel op de uitgave der Informatie van 1514 en der Enqueste van 1496. Leiden, 1877. 8°.

Catalogus der Bibliotheek, 1e gedeelte, Handschriften. Leiden, 1877. 8°.

Handelingen en Mededeelingen, 1877. Leiden, 1877. 8°.

Levensberichten der afgestorven medeleden, *bijlage tot de Handelingen* 1877. Leiden, 1877. 8°.

Van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, te Middelburg:

Archief. Vroegere en latere mededeelingen, voornamelijk in betrekking tot Zeeland, III, 3. Middelburg, 1878. 8°.

Van het Friesch Genootschap voor Geschied-, Oudheid- en Taalkunde:

De vrije Fries, XIII, 3e Reeks, I, 3, 4.

49ste *Verslag*, 1876/7, *voorafgegaan door de toespraak van den Voorzitter* Mr. J. Dirks, *bij het* 50*jarig bestaan des Genootschaps, gevolgd door historische herinneringen.*

Van het Bataviasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen:

Tweede vervolg-Catalogus der Bibliotheek. Batavia/'s Hage, 1877. 8°.

Catalogus der ethnologische Afdeeling van het Museum. Batavia, 1877. 8°.

Verslag van eene verzameling Maleische, Arabische, Javaansche en andere handschriften, door de Regeering van N. Indië aan het Batav. Gen. van K. en W. ter bewaring afgestaan, door Mr. L. W. C. van den Berg. Batavia en 's Hage, 1877. 8°.

Notulen van de algemeene en bestuursvergaderingen van het Bat. Gen. van K. en W., XIV, 2, 3, 4. XV, 1. Batavia, 1876/7. 8°.

Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde, XXIII, 5, 6. XXIV, 1, 2, 3, 4, 5. Batavia en 's Hage, 1876/7. 8°.

Het Maleisch der Molukken, door F. S. A. de Clercq. Batavia, 1876. 4°.

Verhandelingen, XXXIX, 1. Batavia, 1877. 8°.

Van het Indisch Genootschap, te 's Gravenhage:

Notulen der algemeene Vergaderingen van 6 Maart, 3 April, 19 Juni, 13 Nov., 11 Dec., 1877 en 29 Januari, 5 Maart 1878.

Catalogus der Bibliotheek, 2e Supplement. 's Gravenhage, 1877. 8°.

Van het Kon. Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde van Neerl. Indië:

Bijdragen, vierde Reeks, I, 1, 2, 3. 's Gravenhage, 1877/78. 8°.

Babad Tanah Djawi in proza. Javaansche geschiedenis, loopende tot jaar 1647 *der Javaansche jaartelling.* Met aanteekeningen van J. J. Meinsma. 's Hage, 1877. 8°.

Van de Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Recht en Geschiedenis, te Zwolle:

Verslag van de handelingen der 38e *Vergadering*, 31 Oct. 1876. Zwolle, 1877. 8°.

Overijsselsche Stad-, Dijk- en Markeregten, II, 4. III, 10, 11, 12.

Handelingen der 40e Vergadering. Zwolle, 1878. 8°.

Van de Stads Bibliotheek te Amsterdam:

Catalogus van de Bibliotheek der Stad Amsterdam. Amsterdam, 1876. 8°.

Van de Société Historique et Archéologique dans le Duché de Limbourg, te Maastricht:

Publications, XIII. Rueremonde, 1877. 8°.

b. Luxemburg.

Van het Institut luxembourgeois, te Luxemburg:

Publications, 1876. Luxembourg, 1877. 8°.

Chartes de la famille de Reinach, déposées aux Archives du Grand-Duché de Luxembourg, 1er fascicule (1221—1455). Luxembourg, 1877. 8°.

c. België.

Van de Commissions royales d'Art et d'Archéologie, te Brussel:

Bulletin, XV, 7—12. Bruxelles, 1876. 8°.
„ XVI, 1—12. Bruxelles, 1877. 8°.

Van de Société archéologique de Namur, te Namen:

Table des Annales de la Société archéologique, Vol. I—XII. Namur, 1877. 8°.

Annales, XIV, 1. Namur, 1877. 8°.

Les fiefs du Comté de Namur par St. Bormans, 3e Livr., XVI. siècle. Namur, 1877. 8°.

Van den Oudheidskundigen Kring van het land van Waes, te St. Nikolaas:

Annalen, VI, 4. VII, 1. St. Nikolaas, 1877/78. 8°.

Van de Redactie:
Messager des Sciences historiques, 1877, 1, 2, 3, 4. Gand, 1877. 8°.

Van de Académie d'Archéologie, te Antwerpen:
Annales, XXI—XXX. Anvers, 1865—1874. 8°.

d. DUITSCHLAND.

Van de kön. bayer. Akademie der Wissenschaften, te München:

Sitzungsberichte der philos.-philol.-hist. Classe, 1876, V. 1877, 1, 2, 3, 4. München, 1876/7. 8°.

Abhandlungen, XIII, 2, 3. München, 1877. 4°.

Ueber den Inhalt der allgemeinen Bildung in der Zeit der Scholastik. Festrede. München, 1876. 4°.

J. v. Döllinger, *Aventin und seine Zeit.* München, 1877. 8°.

Van de K. K. geographische Gesellschaft, te Weenen:
Mittheilungen, 1876. Wien, 1876. 8°.

Van den Harz-Verein für Geschichte und Alterthümer, te Wernigerode:

Ergänzungsheft zum neunten Jahrgange der Zeitschrift. Wernigerode, 1877. 4°.

Zeitschrift, 1877. 8°.

Van den hist. Verein für Steiermark, te Grätz:
Beiträge zur Kunde Steiermärkischer Geschichts-Quellen, VI. Grätz, 1869.

Van den Verein für Kunst und Alterthum in Ulm und Oberschwaben, te Ulm:
Correspondenzblatt, 1877, II, 3—12. Ulm, 1877. 8°.

Van het Germanische Museum, te Neurenberg:
Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit, 1877.
23ster *Jahresbericht*, 1877.

Van den Künstler-Verein, te Bremen:
Bremisches Jahrbuch, IX. Bremen, 1877. 8°.

Van de Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften, te Görlitz:
Neues lausitzisches Magazin, XXXV, 1. LIII, 2. Görlitz, 1877. 8°.

Van den Verein von der Oberpfalz und Regensburg:
Verhandlungen, XXXII. Stadtamhof, 1877. 8°.

Van den Hist. Verein für Nieder-Sachsen, te Hannover:
Zeitschrift, 1876/77. Hannover, 1876—78. 8°.
38e *Nachricht*. Hannover, 1876. 8°.
39e „ „ 1878. 8°.

Van den Verein von Alterthumsfreunden im Rheinlande, te Bonn:
Jahrbücher, LIX, LX. Bonn, 1876/77. 8°.

Van den Verein für Hamburgische Geschichte, te Hamburg:
Mittheilungen, N°. 1, 4, 5, 6, October, 1877. Hamburg, 1877. 8°.

Van de Redactie:
Alt-preussische Monatschrift, XIV, 1—8.
XV, 1, 2. Königsberg in Preussen, 1877/78. 8°.

e. ZWITSERLAND.

Van de Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève, te Genève:
Mémoires et Documents, XIX, 2. Genève, 1877. 8°.

Van de Société d'Histoire de la Suisse romande, te Lausanne:

Mémoires et documents, XXXIV. Mélanges, 1e Livraison. Lausanne, 1877. 8°.

f, SPANJE.

Van de Real Academia de la Historia, te Madrid: *Boletin de la Real Academia de la Historia*, I, 1. Madrid, 1877. 8°.

g. AMERIKA.

Van het Smithsonian Institution, te Washington: *Report*, 1876. Washington, 1877, 8°.

MEMORIE

VAN

DEN CAPITAIN TER ZEE

VER-HUELL,

MET 'S LANDS ESQUADER IN HET JAAR 1784/5 IN INDIË GEWEEST ZIJNDE.

Medegedeeld door

Jhr. H. C. A. Ver-Huell.

Om, zoo veel mijn mogelijk is, te voldoen aan de instructie, die het UHEd.Gest., benevens den Heer Fiscaal van der Hoop, goed gedagt heeft mij meede te belasten, neem ik de vrijheid UHEd.Gest. deeze memorie aan te bieden, hoopende, in aanmerking neemende mijn kort verblijf in die gewesten, dat het UHEd.Gest. goedkeuring mooge weg dragen, en eeniger maaten beantwoorden aan de intentie.

Dat de Republicq, in oorlog geraakende met een Zeemogentheid, booven al te dugten heeft, dat men haare colonien zal attaqueeren, dewijl men 't middel gevonden heeft de commersie te continueeren onder een nutrale en wel geprotegeerde vlag, en er dus niet anders overschiet om haar afbreuk te doen, is een onbetwistbaare waarheid, zoo als ook, dat de meeste onser besittingen in de Indien slegt voorzien zijn en wijnig bequaam om den

aanval van een moedigen en magtigen vijand af te keeren. Deeze twee reedenen maaken onder anderen, dat 't absolut noodzaakelijk is, dat men een vloot of esquader daar heeft, om de kragt onzer defensie over al te kunnen transporteeren. Voor een stand- en vergaderplaats der scheepen, zoo meede tot 't nodig opregten der magazijnen, is mijnsbedunkens Mallakka de beste geleegentheid van geheel Indien, zoo wel om de gezondheid, die nergens beeter zijn kan, als ook om dat men ten allen tijden van daar over al heen kan koomen; om dat men voor alle saisoenen vijlig legd voor stormen en orcaanen; om dat 't een pas is die de communicatie met de Oost en China zeer belemmert, en eyndelijk dat 't zeer gemakkelijk is om door een of twee fregatten de vaart open te houden met Batavia, van 't uyterste gewigt voor alle onderneemingen, zoo wel om den overvloed van alle leevensmiddelen, als om dat het Eyland Onrust de beste geleegentheid is ter vertimmering, kieling etc. die een zeeman kan begeeren. Het jatie of cajaten hout, zoo goed, zoo niet beeter dan 't eyken, is in overvloed op Java te krijgen en niet duur, hetgeen ligt na te gaan is uyt de hier bijgevoegde uitreekening, dewelke ik durf verzeekeren dat egt is. Hoeveel de houtwaaren van 't hol van een schip, vergeleeken bij 't kostende in Europa, op Java zoude koomen te staan, ziet bijlaag n°. 1, kostende een balk van 13 v[t] lang en 12 duymen in 't vierkant nog geen vijf rijksd., kniën en krombouten na rato, zoo wel als grooter balken, wel verstaande dat de Compagnie die leevert voor het inkoops prijs. Zaagmoolens zijn op Batavia en Onrust; ook komt gezaagd houd van Japara (een onzer bezettingen op het eyland Java). IJzer, koper en lood moet men uyt Europa hebben, ook touwwerk voor staand en loopend wand, maar om ankertouwerk behoeft men niet verleegen te weezen, die worden te Batavia, op het eyland Edam en nog meer op Cijlon geslaagen van kajer, de buytenste bast van de

callappernoot, en ook van de buytenste bast van den areekboom, zijnde niet duur; de Compagnie gebruykt dezelve om die reeden meenigvuldig; verscheyden der O.-I. schippers hebben mij betuygd dat 't zoo goed en beeter houwen is als de Europeesche touwen, zijnde die ook al dikwils slegt en verstikt in de magazijnen; pik en teer, bijna zoo goed als 't Europesche en wijnig duurder, is te Batavia ook in quantiteidt te krijgen. In den laatsten oorlog (is mijn gezegd) zijn er veele honderde vaten na Mauritius vervoerd. Zeyldoek, van catoen gemaakt, is zoo lang en breed als het vaderlandsche, heel goed tot alle ligte zeylen, word te Batavia geweeven voor 14 rijksd. de rol, ook zoude het des noods wat zwaarder kunnen gemaakt worden voor mars- en onderzeylen; dan 't catoen heeft dit nadeel dat het lang zoo duurzaam niet is als hennip, ook doet de reegen er veel effect op, evenwel neemt dat niet weg, dat men er zig in tijd van nood van bedienen kan. De Chineezen worden goeden scheeps timmerlieden, de vreemde natien gebruyken hunne dienst op de Batavische reede voor ten hoogste een rijksd. daags en bevinden er zig heel wel bij; ook leevert die natie schoone mattroosen op, alleen met deeze bepaaling, dat zij tot nog toe hardnekkig blijven wijgeren van te klimmen en na boven te gaan, de zeylen vast te maaken en te reeven; voor het werk beneeden zijn zij onverbeeterlijk, ook zoude zij van nut konnen zijn in een gevegdt om geplaatst te worden op de onderste batterij, dewijl zij in een heet climaat sterker en vlugger zijn dan de Europiaanen; daar waaren er 24 aan boord van 't O.-I. schip, daar ik de reijs mede van de Caap na Batavia heb gedaan, als meede op hetzelve daar ik de terug reyse meede zoude doen, dan zij hebben mij bij alle gelegentheid, mooy of slegt weeder, wel voldaan, zijn altoos gewillig tot werken en vrolijk. Ziet de verdere reflectie op dat suget in de bijlaag n°. 2, als ook omtrent de Javaanen. Op het eerst genoemde

schip waaren ook 24 Javaanen; deeze waaren veel trager en luijer: men had er lang zoo veel dienst niet van, schoon se meede na booven gingen, als van de Chineezen. In de laatsten oorlog heeft de Compagn. door verleegentheid veel tijds haar toevlugt genoomen tot deeze inlandsche mattroosen; maar dit is niet altijd even wel uytgevallen, wijl zij bestierd moeten worden met veel voorzigtigheid. De Chineezen zijn duur; de Comp. gebruykt hun veel, zoo wel tot lossen en laaden op de Bataviasche reede als op haar vaart in 't land; zij verdienen 24 p. of 10 rijksd., buyten de kost, en dit is ruym de helft meer als de Javaanen verdienen. Particulieren hebben een proef genoomen, of twee scheepen bemand met 280 koppen, onder welke 170 Malijiers waaren, dat zeer wel is uytgevallen. Op de kotter, daar ik meede van Riouw gekoomen ben, waaren onder anderen 10 slaaven jongens, toebehoorende aan de eygenaar van 't vaartuyg; sommige van hun waaren gebooren op het eyland Balie, en weeder anderen op de eylanden in groote Oost, sijnde dat van de Bouganeese kust; onder deeze kaerels waaren een stuk of ses superbre mattroosen, bequaam tot alle scheepswerk en onvermoeyd; men verzeekerde mij dat zij in differente actien teegen den vijand, hoezeer of het de laatstgenoemde haar landslieden waaren, zig exelent gedraagen hadden. Particulieren hebben tot hun gebruyk in deezen oorlog een quantiteid slaaven laaten koopen op het eyland Balie, zijnde dat, volgens de generaale getuygenis, stoute, schoone kaerels, dan die, dezelve door een en anderen evenementen niet nodig hebbende, heeft ze de Comp. van hun overgenoomen en op een van hun scheepen, genaamt de Mercuur, op de Bataviasche reede aan boord gezonden, om daar geëxerceert en bequaam gemaakt te worden. Het schijnt wel, hetgeen gansch niet te verwonderen is, aangezien de gemeene, brutale en tot dat werk ongeschikte menschen, die de Comp. in dienst heeft, dat 't leeren exer-

ceeren en bekwaam maaken wat ruw in zijn werk is gegaan, altans na dat 't eenigen tijd geduurd had, zijn de schepsels, hun lot ondraaglijk vindende, tot de disperate resolutie gekoomen van het te willen veranderen ten kosten van hun leeven. Des ochtens op de parade weederom volgens gewoonte een van hun sterk mishandeld en geslagen wordende, nam die zijn geweer verkeerd en sloeg de stuurman met de kolf te harsens in; daar op (terwijl alle Europiaanse mattroozen van boord vlugten) kapte de muytelingen het ankertouw en zeylden zeewaards in. De vice Commandeur van de reede wierd direct gelast hun te volgen met een der gewapende scheepen, dewelke bemand met 300 koppen; men agterhaalde hun wel haast, en daarop begon een formeel gevegt, hetwelk zoo wel gesoutineerd wierd van de zeyde der muytelingen, schoon nog geen 100 koppen sterk, dat men hun niet konde meester worden; dit heeft tot 3 a 4 dagen geduurt; men schoot hun de masten van booven neer, en zij regte snags weederom stompen op; zij avanceerden alle daagen al verder in zee; eindelijk nam men de resolutie van te enteren, 't schip raakte in brand en verbranden; men kreeg eenige gevangen, dog ver de meeste ontkwamen. Dit voorval, hoe zeer ongelukkig, heeft mij echter geen kwaad idee van dit volk, hun beleid en bravoure gegeven: denkelijk zoude men met zulke menschen, wel bestierd en goed geexerceerd, wat uit kunnen voeren. In 't algemeen is mij verzeekert, dat men 't beste zeevolk onder de Mooren vind; de Engelsche gebruyken hun veel, door dien zij veel bezittingen op de vaste kust van Asia hebben en dus beeter in de occasie sijn om se te kunnen aanwerven. Op sommige der scheepen van onse Comp., die op Suratten en de kust vaaren, vind men se ook nog al; onder de Engelsche particuliere scheepen zijn er veel, die hun geheele equipage uit Mooren bestaat, en zelden of nooyt hoort men dat 't niet goed gaat of er ongelukken van koomen. Buskruyd word te

Batavia zoo goed, zoo niet beeter, gemaalen als in Holland en is maar wijnig duurder: men kan gemakkelijk 400,000 ℔ 's jaars vervaardigen. Het canon en alle oorlogs amunutie moet uit Europa aangebragt worden, anders is het niet te bekoomen. Masten, zelfs voor de grootste driedekkers, vind men in overvloed op de N. O. kust van 't eyland Sumatra over Mallakka, maar zij zijn zwaar en bros; echter gebruykt de Comp. die dikwils, ook zijn zij geamploijeert op de Fransche vloot onder de Adm de Suffren. Om UHEd.Gest. exact te kunnen berigten aangaande de victualieering en hoe veel de mattroosen komt te staan aan de Comp. in 't land, is in weerwil van mijn aangewende moeyte daar toe, mij tot nogtoe niet mogelijk geweest regt uit te kunnen vinden. De prijzen van de voornaamste dingen, als rijst, katjang, gedroogde vis etc. zijn zoo verschillende, de eene tijd of de anderen, die geene die 't afleevert, zes zoord door elkanderen, en word de schelm mede gespeeld, dat men er niet wijs uit kan worden. Ook zijn natuurlijker wijze de administrateurs en bediende, die de victualie af moeten leeveren, zoo geheim met hun zaaken, dat men wijnig te weeten kan krijgen. Evenwel zal ik, zoo veel mij mogelijk is, mijn consideratien ter needer stellen. Hetgeen verder daartoe betrekking heeft kan UHEd.Gest. in de Bijlaag n°. 2 vinden. Hetgeen men uit Europa hebben moet is zoute vlees, spek; azijn word gemaakt, dog is slechter; olie word op Java gemaakt, dog is genoegzaam onbruykbaar; evenwel word die somtijds op de Comp. scheepen gebruykt, dog ook dikwils vaderlandsche; alle andere dingen, tot de victualieering behoorende, is er te krijgen, als daar is rijst, hetgeen in plaats van gort en brood moet verstrekken; brood is daar niet te krijgen en kan er ook niet na toe gevoerd worden in die quantiteid. De Catjang, een zoord van klijne erweten, groeijende op het eyland Java, daar soup van gekookt, verstrekt in plaats van snert of erwten soup; voor het

steuning; thans is het beeter voorzien, maar nogthans in verre na zoo niet als het behoorde te weezen.

Voor de land- en waterpoort van 't kasteel heeft men twee lunette gelegd, die niets wilde zeggen: ook is die geheele sterkte van binnen zoo vol gebouwen dat men de bezitters met eenige wijnig bomben tot 't uiterste kan forceeren. Nog gebrekkiger is de stad, even als het kasteel met een hoogen muur omringt, op veele plaatse zeer ingesakt en geheel onbequaam tot defensie; op de punte beplant met canon, waar zeeker met de meeste geen drie schooten zal gedaan worden of de affuyten vallen aan stukken van elkanderen: zoo slegt zijn die voorzien. Om deze reeden heeft de Hooge Regeering door het opwerpen van eenige batterijen, het aandoen der stranden en naderen na de stad tragten moeijelijk te maken; maar dewijl die niet zijn aangelegd, mijns bedunkens, op plaatzen, die door hunne situatie de defensie kragtdadig ondersteunen, is er wijnig hoop dat alle deeze werken aan 't gehoopte doelwit zullen beantwoorden.

Het land, oostwaards van de stad geleegen, is ter lengte van ruym 400 roeden, zeer week en modderagtig en boovendien doorsneeden met veele visvijvers en slooten, zoo dat het niet waarschijnlijk is dat men hier iets behoeft te vreezen. Het eynde van dit strand stoot teegen een breed en tamelijk diep water, de zoutrivier Ansjol genaamt, aan bijde zijde begroeyd met digte wildernissen; meer oostwaards is de grond zandig en hard, maar de passagie na de stad gaande is zeer smal en permitteerd op veele plaatsen nauwelijks dat ses man in 't frond kunnen opmarcheeren. Van 't groote nadeel van der opmarch, zoo wel als om de meenigvuldige reeven en ongelijke dieptens, voor dit strand leggende, is het niet waarschijnlijk dat de vijand het daar zal zoeken. Te Batavia is men echter zoo vast in 't contrarie denkbeeld geweest, dat daar op eenige afstand van elkanderen vijf batterijen zijn opgeworpen,

consideratie neemen de meenigte zieken en dooden, die er in 't esquader waaren, als maakende zulks de consumptie merkelijk minder. Men zoude ook kunnen probeeren, om dat 't niet wel te bepaalen is wat het beste is, en laaten eenige van de scheepen hun victualy inkoopen van particulieren, wel te verstaan al 't geen 't land opleeverd: misschien quam dat nog beeter koop uit; het zou dog evenwel ook al weeder aan veele moeylijkheedens onderworpen weezen; de Comp. kan zekerlijk de meeste dingen het beste koop leeveren, ging het met hunne dienaren maar richtig in 't werk. Ik ben in 't vervolg, de memorie al tot hier toe geeyndigd te hebben, in staad gesteld UHEd.Gest. van alles te berigten tot dit art. betrekking hebbende, 't geen uit bijlaag n°. 3 te zien is. Men kan uit al dit voorgaande zien, dat een vloot in de Indien nergens gebrek aan behoeft te hebben, als er maar bij tijds gezorgd word voor de wijnige Europiaanse dingen, hier boven genoemd.

Dewijl 't onmogelijk is overal een genoegzaame sterke magt te houden, dient men als de voornaamste posten van verweering, mijns bedunkens, te prefereeren Batavia, Mallakka, Cijlon en de Caap de Goede Hoop. De behoudenis van de eerste plaats is absoluyt noodzakelijk om dat se de hartader van 't leeven der maatschappij is; had den commandeur Johnston, na het mislukken zijner expeditie teegen de Caap, direct cours gesteld na Batavia, hij zoude 't zeer waarschijnlijk met geringe moeyten veroverd hebben, want toen was daar wijnig toestel tot verweering (Toen Ad^m^ Huges in deeze zeeën verscheen, is mij verzeekert dat 't garnisoen van Batavia maar bestond uit 80 dienst doende Europiaansche soldaaten; toen ik die hooftstad verliet waaren er 200). Met Batavia zoude het gansche eyland Java en eyndelijk geheel Indien van zelfs gevallen zijn in handen van den vijand, soo wel uit gebrek aan leevensmiddelen, als andere noodzakelijke onder-

van de wijze hoedanig men hun wilde gebruyken, nu eerst 't regte denkbeeld gekreegen hebbende, zeer gewillig waaren, zoo wel als veele voornaame Landsheeren, die tot het opregten van 't zelve veele kosten hebben gemaakt, zonder dat men zelfs diesweegens niet eens bedankt heeft.

In 't begin van den oorlog was de Hooge Regeering uyt gebrek aan volk verpligt vier a vijf duyzend man hulptroepen te accepteeren van de Javaansche Vorsten, die omtrent twee jaaren buyten Batavia hebben gecampeert, veele moetwilligheeden hebben bedreeven en de Comp. eenige guldens hebben gekost. Dit besluyt, uit nood genoomen, kan in der tijd van doodelijke gevolgen zijn, alzoo dat volk nu compleet in den wapenhandel (die zij van te vooren maar heel gebrekkig verstonden) bedreeven is, en men door deeze volkleening duydelijk onze onmagt aan de Javaansche vorsten heeft getoond. Om deeze reeden en dewijl men de landmilitie altoos bij de hand heeft, daar de hulptroupen van de Vorsten eerst moeten verzogdt worden en dan nog van zoo ver moeten koomen, dat het wel te laat kan weezen, is het onverschoonlijk dat men die magt heeft laten vervallen, te meer wijl 't op de been houden wijnig heeft gekost, zoo dat hier teegen op een kragtdadige en duursaame wijze prompt diende te werden voorzien. Ik ben in staat UHEd.Gest. te doen geworden de copie van een document, ter dier materie dienende, waar uit UHEd.Gest. zal kunnen zien wat de hulptroepen en het corps landmilitie aan de Comp. gekost heeft, en teffens om laatstgemelde corps, zonder dat 't de Comp. iets heeft te kosten, te onderhouden.

Dat de ingezeetenen van een Land desselfs natuurlijke verdedigers zijn, word bij de meeste regeeringforme altoos begreepen. Hier behoord men vooral dit in 't oog te houden, daar men gevaar loopt van met den slag gewaarschouwd te worden.

Dewijl Batavia nietteegenstaande alle de moejten, die

de Hooge Regeering daar aan doet, met het inlaaten van meerder versch water, het opkappen der boomen, het lugtig maaken der wagten en anderen niet nuttige verbeeteringen, dog altoos een kerkhoff der Europiaanen is, moet bij het zenden van een aanmerkelijk ontzet van volk direct gezorgt worden, dat de manschappen buyten worden gelogeerd, waar toe bij de fortresse Meester Cornelis, ruym twee uren gaans landwaard in geleegen, zeer goede occasie is: geschied dit niet, dan is alles verlooren, dewijl de ondervinding dagelijks leerd, dat de sterkste menschen, binnen geplaats zijnde, het geen twee maanden goed maaken; in den dienst buyten de stad zullen zij, behoorlijk in beweeging gehouden en geexerceerd wordende, het beeter goed maaken. De stad moet bewaakt worden door een piquet, post houdende op de Waterplaats, dat alle 8 daagen word afgelost, en dagelijks de noodige manschappen voor de principaale posten, de hooftwagt en kruytmagazijnen naar binnen zenden. De poorten kunnen wel vertrouwt worden aan Inlandsche militaire, oude Europiaanen, opper- en onderofficiren, hetgeen thans uit gebrek aan volk ook geschied; maar in 't algemeen is 't mij voorgekoomen dat het krijgsweesen in Indien zoo magtig vervallen is, dat men er nooyt iets goeds van hoopen kan, zoo er niet een geheel niew corps, van de Chef af tot de laaste tambour toe, word na toe gezonden, dat bezield is met een regte militairen geest, die men ten minsten te Batavia onder de officieren en onderofficieren vrugteloos zoekt: de ambitie schijnt daar geheel te zijn uitgedooft. Ook diend gezorgd te worden, dat de officieren niet direct, in haar avancement als anderzints, van de Hooge Regeering dependeere; de leeden die uitmaakende, al dikwils in de laagste classes geboore zijnde, hebben zelden een regt idee van 't militaire weezen, hunne ziel enkel aan 't commercieweezen hangende, beschouwt al wat uniform draagt, met een veragting, die aller gevoelegst en verneederend is. Niets kan

daar van tot grooter bewijs strekken als dit, dat den teegenwoordigen Gouverneur Generaal[1]) zig laat bedienen aan tafel door een officier, die onder den naam van hofmeester passeert; het kan gewis voor den regtschaapen officier niet dan allergevoeligst weezen, een van zijn confraters in hun uniform agter de tafel met een bord onder den arm te moeten zien staan; ook moet den vreemdeling, dit ziende, zig al wonderlijke idées formeeren. Hoe kan men groote, verheevene daaden verwagten van een corps, op deeze voet ingerigt; geen fortuyn word er onder gemaakt, als kruypende; den fatzoenlijken man en officier van ambitie, wiens ziel niet gewoon is aan slaafagtige onderdaanigheid, zijn lot is binnen wijnig tijd van miserie en disperatie te sterven: een aantal voorbeelden strekken daar ten bewijzen van. Dit alles kan, herhaal ik, niet veranderd worden als door een geheele omwenteling van den millitaire stand. Ook moet den officier beeter betaald worden. Ik heb van de ongelukkige soldaten met voordagt niets gezegt, om dat UHEd.Gest. wel zal kunnen nagaan, als het met de officieren zoo is, hoe het dan met den gemeene moet gesteld weezen. Ik heb geduurende mijn verblijf op Batavia de differente wagten doorgewandelt, maar ik betuyg, nooyt zonder de grootste aandoening: het hart sluyt toe op het gezigt van de verzwakte en dikwils stervende soldaten, dewijl zij 't zoo lang uithouden als maar immers mogelijk is, uit vrees voor de hospitaalen, te meer als men dan in aanmerking neemt hoe nodig die menschen in dit gewest zijn: hun lot is aller beklaaglijks en ongelukkig; van hunne randzoenen, hoo zeer er genoeg van de Comp. verstrekt word, komt nauwelijks de helft aan haar toe; is mijn dikwils verzeekert, er zijn meer anderen die daar een middel van bestaan uit vinden en zig tragten te verrijken met hetgeen die arme schepsels wettig toekoome.

1) Mr. Will. Arn. Alting.

Niet veel beeter is het gesteld met de zeemagt: de meeste denke meest om spoedig rijk te worden, als om wel te dienen. Ik ben meer als eens geduurende mijn rijs en aan boord van de O. I. scheepen daarvan ten alderduydelijkste overtuygt geworden.

Het was gewis van de uyterste noodzaaklijkheid, dat er altoos op de reede van Batavia een schip van linie lag, met een of twee fregatten, zoo wel om order te houden, als bij onverwagt toeval bij de hand te zijn; maar om fris volk gezond te bewaaren (dat altoos heel dificiel blijft), moeten de scheepen ver buyten leggen; nooyt moeten dezelve verder als Onrust koomen; de equipasien moeten zoo min als mogelijk is, en het was beeter nooyt, aan de wal koomen; veel minder moet het gepermiteerd weezen der een Europiaan op de sloepen roeydt: dat vernield veel volk, die arme schepsels moeten dikwils, uuren lang geexponeerd aan de brandende zon weezende, dat aldernadeeligst is, een zwaare en moeijelijken arbeid doen; van de chaloup daar de Commandeurs of Equipagemeesters daagglijks meede roeydt op de reede en daar 12 man op is, sterven niet zelden tot twee keeren 's jaars alle de roeijers, zijnde dit ordinair van 't jongste en uitgezogte volk.

De Comp. moest op een oud schip altoos een partij Inlandsche roeijers in dienst houden, om gebruykt te kunnen worden tot het af en aan vaaren: want behalven dat dit veel zoude contribueeren om de Europiaanen te spaaren, zoude zulks al meer de exerzitie van het zeeweesen leevendig maaken bij die natie, dat door den tijd van nut kan weezen, alzoo onder hun veele vlugge en stoute kaerels worden gevonden.

Het is onmogelijk de reede teegens de vijand anders te dekken dan met scheepen: dit is nooyt te veranderen, zoo dat ik daarvan niets zal zeggen.

De hospitaalen zijn regte pestwinkels; wel twee derde die er koomen sterven daar in, en zoo lang de binnen

regentsplaatsen lucrative posten moeten blijven van 20,000 Rd. en meer 's jaars, is daar altans geen verbeetering van te hoopen; maar zeedert eenige jaaren heeft men op de reede een hospitaalschip gehouden, dat van groot nut is, te meer de zieken aldaar continueeren hun maandgeld te genieten, dat geen plaats aan de wal heeft; van 't volk dat aldaar komt te leggen sterft ongelijk minder; ook zijn zij aanstonds bij de hand om uitgemonsterd te kunnen worden, als er een schip vertrekt, terwijl ik onderregt ben dat men in de land-hospitaalen, vooral buyten de stad, altoos een groot getal gezonden aanhoud, om des te meer te profiteeren van 't kostgeld. Wierden se dan door de Regenten nog maar wel onderhouden, maar neen, die arme schepsels zijn dan dikwils in de harde noodzaaklijkheid, willen ze genoeg eeten, om in Batavia langs de deuren te gaan bedelen; hier uyt spruyt dan dat nadeel ook nog voort, dat, wanneer de matroosen sommige der ingezeetenen tot medelijden verwekt hebben en wat bij elkanderen heeft gekreegen, in plaats van daar spijs voor te koopen, het in sterke drank besteed, zig dronke drinkt, dikwils op strand blijft leggen, weeder op nieuw instort en met zijn leeven de slegte zorg, die men voor hem genoomen heeft, betaald. Ik logeerde juyst op de weg die na het buyten-hospitaal strekte; dat maakte dat ik verscheyde maale getuygen van 't zoo eeven bijgebragte geweest ben. Het komt zeekerlijk alleronbegrijplijkst voor, wanneer men met veel deftigheid, op een toon en met weezenstrekken vol van meedelijden, hoort klaagen, zelfs door lieden van de directie en die het opperbestier hebben, over de groote sterfte, die er dagelijks onder de mattroosen en soldaten is, over den ongelukkigen toestand waarin men daardoor telkens gebragt word, van geen volk te hebben, nog om de vaart voort te zetten, nog om de stad te bezetten en de andere bezittingen bij te kunnen staan; — wanneer men dit aan de eene kant beschoud, en

daar dan teegen over steld, dat die zelfde menschen nooyt nog geen ogenblik schijnen gedagt te hebben om teegen dit ongeluk zoo veel mogelijk te voorzien, en alle de middelen aan te wenden die er zijn tot conservatie van die schepsels, die men zoo zeer schijnt te regretteeren, komt het, herhaal ik, alleronbegrijpelijkst voor. Was het, dat men 't welvaaren van de Comp., aangezien de groote kosten die er jaarlijks gemaakt werden voor 't uitzenden van 't volk, al niet wilde behartigen, de menschelijkheid moest meer uitwerking op de harten maken, zoude men met reede veronderstellen.

De ondervinding leerd, dat de zieken in de frisse lugt aan boord op 't hospitaalschip beeter en spoediger geneezen; dat helpt niet, de binnen Regenten van de hospitaalen zijn dikwils favoritten van de Gouverneur, en die moeten geld winnen, daarom moeten de arme mattroosen daar na toe getransporteerd worden, niet zelden ten kosten van hun leeven. Waarom maakt men niet, in plaats van één, twee a drie oude scheepen tot hospitaalen? Men zoude die, om nog meer te werken tot behoudenis van de menschen, wat van de Bataviasche reede kunnen laaten verwijderen; de frissche lugt zoude zeekerlijk daar al weeder veel meedewerken tot spoedige geneesing; zelfs zoude men in de goede mousson een van die scheepen met reconvalescenten, die de reede van Batavia omringen, kunnen late gaan leggen: daar konde de zieke, dagelijks aan de wal gaande, ook van de landlugt jouisseeren; men zoude een dier eylanden ook denkelijk met veel nut wel kunnen gebruyken om een hospitaal te bouwen, zoo als werkelijk op 't eyland Purmerende een lazeret en op Onrust een hospitaal staat; dog dit laatste is op de laagste punt van 't eyland gebouwd en legd dus in een soort van mouras, dat het ongezond maakt; dan mijns bedunkens moet men zoo min als mogelijk is, gebouwen van consideratie op de eylanden aanleggen, om dat men altoos

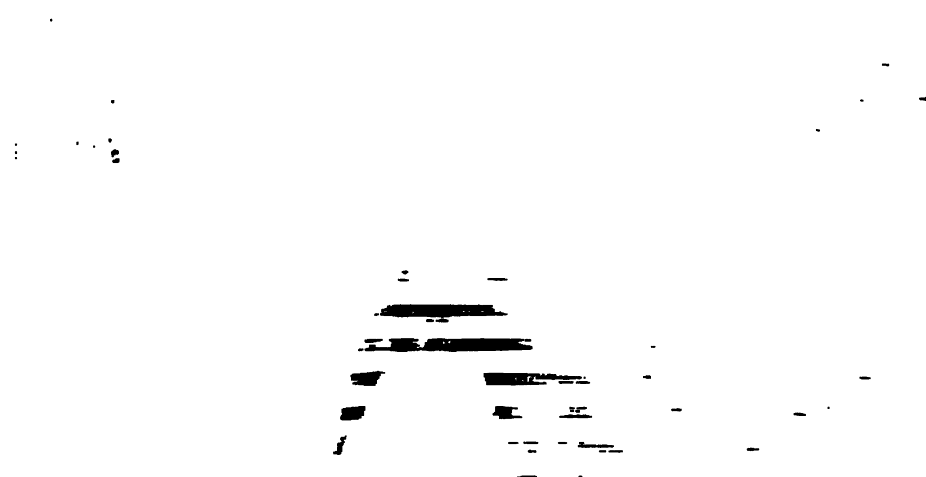
gevaar loopt, dat die in tijd van oorlog vernield worden. Onse oorlogscheepen dienen op de reede van Batavia altoos te insteeren, dat hun zieken op 't hospitaalschip getransporteerd worden; van 't esquader zijn die in 't buytenhospitaal geweest, dan zij dankte God, dat zij weederom na de scheepen toe kwaamen.

Om de subalterne Officieren en gemeen van onse scheepen, zoo veel als mogelijk is, in hun matige inkomst te gemoed te koomen, in een land alwaar de meeste dinge aanmerkelijk duurder zijn als in Europa, zoude een conventie dienen gemaakt te worden, dat aan hun uit Comp. magazijnen voor het inkoopskosten, laaken en wat zij verder noodig hebben, om elk na zijn stand gekleed te gaan, wierd verstrekt: dit zoude hun veel soulageeren, zonder dat het de Comp. tot veel nadeel strekt.

Batavia in 't generaal beschout, is een plaats alwaar buyten twijffel groote en gevaarlijke gebreeken heersen; maar met dit alle is 't egter, mijns bedunkens, van 't uyterste belang voor de algemeene behoudenis, niet alleen om dat alles aldaar voor de generaale huyshouding op een vaste voet is ingerigt, en zulks na geen ander oord kan overgebragt worden als met groote kosten, als ook om dat van de kragt en extensie van Batavia de geheele veyligheid van Java, de koornschuur der maatschappij, beneevens de peeper- en tinhandel van Bantham en Palambang dependeert, en wel voornamentlijk om dat geen plaats beeter geleegen is tot dekking van de Oost. Om alle deeze en meer andere reeden, die mij als een zee-officier niet zoo terstond zijn in het oog geloopen, moet men de stad maintineeren, en als booven gezegt, door een toereykende land- en zeemagt voor alle gevaaren bewaaren.

De reeden, in den beginne van deeze memorie aangehaald, om Mallakka als een van de voornaamste posten van verweering te houden, zijn bestaanbaar genoeg, denk ik; evenwel kan ik niet voorbij mijne gedagten verder daar-

omtrent over het een en ander needer te stellen, wijl het mijn te veel bewust is, dat de gedagten omtrent 't nut van 't al of niet behouden dier bezetting zeer verschillende zijn. Zij die beweeren dat de Comp. dat etablissement meer kost als het waarlijk aan inkomsten opleevert, hebbe, geloof ik, gelijk: want het wijnige tin, oliphanstanden en goud, dat daar van daan komt, zal denkelijk de kosten niet vergoeden, die wel genoodzaakt is voor 't onderhouhouden der ampte, militaire en het generaale huyshouding daar te maken; dan op dienzelfde voet voort te wille beweeren, dat het niet ten nadeele zoude strekken van de handel en bestaan der maatschappij om die oppervlakkig beschoude lastpost te missen, daar ben ik het gansch niet meede eens. Ongereekend de gelukkige positie waarin Malakka in de Straad van die naam legt, om ten tijde van oorlog onze redoetabelste vijand, de Engelschen, in die gewesten afbreuk te doen, door het belemmeren van hunne vaard op China en de communicatie met de Oost van Indien, vrees ik dat de tinhandel in 't bijzonder, en de verdere handel in het generaal met het verlies van de bezitting merkelijk nadeel zoude lijden. De Maleytse kust en de Archipel leggende teegen de Zuyd-O. kant van die kust, wordende aan de N.O. en Oostkant door de Chinese zee (bij onze zeelieden alzoo genoemd) besproeyd, zijnde 't eyland Bintang, alwaar het door de onze veroverd Riouw op legt, een der principaalste eylanden van dien Archipel. Dit Riouw is vooral zeedert dat de Bouganeezen zig daar hebben beginnen te vestigen, een groot smokkelnest geweest, tot merkelijk nadeel van den handel der Comp. De nabijheid van het eyland Banka (leggende aan de Noord O. kant van de Straat van die naam, zijnde de ordinaire vaarweg van de uit Europa koomende en na China gaande scheepen), alwaar de koning van Palambang (hier heeft de Comp. een resident, zijnde op de Oostkust of aan de binne kand van 't eyland Sumatra) al zijn tin, die de Comp.

lijden van een anderen Mogentheid en vooral als de Engelsche meester waaren op de Mallijtsche kust; daar en booven zoude de Bougineezen daar overal dan schuylplaatsen kunnen vinden en door die natie onder de hand opgestookt en van krijgsamonutie voorzien, met hunne oorlogsvaartuygen onse klijne scheepsvaard, die den handel over en weer van de Sumatrasche kust en langs het eyland Java drijven, niet weynig benadeelen en ontrusten. Ook liepen zelfs de comptoire op Java gevaar om gestroopt en afgeloopen te worden door een enterprenant volk, dat niets manqueerd als discipline en een wijnig beleid; de bravoure van die natie is zoo groot, dat zij alderverwoeds aanvallen en verweeren zonder het leeven te willen behouden, wanneer zij verliesen en gevangen genoomen worden, nog het te willen schenken aan die geenen die het ongeluk in haar handen brengt. Thans hebben de overwinninge van ons esquader de zaaken in die streeken een gansch ander aanzien doen krijge. De Bougineesen zijn gedeeltelijk vernield en gansch en al verzaagd, de Hollandsche vlag is op Riouw en Salangoor geplant, men kan daar om, wil men slegts, gemakkelijk de smokkelhandel beletten. Dan 't is te vreezen, indien de Comp. dat moet doen, wijl men alzoo min op de Residenten van de plaatse als op de gezaghebbende Commandanten der kruyers staat kan maaken: niet zelden zijn dat zelfs die geen die de Comp. waaren verkoopen en voor geld alles door de vingers zien. Een paar ligte oorlogsfregatten zoude derhalven in dit vaarwater van veel nut kunnen zijn, om teffens Comp. vaartuygen teegen de rooverijen der Bougineezen te beveyligen, en toe te zien dat die zig niet weederom hier of daar vestigen, maar altoos vlugtende gehouden worden.

De Comp. kan al die waaren, die de Engelsche op de Malijtsche kust aanbragten, onder anderen de anfioen, daar zoo onnoemlijk op gewonnen word en voor de Ma-

de 10 a 11 voeten, hetgeen altoos een groot voorregt is bij den aanleg van dergelijke soort van werken.

Om particulieren omstandigheeden, betrekking hebbende tot de militaire stand en de staat der defencie, waarin 't eyland Cijlon zig thans bevind, te kunnen melden, is door dat ik er niet geweest ben, mij onmogelijk te berigten. Die mij daarvan deskundigen hebben gegeeven, doen mij daarvan ook geen groote gedagten van make; ook toond het bemagtigen van Trinconomale door de Engelse in den laatsten oorlog niet aan, dat de militaire zaaken daar in de beste order zijn. De baay van die naam verdiend te veel opmerking om met stilzwijgen voorbij te gaan; 't is een van de schoonste der wereld en mag met regt (gelijk de Engelsche die ook dikwils noemen) een haave genoemd werden: ten minsten is er in geheel Indien geen beeter bekend; de geleegentheid tot kieling en vertimmering is er exellent, en er is in de differente bogten binnen in de Baay wel ruymte voor 500 scheepen; men ligt in alle saisoenen en tijde van 't jaar vijlig en gerust, een voorregt dat geen der andere baaijen of rheeden, zoo op het eyland Cijlon als op de gansche kust van Cormandel en Mallabaar, except Bombaay, heeft. Dit articul maakt onder anderen het bezetten van die baay van oneyndige waarde; men moge daarom vaststellen, dat, verliesen wij dezelve nog eens, het weedergeven dificiel zal in zijn werk gaan: de Engelse en France voelen al te wel het gewigt daarvan om ze te behouden, wanneer het fortuyn van den oorlog het hun eens weeder in handen leevert. Het is zelfs onbegrijppelijk, hoe men er in deezen laatsten oorlog zoo ligt is afgestapt: wij moeten dat ook enkel aan de differente omstandigheeden toeschrijven, die altemaal te zaamen liepen ten onzen voordeel. De Engelsche koomen dikwils in tijd van vreeden met een aanzienlijk getal scheepen in deeze baay van Madras en andere plaatsen op de cust van Cormandel, als het daar kwaade mouson is, om

zig van water en brandhoud te voorzien en het goede weeder aftewagten. De Franse moeten in de slegte tijd van 't jaar ook al hun toevlugt in deeze plaats zoeken; eevenwel heeft dezelve, bij al de voordeelen, een heel groot nadeel, hetgeen egter te hoopen is dat door den tijd, als alles eens weeder op een vaste en gereegelde voet ingerigt zijnde, zig beeteren zal: men preetendeert namelijk dat het er niet al te gezond is, hoewel men anders, op het geheele eyland van geen ziekte weet. De Engelse en France hebben er in den laatsten oorlog veel volk verlooren; er is een zoort van krampziekte bekend, die men 't meest bespeurt wanneer de wind van de wal waijd, welke veel menschen wegsleept; op de Engelsche vloot is veel volk aan die ziekte gestorven. Met een Engelse Collonel, die geduurende den oorlog aan boord van een der scheepen zijnder natie, in meer gem̄. baaij een geruyme tijd had doorgebragt, in gesprek zijnde, verhaalde mij die onder anderen, met betrekking tot de ziekten, dat de Oppermeesters van hunne scheepen, in den beginne zeer in de verleegentheid waaren wat middelen men aan zoude wenden ter voorkooming en geneesing van de kwaal, eyndelijk uit hadde gevonden, dat het beste middel was om door vrijving of warme baden te tragten den lijder aan het transpireeren te brengen; dat diegeen daar dat meede gelukte, meesten tijd behouden waaren; dog de anderen, niet aan het zweeten kunnende koomen, waaren meestal in drie of vier daagen het slagoffer van deeze verderffelijke ziekten. Ongelukkig trof dat lot verscheyde van hun beste, jongste en sterkste kaerels, als schijnende dat de sterkste menschen het meeste gevaar loopen. Dit middel kan voor scheepen, die hier in 't vervolg mogte koomen, tot narigt strekken. Ons fregat, de Waakzaamheid, welke daar een geruyme tijd heeft geleegen, heeft er ook zieken gekreegen, dog dat was roode loop. Men kan er niet veel verversing krijgen. Ook is met het neemen en hernemen

meest alles wat tot gemak en dienst der scheepen strekte, vernield; dan deze twee laatste art. kunnen geholpen en verbeeterd worden, en in het generaal komt mij voor, dat alle consideratien, die ten nadeele van deeze plaats kunnen gemaakt worden, van te wijnig gewigt zijn, in comparatie van de voordeelen, om ons een ogenblik in bedenking te doen staan van niet alles, en wel met de meeste spoed, in 't werk te stellen, zoo wel met het aanleggen van batterijen, het natoezenden van troupes als andersints wat mogelijk is, ten eynde die plaats en baay in staat te stellen om een vijandelijke aanval af te weeren, hetgeen, wanneer men 't plan beschouwt, niet heel moeijelijk schijnt. Men zal des sjaars in de mogelijkheid weezen dit alles met juystheid te beoordeelen, door een suberbere plan door een Frans Officier gemaakt, hetgeen ik geloof dat door de Gouverneur Valk zal overgezonden werden. De gevolgen, die het weeder verliezen van Trinconomale na zig zoude sleepen, iets daar men altoos agt op diend te slaan, aangezien de momenteele verliezen dikwils niet te compareeren zijn met de nadeelen, uit het verlies ontstaan, die men vervolgens lijd, al verder beschouwende, zal men door de tijd als alderdoodelijkst voor 't bestaan en handel der Maatschappij in de West van Indien kan weezen [1]): want gewisselijk zouw men ons, door zig hier te nestelen, eyndelijk, in overweeging neemende onsen zwakken toestand, dwingen het geheele eyland te ruymen, en wij verlooren dan niet alleen een der rijkste takken (de caneel) van den handel, maar alle onze bezittinge op de vaste kust van Asia, zoo wel op de Cormandelse als Mallabaarsche (misschien bood Cochien nog wat resistentie, wijl men pretenteert dat dit nog al een sterke vesting is; dan, ontbloot van alle onderstand en toevoer, zoude dit eyndelijk ook tot overgaaf gedwongen worden) zoude successivelijk de

1) De zin loopt niet goed af, doch de bedoeling is duidelijk genoeg.

bezitters van Cijlon in handen vallen; de West van Indien was dan voor ons verlooren, dewijl den handel op Bengalen en Suratten van zelfs zoude te niet loopen. Colombo, de hooftplaats van Cijlon, is sterk en zoude zig lang kunnen diffendeeren, waaren de werken niet vervallen en was men van een behoorlijk getal troupen voorzien. Puntegale wil, zoo als men mij berigt heeft, niet veel zeggen, daar zoude vrij wat dienen aangeleyt te werden. Dit zijn de twee voornaamste plaatsen, beneevens Jaffanapatnam; dan dit geen zeeplaats zijnde, als kunnende nauwslijks klijne inlandsche vaartuygen te waater koomen, heb ik daar niet van gesprooken.

Deeze voorgaande bijgebragte reeden hebben mij Cijlon ook als een der voornaamste posten van verweering doen opgeeven. Wij hadden op het fregat 8 Cyloneese aan boord, die de Capt. Willink had aangenoomen. Deeze voldeede mij wel, zij waaren ijverig en leerzaam en verdiende dat men, wanneer zij in Holland koomen, zorg voor haar draagd, met te maken dat zij in Amsterdam niet in slegte handen vallen, en weederom op de beste wijze, met een oorlogschip bij preferentie, anders met een Oost-Indiesch na haar land werden gezonden, opdat zij, daar gekoomen zijnde en een goed getuygenis van de manier waar op men hun behandelt, geevende, het strekke tot verder aanmoediging van die natie, om zig op het zeeweezen toe te leggen.

De bewijzen, die deezen oorlog heeft opgeleevert van het groot voordeel, die de bezitters van de Caap de Goede Hoop op de andere handeldrijvende natien in de Indien hebben, zoo wel met betrekking tot den handel als tot alle krijgsverrigtingen in dat weerelddeel, zijn te duydelijk en te wel bekend, om niet alles in 't werk te stellen wat mogelijk is ter behoudenis van die onwaardeerbaare Colonie en die als een van de voornaamste posten van verweering te beschouwen (had Johnstone het gelukt ons die bezitting te ontweldigen, gewisselijk hadden wij schie-

lijk, tot ons uiterste nadeel, ondervonden, wat gebruyk er die active natie van zoude maaken en wij er in veele opzigten van hadden moeten maken). Immers hebben verscheyde der Engelsche oorlog- en andere O.-I. scheepen in den laatsten oorlog jammerlijke getuygenisse gedraagen, die men zig voor kan stellen, grootendeels, zoo niet enkeld, veroorsaakt doordat men een van de beste ververssing-plaatsen der wereld (deeze naam verdiend dezelve met regt, zoo wel om desselfs situatie, aangaande de legging, als om den overvloed van alle soort van leevensmiddelen, die men er vind) voorbij moet zeylen, zonder die aan te mogen doen. Zij waaren door dat gemis ten aldersterksten blootgesteld aan die verderflijkste ziekte, die lange zeerijzen, zonder dat men zig van behoorlijke ververssing kan voorsien, altoos na zig sleept: wie kan bepaalen, hoeveel van hun volk dat het leeven gekost heeft. Wat heeft een bevelhebber, die met een vloot scheepen, wier equipage na de frisse Caapse lugt ingeademt en de ververssing daar genooten te hebben, vol van gezondheid en kragten, verder de Indische zee in zeyldt, geen voordeelen in alle zijn onderneemingen te wagten, in teegenoverstelling van een vloot, die genoodzaakt is die uithoek voorbij te zeylen, zig gelukkig mogte reekenen zoo hij met twee-derde van zijn equipage gezond in een der Indische havens arriveert (Ik sla het, [ik] geloof niet te groot aan, zoo ik zeg met ⅔ van zijn equipage, door malkanderen gereekent, indien het een aanmerkelijk transport was, tot het doen eener expeditie teegen een plaats als anderzints, in 't leeven in een der Indische havens arriveerd: ten minsten zou het gans geen vreemde zaak weezen om een derde van zijn volk te verliezen). En men kan dan nog in geen comparatie brengen de kragten om fatigens, die den oorlog altoos na zig sleept, uit te staan, die deeze door de lange rijs verzwakte menschen hebben, in teegenoverstelling van de anderen. De bewijzen zijn te duidelijk, herhaal ik, en maaken 't on-

nodig om daar iets meer van te zeggen: ook schijnt men in 't generaal van dat gevoelen te weezen. Het natoezenden van een der beste Officieren van onze armé, als Gouverneur, zal zeekerlijk door den tijd van gewenst effect weezen, niet alleenig voor het maintineeren der goede order, hetgeen onder anderen zeer noodzaakelijk was; maar, daar en booven, zal men zig gerust kunnen stellen, als men ten minsten die man in de mogelijkheid steld omtrent de diffensie, die mij toeschijnd lang niet gemaklijk te weezen. Aangezien de differente landingplaatsen, die er voor den vijand in de Tafelbaay zijn, en in de gesteldheid daar zig thans de Caap in bevind, is het zeekerlijk niet alleenig omdat op verre na alles nog niet aangelegt en voltoijd is dat diende aangelegt te weezen, maar ook uyt gebrek aan troupes, dewijl het regiment Zwitsers dat er legt, geen reeden geeft om veel op te vertrouwen, en officier en soldaat is te onvreeden met hun staat en verlangd misschien niet anders als verandering (aleven eens is het op Cijlon met het regiment Luxemburg gesteld). Van ons is er maar 400 man, dan die zijn, dat moet ik betuygen, in de beste order die men zig voor kan stellen, en worden gecommandeert door een Chef, Gordon, die alles aan zig schijnt te hebben wat een millitair nuttig en respectabel maakt. In de gesteldheid alwaar de Caap thans in is, herhaal ik, zoude die zeekerlijk aan een moedige en sterke aanval niet lang kunnen resisteeren, en het is zeer te dugten dat men, weederom in oorlog raakende en er iets ondernomen word teegen die plaats, men zulks met geen geringe magt werkstellig zal maken. Men diende derhalven in tijds daar teegen te voorzien; de plans van defensie en van de nog nodige aanleg in Holland zijnde en door deskundige te zaam gesteld, kunnen ter regtsnoer strekken wat er dient gedaan te worden. De nieuwe batterij die men bezig is met aan te leggen, komt mij voor een redoutabel werk te weezen en is in staat,

eens vervaardigt zijnde (dat misschien nog wel anderhalf jaar zal aanloopen, veel verwoesting aan te regten in de Baaij op de vijandelijke scheepen.

Denkelijk zal de vijand, die deeze plaats zoekt in te neemen, zig eerst meester maaken van het Robben eyland, (hier houd de Comp. een post en is eyndelijk een verblijfplaats der banditen; dan het is er extraordinair gezond; de Engelse zieken, die er in het jaar 1784 ontscheept zijn, van de oorlogscheepen die in de Indien geduurende den oorlog gedient hadden, zijn meest altemaal, in hoe een jammerlijke staat zij ook waaren, hersteld, en is ook nog al vrij wat verversing te krijgen; men moge daarom wel sorg dragen van dit alles te vernielen ten tijde van oorlog, wijl onmogelijk is om het diffendeeren, en zulks niet nodig is, als moetende van zelfs weeder in handen vallen) circa drie uuren van de Caap geleegen. Hij kan daar zijn zieken ontscheepen, alles tot de landing gereed maaken, het garnisoen door loose alarme alle nagten ontrusten en eyndelijk een goede tijd en geleegentheid waarneemen om de landing te doen, en het niet mogelijk zijnde om te kunnen bepaalen waar hij het zoeken zal, dient men een aanmerkelijk getal troupen te hebben om ten minsten op zommige der voornaamste plaatzen teevens met vrugt den vijand teegen te kunnen gaan. Met de teegenswoordige magt zou het zeekerlijk, mijns bedunkens, schielijk gedecideert weezen ten voordeelen onzer vijanden, zoo die in deezer voegen te werk gingen. Men moet niet alleenig zorgen dat het nodige getal troupen voor de defensie van die plaats zelve daar was, maar daarenbooven is er geen plaats beeter geschikt om recruten aan te konnen kweeken ter verzending voor onze bezittingen in de Indien, zoo als ook om die in tijd van nood bij te kunnen springen en te helpen; immers was dat veel expediter als of die hulp uit Europa moet koomen, en de soldaten nergens beeterkoop te onderhouden, door de overvloed van leevens middelen, als hier.

Het ongemak dat de Caap heeft, wijl er geen aanstal tot vertimmering en kielen der scheepen gemaakt is, zouw geloof ik de Saldanabaay (bekend door het vernielen en neemen van sommige onser O.-I. scheepen in den laatsten oorlog door den Commandeur Johnstone) kunnen verhelpen; het is mij onmogelijk geweest die te gaan bezigtigen; de Princes Louisa heeft er gekield. In de andere twee baaijen die in aanmerking koomen, namentlijk de Baaij Tals en de Houtbaaij, ben ik geweest; de eerste, die men nooijt anders als in kwaade mousson gebruykt, wijl de scheepen 't dan in de Tafelbaaij niet houden kunnen, is een superbre ruyme groote Baaij, daar men in wintertijd met het slegte weeder veylig legt; dan de situatie derzelve is zoo, dat het mij niet wel mogelijk schijnt om de scheepen, in dezelve leggende, te dekken teegens de vijand: men zoude moeten dulden dat de scheepen van daar weg sleepten zonder het te kunnen beletten, als er geen aanmerkelijke magt van oorlogscheepen was, die de Baaij kan bevijligen; dit is, geloof ik, nooijt te veranderen; alleenig is het mogelijk te beletten, dat men niet geexponeerd is, dat zulks met een gering getal scheepen ons niet overkomt; hetgeen er thans aangelegt is, is niet in staat om een schip van linie te weezen.

De Houtbaaij komt mij beeter voor, hoewel men daar tot nu toe nog wijnig gebruyk van gemaakt heeft, ten tijde van oorlog. Den ingang of mond van die Baaij is smal. Men zou daardoor het inloopen van den vijand lang kunnen betwisten, waaren er maar ter behoorlijke plaatze goede batterijen op de wal gelegd; men zal er denkelijk wel twaalf scheepen, en misschien meer, konnen bergen, die daarin allen tijden van 't jaar veylig leggen. Het was mij niet mogelijk die op te kunnen neemen en een plan van te maaken, door dat er geen klijne vaartuygen waaren. Vooral diende men te zorgen dat er op de Caap equipasiegoederen waaren aan het land voor de oorlogscheepen,

dewijl ik geloof dat door de Comp. geleevert werden, daar heel duur zijn. De Caap is een plaats, die meest door alle vreemde natien, en die de Indische zee ingaan, en die na Europa vaaren, bezogt word: dus maakt dat natuurlijk een groot debiet in alle goederen, die men voor de scheepen nodig heeft. De equipasiem^r vind daar zijn reekening bij, en die zijn pakhuyzen zijn altijd voorzien, al heeft de Comp. niets meer in de haaren. Wanneer men in 't algemeen met aandagt de superbre bezitting beschouwt, die wij in de Indien hebben, is 't te bejammeren, dat er zoo slecht de handen aan gehouden word; hoe ver zijn wij niet superieur aan alle andere natien, die in dat werelddeel handel drijven en vastigheeden hebben. De Engelsche, enkel bezitting hebbende op de vaste kust, zijn immers in comparatie van ons niets; de andere natien wil ik niet eens noemen.

Hoe veele en gewigtige reeden hebben wij niet, om eyndelijk met een werk te beginnen, daar lang al om had moeten gedagt worden en reeds voltooyd moest weezen. Buyten tussenkomst der France was het na alle waarschijnlijkheid reeds te laat en alles voor ons verlooren; de intrest; welke die natie in onse welvaart in de Indien moet stellen, dewijl hun bestaan daar direct van afhangd, heeft gelukkig ter onzer behoudenis gewerkt. Hoe dubbeld gelukkig is den oorlog niet voor ons afgeloopen; in den staat daar alles in was, aangaande de defencie (hetgeen nog wijnig beeter is), hadden agt scheepen van linie zig meester gemaakt van alle onze bezittinge, de Republick de rijkste tak van commersie ontweldigt en ons overlaaden met schaamte en schande in de oogen van de geheele werelt. Immers is het onverantwoordelijk, dat men wingewesten, die zoo veel bloed gekost hebben om er bezitters van te worden, en naderhand zulke onnoemlijke schatten in het vaderland hebben aangebragt, zoo weerloos te laaten leggen. Wij hebben niet verlooren in comparatie van hetgeen

wij hadden kunnen verliezen. Het bemagtigen van Negapatnam daar verliest de Comp. niet veel bij: de commersie kan buyten dat even goed op de kust van Cormandel gedreeven worden; de vrije vaart, die de Engelsche bedongen hebben door de Molukes, komt mijn voor dat van meer en nadeelige gevolgen zal weezen, zoo men niet zorgt dat in dat vaarwater altoos scheepen zijn die de smokkelhandel beletten: want nergens anders is dit voorregt bedongen, dewijl zij daar nooijt behoeven te passeeren op de togten na de Indien: dat is maar een idel voorwensel, alleen daartoe strekkende om ons gaandeweg den uitsluytende speceryhandel te ontweldigen, hetgeen ook gebeuren zal, zoo men er niet teegen waakt, met te beletten dat zij nergens inloopen en zoo min als mogelijk is met den inlander gemeenschap hebben, en meer anderen nodige precautien zijn er zekerlijk te noemen, die ik niet bepaalen kan. Laat men derhalven, wijl het nog tijd is, een begin maken. Kan de Comp. het niet doen, is het dan niet mogelijk dat den Staat de diffencie op zig neemt? Dat zouw ook in alle opzigte beeter weezen, dewijl de wapenen van de Comp., weleer zoo gedugt, teegenwoordig wijnig meer imposeeren; den inlander zelfs schijnt er zig niet veel meer aan te stooren; de onlangs geeyndigde historie met Mallakka kan onder andere daar van ten bewijze strekken. De belangens van die aanzienlijke Maatschappij zijn immers onafschijdbaar verknogt met die der geheele Republicq; zal den ondergang van het eene 't wisse verderf van 't andere niet na zig sleepen. Het is onmogelijk, het kan niet blijven in den staat daar het thans in is, zoo een nieuwe oorlog den geeyndigde schielijk volgt, is alles voor ons verlooren. De alliantie met Vrankrijk zoude ons misschien eenigermaten behouden; dan ongelukkig het land dat zig enkel op alliantie en magt van vreemde vertrouwt. De droevige ondervinding heeft ons voornamenlijk dat te dikwils geleerd, en wie

verzeekert ons dat wij in een eeuwigduurende vreede en vriendschap met die Kroon zullen leeven? Zal die inteegendeel, ziende dat alles door ons verwaarloost word, eyndelijk niet met ons broulleeren en zijn best doen van ons afbreuk te doen, op dat het niet alles in de handen van die onverzoenlijke vijanden, de Engelse, vallen, en kan die laatste natie ooijt beeter equivalent vinden voor het verlies van America?

Zoo er booven dit alles iets is, dat ons weederom gevreest kan maken bij onse nabuuren, is er zeeker geen beeter middel als ons in de Indien, zoo ver onse vermogens toelaten, redoutabel te maken. Geen van de twee natien, die buyten ons in dit gewest in aanmerking koomen, kunnen den oorlog met effect, buyten ons meedehelpen en nodige onderstand, op den duur voortzetten. De France zoude in den laatsten oorlog, buyten ons onderstand en toevlugt in onse havens, een slegt figuur gemaakt hebben, en de Engelse waaren door dat te missen gedeeltelijk in den jammerlijksten toestand geraakt. Als den oorlog nog een jaar geduurt had, was hun lot aller verschriklijkst geworden; de honger zouw misschien diegeenen weg gesleept hebben, die door ziekte en andere ongemakken nog over waaren gebleeven, volgens hun eygen getuygenis. Door ons in staat te stellen kunnen wij die natie hunnen handel (wijl zij het dog zijn daar wij het meeste nadeel van te wagten hebben, volgens de teegenwoordige verbintenis der Republicq, en ook omdat zij na ons de magtigste in de Indien zijn), ten tijden van oorlog, zeer veel nadeel toebrengen, zoo niet geheel stremmen, aangezien onze differente possessien, die genoegzaam alle in hun vaarweg leggen. De Engelse verliezen in de Oost-Indien, meer als ergens, aan onze alliantie; de Franse, die hun thans zeer veel nadeel en afbreuk kunnen toebrengen, waaren van te vooren niets in die gewesten.

Het is deeze memorie, die ik ingevolge mijn instruktie, de eer heb UHEd.Gestr. aan te bieden; voldoet dezelve niet ten volle, dan hoop ik dat UHEd.Gestr. zulks aan zijn waare oorzaak toe zal schrijven. Mijne pogingė om van alles onderrigt te worden zijn onophoudelijk geweest. UHEd.Gestr. kan zig daarvan ten volle verzeekert houden; de lust die mijn bezield, èn om mijn vaderland, èn UHEd.Gestr., aan wien ik zoo veel verpligt ben, te dienen, heeft mijn niets onbezogt gelaaten. Mogt den grooten invloed die UEd.Gestr. in de Republicq heeft en desselfs bekende ijver voor het welweezen van het lieve vaderland zoo veel uitwerken, dat men eyndelijk daar toe kwam, om deeze rijke wingewesten teegen het drijgende gevaar te behoeden, dat zoude zeekerlijk een groot en allernuttigst werk ter behoudenis van 's lands welweezen verrigt weezen.

Ik heb de eer mij met verschuldige eerbied en gedistingueeerde hoogachting te noemen,

UHEd.Gestr. ond. gehoorsaame dienaar,
(was geteek.) C. A. Ver-Huell.

BIJLAAG N°. 1.

De Hollandsche prijzen van de romp van een schip van 136 voet.

Arbeydsloonen van de timmerl.	*f*	15000
Dito van houtzaagers	„	897
Dito van de smit	„	5700
Timmerhout van de romp	„	29000
Pik, teer, 't werk	„	500
Grof ijzer 56000 ℔	„	5600
Spijkers 38000 ℔	„	4864
Kooper 1100 ℔	„	770
Lood 3000 ℔	„	750
	f	63081

Prijs van een schip van die zelfde charter op Java.

Arbeydsloonen van de timmerl.	*f* 14160
Dito smid en smidskoolen	„ 5520
Pik, teer, olie en glas	„ 883
Timmerhout voor de romp	„ 9840
	f 30403

Al wat ijzerwerk is, zoo wel als het lood en kooper, is op de prijs geen staat te maaken, wijl dat dikwils tot twee capittaal kan scheelen, en dit hangt enkel af of er merkelijk toevoer is of niet; een pond spijkers koste de Comp. in het jaar 1784 twee st^r 8 penn. en als men het als particulier van dezelve krijgt, moest men 3 st^r 8 pen. daar voor geeven, en voor het ongewerkte ijzer het pond 2 st^r 10 penn. Men ziet dat de prijzen van het hout merkelijk scheeld, evenwel geloof ik dat het timmeren van scheepen dog op den duur al zoo veel zoude koomen te staan als in Europa; dog het cajatenhout is duurzaamer.

Bijlaag N°. 2.

In den beginnen getuygen geweest zijnde van de wijnige dienst, die men op de Comp. scheepen van de Javaansche matroosen had, ben ik van gedagte geweest, dat het beeter was zig van Chineesen te bedienen; dan in staat gesteld zijnde de volgende reflectie gedeeltelijk uit eygen ondervinding in het vervolg te maaken, hebben mijn van gevoelen doen veranderen. Ik heb noodzakelijk gedagt die reflectien in deeze bijlaage te laate volgen.

De Javaanen, die de Comp. meest op haar scheepen plaatst, is uitschot van volk, dat genoegzaam als van de straat word opgeraapt en niet zelden onnosele uitgehongerde schepsels zijn; dan zoo men volk nodig had, was het beste om die zelve aan te werven, zoo als onder particulieren gebruykelijk is. Java of Samarang is de beste plaats

der aanwerving, dog ik geloof men overal volk genoeg zoude krijgen; men neemd de gemeene aan voor 4 Rd. smaands, en de herabato of mandoor (hetwelk eyndelijk de opziender of bootsman is: ordinair heeft er bij ider ploeg, bestaande uit 25 of 30 man, een) wind 6 Rd.; aan boord koomende maakt men nog een mandoor uit een van de gemeenen; dan die wind daarvoor niets meer. Deeze maandgelden verschillen niet alleen heel veel met die der Chineesen, dewelke, zoo als ik reeds gezegt heb, 10 Rd. winnen; maar in de randsoenen is ook een merkelijk verschil, zoo als uit de randzoenlijst blijkt, dat de Javaanen veel beeterkoop te onderhouden zijn.

Die men op deeze wijze in dienst krijgt, zijn flukse, willige karels, die zig èn tot de militaire èn scheepsdienst, in allen deelen als Europiaanen laaten gebruyken; dan men diend in agt te neemen, dat de Javaanen, een aangeboore eerbied voor hunne gebieders hebbende, zagt willen gehandelt weezen: behandelt men hun al te straf dan worden zij vreesagtig en klijnmoedig en daardoor onnut om iets goeds te leeren. Zij maaken zelden misbruyk van goedheid; de Chineesen daarenteegen zijn van een vrijpostigen aard en willen daar aanstonds na toe om zig voorregten booven 't andere volk aan te matigen, daar men wel op verdagt moet weezen. Men diend hun echter met zagtheid te tracteeren, om er de meeste dienst van te hebben, die evenwel niet verder gaat als de sjouwersdienst op de dekken, om te helpe heyzen en haalen, in de ruymen te werken en bij het canon geplaatst te worden; het na booven gaan blijven zij stijfhoofdig wijgeren. Men heeft een exempel, dat er zig een enkelde over heeft laten haalen om meede na booven te gaan, daar hij een ducaat meer des smaands voor zoude genieten; dog de andere Chineesen, die aan boord waaren, dwongen hem om weederom van die conditie af te zien, met te drijgen van hem den hals te zullen breeken, vraagende of zij nog niet

genoeg deede en zig zelve nog meer werk op den hals moesten halen, dat er volgens een wat[1]) zoude worden; beeter was het volgens hun gedagten, diegeene uit de weereld te helpen, die deeze nieuwe last op hun laden wilde.

Bijde die natien, daar hier van gesprooken word, zijn niet gaarne scheldwoorden toegevoegd, hetgeen hun onberesoneert kwaadaardig doet worden; dan zij zien gaarne dat een van hun, kwaad doende, gestraft word, egter door hun eygen opzienders en niet door Europiaanen. Er is dan geen kwaad van de misdadiger te vreezen; dog men diend hem zijn gedaane misdaad even voor de straffing wat duydelijk voor te houden, als zijnde zulks hun lands gebruyk. Het is zelfs noodzaakelijk, dat men de eerste misdadiger willende straffen, de geheele ploeg voor de mast laat koomen, om in hun aller presentie de misdadiger zijn fout voor te houden: hier door leeren zij alle zig daar voor wagten, en belet teffens, dat vooral de Javaanen niet in een verkeert denkbeeld koomen van minder voorregten dan een Europiaan te genieten, waar voor zij, bij aanneeming, altoos vreesagtig zijn en misschien niet geheel zonder reeden. Niet zelden worden zij op de Comp. scheepen mishandelt, vooral door de dek-Officieren, en men moet daar de meenigvuldige ongelukken aan toe schrijven, die dit volk, eyndelijk te lang getergt, woedend wordende, begaat: meesten tijd hebben de Europiaanen zelfs de schuld, men wil vrijgeboore menschen als slaaven behandelen, en dit laat zig zoo gemakkelijk niet doen.

De Chineesen zijn, zoo als bekend is, uit den aard groote dobbelaars, hetwelk zij op de Comp. scheepen meede continueeren, daar zij op de rheede van Batavia als sjouwers op werken, zelfs in zoo verre dat zij, wanneer het hun voorkomt dat het werk met tien man kan verrigt

---

1) Wellicht moet in plaats van *volgens een wat* gelezen worden: *volgens hen van.*

worden, de overigen van de ploeg (bestaande ordinair gelijk de Javanen uit 25 man, waar onder twee mandooren en een kok zijn, die alle dezelfde gage winnen) na om laag loopen om te speelen: dit gaat op de rijse al meede zijn gang; dikwils versleeten zij op de scheepen, daar ik op geweest ben, heele nagten daarmeede. Ik heb altoos gedagt, dat hun dit wel af te leeren zoude weezen, dan, van 't volgende in 't vervolg onderregt zijnde, twijfel ik daaraan.

Ider ploeg heeft een boekhouder en onder de mandoor een schatkist, waar in eenig geld en speelkaarten, die aan den gemeenen man ten duursten werden verkogt en het geld tot dobbelen word uitgeleend, hetgeen alles extra word aangeteekend, waardoor het gemeen altoos in schulden is en niets van hunne gagie in handen krijgen. Zelfs wanneer dezulke onder hun die in groote schuld zijn, van een lange rijs op de Bataviasche rheede terugkoomen, zorgt men wel dat die niet aan de wal gaan; men versend hun aanstonds weeder met het eerste schip dat op een rijs gaat. Men kan dus nagaan, dat er bij de scheepsdienst wijnig voor hun te profiteeren is: het is enkel de mandoor en boekhouder die wat winnen, diė ook weederom gehouden zijn van alles goede reekenschap te doen aan hunne zoogenaamde oppermandoor, of imand die door de Capt. Chinees (dit is de opperregeerder van alle de Chineesen op Batavia en word door de Comp. daartoe aangesteld) met 2 of 3 ploegen is begunstigd geworden, dewelke daar een ruym bestaan uit vind en er op Batavia wel van leeft. Het geld, speelkaarten en kleeden meedegegeeven, hoord alle in eygendom aan den oppermandoor, moetende de scheepsmandoor, wil hij in gunst blijven, het volk daar meede onder schulden houden, hetgeen in deezer voegen geschied, wanneer zij met de phö (dit is een vierkant blokje, dat op de vier zijden met differente couleuren geschildert is: men zet hetzelve op een tafel neer met een stolpje daar over heen, om de couleuren, waar-

van de eene wint en de andere verliest, niet te onderscheyden; dan wort er geld bij gezet na goedvinden, aan wat voor zeyde men verkiest, dat men dubbeld weeder krijgt als men wind; evenwel is het zeldzaam: de phöhouder weet het altoos zoo te draaijen, dat die zijde daar het meeste geld teegen staat, voor hem is) speelen, dat nimmer wind en egter door hun niet gelaaten kan worden; dog zoo men nu en dan, om aan te moedigen, hun eens laat winnen, dan is de winder verpligt van de tien duyten een te betaalen aan de houders der phö. Even eens is het met kaard spel: wanneer zij uitscheyden met speelen, moet de winder 2½ stuyver van yder Rd. die hij gewonnen heeft, afgeeven aan de mandoor. Men ziet hier uit, dat het geld dog eyndelijk successivelijk weederom in cas moeten koomen. In de schatkist word onder anderen ook nog amphioen meede gegeeven, waar op zij, zoo wel als de Javaanen en Malleijers, zeer verzot zijn; wanneer die met taback vermengt is, werd dezelve gerookt en madek genoemt; dog geen tijd tot rooken hebbende, werd de enkelde amphioen, tot een klijn pilletje gemaakt en met een wijnig water ingenoomen, hetwelk men Hoentaai noemt: dit werkt langzaamer. De uitwerking van dit goed, in quantiteid genoomen, is dikwils aller verschriklijkst. Zij die mishandelt of getergt zijn, bedienen zig daar van om zig te wreeken, en eens bedwelmd zijnde, offeren zij alles aan hunne woede op. Evenwel is dit zeldzaam onder de Chineesen, schoon die nog grooter liefhebbers als de andere Oosterse natien van amphioen rooken zijn; met maaten genoomen, maakt zij de rooker voor eenige tijd slaperig en loom; zij die er continueel gebruyk van maaken, worden op den duur dof van geest, en meest onbekwaam om te werken.

Van al het gekogte en geleeverde word goed boekgehouden en de oppermandoor bij de terugkomst overgegeeven, om daar meede die arme menschen te overtuygen, dat zij genoegzaam niets te goed hebben, hetgeen men

altoos zoo wel van te vooren weet, dat men nooyt geen andere dan ongehuwde tot scheeplingen neemt, dewijl zij met geen mogelijkheid een vrouw aan de wal kunnen onderhouden. Vervolgens het schip van de reys teruggekoomen zijnde, werde de verdiende soldij p^{r} ordonnantie uit Comp. geldcas aan de Capt. Chinees, teegens 10 Rd. smaands, de man ten volle betaald, die dan 5 Rd. van ieder man, of de halve gage, voor zig neemt, zijnde dat hij op de rheede te Batavia hun de kost geeft, zoo als uit randzoenlijst te zien is; het overige, of de halve gage, ontfangt den oppermandoor, die daar dan meede na zijn meeste voordeel en welgevallen leeft. Men kan hier uit nagaan, hoe zeer de Chineezen een beroep moeten haaten waarin hij nog voordeel te wagten, nog vooruitzigt heeft. Deeze dan en de voorgaande reeden zijn het die mijn van gevoelen hebben (doen) veranderen. Daar bij komt nog al, dat enkeld Javaanen in dienst hebbende, men niet bang behoeft te weezen dat er amphioen (hetgeen altoos beeter is niet als al aan boord te hebben) binnen scheepsboord zal verkogt worden, dewijl hun mandooren niet vermogent genoeg zijn om te negotieeren, en de gemeene ook zelve hun soldij ontvangen; dan zoo er ook Chineesen aan boord zijn, koomen de Javaanen ook al bij die mandoor ter koop van amphioen ter markt. Men heeft ook zoo veel oneenigheeden onder het gemeen zelve niet te vreezen: de Chineesen zijn veel oploopender, driftiger teegen een Europiaan: er ontstaan daar door al dikwils moeijelijkheeden op de scheepen.

De Javaanen, daar ik hier van gesprooken heb, zijn zoo genoemde strand-Javaanen, woonende digt aan de zeekant, op Comp. territoir, en zijn dus min of meer aan Europiaanen gewend. Die verder landwaars in de bergen woonen zijn lang zoo zagt van aart niet.

BIJLAAG 3.

Randsoenen, die de equipage geniet op de rijzen in de Indien en repatrieerende.

Voor de cajuytgasten smaands (onder de 100 koppen reekent men 6 kajuytsgasten):

4½ ℔ zout spek	à 5 str	f 1— 2— 8
6 ℔ dº vlees	6—	„ 1—10—
50 ℔ rijst	circa 4 pen.	„ —12—10
10 ℔ catjang	circa 10	„ — 6— 6
3 ℔ suyker	1— 4	„ — 4— 8
3 ℔ tamarinden	—14	„ — 2—10
3 ℔ zout	— 1	„ — — 3
3 ℔ boter	8—	„ 1— 4—
6 kan France of Caapse wijn	8 de kan	„ 2— 8—
½ holl. azijn	6—	„ — 3—
4 mutsjes olijven olie	2— 1	„ — 8— 4
5 ℔ gedroogde vis of carwan	3—	„ —15—
	Per maand	f 8—17— 1

Een dek-Officier geniet smaands (men reekent er 10 onder de 100 koppen):

4½ ℔ zout spek	f 1— 2— 8
6 ℔ zout vlees	„ 1—10—
50 ℔ rijst	„ —12—10
10 ℔ catjan	„ — 6— 6
3 ℔ suyker	„ — 4— 8
3 ℔ tamarinden	„ — 2—10
3 ℔ zout	„ — 1— 3
13 mutsjes Caapwijn à 12 peñ	„ — 9—12
3 kannen arak	„ —11— 6
5 mutsjes inlandsche azijn à 8 peñ de kan	„ — — 4
4 „ olijf olie	„ — 8— 4
1 ℔ boter	„ — 8—
4 ℔ carwaat	„ —12—
Per maand	f 6— 8— 3

Een gemeen mattroos geniet hetzelfde randsoen als een dek-Officier, met dit onderscheyd dat hij maar krijgt:

3 ℔ sout speck	*f* —15—
4 ℔ d° vlees	„ 1— —
	f 1—15—

't Randsoen van spek en vlees van de onderofficieren

bedraagt te zaamen	*f* 2—12— 8
hiervan afgetrokken 't randsoen van de matroos	„ 1—15—
Minder	*f* —17— 8
Een dek-Officier heeft smaands	„ 6— 8— 3
De matroos dus per maand	*f* 5—10—11

Aan yder schip word voor de maand nog verstrekt:

16 ℔ kaarsen . . . à	st. p. 17—12— . . .	*f* 14— 4—
45 kannen lamp olie à	10— — . . .	„ 22—10—
½ ℔ catoen . . . à	5— — . . .	„ — 2— 8
		f 36—16— 8

Vervolgens krijgt yder schip, in het land vaarende, nog extra, de 100 man voor 6 maanden:

3 ℔ specerijen à 7 st^r.	*f* 1— 1—
1 stuk guinees gemeen gebleekt tot tafelgoed, 't stuk	„ 5— 8—
20 ℔ peeper . . . . à 2— 8— . . .	„ 2—10—
40 ℔ mosterd zaat circa 9—14— . .	„ 19—16—
40 stuks porzelijn in soorten	„ 28—16—
2 boek klijn formaat papier	„ —16—
60 penneschagten	„ —15—
3 amen arack	„ 51— —
Is in 6 maanden	*f* 110— 2—
Per maand $^1/_6$.	*f* 18— 7—

Hier bij komt nog de verstrekking van twee vadem brandhout, voor een schip van 150 voet, en 1½ vadem voor die van minder groote, welke laatste ik neemen zal de vaam kost *f* 6—18— 4 . . . . . „ 10— 7—12

Wanneer men nu verondersteld, dat de scheepen, om een bepaling te maaken, en hetgeen ook niet veel zal differeeren in het land, doorgaans bemand zijn met 100 koppen, en dan alle deeze extra onkosten door elkanderen reekent, komt voor ligt . . . . *f* 36—16— 8
aan extra . . . . „ 18— 7—
aan brandhout . . . . „ 10— 7—12
Voor 100 koppen in de maand *f* 65—11— 4

Dit geeft dus bijna 4 duyten per dag voor yder man meer. Men ziet uit deeze lijst, dat de Comp., alles ten nauwsten uitgereekent, de cajuytsgast komt te staan op de togten in de Indien per dag op 6 st. 12 penn̄, de dek-Officieren op 5 st. 1 penn̄, een matroos op 4 st[r] 8 penn̄ klijn. Op de buytencomptoiren word ververſing verstrekt, indien het te krijgen is; anders blijven de randsoenen als vooren $1\frac{1}{4}$ ℔ vers vlees en spek ieder hagiesdag (die zij drie in de week hebben) en $\frac{1}{4}$ st[r] aan groente; daar voor staat het zout vlees en spek dan stil. Op de rheede te Batavia ook gedeeltelijk kostgeld en ververſing; dat dit alles is zoo uitgereekent, dat het niet veel scheeld of het komt op een uit, dat de kosten even groot zijn, of men in zee is of op een rheede; evenwel ben ik in staat in dien UHEd.Gest. zulks voorderde, van genoegzaam gedetailleerd op te kunnen geeven, wat er op ieder rheede verstrekt word.

Aan de t'huys vaarende scheepen word boven dit alles, except de extraverstrekking, in het land vaarende, voor 100 man in de 6 maanden, nog extra verstrekt aan de scheepen van 150 v[t], die dan door de bank bemand zijn met 125 koppen:

Contanten tot incoop van ververſing . . *f* 420— —
2 vaaten bier à *f* 59— 8 . . . . . . „ 118—16—
2 amen wijn à „ 37—12 . . . . . . „ 75— 4—
1 aam brandewijn . . . . „ 64— —
Transporteer *f* 678— —

Transport	*f*	678— —
½ legger holl. azijn	„	55— —
1 vierendeel Delfse boter	„	35— 5—
8 ℔ specerijen in soorten	„	2— 6— 8
40 ℔ peeper	„	5—11—
90 ℔ mosterd zaat	„	44—11—
⅛ last tarwe	„	— —
1¼ last witte rijst	„	48— 9—
20 stuks varkens	„	198— —
100 bosse padie	„	— —
1 canaster of 370 ℔ poeder suyker . .	„	35— 4—
¼ kist zeep	„	4— 7— 8
2 stuk guinees gebleekt gemeen . . .	„	10—16—
4 boeken klijn formaat papier	„	1—12—
30 stuks penne schagten	„	— 9—
⅛ ℔ zeegellak	„	— 6—
60 stuks porzelijn in zoorten	„	43— 4—
[1]) Dit is in 8 maanden, daar een t'huysreys op gereekent word	*f*	1162—10—
Pr maand	*f*	145— 6— 4
Twee vadem brandhout pr maand . .	„	13—17—
Voor ligt per maand	„	36—16— 8
	f	195—19—12

Wanneer men bij deeze verstrekking bereekent de extra-verstrekking in een maand, gelijk ik hier booven gedaan heb, krijgt men per maand de 125 koppen *f* 195—19—12.

Dit zouw per dag circa voor een man koomen teegen 9 duyten: dus wanneer men dit weederom over de geheele massa neem, en veronderstel, dat 't gemeen zoo veel krijgt van de extraas als de cajuytsgasten, komt de t'huysvaarende mattroos aan de Comp. te staan op groote 5

1) De t'huysreys is hier abusivelijk op 8 maanden gereekent, 't moet 9 weezen. Dit geeft over de massa een duyt minder per dag voor de man, dus 8 duyten.

stuyvers, de cajuytsgast 7½ st. en de dek-Officier circa 5½ st. groot in dag. Aan de Caap koomende worden de retourscheepen witte erweten of boomen verstrekt, die in plaats van rijst en catjang gebruykt worden; het mudde koste des jaar 1785 *f* 19— 4—. Zij krijgen daar ook brood en nog eenige klijnigheeden voor verversing, ook schaapen; dan daar blijft het rantzoen van spek en vlees voor staan.

Ik kan niet wel bepaalen, of dit niet wat duurder uit zal koomen, van de Caap na Holland, dan UHEd.Gest. zal denk ik uit al dit voorgaande genoeg kunnen opmaken, zoo men een conventie met de Comp. wilde aangaan, op hoe veel stuyvers men de man diende te bepaalen. Wanneer men 4 st^r en 6 duyten voor de mattroosen en voor de dubbeld randzoengasten een stuyver meer per dag gaf, daar zoude de Comp. het genoegsaam voor kunnen doen, en het land betaalde ook niet te veel. Ik zeg genoegsaam, omdat men wel in aanmerking moet neemen, dat des boovenstaande alles is uitgereekent teegens de prijs van 't jaar 1784, en ter dier tijd was alles zoo goedkoop als het ooijt koomen kan; de rijst onder anderen, die toen het last *f* 38—15 aan de Comp. koste, gebeurt wel eens dat tot drie rijksd. in prijs opklimt. Het is en blijft mijns bedunkens het beste en profitabelste, om een conventie te maaken: men weet dan altoos zeeker waar men meede af kan, goed koop of duure tijden, dat eene tijd met de andere oneyndig kan differeeren. In het jaar 1775 kosten 80 pond mostertzaat *f* 6, nu kost het *f* 39—12, het komt uit Suratten en de vaart daarop heeft met den oorlog stil gestaan, ook heeft men, het eens op die voet ingerigt zijnde, minder abuyzen ten nadeelen van 't land te vreezen.

Het inkoopen bij particulieren op Batavia, daar in de memorie van gemeld word, komt mij bij nader reflectie, hoe langer hoe ondoenlijker voor; men zouw zommige din-

gen beeter koop kunnen krijgen, dan verre de meeste zoude duurder loopen, dewijl de Comp. meest alles beeter koop kan leeveren als particulieren. Een pond specerijen koopt men per exempel van de Comp. voor *f* 4, en 't kost hun door malkanderen maar 7 st^r. Het zoute vlees en spek is somtijds heel goedkoop: dit komt daar van daan dat er veel van de Comp. ontstoolen word, en de arme mattroosen, die het in hunne randsoenen word te kort gedaan.

Een Javaan geniet smaands, langs de Javaanse kust vaarende:

60 ℔ rijst	*f*	—15—2
10 ℔ catjang	„	— 6—6
3 ℔ zout	„	— —3
4 carwaat of drooge vis	„	—12—
3 kannen arak.	„	—11—6
½ kan inlandsche azijn	„	2— 5—1
½ kan verse clappiolie	„	— —4
	f	2—10—5

Ter rheede van Batavia genieten zij dit zelfde randzoen, zonder kostgeld of iets meer; dan op een verre reys of buyten de Straat Sunda krijgen zij booven dit randzoen nog:

2 ℔ suyker	*f*	— 3—
2 ℔ tamarinde	„	— 1—12
1 ℔ booter in plaats van olij, dit geeft meer	„	— 3—
Is per maand	*f*	2—18— 1

Men ziet hieruit, dat de Javaanen heel goed koop te onderhouden zijn.

De Chineezen genieten op de rijze dezelfde randzoenen als de Europiaansche mattroosen; dan diegeenen die met de retourscheepen naar Holland koomen, hebben bedongen om altoos rijst te hebben; ter rheede van Batavia moeten zij hun eygen kost doen, except het water en brandhout.

			str. duyt.	
N°. 1.	Smaands		177—½	
	Sweeks		44—2	
	Per dag groot . .		6—2	
„ 2.	Smaands		128—2½	
	Sweeks		32—⅛	
	Per dag		4—4½	
„ 3.	. . . .		110—6½	*f* 5—10—11
	Sweeks . , . .		27—5½	
	Per dag		4—4	
„ 4.	. . . .		110—2	
	Smaands		18—7	
„ 5.	. . . .	*f*	65—11	
	Sweeks		16—8	
	Per dag		—47	
„ 6.	. . . .	*f*	1152—10	
	Per week		145—17	
„ 7.	. . . .	*f*	196—	
	Per week		49—	
	Per dag		7—	
„ 8.	. . . .		50—2½	
	Per week		12—4½	
	Per dag		1—6¼	

HET OPRICHTEN EENER VROEDSCHAP

TE

UTRECHT.

DOOR

MR. S. MULLER FZ.

In de in deze Bijdragen en Mededeelingen (I. p. 405 vlg.) uitgegevene Deductie van 1749 over het recht van sessie van den schout in de Utrechtsche vroedschap, geven negen leden van dit college ter loops een overzicht van de inrichting van den Utrechtschen magistraat en van de veranderingen, die daarin in den loop der eeuwen zijn gebracht. Het gaf mij aanleiding deze zaak nauwkeuriger te onderzoeken, en ik deel hierbij de vruchten van dit onderzoek mede. In de Kronijk van dit Genootschap (XXXI p. 289) liet ik als inleiding voor eenige stukken betreffende de contracten van correspondentie der Utrechtsche vroedschap de resolutiën afdrukken, die op de verandering in de inrichting daarvan sedert 1651 betrekking hadden [1]). Het lag toen niet op mijnen weg na te gaan hetgeen vóór dit jaar geschied was. Thans echter sluit dit onderzoek zich geleidelijk aan het daar gezegde aan.

---

1) Zooals uit het hier medegedeelde blijkt, is het aldaar op p. 294 genoemde jaar 1610 niet dat, waarin een college van permanente leden of „vroedschap" werd opgericht: het jaar behoort te zijn 1618. Bij de revolutie van 1610 is in den vorm van het college niets veranderd.

De wijze van publicatie is echter ditmaal anders: het ligt aan den aard der stof. Terwijl het toen wenschelijk was, de vrij korte resolutiën, die den stand van zaken bij het sluiten van het eerste correspondentie-contract duidelijk maakten, daarbij te doen afdrukken, hoewel die voor een gedeelte reeds elders medegedeeld waren, kan het nu niet nuttig geacht worden, al de op den vroegeren tijd betrekking hebbende stukken geheel te publiceeren, omdat ze grootendeels vrij omvangrijk zijn en de voornaamste elders reeds uitgegeven werden. Een overzicht kan dus volstaan. Over de middeleeuwsche toestanden zal ik uiterst kort zijn, omdat daarvan eerstdaags een uitvoerig overzicht van zeer bevoegde hand staat te verschijnen, dat nieuwe onderzoekingen noodeloos maakt.

Het bestuur der stad Utrecht berustte van ouds bij drie collegiën: de Raad, de Schepenbank en het College van Oudermannen der gilden. Aan het hoofd van elk der beide eerste lichamen stond een Burgemeester, terwijl de twee Overste-oudermannen in de vergadering der Oudermannen den voorzittersstoel bekleedden. Deze vier dignitarissen, de vier „Oversten" der stad, waren met het dagelijksch bestuur belast. De keuze van alle drie de regeeringscollegiën berustte geheel en al bij de gilden. Op den dag der regeeringskeur benoemde elk gild een kiescollege van vijf personen uit zijn midden, dat bij meerderheid van stemmen de twee Oudermannen van het gild voor het volgende jaar aanwees. De gezamenlijke Oudermannen der gilden kozen weder uit alle gilden de 24 Raden, die op hunne beurt de 12 Schepenen benoemden. De Schepenburgemeester werd door den Raad uit de Schepenen, de Raadsburgemeester door de Schepenen uit de Raden benoemd, terwijl het college van Oudermannen zelf zijne beide Overste-oudermannen uit zijn midden aanwees.

Deze zeer democratische toestand, die het beheer der regeering indirect geheel aan de gilden overliet, werd

geheel veranderd, nadat bisschop Hendrik van Beijeren in 1528 zijne wereldlijke macht aan Karel V had afgestaan. De keizer ontnam den gilden en hunnen oudermannen onmiddellijk alle politieke macht, en bepaalde, dat niet alleen de Schout, maar ook de Raden, de Schepenen, de Burgemeesters en de Kameraars jaarlijks door den landsheer of zijnen Stadhouder zouden worden benoemd [1]). Deze regeling werd in 1550 bij de vaststelling der Costumen en Usantien van Utrecht geheel bevestigd [2]) en bleef gedurende den tijd, dat het Oostenrijksche bestuur duurde, van kracht.

Eerst in 1577, toen de Staten van Utrecht zich onder het gouvernement van den Prins van Oranje begaven, werd eene poging gewaagd om den staat van zaken te veranderen. Bij art. 7 van het verdrag van satisfactie van 9 October 1577 bleef wel het recht van benoeming van den magistraat aan den Prins als Stadhouder van Utrecht voorbehouden, maar Z. Exc. zou daarbij gebonden zijn aan eene nominatie van 100 personen. Deze 100 personen zouden bestaan: 1°. uit de 40 aftredende leden van de regeering (met aanvulling van de overledenen door den raad). 2°. uit 40 door het stedelijk bestuur aangewezene personen „uyt die notabelste, verstandichste, ende vreedtsaemste, soo Borgeren als Eedel-luyden ende andere Inghesetenen, die inde Landen van Vtrecht geboren, ofte aldaer ten minsten vijf jaeren gewoont hebben ende gegoet zijn." 3°. uit 20 personen, door den Prins zelven aan te wijzen [3]). De Utrechtsche raad was met deze schikking slechts matig ingenomen. Nadat reeds 17 en 22 October afschrift van het verdrag en een schriftelijk verslag van de onderhandelingen in den raad was gelezen, deden twee der afgevaardigden, die het tractaat hadden gesloten,

---

1) Van de Water, Placaatb. III p. 317.
2) Van de Water, Placaatb. III p. 340.
3) Bor, Nederl. Oorl. 11e Boek, fol. 301.

Mr. Floris Thin, de bekende advocaat der Staten van Utrecht, en Jan van Leemput, een der burgerhoplieden, den 28 October een uitvoerig verslag van hunne verrichtingen aan den raad. [1]) Het bleek alras, dat het aristocratische college groot bezwaar had tegen de bepaling, dat de Prins 20 personen bij de nominatie mocht voegen. Het stond immers te vreezen, dat daardoor jaarlijks de helft van den magistraat bezet zou worden met personen, die wellicht aan hunne medeleden onaangenaam konden zijn en al icht niet zouden behooren tot dien kring van familiën, voor wie men de regeeringsposten wenschte te reserveeren. Het verzet van den Raad scheen ernstig te zullen worden en wekte de onrust der democratische partij: den 30 October verscheen „tmeestendeel vande burger hopluyden geassisteert met eenige bevelhebbers" in den Raad om het college te sommeeren het satisfactie-verdrag uit te voeren. Zij hadden verstaan, dus meldden de hoplieden, „datter enige vanden Rade hemlieden grotelick souden stoten an tpoinct inde satisfactie gestelt nopende dat boven de lxxx personen, die de magistraet deser stadt souden nomineren ofte overleveren, sine Ex^{cie}. noch xx personen soude mogen stellen byde lxxx, om vuyt de hondert personen de magistraet te kiesen. Ende dat daer deur die denominatie geretardeert worde." [2]) Wel wilde de Raad niet dadelijk voor den uitgesproken wil der gemeente buigen, maar bepaald verzet was onmogelijk en men beperkte er zich dus toe, de nominatie van 80 personen op te maken „dewelcke men Sine Ex^{cie}. in scriptis by sekere gedeputeerden deser stadt ende besloten missive overseynden sall, Biddende dat sijn Ex^{cie}. gelieven will vuyt deselve tachtich personen te nomineren de magistraet voir dit toecomende Jaer, *sonder by tselve getal van*

1) Raadsnotulen 17, 22, 28 October 1577.

2) Raadsnotulen 30 Oct. 1577.

lxxx *noch andere* xx *te voughen.*" [1]) Natuurlijk baatte dit echter niets.

Reeds op „Corsavont" 24 December van hetzelfde jaar 1577 besloot de Raad dan ook den Schepen Ailbert Foock aan den Prins en de Staten-Generaal te zenden, met opdracht o. a. „dat de stadt gerestitueert mach werden in hoer previlegien ende ouden heercommen, die sy voirde translatie van de temporalité slants van Utrecht gehadt hebben." [2]) Het mag betwijfeld worden of het werkelijk de bedoeling van den Raad geweest is, de burgerij weder in het bezit van haar kiesrecht te stellen; reeds de vroegere houding van het college rechtvaardigt dezen twijfel. Maar er is meer: toen de Raad in 1584 onder medewerking van Mr. Floris Thin, een der gedeputeerden die het satisfactie-verdrag hadden gesloten, en evenals Ailbert Foock een lid van de aristocratische partij, een regeeringsreglement in aristocratischen zin vaststelde, verklaarde men: 1°. dat de Utrechtenaars de wapenen tegen het Oostenrijksche bestuur hadden opgevat voornamelijk „om hem selven weder te stellen in haer volcomen vryheyt ende gebruyck van hare voors. oude Rechten, Priuilegien, vryheeden, heercoemen ende gewoenten" (d. i. die betreffende de magistraatskeuze.) 2°. „dat de raet off die gemeyne gilden der Stadt (door de omwenteling) weder gecommen waren tot hare oude gerechticheyt vande magistraet der voorsz. stadt te moghen kiesen inder forme als zy voorden Jare van xxviii plach te doen." 3°. *dat de raad „nochtans in desen gevaerlycken tyt nyet en vondt geraden den ouden voet preciselyck na te coemen om veele Inconvenienten die daer vuyt hadden mogen rysen te voorcoemen.*" 4°. „dat hy Inden Jare xv^{c}lxxxii (lees xv^{c}lxxvii) *sekeren anderen voet opt stellen vande magistraet deser Stadt geraempt* ende mijn

1) Raadsnot. 29, 30, 31 Oct. 1577.

2) Raadsnot. 24 Dec. 1577.

heere Prince van Oraengien, doen Gouverneur ende capiteyn Generale ouer die Landen van Vtrecht, gepresenteert gehadt ende versocht dat zyne Ex[cie]. soude gelieuen dselve te auoyeren ende approberen." Men mag het er dus voor houden, dat in December 1577 evenals in October niet eene democratische, maar integendeel eene meer aristocratische regeling werd beoogd. Maar er kwam van de zaak niets. De Prins hield den voorslag in beraad, en hoewel de Raad in 1584 verklaarde, dat Z. Exc. de voorgestelde regeling „goet vondt als wesende genouch conform den voet in meest alle die Steden van Hollant Int stellen vande magistraet gehouden", is het wel zoo waarschijnlijk, dat de bij deze verklaring door eenen onbekende gestelde kantteekening juist is: „Contrarie is waer, want hy hadde by voorgaende accoorde ende tractaet andere macht ende commissie, die hy nyet en wilde quyt gaen." [1]) Immers te Utrecht, waar zoovele aan de zaak van den opstand vijandige elementen bijeenwaren, zal de Prins meer nog dan elders er op gesteld geweest zijn zich eene machtige partij in de regeering te vormen. Hoe dit zij, twee zaken blijken uit het voorafgaande overtuigend: 1°. de Raad zelf heeft in October 1577 (denkelijk door Thin) en in December 1577 (door Foock) doen aandringen op de uitsluiting der gilden van de magistraatskeur. 2°. de bepaling, die de mogelijkheid opende personen in den Raad te brengen, niet behoorende tot de clique, die in het bezit der regeeringsposten was, is niet dan tegen den uitgedrukten wil van den Raad door den Prins in het verdrag gebracht.

Zeven jaren lang verdroeg de Utrechtsche magistraat het haar opgelegde regeeringsreglement. Maar nauwelijks was de Prins dood, of „Mr. Floris Thin ende eenige andere tot Utrecht vonden goet, datmen een ander voet

1) De Raadsnotulen dd. 16, 20, 27 Januari 1578 vermelden alleen, dat Foock schriftelijk en later mondeling rapport deed.

van 't verkiesen der Magistraet soude gebruycken." [1]) Het gold ditmaal een meer radicalen maatregel te nemen en voor goed een dam op te werpen tegen het indringen van onwelgevallige personen van eene andere partij of van mindere afkomst in den Raad. Men wenschte toch de jaarlijksche verandering van de magistraat geheel af te schaffen en te bepalen, dat de leden levenslang zouden blijven zitten. Niettegenstaande men voorgaf, dat het voorstel gedaan werd met het oog op de in overweging zijnde aanbieding der souvereiniteit aan den koning van Frankrijk „om de vreemdelingen uyt den Raedt der Stadt Vtrecht te houden, ende dat die tegen hare Privilegien daer nyet in gedrongen en souden werden", gelukte het niet dan „naer vele lange beraetslaginghen ende communicatien daerop gehouden" den maatregel door te zetten. (13 November 1584.) [2])

Een Erfraad of Vroedschap, zooals men het nieuwgeschapen regeeringslichaam noemde, was te Utrecht niet onbekend. Reeds van 1491 tot 1493 was de stad door zulk een college geregeerd [3]), en wanneer Van Buchell het grafschrift van Heer Dirck van Schorrenberch in de St. Jakobskerk juist heeft gelezen, dan was er te Utrecht zelfs reeds in 1390 een „Erfschepen." [4]) Toch was de nu doorgedreven maatregel eene zeer gewichtige verandering. Het getal van 24 raadsleden werd in de nieuw opgerichte Vroedschap gebracht op 40, door den Stadhouder *voor hun leven* benoemd uit 80 personen, die door den toen fungeerenden Magistraat „vuyt de Ridderschap, notabelste en gequalificeerste Burgeren vande Stadt, goede en getrouwe patriotten, collegialiter ende met gemeene stem-

1) Bor, Nederl. oorl. 19e Boek, fol. 8.

2) Bor, Nederl. oorl. 19e Boek, fol. 8. — Raadsnot. 12, 13 Nov 1584.

3) Van de Water, Placaatb. III. p. 89, 91. — Heda. p. 305.

4) Heda. p. 314.

men [1]) genomineert" zouden worden. Openvallende plaatsen zouden door den magistraat zelven bezet worden. De twee burgemeesters zouden door den Stadhouder jaarlijks gekozen worden uit een viertal, door de Vroedschap „soe vuyt hemlieden, als anderen vande Ridderschap en gequalificeerde borgerie der Stad by de meeste stemmen genomineert." De Schepenen zouden jaarlijks „soo vuyt de Vroetschap als andere gequalificeerde personen" 12 personen nomineeren; uit deze en de 12 aftredenden zou de Stadhouder 12 nieuwe Schepenen benoemen. Burgemeesters, Schepenen en Vroedschap zouden jaarlijks zelven de twee Kameraars kiezen. [2])

De verandering scheen aanvankelijk definitief tot stand te zullen komen. Het besluit werd door den Raad genomen „na verscheyden communicatien daerop gehouden, soe raetsgewyse als deur seekere hare gedeputeerden *mit advise ende believen van myn heer den Gouverneur der Stadt, Steden ende Landen van Vtrecht.*" Het was dus gelukt om den heer Van Villers, die na den dood van den Prins van Oranje tot stadhouder van Utrecht benoemd was, overtehalen de zaak goed te keuren. En zelfs de Gedeputeerde Staten van Utrecht hechtten 8 Januari 1585 hun zegel aan het raadsbesluit. [3]) Merkwaardig is het, dat de maat-

1) Dat deze bepaling over de benoeming „collegialiter ende met gemeene stemmen" niet overbodig was, blijkt uit de klacht van den heer Van Moersbergen in de Statenvergadering van 28 Juli/7 Augustus 1618, dat Edelen door de oprichting der Vroedschap „geheel wierden vuytgelooten ende onder die Magistraet niet hadden te seggen *te meer alsoo die nominatie nu niet bij die personen inde Magistraet synde, maer byde meeste stemmen vant geheele corpus geschiede*", terwijl vroeger „niet het geheele corpus, dan elck persoon in die Magistraet wesende een persoon selffs nomineerde." (Verbaal der Gecommitt. v. 1618, in de Raadsnotulen van 1618.)

2) De Ordonnantie is afgedrukt bij: Van de Water, Placaatb. III. p. 94. — Zie ook: Raadsnot. 8 Jan. 1585. — Bor, Nederl. oorl. 19e Boek, fol. 8.

3) Van de Water, Placaatb. III. p. 95.

regel werd doorgedreven onder den schijn, alsof het hier eene herstelling van den ouden toestand gold. Reeds in den considerans stelt de Raad dit zeer op den voorgrond [1]), en de goedkeuring van Gedeputeerde Staten berustte op het feit, dat „die Staten vanden Lande van Utrecht inden Jare 1582 geordonneert hadden, dat die Stadt ende Steden die forme van haerlieder magistraet ende regieringhe, sulcx zy die van outs gehadt hebben off noch hebben, by gescrifte souden stellen, om S. Ex[cie]. Hoochloff. mem. overgelevert te werden, sulcx die vander Stadt Utrecht gedaen hebben, *ende dat dit concept genoechsaem verandert es opde selve voet.*"

De Raad meende thans zeker van zijne zaak te zijn, en op denzelfden 8 Januari 1585, toen het concept door Gedeputeerde Staten was goedgekeurd, werd de Utrechtsche magistraat door den heer Van Villers volgens de nieuwe regeling gekozen en beëedigd. [2]) Maar hier eindigde het succes der aristocratische partij. De Staten schijnen bezwaar gemaakt te hebben, hun zegel aan het raadsbesluit te hechten. Merkwaardig zijn voor de kennis van de gevoelens van dit college de kantteekeningen, door een onbekende (wiens hand eene treffende overeenkomst heeft met die van Oldenbarnevelt) op een afschrift van het concept gesteld, dat in het archief der provincie Utrecht berust. Reeds dadelijk wordt daarin herhaaldelijk opgemerkt, dat hier geene questie kan zijn van eene herstelling in oude rechten, want dat het recht van magistraatsverkiezing van ouds aan de gilden toekwam, „welke gerechticheyt haer niet en behoorde genoemen noch ontrocken te werden." Dan gaat de onbekende schrijver aldus voort: „Die forme ende maniere van verkiesinge eenes magistraets te veranderen, oick van eenen Jaerlyxen eenen eewigen off erffe-

1) Zie hierboven p. 77.
2) Raadsnot. 8 Jan. 1585.

vande stadt ende steden, So myne Here de Grave van Meurs tselve versueckt om inde Instructie gestelt te worden diemen syn Gen. als Stadthouder geven sal. Heeft de Raet verclairt dat zy haer daer inne geen partie begeren te maken, dan stellen tselve aende staten om daer inne te doen so zy tot vorderinge vant welvaren vande stadt bevynden sullen te behoren." [1]) Zeker heeft dit besluit op de zaak, die ons bezighoudt, betrekking: iets naders melden de raadsnotulen niet. Maar de Instructie van den Graaf van Meurs als Stadhouder van Utrecht d.d. 10 September 1585 bepaalt (art. 19): „Sooveel de magistraten vande stadt ende steden aengaet, sal S. G. die stellen by advys vande Staten, in ghelycker voeghen, als myn Heer de Prins van Orangien lest ghedaen heeft." [2]) Daarmede was natuurlijk de Ordonnantie over den Erfraad stilzwijgend afgeschaft, en den 1 October 1585 verscheen de graaf dan ook in den Raad en verstelde „vuyt crachte synder Instructie" de magistraat geheel op den voet van het satisfactie-verdrag van 1577. [3])

Zeker heeft de plotselinge gelatenheid van den Utrechtschen Raad veel bevreemdends, daar er toch sedert Januari geene verandering in het personeel van dit college was gekomen. Allerwaarschijnlijkst heeft hier dan ook intimidatie plaats gehad en zijn de raadsleden bevreesd geweest voor hunne veiligheid. Het jaar 1585 was toch zeer onrustig geweest. Den 8. April waren verscheidene personen (meest erkende Spaanschgezinden) uit de stad gezet; later waren zij weder toegelaten. De mededeeling van den onbekenden kantteekenaar van de Ordonnantie, dat Floris Thin had verzocht zijne gage ook buitenslands te mogen trekken, zou doen vermoeden, dat hij niet zon-

---

1) Raadsnot. 9 Sept. 1585.

2) Bor, Nederl. oorl. 20e Boek, fol. 58.

3) Raadsnot. 1 Oct. 1585.

mishandelt hadde, ten selven tyde off seer korts daer nae seker contract van syn gagie oick buyten slants te mogen trecken, sonder voorgaende bescryvinge gepractiseert heeft." [1])

Deze of dergelijke gevoelens zullen de Staten van Utrecht bezield hebben. Maar hoe dit zij, de approbatie volgde niet. Bor deelt mede [2]), dat „dese ordonnantie is in treyn gebracht geweest, maer daer naer by tyden vanden Grave van Leycester weder te niet gedaen, waer deur alsdoe verscheyden vreemdelingen niet alleen inde 40 Raden ghebracht, maer ooc tot Burgemeesters ende Schepenen ingedrongen worden, die daerinne niet en souden hebben connen comen, soo de voorschreven ordonnantie in esse ghebleven hadde." Dit bericht is in zooverre minder juist, als de casseering van het reglement in verband gebracht wordt met de benoeming van Trello, Prouninck en andere gunstelingen van Leycester tot regeeringsposten: reeds vóor dien tijd was de ordonnantie weder afgeschaft. Hoe dit zich juist heeft toegedragen blijkt niet. Den 9 September 1585 lezen wij plotseling in de Raadsnotulen: „Gehoirt tpoinct nopende tvernyewen vande magistraet

---

twisten. En zoo legden ook 18 Mei 1585 „deersame ende hoichgeleerden Mr. Floris Thin ende Regina Claes Loeden dochter" voor drie leden van de magistraat „ter woenstede van Mr. Floris Thin, staende inde Minrebroeders straet" de verklaring af, dat zij met elkander voortdurend als echtelieden wilden blijven leven en dat zij hunne kinderen, zoo zij die krijgen mochten, als echte kinderen wenschten beschouwd te zien. (Zij verklaarden, dat dit alles geschiedde ter voldoening aan de Ordonnantie van de Staten op de huwelijken, die bepaalde dat iedereen zijn huwelijk moest aangeven bij de magistraat: het is echter zeker geen toeval, dat alle voorbeelden, die mij van dergelijke verklaringen zijn voorgekomen, huwelijken betreffen, die in de St. Jakobskerk gesloten waren.)

1) Het afschrift met de kantteekeningen berust in de collectie Booth. N°. 444. (Prov. Utr. archief.)

2) Bor, Nederl. oorl. 19e Boek, fol. 10.

nootwendich het sy tot conservatie vanden welstant ende policie deser Stadt Utrecht weder op te richten een Vroetschap gelyck als Inden Jaere 1584 begonst is geweest." Men stelde zich voor om met Gedeputeerde Staten „te besoigneren op de forme ende maniere in welcker vougen men die wederom sal mogen instellen" en daarna de Staten daarover te laten beslissen. [1]) Maar de zaak gelukte niet: in plaats van bij Gedeputeerde Staten kwamen de afgevaardigden bij de Staten terecht (wellicht waren Gedeputeerde Staten door de ondervinding van 1585 wijs geworden!) en deze waren sinds 1585 niet van gevoelen veranderd. „De Heeren Staten", dus heet het in de Raadsnotulen, „vonden om verscheyden Redenen by den Heere Borgemeester Huchtenbrouck verhaelt op dese tyt nyet goet een Vroetschap op te richten, maer men soude daermede supersederen tot een beter en gelegender tyt etc." De Raad hield echter voet bij stuk: het antwoord van de Staten „naerder by den Raide in deliberatie geleyt synde ende geleth op diversche redenen ter contrarie heeft de Raet geresolveert datmen nochmaels met behoorlycke reverentie ende int vruntelyck door voorgaende Gecommitteerden den voorsz. Heeren Staten sal versoucken dat hare E. believe mede te verstaen totte erectie vande voorsz. Vroetschappe ende alsulcx naerder opt Concept mette voorsz. Gecommitteerden te besoigneren, omme alsoe voorts met gebeurlicke ende behoorlicke middelen dselve in train te brengen, ende ingevalle de Heeren Staten voornt. hyertoe nyet en connen verstaen (alsmen geensins vermoet) dat de Raet alsdan gesint is op dese sake naerder met syn Ex^tie^. als Stadthouder te communiceren ende te delibereren. Versouckt de Raet hyerop een gentelyck antwoort by geschrifte." [2]) Nog waren de Staten niet te bewegen; de

1) Raadsnot. 14 Aug. 1598.

2) Raadsnot. 30 Aug. 1598.

bedreigingen van den Raad hadden niet den minsten invloed en den 4. September kwamen de afgevaardigden terug met een beleefd doch stellig weigerend antwoord. „De Staten vanden Lande van Utrecht", dus luidde het „gehoort en in deliberatie geleyt hebbende het aengeven van seekere Gecommitteerden der Stad Utrecht, beroerende het oprechten van eene Vroedschap, mitsgaders de reedenen en motiven daar toe geallegeert, verklaaren, dat sy seer anxtelyken en veele periculen onderworpen vinden, bysonder (in desen periculeusen tyt [1])) in de Stad ende Republicque eenige veranderinge te doen; ende want men ook in den jare 1584 alhier t'Utrecht by experientie heeft bevonden, dat uyt die alsdoen ingestelde erectie van Vroedschappe, groote alteratie en swarigheden syn verresen, waar van de memorie soo versch is, dat men acht onnodig te wesen, daar van vorder verhaal te doen; datse oversulks egeene voortgang heeft gehad, ende dat den voet van het stellen van de Magistraet der Stad Utrecht, sedert het aanneemen van zyne Excellentie tot Stadhouder deser Provincie, met singuliere en goede eendracht tusschen die Staten van den Lande en de Leeden van dien, en ten goede genoegen van deselve syne Excellentie is geuseert, in conformité vande Instructie met syn Excellentie solemneelijk aangegaan, soo en souden de voorn. Staten om diverse reedenen in de vergadering geremonstreert, nyet goed nog geraadsaam vynden, veel min in dese jegenwoordige conjuncture, in den geuseerden voet eenige veranderinge voor te nemen. Maar even verre vermits het verloop van den tyd eenige occurrentien of defecten hem souden mogen hebben geopenbaart, daarinne men soude agten dienlyk te syn eenig redres ofte remedie te doen, verklaren de voorn. Staten willig ende bereyd te syn,

1) Deze of dergelijke woorden zijn in den afdruk der resolutie zeker uitgevallen.

alvoorens onderricht wesende, met de voorn. Heeren Gecommitteerden in vrundlyke communicatie te treden, ende te helpen adviseeren, hoe dat men daar inne met alle gevoeglyke middelen sal mogen remedieeren; vastelyk verhoopende, gelykerwys tot nog toe geschied is, dat sy malkanderen in goede vrundschappe wel sullen verstaan, ende elkanderen accommodeeren, sulks als dat bevonden zal worden ten meesten dienste vanden Lande te behoren." [1])

Toen waagde de Raad het niet, nader aantedringen: „De Raet gecommuniceert hebbende op d'Antwoorde vande Heeren Staten ende de sake wel overwogen hebbende, Verclaert datzy te vreden is, ende mede goet vynt, datmen met d'erectie vande vroetschap sal supersederen ende de sake in state houden tot beter gelegentheyt, Continuerende middelretyt Inde gemeentlicke nominatie." [2])

Juist twintig jaren later geschiedde wat zoo herhaaldelijk vruchteloos beproefd was, en werd voor goed een „vroedschap" ingesteld. Zonderling genoeg was het echter juist de aristocratische partij, die zoozeer op de invoering gestaan had, die ditmaal de zaak trachtte tegen te houden, terwijl juist Prins Maurits, van wien de democraten in 1610 zooveel gehoopt hadden, de zaak doorzette. De reden daarvan is echter niet onduidelijk en werpt ook op de weigering der Staten van 1598 een eigenaardig licht. Het blijkt namelijk, dat de Statenpartij in den loop der jaren middel gevonden heeft, door het advies, dat de Staten verplicht waren den Stadhouder (volgens de Instructie van den Graaf van Meurs) in deze zaak te geven, zich een onbehoorlijken invloed op de benoeming der Raadsleden te verzekeren. De Ridderschap beweerde in 1618, dat de keus van de magistraat van ouds aan de Staten had behoord en dat sedert zij aan den Prins van Oranje

---

1) De resolutie is afgedrukt bij: Van de Water, Placaatb. III p. 96.
2) Raadsnot. 4 Sept. 1598.

was gekomen dit recht door de Staten alleen bij afwezigheid van den Stadhouder werd uitgeoefend. Dat deze bewering minder juist was, zal aanstonds blijken; maar zeker is het, dat de benoeming van de Utrechtsche magistraat feitelijk in handen van de Staten was.* De Raad noemde in 1618 het jaar 1593 als het tijdstip, waarop dit misbruik begonnen was, maar reeds in 1590 heet het, terwijl in 1589 alleen nog maar (en voor het eerst) van het „advys" der Staten was melding gemaakt: „gesien de haringe vande Magistraet byde Staten vanden Lande van Utrecht gedaen omme by ons (den Stadhouder) geaggreëert te werden." En sedert gaat het geregeld zoo voort: nu eens heet het: „wy hebben by advys vande Staten verkosen", dan: „ontfangen de denominatie ende haringe als byden Staten van Utrecht ende U (den Raad) beraemt es", dan weder: „wy hebben gesien de haringe ons door de Staten overgesonden ons versouckende deselve te approberen", dan eindelijk: „gelet opde denominatie ofte haringhe vande Staten van Utrecht, hebben wy deselve na deliberatie geapprobeert." De Raad schijnt geen middel gevonden te hebben het langzamerhand permanent wordende misbruik te keeren; en allengs schikte hij zich, want de leden der Staten behoorden toch tot de „vrienden." Maar de democratische partij verdroeg dit zoo goedschiks niet. Jaren lang was er „seecker misnoeghen by die Ghemeente der stad Utrecht" over „de inconvenienten ende misbruycken van tyt tot tyt inghekroopen belanghende het stellen vande Maghistraet vande voorsz. Stad, doordien dat die twee Leeden der Ed. Mogh. Heeren Staten 's Lands van Utrecht die electie ofte verkiesinghe der voorsz. Magistraet aen hen getooghen ende ghenomen hadden." Zoo had dus de aristocratische partij, die in de Statenvergadering de macht in handen had, langs eenen omweg toch haar doel bereikt om alleen de haar welgevallige personen en familiën in den Raad te houden, want de leden der Statenverga-

dering behoorden tot dezelfde voorname geslachten als de Raadsleden, en beide collegiën speelden elkander de hoogste betrekkingen in de handen. Er werd dan ook geklaagd over allerhande knoeierijen. Men bezwaarde er zich over, dat de eerste Burgemeester steeds uit de Ridderschap gekozen werd en tegelijkertijd zijne „tours ende andere gerechticheden" als lid van de Ridderschap behield, — dat men de weinigen, die tegen zulk een aanzienlijk persoon oppositie durfden te maken, systematisch uit den Raad weerde en alleen dezulken daarin benoemde, die „vuyt seeckere consideratien" den eersten Burgemeester „nyet en dorsten teghenspreecken" enz. enz. [1]) „Propositien, vermaninghen ende doleantien" baatten niet, totdat de tegenpartij in 1618 haren kans schoon zag, toen Prins Maurits met Gecommitteerden van de Staten-Generaal te Utrecht kwam om daar de rust te herstellen.

De tweede Burgemeester Cornelis Van de Poll, een ijverig voorvechter der Contra-Remonstrantsche partij, die denkelijk reeds lang onder het juk van zijnen riddermatigen ambtgenoot en zijne partij had gezucht, nam het initiatief. Den 23. Juli (2 Augustus N. S.) vertoonde bij zich „des naenoens" met twee andere leden van de Utrechtsche magistraat aan het logies van de Gecommitteerden der Staten-Generaal en toonde hun een „concept van die veranderinge vande Regieringe der Stadt." Dit „door hare Ed. gemaeckte concept" was niets anders dan de in 1584 door den Raad vastgestelde „Ordonnantie op den Erfraad", waarin men (behalve eenige onbelangrijke bepalingen, tegen de aanmatigingen der Ridderschap gericht) de volgende vier wijzigingen had aangebracht: 1°. zou de Prins als in 1577 20 personen bij de door den Raad voorgestelde candidatenlijst mogen voegen; 2°. bij vacaturen in de Vroedschap zou de Prins een nieuw lid kiezen uit een

1) Van de Water, Placaatb. III p. 97.

hem aangeboden tweetal. 3°. de candidatenlijst voor den post van Schepen zou niet meer door de Schepenen zelf, maar door de Vroedschap „uyt hare Collegie als andere gequalificeerde personen" worden vastgesteld. 4°. dezen eersten maal zou de Prins in de benoeming van Schepenen en Burgemeesters vrij zijn.

Denzelfden dag leverden Jan Van Weede, secretaris van het Domkapittel, en Jacob Lieftingh, op naam van „die gemeente der Stadt Utrecht in merckelycken getaele vergadert wezende", aan de Gecommitteerden een request in, waarbij geklaagd werd, dat „eenige lange Jaeren herwaerts" vele „Inconvenienten ende misverstanden nopende de verkiesinge vande Magistraet ingecropen waren" door de usurpatie van het electie-recht door de Staten, bepaaldelijk door de Ridderschap. Zij verzochten op dien grond, dat de Gecommitteerden en de Prins met de Staten van Utrecht „een vaste ende seeckere voet ende ordre souden beraemen" om de stad Utrecht eindelijk „in ruste, vrede ende welstant te stellen." [1])

Den volgenden dag 24 Juli/3 Augustus, werd de blijkbaar vooraf gereedgemaakte tooneelvoorstelling opgevoerd. De Prins en de Gecommitteerden verschenen in den Raad en verklaarden, dat zij van de Staten-Generaal met dankbetuiging voor het reeds verrichte (de afdanking der Waardgelders) den last hadden ontvangen „omme voirders noch te doen, wat tot meeste ruste ende welstant van die provincie van Utrecht dienstich solde wezen, welcken volgende hare E. geerne alles zouden willen bybrengen wat tot meeste rust, vrede ende eenicheyt vande provincie *niet voor een cleyne tyt alleene*, *dan voor altyt* soude

---

1) Denkelijk hadden dus deze heeren een zéer werkzaam aandeel genomen in het op touw zetten der geheele zaak, en zoo heet dan ook de Ordonnantie ergens zelfs „Articulen ende poincten *by de Gecommitteerden vande gemeente* aen de Staten van Utrecht overghegheven."

mogen dienstich zyn." Onmiddellijk stond toen Burgemeester Van de Poll op en deelde met terugslag op de propositie van de Gecommitteerden mede, „alsoo tot noch toe alle onheylen in Vtrecht waeren ontstaen doordien de ordre van Regieringe niet wel was bestelt, soo hadden hare E. seecker concept gemaeckt", dat door den Advocaat Sarcerius aan de vergadering voorgelezen dadelijk „unanimiter" door haar werd „geapprobeert."

Nog denzelfden dag werd de Prins met de Gecommitteerden door afgevaardigden van de drie leden der Staten (de Heeren Plois, Hoevelaken en Van de Poll) uitgenoodigd in de Statenvergadering te verschijnen. Weder werd het concept gelezen en de „approbatie" der Staten verzocht. Dan eerst na vele „disputen ende communicatien" werd deze verleend. De Geëligeerden en de Ridderschap waren onwillig en zochten de zaak uittestellen; men deed elkander over en weder hevige verwijten, en eindelijk werd de goedkeuring slechts verkregen na de verklaring der beide leden, dat zij van hunnen kant ook zekere wenschen verlangden ingewilligd te zien.

De zaak scheen nu gewonnen: op Zondag den 26 Juli/5 Augustus daaraanvolgende werd „nae de predicatie" de nieuwe magistraat volgens het concept beëedigd en het reglement zelf afgekondigd.

Maar nog zocht de Statenpartij een spaak in het wiel te steken. De resolutie, waarbij het concept door de Staten werd gearresteerd, was natuurlijk door den Secretaris Ledenberg, een der hoofdleiders van de Remonstrantsche partij, in geschrifte gesteld, en deze vond goed in de goedkeuring te laten invloeien, dat deze verleend was „op ernstich versouck ende instantie" van den Prins en de Gecommitteerden, en niet dan na vele „discoursen" en voorzien van zekere „clausulen." Natuurlijk nam de stad daarmede geen genoegen; zij noemde het apostil van approbatie „seer vreemt" en „nyet soe volcomen als tselve

wel vereyschte", en verzocht „redres" benevens eene „simpele ende absolute" goedkeuring. Op nieuw kwam derhalve de zaak in de Statenvergadering van 28 Juli/7 Augustus in tegenwoordigheid van den Prins en de Gecommitteerden ter sprake. De Geëligeerden gaven dadelijk toe, mits de stad hun hunne voorrechten niet betwistte [1]), waartoe de aanwezende magistraatsleden zich verplichtten. De Ridderschap echter verbond, bij monde van den heer Van Moersbergen, aan den afstand van zijn beweerd overoud privilege de voorwaarde, dat de stad, voortaan geheel vrij van den invloed der Staten, in ruil daarvoor haar electierecht van de Geëligeerden aan de Staten zou overgeven. Dien dag kwam men door de „hooge woorden" van de Ridderschap niet tot een besluit, maar den volgenden dag gaf deze „naer verscheyden harangues ende discoursen", door bemiddeling van den Prins en de Gecommitteerden toe op voorwaarde, dat de questie over de electie der Geëligeerden aan den Prins zou worden onderworpen [2]).

Zoo had dan eindelijk de Utrechtsche magistraat zijn doel bereikt [3]). Het bestaan van eene Vroedschap bleef

---

1) De Geëligeerden wier voortbestaan na de reformatie in 1582 bij verdrag was bepaald, waren namelijk bevreesd, dat de stad, als vroeger ten tijde van Leycester, weder het initiatief zou nemen om hen te casseeren.

2) De beslissing van den Prins liet de zaak echter in hoofdzaak onveranderd.

3) De Ordonnantie is afgedrukt bij: Van de Water, Placaatb. III p. 97. — De hier medegedeelde bizonderheden zijn ontleend aan het Verbaal van de Gecommitteerden der Staten-Generaal, waarvan een authentiek afschrift in de Raadsnotulen van 1618 is opgenomen. — De Ordonnantie werd gewijzigd door eene resolutie der Staten-Generaal dd. 16 Sept. 1619, die, nevens eenige wijzigingen van ondergeschikt belang, eene belangrijke uitbreiding van den invloed van den Prins bevatte in de bepalingen: 1°. dat Z. H. bij de jaarlijksche magistraatsverandering de aftredende Burgemeesters en Schepenen zou mogen herbenoemen, al waren

langen tijd te Utrecht regel, even als bijna overal elders. Na den dood van Prins Willem II werd in 1651 (als in 1584) coöptatie in plaats van electie bij vacatures ingevoerd; doch in 1674 bepaalde het regeeringsreglement, dat de Stadhouder als van ouds en thans zonder nominatie jaarlijks de Raadsleden zoü benoemen. Dat men in 1702 weder terugkwam tot de bepaling van 1651, en in 1747 tot die van 1674 spreekt van zelf. Voor nadere bizonderheden daaromtrent kan ik verwijzen naar de door mij gepubliceerde stukken in de Kronijk van dit Genootschap. XXXI p. 289.

---

zij niet daartoe voorgedragen, en 2°. dat Z. H. jaarlijks eenige leden van de Vroedschap door andere personen mocht vervangen. (Van de Water, Placaatb. III p. 98.)

ZEEZAKEN.

Medegedeeld door den Heer

P. A. Leupe.

RAPPORT VAN CAREL VAN CRACOUW, [1])

ALS COMMISSARIS NAAR SPANJE GEZONDEN IN HET BELANG VAN DEN STAAT, EN HET DAAROP GENOMEN BESLUIT VAN DE STATEN GENERAAL.

1618. [2])

Hooghe ende Mooghende Heeren, Mijn Heeren de Staten Generael der Vrije Vereenichde Nederlanden.

Het heeft uwer Ho. Moogentheden gelieft mij te committeeren ende te vereeren, met uwe Ho. Mo. Commissye tot dienste van den Lande ende tot soulagement van desselffs geoppresseerde ingesetenen, uwe Ho. Mo. onderdanen, soo bootsvolck als Schippers, ende geinteresseerde Cooplieden, die uwe Ho. Mo. doen vertoonden de groote schade ende onlijdelijcke overlasten, die haer door den Coninck van Spaingnien en sijn Ministers aengedaen werde (ende noch dagelicks aengedaen wert) teegens alle recht

---

1) Zie over K. v. Cracouw, Kron. v. het Hist. Gen. 1861. 390. en Dr. Brill's voortzetting van Arend, Algem. Gesch. des Vaderl. onder veel and. plaatsen, D. III. St. III, bl. 4, en St. IV, bl. 319.

2) Overgelevert ter Vergaderinge Hare Ho. ende Mo. Heeren Staten Generaal der Vereenichde Nederlanden, opten xviij July xvjc achtien.

ende reeden, ende principalijck teegen den articulen van den Treues gemaakt met sijn Hoochheyt van Oostenrijck, ende door den Coninck van Spaignen geapprobeert ende geratificeert, welke voorsz. schaden uwe Ho. Mo. mij belasten dat ik met alle gevoechlycke middelen soude soecken te voorcomen ende te doen repareeren; als oock andere saecken, die uwe Ho. Mo. heeft belieft mij te belasten.

Ben daeromme in Augusty 1616, nae voorgaende ondersoeckinge van de geinteresseerden ende vrienden van de gevangenen, in verscheyden steden eude plaetsen, in Texel scheep gegaen, nademael uwe Ho. Mo. niet goetvonden dat ick over Brabant mijne reyse naeme.

Ende alsoo gearriveert den 18 September in Cadiz, alwaer ick de galleyen ende gevangenisse versocht hebbende, ofte daer eenige gevangens, ondersaten van uwe Ho. Mo., in ende op waeren, als oock mede in Puerto de St. Maria, alwaer drie bootsgesellen gevangen saten, om dat sij (soo men seyde) gevangen waeren om vrijbuyterye; doch den eenen, Jan Albertsz. van Rotterdam, van sulck delict onschuldich sijnde, hebbe ik vrij gemaeckt, alwaer ick van den Prins van Savoyen, Generael van de Galeyen ende Armada van beyde de zeën, wel ontfangen ende getracteert ben geweest, ten respecte van uwe Ho. Mo., doende mij groote eere aen ende belovende voor mijn alle goede offitien te doen; gelijck ick uwe Ho. Mo. breeder geadviseert hebbe in mijne brieven van den 4 October 1616 a. p.

Van Puerto de St. Maria ben gereyst nae 't Hoff [1]) over Seviliën, alwaer ick mij meede geinformeert hebbe van de schade, die uwe Ho. Mo. onderdanen daer (als sijnde de grootste coopstadt van Spaignien) geleeden hebben, ende de oppressye haer aldaer aengedaen, die niet gering en is. Alwaer ick gevangen gevonden hebbe eenen Hans Carpentier van Amsterdam, die sij te last leyden dat hij

1) Madrid.

de haven van de Havana gesondeert heeft. Ben in November gecoomen tot Madrid in 't Hoff van Spaignen, alwaer tot mijn aencomste het sich vertoonde dat ick aengenaem waere ende goede expeditye op mijn versoecken soude crijgen. Want van den Hertoch van Infantado, opperste Hooffmeester van den Coninck ende den oudsten Raedt van State, als ook van den eersten Secretaris van State, Juan de Cirica, wel ende vriendelijck ontfangen werde, beloovende mij alle faveur ende vriendtschap op particuliere saecken, die ick haer doen voorstelde (om haer niet te umbrageeren met de aensienlickheyt van de commissie van uwe Ho. Mo. gegeven) sonder vermaen van deselve te doen.

Soo heeft den Hertoch van Infantado mij selve geseyt dat ick goetsmoets soude sijn, dat hij mijn den Hertoch van Lerma soude doen spreecken ende hij tot meerder mijn faveur daer present sijn. Den Secretaris Cirica (hoewel ick 't niet en versochte) seyde mij dat ick oock den Coninck moste spreecken.

Dit aldus gepasseert sijnde ende ick verwachtende de voorsz. audientye, die den voorsz. Hertoch van Infantado ende den Secretaris Cirica mijn aengeseyt hadden, ben bij den voorsz. Hertoch van Infantado gecoomen, die mijn alle goede affectie toonde, ende heeft mijn aengeseyt dat den Coninck gebooden hadde, dat ick den Secretaris Cirica aenspreecken soude, 't welck versochte; maer in veel dagen geen audientye van den voorsz. Secretaris bekomen conde, mij altijt uytstellende van den eenen dach tot den anderen; eyndelijck den 19 December audientye van hem vercregen hebbende, vraechde mij hoe ick daer in 't landt gecoomen waere, sonder voorschrijven van de Aertshertogen Alberto ende Isabella. Ick antwoorde dat ick ter zee gecoomen was, derhalven niet in Brabant aengeweest ware, ende geen schrijvens van Haere Hoocheeden en conde brengen; ook om dat mijne saecken den Coninck

concerneerden ende niet de Eertshertoghen. Hierop repliceerde hij dat den Coninck mij deede aanseggen, dat ick aen de Eertzhertogen soude schrijven, dat se mij voorschrijven wilden geven als dat het geene ick quam versoecken niet tot nadeel van sijne Mag[t] maer tot sijn dienste was streckende, welcke brieven hij mij seyde ick in vier off vijff weecken soude cunnen becoomen, ende die hebbende soude mijne saecken wel doen depecheeren ende den Coninck aengenaem sijn soude, dat ick middelertijt soude stil houden ende mijn vermaecken sonder yet te negotieren ofte versoecken; 't welck ick uwe Ho. Mo. in 't breet geschreven hebbe ende verwitticht met mijne brieven van den 23 en 31 der voorsz. maent, die uwe Ho. Mo. door mijn cosijn den Commissaris Timon Barentsz. behandicht sijn, ende mij door hem geadviseert dat uwe Ho. Mo. in geender manieren geraetsaem vonden sulcke brieven van de Eertzhertogen te versoecken, maer door andere sedige ende bequame middelen admissye soude propereeren, soo 't mogelijck waere.

Dit voorsz. antwoort ontfangen hebbende, hebbe aen den Secretaris Cirica versocht, met seer bequame ende efficace redenen, mijne admissye; hebbende de commissye van uwe Ho. Mo. mij verleent bij mijn genoomen, om hem die te vertoonen, soo 't noot geweest waere: die ick hem dan oock presenteerde, verhoopende die swaricheyt daer door te remedieeren, doch hij en wilde die niet sien, persisteerende bij sijn voorsz. antwoort, mij gegeven.

Den 24 February 1617 daeraenvolgende, sonder eenige occasye gegeven offte teegen des Conincks bevel gedaen te hebben, maer mij gehouden hebbende in alle stillicheyt, heeft den Coninck mij door denselven Secretaris doen seggen dat ick terstondt hadde te vertrecken uyt het Hoff ende vuyt Spaignen, want sulcx seyde hij tot des Conincks dienste convenieerde.

Ick siende de subyte ende onverwachte veranderinge,

sochte met alle decente middelen ende behoorlijck versoeck, dat op mijne saecke mochte gelet worden, ende de billijcheyt van dien bevindende, de voorschreeven ordre mochte gesuspendeert worden; doch alle mijn vertooch in den wint slaende ende nieuwers dan op haere ingenoomen affkeer lettende, heeft den Secretaris mij geseyt, dat het convenieerde dat ick des Conincks ordre sonder repliceren soude hebben te volbrengen.

Ben dushalven uyt Madrid vertrocken nae St. Sebastiaen in Biscayen, met intensye om daer eenge tijt te toeven, verhoopende dat middelertijt de Spaensche buye soude overgaen. Daer sijnde, hebbe ick ontfangen de missive van uwe Ho. Mo. van den 10 February des voorsz. jaers (samptelijck een aen den Coninck), waerin uwe Ho. Mo. mij belasten dat ick die soude aen den Coninck behandigen, ofte door anderen doen behandigen ende antwoort daer op versoecken. Uwe Ho. Mo. maecten oock mentye in dien brieff aen den Conink, dat denselven sijne Magesteyt soude behandicht worden door uwe Ho. Mo. Gedeputeerde, in Spaignen gesonden, om de overlasten aen uwe Ho. Mo. ondersaten gedaen, bij sijne Magest. te remedieeren, ende dat de articulen van de Trefves in haer geheel mochten onderhouden worden.

Welcke missive den Coninck hebbende doen behandigen, en oock daer beneffens aan den Coninck, den Ducque de Lerma, den Biechtvader, den Ducque d'Infantado en andere Heeren geschreven. Ben van daer vertrocken naer Madrit ende mij gehouden in Alcala de Henares, de naeste plaetse aen 't Hoff, ende het antwoort op de voorschrevene missive versocht; doch geen ander antwoort becoomen dan 't geene door twee alternative brieven van den Secretaris Cirica, uyt naem van den Coninck aen mij geschreven, van dewelcke uwe Ho. Mo. de copyen gesonden hebbe neffens mijne brieven van den 26 Juny ende den 14 July; verwachtende antwoort van uwe Ho. Mo. wat ick in die

saecke soude hebben te doen. Ende alsoo uwe Ho. Mo. mij adviseerden door haare missive van den 8 Augusto (die geintercipieert is geworden, sulcx maer een copye daervan ontfangen hebbe), dat ick niet en soude dringender versoecken, op dat mijn geen meerder swaricheyt soude bejeegenen, maer soo ick niet met goedicheyt geadmitteert werde, mij soude sien op 't gevoechlickste te vertrecken.

Niettegenstaende alle de voorgaende obstaculen ende swaricheden en heb ick het peryckel niet gevreest, noch mijn persoon gespaert om met behoorlijcke middelen mijne admissye volgens uwe Ho. Mo. last ende schrijven (met groote moeyten, costen ende arbeyt) te versoecken, soo door mijn selven als door goede vrunden, op dat mijne commissye bij uwe Ho. Mo. mij gegeven niet infructueus gemaect soude worden (door quaetwilligen, die den dienst ende renommee van uwe Ho. Mo. haten ende benijden), tot disreputatye van den Lande ende schade van derselver ingesetenen; want het een poinct d'honneur is, met het eens geattenteerde door te dringen om uwe Ho. Mo. ordre te effectueeren. Doch niet connende obtineren ende oversulcks gedelibereert sijnde om te vertrecken, hebben eenige Heeren van den Raedt ende Grooten van Spaignen, op mijn begeeren dat ick noch wat soude vertoeven, mijn hoop gevende dat alles soude gedresseert worden ende dat se daertoe alle goede debvoiren souden doen (welcke occasye ick niet en hebbe willen laten voorbij gaen, om van geen negligentye ofte ondebvoir beschuldicht te worden), gelijck gedaen is. Want door haar interventye ende middel van andere goede vrienden, wierde mijne saecke den Coninck ende den Hertoch van Lerma in September desselven jaers op nieuws te kennen gegeven; doch om sijne reyse naer Lerma, die over de twee maenden duyrde, conde niet geeffectueert werden; dan sijne May[t] weer in Madrid comende, committeerde de saecke aen den Raedt van State, met last om die aff te doen.

In die conformiteyt worde daervan getracteert in Februario 1618 ende resolutye genomen, die welcke met den Coninck moste geconsulteert worden; ende hoewel de meeste Heeren van den Raede (nae ick verstonde uyt eenige wel geintentioneerde) van opinye waeren dat ick behoorde gehoort te werden; soo is nochtans de resolutye soo uyt de consulta gecomen, ende mij daervan verwittícht, dat ick soude moeten cumpleeren de voorgaende ordre des Conincks, belangende mijn wederkeeren nae Neerlandt, daer ick soude gehoort worden.

Ick siende dat den Coninck niet en was te bewegen, hebbe niet langer daer willen blijven; ben alsoo vertrocken ende tot Bayone de France geembarqueert, ende mij hier getransporteert bij uwe Ho. Mo., om van alles rapport te doen, ende om mijn voorts te laten gebruycken in sulcke diensten als uwe Ho. Mo. sullen gelieven, waerin uwe Ho. Mo. mij altijt sullen vinden getrouw ende gewillich om uwe Ho. Mo. bevelen nae te coomen ende uyt te voeren, sonder mijn persoon ende leeven te verschoonen des noots sijnde.

Hooghe ende Moghende Heeren, nae ick hebbe connen verneemen soo is alle de ongunste, in Spaignien teegen mij ende teegen uwe Ho. Mo. commissye mij gegeven, eensdeels gecauseert door eenigh schrijven ende sinister rapport uyt het Hoff van Brussel aen den Coninck ofte aen sijnen Raedt. Oock en vonde ick de genegentheyt van den Ducque de Lerma soo wel niet gedisponeert tot deese Landen, als wel bevonde in mijn vorige commissye. De oorsaeck daer aff is, soo men seyde, dat uwe Ho. Mo. het oorlooch van Venetien ende Savoyen gunstich waert, welcke oorlooghe men in Spaignen seyt, hij gecauseert heeft. Men wierp mij oock voor, dat uwe Ho. Mo. die van Venetien assisteerden met volck, ammunitie ende gelt; oock aen den Hertoch van Savoye ende alle vijanden van Spaignen (jae alle de weerelt), soo 't mogelijck waere,

teegen den Coninck sochten optehitsen. Ick excuseerde sulcks 't beste ick conde, seggende dat de Venetianen de scheepen hier te lande vervrachten ende de amunitie om haer gelt coften, dat het sijne Magest. oock misschien niet soude geweygert worden scheepen hier te lande te coopen om gelt, nochte vervrachten, gelijck oock veele scheepen van deese landen sijne Magest. dienden met alle getrouwicheyt, meer als eenige natye in sijn Armade ende in andere diensten.

Het vreede maecken met de roovers van Argel [1]) quam mij oock voor den bouch: want seyden, dat uwe Ho. Mo. de Regierders van de steeden der Mooren alles toevoerden ende deeden ter zee gaen, 't welck ick haer vertoonde dat int minste niet en was. Want bewees haer, dat uwe Ho. Mo. liever hebben wilden de gevangens van deese landen laten sitten, dan toe te laten, dat hier uyt dese landen twee scheepen met masten ende riemen ende andere ladinge tot Argel souden gevoert worden voor rantsoen van de gevangens; dus oock uwe Ho. Mo. ende haer onderdanen meer dan eenich Coninckrijck ofte Republycke daer bij geinteresseert sijn, ende derhalven oock meerder costen deeden ende oorlochscheepen ter zee sonden dan yemant, jae oock ter bevrijdinge van de custen ende havens van Spaignen selffs, ende dat het contract met die van Argel ende Tunes maer alleen gemaeckt was, om dat d'ingesetenen van dese landen de havens van Spaignen ende Italien te vaerdiger souden moghen hanteeren, aengesien die weynich middelen, die bij d'ander Coninghen ende Republycken van Christenheyt bij der handt genoomen worden tot weeringe der voorsz. Vrijbuyters, ende niet gedaen en was om met de Mooren op Spaignen aen te vallen: want sulcx noyt in de gedachten van uwe Ho. Mo. gecomen en is, ende dat sulcks een valsche calom-

1) Algiers.

nye was, daer mede men de illustre namen van uwe Ho. Mo. sochte te denigreeren ende odieus te maeken. Dese voorsz. redenen ende adulatye van eenghe quâ geintentioneerden, als Gabriel de Roy, Secretaris eertijts geweest van den Admirant van Arragon, doen hij in dese landen gevangen sat, ende anderen die, de eere ende dienste der landen benijdende, den Raedt sinisterlijck van de goede intentye uwer Ho. Mo. informeerden, ende mijne commissie overal met valsche rapporten ende interpretatien bedecktelijck becladden, de Heeren van den Raede wijsmaeckende, dat mijne admissye ten Hoove tot groote ondienste ende disreputatye des Conincks soude strecken, — sijn de meeste oorsaecken van 't geene mij daer bejegent is, nae ick hebbe connen bemercken. Want sij, noch de Spaignaerden in 't gemeen, niet en moogen in haer oogen verdragen de lustre van uwe Ho. Mo. Regeringe ende der landen reputatye; maer haer hart cnagen, als sij de naem van uwe Ho. Mo. hooren exalteeren, ende alhoewel aen den Raedt de valsheyt van eenige nu bekent sij, die door sulck valsch aengeven den Raedt waeren abuseerende, en derhalven haer nu soo veel gelooffs noch gehoor niet gegeven worde als te vooren, — soo heeft den Coninck noch sijn Raedt, om de Spaense punte de honra, de eens genomen resolutye niet willen retracteren, hoewel het scheen berou hadden van soodanige jegens mij genoomen te hebben.

Niettegenstaende 't geene booven verhaelt is, hebbe niet naegelaten aentehouden aen den Coninck ende sijnen Raedt, op de ontslaginge van de gearresteerde scheepen ende goederen in Spaegnen ende Napolis, tot welcken eynde ick de despechen van uwe Ho. Mo. ende van den Eertzhertoch, die mij uyt Hollandt gesonden quamen, aen den Coninck hebbe doen behandigen. Is opgevolcht door mijn neerstich aenstaen, dat den Coninck aen den Eertzhertoch schreeff, dat hij uwe Ho. Mo. soude adverteeren, dat de voorsz. arresten souden affgedaen ende de geinte-

resseerden satisfactye gegeven worden. Insgelijcks hebbe de wisselinge ende verlossinge van de gevangens seer ernstelick geprocureert, dewelcke twee mael in den Raedt van Indiën geconcedeert is, ende uyt de consulta gecoomen sijnde, d'eerste mael, den Provedoor van de Armada tot Lixbona soude sijn advys senden, 't welck ick niet sonder groote moeyte hebbe verkreegen; de tweede mael, dat de Vize Roy van Portugal den Coninck soude informeeren van de qualiteyt van de gevangens deser landen, 't welck oock geprocureert hebbe; evenwel en sijn tot noch toe niet ontslagen; maer den Coninck heeft mij op mijn vertreck doen seggen, ende den 9 April 1618 schriftelijck doen weeten, dat ick met den Eertz Hertoch Albertus soude spreecken op de wisselinge van de gevangens. Want sijne Mag^t sulcks in de handen van sijn Hoocheyt gestelt heeft, soo dat geen andere hoope voor de arme gevangens is, die veele jaren gevangen sijn geseten, dan door de voorsz. wisselinge.

Ende alsoo het een saecke van seer grooten insien is, ende schadich tot de zeevaert ende commerçye, dat men de ingesetenen van deese landen in de inquisitye van gelt ende hare goederen souden confisqueeren, want niemants goet ende lijff dan in Spaegnen verseeckert soude sijn, heb ick volgens het schrijven ende last van de E. Burgemeesters der steede Hoorn, aen mij gesonden van dato 5 Maert, neffens uwe Ho. Mo. missive aen den Coninck, op de verlossinge van Cornelis Huybertsz. Avenhorn van Hoorn, die tot Sevillien in het heylige officie van d'inquisitye (soo sij 't noemen) gevangen sit, ende sijn goederen gesequestreert sijn, aen sijn Mag^t doen behandigen. Hebbe daer om bij den Inquisidoor Majoor van Spaignen gereyst, ende te weege gebracht, dat hij aen d'Inquisidooren van Sevilien geschr. heeft in faveur van den selve Huybertsz. Ick hebbe mede aen de voorsz. Inquisidoors geschr. ende aen Pater Mr. Fray Henriques

Conde, Interprete van d'Inquisitye ende Cappellaen van de Duytsche natye in Sevillien, aen wien ick de vorder solicitatye in last gelaten hebbe, ende de saecke oversulcks in goede poincten gebracht, soo datter goede hoope tot sijn verlossinge ende restitutye van sijn gesequestreerde goederen gegeven wort; ick twijffele niet, soo ick niet en waere vertrocken, soude de effecten selffs vercregen hebben.

Dit is, Hooghe ende Mooghende Heeren, het succes van mijne commissye, daer in ick geen cleine moeyte ende swaricheyt hebbe uytgestaen, met groote costen, soo ordinaris als extraordinaris, die ick selffs hebbe moeten dragen; want geen subsidie van particulieren en hebbe genooten, alsoo ick voor haer niet en hebbe moogen sollciteeren ende mij met veel wissels beswaert, postponeerende alle particuliere respecten, als uwe Ho. Mo. getrouwe dienaer en onderdaen, de eere ende dienst der landen, 't welck ootmoedelijck versoecke uwe Ho. Mo. gelieve goedertierlijck te considereren.

Uwe Hoo. Moog. gans onderdanige dienaer,
Carel van Cracou.

Die Staten Generael der Vereenichde Nederlanden, Gehoort hebbende het rapport van de Heeren heure Gedeputeerde tot de visitatie ende examinatie van de declaratie van de pretentien van Carel Carelsz. van Cracou, die hare Ho. Mo. in December xvi[c] vijffthien gecommitteert hadden naer Spangen, om te resideren binnen Madrid ofte elders, ende te procureren de reparatie ende voldoeninge van de overlasten ende schaden, die d'inwoonderen deser landen bij de Spangnaerden op verscheyden manieren wierden aengedaen, tegen de Tractaten des Bestants, mitsgaders de verlossinge ende relaxatie van deser landen gevangens in Spanghen, Portugael ende d'andere Rijcken ende Landen van sijne Mayest., oyck in Indien. Bedragende het restant van de voorsz. declaratie, ter somme van vier duy-

sent negen hondert twintig ponden vijfthien schellingen van xl grooten 't pondt. Ende daerop gesien ende geresumeert zijnde de commissie ende instructie van de voorschr. Cracou, mitsgaders de voorgaende resolutien in zijne zaeke genomen, mette brieven bij hare Ho. Mo. aen hem in Spagnen geschreven. Ende op alles met goede consideratie geleth, maer voornementlijck dat den Coninck van Spangnen hem in zijne Residentie ende bedieninge nyet en heeft willen admitteren, sulcx dat hij egeen dienst tot last van deser landen coopluyden in Spangnen heeft kunnen gedoen. Daerover alle de oncosten bij hem gedaen moeten gedragen werden tot last van de Generaliteyt, hebben hare Ho. Mo. de geheele declaratie van de voorsz. oncosten aengenomen ende gepasseert, bedragende te samen acht duysent seven hondert twintich ponden, vijfthien schellingen van xl grooten 't pont. Daerop hij heeft ontfangen drie dusent acht hondert ponden, sulcx dat den voorsz. Cracau alnog daer aen resteert de voorsz. somme van vier dusent negen hondert twintich ponden vijfthien schell. Die hare Ho. Mo. hebben geresolveert ende geaccordeert dat hem betaelt sal werden, d'een helft daer van bij de Gecommitteerde Raden van het Collegie ter Admiraliteyt binnen Rotterdam ende d'ander helft bij de Gecommitteerde Raden ter Admiraliteyt binnen Amsterdam. Ordonneren oversulcx de hoochgemelte Heeren Staten Generael, desen volgenden, die voorschr. Gecommitteerde Raden ter Admiraliteyt binnen Rotterdam, haer helft van de voorsz. somme te betalen aen den voorz. Carel Carelz. van Cracau, de somme van twee dusent vier hondert t'sestich ponden, seven schellingen, acht deniers. Ende mits overbrengende dese met quitantie daertoe dienende, sal hem de voorschr. somme van twee dusent vier hondert t'sestich ponden, seven schell., acht deniers in rekeninge valideren, daer en alsoo behooren sal. Zijnde de voorschr. declaratie in handen gestelt van het Collegie binnen Amsterdam.

Gedaen in den Haege den xxiij October xvi^c ende achtien.

Gelijke Ordonnantie is gedepecheert voor den voorsz. Carel Carelsz. van Cracau opte Admiraliteyt te Amsterdam, vande somme van twee dusent vier hondert t'sestich ponden, seven schell., acht deniers van veertich grooten 't pont.

Aen de Hooge ende Moogende Heeren, mijn Heeren de Staten Generael der Vrije Vereenichde Nederlanden.

Geeft te kennen met behoorlicken eerbiedienge aen uwer Hoo. Moog. den Commissaris Carel van Cracou, dat Cornelis Huybertsz. van Hoorn gevaren is nae Spaignen voor Schotsch coopman, om sijnen cost te winnen ende voor vrou ende kinderen, met een partye coopmanschappen, toebehoorende verscheyde participanten, in deselve participeeren elck een, twee, drie hondert guldens ofte meer, naer een iegelicx vermogen (gelijck daer veel gedaen wert). Ende alsoo deselve participanten niet van groot vermoogen en sijn, ende bij desselven Huybertsz. gevangenisse in de inquisitye tot Sevilien groote schade geleeden hebben, ende dat den selven arm sijnde, evenwel heeft moeten alleene draegen alle oncosten van sijne gevangenisse, sonder eenige subsidye van de voorsz. participanten, ende oversulcx gheen hoope is om van de eene noch d'ander te mooghen becoomen de hondert ducaeten, die hij suppliant aen Pater Henriques Cond belooft heeft, soo voor de eventueele verlossinge van den voorsz. Huybertsz. als om de respecten ende consideratye in sijn suppl^s overgegeven request verhaelt, — Soo versoeckt hij ootmoedelick, dat uwe Ho. Mo. deese saecke goedertierlick insiende, als mede de onvermoogentheyt van denselven Huybertz., ende de groote schaede bij sijn gevangenisse geleeden, gelieve te ordonneeren, dat de voorschreven hondert du-

caten aen den voorschr. Henriques Conde moghen betaelt worden, die welcke alle verdere dienst ende behulp aen de ingesetenen deeser landen, in diergelijcke swaricheyt vallende, sal doen sonder eenige vordere interes. Etc.

COMMISSIE VOOR DEN CAPITEIN
MERTEN VAN RIJSBERGEN,

ALS COMMISSARIS OP DE SCHEPEN VAN OORLOG, ONDER BEVEL VAN DEN COMMANDEUR QUAST, EN ZIJN VERZOEKSCHRIFT BIJ DE STATEN GENERAAL INGEDIEND, TER BEKOMING VAN ZIJN ACHTERSTALLIG TRACTEMENT, VOORGESCHOTEN ONGELDEN ENZ. 1618.

Commissie.

Die Staten Generael der Vereenichde Nederlanden hebben gecommitteert ende committeren mits dezen, den Capiteyn Merten van Rijsbergen, omme als Commissaris te dienen op de seven schepen van oorloge van dese landen, die bij hare Ho. Mo. naer Westen gesonden worden tegen de zeerovers, onder het Commandement van Hillebrant Gerbrantsz Quast. Den selven Commissaris lastende, het scheepsvolck van de voorsz. schepen exactelijck te monsteren tot allen tijden, als hij 't selve dyenstelijck sal vinden, ende daerop te letten ende versien, dat de schepen niet langer en blijven leggen in de havens, die sij sullen moeten aendoen om te ververssen ende van de nodige behouften te accomoderen ofte schoon te maken, ende voorts meer alles te doen dat een goet ende getrouw Commissaris schuldich is ende behoort te doen. Waerop hij

gehouden sal sijn te doen behoorlijcken eedt, ende op een tractament van dertich guldens ter maent. Ontbieden ende beveelen daerom allen ende een igelijcken, dien dit aengaen mach, den voorsz. Capiteyn Merten van Rijsbergen, in de voorsz. bedieninge te erkennen naer behooren.

Aldus gedaen ter vergaderinge van de Hoochgemelte Heeren Staten Generael in 's Gravenhage den xiiij Augusti 1617.

Memorie.

Dat mijn Heer gelieve indachtich te sijn hare Ho. Mo. te vermanen, ofte het hare Ho. Mo. gelieve acte te verleenen aen Maerten van Rijsbergen, om als Commissaris te gaen met deselfde schepen, daer hij suppliant 't voorleden jaer mede uyt is geweest, onder het Commandement van den Commandeur Quast; alsoe oock in de Instructie mede vermelt is dat den voorsz. Commandeur, den Commissaris mede sal nemen in den Crijsraet, ende dat hare Ho. Mo. oock gelieve het tractement te stellen op het Collegie ter Admiraliteyt.

Aen de Ed. Ho. Mo. Heeren Staten Generael der Vereenichde Nederlanden.

Geeft reverentelijck te kennen Cap^tn Merten van Rijsbergen uwe Ed. Ho. Mo. dienst bereyde dienaer, dat hij suppliant bij uwe Ed. Ho. Mo. in den voorleden jare 1617 Commissaris op de seven schepen van Oorloge es gecommitteert, onder 't commando van Hillebrant Gerbrantsz. Quast, tegens de seerovers, ende dat op een tractement van dertich guldens ter maent. Ende alsoe hij suppliant veel moeyte, oncosten ende periculen heeft ontstaen, namentlijck dat hij in persone geweest es binnen Algiers, ten versoecke van den voorsz. Quast, die last hadde van

sijne Ex^cie^ om hem suppliant daertoe te bewilligen, mits hij de spraecke can, ende niemant om 't groot pericul sich daer binnen dorste begeven, welcke hij suppliant, ongeacht sijn pericul, ten dienste van uwe Ed. Ho. Mo., evenwel heeft gedaen om devoir te doen, ten eynde de capitulatie, tusschen uwe Ed. Ho. Mo. ende den Grooten Heere gemaeckt, bij die van Algiers mochte werden achtervolcht, ende andersins als claerlijck blijct bij de documenten, bij de voorsz. Commandeur Quast aen uwe Ed. Ho. Mo. overgelevert, — Soo keert hij suppliant hem mits desen aen uwe Ed. Ho. Mo., ootmoedelijck versoeckende dat derselver goede geliefte sij, hem suppliant boven de voorsz. gagie, hem toegevoecht, ende boven de drie maenden ter cause van 't veroveren van twee Turcksche schepen, volgende het vij^e^ ende ix^e^ artycul van de instructie, een eerlijcke recompense toe te leggen, ende hem suppliant, soe van 't voorsz. tractement tot negen maenden xxj dagen, item de voorz. drie maenden, als recompense ordinantie te verleenen, daer deur hij suppliant te meer geannimeert sal sijn, uwe Ed. Ho. Mo. ende den welstandt deser landen tot der vijanden afbreuck, trouwelijck te dienen; regardt nemende dat de Officiers ende bootsgesellen van 't schip daer op hij suppliant geweest es, de drie maenden, ter cause van 't veroveren, voren geroert, over lange genoten hebben.

Twelck doende etc.

Buiten op staat: Requeste Cap^n^ Mertten van Rijsbergen.

VERZOEKSCHRIFT

VAN DE REEDERS VAN HET SCHIP DE BONTEKOE

GEVOERD DOOR DEN SCHIPPER

WILLEM IJSBRANTSZ. BONTEKOE VAN HOORN,

DOOR DE TURKEN GENOMEN EN BIJ DE SPANJAARDEN HERNOMEN EN DOOR HEN OPGEBRACHT; OM BRIEVEN VAN VOORSCHRIJVING, VOOR JAN JANSZ. BLEEKER, GAANDE NAAR SPANJE, AAN DE AUTORITEITEN ALDAAR, IN HET BELANG VAN HUN SCHIP EN GOEDEREN (1618).

Aen de Hooge en Mogende Heeren mijne Heeren die Staeten Generael etc.

Gheven reverentelijck te kennen Pieter Janssen Liorno, Burgemeester der stede Hoorn, Cornelis ende Claes Veen, mede Burgem^rs, Outger Jacobsz., Cornelis Teunisz., Willem Janssen Becker, Davidt Pietersz., Lambrecht van Tweenhuysen ende Hendrick Camperbeeck, alle reeders van de schepe genaempt de Bonte Koe, daer Schipper op is Willem Isbrants [1]) van Hoorn, welck schip groot sijnde over de hondert ende dertich lasten, is in Augusty 1617 vnyt dese landen van Amsterdam geseylt, gelaeden met alderhande coopmanschappen. 'T is nu zoo dat 't voorsz. schip mette ingelaeden goederen van de Turckse Vrijbuyters genomen is. Ende als nu tot haer supplianten kennisse gekomen is, dat 't voorsz. schip ende goederen bij de Spaignaerden van de voorsz. roovers wederomme verovert ende tot Ginbraltar [2]) ingebracht is; soo sijn sij supplianten van meyninge aff te seynden Jan Janssen Bleeker, omme te bevoorderen dat sij supplianten souden mogen

1) De bekende Schipper van het O.-I. C. schip Nieuw Hoorn op zijne reis derwaarts, 1618. Den 26. December uit Texel vertrokken.

2) Gibraltar.

becomen restitutie van den voorsz. schepe ende goederen, voor zoo veele als bij die Spaignaerden tot Ginbraltar soude mogen ingebracht sijn, — Soo versoucken sij supplianten seer reverentelijck, dat uwe Ho. Mo. gelieve haer te verleenen favorabele brieven van recommandatie aen zijne Coninck-Ma[teyt] van Spaignen, Gouverneur ende Admirael tot Ginbraltar commanderende, dat sij supplianten souden mogen becomen restitutie van 't voorsz. schip ende goederen, voor zoo veele als aldaer soude mogen innegebracht sijn.

Dit doende etc.

VERZOEKSCHRIFT

VAN DE VROUW VAN DEN SCHIPPER

DIRCK DE RUYTER, 1)

OM BRIEVEN VAN VOORSCHRIJVING TEN BEHOEVE VAN HAAR MAN, GEVANGEN ZIJNDE IN DE ALLERHEILIGEN BAAI, 2) AAN DE AUTORITEIT ALDAAR, 1618.

Aen de Ed. Ho. Mo. Heeren de Staten Generael deser Vereenichde Nederlanden.

Verthoont reverentelijck Catharyna Willems, huysvrouwe van Dirck de Ruyter van Middelburgh in Zeelandt, voor Schipper vuyt gevaren op den Blauwen Zeeu, ende op hunne handelinge varende, ende deur contrarie wint vervallen op xxiij graeden bezuyden de Linie, ende aldaer sonder geweer met den schipsboot aen landt varende om water te haelen, zijn daer verrast, omsingelt ende gevan-

---

1) Deze Schipper was geen onverdienstelijk kaartenmaker. Van de verschillende in het Rijks Archief aanwezig en door hem vervaardigd is er eene van Rio de Janeiro. Mede bestaat van hem nog een *Toortse der zeevaert.* Vlissingen, 1623. 2) Brazilie.

gen genomen onverhoets, niet wetende datter volck aen dat landt was; te meer zij noch eens aen landt waeren geweest ende geen volck gesien en hadden, midts welcken zij geen geweer mede en voerden. Ende want den voorn. haren man van daer met noch twee mannen gevoert zijn naer Rio de Genero, van daer elders ende eijndelinge in de Baya de todos Santos; daer zeer miserabelijck in stricte gevanckenisse werden gehouden ende veel erger als honden getracteert, ende in groot duchten als roovérs eerstdaechs ter doot veroordeelt te werden, daer zij nochtans niet als minnelijcke handelinge voorgehad en hebben. Ende gemerct hij noch t'allen gelucke aldaer maer geestimeert wert slecht bootsgezelle te zijn, ende genoempt te werden Claes Dircxsz. ende d'ander twee bootsgezellen Pieter Cornelisz. ende Adam Loysz., die alle drye in gelijcke miserye gehouden werden, — Soo versoect zij suppliante zeer ootmoedelijck, dat uwe Ed. Ho. Mo. haer gelieve te doen voorsien van haer favorabel voorschrijvens in (de) Spaensche taele, aen den Gouvernador Generael der voorsz. Baya de todos Los Santos, ten eynde dezelve drye bootsgezellen vrijelijck mochten werden gelaxeert. Dit doende etc.

VERZOEKSCHRIFT

VAN

PIETER WOUTERSZ. VAN ZIERIKZEE,[1])

ALS RAAD GEDIEND HEBBENDE IN DE VLOOT VAN DEN COMMANDEUR QUAST, OM BETALING VAN GEMAAKTE ONKOSTEN ENZ., 1618.

Aan de Ed. Hoochmo. Heeren, mijn Ed. Heeren die Staten Generael der Vereenichde Nederlanden.

Verthoont met gedyenstige eerbiedinge Pieter Woutersz. van Z.zee, Ordinairis Raet bij de Commandeurs ter zee,

1) Zie over hem *Kronijk*, jaargang 1875.

hoe dat hij, suppliant, met U Ed. Ho. Mo. appostille hem gevonden heeft bij de Heeren van de Admiraliteyt tot Hoorn ende Enkhuysen, d'welcke hem mede hebben voor het overwinnen van twee Turksche rovers geconfereert zeecker somme van penningen, gelijck den Commandeur Quast en Officyers ende andere bootsgesellen genoten hebben. Ende alsoo vuyt dezelve requeste claerlijck conde gespeurt worden de goede sorge, die hij suppliant neffens den Commandeur nacht ende dach gedragen heeft, om 's Lants vloote in goede ordonnantie te houden, den vrijbuyters naer te jagen, schieten, abordeeren ende allen affbreuck te doen. Oock mede alle naersticheyt gedaen om eenige landen, havenen ende bayen aentezoucken. Dat mede hij suppliant, in alle voorvallende sware zaecken, 's Landts eere ende reputatie, neffens den Commandeur ende Capiteynen, bij allen Heeren ende Gouverneurs in Spangien, door de Spaensche spraecke moet bewaren, ende altoos vuytten name van U Ed. Ho. Mo. moet voorgaen, om nu alle molestatien te eviteren; waerdeur hij suppliant aldeer compt te geraecken in grote costen, boven zijnne vuytredinge ter zee, om hem naer behoren voor de langen reysen te versyen. Ende dat mede hij suppliant grote extraordinarise oncosten is doende, omme van Z.zee naer Amsterdam, Enckhuysen nae Texel te varen, alwaer hij moet wachten naer den wint, tot dat 't schip t'zeyl gaet, ende midlertijt groot gelt aldaer is verterende, zonder dat hem, suppliant, daer voor oyt eenige recompense is gegeven geweest, nochte en heeft hij, suppliant, oyt eenich proffijt van de plunderinge genoten, omme daer mede eenige zijn extraordinaris oncosten te mogen vervullen.

Alle 't welcke geconsidereert, ende dat hij, suppliant, in recompense van sijn verminckte leden, in 's Landts dyenste in den Straet van Jublitar[1]) becomen, nyet meer en heeft

1) Gibraltar, 1607.

als een tractement van vyer honderd car. guldens 's jaers, waer van hij, suppliant, treckende zij, met voorsz. oncosten bevindt datter geen twee hondert guldens connen overschyeten omme met vrouwe ende kinderen aff te leven. Ende alzoo hij, suppliant, den xxiiij Meye lestleden, is innegecomen ende maer eenen dach thuys is geweest, ende voorts gestadelijck alhyer in den Hage heeft leggen wachten, omme van U Ed. Ho. Mo. bescheit te hebben van de schriften ende afbeeldingen in wat voegen dat men de stadt van Argiers [1]) dwingen, ende vrijbuyters vuytter zee souden crijgen, U Ed. Ho. Mo over gegeven. D'welcke hij, suppliant, mede tot sijnne grote costen, ende vuyt een sonderlinge ijver ten dyenste van 't Vaderlandt in 't net heeft doen stellen; doch als noch geen expeditie van U Ed. Ho. Mo. becomen, omme naer huys te mogen vertrecken ende hem weder op de aenstaende reyse gereet te maecken. Is daer omme genootdrukt hem aen U Ed. Mo. te keeren, gedyenstelijcken verzouckende, dat U Ed. Ho. Mo. insyende 't gene voorsz., gelyeven sijn suppliants voorschr. oncosten, zoo in Spangien als anders tot desen dage toe geleden, bedragende wel over de drye hondert car. guldens, zulcx te recompenseren ende vergoeden, als U Ed. Ho. Mo. naer hare gewonelijcke discretie bevinden zullen te behoren; oitmoedelijck om goet ende cort affscheyt, op dat hij, suppliant, alle vordere teercosten alhyer mach schouwen. Dit doende etc.

Gepresenteert den xx Julij 1618.

Buiten op staat: Requeste voor
Pieter Woutersz., wonende tot Z.zee.

---

1) Algiers.

VERZOEKSCHRIFT

VAN DE WEDUWE VAN DEN LUITENANT ADMIRAAL

EGBERT MEEUWSEN CORTENAER

OM PENSIOEN (1684).

Aen de Edele Hooge ende Mogende Heeren Staten Generael der Geunieerde Nederlanden.

Geeft met schuldige reverentie en nederige ootmoedigheydt te kennen de weduwe van wilen Egbert Cortenaer, in zijn leven Lutenant Admirael van Holland ende West-Vriesland, onder het Edele Mogende Collegie ter Admiraliteyt van de Maze, hoedat zij, suppliant, verstaen heeft, dat de weduwe van wilen den Heer Lutenant Admirael Tromp zaliger haer tractement tot haer dood toe genoten heeft, ende dat ook nog tegenwoordig de weduwe van wilen den Heer Lutenant Admirael de Ruter zaliger haer tractement geniet, ende dat zij, suppliant, haer tractement tot den 13 Junij laestleden nog heeft genoten. Maer also den Ontfanger Generael, Adriaen Paets, difficulteert over haer tractement, alleguerende dat zij, suppliant, eerst commissie van haer Edele Hooge ende Mogende moeste obtineren: Zoo is dan des suppliants gants ootmoedig ende nederig verzoek, dat het U Edele Hooge ende Mogende goede geliefte zij (dewile die voornoemde exempelen op haer, suppliant, inzonderheid applicabel zijn) dat zij, suppliant, mede ten reguarde van de voornoemde exempelen, tot een eerlijk onderhoud ende maintien van de goede reputatie van haer suppliants man zaliger, in haer tractement mag continueren tot haer dood toe, ofte gedurende haer weduweliken staet; ten fine zij suppliant mede als de voornoemde weduwen, mag zien dat de memorie van haer

suppliants man zaliger in haer, suppliant, nog revivisceert. 'T welk doende etc.

Opschrift: Requeste van de weduwe van Egbert Cortenaer, in zijn leven Lutenant Admirael van Holland ende Westvriesland, onder het Edele Mogende Collegie ter Admiraliteit op de Maze, 28 April 1684.

BRIEF VAN RIJKLOFF VAN GOENS,

RAAD VAN INDIË, SUPER-INTENDENT EN ADMIRAAL OVER CEILON ENZ., AAN DEN GOUVERNEUR GENERAAL

Maetsuycker,

IN HET BELANG VAN DEN ENGELSCHEN VICE-COMMANDEUR

Jonas Handid. [1])

1673.

Mijn Heere.

Den thoonder deses is den Vice-Commandeur der Engelschen, die om sijn groote dapperheyt int defenderen van sijn schip eerst geestimeert, maer naemaels om sijn grote discretie noch meer bemindt hebbe; het is een oudt ervaren gast, die de werelt wel gesien heeft en daer van al seer veel gehoort heb dat mij zijn verstant dede kennen; gelijk niet twijffel ofte UEd. sult 't selve sodanigh bevinden. Hem is absoluyt belofte gedaen, met het volcq dat nu met Damiaten overgaen, bij d'eerste occasie na

---

1) In het gevecht, door Cornelis van Quaelbergen op den 1 September 1673 tegen de Engelschen op de kust van Cormandel geleverd, was het schip van dezen Vice-Commandeur, na een dappere verdediging, in onze handen gevallen. Zie over dit gevecht het door ons medegedeelde rapport van den Commandeur van Quaelbergen, in de „Verhandelingen „en Berichten betrekkelijk het Zeewezen, 1856, 2 Afd. N°. 2."

Europa te vertrecken; hopende den dienst der E. Compe zulcx niet prejudiceren, en UEd. ons woordt door sijn genereusheyt vervullen sal, 't welcq mij noch meer sal verbinden onveranderlijk te blijven,

(Onderstont) Mijn Heere,

UEd. alderonderdanigste en
ootmoedigen dienaer,
(Was geteykent) Rijcklof van Goens.

Gecollationeert, accordeert Batavia int
Casteel 30 Januarij 1674.
(Get.) Jn v. Hoorn, Clercq.

Ter zijde stondt: Colombo 27 November 1673.

VERBAAL

VAN HET GEPASSEERDE BINNEN DE STAD DELFT,

BIJ DE ELECTIE VAN Z. HOOGH. DEN HEERE WILLEM CAREL HENDRIK FRISO, PRINCE VAN ORANJE, TOT STADHOUDER, ETC.

1747.

Medegedeeld door den Heer

MR. J. SOUTENDAM.

Als een bijdrage tot de geschiedenis van den volksgeest, die zich hier te lande bij verschillende gelegenheden zoo krachtig openbaarde tot herstel in de Stadhouderlijke waardigheid van het door de naauwste banden aan de Republiek verknochte Stamhuis van Oranje-Nassau, moge dienen het relaas van de gebeurtenissen, die hier ter stede voorvielen tijdens de verkiezing van Prins Willem IV tot Stadhouder, enz. Dat vrij uitvoerige stuk werd door een tijdgenoot en tevens ooggetuige der door hem vermelde feiten, mijn ambtsvoorganger Mr. Hendrik Hendriksz. Vockestaert, [1]) opgesteld. Het mag dus geacht worden

1) Het geslacht *Vockestaert* heeft niet minder dan *vijf* Secretarissen aan Delft geschonken. Die het verbaal opmaakte schreef eene ver van fraaije hand, maar toch is zijn schrift kalligraphie te noemen, vergeleken met dat van een zijner naamgenooten en voorgangers in de 17. eeuw. Iemand, die zoo krabbelde, had eigenlijk geen Secretaris mogen zijn geworden, tenzij men hem inderdaad als *geheimschrijver* wilde beschouwd hebben, wiens schrift alleen door hemzelf kon worden gelezen. Maar

de omstandigheden, die te Delft en elders in verband met die „bevordering” plaats grepen, voor zoo verre dat mogelijk is, juist weer te geven en zelfs iets meer dan de officiële waarheid te bevatten. Ofschoon van geheel anderen aard dan de vroeger door mij medegedeelde verbalen betreffende de Beeldstormerij in 1566 en het Accijns-oproer in 1616 te Delft voorgevallen, doet het verslag van den stads-secretaris, evenzeer als de evengenoemde, een diepen blik slaan in den toestand der gemoederen van de bevolking van Delft in die veelbewogen dagen, terwijl het tevens een nieuw en krachtig bewijs bevat voor de juistheid van het oordeel in der tijd door hun geschiedschrijver, Dirck van Bleyswijck, over hen uitgesproken, „dat onse voorsaten ten allen tyden hebben getoont, in den aert te zijn groote voorstanders en ware liefhebbers van de Vaderlandsche Vryheyt.” Voor de waarheid van dat beweren voert hij tal van bewijzen aan en besluit met den wensch, dat zij, die uit zulke vrome en getrouwe voorzaten zijn gesproten, nooit van hunne loffelijke deugden mogen ontaarden, gedachtig tot welken prijs de vrijheid van het Vaderland, wier grondslagen in het bloed en de tranen hunner voorouders werden gelegd, voor hen werd gekocht, op wien daarom de heilige pligt rust haar „ongeschonden en ongekreuckt aen de Posteriteyt” na te laten.

Met die schoone woorden, waarmede elk Patriot — in den *gezonden* zin dier benaming wel te verstaan — volgaarne zal instemmen, ga ik over tot de mededeeling van het „Verbaal”, dat, naar ik meen, niet van alle belang ontbloot is.

---

als penvoerder van Burgemeesteren en Regeerders van Delft en met hunne correspondentie belast, was zijn naauwelijks te ontcijferen kladwerk tegenover de geadresseerden een onbeleefdheid. Edoch, laat men niet vergeten, dat er toen nog een andere „correspondentie” bestond, die het schrijven van een leesbare hand niet onder de onmisbare eigenschappen van een Stads-Secretaris rekende.

1747.

VERBAAL VAN HET GEPASSEERDE BINNEN DELFT.

Den onverwagten inval der Franse Troupes in Staets-Vlaenderen op den 11. April 1747, de belegeringh van Sluys, Sas van Gent ende andere sterktens aldaer, heeft in Zeeland zoodanigen schrick en vrees veroorsaeckt, dat de Heeren Staeten den 25. April daeraenvolgende, op de stercke instantiën van het Gemeen, den Heere Willem Karel Hendrick Friso, Prince van Orange en Nassau, hebben geëligeert tot Stadthouder, Admirael en Capiteyn-Generael derselve Provincie; waervan de tijdingh tot Rotterdam sijnde gecoomen, de gemeente in beweegingh heeft gebragt, tot soo verre, dat eenige Burgers, den 28. dito des avonds, aen de huysen der Regenten zijn gegaen en versoekende, dat haer Achtb. de goedheyd geliefden te hebben omme den volgenden dagh, als wanneer de Ordinaire bestellingh der Magistraet most geschieden, alvoorens daertoe te procederen, den gemelden Heere Prince van Orange tot Stadhouder deeser Provincie, voor sooveel haer stadt aengaet, geliefden te eligeeren, dewijl andersins groot ongenoegen aen de Gemeente soude werden gegeeven, ende daeruyt apparent feytelijckheden souden spruyten. Hetwelck door de Regeeringh sijnde in deliberatie genoomen, hebben deselve der Burgers gedaene instantiën geaccordeert en voor soo veel hen aenbelangt den Prince van Orange en Nassau tot Stadthouder, Admirael en Capiteyn-Generael van deese Provincie verclaert; ende nadat hetselve aen de Burgerye en Gemeente was bekent gemaeckt, hebben door de Heeren haer Gedeputeerden ter vergaderingh van Hollant daervan ten eersten notificatie gedaen met instantelijck versoeck, dat Haer Ed. Gr. Mog. tot conservatie van de rust en eenigheyd in deese

verzogte publicatie te laeten doen, heeft dit niet geholpen ende is, met permissie van den Heer Burgemeester van Berckel, den Secretaris Vockestaert, vergeselschapt van een meenigte gemeen volck, die hem egter alle respect betoonden, na 't stadhuys gegaen, alwaer heeft geconcipieert en des avonds omtrent half tien ueren nae het luyden van de groote clock, werdende ten dien eynde geligt door twee schutters, tot het houden der wagt op het stadthuys bescheyden, gedaen deeze volgende publicatie:

„Men laet een igelijck bij deezen weeten, dat van deesen avond door de Heeren Burgemeesteren, Vroedschappen en veertich Raeden deeser stadt is geresolveert den Heer Prince van Orange te bevorderen tot Stadhouder, Capiteyn-Generael en Admirael van deese Provincie. Weshalven een ider vermaent wert sich in rust en vreede na huys te begeeven. Actum den 29. April 1747, en des avonds omtrent halff thien ueren gepubliceert door mij Secretaris, H. Vockestaert."

hetgeen door een groot gejuigh is beantwoort.

Even voor het doen der publicatie sijn op het stadthuys gecoomen de Heeren Dacquet, President-Scheepen, Weevering, Oud-Scheepen, en van Buuren, Vroedschap deeser stadt, om te sien of van nut zijn conden.

Den Secretaris reets op de puye staende, is een groote aendrangh van volck gecomen, begeerende dat de hecken voor de trappe van het stadthuys, die geslooten waeren, souden werden geopent en sij op het stadthuys gelaeten werden, hetgeen is geweygert; speciael wanneer de Heeren geinformeert waeren, dat het Sluysenaers en Vlaerdingers, neevens eenige landsaeten uyt de naestgeleegen dorpen waeren, met bijvoegingh dat het stadthuys in de bewaeringh van de schutters en niet aen buytenlieden vertrouwt was. Na gedaene publicatie hebben eenige Sluysenaers versogt de Heeren te moogen spreecken, waerop geantwoort sijnde, dat soo een van hun wilde booven coo-

het Orange-vendel, eyschende van elck sijn Vendel met uytdruckingen, waeruyt bleeck, dat zij die wilden, tot wat prijs oock was, hebben; deselve becoomen hebbende, sijn daer meede getrocken na de coster van de Nieuwe Kerck, eyschende de sleutels, om die Vendels op den Toorn te planten. Den coster sich excuserende als sulx niet connende doen buyten last van Kerckmeesteren, is het volck gegaen ten huyse van den Heer Oud-Burgem^{r}. A. van Bleyswijck, van denselven versoeckende permissie tot het stellen van de Vendels als vooren. Waerop geantwoort sijnde, dat die permissie door een Regeerend Burgemeester most werden gegeeven, sijn deselve gecoomen voor het huys van den Heer van Berckel, sijnde den voorsittende Burgemeester en te gelijck Kerckmeester, alwaer met heevigheyd de permissie van het planten van de Vaendels op de Nieuwkerckstoorn hebben versogt; hetgeen haer, nadat den Heer Burgemeester sich wat bedagt hadde, op tussenspreecken van den Secretaris Vockestaert, die op becoome tijdingh van de ontstaene commotie was toegeschooten om te sien of van dienst conde zijn, is geaccordeert geworden; hetwelck met een groote uytgalmingh van vreugde is beantwoort. Immediaet daerop is door de daer staende gemeente verzogt, dat van de resolutie door de Heeren van de Regeeringh genoomen, Publicatie mogte geschieden, opdat een igelijck van de waerheyd van dien zoude moogen werden overtuygd, en is hetzelve wel gedifficulteert, omdat het laet en reets doncker was, en door den Secretaris sijnde bijgevoegt, dat de gemeente verzeeckerde, dat door de Regenten deezer stadt geresolveert was om den Prince tot Stadhouder en in de verdere digniteyten te verheffen, en dat haer geen meerder verseeckeringh daervan voor de puye van het stadthuys alsnu conde geeven ende dat daer meede voor als nu behoorden te vreeden te houden, doch dat de Heeren zoude tragten te persuadeeren den volgende dagh op het gewoone uyr de

van Maessluys op het stadthuys gecoomen, versoeckende de Heeren te moogen spreecken, waerop den Heer van der Dussen, sijnde den eenigste Burgemeester, die booven was, neevens den Pensionaris en den Secretaris Vockestaert sijnde overgegaen in de camer van Burgemeesteren, sijn de Maessluysenaers binnen gelaeten ende hebben aen den Heer Burgemeester overgegeeven een geschrift bij forme van request, waerinne versogten 1000 snaphaenen en daertoe cruyt en loot, en noch ses, acht stucken canon, luydende de request als volgt:

„1747. 1 Mey."

„Verzoek aan Haar ed. groot agtbaare Heere burgemeestre der stad delf."

„Uyt naam van de ganse gemeente of burgerij op maassluis geven te kenne, als dat de wet of ganse Regering op maassluis bezig is om op te stellen een burgerwagt, dat zoo zijnde ontbloot van geweer om in kas van noot den viand tegen te gaan, zoo verzoeken wij uyt naam van de gansche burgerij om te mooge geniete 1000 snaphaane bij provisi, kruyt en loot na rato en nog tot dekking van het diep op de maze 6 a 8 stukken kanon, 6 a 8 ℔ kaliber, niet alleen om ons te dekken voor een landing van den viand, om als Regte welmeenende te strijde voor het vrijgevogte nederland, in bijzonder voor delft en delflands ingesetene van dien: want wij zoude den eersten aanval hebben, en dat zoo zijnde, zoude de viand door kunne dringe en loopen geheel delfland af en zoude moeten ondergaan het noodlot, hetgeen onse protestante gemeente heeft moeten ondergaan in het land van kadzand, waar van wij een man bij ons hebbe, die binne twemael vier en twintig uure in middelburg heeft gezien de vlugtende uyt dat land van kadzand zeer elendig, alles moetende verlaate, zelfs naekt en bloot zonder iets meede te kunne neeme. NB. om de muytelinge of onwetende te stuyte, zoo hebben wij hier zijnde goed gevonde om haar ed. groot

agtbaare te verzoeken dit boven staande gelieven te aksepteere en mediaet antwoort op verwagte, om dat wij tuis koomende het gemeen kunne Raport doen, die met groote Hoope ons zulle afwagte."

Waerop haer sijnde geantwoort, dat deese stadt noch geweer, noch cruyt en loot hadde, ende de magistraet geen de minste dispositie over 's Lands Magasijnen, maer dat soo iets van nooden hadden, sulx den Heeren Gecommitteerde Raden moesten addresseeren, hebben deselve persoonen addres versogt aen Heeren Gecommitteerde Raden, als meede een memorie van hetgeen haer door den Heer Burgemeester was geantwoort, om hetselve op haer plaets, namentlijck Maessluys, te connen toonen, hetgeen haer conform haer versoeck gegeeven sijnde, sijn deselve vertrocken.

Des namiddaghs is alomme een gerugt verspreyt, dat verscheyde Franse scheepen van Duynkercken en Oostende afgevaeren voor de Maes gecoomen waeren, aldaer omtrent den Hoeck van Hollant souden landen, het geheele Westlant ende Maessluys souden afloopen, ende eyndelijck voor deese stadt stonden te coomen, waerdoor een groote vrees onder alle de inwoonders is ontstaen, hierbij coomende, dat op ordre van den Heer Officier teegens vijff ueren vergaderingh van de Weth wiert belegt, ter oorsaecke een persoon op Delfshaven was doot gesteecken, is bij de gemeente, siende dat de Heeren na 't stadthuys traeden, waervan de reede niet conden beseffen, de vrees voor het ingebeelt gevaer soo sterck gereesen, dat eenige hondert gemeene Burgers, meerendeels buyten de schutterye sijnde, sich op het stadthuys hebben begeeven en geeyscht, dat aen haer snaphaenen, cruyt en loot, mitsgaders ander geweer soude werden gegeeven om den vijand teegen te trecken; welck rumoer noch is vermeerdeert, wanneer eerst een persoen als expresse deese volgende brief bragt:

„Ed. Groot Achtb. Heeren."

„Zoo even komt een courier van 's Gravezand met tijding veel fransche schepen voor de wal zijn. Verzoeke uit ons aller naam aanstonds geweer, want alles is hier in confusie.

UEd. dienaar,
W. van der Jagt,
zoon van
Gt. van der Jagt."

Maassl.
1 Mey 1747.

ende naderhant eenige persoonen van Maessluys quaemen, voorgeevende dat de Franse reets omtrent de Oranjepolder was gelant, ende dat in gevalle aen die van Maessluys geen geweer wierde gegeeven, het te laet ende het Land verlooren soude sijn, — ten dien eynde overgeevende de onderstaende missive:

„WelEd. Gr. Agtb. Heeren."

„Soo aenstonts ontstaat hier een gerugt, dat vijandelijke schepen voor de wal zoude zijn. Versoeke nogmaal ten spoedigste munitie, want de consternatie is extraordinair. Blijve na UE. WelEde Gr. Agtb. in de protextie des Alderhoogste bevolen te hebben,

UEd. Gr. Agtb.
gehoorsame dienaren,
S. N. de Hoest,
burgemr.
R. van der Kolk,
scheepen.
G. du Feu, schepen."

Maass. den 1. Mey
1747.

Welcke persoonen weederom door Heeren Burgemeesteren niet sonder veel moeyte sijn afgeweesen. De gemeente middelerwijl meer en meer door deese quaede dogh valse tijdingen in commotie geraeckt sijnde, sijn een groote

quantiteyt van hun in de camer van de Heeren Scheepenen gedrongen, die met veel violentie geweer versogt hebben, dat haer is geweygert, ter saecke dat geen de minste swaerigheyd was te dugten, als sijnde onmoogeyck dat de Franse soodanigh desseyn souden connen executeeren, en dewijl de stadt het niet hadde noch over de magasijnen niet conde disponeeren. De Heeren Burgemeesteren, voor grooter onheylen vreesende, hebben goedgevonden de schutterije bij den anderen te roepen met ordre, dat de compagnie van de Heer Capiteyn Bogaert, wiens beurt het was, aenstonds op het stadthuys soude trecken en de andere op haer loopplaetsen souden blijven staen tot nader ordre, hetgeen met veel vigilantie geschiede. Het gemeen siende, dat geen geweer op die manier conden becoomen, heeft sich aen de Commisen van het Hollands en Generaliteyts-magasijn geaddresseert en van deselve soo veel snaphaenen, bajonetten, houwers, deegens, hellebaerden, pieken, patroontassen en bandelieren afgedwongen als noodigh meende te hebben; gelijck oock eenige schutters, die haer snaphaenen niet goet waeren, andere uyt het magasijn hebben gehaelt, dog daer voor briefjes door haer Capiteyns geteeckend hebben overgeleevert.

Den Schout van Schipluyde sich meede aen Heeren Burgemeesteren om geweer hebbende geaddresseert ende een declinatoir antwoort becoomen, heeft sich na het generaliteyts-magasijn begeeven, en na desselfs welgevallen daer geweer uyt gehaelt.

Twee afgezondene van Overschie, ten fine als vooren overgecoomen, is deselve aengesegt, dat geen gevaer te vreesen was, en dat, soo het noodigh geoordeelt wiert dat de opgeseetenen van geweer voorsien waeren, Heeren Burgemeesteren van Overschie, als haere Ambachtsheerlijckheyd, souden sorge draegen, die daerop content sijn vertrocken. De Heeren van Vreedenburch, de Veer, van Hulst, Verschoor en andere successivelijck ter camere van

haer Ed. Gr. Achtb. sijnde gecoomen, hebben verseeckert dat de tijdingh van de aannaderingh van Franse ten eenemael verdigt was, dat deselve tijdingh oock in 's Hage, daer alles in rust was; volmondigh wiert teegengesproocken. Cort daerop is overgecoomen den thuynder, woonende op des Heeren scheepen Dacquet's buytenplaets, seggende dat tot sijn Heers gerustheyd quam om te verseeckeren, dat alle de vooren verhaelde tijdingen vals waeren; dat op het huysje van den gemelde heer Dacquet, alsmede op dat van den heer Goes, beyde op 's Gravesande in zee siende, was geweest, doch geen scheepen hadde ontdeckt, als eenige vissersschuytjes, die gerust op haer neeringh laegen, hetgeen nader is geconfirmeert door een man van Monster gecoomen, gelijck het bevoorens door eenige Scheevelingers, met vis na Rotterdam gaende, was vertelt geworden. Noch is ter camere van haer Ed. Gr. Achtb. gecoomen den Burgemeester Colf van Maessluys, die verseeckerde, dat alle tijdingen weegens het aencoomen van Franssen in de Maes niet alleen onwaer, maer vermits den swaeren oostenwint, het laege waeter en ontstuymigheyd van de zee volstreckt onmoogelijck was; dat oock conde seggen, dat Heeren Gecommitteerde Raeden door luyden expres uytgesonden, sich daerop hadden geinformeert, en alles soodanig hadden bevonden; dat hij soo even uyt 's Hage quam, alwaer geweer tot securiteyt voor Maessluys hadde gesolliciteert, ende dat niet conde mancqueeren den Heeren Burgemeesteren kennis te geeven, voor welcke geruststellingh gemelden Burgemeester Colf is bedanckt geworden. Eyndelijck is weederom gecoomen den Onderschout van Delfshaven, die expresselijck door haer Ed. Gr. Achtb. na de Heyde en 's Gravesande was gesonden om de waerheyd deeser tijdingh te ondersoecken; wiens rapport is geweest, dat het strand hadde langs gereeden, doch geen scheepen als eenige weynige vissers hadde gesien ende dat aldaer alles in rust was.

Door alle deese verseeckeringen conden noch schutters noch andere burgers werden overtuygt, doch riepen, dat in alle gevalle met cruyt moesten voorsien werden, waertoe Heeren Burgemeesteren niet hebben gelieven te resolveeren, vermits gepersuadeert waeren geen gevaer van den vijand te wagten was; dat reeds laet was en het volck ten meerendeel beschoncken was, waeromme aen den Heer Officier en de Heeren Scheepenen, die noch waeren op stadthuys gebleeven, hebben versogt af te gaen, om alsoo het volck van het cesseeren van alle gevaer te persuaderen; hetgeen geschiedende, is de meenigte oock beginnen af te sacken, waerop de Heeren Burgemeesteren aen de schutters en verdere burgers hebben aengesegt, dat absoluit geresolveert waeren dien avond geen cruyt noch loot te doen uytdeelen, en dat men den volgende dagh soude overleggen wat te doen stont; hetgeen wel in het begin onaengenaem scheen, maer egter aen een ider welgevalligh is geweest, en heeft het gemeene volck sich beginnen te retireren, wanneer de Heeren Burgemeesteren den Heer Capt. van der Lely hebben versogt met sijn compagnie op het stadthuys te coomen ende die van den heer Bogaert af te lossen, hetgeen omtrent half thien ueren is geschiet, hebbende de Officiers en schutters van de compagnie van den heer Bogaert alle sich in deese actie compleet wel gedraegen, veel insultes ende periculen uygestaen, sonder dat egter imand is gequest gewerden. Ende sijn te gelijck alle de andere compagnien ordres gesonden om af te trecken, waerop de nagt in volcoome rust is gepasseert.

Dingsdagh den 2. Mey sijn des morgens omtrent acht ueren ten huyse van den heer President-Scheepen Dacquet gecoomen vijff a ses der soogenaemde vrijwillige burgers, te kennen geevende, dat de gemoederen van de gemeente noch tot geen rust waeren, maer in vrees bleeven, dat de tijdingen op gisteren ingecoomen wel mogten waer sijn

ende daerom van voornemen waeren weederom die morgen in volle geweer op de Marct te coomen ende te overleggen wat te doen soude sijn. Waerop de heer Dacquet haer met veel goede reedenen heeft tragten te desabuseren en van haer desseyn af te brengen, eyndelijck haer presenteerende een chaise met twee paerden en een van sijn bedienden om met een van deese burgers na zijn heer Dacquet's buytenplaets tot 's Gravesande te rijden; dat aldaer een wagen soude besorgt werden, waermeede van ter Heyde tot den Hoeck van Hollant toe het strant langs heen en weer soude connen rijden, alles recognosceren, ende alsdan met de chaise weeder na de stadt soude connen coomen om van sijn bevindinge rapport te doen en dat om hetselve te hooren de vrijwillige burgers conden op de Marct coomen des namiddags tussen drie ende vier ueren.

De heer Dacquet van deese verrigtingh aen de Heeren van de Weth hebbende rapport gedaen, is weegens desselfs voorzigtige conduites ten deesen bedanckt. Bij deese occasie in deliberatie sijnde gebragt, of niet nut soude sijn de soogenaemde vrijwillige burgers, sijnde tegenwoordigh een corps sonder subordinatie en waeruit niets goed te wachten is, te brengen onder een of twee compagniën, ende hetselve sijnde noodigh geoordeelt, sijn tot capiteyns over deselve aengestelt mr. Willem Vlaerdingerwout, Heer van Noortschaerwoude, ende Simon Haverling, die beyde ontbooden sijnde ende versogt deesen last op haer te neemen, hetselve ter instantie van haer Achtb. ten dienste van het gemeen hebben op sich genoomen, ende sijn aen deselve actens gelijckluydende met die der Capiteyns van de schutterije gegeeven. Ende is wijders goedgevonden, dat wanneer den persoon, die na 's Gravesande is gereeden, sal weesen thuys gecoomen en goed rapport hebben gebragt, hetselve tot gerustheyd van het volck sal werden gepubliceert, en is ten eynde gearresteert de volgende notifi-

catie: De Heeren van de Weth der stadt Delft doen een iegelijk mits deese verseekeren, dat in het seekere geïnformeert sijn, dat de tijdingen van gisteren wegens de aankomst van Fransche scheepen in de Maas of daar omtrent op onse kusten ten eenemaele buyten eenige grond ende onwaer sijn, ende dat men daarop ten volle gerust kan sijn. Weshalven de schutters deser stadt, als meede alle de inwoonders ende ook speciaal, die sich vrijwillig tot bescherming van het gemeen hebben aangebooden, bedankt werden voor den iever aan het gemeen betoont, met aanmaaningh van sich in stilte te houden, tot dat door Haer Achtb^den gewaarschouwt werden, hetgeen bij de eerste seekere tijdingen van gevaar sal geschieden. Gedaan den 2. Mey 1747.

Ten selven daege des namiddags den heer Burgemeester van Dussen met de ministers booven gecoomen, hebben sich voor de camer van Heeren Burgemeesteren gepresenteert vier cooplieden van Delfshaven, verhaelende hoe dat de Rotterdammers daegs te vooren in grooten getaele tot Delfshaven waeren gecoomen, begeerende dat de schutterye van Delfshaven met haer soude meede trecken, om de Fransen, die sij voorgaeven omtrent de Maes gelant te sijn, teegen te gaen, met dreygementen van insultes; doch dat haer geremonstreert sijnde, dat die tijdingh volstreckt onmoogelijck was, weeder waeren na huys gekeert, versoeckende sij, cooplieden, dat vierhondert snaphaenen met het vereyschte cruyt en loot na Delfshaven mogt werden gesonden, om bij quaede voorvallen te werden gebruyckt; waerop haer door den Heer Burgemeester sijnde geantwoort, dat de stadt geen geweer, veel min cruyt en loot in voorraet hadde, als moetende ider schutter sijn eyge geweer besorgen; doch soo sulx noodigh hadden sich aen Heeren Gecomm. Raeden conden addresseeren, is door deselve genoegen genoomen.

De meergenoemde cooplieden hebben wijders voorge-

Hendrik Friso, Prince van Orange ende Nassauw, is aangestelt tot Stadhouder, Admirael en Capiteyn-Generael van deese Provintie; ende hebben Haer Achtb. ten bewijs van vreugdeteekenen bereyds ordres gestelt, dat alle de klocken deser stadt sullen werden geluyd, het klokkengespel gespeeld en het canon gelost. Ende is voorts aan een ieder gepermitteert alle soorten van vreugdebedrijven ende illuminatiën te doen in alle ordentelijkheyd, opdat alle ongelukken moogen voorgekomen werden; ten welken eynde de gemeente aengemaant werd het schieten met allerhande soorten van geweer na te laaten. Aldus gedaan ende gearresteert den 3. Mey 1747. Ende is deselve publicatie, nadat de Heeren deeser stads gedeputeerde van de vergaderingh van Hollant waeren geretourneert, door den Secretaris van Kinschot gedaen, staende de Heer Officier van der Lelij aen de regter, en de Heer Burgemeester van Berckel aen de slinckerhand van den Secretaris op de puye, ende de verdere Heeren van de Weth voor de vensters van het Stadhuys. En is immediaet daerop met het steecken der trompetten, slaen der trommels en speelen en luyden der clocken vreugde betoont en gecontinueert tot vier ueren.

Des avonds nadat de geordonneerde beedestond was gehouden, hebben alle de clocken deeser stadt geluyt en daerop gespeelt, ende sijn door alle ingezeetenen haer huysen geïllumineert, gelijck het Stadthuys meede geïllumineert was, waervoor oock eenige flambouwen branden. En is alles buyten confusie en sonder ongeluck afgeloopen.

Donderdags den 4. Mey 1747 sijn weeder gecoomen de coopluyden van Delfshaven, rapporteerende dat voor het Collegie van Heeren Gecomm. Raeden geweest waeren en dat ammunitie van oorlogh versogt, doch dat, dewijl een gedeelte van deese stadt sijnde, haer versoeck was gedeclineert, en sij aen Heeren Burgemeesteren waeren gerenvoyeert geworden, vernieuwende derhalve haer versoeck,

voorvallende geleegendheeden conden addresseeren en dat die moesten gehoorsamen; dat daervan aen het volck conden kennis geeven, dewelcke, zoo de keuse van de Heeren approbeerden, sulcx met het roepen van Huza conden declareren; hetgeen door de manschap van het Stadthuys weeder coomende zijnde gerapporteert, is daerop een generael geroep van Huza gevolgt.

Even daerna is van 's Gravesande gereverteert den persoon des morgens om alles te onderstaen uytgesonden, dewelcke in de Camer van Heeren Burgemeesteren binnen gelaeten zijnde, gerapporteert heeft, dat van Ter Heyde tot den Hoeck van Hollant was gereeden en die wegh weederom gecoomen was, en dat niet meer dan twee scheepen gesien hadde, het eene de Maes opseylende en het andere uytloopende, sijnde beyde Coopvaerdyescheepen, en dat geen vrees voor vijand overig was; waerop geordonneert is dit aen de op de marct vergaderde burgers te communiceren; hetgeen volbragt sijnde, is de groote clock geluyt en de voorengemelde publicatie gedaen.

Ende sijn daerop de vrijwilligers met den Capiteyn Haverlingh vooruitgaende na den Doelstraat getrocken, alwaer in een huys op den hoeck van de Paerdemarct de naemen van die sich vrijwilligh aengaeven ende derselver woonplaetsen door twee clercquen van de Secretarie, expres daer na toe gesonden, sijn opgeschreeven, beloopende het getal van twee hondert vijffthien coppen. Woensdagh den 3. Mey 1747, de Heeren van de Weth geïnformeert sijnde, dat dien voormiddagh den Prince van Orange tot Stadthouder, etc. deeser Provincie stont te werden geëligeert, hebben doen concipiëren de volgende publicatie: De Heeren van de Weth der stad Delft doen bij deese aan alle de Inwoonders deser stad bekent maaken de aangename tijding, dat deese morgen met eenpaerigheyd van stemmen, door de Ed. Gr. Mog. Heeren Staten van Holland en Westfriesland, sijn Hoochheyd den Heere Willem Karel

Dingsdagh den 16. Mey hebben de Heeren Burgemeesteren op becoomen bericht, dat den Prins den volgenden dagh na Zeelant stont te vertrecken, daervan aen de Capiteyns van de Schutterye kennis gegeeven, ten eynde haere onderhorige manschap souden doen aenseggen in gereetheyd te sijn, omme op de eerste ordre in de wapenen te verschijnen, ende dat haer Ed. Gr. Achtb. intentie was, dat de compagnie vrijwillige burgers buyten de Haeghpoort omtrent de Geusebrugge souden werden geplaetst; een dubbelde wágt der Invalides tusschen de beyde poorten van de Haeghpoort, ende de Schutters binnen de Haeghpoort, het oude Delft langs tot de Rotterdamse poort toe, en vervolgens langs dat gedeelte van de stadt, waerdoor sijn Hoogheyd stond te passeren, en is daervan insgelijcx kennis aen de Capiteyns der vrijwilligers ende die der Appoinctees of Invalides gegeeven, dewelcke alle aengenoomen hebben sulx te observeren. Is meede goedgevonden seeven stucken geschut buyten de Haeghpoort en gelijck getal buyten de Keetelpoort souden werden geplant, om op de aencomst en vertreck van sijn Hoogheyd en nochmael, terwijl in de stadt is en sulx driemael, te werden gelost.

Woensdagh den 17. Mey de tijdingh gecoomen sijnde, dat den Prins voorneemens was deesen namiddagh omtrent vier ueren uyt den Haegh te vertrecken, is daervan aen de respective Capiteyns kennis gegeeven, ten eynde haer onderhebbende compagnien in gereetheyd souden houden, om op de comst van den Prins in de wapenen te verschijnen en gerecommandeert alle geschiet voor te coomen; waerop de Capiteyns van de schutterye hebben overgeleevert in geschrifte de volgende ordre door haer beraemt:

Concept-ordre voor de paradeering ter eere van sijn Hoogheyt.

1. Nae dat men verwittigt sal sijn van de tijd, wan-

neer omtrent sijn Hoogh^{t} staat door te komen, alle 8 de compagn^{n} twee a drie uuren te vooren te bescheyden op de respective loopplaatsen.

2. Yder compagnie, in ordre gestelt, sal nae het affhaalen van 't vendel trekken nae de gedestineerde posteringsplaats.

Alle front makende nae de Haegpoort.

- 2^{e} blauwe even binnen de Haagpoort.
- 1^{e} blauwe bij de Begijnen steeg.
- 2^{e} witte bij de Schoolsteeg en Princenhoff.
- 1^{e} witte bij 't Gemeenlandshuys.
- 2^{e} oranje bij de Juffr. della Faille.
- 1^{e} oranje bij de twee Leeuwen.
- 2^{e} groene bij het Weeshuys.
- 1^{e} groene eeven binnen de Rott. poort.

3. De schutters, aldaer in twee rijen geschaert sijnde, op de aennaedering van sijn Hoogheyt het geweer doen presenteren, terwijl de Officieren onder het passeeren met haer sponton, bardesaen en vendel salueren.

4. De schutters recommanderen, terwijl sijn Hoogheyt passeert, geen hoed te ligten off ook te roepen: hussa, vivat, etc. Soo oock in 't geheel niet onder de marsch off onder 't geweer, gelijk meede niet te schieten, op de boeten van twee gulden voor yder schoot, volgens de ordonnantie.

5. Sijn Hoogheyt en gevolg gepasseert sijnde, sullen de comp^{n} front moeten maeken nae de Rotterdamse poort en sal men, tot vermijding van confusie, de compagniën omleyden en soo omkeeren.

6. Nae dat sijn Hoogheyt genoegsaam buyten de stad sal sijn, sullen de 7 compagniën sagjes opmarcheeren langs het oude Delff tot aan de Rotterdamsche poort, off wel tot aan het 1^{e} groene, 't geen de andere aldaer sal affwagten.

7. Alle de 8 compagniën dus samengetrokken sullen vervolgens in de ordre, waerin sij op haer posteringsplaat-

sen hebben gestaan, langsaam trekken en marcheeren na de groote marckt; de distantie tusschen yder comp^ie^ in die marsch sal sijn van omtrent 3 roeden.

8. De marsch-roete na de marct sal weesen over de Hoog-brug, langs de Geer, de Breesteeg-brug over, langs de westzijde van de Koornmarkt en over de Touwbrug; sullende de Route op de marct en de standtplaatsen van de comp^n^ aldaar, mitsgaders de route in 't affmarcheren sijn volgens het teekeningetje, hier bij gevoegt.

9. De compagniën op de marct op haer standplaatsen sijnde sullen gecommandeert werden snaphaen te presenteeren en bij de voet, en dat yder compagnie door sijn eygen Capiteyn in de volgende ordre: 1^e^ groene, 1^e^ witte, 2^e^ groene, 2^e^ witte en soo vervolgens over en weeder.

10. Aan haer Ed. Gr. Agtb. kennis geeve van onse aankomst; aldaar te verneemen off nog eenige verder ordres te geeven hebben en off de Officieren in het afftrekken voorbij de Burgemeesteren trekkende, de eer sullen moogen en kunnen hebben haer Ed. Groot Agtb. met de piek, bardesaan, etc. te salueeren.

11. Bij aldien haer Ed. Groot Agtb. mogten goedvinden de manschappen te komen sien, sullen de schutters het geweer moeten presenteeren en de Officieren op die tijd alleen met de hoed salueren.

12. De ordre in 't afftrekken der comp^n^ sal sijn: 1^e^ witte, 2^e^ witte, 1^e^ blauwe, 2^e^ blauwe, 1^e^ groene, 2^e^ groene, 1^e^ orange, 2^e^ orange.

13. Op de loopplaatsen gekomen sijnde sal men de compagniën scheyden, sonder dat de officieren eenigh tractement van wijn schenken off iets anders sullen vermogen te doen.

Die geapprobeert is, gelijck oock de Capiteyns der vrijwillige burgers haer gegeeve ordres, streckende speciael om alle confusie tussen de schutters en vrijwilligers te mijden, hebben bekent gemaeckt, die insgelijx sijn geapprobeert.

Des namiddags ten twee ueren is de trom geroert en sijn alle de schutters op haer ordinaris loopplaetsen vergadert, van waer idere compagnie na sijn aengeweese standplaets langs het Oude Delft is gemarcheert. Ende sijn de vrijwillige burgers op het pleyn buyten de Haeghpoort vergaert ende aldaer op de voor haer gedestineerde plaets gerangeert.

Omtrent vier ueren sijn de Heeren van de Weth ten huyse van de Heer voorsittende Burgemeester van Berckel vergadert, doch is den Secretaris van Kinschot buyten de Haeghpoort gereeden, alwaer, geassisteert met den Wagtmeester en twee stads-boodens, de aencomst van sijn Hoogheyd heeft afgewagt; dewelcke omtrent half ses ueren aldaer sijnde gearriveert, is door gemelde Secretaris van Kinschot versogt, dat de Magistraet ten huyse van den Heer Burgemeester van Berckel vergadert, het geluck soude moogen hebben sijn Hoogheyd te moogen complimenteeren, en dat sijn Hoogheyd ten dien eynde daer geliefde af te treeden, hetgeen door hoogstgemelde sijn Hoogheyd is geaccordeert. En is den Secretaris van Kinschot weeder in sijn coets gegaen om aen de vergaderde Heeren rapport te doen.

Den Prins is daerop, sittende in sijn coets met ses paerden, geaccompagneert met Grave Maurits van Nassau ende den heer van Roon en gevolgt van diverse andere rijtuygen, stapvoets door de compagnie vrijwilligers gepasseert, gaende den Wagtmeester en twee stadsboodens voor de coets; en de poort inreydende is het canon gelost en sijn immediaet daerop de clocken geluyt ende is sijn Hoogheyd door de Haegpoorte, de Roosbrugge over, tussen twee reyen schutters, die alle het geweer presenteerden, door rijdende, gecoomen aen het huys van den Heer Burgemeester van Berckel, alwaer de geheele Magistraet met haere Ministers voor de deur heeft gevonden, die denselven aen het portier van de coets gerecipieert ende in het

salet hebben geleyt, alwaer een armstoel voor sijn Hoogheyd was geset, staende diverse ordinaire stoelen in de camer; doch heeft sijn Hoogheyd niet gelieven te sitten, en is door den Officier van der Lelij alsdoen een compliment ter materie dienende gemaeckt, hetwelck door sijn Hoogheyd met corte woorden, doch seer vrindelijck is beantwoort, daar bij voegende, dat seer gepresseert was om na Zeelant te vertrecken en dat dien avond noch meende af te vaeren en dat, na zijn retour aen de Leeden van de Hooge Regeeringh audientie soude verleenen; waerop sijn afscheyd neemende, is door een van de Heeren van het gevolgh, die meede ingecoomen waeren, aen sijn Hoogheyd gesegt, dat de predicanten audientie versogten, dog heeft deselve gerefuseert, vermits sijn vertreck seer gepresseert was. De predicanten egter sijnde in huys gecoomen, hebben den Prins reets buyten de camer en op de bassecourt om uyt te gaen, gevonden, doch sijn egter geavanceert, en is den Prins, *teekenen van ongenoegen geevende over deese ongemackelijke visite*, weeder binnen gecoomen, en door de predicanten van de Nederduytse en Walse gemeente, neevens den predicant van het gasthuys, staende in den ingangh van de deur van het salet, D^us Ruysch, oudste predicant der Neederduytse gemeente, het woord voerende, gecomplimenteert geworden, hetgeen *met wijnigh woorden* door sijn Hoogheyd beantwoort sijnde, is denselven weeder uytgegaen ende door de Magistraet tot aen de coets uytgeleyt, eeven als in het aencoomen was ontfangen geworden; ende is alsoo door de schutterye, die aen twee reyen tot aen de Rotterdamse poort geschaert stonden, rijdende, de stadt gepasseert, werdende middelerwijl de clocken geluyt, op 't clockespel gebeyert en door verscheyde trompetters, op de camer van de Gouverneur der Zaeyhalle geplaetst, op trompetten en walthoorens geblaesen ende het canon gelost in manieren, als hiervooren gesegt is.

De Heeren van de Weth weeder binnen sijnde, sijn de Predicanten vertrocken. Ende nadat haer Ed. Achtb. noch eenigen tijd met den anderen gesproocken hadden, is de vergadering van de Weth gescheyden.

De Heeren Burgemeesteren sich hebbende met de ministers begeeven na het stadhuys, hebben de schutterye de marct op sien trecken, en nadat alle de compagniën in ordre waeren gestelt, sijn twee Capiteyns bij Heeren Burgemeesters gecoomen, vraegende of noch iets verders van haer Ed. Gr. Achtb. dienst was, en permissie om in het aftrecken voorbij de camer der Heeren Burgemeesteren met de piecken, bartisanen en vendels te moogen salueren; waerop geantwoort is, dat Heeren Burgemeesteren seer voldaen waeren over de goede ordre door de Heeren Officieren en schutters in deesen gehouden, en dat aengenaem soude sijn, ingeval de saluade voorbij haere camer door de Capiteyns, Luitenans en Vendrigs geschieden; doch dat haer Ed. Gr. Achtb. geresolveert waeren bevoorens op de voorsael van het stadhuys te coomen ende van de puye van het Raedhuys de schutterye door een Secretaris voor haer genoome moeyte ter eere van den Prince van Orange te bedancken; hetgeen oock inmediaet is geschiet, en sijn daerop de compagniën in goede ordre afgetrocken, maeckende de Officieren haer reverentie in het aftrecken voor de Heeren Burgemeesteren, die voor de opengedaene vensters in haer camer stonden. De schutterye sijnde afgetrocken, is de compagnie der vrijwillige burgers op de marct gecoomen, maekende front na het stadthuys; dewelcke op deselve manier sijn bedanckt en afgetrocken, als van de schutters is gesegt. Welcke vrijwilligers door hunne Officiers na het Hof sijn geleyt ende aldaer alle, immers seer wijnigh uytgesondert, het geweer hebben overgegeeven, om aldaer schoon gemaeckt en bewaerdt te werden.

Ende is alsoo deese ceremonie met seer goede ordre en wonderlijcke stilte, tot aller genoegen geëyndigt.

REMARQUES OP HET VERBAAL VAN HET GEPASSEERDE BINNEN DELFT, MEY 1747.

1°. Off de Staten van Zeeland op den 25. April den Hr. Prince tot Stadhouder gecreëert hebben.

Ik meene, dat op dien dagh de eerste aandrang der burgers te Ter Veere geschied zij.

2°. Bij te voegen sub 1°. Mey: dat een parthy volck met slaande trom en vliegende vendels zich op 1°. Mey na de Oost-Indische Camer hebben begeeven, om het vlaggedoek, dat aldaer was, af te eyssen, tot het maaken van wimpels en vlaggen (sijnde het ten dien daege verkooping), hetgeen aan haar door de presente Heeren wierd toegestaan en al het vlaggedoek aan dezelve gegeven.

3°. Sub 3 Mey bij te voegen: dat 2 orange vendels aan weerzijden de puye wierden uytgestooken.

Dat de trompetters en waldhoornisten (waertoe diegeenen, welken op de buyten-jagten alhier gevonden wierden, sijn geëmployeert) geplaast waaren op de bovenzaal, boven de puye van het Raadhuys.

PAPIEREN VAN D. BAVY

WEGENS HET VOORGEVALLENE TE BENGALEN,

1763.

(UIT DE PAPIEREN VAN EEN BEWINDHEBBER DER OOST-IND. COMPAGNIE.)

Extracten uit het Houglijsche Dagregister van a° 1763.

Januarij 1763.

Woensdag den 19en. De Wakkiel Sjeich Ahmed, heeden aen den Dherbaer geweest zijnde, rapporteerde bij zijn terugkomst, hoe hij verstaen hadde, dat de heer Kalkats Gouverneur van Sittart van de revenuen van Berdewaen, Medinapoer en verscheide andere destricten van beneeden Kalkatta tot Pipely toe wederom afstand had gedaen aen den Nawab, die zig daer en tegen verbonden hadde aen de Britten sjaerlijks 25 lakk. ropijen te zullen contribueeren tot onderhoud van hunne troupen; dat ook bereeds alle sepaays van dEngelschen uit de Arrengs en wagtplaetsen terug ontboden waeren; voorts, dat hem onder anderen ook ter hand gesteld was copia van een brief, door gem̄ Heer van Sittart, bij weege van een verbandschrift, omtrend het drijven van de negotie aen den Nawab geschreeven; item copia van een Perwana van zijn Excellentie tot confirmatie van het daerbij gestipuleerde op de heer Kelb Alychan Daroga van de Pansjoutra verleend, zijnde beide van den volgenden inhoud:

Translaet copia Persiaanse missive, geschreeven door den Nawab Monnien Ulmalk Schamsuddouwla, Mr. Hendryc van Sittart, Bhadur Tohouwer Jeng aen den Nawab Mier Mhameth Kasimchan, sub dato 27 December 1762, en ontfangen alhier den 19en Januarij 1763.

Hoog gerespecteerde en zeer goedgunstige Heer Nawab; God zegene U Excellenties schaduwe.

Ik heb mij met uw Excellenties hoogg'agte perwana vereerd gevonden en de zakelijkheden daarbij vervat in tbreede verstaen, zullende volgens desselfs begeerte de hoofden van alle comptoiren aengeschreeven worden, om voor de ingekogt en verkogt werdende buitenlandse goederen desteks van de Compagnie te verleenen, mitsgaders hem den in- en verkoop van koopmanschappen, die tot negotie binnen slands allerwegen geschieden mogte, te laten volbrengen, op denselfde voet als van andere handelaars, zonder henlieden daar voor sComps desteks te geven, en overzulks die luiden 9 ropijen ten honderd aen tolgeld met de ongelden der wagtplaatsen &a voor den inkoop van goederen tot Bagsbander en Chabander te doen betalen, vervolgens desteks te verleenen, en zig dus van geen geweld of onbehoorlijkheden te bedienen. Vertrouwende intusschen, dat u Excellentie de gezamentlijke fausdaars en verdere onder hem sorteerende Amils (regenten) zal gelieven te ordonneeren, wegens den in- en verkoop van goederen, ten behoeve der schepelingen, die met sComps desteks zullen voorzien zijn, in geenen deele hinderlijk te wezen, nog daar voor een penning te pretendeeren, mitsgaders teffens omtrend de binnenlandsche negotie meede geen letsel toe te brengen, maar de bepaalde tol op den inkoop van koopmanschappen, volgens uw Excellenties intentie ontfangende, de nodige desteks af te geven en

daarvan op de wagtplaatsen door de Darogas eenlijk copijen te laten neemen, zonder het allerminste daar voor af te vorderen, terwijl ik voorheen aan alle hoofden der comptoiren geschreeven heb, zorge te dragen, dat de inwoonders der districten nog de kooplieden van u Excellentie geen de minste overlast of verongelijking aengedaen, dan wel de belangen van u Excellentie eenigsints verhindert wierden, en thans die ordre zo aen henlieden als de gesamentlijke gomastos op alle plaatsen met nadruk vernieuwen, ja selfs daarbij voegen zal, om den Amil, van wegen u Excellentie gesteld, als meester erkennende, bij voorvallende oneenigheeden en disputen dezelve aen hem te openbaren, en door denzelve te laten afmaken, in verwagting dat u Excellentie de fausdaars en amils zult aenbeveelen om de zaken der gomastos naar billijkheid en regtvaerdigheid te behandelen, zonder daeromtrend partijdig te werk te gaen, en dien volgende in cas er eenige klagten over die luiden mogte ingebragt werden, dezelve te voorschijn te doen komen, en zulks ten bijweesen hunner aenklagers te beslissen, mitsgaders de gomastos in zelver voegen, zo zijlieden over iemand komen te doleeren, behoorlijk regt te doen. Zijnde wijders de hoofden van Islam-Abaad en Lekkiepoera aengeschreeven, om geen handelaars of pagters, die revenuen moeten opbrengen, eenig leet toe te brengen, maar 't geen zijlieden mogten willen kopen, pro contant over te nemen, invoegen de diendwegen gerigte twee brieven bezijden dit arzie overgaan; waerenboven ik de hoofden en gomastos van dees plaatsen verbieden zal geen pagting of inkopen van landerijen, nog eenige negotie met de Siemendaars of Amils van u Excellentie te doen, maar daerentegen 'tgeene op die wijze reeds voorheen door hen mogte ingekogt zijn, weder af te staen, weshalven u Excellentie gelieve te gelasten het inkoops bedragen van dien terug te geven. Dog van sommige plaatsen klagten gekomen zijnde, dat de Amils van

u Excellentie over voorige voldoeningen de menschen kwellen, binden, slaan en gevangen neemen, is zulks verre van de regtvaardigheid afgeweeken, en uit dien hoofde verzoeke ik u Excellentie, om bevel tot de restitutie der inkoops penningen te verleenen, mitsgaders teffens van alle voorige praetentien aftezien, gelijk ik ook de hoofden en gomastos aller wegen recommandeeren zal om de Dallaals en wevers van u Excellentie niet hinderlijk te zijn. En bij aldien dezelve, met de vermunting van goud en zilver der Heeren Engelsen en hunne gomastos in de munten tot Patna en Decca niet gedient zijnde, zulks tot nadeel van uw Excellenties belangen verstrecken mogte, zo gelieve dezelve de Darogas dier plaatsen te ordonneeren, geen zilver van hen ter verstempeling aen te neemen, wanneer de wisselaars daarvan verstendigt werdende zo veel opgeld als zij willen zullen eisschen, en de afaires van de Comp^e dus moeten stil staen. Waeromme ik insteere, de Naibs van Moxud-abaad, Decca en Patna bij perwanes te willen interdiceeren, een opgeld te nemen, en also de Heeren Engelsen te laten volstaen met den ontfang van penningen naar 's bazaers cours, mitsgaders dien volgende de wisselaars bij meerdere afvordering te doen straffen, zullende voor 't verdere de gomastos te Goalpara aenbevolen werden de negotie zaaken op den voorigen voet waer te neemen, en geen handel met het volk dier plaatse te drijven, maer den in- en verkoop door het Canael van den Daroga ginter te doen, aen wien u Excellentie overzulx gelieve te gelasten, hen daeromtrend even gelijk andere kooplieden te behandelen. (Onderstond) Getranslateerd door (Was getekend) M^s. Koning.

Translaat copia Persiaensche Perwana, verleend door den Nawab Mier Mhameth Kasimchan op d'Heer Kalliebaliechan, sub dato 27 X[b] 1762, en ontfangen alhier den 19[en] Januarij 1763.

In de maend Jemma die Ussanie (december) van het vierde jaar van 's Konings regeering bij mij tot Mongeer ter ontmoeting verscheenen zijnde den zeer geagte Heer Nawab Schamsuddouwla Bhadus, heeft dezelve, met opzigte tot 's lands zaken en die van den handel der Engelsche gomastos, zodanig als deselve gereguleerd en afgedaen zijn, mij een handschrift verleend, waer van ik UE. een afschrift, met 's Kagies zeegel bekragtigt, hier nevens laat toekomen, met ordre om volgens dies inhoude zonder de minste afwijking te werk te gaan, en teffens dat papier aen de Heeren Engelse gomastos te vertonen, mitsgaders hen aen te zeggen, zig daerna omtrend hunne negotiezaken stiptelijk te reguleeren, en dus geensints van geweld te bedienen, onder waarschuwing, dat zijlieden, contrarie doende, ik haar geen verblijf in mijn land vergunnen, maar hetzelve doen ruimen zal; moetende UE. zig zulks insgelijks tot narigt laten strecken, en wijders verdagt zijn om de gomastos, die zig in de minste daer tegens aenkantende geweld mogten gebruiken, te verdrijven, mitsgaders diendwegen een soerethaal (schriftelijk berigt) van dies waare toedragt zonder een letter abuis op te maken en herwaards te zenden, dewijl ik mij niet zonder veel moeite met het voorsc. handschrift geconformeert en dierhalven copia daer van tot narigt van alle UE. Amils overgezonden heb. Begeerende overzulx nogmaals, dat daar na op alle onder UE. sorteerende tolplaatsen zal gehandelt werden, andersints zal ik mij over hen zeer te onvrede houden: dus moet UE. een schrijven zo goed als duizend aenmerken en daerna te werk gaen. (Onderstond) Getranslateerd door (Geteekent) M[s]. Koning.

woordige Steedehouder Seid Mahmet Chan, na het aenstaende nieuwjaer, of den 10^{en} April, zijn lang in til geweest zijnde voorneemen, om eenig volk naer Berdewan te zenden, stond werkstellig te maken, wanneer er veelligt wel wat zoude konnen voorvallen tusschen de Engelschen en Mooren.

Woensdag den 23^{en} enz. 'S avonds kreeg men weeder bij eenen brief uit Dhecca van den 17^{en} courant ampel bérigt wegens de aldaer continueerende brouillerijen tusschen de Engelschen en Mooren, en wel principaal, dat ginter zedert de laeste tijding, vermeld onder den 5^{en} der gepasseerde maend, zes comp^{en} Engelsche sipahis g'arriveert en twee daervan naar Silhet en Rangamatha gedetacheert waeren, om de fausdaers met hunne duans gevangen te neemen. Dat den Engelschen het plunderen van verscheide hunner vaertuigen dwars in de maag lag, en dat de Ontvanger Generaal Mirza Mhamed Aly, met regt als het werktuig van alle onlusten gesuspecteerd wordende, in grooten angst was, dat het hem d'een of ander tijd gelden zoude, laatende de gantsche nagt patrouilleeren, omtrent zijn wooning ruim baan maaken en bij continuatie volk werven, hetwelk reets tot drie duisend man g'accresseerd was, in voegen hij het zo gemakkelijk niet kamp scheen te zullen geeven.

Voorts dat er te Jaffergends eene schermutseling was voorgevallen, waer bij de Engelschen in het eerst een man of vijf verlooren, dog naderhand de overwinning behaald, en den Semiendaar (Landvoogd) gevangen gekreegen hadden, gelijk ook den Bollewaschen Fausdaar in eene nadere actie, en eindelijk dat het Tyetkgaos Opperhoofd met twee duisend sipahis en een corps artilleristen in het veld gecampeerd lag, zonder dat men desselfs dessein konde ontdekken.

Donderdag den 24^{en}, vrijdag den 25^{en}, saturdag den 26^{en}, zondag den 27^{en}, maendag den 28^{en}.

Gedurende deze dagen wierd er van de onder den 5^{en}

Opperhoofden van de subalterne Comptoiren zich ten eersten naar Kalkatta zoude hebben te begeven, om over het voorsz. verdrag in eene algemeene vergadering breeder te consulteeren.

Dingsdag den 8^{en}, woensdag den 9^{en}, donderdag den 10^{en}. Dezer dagen bekomt men tijding wegens de verovering van de Manilhas, de hoofdplaats van de Philippinse eilanden, door de Engelschen. Ook verneemt men, dat het accoord door den edele Heer Engelsch Gouverneur van Sittart met den Nawab aengegaen, gementioneerd onder den 5^{en} hujus, door den Kalkatsen Raed finael is verworpen, zulx het zig late aensien, dat zijn Edele zijn togtje naer Mongeer wel eens zou konnen hervatten, ten einde des doenlijk een nadere schikking met den Nawab te maeken.

Maendag den 21^{en}. Hoort men, dat het misnoegen der Kalkatsche Raad over de geslotene conventie van hunnen Gouverneur met den Nawab meer toeneemt, weigerende de leden fort en ferme zig daer mede te conformeeren, terwijl de Gouverneur aen de andere kant, onder protestatie tegen hun onverstand en onhandelbaerheid, zoude verklaert hebben, geresolveert te zijn om in dit na- of het aenstaende voorjaer ter verantwoording van zijne behandeling naer Europa te vertrekken, met waarschouwing dat zij verdagt dienden te zijn van hun gedrag insgelijks rekenschap te zullen moeten geven; dog dat deese betuiging zo kragteloos was op de parthijen, als olij om brand te blussen, zelfs meent men dat zij geresolveert zijn tegen den Nawab te velde te trekken en hem uyt de Regeering te bonzen.

Maart 1763.

Saturdag den 5^{en}. Savonds wierd men bij een apart briefje van het E. opperhoofd en den Secunde te Kassimbazaer, op eergisteren gedateert, verstendigt, dat de tegen-

geboomte, binnen een canonschoot van Mongeer staende, om ver te kappen en uit te roeijen, ten einde een goede esplanade rond om die stadt te hebben.

Vrijdag den 15^{en} vernam men, dat de naar Mongeer in optogt zijnde Engelschen, laest vermeld onder den 3^{en} deser maend, reets tot Kassembazaar g'arriveerd zouden zijn.

Saturdag den 16^{en} enz. Op den middag recipieerde de Edele Heer Directeur een brief van den te Dhakka resideerenden Boekhouder, Daniel Lankheet, van den 8^{en} deezer, vervattende een ample beschrijving van de ginder nog al aenhoudende en langs hoe meer toeneemende oneenigheeden tusschen de Engelschen en de Mooren, en onder anderen dat de door den Nawab verleende quijtschelding van thol, vermeld onder den 19^{en} pass., aldaer mede gepubliceerd zijnde, de Britten alles in het werk hadden gestelt wat tot vernietiging dier privilegie dienen konde.

Dat zij het huis van den Ontvanger Generael Mahmet Aly door eenen Officier met drie hondert sepays en vijf stukken canon hadden laeten bezetten, en hem sommeeren van zig met alle zijne papieren, en wel speciael de perwanas van den Nawab, over te geven, op bedreiging dat, zo hij zulx weigerde, zij de stad aen alle kanten in vuur en vlam zouden setten. Dat dit gedoente groote opschudding veroorzaekt en de meeste inwoonderen bewoogen hadde de vlugt te neemen; dat het in den beginne zig had laeten aenzien als of gemelte Moor van zins was geweest zijn huid ten duursten te verkoopen, maer dat hij in 't vervolg den moed hadde laten sakken en zig aen d'Engelschen overgegeven.

Dat de Dhakkasche Stedehouder Jessaretchan, die heimelijk der Britten streng trekt, quasi voor hem g'intercedeert en respijt van vijf à ses dagen verworven hadde, ten einde eenige schikking op zijne zaeken te kunnen maeken, voor en al eer men hem naar Kalkatta zond. Dat veele over dit geval 's Nawabs misnoegen voorspelden,

dog dat de Britten des onaengezien den gem̄ Controleur nevens den Fausdaar van Rangematte, vervolgens naar Kalkatta hadden gezonden, omme aldaer voor den Raed teregt gesteld te worden.

Voorts dat het Tyetkgaose Opperhoofd van het district Silhet possessie had genomen, terwijl de Duan van dat landschap zig door vergift van kant gemaekt hadde, uit vreese dat hij het omkappen der vlaggestok aldaer en het tjabokken (zweepen) van eenige Engelsche gomastos met de vlag op de rug gebonden, tog met de dood zou hebben moeten bezuuren.

En laestelijk, dat gem̄ Opperhoofd een Ambassade van Mekelie ontvangen hadde, waerbij de Koning van dat Rijk den Britten eene perpetueele alliantie hadde laeten voorslaen, indien zij zig met hem voor eeuwige vijanden van de Burmas verklaren wilden, waertegen hem vrije commercie, het bouwen van een loge in dat Rijk en het onderhoud van twaelf honderd man op eigen kosten vergunt zijn zoude, en dat die voorstel, door den Heer Gouverneur en Raed te Kalkatta goedgekeurt zijnde, veelmelde Opperhoofd werkelijk derwaarts op marsch was geslaegen.

Zondag den 17en, maandag den 18en, dingsdag den 19en, woensdag den 20en, donderdag den 21en. De aenslagen van den Kalkatschen Raed, onder den 3en deeser vermeld, strekken onze bazaers of beurspolitiken tot veel speculatie; sommige willen, dat de Nawab d'Engelschen expres verzogt zoude hebben om de onder den 28en passato vermelden Amiensjent, zo hij het te quaad mogt krijgen, tegen den Radja van Berdewaan te assisteeren. Andere daerentegen imagineeren zig, dat deeze en nog een Jamedaar (hoofdman), Bou Aliechan genaemd, zouden afgezonden zijn om de Britten den optogt te betwisten; ja zelfs zegt men, dat de laestgen̄ reets te Morsid-Abaad g'arriveerd is, en dat hij Mr. Amyatt, welke zig als nog te Kassimbazaer bevind, uit naeme van den Vorst zou hebben laten

zeggen, dat, indien hij de Nawab spreeken wilde, hij geen grooter gevolg als 150 à 200 man meede moest brengen: want dat hij, Jammedaar, ordre had om al wat hij daer en boven mede wilde neemen, de passage te beletten.

In hoe verre op dit nieuws staet te maken is, zal de tijd leeren; maer dat egter het een of ander in de molen moet wezen, schijnt men te kunnen afneemen uit een op vrijdag den 22en savonds alhier ontvangen aparte brief van Kassembazaer van daegs voor eergisteren, behelzende onder anderen, dat Mr. Amyatt met 50 Europeese, 2 à 300 sipahis, 4 elifanten en 6 kameelen, in eene zijne natie toebehoorende thuin, Tjounapoer genaemd, gecampeerd lag.

Dat zijn dessein juist zo gemakkelijk niet scheen te zullen vlotten, mits den betoonden ernst van de kant des Nawabs om het te verijdelen, hebbende zijn Excellentie aen den Stedehouder te Morsid Abaad, Seid Mahmed Chan, strict bevel gezonden om gem̃ Amyatt den doortogt te betwisten. Dat de Vorst ook eenen Mahmed Tekkie Chan met 4000 ruiters (waer onder 1000 persiaense carabiniers) en den Armenier Choja-Aratoen met 2000 sipahis, mede op zijn Europisch gewapend, afgezonden, mitsgaders de Jammedaers Amienjent en Bouw Aliechan, door de bosschen naar het Berdewaensche gedetacheert hadde, zulx de afkomende en de reets te Morsid Abaad zijnde troupen (lijfdienaeren, stalknegts, marketenters en ander geboefte, dat de Moorsche legers volgt, mogelijk mede gerekent) op 30000 man begroot wierden. Dat Seid Mahmed Chan zig omtrend Mr. Amyatt zeer indifferent toonde en hem zelf de Moetioziel (de tuin van den overleeden Konings duwan Newazis Mahmed Chan) tot een intrek had geweigerd, zo dat gem̃ Engelschman zig hier over zeer misnoegd getoond hadde.

En laestelijk, dat de wisselaer Jeggetseet, bij een perwana naer Mongeer zou ontboden en teffens ordre gesteld weezen om de Musit geslooten te houden, zo ook onder

shands aen alle wisselaers, om de Engelschen vooral met geen geld te assisteeren, mitsgaders de Kalkatse Siccas niet meer t'accepteeren enz., gelijk bij de brief zelve omstandiger te zien is.

Saturdag den 23en, zondag den 24en. Deeser dagen loopt er een gerugt, dat de evengem̄ Jeggetseet, of eigentlijk dies erfgenaemen, de twee gebroeders, Mahtaabray en Seropsjent, door den Armenier Aratoen met geweld uit hun huis geligt en naar Mongeer gevoert zouden weesen.

Maandag den 25en. Savonds wierd alhier aengebragt een nadere apparte brief van Kassembazaer van den 22en deeser, behelsende, dat zig de zaken tusschen de Engelschen en de Mooren, vermeld onder den datum van sdaegs voor eergisteren, in een vreediger gedaente begonden te vertoonen, zijnde de Steedehouder te Morsid Abaad, Seid Mhamet Chan, op een nadere bekomene perwane van den Nawab wat beleefder geworden, en Mr. Amyath met zijn gevolg daer op ten eersten naar Moetieziel getrokken. Ook word bij deesen brief het ligten van Jeggetseet c. s. geconfirmeerd en teffens bedeeld, dat dit geval groote opschudding te Morsid Abaad verwekt, en veel ingeseetenen bewoogen hadde om met pak en zak te vlugten, maer dat gem̄ Seid Mahmet Chan daer voor bij tijds een schot geschoten had met te doen publiceeren, dat een ieder gerust konde zijn en voor geen overlast te vreesen hadde.

Mei 1763.

Donderdag den 5en gaat de spraak dat de onder den 25en der gepasseerde maend gementioneerde Engelschen, van Moetiezjeel naar Mongeer zouden voortgetrokken wezen; item, dat de wisselaar Jeggetseet op een dag reizens na aen laatstgem̄ plaetse genadert zijnde, de Nawab hem zijn eige kostelijke palkie (draagzetel) met franjie tegemoed gezonden en den Generael Georgichan gecommitteert zoude hebben om hem intehalen.

Donderdag den 12^{en}. Sagtermiddags quam er antwoord van Kassimbazaar op het sub 4° hujus derwaerds afgegaen schrijvens.

Het was op eergisteren gedateerd, en behelsde enz. Vervolgens communiceerden de bediendens ook, dat de munt van Morsidabaad naar Mongeer getransporteerd was geworden, en dat alle sarrafs (wisselaers) mede derwaards vertrokken waeren. Voorts dat Jeggetseet insgelijks apparent daer blijven zoude, als zijnde een van de broeders van boven gekomen, om de heele familie van Morsid Abaad aftehaalen. En eindelijk, dat de in optogt zijnde Britten te Raadj Mahole genadert zijnde door den aldaer gecampeerden Simmedaar (hoofdman) Bowaliechan passage geweigert, en door deze teffens in beslag genomen waren vijf vaertuigen, die d'Engelschen voorgegeeven hadden met geld belaeden te zijn, dog bij visitatie vol ammunitie bevonden waren, alles breeder bij den brief zelve consteerende.

Dingsdag den 17^{en}. Op den middag ontving men een aparte brief van Kassimbazaar, gedateerd den 14^{en} deser, en een uit Patna van den 5^{en} bevorens. Bij de eerstgem werd onder anderen bedeelt, dat Jeggetseets familie na het houden van het Ponnyfeest naer Mongeer stond te vertrekken. Voorts dat de nesser of zigtgifte, welke zij den Vorst hadden gepraesenteert in een lak goude Ropijen (bereekenende ongevaer 1300000 zilvere Ropijen) bestond, en dat daerentegen de eerekleederen, hoofdverziersels van kostelijke edelgesteente en andere geschenken, die den Nawab hun gegeven hadde, ook wel twee lak silvere Ropijen waerdig waeren.

D'inhoud van het Patnas schrijvens was, dat de Nawab zig zeer misnoegd toonde op de Engelschen, ter zaake zij eenen Amil of Commissaris van zijn Excellentie, die hun in het inzaemelen van salpeter zou hinderlijk geweest zijn, opgepakt en in arrest gehouden hadden, zonder zijne voor-

kennis, niettegenstaende hij te dier tijd te Pattena geweest was; voorts om dat zij hem mede het affront hadden durven aendoen van eene brug en stadspoort naast hunne loge, welke hij voor eenigen tijd had laten afbreeken en met aerde opvullen, weder in de vorige staet te doen stellen, terwijl hij daer voorbij passeerde, zijnde die poort echter bij het aenwesen van den nieuwen Steedehouder weeder geslooten, eene wagt daerbij gelegt, en ordre gegeven om er geen andere Engelsche door te laten passeeren als hunne zieken, nevens den Chirurgijn en de wacht van het hospitael.

Dat gem nieuwe Steedehouder wel wat beweging had gemaakt om de Engelschen bang te maken, maar dat zij er zich in het allerminste niet aen kreunden; voorts dat men vast stelde, dat Mr. Amyatt c. s. geen audientie zou krijgen, maer het zich liet aenzien, dat men van weerskanten bevreest was feitelijkheden te beginnen; en laestelijk dat er noch niets zekers te zeggen viel nopens de afzetting van den laesten Hoofd-Regent: eenelijk giste men, dat de Nawab de voorwaerts, onder den 16en der voorleedene maend, vermelde verandering in de Regeering van Patna hadde gemaakt, om dat zijne Excellentie die stad in het tegenswoordig tijdsgewricht liever aen eenen soldaat als staatsman betrouwde. Hierbij voegen de bediendens noch per postscriptum, dat de Engelschen agterdocht scheenen te krijgen en sterk bezig waren om hunne loge in staet van defensie te stellen.

Woensdag den 18en, donderdag den 19en, vrijdag den 20en, saturdag den 21en, sondag den 22en. De deeser dagen alhier gaende discoursen, over de naar Mongeer op reis zijnde Britten, komen meest hier op uit, dat Mr. Amyatt door den Generael van 's Nawabs Armée, Georgichan, ingehaelt en met groote pracht ten hove zou verscheenen weesen; dat de Vorst hem zijne begeerte afgevraagt hebbende, hij daer op geantwoord hadde, dat hij gekomen

was, om nopens het laast met den Edelen Heer Gouverneur van Sittart gemaekte contract, waerbij de particuliere kooplieden 9 pC^{to} tol opgelegt en zijne Natie de revenuen van Berduan en meer andere voordeel toebrengende plaetsen onttrocken waeren, verandering te verzoeken, also hij sustineerde, dat diergelijke behandeling heel slegt beantwoorde de aen hem, Nawab, wel eer beweezene gunste. Dat zijn Excellentie hem hier op zou hebben gevraagt, waerom hij dan niet met den Heer Gouverneur mede gekomen was, en teffens verklaart, dat hij de tusschen hem en den Heer Gouverneur geteekende conventie reeds aen den Koning gezonden en tans niet meer in zijne magt hadde daar in eenige verandering te maken.

Voorts, dat de inkomsten van Berdewaan en andere districten de Engelsche Comp^{e} nooit geschonken, maer eenlijk toegelegt waren tot vergoeding van de ongelden, die zij gedragen hadden in het onderhouden van krijgsvolk, doch dat zulks, nu het al vreede was, geen plaats meer hadde, en gevolgelijk 's lands inkomsten niemand als den Koning toequam.

Junij 1763.

Zondag den 5^{en}. 'S morgens bequam men apart schrijvens uit Pattena, van den 27^{en} p^{e}, dienende principael enz.

Voor het overige schrijven de bediendens ook, dat het zig liet aenzien, dat de verschillen tusschen den Nawab en de Engelschen op een vreedzame wijze stonden bemiddelt te worden.

Zondag den 12^{en}. Op de middag vond men bij een nader apart Pattenas briefje van den 1^{en} deeser bedeelt enz. Voorts, dat de verschillen tusschen Nawab en de Engelschen zeedert hun laeste schrijvens, vermeld onder den 5^{en} hujus, geheel van gedaente verandert waren. Dat de Kalkatse Gedeputeerde, Mr. Amyatt c. s., wel met veel staetsie ten Hove ontvangen was, maer dat alle ap-

parentie tot een vreedsame overeenkomst scheen verdweenen te zijn en de een den anderen niets te willen toegeven, terwijl de Vorst zig stipt hield aen het met den Edelen Heer Gouverneur van Sittart gemaekte contract, teffens begeerende, dat men hem als Hoofd-Regent en verbeeldende den Heer van den Lande erkennen en alle gezag omtrent de Regeering varen laten.

Maandag den 13en, dingsdag den 14en, woensdag den 15en. Wierd de bovengem̄ tijding van alle kanten geconfirmeert, ook loopen er gerugten, dat de Engelschen op expres verzoek van voorm. Amyat, een renfort van 100 Europeesen en 200 Tellingas naer Mongeer gedetacheert zouden hebben; dog die zijn zo los, dat er geen staet op te maken is.

Vrijdag den 17en, saturdag den 18en. Hoort men, dat Mahmed Tekkiechan, vermeld onder den 4en deeser, met 3000 man op marsch is om possessie van Ketwa te neemen, mitsgaders, dat de Nawab hem tot encouragement omtrent de voorgenomen expeditie op Berdewaan met een kostelijk eerekleed beschonken had.

Maandag den 20en. Smorgens werd alhier bestelt een brief van Kassembazaar van den 18en dezer enz. Vervolgens quam er ook schrijvens uit Dhakka van den 12en courant, met tijding, dat de expeditie van d'Engelschen naer Mekelie, laest vermeld onder den 16en der jongst verweken maend April, dien uitslag niet gehad hadde, welke zij zig hadden voorgesteld, hebbende niet alleen de Raedjes, door welkers landen zij marcheeren moesten, alles in den brand gestooken, om hun den voorraad aftesnijden, maar de vroeg ingekomen reegentijd hun ook de passage zeer difficiel gemaekt, zulx zij genoodzaekt waren tot het droge saison op de plaetse, daer zij zig bevonden, te cantonneeren; dat zij voorts voor Manilha vijf compleete comps Tellingas geworven en naer Tjetkgaō gezonden hadden, om van daer verder getransporteert te worden. Dat het tans in de stad in rust was, en dat de Naib Souba Jessānet

Julij 1763.

Vrijdag den 1en. Voorts verstond men, dat de Engelsche Resident te Berdewaan, Johnson, contrarie het aengeteekende onder den 24en der gepasseerde maend, de noodige toestel maekt om den in aftogt zijnde Moorse Veldoverste, Mahmed Tekkie Chan, zoo die hem kome aentetasten, het hoofd te bieden.

'S agtermiddags ontving d'Edele Heer Directeur een apart briefje van het opperhoofd en den secunde te Kassembazaer, van den 28en der jongst afgeweeken maend, dienende tot communicatie, dat Mr. Amyatt c. s., laest vermeld onder den 29en eodem, zig met geweld de weg naer Patna gebaent hadde, en dat bij die gelegentheid twee hondert ruiters van den Nawab zouden gesneuvelt wesen; dog dat men het verlies van der Engelschen zijde niet konde begrooten. Dat hier door gantsch Morsid Abaad in oproer geraekt en men denkelijk voornemens was van de entreprise op Berdewaan voor eerst aftezien.

Maandag den 4en. 'S avonds bequam men wederom apart schrijvens van Kassimbazaer, de dato 2e courant, met tijding, dat de Moorsche Gouverneur van Patna de Engelsche loge ingenomen had. Dat daerbij verscheide Engelschen gesneuvelt waeren en dat te Kassimbazaer ook alles in de wapenen was om de Britsche loge te attaqueeren. Dat de heer van Sittart hier over een brief aen den Vorst geschreeven en verzogt zou hebben om de verschillen in der minne te beslissen. Dat de Vorst er ook op had g'antwoord, maer dat de bediend• niet wisten wat.

Dingsdag den 5en. Smorgens vroeg zag men eenige Engelsche troupes te water voorbij deese loge naer boven passeeren, wordende er verhaelt, dat hun geheele krijgsmagt te velde zal trekken op ongevaar tagtig Europeese reconvalescenten en ses hondert Sipahis na, welke te Kalkatta onder den ziekelijken Majoor Charnack in bezetting

wab de Engelsche gedeputeerde Mr. Amyatt en de meeste van zijn gevolg, om de onredelijkheid harer praetentie, op Berduwan zou hebben laten arresteeren, en bevel gegeven van hen niet te largeeren, voor dat ze wat handelbaarder zouden worden, met bijvoeging dat de Vorst geresolveert zoude zijn om deese zijne mesures des noods met geweld te doen gelden. Voorts dat de Berdewaanse Resident Johnson gereed stond om naer Kalkatta te retireeren, eer hem sulx somwijlen mogte belet worden; dog het een en ander vereischt als nog confirmatie.

Donderdag den 30en. Even voor de middag wierd men bij een Kassembazaars apart briefje van den 27en deser gesterkt in 't op eergisteren alhier verspreide gerugt nopens 's Nawabs intentie om zig in de possessie van 't landschap Berdewaan te herstellen en mainteneeren, wordende bij dat schrijvens gezegt, dat zijn Excellentie buiten de onder den 26en deser vermelde troupen, zijn Generael, den Armenier Georgi Chan en de Radje van Hasson, den befaemden Kamdaar Chan Meehie, met 4000 ruiters en 4000 Tellingas mede afgezonden had, en dat deselve reets voorbij Cherrewaen gepasseert waeren; item dat de Morsid Abaedse Stedehouder, de heer Saïd Mahmed Chan, aller wegen order gesteld had tot het aenhouden der kazeds (brieven bestelders) van de Engelschen.

Voor 't overige hoort men hier verhaelen, dat de op den 24en pass' naer boven gemarcheerde troupen van de Engelschen te Kalna halte houden, zig mogelijk te zwak vindende om hen verder van honk te waegen; dog men wil, dat ze haest versterkt staen te worden door de nog bij Garhetti verbleevene benden, zo dat de onlusten tusschen hen en den Nawab eerstdaegs tot openbare feitelijkheeden schijnen te zullen uitbarsten, komende al wat leven ontvangen heeft van Hougly en andere plaatsen hier en elders hunne veiligheid zoeken.

dat de Engelschen den in a° 1757 door hun aengestelden, mitsgaders in a° 1760 wederom gedimoveerden en tot nu toe als een staatsgevangen te Kalkatta bewaerden Nawab Mier Mahmed Jaffer Chan ter evengem̃ plaatse als Souba geproclameert en aen Nend Komaar, die voormaels Duan, zoo wel van de Hoeglische Naib Fausdaer Mahmed Faarbeek Chan, als naderhand van den Fausdaer Amierbeek Chan geweest, en mede lange tijd te Kalkatta in hechtenis had gezeeten, het ampt van Konings Duan opgedragen hadden, mitsgaders dat zij zig heden met den eerstgem̃ naer Gerrhetty begeven, en vervolgens possessie van de Hoeglise Fortresse neemen zouden. Dat voorts de aldaer resideerende Naib Fausdaar Agka Aziem, op een bekomene perwane van den Nawab Kassim Aly Chan, in de gepasseerde nanagt van daer geweken was, na dat hij het geschut van 't fort alvorens in een tank of vijver had doen smijten.

Saturdag den 9en. Smorgens vroeg wierd den Edelen Heer Directeur wederom toegebragt een apart briefje van Kassembazaar sub dato 5en deser, vervattende communicatie, dat de Engelschen op evengen̄ datum hunne loge verlaten en zig in ons dorp geretireert hadden.

Dat het Opperhoofd, D. E. Vernet, verscheide instantien van die vrienden, als strijdende met de door ons g'observeert wordende neutraliteyt, van de hand geweesen, dog dezelve nogtans beloofd had, al zijn crediet ter hunner beveiliging in 't werk te zullen stellen etc., en eindelijk, dat de Engelsche Loge door de Mooren omcingelt was en apparent op het afgaen van dit schrijvens geplondert stond te worden.

Voorts verstond men, dat een Engelsche Captn, Grand genaamd, met 60 ruiters 50 Europeesen en 60 zwarte soldaeten te Hoegli was aengekomen, en den Koetwal (officier), die in 't fort de wagt hield, gelast hadde de inwoonderen bij trommelslag te verzeekeren, dat zij voor

geen geweld of overlast te vreezen hadden. Voorts dat het doway (of addres om justitie) op naem van de Koning en den Nawab Jaffer Alie Chan mede gepubliceert was geworden.

'S agtermiddags wierden den Edelen Heere Directeur toegebragt de volgende brieven, als:

Een van den Edelen Heer Engelsche Gouverneur Henry van Sittart en den Raed te Kalkatta.

Een van eerstgem̃ zijn Edele apart, beide op gisteren gedagteekend.

Een aparte van Kassembazaer van den 6en deser en

Twee van Pattena, gedateerd 25 en 27 der voorleedene maend, zijnde de missive der Engelschen verzeld van eene declaratie, die nevens de translaten der brieven alhier worden g'insereert.

Aen den Edelen Heer Louis Taillefert, Directeur &a, nevens den Raed te Hougly. Edele Heer en Heeren.

Wij moeten UEdelens bij deesen bedeelen, dat eenige verschillen tussen ons en den Nawab geresen zijnde, hij een oorlog tegens ons begonnen heeft, met het bedrijven van de trouwlooste en openbaarste daden van vijandelijkheid tegens de Engelsche Natie en het Intrest van de vereenigde Engelsche Oost Indische Compagnie. Wij zijn derhalven voor haar belang tot de noodzakelijkheid gebragt om den oorlog tegens hem te verklaren, welke wij voorgenomen hebben met alle kragt voort te zetten, tot dat wij Kassim Aly Chan afgezet en den Nawab Mier Jaffer weder in de regeering zullen herstelt hebben, waerom wij van UEdelens, mijn Heeren, verzoeken de aenhangeren of onderhorige van Kassim Ali Chan in geenen deele te ondersteunen of beschermen.

Inleggende bekomen UEdelens een afschrift van de af-

kondiging, welke wij bij dese gelegentheid hebben gemeen gemaakt, en dewijl door het voeren van een oorlog het Land noodsakeijk in verwarring gebragt en den koophandel aen verscheide gevaren blootgesteld werd, gelieven UEdelens zulke maetregelen te neemen als deselve het bequaamste zullen oordeelen, ter beveiling der effecten van uwe Principalen, ter uitvoering van dewelke wij gereed zullen zijn UEdelens alle hulp te verschaffen, welk in ons vermogen is, op zulk een wijze als UEdelens ons mogten aenwijsen.

Wij zijn (onderstond) Edele Heer en Heeren (lager) UWEdelens zeer gehoorsaeme en oetmoedige dienaeren (was get.) Henry van Sittart, Thos Adams, John Carnac, J. Baston, Wm Billers, John Cartier, ..., Randh. Mariotten, H. Wats (ter zijde) Fort William den 7en Julij ao 1763.

Edele Heer.

Bij de Comps brieven, desen versellende, word UEdele verwittigd van den oorlog, die met den Nawab is uitgeborsten. Er word verhaeld, dat het volk van Kassim Ali Chan, die uit Hoegli geweken zijn, binnen de grendsen van Chinsura schuilplaats genomen hebben, van waar zij in kleine partijen uittrekken en roverijen op de wegen plegen, vuurende op d'Officieren en andere, die van onse armee heen en weder komen. Ik verzoeke, mijn Heer, dat UEdele na de waerheid van deeze klagten gelieve onderzoek te doen en diergelijke wanorder voorkoomen. Ik ben met veel agting (onderstond) Edele Heer (lager) Uw Edeles zeer gehoorzame en nederige dienaar (was get.) Henry van Sittart (lager voor de translaat getekend) Gregorius Herklots.

Publicatie.

De Nawab Mier Mhamet Kassim Chan ondernomen en

werkelijk aengevangen hebbende daden van vijandlijkheid tegens de Engelsche Natie en het belang van de vereenigde Engelsche Oost-Indische Compagnie, zijn wij voor dies interest tot de noodzakelijkheid gebragt den oorlog tegens hem te verklaren, en hebben besloten de Nawab Mier Mahmet Jaffer Chan Bahadur weder in de regeering te stellen. Wij roepen hem tans uit en erkennen hem als Soeba (Onderkoning) der Provintien van Bengale, Behaar en Orica, en also gem̃ Kassim Ali Chan ook vijandelijkheeden en onderdrukkingen heeft gepleegd tegens verscheide voorname kooplieden deeser Landen tot hare geheele ruine, zo begeeren wij van een iegelijk onder ons gebied gehorende en nodigen ook alle amptenaeren en woonderen des lands, zig te begeven onder de baniere van den Nawab Mier Mhameth Jaffer Chan Bhadur, ten einde hem te helpen den toeleg van gem̃ Kassim Ali Chan te verijdelen en zigzelve vastelijk in de soubadarije te herstellen. (Onderstond) Gegeven in onse vergadering in 't fort William den 7[en] dag van Julij 1763, onder onse handteekening en zegel van voorm[de] vereenigde Oost-Ind. Comp[e]. (getekent) H. van Sittart en den geheelen Raed. (lager) Accordeert (was getekent) J. Rahum, Secretaris. (ter zijde) L. S. (onderstond) voor het translaat (geteekend) Gregorius Herklots.

Bij de Kassimbazaersche brief vond men een ampel detail wegens het beloop der zaeken tusschen de Engelschen en Mooren ginter, hier op uitkomende, dat het Opperhoofd Vernet, om te toonen, dat er tusschen de Britten en ons geen conniventie plaats had, een lijst van alle de vlugtelingen aen den Morsid Abaadsche Steedehouder, den heer Seid Mahmed Chan, door den Wakkiel gezonden en teffens een arzie aen denzelven gepraesenteert hadde, onder anderen inhoudende verzoek, dat dezelven in onze loge mogten gelaeten worden.

Dat gemeldte Steedehouder zijn E. intusschen had laten weeten, zorg te dragen, dat de binnen ons dorp geretireerde Engelschen niet ontsnapten, en dat de Wakkiel kort daeraen terug was gekomen met eene betuiging, dat Seid Mahmet Chan over het gedrag van het Opperhoofd zeer voldaen en van voorneemen was denzelve mondeling over de zaek te komen spreeken.

Dat hij ook werkelijk op weg geweest, dog van zijn voorneemen door eenige politiquen gedetourneert en vervolgens, als reeds voor de Loge genadert zijnde, door het Opperhoofd zelf bezogt was geworden.

Dat zijn E. door hem met de grootste politesse gerecipeerd zijnde, ten eersten zijne instantien voor de Britten verdubbeld, dog ten antwoord gekreegen hadde, dat die vrienden zijne voorspraak niet waerdig waeren, nogtans, dat hij hen uit hoofde van de tusschen zijn E. en hem, Opperhoofd, standhoudende vriendschap het leven zou schenken, en zorg dragen dat zij niet mishandelt wierden, maer dat hij niet permitteeren konde, dat z'in ons dorp bleeven, begeerende volstrektelijk dat z'aen hem overgegeven wierden.

Dat zijn E. als toen ziende, dat er niets op was, zijn afscheid genomen, en de Britten zulks aengekondigt hebbende, dese zig hun lot onderworpen, dog egter nog wat getardeert hadden, om, of de Wakkiel, die zijn E. bij Seid Mahmed Chan gelaten had door spendatien iets ten hunne faveure uitwerken mogte. Dog dat wel verre daer van daen geduurende dese entrefaite de Jammadaar Mahmed Tekkie Chan met een troup volk in ons dorp was gekomen en een gedeelte van de ruiters zelfs doorgedrongen tot binnen 's Opperhoofds tuinhuis, even buiten de loge staende, waeruit zij d'Engelschen met geweld gehaeld op elifanten gezet en weggevoerd hadden.

Dat deese partij ook allerley moetwil binnen ons dorp gepleegt, veele huisen en boutiquen (winkels) geplondert,

dog de Loge ongemolesteert gelaten hadden, mits de daervoor geplaatste sauvegarde van Said Mahmed Chan.

En eindelijk, dat veelm̃ E. Vernet zig over deese baldadigheid aen Said Mahmet Chan g'addresseerd, en op aenraeding van hem ook een Arzie aen den Nawab Kassim Ali Chan vervaerdigt hadde, in zodanige termen als te zien is bij de translaten van die papieren, welke nevens het hier voorwaerts vermelde arresdaast, volgens het gebruik alhier g'insereert worden.

Translaat copia Persiaanse arsie geschreeven door het Kassembazaers Opperhoofd den E. George Louis Vernet, aen den Heer Said Mhamet Chan, sub dato 5en en ontfangen alhier den 9en Julij 1763.

Wijd beroemde Nawab.

Nademaal de gunst en genegentheid van U Excellentie ten mijnen opzigte (zoo als dat wereldkundig is) meer en meer toeneemt, hebben zig 13 Engelschen, die tot Cassimbazaar bescheiden en van daer uit vreese voor hun leven gevlugt zijn, bij mij ter erlanging van protexie te Kalkapaer laten vinden, zijnde een lijst van hunne namen onder mijn zegel aen 's Comps Wakkiel Assanend inhandigd, om U Excellentie gepresenteert te werden; dan dewijl zijlieden niet, gelijk de Kalkatse Engelsen, schuldig, maer eenlijk uit vreeze voor hun leeven gevlugt zijn, zoude mij, indien het U Exellentie gratieuslijk behaagde, haar hetzelve te schenken, een singuliere en overgroote weldaad geschieden, terwijl ik voor hunne absentie van hier ben instaende. (Onderstond) Getranslateerd door (was geteekend) Ms. Koning.

Translaat copia Persiaense arresdaast geschreeven door den E. Vernet aen den Nawab Mier Mhamet Kasim Chan en ontfangen alhier in dato als vooren.

Op den 6^{en} Julij, 's morgens ten half negen uuren, 13 Engelschen uit hunne logie te Kassimbazaar in soldaten monteeringen gevlugt, en bij mij tot Kalkapaer gekomen zijnde, heb ik, daarover zeer aengedaen, te zelver tijd een lijst van hunne namen onder mijn zegel nevens een arresdaast aen den Heer Nawab Seijed Mahmet Chan te Tarekpaer met mijn Wakkiel afgevaerdigt, waerover zijn Edele zeer verheugd werdende, de goedheid hadde mij niet alleen gerust te doen stellen en eenig volk tot bewaring mijner Colonie te commandeeren, maar ook te laten weeten, dat hij zelfs komen zoude, zo als dien Heer, een uur daarna niet verre van onze loge verschijnende, ik d' eer had deselve te gaen inhalen en complimenteeren, wanneer zijn Ed^e gelaste de voorsc. Engelsen aen zijn volk over te geven en vervolgens terug vertrok. Dog kort daerop kwamen eenige benden van den Heer Mhameth Tekki Chan eensklaps binnen ons territoir, alwaer er veele menschen van de hier omstreeks leggende plaatsen, tot bescherming van hunne personen, familie en goederen, waren komen vlugten en zig de onderhoorigen van de Comp^e mede gesamentlijk ophouden, dezelve alle met slaan en binden deerlijk mishandelende, en dus hun eer en respect niet alleen ten eenemaal benemende, maer ook een aenzienlijke somma gelds aen contanten en goederen van die luiden plunderende, waerenboven de voorsc. troupen hunne paarden in mijn huis voeder gaven, zoo dat eenlijk 's Comp^s logie van overlast bevrijd gelaten wierd door de gunst en hulpe van ged^e Heer Seied Mahmed Chan: anderzints zoude deselve mede zijn geplundert geworden. Dan dewijl de bediendens en onderhorigen van de Comp^e onder de regee-

ring der voorige soubas noit diergelijke eerschendende behandelingen zijn aengedaen, heb ik mij verpligt g'oordeelt U Excellentie daervan kennisse te geven en desselfs goedvinden afte wagten. (Onderstand) Getranslateerd door. (Was getekent) M^s. Koning.

Translaat copia Persiaense arzie, geschreeven door den E. Vernet aan den heer Seyed Mhamet Chan sub dato 6^e en ontfangen alhier den 9^en Julij 1763.

Goedgunstige Heer Nawab!

De omstandigheden rakende het plunderen mijner Colonie aen U Excellentie gocommuniceert, en dezelve van de wijze, op dewelke zulks geschied is, ooggetuigen geweest zijnde, zal ik U Excellentie naderhand toezenden een memorie der geroofde goederen en contanten, zo van mijne onderhoorigen als andere lieden, welke zig uit vreeze voor het krijgsvolk tot bescherming van hare persoonen en familie alhier zijn komen ophouden, en laate U Excellentie thans hier nevens aenbieden een arresdaast tot bekentmaking dezer zaak aen den Heer Nawab Mier Mhameth Kasim Chan, met oetmoedig verzoek, dat hetzelve aan zijn Excellentie mag voortgezonden en daerop antwoord besollciteerd worden. (Onderstond) Getranslateerd door (was getekent) M^s. Koning.

Wordende laestelijk bij postscriptum van den brief ook nog bedeelt, dat de Engelsche loge 's daegs te voren geheel leedig was geplondert.

Het Pattenas schrijven van den 25^en Junij behelst, dat de Engelschen tusschen den 24^en en 25^en 's nagts alle hunne troupen in stilte voor de stad bijeen gerukt, en dezelve daerop 's ogtens ten vier uuren met het canon van hunne loge, g'attaqueerd hadden, terwijl de Europeese militie en de Tellingas de poorten hadden overrompelt en

naar binnen gemarcheert waeren, dringende door verscheide straten tot in het fort, uit het welke zij den Stedehouder verjaegt en zig dus binnen twee uuren tijds meester van gansch Pattena gemaekt hadden, zonder, zo men zeide, meer als vier officieren en eenige gemeenen verloren te hebben.

En laestelijk, dat onze loge zonder aenstoot was gebleeven, eenlijk had men eenige schade aen de gebouwen gehad door de vervloogen kogels, die bij meenigte binnen deselve gevallen waren.

Dus luid de eerste Pattenase brief; maer bij den anderen, namelijk van den 27^{en} pass^o, ziet men het blaadje t'eene maal omgekeerd, en dat de Britten niet langer als tot even voor den middag van den dag der verovering het genot van hun geluk gehad hadden, zijnde de Tellingas, zo als men de bediend^s verzekert hadde, met permissie van d'Europeesche officieren aen het plunderen geslaegen en de gemeene Europeeschen meede hier en daer verstrooit geweest en dus alles in de uiterste confusie geraekt.

De vlugtende Stedehouder, intusschen dat de Engelschen hun haat met plunderen enz. als gezegt, ophaelden, bij Jaffer Chans tuin een secours van Mongeer ontmoet, ende had zig daermede weder naer de stad begeven, en op berigt van de zorgeloosheid der Engelschen was hij met den zabel in de vuist daer op ingevallen, houwende alles ter neder wat hem voorkwam; dog de weder bijeen verzamelde Engelschen, welke van een getal van twee duisend op zijn best nog drie hondert uit maekten, hadden zig in hunne loge geretireert, mitsgaders dien nademiddag de daerop gevolgde nagt en 's anderen daegs voor het afgaen van deesen brief hunne vijanden tegenstand geboden; zo dat het vuur van weerskanten onophoudelijk was geweest, terwijl de rest van de Britten, die van de in de loge gewekene afgedwaelt waeren, bij vlugtende partijen hier en daer op de zandplaten en aen de overzijde der rivier omzworven.

Voorts had men omtrent middernagt van verscheiden zout en arreek maguazijnen en de omstreeks de Engelsche loge staende stallingen de vlam zien opgaen, en kort daerne aen de benedenkant van de stad en het fort heevig hooren schieten.

Vervolgens 's morgens ofte op den datum van deze brief, vernomen, dat de Britten hunne loge hadden verlaten en denkelijk naer beneden gevlugt waeren, bij de voorsc. brief breeder en omstandiger bleikende.

Hierop vergaderde immediaat de Achtbare Raed van Politie, neemende, in deezen neteligen toestand van zaeken, zodanige mesures als de secreete Resolutie van heeden komt aen te toonen.

Zondag den 10^en^. 'S voormiddags wierd het antwoord op alle de voorsz. ontvangene brieven afgevaerdigt, in zodanige termen als bij het afgaande briefboek te zien is, wordende de rescriptie aen den Edelen Heer van Sittart ter speculatie g'insereert.

Edele Heer.

Gisteren nademiddag ontfing ik uwe g'eerde van den 8^en^ deser, waerop ten eersten de strikste ondersoekingen heb laten doen, in opsigt der berigten door U Edele ontfangen, dat eenig volk, in onse volkplanting geweeken, waardoor in kleine partijen zouden uittrekken en vijandelijkheden en roverijen op de wegen plegen, dog heb niet kunnen ontdekken dat er een woord waer van is, 't geen te minder kan geloven om dat eenige dagen geleden de strengste beveelen heb gegeeven aen de wagten bij onze hekken, om niemand met schietgeweer te laten in of uitgaan, zonder mijne uitdrukkelijke toestemming. Dog also het getal van onse sepays niet genoeg is om versekert te zijn, dat zulke zaken niet zonder hunne kennis zouden gebeuren, zal ik deselve met nog eenige, indien te krij-

gen zijn, vermeerderen, en intusschen d'ingeslootene waarschouwing laten afkondigen, welke ik hoop, dat toereikende zal wesen ter voorkoming dat zulke klagten in 't vervolg eenige ingang vinden. Ik ben met een waer regard (onderstond) Edele Heer (lager) UwWelEdele zeer gehoorzame en nederige dienaer (was getekent) Louis Taillefert. (ter zijde) Chinsura den 10en Julij a° 1763. (daer onder) voor d'overzetting (get.) Gregorius Herklots.

Maandag den 11en heeft men niets anders vernomen als dat Capitn Grand met zijne manschappen het Moorsche fort verlaten en 't opzigt over 't zelve aen eenige pions gedemandeert hadde. Voorts dat de op den 5en en 6en deser uitgetrokkene troupes te Mirzapoer als nog halte houden.

Dingsdag den 12en enz. Op de middag passeerde de door de Engelschen weder opgeworpene Nawab Jaffer Aly Chan te water voorbij deese loge naer Hoegli, wiens Duan Nendkoemaes met een Sjobdaen (stokkendrager) zijn aenkomst aldaer aen den Edelen Heer Directeur bekend liet maken, met waerschouwing dat zijn Edele wel zou doen, 's Comps Hofganger te zenden om den Soeba te complimenteeren. Dog hem wierd op ordre van zijn Edele ten antwoord gegeven, dat d'Edele Heer Directeur wat laat zijn namiddags rust zijnde gaen neemen, waerschijnelijk niet voor den donker bij der hand zou wesen, wanneer men hem de boodschap doen zou, gem̄ Nend Koemaer, zoo 't schijnd, wel merkende hoe de vork in de steel stak, sond niet nader, en op

Woensdag den 13en begaf Jaffer Ali Chan zig verder naer boven met een guarde van omtrend twee hondert Tellingas.

Vervolgens bequam de Edele Heer Directeur van Patna een omstandig relaes van de aldaer voorgevallen actie tusschen de Engelschen en de Mooren, met de gevolgen van dien, hetwelk ter ordre van zijn Edele alhier g'insereerd word, luidende aldus:

Vrijdag den 24^{en} Junij was er tusschen den Inlander en d'Engelschen nog niets voorgevallen, maer snagts tusschen den 24^{en} en 25^{en} Junij, of omtrend twee uuren in den nagt, hadden de Engelsche hunne troepen, die te Banquibasaer en in de fransche logie (leggende d'eerste plaetse een uur van de stad en de laeste digte boven d'Engelsche logie) gecampeert stonden, in stilte doen opbreeken, en ten half vier uuren quamen dezelve onverwagt voor twee poorten, ten weste deeser stad, daer d'Engelsche logie gelegen is; ze braeken dezelve, overrompelden de wagt en maekten zig dus binnen een half uur meester van een vrijen ingang op twee plaatsen van de stad Patna.

Al het canon van de Engelsche logie had ondertusschen met hun aenmarsch hevig op de stad begonnen te spelen; twee groote stukken, die op de stads punt regt op de Engelsche logie gesteld waren, wierden eindelijk ook g'emploijeert, maer zulks duurde weinig minuten, wanneer hen het Engelsche geschut deed swijgen en dier bevelhebbers van wegens de Regeering zogten een goed heenkomen. De Engelschen met omtrend 150 Europeesen en 1600 tellingas, behalven de Officieren, dan binnen de stad getreeden en zig in twee partijen verdeelt hebbende, avanceerden onder een geduurig vuur uit het kleen geweer, de eene partij langs de groote Bazaar en de tweede langs de muur binnen de stad; ze vonden geen tegenstand: alles, hoe ongelijk groter in getalle de stedelingen ook waren, zogt om het zeerste d'eerste te weesen om op het platte en vrije land de tijdingen te brengen, dat er vijanden in de stad waren. Dus de Engelsche de stad doorgetrokken en het Moorse casteel genadert zijnde, braken zij almede ten eersten de poort en marcheerden binnen. Den Stedehouder en zijne eerste krijgers, die zig daerin opgesloten hadden, namen daerop mede de vlugt, gingen eene agterpoort uit en sloegen den weg in na Mongeer.

De Engelschen zig dus ten zelven dage te negen uuren

'smorgens volkomen heer en meester ziende van de gantsche stad Patna, des casteel en andere vestings werken en van al het swaar geschut, dat in het casteel en op de stads wallen stond, deed het hoofd hunner militie de helfte van zijn volk weder na de Engelsche logie buiten de stad vertrekken, en (zo men zegt) geeft hij kort daerna aen d'overige ordre om te plunderen. Ten eerste sloeg een ieder handen aen 't werk om een rijkdom optedoen, dat door veele ook behaald geworden is. De van te vooren wel gestelde ordres onder de Engelsche krijgers, die zig nog in de stad bevonden, was dus omverre gesmeeten, de troepen in alle straten, Europeese en Tellingas onder malkanderen, naer yders goedvinden verdeelt, gingen yder tot omtrent elf uuren zijnen gang, wanneer de Engelsche, mogelijk hun mislag in deesen opzigte bemerkende, het plunderen weder lieten verbieden, en zig moeite gaven de overal in de stad verstrooide militairen weder bijeen te brengen; dog dit laeste vond veel swarigheid, omdat niemand luisteren wilde, zijnen gang bleef gaen.

Den gevlugten Stedehouder met omtrend 200 ruiters Jaffer Chans tuin gepasseert en digte bij Tettua gekomen zijnde, ontmoete daer een Armeender, gen[t] Markat, die van den Vorst ter assistentie van Patna gezonden was met 10000 ruiters, 200 tellingas en tien stukken canon. Gem Armeender, van den steedehouder vernomen hebbende wat er te Patna omgegaen was, en teffens van de Harkarras berigten ontvangende, dat de helfte der Engelsche troupen weder de stad verlaten en naar hun logie gekeert, mitsgaders dat d'overige, overal verstrooit, bezig waren te plunderen, wierde de resolutie genomen weder Patnawaerts te keeren, om het verlorene te herwinnen. Strax wierde zulx volbragt, en omtrend twee uuren 's agtermiddags voor de poorten van Patna komende, dezelve open en geen enkelde man van d'Engelsche daer vindende, drongen ze in aller haast met de zabel in de vuist binnen, kapte alles

neder, Europeese en Tellingas, wat hen maer in het oog quam; ten drie uuren was de stad weder ten eenemael in handen der inlanders gevallen, daer was geen levende ziel der Engelsche meer binnen te vinden, en de dooden lagen overal verstrooit. Hier op attaqueerden de Mooren aenstonds van de stads wallen de Engelsche logie, daer de laeste toen zig tesamen in begeven hadde, en de Engelschen vuurden met canon en klein geweer andermael op eene stad, waervan ze eenige uuren bevorens volkomen heer en meester geweest waren.

'T volgende van deesen dag, de nagt en den 26^en^ Junij tot 's nagts daeraen te twaalf uuren, heeft men over ende weder heevig geschooten. De Mooren bleeven gedurende die tijd in de stad en d'Engelsche in hun logie: niemand schijnt een uitval te willen wagen.

Even over twaalf uuren snagts tusschen den 26^en^ en 27^en^ Junij zag men een groot vuur buiten de stad, omtrend de Engelsche logie op komen, en kort daerna hoorde het schieten uit d'Engelsche logie op, want na dat ze al hun groote galas, die rondom hun logie stonden en opgepropt van zout, arreek en granen waaren, zelfs in de brand gestooken hadden, hebben d'Engelschen gezamentlijk hun loge verlaten en de vlugt over een zandplaat naar hunne vaertuigen, die niet verre daer van daen lagen, genomen. Men zegt, dat zij bij hun retraite aen de gemeene Europeesen en Tellingas, dienaers enz. vrijgelaaten hebben met haer te gaen, of hun zekerheid te zoeken, daer een yder het best oordeelde; dat eenige hen gevolgt en eenige terug gebleeven hebben, en teffens dat ze niets mede genomen hebben als twee kleine kanon, snaphanen en verdere ammunitie nevens eenigen dranken en contante, werdende het getal der gevlugte of tesamen gebleevene op 600 persoonen geschat.

In de nagt tusschen den 25^en^ en 26^en^ Junij waren bereeds 80 Europeesen in stilte uit de Engelsche loge weg-

gegaen, die sdaags daeraen bij partijen op de zandplaten gezien, gedeeltelijk door de Jimidaars gevat, gebonden, deerlijk geslagen en vastgezet zijn. Ten zelve dage dat de stad veroverd, weder verloren en in hun logie opgeslooten waren, hebben veele Jimidaers rondom Patna ten eerste alles, menschen en vaartuigen, meenende van d'Engelsche te weesen, aengehouden en niet willen laten passeeren.

Sdags of smorgens na dat de Engelsche de vlugt genomen hadden, heeft den Steedehouder alle de arreek, 'tzout en de granen, welke onder de afgebrande galas te vinden waren, aen de armoed permissie gegeven weg te sleepen, met expres bevel dat geene luiden van vermogen enz. iets daervan zig eigenen zouden. Teffens heeft dien bestierder uitdruckelijk aen de daerbij gestelde wagten gelast, dat niemand op wagens, met vaertuigen en zelfs niet in zacken iets daervan daan dragen zoude, maer dat dier eigening door een yder moeste geschieden in mandjes, eenlijk om aen de geringe luiden tijd te geven om zig daervan te kunnen bevoordeelen. Men heeft dus op den 27en en 28en Julij millionen van nooddruftige menschen, mannen, vrouwen en kinderen zien zig haasten om zoo veel mogelijk was een voorraad daervan te huis te brengen. 'T geene d'Engelsche rondom de loge aan graenen, arreek en zout bij dit geval agter laten hebben en dat bereets prijs gegeven is, werd op viermael honderd duizend maon getaxeerd en 't geheele verlies, dat de Britten voor tegenswoordig te beurt valt, steld men vier en twintig Lak aen ropijen te belopen, daer voor het grootste gedeelte de hier bescheidene dienaeren in participeeren, en voor de rest verscheide Heeren in Bengale en Dhecca.

Den 27en Junij, 's morgens vroeg, naer het vertrek der Engelschen, zijn mede alle kleinigheeden, die in de loge voor de hand gestaen hebben, voor niet verkogt; dog wanneer 't voorm̄ Armeens hoofd te zeeven uuren bezit van de logie nam, heeft hij aenstonds de daerin staende

pakhuizen, waer in zig een hope lakenen, fluweelen, koper enz. bevind, verzegeld, zijnde dus aen alle de opgeslotene goederen de hand nog niet gelegd, en men is ordre van den vorst verwagtende, hoe daermede, en insgelijks met de Engelsche logie, nevens de residentien te Sioppra, Singia en Mauw gehandelt werden zal; d'in de Engelsche loge gevondene canons, een groot gedeelte snaphanen en amunitie zijn ondertusschen reeds naar de Moorse logie in de stad gebragt.

Den 28en Junij bragt men tegens den avond drie Engelsche Europeesen en zeven Tellingas gebonden te Patna; strax wierd er toestel gemaekt om deese tien perzoonen op te hangen aen een boom, digt voor de Engelsche loge staende; men maakte een begin met de gemeldte drie Europianen, en wanneer men bezig was met de Tellingas en een daer van mede bereeds gehangen was, quam 't hoofd der Armeenders, die in d'Engelsche loge legd, en gaf ordre niemand meer te doden tot nader bevel, stellende zig zeer te onvreede over dat men buiten zijn weeten deese Justitie had g'oeffend; hij heeft daerop aenstonds een zijner Officieren bij de Stedehouder gezonden, denzelven laeten aenzeggen van geen een persoon die gevat mogte werden, meer ter dood te brengen, waerop den Steedehouder ook overal aenstonds aen de buiten Regenten een andere ordre gezonden en gelast heeft, alle Engelse die gevat mogten werden, met kost te voorzien en gebonden herwaerds te brengen; ondertusschen hebben de gemelde drie perzoonen, die men niet weet wie te zijn, dit noodlot moeten ondergaen.

Men verneemd mede, dat de gevlugte Engelsche, ten minste een gedeelte daervan, omstreeks Sjoppra gisteren avond gezien zijn en dat ze voornemens zouden zijn zig in het land van Soujadauwla te begeeven, zoo ze het berijken kunnen, daer aen getwijfeld word, door de veelheid der wagten die overal uitgezonden en op hen gesteld zijn.

Zondag den 17en. Gedurende eenige dagen zijn er verscheide differente omstandigheden verhaelt, rakende de verrigtingen der oorlogende partijen. Men zegt onder anderen, dat de Engelschen zig deerlijk in het nauw bevinden, mits de baloorigheid en desertie van hun volk. Dat zij het in zommige hier en daar voorgevallene schermutzelingen meerendeels te quaad zouden hebben gekreegen en dus den moed eenigsints laten zakken, waerop weinig staat te maken is; dog dat is zeker, dat zij den berugten Armenier, Chodja Petroes, broeder van 's Nawabs Generael, Georgi Chan, meede naer boven gevoert en gedwongen hebben te beloven van zijn uiterste best te doen tot bemiddeling van de ontstaene geschillen, hoewel andere zeggen, dat de Engelschen zig reets de zege beloven, mits het arrivement van drie Europische scheepen ter kuste Kormandel, welke drie honderd Europeese militairen mede gebragt hebben, waervan reeds hondert met een ander comp^s of particulier schip op Kalkatta zouden g'arriveerd zijn, terwijl men van een derde kant hoort, dat de intusschen ván Mirzapoer voortgerukte troupes te Ketwa met den Jemmadaar Sjeich Heibet Ulla slaags geweest en denzelven op de vlugt gedreven zouden hebben, en meer andere dingen, welke voor het grootste gedeelte confirmatie vereischen.

Maandag den 18en. Voor de middag is de Heere Radja Dollobram Bhadur, welke tot nu toe meede een staatsgevangen te Kalkatta geweest is, dog nu tot Naibsoeba of 's Nawabs steedehouder sou gedoodverwt zijn, voorbij deese loge naer Hoegli gepasseert.

Kort na zijn komst aldaer zond hij aen den Edele Heer Directeur de navolgende missive.

Translaat Persiaensche missive, geschreeven door den Heer Maharagia Dollobram Bhadur aen den WelEdele Gestrenge Heer Louis Taillefert, Raad Extraordinair van India en Directeur der Bengaelsche Directie en ontfangen alhier den 18en Julij 1763.

G'agte Vriend, luyster van goede hoedaenigheeden en voorwerp van edelmoedigheid, God beware UwEd.

Door Godes bijstand is zijn Excellentie (Mier Mhameth Jafer Chan) vooraf na Moxud Abaad vertrokken, zo als UwEd. bekent zij, en ik, die om noodzakelijke afaires mij dus lange tot Kalkatta heb opgehouden en door Gods zegen den 16en Julij ter plaatse Bhedderieser ben g'arriveert, sta den daeraen volgende dag te Houghy te verschijnen, weshalven UwEd. met de pen van vriendschap werd aengeschreeven, desselfs Wackiel derwaerds te zenden, opdat hij, aldaar komende, mij de aengenaeme tijding van Uw Ede welstand bedeelen en daardoor verheugen, mitsgaders teffens eenige zaken, die hem zullen gezegt werden, aen UwEds rapporteeren mag. (Onderstond) Getranslateerd door (geteekent) Ms. Koning.

Dingsdag den 19en verstond men bij een particuliere brief van een Officier uit het Engelsche leger, op eergisteren avond gedagtekend, dat hetzelve te Agerdieb gecampeerd lag, zonder dat er nog slag was gelevert, maar dat het grootste gedeelte van de Moorse armee te Ketwa gelegert was, daer zij hun geschut hadden en werwaerts de andere benden, die te Plassia lagen, stonden op te breeken, om zo het zeggen was, heden slag te leveren. Dog andere berigten dicteeren, dat d'Engelsche voorhoede, den 15en deeser met eenige gedetacheerde benden der Mooren handgemeen geraakt zijnde, deese laeste, na dapper gevochten te hebben, genoodzaekt waeren met verlies van

omtrent elf hondert man, zo dode als gequeste, de wijk te neemen, terwijl van d'Engelsche maer een engelsche Officier, Robbinson genaemd, en nog geen 100 inlandsche krijgsknegten zouden gebleeven zijn; welk, zoo 't schijnt, door den schrijver van de voorschr. particuliere brief slegts als een schermutseling of actie van weinig belang word aengemerkt.

Woensdag den 20^{en}. Tegen den avond ontffing men bij een aparte Kassimbazaarsche brief van den 17^{en} deser nopens het voorgevallene met de Engelschen en hunne partijen, vermeld onder den 6^{en} deeser, de volgende omstandigheeden.

Dat Mr. Amyatt in der daad zig met geweld de weg naer Pattena had zoeken te baenen, dog door eenige Moorse troupes agterhaald en gevangen te Mongeer opgebragt was. Dat hij nevens de Heeren Hay en Gulston, die het niet hadden kunnen ontsnappen, door den Vorst met de uitterste beleefdheid bejegent, en vervolgens een vrijgeleide herwaerds gegeven was, dog dat zijn Excellentie, naderhand tijding bekomen hebbende, wegens het voorgevallene te Pattena, vermeld onder den 4^{en}, 9^{en} en 13^{en} courant, immediaet bevel gegeven hadde, hem, Amyatt, en de zijne te arresteren, en de Engelsche loge te Kassembazaar te laeten inneemen. Dat daarop alle de successive herwaerds bedeelde wederwaardigheden gevolgt waeren, hebbende hem, Amyatt, en drie andere van het gesantschap deze onderneeming het leven gekost, gelijk ook een hoop van zijn volk, alzo er maer weinige van te regt gekomen en te Mongeer opgebragt waeren. Dat de van Kassembazaar vervoerde Engelschen, welke nevens de rest van Amyatts gevolge te Mongeer in ligte ijzers geklonken waren, bestonden in de navolgende perzoonen:

De Heer	Chambers,	Tweede.
„	Lion,	Derde.
„	Oakes,	Vierde.

De Heer	Harling,	Doctor.
„	Rouwnd,	Assistent.
„	Ham,	Chirurgijn.
„	Crook,	Assistent.
„	Massell,	....
„	Laek,	Commissaris der vivres.
„	Steward,	Vendrig.
„	Harney,	Vrijman.
„	Spenars,	....

Dat het Kassembazaars guarnisoen bestaen hadde uit een Europeesche Sergeant en veertig Sepahis, die voor 't grootste gedeelte hunne wapens nedergesmeeten en zig met de vlugt gesalveert hadden, en dat de door hun in den beginne gemaekte mines van zig te willen defendeeren, eenlijk geschied waeren op hope van ontzet, voor en al eer de hostiliteiten van 's Nawabs zijde beginnen zoude.

Dat er verder op den 13en smorgens te Dayhaath, tustusschen Ketwa en Aggerdieb, een heevige actie was voorgevallen tusschen de opgemarcheerde troupes van de Engelschen en die van de Mooren, onder den Zilledhaar of Commissaris van Neddia Sjeich Hybet Ulla en den Hoofdruiter Jaffer Beek.

Dat de Mooren 6000 man sterk waren geweest en dat het gevegt den gantschen morgen geduurt hadde, mitsgaders dat er van hunne zijde zeer veel gesneuvelt en omtrent 300 gequetsten te Morsid Abaed aengekomen waeren, voorts dat de Neddiashe Zillehdaar en zijn zoon onder de dooden geteld wierden.

Dat er volgens gerugten van der Engelschen kant ook eenig volk te zoek en bij de Mooren gevangen geraekt was, welken zij de hoofden afgehouwen en naar Morsid Abaad gezonden hadden.

Dat er zedert dien dag verder niets dan eenige schermutselingen voorgevallen waren, waer bij het te denken was dat over en weder eenige gesneuvelt of gequest ge-

quest geraekt moesten zijn. En eindelijk dat de Moorsche krijgsmagt nog op 14000 man begroot wierd en dagelijks bij secoursen van 2 a 3000 man accresseerde etc., bij de brief zelve omstandiger te zien.

Donderdag den 21en bequam men alhier tijding, dat het leger van de Engelschen, op den 17en deeser te Kettwa genadert zijnde, ten eersten Mahmed Tekki-Chans corps g'attaqueerd hadde. Dat dien Overste de zijne moed in 't lijf gesproken en zig met den aenvang van de actie dapper gequeeten hadde, ja zelfs dat hij een uitval op de Engelschen zou hebben laeten doen, waerbij er wel drie a vier hondert needer gesabelt geworden waren, waer onder 7 a 8 van de voornaemste Officieren gerekent wierden; dat de Capitein van de Mogolsche cavallerye der Britten, Charles d'Ellesaate, dood geschooten en eenen Lieutenant Smith mede zeer zwaar gewond was.

Dat deese bataille eenige uuren agter een geduurt en het zeer lange in twijfel gestaen hadde, wien de overwinning te beurt zou vallen, dog dat de Engelschen, mits de geswindheid van hun geschut, ten lange laeste meester van het slagveld waeren gebleeven. Dat den Moorschen Oversten Teckie Chan dodelijk gequetst en daardoor buiten staat geraekt zijnde te commandeeren, zijn volk ten eersten in de grootste wanordre en met agterlating van veele doode en gequetsten gevlugt was.

Vrijdag 22 wierd deese tijding allerwegen geconfirmeert en daerbij nog verhaelt, dat partijen op den 19en deser te Plassia nader aen de gang zouden geweest zijn; dog de berigten hieromtrent zijn zo different, dat men langer niet weet wat men geloven moet. Sommige willen, dat de Engelschen mits de goede bediening hunner arthillery, principael der nieuwe stukken, de victorie zouden hebben behaalt; item dat ze in de laeste actie te Ketwa drie en twintig stukken geschut, nevens al de bagage en ammunitie van de Mooren verovert en zig dus den weg naar

Morsid Abaad gebaant zouden hebben. Anderen daerentegen zeggen, dat zij hunne vijanden wel tot verhaeste retraites noodzaeken, maar dat hun alle die voordeelen zeer duur te staen komen. Dat zij, behalven de op gisteren vermelde Officieren, er nog wel een stuk of vijf verloren hebben, en bij de actie te Plachia wel 4 a 5 koss agteruit gedeinst zijn.

Dat zij intusschen gebrek aen levensmiddelen beginnen te krijgen en in hun leger op zijn best 2 ceer rijst voor een ropij bekomen kunnen, hetwelk eenige schijn van waerheid heeft, gemerkt er verscheide sloepen en een brigantijn van Kalkatta opwaards komen, welke, zoo men zegt, met eenige volontaires bemand en met rijst voor de armée beladen zijn.

Saturdag den 23en. Sagtermiddags passeerden vier van de voorm Engelsche sloepen voorbij deese loge en quamen even boven ons dorp ten anker.

Kort daar na kreeg men gemeen en apart schrijvens van Kassimbazaar van den 19en en 20en deser.

Bij het aparte vond men de gisteren en eergisteren alhier verspreide gerugten nopens de defaite der Mooren te Ketwa en den optogt van de Engelschen naar Morsid Abaad geconfirmeerd, met deese omstandigheid, dat de Moorsche armee geheel verslagen en Mahmet Tekkie Chan gesneuveld zou weezen.

Voorts melden de inlandsche brieven van Dhakka, dat 's Viceroys Steedehouder aldaar, d'heer Jessaret Chan, den 5en deeser van zijnen Meester Mier Mahmet Kassim Chan een bevelschrift ontfangen hadde, om de Engelschen, die Patna vijandelijk aengetast hadde, dog daar voor gestraft waren, voortaen als openbaere vijanden aen te merken en alle afbreuk te doen. Dat hij zig daertoe, bij gebrek van manschap, in geen posituur vond (zijnde de drie duizend man, bij dit dagregister onder den 20en Junij jongstleeden vermeld, zoo het schijnt, aldaer nog niet aengekomen) en

sid Abaadsen Stedehouder Seid Mahmed Chan, haeren marsch tot gem̃ Residentieplaats toe volbragt en den Heer Jaffer Aly-Chan vervolgens als Nawab van Bengale zoude uitgeroepen hebben.

Dog dit laeste word tegengesproken door een op dingsdag, den 26en, smorgens van Kassimbazaar bekomen apart schrijvens van den 21en hujus, waerbij men ontwaerde, dat de Engelschen, na het verslaen van het Moorsch leger te Ketwa, niet voort gemarcheert waren, maar op het slagveld halte gehouden hadden; dat zijlieden bij die actie verscheide elifanten en cameelen, paarden, omtrent drie hondert vaertuigen, de gantsche artillerye en drie lakk ropijen, welke pas dien zelven dag van Mongeer tot betaling der troupen in het leger gekomen waren, buit gemaekt hadden.

Wat later, of tegen den middag, wierd er een nadere brief van voorm̃ comptoir aengebragt van den 23en, en daar nevens drie triplicaten van Patnase aparte brieven op den 1en en 3en en een origineele op den 10en courant gedateerd.

Bij de Kassembazaersche zag men, dat de Engelschen 's Comps Thuin, Banjettie (leggende even buiten ons gehugt Kalkapoer), gepasseerd waren, en den Stedehouder van Morsid Abaad, Seid Mahmed Chan, hadden laten aenzeggen om den Nawab Jaffer Ali Chan te erkennen en denselven bij rondtrommeling in de stad te doen uitroepen.

Dat zulx egter nog geen gevolg had genomen en er gesustineerd wierd, dat gem̃ Stedehouder met de van Mongeer bekomene tien duizend ruiters eerst nog een kansje zoude zoeken te wagen.

Het principaelste, dat het Patnas schrijvens van den 1en behelst, is, dat het Engelsch Opperhoofd Ellis c. s. zig, contraire het vermoeden bij der bediendens laeste van den 27en Junij, vermeld onder den 9en deser, de revier opwaerds

veel moetwil pleegden, mitsgaders dat de loge in de brand gestoken en men sterk bezig was het muurwerk tot de grond toe aftebreeken.

Dat d'Engelschen, welke naar de kant van Assam geweest waren om goudbergen te ontdekken, en slegts in ses blanken en vijftien hondert Sepays bestonden, door een Ragie meede aengetast en verslaegen zouden wesen, zoo dat er maar vier hondert tot nogtoe van teregt gekomen waren, die naar de kant van Lokkiepoer waren getrokken.

Zondag den 24en. Smorgens is de op den 20en deser vermelde brigantijn Anna Catarina voor dit fort ten anker gekomen, onder een salut van elf en contrasalut van zeven canonschooten.

Op de middag zijn de gisteren vermelde sloepen van de Engelschen verder naer boven gezeild. Voorts lopen de gerugten, dat men te Kalkatta, niet tegenstaende het geluk de Engelsche Natie schijnt na te lopen, zeer en peine is, zijnde er niet alleen een compagnie van omtrent 60 toepassen, of zwarte christenen, met geweer voorzien, naar de groote armée opgezonden, maer ook een detachement van 200 Tellingas en 40 a 50 Europeesen naar Neddia, om zig van dat district te verzeekeren en daerenboven de Fransche krijgsgevangenen, die zig nog te Kalkatta bevinden, door een extraordinaire besolding van vijf ropijen daags en belofte van een considerable praemie, zoo zij komen te triumpheeren, gepersuadeert om het geweer ten dienste der Britten optevatten.

Maandag den 25en melden de inlandsche berigten eenparig, dat de Engelschen zig weder van de stad Dhakka meester gemaakt en eenen Amanet Chan, zoon van den geweesen Bengaalschen Viceroy, Sefras Chan, tot Souba ginter zouden uitgeroepen hebben. Dat de naar Morsid Abaad in aentogt zijnde armée dier natie, na het verdrijven van den tot Tsjouna Chalie gelegen hebbenden Mor-

Woensdag den 27^{en} liep alhier een gerugt, dat de Engelschen geslaegen en sterk bezig zouden zijn met de behoudene manschap herwaerds te vluchten, ja men verhaelt dit met zoo een zeekerheid als of er geen twijfel aen was, getuigende de inlanders eenparig, dat hun verscheide gequetsten ontsnapt en veele agter ons dorp om naer Sjandernegger gemarcheert zijn, zonder wapenen, met bebloede koppen en meest zonder kleederen.

De Edele Heer Directeur, om hieromtrent zekerder g'informeert te zijn, zond een Pion uit, om naar de waarheid van dit gerucht te verneemen. Deese quam op donderdag den 28^{en} 's voordemiddags te rug en deed het volgende relaes:

Dat hij, te Hougly komende en hier en daer bij zijne kennissen verneemende, of de Engelschen geslagen waeren, uit niemand een woord hadde kunnen krijgen, door dien allen voor den Fausdaar bevreest waren; eenelijk hadde een Nollamaker hem verhaeld, dat hij dien morgen vroeg drie Europeesen, een gesadelt paerd en nog een stuk van een vierde lijk de revier had zien afdrijven.

Dat hij van daar naer de groote gens- of rijstmarkt, boven Hoegli ontmoet hadde 11 Europeeschen te voet, zonder koussen en schoenen, eenigen alleen in 't hemd, anderen in 't bloot camisool ende weinigsten met de Engelsche monteering op het lijf, alle gequetst, en noch vijf persoonen, die om dat zij passamenten op hunne kleederen hadden, van hem voor Officieren gehouden wierden, waervan twee zieltogende lagen.

Dat hij in de gens g'arriveerd zijnde, ontmoet hadde eenen dienaer van den Armenier Choja Petroes, die half naakt aldaer van boven afgekomen was en hem het navolgende verhaalt hadde:

Dat de Engelschen zijnen Heer, die een broeder van een van 's Nawabs Veldoversten, in name Georgi Chan, en door den Heer Kalkats Gouverneur, apparent om dat

hij te minder gelegenheid zoude hebben om het geene er te Kalkatta omging te verneemen en in 't heimelijk aen zijnen gem broeder overtebrieven, willens of onwillens met den Heer Mier Mahmed Jaffer Chan mede gezonden is, om als een intriguant man bij voorvallende gelegentheeden tot het smeeden van eenig verraad gebruikt te werden, op een vermoeden van verboodene correspondentie met zijn broeder te houden, in de ijzers gezet hadden, en meer andere nieuwstijdingen, die, zeedert onwaar bevonden zijnde, in deesen werden overgeslagen.

En eindelijk, dat hij Pion, van de gends wederom komende, 's avonds om 6 uuren even bezijden de Bandel had gezien 5 Europeesen en 17 Sipahis van d'Engelschen, die den weg na beneeden genomen hadden, zonder wapenen, heel naekt en heel berooit, dog dat hij niet kon zeggen of die gequetst waeren, om dat hij bevreest was hen dichte bij te komen.

Voorts verstaet men, dat eene Mier Baddel Chan als Fausdaar possessie genomen heeft van het Moorse fort hier te Hoegli.

Vrijdag den 29en enz. Kort daerna quam er een brief van Kalkatta, op eergisteren gedateerd, dienende tot communicatie van het goed succes der Britsche wapenen tegen de Mooren, en de door den Nawab Jaffer Ali Chan aenvaerde Regering te Morsid Abaad, zoo als blijkt bij het volgende Translaat:

Aan den WelEdele Louis Taillefert, Skp. Directeur en den Raad te Hoegli.

WelEdele Heer en Heeren!

Wij hebben het genoegen UWelEdelens te verwittigen, dat we brieven bekomen hebben van Majoor Adams, gedagteekent den 24en deeser, die ons adviseeren, dat hij met

de Armée op Moxud Abaath g'arriveert is, naer alvorens het leger van Cassem Aly Chan verslaagen te hebben; mitsgaders dat de Nawab Mier Jaffer Aly Chan in die hoofdplaets geproclameert is en het bestier van de Provintien op zig genoomen heeft. Wij zijn (onderstond) Wel Edele Heer en Heeren (lager) UWelEdelens d.willige en gehoorzame dienaers (was getekent) Henry van Sittart, W. Macqwirz., Wm Billers, John Cartier, Warren Hasting, Rank. Marriot, H. Watts (ter zijde) Fort William den 27^en Julij 1763. (daer onder) Uit de Engelsche in de Hollandsche taal overgezet door (getekent) Wm Cadet.

Hier op wiert ten eersten g'antwoord in de volgende bewoording:

Aan den Edelen Heer Henry van Sittart, Gouverneur, en den Raed aldaer.

Edelele Heer en Heeren.

Wij hebben ons vereerd gevonden met UwEdeles zeer geagte Misssive van gisteren, bedanken UEdelens nederig voor het bedeelde, en vergelukken dezelve van harte met het succes der Britsche wapenen in deese Provintie, nevens de gevolgen van dien, als opregtelijk zijnde. (Onderstond) Edele Heer en Heeren. (lager) Uw Edelens zeer gehoorsame dienaeren (geteekent) Louis Taillefert, M^s. Isinck, L. Zuidland J. H^k. Zinner, Moise la Font. ...... J. C. Kist, O. W. Falck en J. G. van Angelbeek. (ter zijde) Hoegli den 28^en Julij 1763.

De bovengem̃ communicatie word allerwegen geconfirmeert, zelf kreeg men op saturdag den 30^en, tegen den avond, bij een aparte brief van Kassimbazaer, sub 27 hujus, tijding, dat de Engelsche armée op den 24^en dezer de Mooren, die zig in Moetiezjiel geretrancheert hadden, geslagen en tot aen Sadekbaag (een tuin boven Morsid

Abaad gelegen) verdreeven hadden. Dat Seid Mhamet Chan zig met de zijne naar Soetie, een cos of 6 boven Morsid Abaad, begeven en daar post gevast hadde, zijnde van Mongeer versterkt door vier duizend ruiters.

Dat de Engelschen ook dien eigensten dag door Majoor Charnack en Capt. Knox met eenige troupen versterkt zijnde, twee coss boven Sadekbaag gemarcheert waren, en dat Radja Dollobram, commanderende omtrent seven hondert ruiters, mede over de Kassembazaersche spruit getrokken was. Wijders, dat de Heer Jaffer Aly Chan den 25en possessie van 's Nawabs huis genomen en zig dien eigensten dag overal als Nawab had laeten uitroepen.

Zondag den 31en gaat de spraak, dat de Nawab Kassim Ali Chan wederom een leger van 28000 man inlanders en 200 Europeesen, als artilleristen, van Mongeer zou hebben afgezonden, onder commando van den Generael van zijn armée, Georgie Chan, en dat hij zelf met de rest van zijne troupes, bestaande uit ongevaar nog 75000 koppen, eerst daags stond te volgen. Voorts, dat de Engelschen met al hun magt naar Soetie op marsch zouden geslaegen zijn.

In het vallen van den avond quam er een Engelsch schip en Brigantijn even voorbij dit fort ten anker, dienende, zo het zeggen is, tot een provisie en ammunitie magazijn.

Augustus.

Maandag den 1en. Op de middag is het Engelsche schip nevens de Brigantijn, vermeld onder den datum van gisteren, van voor deese loge opgezeilt tot voor het fort te Hoegli, zonder bij hunne komste of vertrek ons fort gesalueerd te hebben, al waer men zegt, dat dezelve voor eerst zullen blijven leggen. 'S agtermiddags kreeg men bij een apart briefje van Kassembazaer, de dato 29en der jongst verweekene maend, tijding, dat de Engelschen den op-

togt niet zeer scheenen te verhaesten, en 's morgens voor het afgaen van dit schrijvens overal langs de revier hadden laeten rondtrommelen, dat hunne armée van Maddras g'arriveert en mede naar boven op marsch was, met waerschuwing, dat een iegelijk zijn vee en effecten bij tijds zou hebben te bergen; dog hetwelke de bediendens qualijk gerapporteert moet weesen, en denkelijk behelzen zal, dat een yder gerust kan zijn, zonder zijn vee en effecten te bergen, als niet te vermoeden zijnde, dat de Britten uit plunderzucht vriend nog onzijdige zouden verschoonen.

Dat er voorts van Mongeer 8000 sipahis en 4000 ruiters met 6 stukken canon, onder commando van een Armenier, Markat genaemt, op 4 a 5 coss na bij Soetie g'arriveert waren, welke, zo men zeide, van nog 12000 sipahis, 4000 ruiters en eenig canon, dat door 200 Europeesen bedient word, gevolgt wierden.

Dingsdag den 2^en^. 'S morgens wierd den Edelen Heer Directeur van den Fausdaer, Said Baddel Chan Bhadur, toegebragt een brief, dienende ten geleide van een andere van den Heer Kalkats Gouverneur van Sittart, meede aen zijn Edele gecarteert en beide ter reclame van eenige binnen dit dorp gevlugte persoonen, gelijk de translaeten van een en ander breeder komen uit te wijsen.

Translaat Persiaensche Missive, geschreeven door den Houglijsen Naib Fausdaar Seged Baddel Chan Bhadur aen den WelEdele Gestrenge Heer Louis Taillefert, Raad Extraordinair van India en Directeur der Bengaelsche Directie, en ontfangen alhier den 2^en^ Aug^s^ a^o^ 1763.

Heer Directeur en genege Vriend.

Wegens de overleevering van Aka Aziem, Mhameth Kamaal, Tjand Harkarra en andere vorige bediendens,

die te Suntsura onder UwEd. protexie verblijf genomen hebben, heb ik desselfs Wackiel in 't breede ouderhouden en deser dagen een Engelse brief over die zaak door den Heer Nawab Samsud douwla Bhadur aen UwEd. gerigt, ontfangen, welke letteren hier nevens overgaen, zijnde onder hen alle den voorsc. Scheig Kamaal reeds g'apprehendeerd, dog Aka Aziem, Tjand Herkara en andere hunner onderhorige nog ginter te vinden; weshalven en om dat ik UwEd. vrind zijnde, niet begeere, dat dezelve een kwade naam bij zijn Excellentie (Mier Mhamet Jaffer Chan) verkrijge, het vereischen zal, dat UwEd. volgens het schrijvens van gem̄ Nawab en dit mijn briefje, de voorsc. persoonen gevangen aen mij laet overgeeven, 'twelke wel gedaen zal zijn, terwijl UwEd. voor 't overige meester zijt en ik verzoeke dat dezelve mij met zijn antwoord gelieve te verheugen. (Onderstond) Getranslateerd door (was getekend) M[s]. Koning.

Edele Heer.

Ik heb bevonden dat Sjeeg Kamaal, Aga Aziem, Jodae Raay, Puddoe Lochum, Sjandraay Harcarras en andere, die bevorens bediendens van het voorige gouvernement te Hougly zijn geweest, hunne woonplaats te Chinsura onder uwe bescherming genomen hebben. Indien dit volk de onzijdigheid in agt nam, welke UEdele beleyd, en die UEdele mij bij een vorige missive versekert heeft dat alle zijne inwoonders zoude verpligten in agt te neemen, ik zoude UEdele met geene vertooningen over dat onderwerp lastig vallen. Maar daar is een brief van Sjantraay onderschept, geschreeven aen Saeklaal, de Hoofdharkarra te Mongeer, gedagtekent den 17[en] Moharum of den 27[en] Julij, behelsende eenig kundschap wegens dit deel des lands, met raadgevingen en verklaringen, zo tegenstrijdig als wesen kan tegens het begrip van onzijdigheid. Het is

dierhalven mijn onvermijdelijke pligt, mijn Heer, UEdele van dese ontdekking kennis te geeven en te vorderen, *indien UEdele de voordeelen der onzijdigheid, welke dezelve belijd, waardeert*, dat UEdele *onmiddelijk* de voorsc. perzoonen zijne bescherming ontrekt, en dezelve verpligt uwe Colonie te verlaten.

De brief, welke ik onderschept heb is niet zodanig, dat deselve uit mijne handen kan vertrouwen, dog indien UEdele hier iemand gelieft te zenden, waarop g'u durft verlaten, zal ik hem deselve vertoonen; ze is in de Persiaansche taal geschreeven.

Ik ben met groote agting (onderstond) Edele Heer (lager) Uwe zeer gehoorsame en needrige dienaer (getekent) Henry van Sittart (ter zijde) Fort William den 1en Augs 1763.

Woensdag den 3en rescribeerde zijn Edele op de voormelde brieven in de navolgende termen.

Translaat Persiaansche Missive, geschreeven door den WelEdele Gestrenge Heer Louis Taillefert, Raed Extraordinair van Nederlands India en Directeur der Bengaelsche Directie, aen den Houglysen Naib Fausdaer Seyed Baddel Chan Bhadur, sub dato 3 Augustus 1763.

Mijn Heer en waarde Vriend!

In vriendelijk antwoord op UwEd. geagte missive, waerbij deselve mij om de overlevering van Akaaziem, Tjand Herkarra enz. komt te verzoeken, diend, dat ik in gemoede kan betuigen niet te weeten, dat zij of eenige van hen zig in Chinsura ophouden, mitsgad. dat zijlieden of eenige anderen van den Derbaar mij niet om protexie versogt en ik hen die ook nooit verleend, nog de gewoonte hebbende mij met zulke luiden te bemoeijen, reeds de eerste maal,

wanneer UwEd. mij om de voorsc. perzoonen liet vragen, dezelve door den Wakkiel heb doen antwoorden, dat hij bij des begeerende, eenig ongewapend volk, 'tzij herkarras of andere in dit dorp konde zenden, om na hen te zoeken, en dezelve vindende, ik bereid was hen ten eersten te laten volgen, 'twelke ik vermeene alles te zijn wat men met redelijkheid van mij kan vergen, zo niet meer, en dierhalven verwonderd ben, dat UwEd. mij hier over gelieft te schrijven. Mijn antwoord op de brief van den Heer Kalkats Gouverneur van Sittart, die UwEd. mij heeft toegesonden, twijfele ik niet, dat UEdele zal ontfangen en volgens mijn verzoek ten eersten voortgesonden hebben. (Onderstond) Getranslateerd door (geteekend) M^s. Koning.

Edele Heer!

Gisteren na de middag heb ik uwen brief van den eersten deser ontfangen, waer bij UEdele gelieft te melden, bevonden te hebben, dat Syeeg Kamaal en Aga Aziem nevens zekeren Jadoe Ray, Puddoe lokkum en Sjandraay, harkarras en anderen, die bediendens der voorige Regeering te Hoegli waeren, hun verblijf te Chinsura onder mijne bescherming zouden genomen hebben.

Het is mij onmogelijk te zeggen of na te gaen, wie er al in ons dorp geretireerd en nog tegenwoordig zij, waeromtrend men veeltijds op de berigten van zijn eigene inlandsche bediendens niet ten vollen staat kan maken; maer dat weet ik heel wel, dat van die lieden geene is, die ik ooit gesien of gesproken, veel min de bescherming onser vlagge versogt, men geswijge verkreegen hebbe, schoon mij niet onbewust is, dat Sjeeg Kamaal voor d'uitroeping van den Nabab Jaffer Aly Chan aldaer geweest en zeedert verbleeven of heimelijk wederom gekomen en tans werkelijk te Hoegli, mitsgad^s dat van d'overige alleen van

name bij mij bekent is Aga Aziem, die geduurende dat hij Naib te Hoegli was, aen mij geensints verdient heeft hem de hand boven het hoofd te houden, als er mij met gevoegelijkheid van verschoonen kan. Zo dat de geene, die UEdele dat berigt heeft gegeven, zig eerst beter op de de ware gelegentheid der zake had behooren te informeeren, en UEdele teffens ter kennisse te brengen, dat de perzoon, die tans te Hoegli als Fausdaar ageert en waarschijnelijk de rapporteur zelfs zal zijn, mij over een dag of drie hebbende laten bekent maken, dat Sjeeg Kamaal en andere bediendens van de voorige Regeering zig alhier schuil hielden, met sommatie om die te laeten opzoeken en aen hem over te leveren, ik hem heb laten weten, dat hij ongewapend volk konde zenden, om te verneemen of deselve, dan wel eenige van hen, waarlijk op ons territoir waren, onder belofte dat z'hem ontdekkende, ik mijne toestemming zoude geven om dezelve op te vatten en mede te nemen, dat immers alles, zo niet meer is, als mij met reeden gevergt kan werden en welke praesentatie ik nog heeden heb laten vernieuwen.

Geen reden hebbende de waarheid van hetgeene UEdele belangende d'onderschepping van een brief van Sjandray komt te melden, in twijfel te trekken, of mij met die zaak in 't minste te bemoeijen, veel min om een man die zo reegelregt tegens mijne door affixie van biljetten gepubliceerde intentie te werk gegaen heeft, indien alhier te vinden mogte weesen, eenige bescherming te verleenen, agt ik geheel onnoodig iemand te zenden om visie van deselve te neemen.

Voor het overige, mijn Heer, zal ik mij niet uitlaeten, nog over het zenden uwer brief door het canaal van de Mooren, nog over d'uitdrukking, dat UEdele vordert dat, indien de voordeelen der onzijdigheid wardeere, ik dan onmiddelijk de voorsc. perzoonen mijne bescherming zou onttrekken, maer aen uwe eige opmerking overlaten, d'aen-

merkingen die natuurlijk moeten vallen op het gebruik van zo een imperieuse en dreigende stijl, buiten eenige noodzakelijkheid of voorafgaand verschil, dewelke voor U Edele, in mijne plaatse zijnde, zeekerlijk swaar te verduwen zoude weesen, maer mij vergenoegen UEdele te verzoeken, voortaen diergelijke onvriendelijke uitdrukkingen, die ik meene geensints verdient te hebben, te willen menageeren, op dat met te beter val verder mijne geneigtheid mag opvolgen, om bij alle gelegentheden te toonen hoe zeer ik met agting verblijve

(Onderstond) Edele Heer (lager) UwEdeles zeer gehoorsame en nederige dienaer (getekent) Louis Taillefert (ter zijde) Chinsura den 3en Augs a° 1763 (in den hoofde stond) d'Edele Heer Henry van Sittart.

Vrijdag den 5en. 'S morgens ontving d'Edele Heer Directeur een brief uit Dhakka van den aldaer resideerende boekhouder Daniel Lankheet, de dato 25en der voorleedene maend, vervattende berigt, dat de Engelsche loge aldaer, op den 7en bevorens, door 700 man van den Nawab en 3000 fackiers (pelgrims) geattaqueert was geworden. Dat d'attaque van 's morgens te vijf tot elf uuren geduurd hadde, in welke tijd de belegerdens verscheide uitvallen hadden gedaen, waerbij van weerskanten heevig was gevochten, en waerna de aenvallers door de belegerde afgeslagen en in het Moorse fort geretireert waeren, niets anders uitgeregt hebbende, dan een partij huizen van de stad in de brand te steeken en verscheide andere te plunderen.

Dat de Engelschen, mits gebrek aen kruit en loot, 's avonds om vijf uuren hunne loge verlaeten en de Moorse troupen deselve 's anderen daegs 's morgens in besit genomen, mitsgaders de voorm̄ fackiers zig ten eersten aen het plunderen begeven hadden, sonder dat den Duan Brindabon deselve had kunnen wederhouden.

Dat er in de loge 180000 ropijen contant en omtrent

50000 stukken lijwaeten zouden geweest zijn; dat 't verlies van de Dienaeren van de Engelsche Comp^e extraordinair groot was, dewijl de plunderaers al wat zij niet weg konden slepen, vernielt hadden, onder anderen verscheiden lijwaeten, die nog op het bleekveld waeren.

Dat de Britten een protest aen de loge geplakt en de schaede van de Comp^e en particulieren daerbij op agtien lakk of 180000 rop^n begroot hadden. Dat in de actie van Mooren omtrend 300 dooden en gequetste en van de Engelschen bijna 100 dooden, gequetste en vermiste bevonden waeren.

Dat het Mekkelijse detachement, laest vermeld onder den 20^{en} Junij passato, wel bij de werken, maer mits de afgesneden communicatie, niet in staet geweest was eer bij hunne natie te komen als drie dagen na dit geval, wanneer hetzelve naar Tjaandpaer getrokken was en zig aldaer met de overgebleevene Dhaccasche Troupen geconjungeerd, weder naer de stad begeven hadde.

Dat dit corps, in 't gezigt van de stad gekomen zijnde, de Engelsche loge door de Mooren ten eersten in brand gestooken en geheel vernield was. Dat op den 18^{en} daeraen, 's morgens met het aenbreeken van den dag, de Britten de stad geattaqueert, dezelve nog voor zeeven uuren bemagtigt en veele groote Mooren gevangen genomen hadden; dog dat de Duan Bindrabon dit lot ontkomen was, maer zijne moeder en vrouw in handen van den vijand geraekt waeren.

Dat de Engelschen vervolgens op de inkomsten van het land de hand gelegt, een strict verbod tegen het plunderen afgekondigt en hunne Sipahis, in steede van dien, met de belofte van twee maenden gage voor prijsgeld te vreede gesteld hadden; dog dat niettegenstaende deese mesures, de inwoonders voor 't grootste gedeelte gevlugt waaren. Dat voorts de oorlog tegen den Nawab Kassim Ali Chan gepubliceert en Jaffer Aly Chan als Souba uitgeroepen was.

En eindelijk, dat verscheide particuliere negotianten van de Britten, die zig hier en daer in het land bevonden, vermoort, de gomastos g'arresteert, mitsgaders de lijwaeten van ydereen geroofd waeren geworden, gelijk dit een en ander bij de brief zelve breeder te zien is.

Saturdag den 6en enz. terwijl de Raed nog vergaedert was, quam er gemeen en appart schrijvens van Kassimbazaar, sub 8e courant, en nevens het eerste het Morsid Abaads Dherbaers nieuws van de jongst verweekene maend Junij, luidende in het Nederduitsch aldus:

Translaet Persiaense Mexud Abaadse en andere Nouvelles, geschreeven door 's Comps Wakkiel te Cassimbazaar en ontfangen alhier den 7en Augustus 1763.

Den 1en Junij 1763, 's morgens na dat den Heer Said Mhamet Chan in de Diwangana sittende, door zijne onderhoorigen begroet was, begaf hij zig voor plaisier na Ferrebaag, en vervolgens aldaer ontbeeten hebbende, weder na het fort te rug, alwaer denzelve wijders den Diwan Kacujoe Beharie tot eene spoedige invordering der revenuen sterk aenspoorde, en die zig ook daeromtrend van buitengemeene ernstige middelen bediende.

Den 2en Junij kwam tijding uit Mongeer, dat den Nawab Mier Mhamet Kasim Chan een huis aldaar hadde laeten aenmaken, en hij in zijne genegentheid ten opsigte van de Heeren Jeggetseet bleef volharden, mitsgaders dat de zaak der Zilledaars (commissarissen) voorals nog niet was afgedaen, 'twelke men verzekerde dat geensints tegen tegen de intentie dier Heeren zoude aenloopen.

Den 3en Junij vernam men, dat den Heer Said Mahmet Chan alles deed in gereedheid brengen, om zig eerstdaags te laten trouwen, en ten dien einde heeden of morgen een vaste dag zoude bestemt werden, mitsgaders dat de

Engelsche grooten eenige belangen aen den Nawab Mier Mhamet Kasim Chan voorgedragen, dog dezelve geen ingang bij zijn Excellentie gevonden hebbende, zijlieden over zulx misnoegt geworden, en hier over met deselve in onmin geraekt waren.

Den 4[en] Junij, den Diwan Koenjoe Beharie op nieuw sterk aengezet zijnde tot een spoedige inpalming van 's lands inkomsten, onder waarschuwing dat, indien dezelve niet schielijk wierden opgezonden en dus eenig verzuim daaromtrent plaats kwam te vinden, zijn Excellentie zulx zeer kwalijk neemen en hij, Diwan, alsdan daarvoor aensprekelijk wezen, mitsgaders dus de nodige zorge daar tegen dragen zoude, was deze recommendatie van die uitwerking, dat de invordering bij dag en nagt wierd voortgezet.

Den 5[en] Junij gelaste den Heer Said Mhamet Chan zijne onderhoorigen, onder aenzegging dat desselfs trouwdag op den 7[en] deeser bepaeld was, eenige benodigtheeden, die hen schriftelijk wierden opgegeven, te bezorgen, en deed ten dien einde pions op de wakkiels der Siemendaars stellen.

Den 6[en] Junij onthaelde zijn Edele alle de Monsobdaars deftig ter maaltijd, latende allerley soorten van delicate spijsen voor hen opdischen en hen wijders den geheelen dag veel vermaak aendoende.

Den 7[en] Junij 's morgens begon de vreugdebedrijving met danssen, singen en allerley fray musiek in alle straeten en stegen der stad, en duurde sulx den gantschen dag, die dus in groote vrolijkheid eindigde.

Den 8[en] Junij wierd gemelde Heer in de Diwangana zittende door de gezamentlijke Ministers en zaakbezorgers, item der Wackiels der Semendaers met zijn voltrokken huwelijk, onder praesentatie van Nessers, gefeliciteert en zij daerentegen hoofd voor hoofd met betels beschonken.

Den 9[en] Junij is zijn Ed. niet buiten gekomen, dog het werk aan den Dherbaer egter met vlijt voortgezet, en wij-

ders op de bazaar verspreid een gerugt wegens de aftogt van eenige troupen uit Mongeer.

Den 10en Junij wierd zijn Ed. door den Heer Mahmed Tekkie Chan, na dat denselve alvorens belet hadde laten vragen om hem met zijn huwelijk te komen congratuleeren, en op eene beleefde wijse door dien Heer was ingehaelt in de Diwangana, alwaar intusschen alles op zijne ordre was gereet gemaekt, opgewagt en met de volbrenging van die plegtigheid op 't hartelijkste gefeliciteert, waerop, ofte nae een uur zittens, gem Mahmet Tekkie Chan terug na Monsoegens vertrok, en zijn Ed. binnen zijn appartement ging.

Den 11en Junij vernam men, dat zijn Ed. op de tijding wegens de onpasselijkheid van den Nawab Mier Mhamet Kasim Chan met groote droefheid aengedaen zijnde, zulx aen voorsc. Mhamet Tekkie Chan hadde laten weten en zijne onderhoorige een spoedige waarneeming hunner zaken aenbevolen, mitsgaders wijders op den rustdag te Mansoergens bij denselve gekomen wezende, een poos tijd met hem zoude geraedpleegt en zig vervolgens na het fort terug begeven hadde.

Den 12en Junij ontfing zijn Ed. de gewone dagelijkse complimenten van zijne Ministers in de Diwangana, en wierd daerna eenige papieren van aengelegentheid door de Heeren Mier Mhameth Kasim Chan en Aga Mahreth Isof ter teekening aengeboden, 't welke gedaen zijnde recommandeerde zijn Ed. den Diwan Konjoe Beharie een spoedige opzending van 's lands inkomsten en begaf zig voorts binnen zijn appartement.

Den 13en Junij 's morgens, terwijl meer melde Said Mhamet Chan in de Diwangana begroet wierd, vernam denzelve van harkarras, dat er 4000 ruiters onder den Generael Choaja Aratoen door den Nawab Mier Mhameth Kasin Chan gecommandeerd en na Moxud Abaadh op weg waeren, mitsgaders dat men niet wist werwaards die trou-

pen verder stonden te marcheeren, dog zig zulcx wel haest bij hun arrivement ginter ontdekken zoude.

Den 14en Junij, als vrijdag zijnde, is niets ten Hove voorgevallen.

Den 15en Junij, 's morgens gelaste zijn Ed. buiten komende alle de tot bewaring van het fort gestelde ruiters zig gereed en dag en nagt goede wagt bij en rondom hetzelve te houden, gelijk ook door hen met bereidwilligheid wierd aengenoomen.

Den 16en Junij wierd het geschut ter ordre van zijn Ed. voor en rondom het fort behoorlijk geplant en het volk in de wapenen gebragt, mitsgaders allerwegen geposteert, buiten welke preparatien genoegsaem niets anders aen den Dherbaar verrigt wierd; horende men wijders eenlijk van het komen van krijgsbenden spreeken.

Den 17en Junij 's morgens, terwijl zijn Ed. in de Diwangana zittende, de dagelijkse complimenten van zijne onderhoorige ontfing, wierd denzelve geraporteerd, dat den voorsc. Choaja Aratoen met zijn bijhebbende krijgsmagt bereeds tot Sekkeregellie genadert was en door een ander generaal met zijne troupen stond gevolgd te worden.

Den 18en Junij nam zijn Ed. zitplaats in de Diwangana, ontfing de gewone dagelijkse groeten van de Hovelingen, onderteekende voorts eenige papieren van aengelegenheid en ging daarna ontbijten.

Den 19en Junij kwam tijding wegens de komst van Choaga Aratoen tot Ragiamahol, daarop zijn Ed. zig na de Heer Mhamet Tekkie Chan begevende, en bij denzelve ten 11 uuren gespijzigt hebbende, vervolgens binnen het fort reverteerde.

Den 20en Junij consuleerden de evengem Heeren Said Mhamet Chan en Mhamet Tekkie Chan met Mier Mhamet Kasim Chan, Aka Mahmet Isof en Koenjoe Beharie binnen 's huis, waarna de twee laestgenoemde opstaende ordre gaven, dat de ruiters en roerschutters zig alle zou-

den hebben gereed te houden, en den eersten ten 9 uuren 's morgens opstond.

Den 21en Junij verstond men, dat Choaja Aratoen te Diwan Serray g'arriveert was.

Den 22en Junij verscheen denselve te Moxud Abaad en hield zijn verblijf te Terrebaag, 't welke de Heer Said Mhamet Chan aen Mhamet Tekkie Chan liet weten, alsmede om te besorgen dat gem̄ Aratoen morgen vroeg na Kettoa zoude hebben optebreeken, gelijk ook

den 23en Junij 's morgens aen het hoofd van bijna 4000 ruiters gevolg nam, wordende wijders gespargeerd, dat er van daag of morgen nog 2000 man tot Moxudabaad zullen komen.

Den 24en Junij begaven d'Heeren Said Mhamet Chan en Mhameth Tekkie Chan zig nevens hunne vrinden in volle statie na de Moorsche bidplaets om mits de eindiging hunner vasten hunne godsdienst afteleggen, waerna ofte 's namiddags den eerstgem̄ daar mede door alle Wakkiels der Siemendaars enz. onder voorlegging van Nessers gefeliciteerd wierd.

Den 25en Junij, als vrijdag zijnde, is niets ten Hove verrigt of vernomen.

Den 26en Junij deed de Heer Said Mahmet Chan de dus lange agter gebleevene en te Kehsmoa g'arriveerde overige troupen van Choaja Aratoen weten om ten aller spoedigsten te Moxudabaadt te komen.

Den 27en Junij verscheenen die krijgsvolkeren aldaer en marcheerden voorts ter ordre van zijn Ed. na Tjoenagalie, van waar zij op morgen staan op te breeken.

Den 28en Junij sloegen die benden op desselfs bevel, hen door twee Harkarras aengekondigt, naar Kettoea op marsch.

Den 29en Junij ordonneeerde dien Heer zijn krijgsvolk zig op de been te houden, en zal daermede (zo men zegt) benevens de Heeren Mahmet Tekkie Chan en Scheyg Hybet ulla de Engelschen gaen attaqueeren.

Den 30en Junij liet zijn Ed. de poorten van het fort aen de oost, west en noord zijde sluiten, en eenlijk die aen de revierkant staat, open blijven, werdende intusschen aen den Dherbaar niets anders verrigt als 't geene tot 't voeren van oorlog nodig is, te geschieden. (Onderstond) Getranslateerd door (was geteekend) Ms. Koning.

Terwijl men bij de aparte brief bedeelt vond, dat de Engelschen, zeedert der bediends laeste schrijvens van den 29en passato vermeld, onder den 1en deeser, tot Soetie (zijnde 16 en niet zoo als onder den 30en Julij vermeld is 6 coss van Morsid Abaad) opgemarcheert waeren, en door den Heer Jaffer Aly Chan, Nendkomaar Raay en Rahia Dollobram van verre gevolgd wierden, leggende de laeste te Sjamera (Kgamera) of 11 coss van de Engelsche armée gecampeerd, terwijl zeekere Mirsa Ellis als naib van den tweeden, en Daerie ram als naib van den derden te Morsid Abaad verbleeven waeren.

Dat er den 1en 's avonds om vijf uuren een kleine schermutseling tusschen partijen was voorgevallen, en zijlieden 's daegs daeraen 's morgens heel vroeg heevig met grof geschut hadden hooren schieten.

Dat dit schieten in den beginne heel ver af geweest, maer al gaende weg nader bij gekomen was, altans, dat de bediends het om tien uuren heel duidelijk hadden konnen hooren, wanneer 't nog een uur geduurt en als toen het gevegt, dat van weerskanten bloedig geweest was, een einde genomen hadde.

Dat hen hier omtrend verscheide raporten ter kennisse gekomen waeren, waervan hun het aennemelijkste dat van der Mooren zijde, Markat gevangen, Chodja Abraham (alias Chaja Affron) en de Naib Soeba van Poerania nevens 2000 zo ruiters als sipahis gesneuvelt waren, en dat van der Engelschen kant Capitn Knox nevens drie a vier andere Officieren gebleeven en over de duizend gemeene van kant geraekt, gequest en gedeserteert zouden zijn,

met bijvoeging dat, volgens de gerugten, de Engelsche cavallery totaliter geruineert en de armee wel 4 a 5 coss geretireert zou weesen; item dat de Mooren met het overschot van hunne troupen mede naar hun campement terug getrokken waeren.

En eindelijk, dat niettegenstaende er van weerskanten over de zeege niet veel te roemen viel, de Engelsche en hun nieuw opgeworpene Nawab Jaffer Ali Chan egter overal victorie hadden laten uittrommelen.

Dit laeste vernam men ook kort hier na, dat te Hougly insgelijks geschiedde, ja selfs schreef de Fausdaar Said Baddel Chan over deese gelukkige overwinning aen den Ed. Heer Directeur den volgenden brief.

Translaat Persiaensche Missive, geschreeven door den Houglyschen Naib Fausdaar Mier Baddel-Chan Bhadur aen den WelEdelen Gestrengen Heer Louis Taillefert, Raad Extraordinair van India en Directeur der Bengaelsche Directie, en ontfangen alhier den 6en Aug. 1763.

Heer Directeur en waerde vrind; God beware UwEd.

Bij een gunstige brief van den Heer Nawab Samsuddouwla Bhadur (van Sittart) en een perwane van zijn Excellentie, Mier Mhamet Jafer-Chan, heden morgen ontfangen, gezien hebbende, dat in het op den 2en Augs in 't veld van Soetie ontstane hevig gevegt tusschen Maarkat en andere onwaardige legerhoofden van Mier Mhamet Kasim Ali Chan en de onverwinnelijke armee van zijn Excellentie, de eerstgenoemdens het niet hadden kunnen uithouden, maar op een schandelijke en veragtelijke wijze gevlugt en verstrooid zijnde, dus de overwinning zig aen de zijde van zijn Excellentie gekeert hadde, zo twijfele ik niet of die tijding zal mede bij UwEd. ontfangen zijn. Egter werd deselve zulx tot bekentmaking geschreeven.

UwEd. Wakkiel bevorens over de gessanas (revenupenningen) gesproken, dog geen antwoord daarop erlangd hebbende, diend met de eerste gifte van dien van UwEd. zijde eene ingelegt te worden. (Onderstond) Getranslateerd door (get.) M^s^. Koning.

Maandag den 8^en^, Dingsdag den 9^en^, Woensdag den 10^en^, Donderdag den 11^en^. Gedurende deese dagen heeft men van de in oorlog zijnde partijen niets vernomen, dat eenige annotatie verdiende: want op de inlandse gerugten die er lopen, als of de Britten tot beneden Morsid Abaad zouden verjaegt en Majoor Adams dodelijk gequest wesen, is absolut geen staet te maeken, dewijl de meeste geheel of ten deele valsch worden bevonden. Altans bij het op

Vrijdag den 12^en^ 's agtermiddags van Kassembazaar ontvangen apart schrijvens van den 9^en^ deeser, word daervan niets het allerminste gerept, trouwens ook geen woord raekende de een of andere partij, zoo min als bij de mede ontvangene aparte Patnasche missive van den 29^en^ Julij jongstverweeken.

Saturdag den 13^en^, Zondag den 14^en^ verstond men, dat de Engelschen en Mooren weder met malkander aen de gang zouden geweest zijn, en dat de eerste, met zeekere door de laesten gebruikte krijgslist, het zo kwaed gekreegen hebben, dat ze genoegsaem geen tijd gehad hadden om in ordre terug te wijken.

Dit schijnt eeniger mate geconfirmeert te worden door het eige getuigenis van den van boven gequest afgekomen Engelschen Majoor d'Alizieux; ten minsten zou die Heer gezegt hebben, dat het hem niet ongelooflijk voorkwam, vermits de Mooren in alle opzigten toonden, dat indien ze zo veel beleid als moed hadden, de Engelschen al lang het veld zouden hebben moeten ruimen. Dat in de op den 2^en^ deser te Soetie voorgevallen actie de Moorsche Cavallerie tot op de trompen van de snaphanen gedrongen was, en de Britsche troupen dermate in 't nauw

gebragt had, dat het zig had laten aenzien of alles stond ter neder gesabelt te worden, zoo als zulx ook onvermijdelijk zoude geweest zijn, hadden 's Konings troupen niet een battaillon quarrée geformeert en door een schrikkelijk vuur dit gevaer afgeweert, mitsgaders den vijand doen deinsen, met agterlating van veele dooden en gequesten.

Maandag den 15, in het vallen van den avond, wierd het op gisteren genoteerde gerugt van een nadere actie tusschen d'Engelsche en de Mooren geconfirmeert bij een aparte brief van Kassembazaar, op den 12en deezer gedagteekent, behelzende, dat het laeste campement der Engelschen te Farochbaak (zijnde 6, of zo als de beds [1]) schrijven 7 coss boven Soetie) in een manges bos, en dat van de Mooren te Garie Marie (of Garie Gorrie, volgens de brief omtrend 4 a 5 coss boven de Engelsche, doch wesentlijk maar 2 coss van Soetie) zou gecampeerd zijn geweest. Dat er aen de bovenkant van Farochbaag een spruitje was, van omtrent 40 voet breed, dog zo diep, dat men er zonder vaartuigen niet over konde komen, en dat de Moorse armée aen de eene kant de groote Ganges en aen de andere zijde een berg met een menige hoog jengel (kreupelbos) en nog 2 coss agter zig een zeer sterk retranchement met een kleine spruit, die tot een gragt diende, hadde.

Dat de legers in die positie zeedert de laeste bataille geweest waeren tot op den 9en courant, wanneer de Mooren een sterke embuscade op zijde van den berg gelegt en de rest van de armée zich in het retranchement geretireert hadden.

Dat de Engelschen, hiervan tijding bekomen hebbende, zig nog dien zelve dag meester van Garie Ghorrie gemaekt en hun campement aldaer geformeert hadden, dog dat de Mooren 's avonds om 6 uuren uit hunne embuscade achter in het leger der Britten gevallen, en vervolgens door

1) d. i. *bediendens.*

het volk uit het retranchem[illegible] Britten nu nog [illegible]
de slagting zeer groot moest [illegible]
denkelijk 't meeste volk [illegible], sub date [illegible]
des vijands canon enkel [illegible] was als zij [illegible]
en hunne vijanden niettemin [illegible] de Engelschen
te Faroch Abaad verjaegt, [illegible] slegts 5 a 600
te Garieghorrie post gevat [illegible] der Officieren

En eindelijk, dat het [illegible]
's nagts te twee uuren [illegible] door de [illegible]
ander bij de brief breeder [illegible] inneeren om den

Dingsdag den 16[en] rapport[illegible] te voeren, den
Ahmed, hoe hij heeden [illegible] een koss boven
dat een van de op den [illegible] retranchementen
Mier Baddel Chan gerecl[illegible], of mogelijk,
lyse Fausdaar Sjeich Kam[illegible] onder [illegible] een sem-
weeten schuil te houden, [illegible] te vinden en
hadde, zijnde den Fausdaer [illegible] retireeren, dan wel
er dus wat gemakkelijker [illegible] Kassimbazaer, al waer
daer van daen deese hem [illegible] of bolwerken, met-
en gedreigd voor een stuk [illegible]
en naer de andere weereld [illegible] bataillies be-

De gevangen dan wel [illegible] ingekomene be-
moest gesproken worden, [illegible] laeten zitten-
hij in de waereld hadde, [illegible] vorige nouvelles
de juweelen van zijne wijven, [illegible] hadden,
zijn; dog de Fausdaer hem [illegible] coss beneden
niet regt opgebiegt te hebb[illegible] van Raedja
ro. bepaelt, onder verzek[illegible] rontom met
laten vallen. [illegible] half coss in

Donderdag den 18[en] is [illegible] indringen
eenlijk word er gesegt, da[illegible] onder bij
ter van Soektjer, door de [illegible]
trolleur van Neddia aeng[illegible]
op weg geslaegen is. [illegible]

Voorts, dat de Britten [illegible] a 400

pagnien naer Berdewaen gesonden, en men te Hoegli tijding zou hebben, dat hunne armée op den 12^{en} deeser de Spruit Oedwah overgetrokken en te Akber Negger zou aengekomen zijn, mitgaders dat 's Nawabs leger al gaendeweg verder naer boven retireert.

Saturdag den 20^{en}, op den middag enz. Terwijl de Raed nog vergadert was, quam er apart schrijven van Cassembazaer sub 16^{en} courant, vervattende een omstandig verhaal wegens de verandering der van tijd tot tijd inkomende berigten nopens den staet des oorlogs tusschen de Engelschen en de Mooren.

Versekerende de bediendens, dat men daerop weinig staet konde maken, hoe secuur de middelen, die men practiseerde, ook mogten schijnen.

Dat de op den 2^{en} hujus voorgevallene en onder den 6^{en} daeraen in dit dagregister gedetailleerde actie, volgens versekering die 't E. Opperhoofd van een man uit de armée zelve daervan had, op verre na zoo nadeelig voor de Engelschen niet geweest was, als men 't daerbij opgegeven hadde.

Dat zij wel in 't nauw geweest waeren, maer door het formeeren van een bataillon quarré en het geweldig vuuren middel gevonden hadden den vijand, na agterlating van veele dooden en gequetsten, een goed heenkomen te doen zoeken, zo dat 't onwaer was, dat de onder voorm̃ datum vermelde Overstens gesneuvelt ofte gevangen geraekt waeren.

Dat de Britten zig om geene andere reedenen hadden geretireerd, dan om vrij te zijn van de pestilentiale lucht der lijken, die de Mooren onbegraeven op het slagveld lieten leggen. Dat Captn Knox niet gesneuveld was, maer 7 andere Officieren benevens omtrend 500 gemeene, dog dat zij mogelijk zo goed koop niet zouden afgekomen zijn, zoo de Mooren zig niet ontijdig aen de roofzucht overgegeven hadden en, terwijl het gevecht noch op 't heetste was, 't grootste gedeelte in de bagage gevallen waren,

waer aen ze te wijten hadden, dat de Britten nu nog wel 8000 man sterk waeren.

.Dat de op den 9^{en} voorgevallen battaille, sub dato 15^{en} courant in deesen geverbaliseerd, wel zo was als zij z'opgegeven hadden, dog dat het verlies van de Engelschen daer te groot was uitgemeeten, also er slegts 5 a 600 man vermist bevonden waeren en het getal der Officieren niet bekend was.

Dat deese Natie, die men zoude denken door de nu en dan bekomene nepen meer te zullen inclineeren om den oorlog defensive als aggresseerender wijze te voeren, den dag na den slag verder opgemarcheert en een koss boven Garie Ghorrie in 't gezigt der Moorsche retranchementen was gaen campeeren, om hun te trotseeren, of mogelijk, zoo als de spraek insgelijks ging, om onder so een semblant van tranquiliteit te beter gelegenheid te vinden om te decampeeren en na Farochbaag te retireeren, dan wel naer hun gedevaliseerd fortje te Kassimbazaer, al waer men ijverig besig was om de parapets of bolwerken, morlons (borstweeringen), te herstellen.

Wat verder den uitslag der twee geleverde batailles betrof, zo zouden de Engelschen, volgens ingekomene berigten, wel duisend mannen daerbij hebben laeten zitten.

Laestelijk voegen de bed^{e} nog bij de voorige nouvelles en gissingen, hoe ze positive tijding gekreegen hadden,

Dat de Engelschen zig te Ihod kipaen, 1½ coss beneden Oedwah, de legerplaets der Mooren, 3½ coss van Raedje Mahol, geretrancheert en hunne afsnijding rontom met friesche paerden voorzien, mitsgaders wel een half coss in de rondte voetangels gelegt hadden tegen het indringen der Moorsche cavallerie enz., gelijk het een en ander bij den brief zelve breeder blijkt.

Zondag den 21^{en} verstont men, dat er weder een ontset van de Engelschen, ongevaer 100 Europeërs sterk en twee compagnien zo genaomde Sipahis, ieder van 3 a 400

man, naar boven marcheert, gedestineerd zijnde voor Berdewaen.

Maandag den 22en, op de middag ontving d'Edele Heer Directeur nader apart schrijvens van Kassembazaer, op den 18en courant gedateerd, waerbij de Ministers zeggen, dat er zedert hun laeste schrijvens, vermeld onder den datum van eergisteren, geene geloofwaerdige berigten nopens de oorlogende partijen bij hun ontvangen waeren; maer dat er gerugten liepen, dat de Engelschen zig in een seer slegte staet en binnen hunne retranchementen ophielden, en dat de Mooren hun van verre omcingelden en alle toevoer van levensmiddelen difficiel zogten te maeken, zonder nogtans daerinne te kunnen slaegen, daer de Britten de groote Ganges tot hare avantage hadden.

Dat er teffens verspreid wierd, dat de Heer Collonel Adams zeer ziekelijk naar Kalkatta getransporteerd was; item dat de Kalkatse Raed met den Nawab in verdrag zijnde, dit de reeden zoude weesen, er met eene verdere opmarsch niet veel haest gemaekt wierd.

Dat er voorts daags te voren twaelf vaertuigen met kruit en loot te Kassembazaer aengebragt waeren.

En eindelijk, dat eenen Mirza Pearen als Zillehdaer of Commissaris naer Neddia vertrokken en te Seid Abaad mede een wagt gesteld was, uit naem van den nieuwen Nawab Mier Mahmed Jaffer Chan enz.

Dingsdag den 23en, 's avonds quam er een nader aparte brief van Kassembazaer, van den 20en courant en daer nevens een van Pattena van den 1en bevorens. Bij de Kassembasaerse vond men bedeelt, dat, toen de Engelsche Heeren van Kassembazaer te Mongeer g'arriveert waren, de Nawab hun ten eersten uit de ijzers hadde laeten slaen, aen een Armenier g'entrageert [1]) en ordre gegeven om hun wel te handelen.

1) Het Spaansche *entregar*, *overleveren*.

Dat hij hun ook buiten het lijwaet, daer ze klederen van konde laeten maeken, duizend ropijen tot hunne subsistentie verstrekt en toegestaen hadde dat twee met hun gekomen Pions haer mogte dienen.

Dat dit gecontinueerd had tot de bekomen tijding van de actie te Soetie, vermeld onder den 6en deeser maend, wanneer zijn Excellentie ordre had gegeven van niemand bij hun t'admitteeren, zoo dat die vrienden van alle levenstogt ontbloot, mogelijk zouden moeten creveeren.

Dat dit verhaelt was door een van de twee voorn̄ Pions, die ook had weeten te zeggen, dat hunne meesters ter zelver tijd een brief naer de armée zouden hebben geschreeven, welke onderschept en den Vorst overgegeven was, en die dus eer oorzaak van hen ongeval schijnt te weesen, als de slag bij Soetie.

Dat de Nawab zedert 15 a 16 dage van Mongeer vertrokken en den 11en te Baggelpoer, 4 dagreisens van Raadje Mahol aengekomen was, en nu naer apparentie ter laestgem̄ plaetse g'arriveert zou wesen.

Dat er van Dhakka twee hondert vaertuigen met 1200 Sipahis bij 't campement te Phoedkepoer zoude aengekomen zijn en te Kassembazaer dagelijks eenige vaertuigen met allerhande krijgsammunitie van Kalkatta arriveerde.

Dat het niet d'Heer Adams maer de Majoor d'Alizeux was, welke laest naer Kalkatte was vertrokken, om een disput, dat hij met eerstgem̄ gehad hadde en waerom Mr. Knox als Majoor was verkoren geworden.

Dat er op het afgaen van dit schrijvens tijding gekomen was, dat de Vorst den 13en 's avonds te Raedj Mahol g'arriveert zijnde, zig 's daags daaraen persoonlijk in het retranchement bij Oedwa had laeten vinden, en dat kort na zijn komst wel 2000 man, zo cavalery als infantery en arthilleristen, waren uitgetrokken, welke verscheide batterijen tegens het Engelsche retranchement opgeworpen en hetselve aen d'eene kant gansch plat geschoten hadden.

Dat dit in de Britsche armé zo eene consternatie had veroorzaekt, dat ze niet als met veel moeite hun volk weder in ordre had kunnen krijgen.

Dat de Mooren om de voetangels niet hadden kunnen indringen, maer verscheide andere batterijen laeten opwerpen en, zo het scheen, het ter harte wilde neemen.

Dat zij met verscheide gewapende vaertuigen diverse aenvallen op die der Engelschen gedaen, en wel eenige verloren hadden, dog egter altoos met 4 a 5 terug gekeert waren.

Dat de Engelschen ondertusschen niet uit hun retranchement dorsten komen, en dat zulx niet te verwonderen ware, zo men geloven mogt, dat meer als de helft van haar volk of ziek of zwaer gequetst was, en dat er dagelijkx tien a twaalf dooden waren.

Dat de voorm̄ 200 Dhekkase vaertuigen nog niet bij het campement g'arriveert waeren, maer aan de overzijde der groote Ganges lagen, niet dervende opvoeren, eensdeels om dat d'heer Bouw Ali, zoon van den heer Toeraab Aly Chan en Seider Ul Hak Chan, groot Jammadaar, met 8000 ruiters, voetvolk en 6 stukken canon bij de Maldasche Spruit lagen, en anderendeels de ruwheid van 't weer het oversteeken ook niet toelaten wilde.

En eindelijk, dat de Engelschen ook een brief van den Heer Jaffer Aly Chan hadden onderschept, welkers inhoud nog geheim was, dog waerom deselve zeer nauw bewaekt wierd, zijnde de Pattenase eenlijk geregt tot communicatie wegens den ontfangst van eenige brieven van dit hoofdcomptoir en van Kassembazaer, item van den goeden staet des comptoirs ginter, naer maete der tijds omstandigheeden.

Vrijdag den 26en, Saturdag den 27en, Zondag den 28en, Maandag den 29en, Dingsdag den 30en. Geduurende alle deese dagen is er niets voorgevallen, wordende eenlijk door de algemeene gerugten b'antwoord het van Kassembazaer bedoelde en onder den 22en deeser genoteerde communi-

catie, dat de Heer Kalkats Gouverneur, van Sittart, met den Nawab Kassim Ali Chan in onderhandeling zou zijn, hoewel andere er bij verhaelen, dat de Vorst zijn Ed. glad afgeslaegen en rond uit geschreeven zou hebben, dat hij ordre van den Koning had om de Engelsche Natie uit zijn land te verdrijven.

September.

Donderdag primo. Tans hoord men alhier verhaelen, dat de Nawab Kassim Alie Chan alle verdagte perzoonen laet van kant helpen; wordende zulx (ofschoon anders wel doet, aen de verhalen der Britten en Jaffer Ali Chansgezinden omtrend hetgeene zijn Excellentie betreft, niet niet dan met een voorzigtig wantrouwen het oor te leenen) aenneemelijk gemaakt door een brief van Nend Komaer, Duwan van den Nawab Jaffer Alie Chan, aen den wisselaer Mouw Baboe geschreeven en door deesen aen 's Comp[s] Makelaer ter hand gesteld, om den Heer Directeur den inhoud mede te deelen, luidende volgens 's makelaers opgave uit het Bengaels aldus:

Translaet van een Bengaelsche brief, geschreeven door den Duan van den Nawab Jaffer Aly Chan, Nend Koemaer, uit Faroch Abaed, gedat. 25 Aug. 1763, aen den wisselaer Mohua Baboe, alhier woonachtig, ontvangen den 1[en] September 1763. Na de aanspraak,

Uw brief heb ik, nevens de memorie en de daerbij vermelde goederen, ontvangen en deselve aen den Nawab Jaffer Alie Chan gepresenteerd hebbende, toonde zijn Excellentie zig daer zeer vergenoegt meede.

God spare uw lange tijd in goede gezondheid.

Het nieuws uit ons leger zal uw omstandig komen te blijken uit de brieven, die uw Patroon uw komt te schrij-

ven, terwijl zijn Excellentie door een van de Hoofd Harkarras (verklikkers) gerapporteerd is, dat de Nawab Kassim Aly Chan elf persoonen heeft laten verdrinken, waeronder zig vier Engelschen bevinden, dewijl de andere zeven, Radja Raay Bollob met zijn twee zoons, Kissendaer en Gangadaer, Radja Ram Narein met zijn zoon, de gewesen Duan Tjiemie Lael en Monie Lael zijn; welke bekomen tijding ik UE. communiceere, moetende UE. mij altijd het goed nieuws van ginter mededeelen. (Onderstond) volgens vertaeling van den Makelaer Ram Gopael Ray uit Nederduitsch overgezet door (was geteekent) Jacob Eilbracht.

Vrijdag den 2en, Saturdag den 3en, heeft men niets anders vernomen, als dat de Engelschen tot behoud van Berdewaan wederom een secours van ongevaer 150 man derwaerts staen te zenden. Ondertusschen word er algemeen getuigt, ja van veele bezadigte Engelschen zelfs verhaelt, dat hunne magt te zwak begint te worden om langer tegen de Mooren te ageeren. Veele stellen in tegendeel vast, dat, zo de oorlogscheepen, die, volgens hun zeggen, met 600 mariniers of zeesoldaten, door den Schout bij nagt Cornish van Bombay herwaerds staen gezonden te werden, niet schielijk opdagen en de ziektens onder haer volk toeneemen, het wel weesen konde dat zij genoodzaekt wierden den aftogt te blazen. Ondertusschen zijn er ook die vaststellen, dat het niet ligt tot dat uiterste komen zal.

Zondag den 4en, in het vallen van den avond kwam er apart schrijvens van Kassembazaer, sub 30en der jl verweeken maend, met tijding, dat de twee hondert Dhakkase vaertuigen, vermeld onder den 23en passe, de groote Ganges overgestoken en bij het campement g'arriveert waren.

Dat er van Berdewaen te Kassembazaer onder escorte van ongevaer hondert Sipahis en roerschutters, twee lak ropn contant geld gebragt en vervolgens, met eenig volk versterkt, naer de armée gezonden was.

Dat d'Engelschen, ongereekent het volk dat zij dagelijks

uit de rontom leggende dorpen worven, van Berdewaen nog een ontzet van 4 a 500 Sipahies gekreegen, mitsgaders de Mooren zeedert die tijd hunne batterijen verlaten, de wijk naer Oedwah genomen en aldaer een andere verschansing gemaakt hadden, om de Britten de passage der spruit difficiel te maken.

Dog dat deese, om de onnuttigheid der maetregulen van hare vijanden te doen zien, ten eersten aen den arbeid gevallen waren, om ook van hare kant batterijen tegen die van de Mooren optewerpen.

Voorts dat er 's nagts voor het afgaen van deesen brief verscheide vaertuigen met gequetsten van de Engelschen naer beneden vertrokken waeren, en onder deselve, volgens der Engelschen eige verhael, wel 50 zonder armen of beenen, invoegen men daer uit zou moeten opmaeken, dat er weder een actie moet voorgevallen weesen.

Dat wijders de ziekte onder de Engelschen hand over hand toenaem, de Majoors Charnac en Knox onpasselijk waeren, en dat de Heer Majoor Adams, die de krijgsbende en Chef commandeert, gekwetst, welk laeste also dikwils is verspreid, dat men er zonder nadere confirmatie geen het minste geloof aen kan slaen, schoon er ditmael werd bijgevoegt, dat hij egter nog op de been was.

En eindelijk dat 's Comps Wakkiel van den gevlugten Berdewaensschen Raedja gehoord hadde, dat de Nawab Kassem Ali Chan alle de te Mongeer zijnde Engelschen nevens den Raadja Raay Bollob, item desselfs zoon Kissendar, eenen Gangaporsaet en Kenoram Monilaal, weleer Duwan van den Heer Nawab Jaffer Aly Chan, en nog eenige andere voornaeme luiden, met de arme op de rug gebonden in de Ganges had laten verdrinken, dog dat de Jeggetseets als nog in 't leven gelaeten waeren, hoewel men bij de depeche van dit schrijvens verhaelde, dat ze meede zeer veeg stonden, ja mogelijk reeds om hals waeren, mitsgads dat Raay Raaijan Omedray desselfs zoon

Radja Nitanend, de Heer Ram Ram Mostafie Hierlael en Moerlie Kisschensjent hetzelfde lot hadden moeten ondergaen. Dog andere willen, dat de Nawab wel voorneemens geweest zou hebben d'Engelsche krijgsgevangenen van kant te helpen, dog zig door den Armenische Overste Choja Gregoor Chan zou hebben laten verbidden.

Dingsdag den 6[en], 's avonds, bequam men nevens een brief van Kassembazaer van den 3[en] deeser, het Morsid Abaeds Dherbaer nieuws van de jongstverweekene maenden Julij en Augustus, luidende volgens de overzetting aldus:

Translaat Persiaanse Moxudabaadsche (sic) en andere nouvelles, geschreeven door 's Comp[s] Wakkiel te Cassembazaer en ontfangen alhier den 6[en] September 1763.

Den 1[en] Julij 1763 sloeg zeekere Generael met 1000 ruiters en voetknegten op marsch en arriveerde te Tarekpoer, van waer deselve (zo men zegt) na Bendoan zullen vertrekken. Tegens den avond wierd d'Heer Seyed Mhamet Chan door herkarras berigt, dat de Engelsen te Patna, welkers opperhoofd Illis genaemt is, het Moorse fort aldaer in den nagt g'attaqueert, hetzelve geplunderd en den Souba dier steede op de vlugt gedreven hadden, dog daerop door zeekeren Europees gen[t] Maarkat, die tot bewaring van gem̃ sterkte door den Nawab Aliejah (Mier Mhameth Kasim Chan) derwaerts gecommandeert zijnde, intusschen was komen opdagen, en de verovering van dien vernomen had, overvallen en zodaenig verslagen waeren dat er 2400, zo Tellingas als Engelschen gesneuvelt, en voorsc. Illis nevens de overgeblevene zijner manschap, bestaende in 300 blanken en tellingas, genootzaekt geweest waeren de wijk binnen hunne logie te nemen, van waer zij vervolgens een etmael lang gecannoneert, dog den daeraen vol-

genden dag 's morgens met eenige ruiters de vlugt te water genomen hadden en apparent door hunne vervolgers wel zouden agterhaalt worden.

Den 2en Julij 1763 vernam men, dat Mr. Amiott, Secunde van de Engelsen te Calcatta, na bekomen afscheid van den Nawab Aliejah na Moxu Abaadh vertrokken en reeds heeden na den middag tot Djespyda gekomen zijnde, de Heeren Sejed Mahmet Chan en Mhamet Tekkie Chan zig op dat berigt na Motiezjel begeven hadden.

Den 3en Julij 1763 gem̄ Amyott in een bassora voor het Moxud-Abaadse fort verscheenen zijnde en met nog 30 andere vaertuigen de revier willende oversteeken, wierd hem zulx door 's Nawabs troupen, die zig aen de zoom derzelve bevonden, belet, en vervolgens, alzo hij zig daeraen niet kreunende, tot bij Koilgaat was doorgevaeren, eenige vuyle scheldwoorden toegevoegt, welke hem, Amiott, zeer deeden vergrammen, en teffens resolveeren met den degen in de vuyst aen de voorkant van de bassora te gaen staen, terwijl een der Moorsche ruiters zig van die occasie bedienende, denselve met een musquetkogel zodanig trof, dat hij ten eersten dood ter neder viel en de andere hoofden, die hem verzelden, nevens het verdere volk, dat niet door het schietgeweer was omgekomen, levendig gevangen raekten. Waerop de hoofden der doodgeschootene persoonen afgesneeden en aen den Nawab Aliejah gezonden, mitsgaders alle de vaertuigen en goederen der Britten geplundert wierden, zijnde nog ten zelven dage door hun Cassembazaars Opperhoofd, Mr. Tjamer, de logie zijner Compe aldaer in staat van tegenweer gebragt, en ten dien einde de daeromstreeks staende huisen gedeeltelijk aen den brand opgeoffert en ten deele onder de voet gehaelt.

Den 4en Julij vertrok zekere Generael, wiens naem onbekent, aen 't hoofd van 1000 ruiters en een gelijk getal roerschutters uit Moxudabaad en deed te Tarekpoer halte

houden, met voorneemen (zo men wil) om zig met de Engelschen te Kassembazaar in actie te begeven.

Den 5^{en} d^{o}, 's morgens ten 8 uuren kwamen de Heeren Seyed Mhamet Chan en Mhamet Tekkie Chan uit Matiesiel te Tjoena Galie, wanneer Mr. Tjamer voorn^{t}, nevens de verdere Engelschen, op het plat hunner loge komende en het geraas der krijgsbenden van hunne even gem̄ tegenpartijen, die op hen afkwamen, aenhoorende, daar door, als mede op het gezigt van derselver kloekheid, met vreese bevangen wierden, hunne logie verlieten en ten getalle van 13 persoonen schuilplaats in die der Hollandsche Comp^{e} zogten, waervan d'Heer 't Opperhoofd, onmiddelijk bij een arzie, in deezer voegen dat zijlieden uit vrese voor hun leven gevlugt en ter erlanging van protexie in zijne logie gekomen zijnde, hij, indien hen het leven geschonken en deselve aen hun Opperhoofd toebetrouwd mogten werden, zulks als een grote gunst ten zijnen opsigte aenmerken en teffens voor hunne absentie instaen zoude, — aen voorsc. Seyed Mhameth Chan kennisse gaf en dat papier met den Wakkiel aen hem afvaerdigde. Dog op welke tijding, die denzelve mede door zijne harkaras gebragt was, hij ten eersten met de zijne voor 's Comp^{s} loge te Kalkapoer verscheen en de gevlugte Engelschen opeischte. Wanneer de Heer 't Opperhoofd zijn Ed. in persoon ging opwagten, deselve een Nesserane praesenteerde en om het behoud van hun leven in nadrukkelijke termen verzoek deed, zonder dat deese instantie de minste ingang bij dien Heer mogte vinden, in voegen d'Heer 't Opperhoofd zijn afscheid neemende, bevond men dat voorn̄ Mhameth Tekkie Chan niet alleene met zijne troupen op de bazaar van Kalkapoer gekomen en bezig was zijne paerden in 's Opperhoofds wooning te laten rennen en eeten, maer ook dat gem̄ Markt kort daeraen geplundert was en de meerm̄ Engelgelschen door hen uit dat huis gehaalt, mitsgad^{s} op eliphanten na het Moorse fort gevoert waeren.

Den 6en Julij 1763 verstond men van de harkaras van de Heer Seyed Mahmed Chan, dat de Engelsen met een leger van 500 ruiters en 4000 tellingas te Hougly gekomen waeren, zijnde wijders den Commissaris van Neddia Sjeig Aybet Ulla op heeden aen 't hoofd van 1000 ruiters en een gelijk getal roerschutters bij de batterij van Soeklay g'arriveert.

Den 7en Julij kwam tijding wegens hunne verschijning in gem batterij en van die der Engelschen ter plaatse Itjoena.

Den 8en Julij hoorde men in 't algemeen zeggen, dat den zig in Berdaan ophoudenden Engelsman, Janson, met 1500 Tellingas van daar dit heen in aentogt zoude wesen.

Den 9en arriveerde d'heer Mhameth Tekkie Chan uit Moetiezjiel te Tarekpoer en het leger der Engelsen tot Anboa, alwaer gem Janson mede verscheenen is.

Den 10en Julij brak Mhameth Tekkie Chan uit Tarekpoer op na Monkerra en zijne voorhoede vertrok met alle spoed na Kettoe, hebbende men wijders op heeden vernomen, dat er twee generaels met een aenzienlijke armée uit Mongeer na Moxudabaat op weg waaren om de Engelsen 't hoofd te bieden.

Den 11en Julij vernam men, dat de Britten te Zieblie gekomen waren en den voorsc. Sjeig Hybet Ulla met het slaen van een brug over de revier Daien hard bezig, mitsgaders voornemens was om, zodra deselve zoude overgetrokken zijn, henlieden slag te leveren.

Den 12en Julij zond Mhameth Tekkie Chan van Monkerra te Daadpoer komende, zijne troupen verder vooruit, en liet met het slaen van een brug de uiterste spoed maken, zijnde wijders vernomen dat de Engelsen te Petlie g'arriveert zijn.

Den 13en Julij wierd men berigt, dat er eenig krijgsvolk, om de Engelschen slag te leveren, uit Mongeer gecommandeert zijnde, binnen 2 a 4 dagen verwagt wierd, en Mahmeth Tekkie Chan zijn marsch uit Daadpoer had voort-

gezet, mitsgad^{s} dat Jaferbeek uit het fort Soekhai te Daienhaat gekomen en met de Engelschen slaags geraakt, dog gekwetst geworden en oversulx gevlugt was, item dat zijlieden in het huis van Ragia Kieritsjent verblijf hielden.

Den 14^{en} Julij verstond men dat gem̄ Jaferbeek gewond met eenige van zijn manschap in 't Moxudabaadsche fort gekomen was, en Mahmet Tekkie Chan zig te Platsie bevond, mitsgaders, dat den na Sokhay gecommandeerde Scheig Hybet Ulla eerstdaags de Engelsen stond te attaqueeren.

Den 15^{en} Julij wierd d'Heer Seyed Mhamed Chan door harkaras geraporteerd, dat de Engelschen met een kloeke armée en een sware artillery te Daienhaat gekomen zijnde, en eenige wijnige krijgers uit hun campement ter vertoning aen de Mooren vooruit gedetacheert hebbende, den voorsc. Sjeig Hybet Ulla, die sig aen 't hoofd der laestgem̄ volkeren bevond, daer op ten eersten zeer sterk uit het canon en de musquetten hadde laten schieten en de Engelschen genoodzaekt te retireeren. Dog dat, toen de laesten tot bij hun legerplaats vervolgt wierden, zij hunne gem̄ tegenpartije sodanig uit het geschut begroet hadden, dat voorsc. Sjeyg Hedajet Ulla (sic) na ruim twee uuren vegtens met verlies van veel volk, waer van er eenige in de revier sprongen, hals over kop na Moxud Abaad de vlugt nam, 'twelk gem̄ Seyed Mhameth Chan had doen resolveren eenige troupen tot hulpe van den fortbewaerder van Soektay te commandeeren en zig mede in persoon nagt en dag in de wapenen te houden, zijnde wijders ten voorsc. dage de legerhoofden Kotjebeek en Sanou Hazarie met 2000, zo ruiters als roerschutters, te Moxud Abaat en voorts van daer zonder tijds versuim te Tarekpoer aengekomen.

Den 16^{en} Julij kwam tijding, dat de Engelschen van de overzijde der revier op het leger van Mhamet Tekkie Chan, en deese weder op hunne krijgsmagt lieten cannoneeren,

mitsgaders dat de te Dainhaat gekwetste persoonen na Moxud Abaad opkwamen.

Den 17en d°. vernam men, dat Sjeig Hedajet Ulla, die uit Dainhaat na Radha in Mongelkoot gevlugt en 's anderen daags na aflegging van 16 kossen weegs bij Moxud Abaad ter houw gekomen was, de Heer Seyed Mahmet Chan hadde doen weeten dat, vermits hij, Hedajet Ulla en een zijner neeven gekwetst waeren, en een andere neef gesneuvelt was, hij zig genoodsaakt gevonden had de wijk te neemen; zijnde men ook berigt, dat er eenige troupen van Mongeer herwaerts in aentogt waren, terwijl de ingezetenen van Moxud Abaad nevens hunne familie hier en daer de vlugt neemen.

Den 18en Julij verstond men dat de Engelschen op den vorigen voet van de overzijde der revier bleeven cannoneeren, en van de zijde van Mhameth Tekkie Chan mede niets onaengewend gelaeten wierd; mitsgaders dat het van daag of morgen tot een formeel gevegt zoude komen.

Den 19en Julij, 's namiddags, kwam tijding, dat de Engelschen hunne troupen in driën verdeelt, bij ider partij 12 stukken canon geplaatst en twee partijen 's nagts in stilte, buiten weeten van Mahmet Tekkie Chan, aen de overzijde der revier, mitsgaders de overige manschap 's anderen dags morgens op 3 a 400 vaertuigen met 12 stukken canon mede derwaerts, en voor het front der armée van gem Tekkie Chan gesonden hebbende, eenige van voorsc. volkeren aen land gestapt en een gedeelte op de vaertuigen gebleeven waeren, waervan een Capitain en twee matroosen der Engelsen door het losbranden van het geschut uit de krijgsmagt van dien Generael gesneuvelt, en daerop de overige Britten zonder de minste beschroomt- of mismoedigheid mede uit de vaertuigen gegaen zijnde, zig zeer langsaem op marsch begeven en niettegenstaende zij door het gestadig canoneeren der Mooren veel volk kwamen te verliezen, niet eerder op hen geschoten hadden, als toen

deselve van alle kanten bij menigte te paerd op hen, Engelschen, aengekomen en bij derselver vooraf gesondene partijen gelokt waeren, wanneer zijlieden al hun geschut en musquetten deden losbranden, en waer door de gantsche armée van Tecki Chan nevens alle zijne legerhoofden eensklaps de vlugt namen en verstrooit raakten, behalven 300 ruiters, met de welke hij egter de voorste partij der Engelschen met den sabel in de vuist massacreerde, en ter dier occasie selfs gekwetst, mitsgaders buiten staet rakende langer te paart te blijven zitten, over zulks, en om reden de Hindostanse krijgers zig niet zonder hun hoofd in gevegt begeven, resolveerde op een eliphant te zitten en met 14 a 15 persoonen, die hij nog maer bij zig hadde, de tweede reis zijner tegenpartijen kloekmoedig aentetasten, welke hij, indien te dier tijd slegts een ontzet van 1000 man hadde kunnen bekomen, gewisselijk geheel en al zoude overwonnen hebben, dog waerop dien Generael, wiens dapperheid door groot en klein, ja zelfs door de Engelschen grootelijks gepreesen werd, eindelijk op het slagveld kwam te blijven, en 't geen ook de oorsaek was, dat een iegelijk de vlugt nam.

Den 20en Julij deed de Heer Seyed Mhameth Chan te Moetisjel batterijen opwerpen en hier en daer geschut planten; zijnde de Engelschen intusschen dit heen voortgerukt en voorneemens na 1 a 2 dagen rustens zig na Moxud Abaad op marsch te begeven.

Den 21en bragten de Harkarras tijding, dat de Britten van Agerdieb na Moxud Abaad op weg en reeds bij Plasie g'arriveert waeren; over welk berigt d'Heer Seyed Mahmet Chan zeer ongerust geworden en met de besorging der nodige krijgsbehoeftens werkelijk bezig was.

Den 22en Julij vernam men, dat de armée der Engelschen, vergeselschapt van den Nawab Mier Mahmet Jaffer Alie Chan, tot Beroed genadert zijnde en 's anderen daags te Moxud Abaad verwagt werdende, alle inwoonders

dier stad, zo groot als klein, item die van Cassembazaer, Seyed Abaad en andere plaatsen ten eersten op dat berigt gevlugt waren, in voegen er 12 inlandse mijlen ver geen ligt gebrand, en de verslagenheid onder de troupen van Seied Mahmet Chan zo groot bevonden wierd, dat deselve niets tegens de Engelsen zullen durven onderneemen.

Den 23en Julij arriveerden de Britten uit Beroea te Tjoena Galie, deden aldaer rondtrommellen, dat men niet behoefde ongerust te zijn, en staen op morgen de stad Moxud Abaad aentetasten, om welke reeden de Heer Seyed Mahmet Chan heden voor het aenbreeken des dagenraeds met zijne onderhoorigen, die praesent waeren, zig na Mongeer op weg begaf en de voor den aenvang der battaille met de Engelsen reeds aengenomene 5 a 6000 ruiters en pions mede een goedt heenkomen zogten.

Den 24en Julij, 's morgens vroeg, naemen de Engelschen, na alvorens hunne troupen in drie partijen verdeeld en d'eene na Akberpoer, de tweede na Amaniegens en de derde na Moetiesjel gesonden te hebben, possessie van Moxudabaad en plunderden die stad ten eenemaal uit, bij welke gelegenheid een Engelsch Officier twee Armeenders in een winkel ten bazare ziende zitten, daer in ging en deselve doorzoekende, twee snaphanen en 2 a 3 donderbossen vond, mitsgaders overzulx hen beide met pistolen doodschoot, en een weinig daerna hetselfde lot aen een Mogolder, die hem onder weg tegen kwam, deed ondergaen; waerop d'Engelschen hun verblijf te Sadikbaag genoomen hebbende, op de naem van den Koning en de Compe, item die van den Nawab Mier Mhamet Jaffer Chan en den Fausdaar lieten rondtrommelen, om gerust en buiten eenige vreese te blijven.

Den 25en Julij nam evengem̄ zijn Excellentie zitting in de Diwangana, ontving van veele stads inwoonderen de door hem gepraesenteerde Nessens van 5 ropijen yder per-

zoon, en vereerde deselve daerentegen met betels, zijnde ook op heden het Fausdarye van Moxud Abaad opgedragen aen den voorigen Fausdaar Ismajel Alie Chan en den geweesen Nazier uit zijn arrest ontslagen en weder met die functie gebeneficeert.

Den 26en Julij kwam tijding, dat de Engelschen sig nog te Sadikbaag bleeven ophouden, en den uit Mongeer na Moxud Abaad gecommandeerden Poerniasen Souba Scheer Ali Chan de revier Soeti reets was overgetrokken, mitsgaders dat zeekeren Generael Maarkaat, die onlangs een veldtogt na Patna gedaen heeft, meede eerstdaags die revier aen 't hoofd van 4 a 5000 man, zo ruiters als tellingas, passeeren, en van den Nawab Aliejah gevolgt werden zoude.

Den 27en Julij verscheen Pagia Dollobram Bhadur met 500, zo blanken als tellingas, uit Calcatta te Monkerra, dewelke (zo men zegt) op morgen na Sadikbaay zullen marcheren.

Den 28en hoorde men, dat den voorsc. Maarkaat met 1200 vaertuigen eenlijk met canon en ammunitie-goederen beladen, van wegen den Nawab Aliejah te Soetie g'arriveert was, en er 3000 ruiters van zijn Excellentie met het slaen eener brug bezig waren; item dat den uit Moxud Abaad gevlugten Seyed Mahmet Chan zig aen deese zijde van de spruit Giriea kwam op te houden. Zijnde wijders te Seied Abaad allerwegen ter ordre van de Engelsen een iegelijk bij rondtrommeling g'adverteerd, dat eenige hulpstroupen van Madras herwaerds op weg zijnde, men verdagt konde wesen zijne vrienden en vee elders te secureeren, mitsgads vervolgens tegen den avond eenige vaertuigen met 100 christen inwoonders van Dhecca ter plaatse Beherdel g'arriveert.

Den 29en Julij wierd Mirza Jaats Chan, schoonvader van den omgebragten Nawab Sirray Uddoula, door den tegenwoordigen Nawab Mier Mahmet Jaffer Chan ontboden en

uit Mongeer afgekomene manschap van den Nawab Mier Mhamet Kasim Chin zeer gewillig was hunlieden het hoofd te bieden.

Den 7^en^ Aug. kwam tijding dat de Britsche armée te Phoedkiepoer (een kos van de legerplaats van 's Nawabs krijgsbenden) g'arriveert zijnde, aldaer zoude halte houden, en niet verder marcheeren, mitsgaders dat de laestgeñ volkeren tot Oedowanala gecampeert lagen en aen de overzijde van dien een sware batterij, met veel swaer en grof geschut voorsien, geplant hadden, in dier voegen dat er geen mieren of vliegen door konden.

Den 8^en^ Aug. wierd men berigt, dat de Engelsche te Phoedkipoer mede sterke batterijen en punten lieten aenmaken, om op deselve grof geschut te plaetzen, en dat de troupen van den Nawab Mier Mahmet Kasim Chan aen de overzijde van Odoewanala verblijf hielden.

Den 9^en^ Aug. kwam men ter ooren, dat er een corps blanken en tellingas van Calcatta vertrokken en vervolgens te Kettoea g'arriveert zijnde, deselve eerstdaags te Moxud Abaad stonden aen te landen, mitsgaders dat Mirza Iris Chan, die zig aldaer van wegen den Nawab Mier Mamet Jaffer Chan als desselfs Naib bevind, de Wackiels der Siemendaers ontboden had, dog geene van hen of hunne principalen voor als nog gecompareert waeren, en dat hij ook deese en geene lieden tot bekleding der ampten van de Pansjoutra etc^a^ in 't oog genomen, maer derselver aenstelling tot nu toe geen gevolg genomen hadde.

Den 10^en^ Aug. hoorde men, dat er veele Engelse en Tellingase soldaten gekwetst en deselve van sins waren na Calcatta te vertrekken, mitsgad^s^ dat de armée van den Nawab Mier Mahmet Kasim Chan, in 25000 ruiters bestaende, tot Ragiemahol genadert was en van zijn Excellentie stond gevolgt te werden.

Den 11^en^ Aug. verstond men, dat er eenige vaertuigen van de Engelschen met swaar geschut, item kruit, lood en

andere ammunitiegoederen beladen, van Calcatta te Kettoea gekomen waeren en deselve na hun leger zouden gesonden werden; item dat Mirza Iris Chan, de zoon van den overleeden Mirza Haekiembeek, tot Daroga der Pantsjoutra en een ander persoon tot Daroga van de Gadstalok (particuliere inkomsten) verkoren hadde, dog van de bediendens der Adalet (geregte) nog geene te voorschijn gekomen waren.

Den 12en Aug. vernam men, dat de bergluiden, op het krijgsvolk van de Engelsen met pijlen schietende, daer in egter op de speciale interdictie van den Collonel niet wierden tegengegaen, dog dat hij des niet te min aen de zijne verzekering gedaen hadde, het noodige diendwegen door een aenval op het gebergte in 't werk te sullen stellen.

Den 13en Aug. vertrok den van wegen den Nawab Mier Mahmet Jaffer Chan tot invorderaer der revenuen van Neddia etca aengestelden Mhamet Jaar Chan, te water na Kisschen Negger, en wierden wijders ook nog Commissarissen voor andere Siemendarijen benoemt, die zig over zulx van dag of morgen derwaerds zullen begeven, zijnde ten evengem̄ dage een hevig gevegt ontstaen, daerin een groote menigte volk van weder zijden gesneuvelt, mitsgads eenige hoofden der Engelschen, welkers namen nog niet bekent zijn, gekwetst.

Den 14en Aug. kwam tijding, dat de Engelschen voor de plaats Kalapanie een batterij en twee punten van aerde opgeregt, ter hoogte van 4 a 5 cobidos, en deselve van swaer geschut voorsien hadden, mitsgads dat zij hunne troupen continueel bij den anderen gesloten hielden, en die van den Nawab Mier Mahmeth Kasim Chan zig aen de overzijde van Oedownala door het opwerpen van batterijen, mede van veel grof canon voorzien, versterkt hielden.

Den 15en Aug. arriveerden op nieuw eenige vaertuigen met krijgsbehoeftens en eenige blanken en tellingase soldaten van Calcatta te Moxud Abaad, ten dienste der Engelsche armée.

Voorts wierden de gebrookene punten van hunne loge te Cassembazaer met aerde gerepareert en daerop swaere stukken canon, die uit het Moxudabaadsche fort gehaelt zijn, geplaatst.

Den 16em Aug. vernam men, dat de troupen der Engelschen 's nagts een aenval op die van den Nawab, welke zig bezijden de kant van Oedewanala ophielden, gedaen, dog die laesten, als op hoede zijnde, niettegenstaende het onophoudelijk schieten der Engelsen uit de snaphanen, zig door het continueel cannoneeren en musquetteeren, zo wel gedefendeert hadde, dat de tellingas genoodsaekt geworden waren te retireeren na hun campement, schoon er in die actie veele van weder zijden gesneuvelt en gekwetst waren.

Den 17en Aug. verstond men, dat den Nawab Mier Mhameth Kasim Chan tot Bagelpoer gearriveert en door den Wassier Soujanddouwla met 12000 ruiters g'assisteert zijnde, die manschap zig mede bij zijn Excellentie bevond, terwijl deselve eerstdaags te Ragiamahol stond te verschijnen, en de Engelsche krijgsbenden, wel voorsien van oorlogsgoederen, in hun campement verblijf hielden.

Den 18en Aug. hoorde men, dat de te Sitgaurw geweest zijnde Engelse troupen van daer met vaertuigen over de groote revier, gent Pedda, in hun leger gekomen, en de hoofden van hetselve over hun arrivement zeer verblijd geworden, mitsgaders met elkanderen in conferentie getreden en als nu volkomen tot het aengaen van een actie in staet geraakt waeren; dog dat daerentegen een talrijk heir van den Nawab Mier Mahmeth Kasim Chan op de been gebragt was.

Den 19en Aug. wierd men berigt, dat evengem zijn Excellentie van Ragiamahol dit heen in aentogt was, na alvorens desselfs familie na Patna gezonden te hebben, en men van daer tot Oedewanala niet anders zag en hoorde als van het overtrekken der revier door zijne krijgsbenden,

die wel in omtrend 30000 man bestonden, dog mits den geringen aenbreng van levensmiddelen groot gebrek kwamen te lijden.

Den 20en Aug. kwam tijding, dat de Tellingas, die zig uit het campement der Engelschen ten afhaal van hout, gras enz. na buiten begaven, door het volk uit de bergen met pijlen gekwetst en ook dood geschooten wierden, mitsgaders, dat den Nawab Mier Mhameth Jafer Chan en Ragia Dallobram Bhadur, welke de Engelsche armée volgen, door den Collonel in zijne thent ontboden en onder bewaring van eene wagt, bestaende in blanken en tellingas, gesteld waaren, zonder dat men de oorsaak van dien had kunnen te weete krijgen, waer over die Heeren eenigsints ongerust geworden waren.

Den 21en Aug. wierd men berigt, dat den Nawab Mier Mahmeth Kasim Chan van dag of morgen te Oedewanala stond te arriveeren, en hij de geweesen Naib Soebor van Patra Ragia, Raay Bollob en Ram Narein nevens eenige andere grooten te water na Patna gezonden, dog hunne vaertuigen onder weg doen sinken en hen alzo van kant geholpen hadde, hoewel deese laeste tijding nog informatie vereischte.

Den 22en Aug. wierd men berigt, dat de Engelschen, mits de aennadering van den Nawab Mier Mahmet Kassim Chan voortgerukt, en voornemens zijnde desselfs armée te attaqueeren, de van zijnentwegen te Oedewanala leggende manschap daervan bij een arresdaast aen zijn Excellentie kennisse gegeven, en vervolgens, zo dan de Britten onder het bereik van hun geschut gekomen waeren, zo hevig op hen gevuurt hadden, dat er in een laag wel 4 a 500 tellingas van hunne zijde gesneuvelt, en de Engelsen genoodsaekt waaren drie kossen agterwaerds te retireeren.

Den 23en Aug. hoorde men, dat het gekwetste volk der Engelschen met vaartuigen over de revier Pedda na Kal-

Vrijdag den 9[en] Sept. Daerentegen ontfing men weder drie brieven van de gem̄ Comptoiren, als een van Kassimbazaer, de dato 6 courant, en twee van Pattena, gedagteekend 22 Junij en 16 Aug., de eerste in triplo en de laetste in duplo, zijnde de origineele van geen van beide opgedaegt.

Bij het Kassembazaers schrijven werd gemeld, dat er zedert het laeste van den 30[en] Aug., gedetailleerd onder den 4[en] deeser, geene zeekere tijdingen van de in 't veld staende troupen waeren ingekomen, dog dat de Cahaers in grooten getaele uit het Engelsch campement weggelopen waeren; verzekerden dat het aldaer mits de sware hitte en considerable regens schier niet te houden was, en dat de siektens langs hoe meer toenaemen, dog sterker onder de Europeesen als onder de Inlanders, zo dat er geen dag voorbij ging dat de Britten geen 10 a 12 doden hadden. Daer nog bij quam, dat zij door de Moorse troupers, welke zig in het kreupelbosch onthielden, snagts altoos ontrust wierden, om hetwelk voor te komen zij wel een corps van twee comp[s] Sepahis en 30 a 40 Europeesen voor het campement in embuscade gelegt, dog dat de vijand daer agter gekomen zijnde, bij nagt een uitval gedaen en al dit volk in de pan gehakt hadde.

Dat de Engelschen ook eene afsnijding van de Mooren overmeestert hadden, dog het voordeel kort daeraen weder hadden moeten quitteeren met verlies van een hope volks; en verder, dat er ook voor zeeker verhaelt wierd, dat de berugten Kander Chan Mei, na zig alvorens bij den Nawab met plegtigen eede van alle kwaed vermoeden ten zijnen laste gezuivert en op den Koraan trouwe geswooren te hebben, met nog twee andere Jamadaers, op eene geheime expeditie gezonden was, hetwelk overal al'arm veroorzaekt had; dat de Heer Godagaar Chan, zoon van den geweezen Munts Daroga, met 1000 ruiters en 500 roerschutters van Morsid Abaad vertrokken en naer de kant van Bier-

boem gem̃ Kamder Chan te gemoed gegaen zoude weesen, terwijl de Engelsche ook een renfort naar Berdewaan gedetacheerd hadden.

Zondag den 11en, 's morgens, quam er kort na den anderen twee aparte brieven van Kassembazaer, de eene van den 7en en de andere van den 8en courant.

De eerstgemelde diende tot communicatie dat de Engelschen op den 13en courant het voorste retranchement der Mooren met zeer veel hevigheid g'attaqueerd, 's avonds bresch geschooten en zig vervolgens tot een storm geprepareert hadden; hebbende de te Cassimbazaar resideerende bediends dier natie, bij een brief van den Majoor Carnac de volgende particulariteiten bekomen: Dat hun troupen bij het innemen der Moorse sterkte te Oedwah slegts 4 Europeesen en weinig Sepahis verloren hadden, dog dat er twee Officieren gequest geraekt waeren, daer in tegendeel van de Mooren wel 10000 man gesneuvelt, gevlugt en in de Spruit verdronken of gewond geraekt zouden zijn.

Dog bij de andere werden de omstandigheden van deese actie in volgende manieren beschreeven bevonden:

Dat op den 2en deeser Kamder Chan Moii met nog twee andere Jammadaers en omtrend 6000 man, door de jengel of kreupelbosch het campement der Engelschen van agteren aengetast en hunne provisiemarkt geheel en al geplundert hadden, dog kort daeraen genoodzaekt was geworden rechtsomkeert te maken.

Dat vervolgens de Heer Adams door een langs het bosch gevonden weg met al de Europeesen en vier stukken canon den 4en savonds naar de Moorse verschansingen gerukt was, om met de lumieren van den dag deselve te bestormen, terwijl tot dat einde snagts de Heeren Carnac en Knox met de Sipahis op de vaartuigen in de Spruit waren gestoken, om hem te secondeeren.

Dat dit alles wonder wel geexecuteerd geworden zijnde, de Mooren ten eenemaal in wanorder geraakt en genood-

PS. Deesen morgen trekken wij voort na Ragimahol en zullen de vijanden op de hielen volgen.

Donderdag den 15en rapporteerde 's Comps Wakkiel, dat de alhier reinoreerende inlands koopman Kombolboos van zeekeren Ramdeeb Naak Duwan van den Berdewaensche Raedje een brief ontvangen hadde, behelzende, dat het verspreide gerucht wegens het innemen der sterkte bij Oedenalle wel waer was, dog dat de Engelschen daervan slegts twee dagen meester geweest zijnde, 's Nawabs armée considerabel versterkt, de Britten op haer beurt weder g'attaqueert en na een hevig en hartnekkig gevegt totaliter verslagen hadde. Voorts dat zig nog 12000 man van den Vorst in Bhierboom bevinden: een berigt dat vooreerst wel op de lei mag gezet worden.

Saturdag den 17en. Jegens den avond quam er apart schrijvens van Kassembazaar, de dato 13en hujus, van een heel anderen inhoud als de eergisteren uit Berdewaan aengekoome tijding, bestaende de eerstgemelde hier in, dat de Mooren zig de novo aen een spruit te Tjetpour versterkt en dus de passage naar boven gestopt hadden; dat de Engelschen hen van daer willende delogeeren, het hoofd gestooten en genoodzaekt gevonden hadden met verlies van veel volk naer Raedje Mahol terug te wijken. Dog

Zondag, den 18en, werd men bij een nadere van den 15en berigt, dat zij niet alleen het gedagte werk verovert, maer hunne marsch reets tot Gangaporsaet, zijnde nog 1 koss beneeden Raadje Mahol, voortgeset hadden en dat de Nawab waerlijk naer Mongeer was.

Maandag, den 19en, Dingsdag, den 20en, Woensdag, den 21en is er niet sonderlings voorgekomen, als dat er bij continuatie volk van de Engelschen naer de kant van Berdewaen marcheert.

Donderdag, den 22en, 's morgens vroeg, zijn de onder den 23en Julij jongstleeden vermelde Engelsche sloepen, die

tot nu toe te Amboa geleegen hebben, voorbij deese loge weder naer beneden gepasseert, en men zegt, dat het nog voor het Moorse fort leggende schip The Windsor, dat van de Engelsche Comp[e] is gehuurt en door een Konings Luitenant gecommandeert word, in het laest van deese of in het begin der toekomende maend mede staet aftedrijven, also hetzelve aldaer, mits de snelle afwatering, niet langer blijven en ook niet meer van dienst zijn kan.

Vrijdag, den 23[en], wierd 's Nawabs vlugt naer Mongeer alhier geconfirmeert en 's agtermiddags schrijvens aengebragt van Dhakka, sub 14[en] courant, onder andere bevestigende de reets onder den 23[en] Aug. vermelde tijding, wegens het van daar gezondene ontzet van volk en geld naar de armée, behalven dat het eerste maer in duisend sipahis, zonder meer, bestaen heeft. Voorts dat eene Mahmed Rezi Chan als Naib Soeba van Dhakka uitgeroepen en de Nawab Jaffer Ali Chan weder erkent was, naer den teneur van eene nevens de brief in copia overgekomen en alhier in het Nederduitsch g'insereerde Perwana.

Translaat Persiaensche Perwana, verleend door den Nawab Sam Suddoula Pe hadun (de Heer Henry van Sittart), Gouverneur ende Raed te Kalkatta, gedateerd op den 15[en] van de maend Moherrem (ofte na onze tijdreekening den 24[en] Julij) en ontfangen van Dhakka den 23[en] September a[o] 1763.

De Gomastos (zaakbezorgers) Ziemendaars Hondherrios (Moorse en Heidensche landheeren) en de Kanoengooys (Controlleurs) gehoorende onder de landvoogdije van Jehan Negger (Dhakka), op wien Gods zegen zij, zij kennelijk.

Vermits de Regeering van Souba Bengale, Behaer en Orissa aen zijn Excellentie den Nawab Souja Ul Molk Hessoen Uddouwla Mier Mahmed Jaffer Chan Mabetjenkg

is opgedragen, en denzelve tot schikking van de affaires, de Regeering betreffende, naar Morsid Abaad op weg geslagen, mitsgaders den 12en der voormelde maend (ofte den 21en Julij) aldaer g'arriveert is, en het Regeeringstapijt luister heeft toegebragt,

Zo is het dat ulieden worden aengeschreeven, om volgens 't aloude gebruik tot standhouding van 's lands zaeken, alles wat mogelijk is te contribueeren en in het allerminste nergens voor bevreest of bekommert te zijn.

Dewijl ulieden ons in allen opzigte als hunne weldoenders aenmerkende, den inhoud deser naar den regul moeten observeeren. (Onderstond) getranslateerd door (was geteekend) Jacob Eilbracht.

Saturdag 24, Sondag 25, Maendag 26, Dingsdag 27 is er niets van belang voorgevallen; eenlijk verstaet men, dat de voormalige Duan of Peeskaar (zaekbezorger) van den Naib Fausdaar, of plaatshouder van den Gouverneur, met dat ampt begunstigt en te Hoegli aengekomen is.

Woensdag 28 enz. De Wakkiel heeden aen den Dherbaar geweest zijnde, bracht op zijn terugkomst een hoope nieuws, en onder anderen het volgende schriftelijk.

Translaat Persiaensche Nouvelles, alhier ontvange den 28en September a° 1763.

Men hoord zedert eenige dagen van verscheide menschen verhalen, dat de trouweloose streeken van den Armenier Choja Aratoen, zusters zoon van den bekenden George Chan, de Nawabs Bouw Ali Chan en Meheddia Aly Chan ter ooren gekomen zijnde, deeze beslooten hadden den Vorst voor te houden, dat het vereischte, dat de wagt op Oedwah hen aenbevoolen wierd.

Hierop begaf Meddie Aly Chan sig naar Mongeer. Aldaer gekomen zijnde, wilde hij den Vorst ten eersten spree-

ken, dog wierd intusschen gewaer, dat George Chan hem sedert twee dagen in civiel arrest had laeten zetten, en dat niemand ter audientie geadmitteerd wierd. Hier van volkomen versekerd zijnde, begaf hij zig ten eersten tot Hemmed uddien, Thakoer Daas en Satoea (een Europees), benevens nog eenige Jammadaers (Overstens), en overlegde met deselve, om op pretext van om hunne zoldijen te zullen aenhouden, 's Vorsten ontslag te bewerken.

Vervolgens tesamen met hun volk zig gereed gemaekt hebbende, sloegen zij op marsch.

De Officieren van George Chans wacht, die voor de poorten geposteerd waren, hielden hem tegen, en zeiden dat er geen orde van mijn Heer George Chan was om iemand in te laeten. Zij antwoorden: „wij zijn om ons verdiend maendgeld gekomen, waerom laet gijlieden ons niet passeeren."

Intusschen van een ander neef van George Chan, welke meede daer tegenwoordig was, tot bescheid krijgende, dat zij een dag of zes patientie hebben zouden, vermits de Nawab Jaffer Aly Chan, Soubadaar geworden en zijn Excellentie Kassim Ali Chan reets afgezet zijnde, de voldoening niet voor het arrivement van den eerstgem̄ geschieden zoude, zo hielden zij zig als of dat onmogelijk was, greepen deesen Armenier bij den arm en drongen vervolgens met al hun volk eensklaps naar binnen.

Voor den Vorst gekomen zijnde, verzogten zij om hunne zoldijen. Hij antwoorde: „toen ik Soebadaer geweest ben, heb ik ulieden altoos voldaen, maer tans een gevangen zijnde, hoe is het mij nu mogelijk?"

Op dit zeggen namen zij den Vorst bij den arm, rukten hem naer buiten en plaatsten hem op een olifant, terwijl zij zig voorts naer de plaats, daar George Chan zig ophield, vervoegden, en ten eersten de strooafdaken in de brand staken; vervolgens met zijn lijfwagt in actie geraekt zijnde, zijn er van weerskanten omtrent 900 man gesneu-

velt, terwijl den ontrouwen George Chan en nog een stuk of vijf van zijne aenhang levendig gevangen geraekt, en voor den Vorst gebragt zijnde, onthoofd wierden.

Bouw Alie Chan te Baggelpoer den voorn̄ Aratoen met twee andere Armeniers gevangen gekreegen hebbende, zond hun mede naer den Vorst, en zij gingen ook dien zelve weg van George Chan c. s. Voorts is er door eenen Harkarra te Hoegly tijding gebragt, dat 's Nawabs onoverwinnelijk leeger te Kgoorkgaath halte houd, en dat Jaffer Aly Chan met de Engelsche troupes te Sja Abaed aengekomen zij.

Van andere lieden word gezegt, dat 's Nawabs armee te Baggelpoer geposteerd is, en dat de Engelsche troupes in eene met 's Vorsten leger voorgevallen schermutseling tot Sikkorie terug getrokken waren en aldaar campeerde; dog dit laeste vereischt confirmatie voor en al eer men er eenig geloof aen slaen kan. (Onderstond) getranslateerd door (geteekent) Jacob Eilbracht.

October a° 1763.

Woensdag, den 5^{en}. Op de middag zijn het Engelsch schip en de Brigantijn, vermeld onder den 22^{en} der verweeken maend Sept., voorbij deese loge naer beneden gepasseert, zonder het fort weder te salueeren, daar het schip nogtans voor Hoegli het salut gedaen heeft.

Zondag, den 16^{en}. In het vallen van den avond bequam men schrijvens van Kassembazaer, de dato 12^{en} courant, en daer nevens het Morsid Abaads Derbaers nieuws van de jongst verweekene maend Sept., luidende na dies vertaeling aldus:

Translaet Persiaensche Moxud Abaadsche en andere Nouvelles van de maend Sept. aº 1763 en geschreeven door 's Comps Wakkiel te Kassembazaar en ontvangen alhier den 16en October aº 1763.

Den 1en heeft men geen zeekere tijding vernomen. Daar werd gezegt, dat de Engelsche troepen over de bergen van Parpharie een weg zoeken, maer tot nog toe geene gevonden hebben.

Den 2en kwam er tijding, dat Kaamdaar Chan Mei en Mier Botlu Chan door een weg, die langs de bergen loopt, buiten het kreupelbosch gekomen zijnde, op de Engelschen aengezet, veele van de zoetelaars om hals gebragt en de bagage verovert hadden. Dat de Britten hiervan berigt bekomen hebbende, zig herstelde, en uit hunne snaphaenen gestadig vuurden. Dat hier door van weerskanten gevallen, en Mier en Chan voormeld naar hun oude plaats geweeken waren, dog in die retraite onder weegs twee stukken vernagelt, en de wagters, die zij van de vijand daerbij vonden, den hals gebrooken hadden.

Voorts, dat in het zuiden van Odoenalla, regt over de standplaats der Engelschen, Kassim Ali Chan een batterij had doen opregten, met vier aerde punten, die ieder met zes stukken canon bezet, dog van dewelke door het hevig vuur der Engelschen er twee geruineert geraekt waren, zijnde de Britten als te vooren nog te Phodkipoer geposteert.

Den 3en is Godajaar Chan, van wegen den Heer Nawab Jaffer Ali Chan naar de kant van Bhierboem gedetacheerd zijnde, op marsch geslagen, en houd te Terkpoer halte; men wil, dat hij door 't Berdewaansche naar Bhierboem zal trekken.

Den 4en heeft men aen 't Hof hooren verhalen, dat er eenige Engelsche troupen van Berdewaen te Bhierboom zijn

aengekomen, en dat zij Dorp Narein, die daer opzigter van wegen den Nawab Kassim Ali Chan was, de vlugt doen neemen en zig vervolgens in possessie van dat district gesteld hadden.

Den 5en wierd er tijding aengebragt, dat Jaffer Ali Chan aen Mirza Iridi (de schoonvader van Seradjuddouwla) geschreeven had, dat de sterkte te Oedoenalle verovert was, en dat het volk der Engelschen om deese reeden buitengemeene vreugde bedreeven, en de noubet laeten slaan hadden; voorts zou de voorhoede der Engelschen zig in de tuin van Nakgisser geposteerd hebben en Jaffer Ali Chan en Ragia Dollobram in die van Baalkissen.

Den 6en ontfing voorm̄ Jridi, in de Kasserie sittende, van een ider de complimenten en gewoone Nessers, wegens de voorsc. behaelde overwinning, bedrijvende extraordinaire vreugde en gaf vervolgens ordre tot het slaen van het nobet, terwijl men aen de Dherbaer van de gaende en komende man niet anders hoort spreeken als over deese victorie.

Den 7en kreeg men zeekere tijding, dat er een slag tusschen het leger der Engelschen en dat van den Nawab Kassim Ali Chan op den 2en was begonnen, en dat partijen twee etmalen met elkander besig geweest zijnde, ofte den 4en, 's Nawabs volk 't niet langer gaende kunnende houden, de vlugt genomen hadden en door de Engelschen gaendeweg vervolgt wierden, dog dat zij, al gestadig voortvlugtende, reets Raadjamahol gepasseert en naer Mongeer door gezet waren, terwijl de Britten armee tans tot Raamsapoer, in 't noorde van Radjmahol gecampeert lag, en Jaffer Aly Chan nevens Radja Dollobram op hunne vorige standplaets zig ophielden. De omstandigheeden van de bataille bestaen hierin, dat er een hevig vuur uit het groot en klein geweer, en teffens een extraordinaire schermutseling met den zabel geweest is, zonder dat d'een voor den andere scheen te willen buygen, hoewel er van weerskan-

ten wel 6 a 7000 man gesneuvelt zijn, eer de overwinning de Britten te beurt viel; dog dat dese ook meesters geworden waaren van het geschut dat te Oedwah op de batterijen geweest was, en vier Jammadaars van den Nawab gevangen hadden genomen, welkers namen egter nog niet bekend waren.

Den 8en versting men, dat Jaffer Ali Chan met zijn leger te Tjaampaerergkger was aengekomen. Dat de Engelschen al verder in eene groote deftigheid opmarcheerden en Kassim Ali Chans troepen al lopende tot Telliakgerry genadert waren. Dat de kinderen van Jeggetseet hunne reverentie te Ragimahol aen Jaffer Ali Chan hadden afgelegt en zij door den Vorst vervolgens gerust gesteld zijn. Ook gaat de spraak, dat Jeggetseets zelfs mede ten offer zal komen.

Den 9en is er niets voorgevallen.

Den 10en kreeg Mirza Jridi een Perwana van Jaffer Ali Chan, waer in hij schreef, dat de troepen der vijanden reets tot Rhoonaas Kgerra gevlugt, 5000 ruiters van deselve in de voorige actie verdronken, en de Jammadaar Arsed Chan en Sadie Chan gesneuvelt waren, mitsgaders dat Markat en Sombroe gequetst geraakt zijnde, op een vaartuig de vlugt hadden genomen; voorts dat 1000 ruiters gevangen geweest, dog weder gelargeert zijn. Dat de gequetste, die mede het hazepad hadden gekozen, ontelbaar waren, en eindelijk, dat hij boopte mede te Rohnaaskgerra aen te komen.

Den 11en quam er tijding, dat de Engelsche armee van Radjmahol tot Seersah, digt bij Sekrekgelly genadert, en die van den Nawab Kassim Ali Chan te Telliakgerry aengekomen waren. Dog op de Bazaer zegt men, dat de eerstgen zig nog te Radjmahol en de andere benoorde die plaets bevind, en dat volgens de gerugten deese van eenig volk uit 't Bierbhoemse staen versterkt te worden; maer dit alles maer beurspraetjes zijnde, vereischen confirmatie.

Den 12en verhaelt men op de markt, dat 't Engelsche leger van Sekrekgelly opgebrooken en verder voort gemarcheert is; item dat de troupen van zijn Excellentie Kassim Ali Chan al gaende weg naar Mongeer marcheeren, dewijl niemand van hen tot 't campeeren meer moed hadde.

Den 13en word er voor de waerheid verhaelt, dat op den 9en deser 't leger van de Engelsche zig aen deese zijde van een spruit te Sijeedpour beneden Raedjmahol had neer geslagen. En dat Kassim Ali Chans magt dezelve spruit over getrokken zijnde, zig aldaar verzamelde, zo dat deselve weder wat in staat geraekt zijnde, men denkelijk weder eerstdaags van een actie hooren zal.

Den 14en gaat ten hove de spraak, dat d'Engelschen te Gangaporsaat, 2 kos van Tilliakgerry gelegen, gekomen waren, en dat zig den Nawab Jaffer Ali Chan met Ragia Dollobram te Ragiamahol bevonden, mitsgaders Kassim Ali Chan benoorden Gangaporsaat te Tgempanegger of 4 koss verder zig ophield. Terwijl men door onse eige beds gerapporteerd word, dat de Engelsche krijgsmagt te Telliakgerri halte houden en van daer niet voortgerukt zijn, en dat 's Nawabs leger, versterkt door de magt van Dorari (zeekere Radja), te Tjempa Nekger tans weder in een goede staet is, zo dat partijen heden of morgen wel eens aen malkander konnen raken.

Den 15en was aen 't Hof geen nieuws. Maer op de bazaer zegt men, dat er langs de weg van Tjchaarkend een leger naar Bierbhoem afzakt en dat er reeds 2000 ruiters buiten het bosch gezien zijn geworden; voorts dat de ruiters en tellingas, die van Berdewaen zijn aengekomen, weder derwaerts marcheeren, en eindelijk, dat de familie en 't overige volk van den overleede hoofdman Mahmed Tekki Chan nog te Bierboem zig ophoud.

Den 16en kwam de tijding, dat de Engelschen te Telliak-Gerry en des Nawabs troepen zig te Tjamponegger bevinden; voorts dat er 2000 man van Kassim Ali Chan

over Bierbhoem zijn aengekomen, die zig in het kreupelbosch schuil houden, zonder daer uit te komen, of iemand van de onderdaenen eenig geweld aen te doen.

Den 17en is er al weder aen het Hof geen nieuws gekomen, maer op de bazaer gaet de spraak, dat de Heer Nawab Kassim Ali Chan de zijne weder moed in 't lijf gesproken hebbende, zig op nieuw van een aenzienlijk magt voorzien zag; veele maken hier uit op, dat er een hevige bataille zal voorvallen.

De Engelschen te Tilliakgerry schijnen ook wat in 't nauw te zijn, zijnde er door de onse tijding gebracht, dat partijen op den 13en courant elkander te Kahelkgaō helder slag gelevert hebbende, de Britten na den strijd te kort geschooten en tot Sah Abaed geretireerd waeren; voorts dat vier Jammadaers van den Nawab, die de voorhoede van het leger commandeeren, dog niet bekend zijn, te Kahelxgaō halte houden, en zijn Excellentie te Tjamper Negger met zijne gantsche magt gecampeerd legt.

Den 18en hoorde men niet anders, als dat er door de kreupelbosschen naer Bierbhoem een hoope volk afkomt, van dewelke reets 2 a 3000 gearriveert zijn en de overige nog verwagt worden.

Den 19en had ider een de mond vol, dat er te Baggelpoer tusschen de Engelsche en 's Nawabs arméo een slag was voorgevallen, en de eerst gem̄, na een helder pak gehad te hebben, terug geweeken waeren.

Den 20en hoorde men, dat Jaffer Ali Chans troupen, bevorens den weg naer Bierbhoem ingeslaegen zijnde, weder terug gekeert waren, en dat die van Kassem Ali Chan door de wildernis naderde.

Den 21en loopt er op de bazaer een gerugt, dat de Engelschen, geslagen zijnde, weder de wijk naar Tilliakgerry genomen hadden; voorts dat Kassim Ali Chans magt sig zeer sterk te Kahelkgaō en Baggelpoer bevind.

Deese en geene voegen er nog bij, dat er tot assisten-

tie van den Vorst vier Jammadaers van den Koning zijn aengekomen; dog andere spreeken dit weder teegen, maar houden staende, dat er eenige voorige Jammadaars, na het verkrijgen van betels, de wapens weder opgevat hadden.

Den 22en verhaelen de Bazaers politicquen, dat de Engelschen het te Telliakgerry niet langer kunnende uithouden, weder naar Sekrikgelli afkomen.

Den 23en heeft men van Haadja Abdullas Wakkiel, genaemt Raeder Rhaderie, gehoort, dat er den 13en passato een hevig gevegt tusschen de twistende partijen te Baggelpoer was voorgevallen, daar de Engelschen 700 koppen bij verloren hadden, zo dat ze weder den strijd niet konnende doorstaen, twee daegreizens agter uit geraekt waren, maar dat Kassim Ali Chan nog even sterk was; voegende de bazaerloopers daer bij, dat een leger van Kaneder Chan Mei langs de kant van Bierbhoem te Securi is aengekomen, en dat de Engelschen van Berdewaen weder eenig volk naer Bierbhoem gezonden hadden, die te Soepoer g'arriveert waren en alle de huisen van de dorpen in brand staken.

Den 24en heeft men geen 't minste narigt van iets gekreegen.

Den 25en kwam er berigt door een eigen herkarra (verspieder) dat de Engelsche den 18en te Kekhelkgauw waeren gearriveert, en Kassim Ali Chan nog al te Tiempanegger geeampeert was. Dat Somroe, een Armenier. met 3000 man van den Nawab langs de bergen marcheerende, vermist geraakt was, zonder dat iemand wist waer hij beland is. Sommige maken hier uit op, dat Somroe de Engelsche van agteren soekt te overvallen, of stellen dat hij gevlugt is. In Moxud Abaad is er geen nieuws, maer heeden zijn er 20 vaertuigen met geschut beladen. dat te Oedwah en Radjamahol buit gemaakt is, aldaer aengekomen, welke heeden of morgen van daer naar Kalkatta staen te vertrekken.

Den 26en, 27en, 28en, 29en, is er niets voorgevallen, als hetgeen men op de bazaer hoord verhaelen, dat de troepen van Kassim Ali Chan door het bosch naer Bierbhoem marcheeren.

Den 30en bragten onze harkarras rapport, dat de Engelsche armee te Tjempenegger is aengekomen, en dat die van Kassim Alie Chan zig te Mongeer bevind. Voorts, dat een gedeelte van hetzelve aen de voet van Heindoekoh (de naem van een berg) post gevat hadde, zonder dat men wist waer zij de wil na toe hebben; om 't welk te bevestigen de harkarra verhaelde, dat hij dit alles zelfs gezien had. (Onderstond) Getranslateerd door (was getekend) Jacob Eilbracht.

Dinsdag, den 18en enz. Op de middag quam de Wakkiel van den Dherbaar met tijding, dat de Nawab Jaffer Aly Chan met de armee van d'Engelschen tot Mongeer toe genadert was, en dat Kassim Ali Chan met de zijne de vlugt naar Pattena genomen hadde. Voorts had de Fausdaar hem ter hand gesteld een gunstbrief door den Wazier Soujaud Doula aen Jaffer Ali Chan geschreeven, met en benevens een cartebelletje, door deesen aen hem, Fausdaar, gericht, tot communicatie, dat verscheide Overstens van Kassim Ali Chans troupen Mongela verlaten en zig aen hem onderworpen hadde, wordende van beide die papieren gemaekte vertaelingen mede alhier g'insereert.

Translaat copia gunstbrief met het zegel van den Wazier Soujauddoula, verleend aen zijn Excellentie Jaffer Aly Chan, ontfangen alhier den 18en Octob. 1763.

Goedgunstige Heer Nawab, Heil!

In deese tijd ben ik door het hooren van de tijding,

dat Bengale weder onder uw bestier gekomen is, item dat, mits de eensgezintheid van alle de hoofden der Engelschen, uw zaken haer volkomen beslag stonden te krijgen, zo verheugd geworden, dat dies beschrijving mij onmogelijk is.

God zij gelooft, dat het recht in zijn vaste cirkel gesteld, en 't geen 't hart van uw vrienden verlangde uit de verborgen plaatse in 't openbaer gebragt is.

Ik, de betragter van yders welwesen, heb om deese reedenen in Ehla Abaad 't jouwnier (afdaken) laten maken, aen de Sendaars (Overstens) geschreeven en ben met mijn magt en de nodige uitrusting gereed, verwagtende uw antwoord.

Door Godes hulp zullen volgens mijn innerlijke wensch de zaken een regtvaerdige keer neemen, terwijl gij gerust zijnde, op het deel dat ik tot uw bijstand hebbe staet moet maken, en mij altoos de voorkomende omstandigheeden bedeelen, zullende het overige uw uit den inhoud van 't kleine briefje komen te blijken.

Wat zal ik meer schrijven? (Onderstond) Getranslateerd door (was getekend) Jacob Eilbracht.

Translaat van een copie cartebelletje, geschreeven door zijn Excellentie Jaffer Ali Chan aen Mier Baddel Chan Bhadur, Fausdaar van Hoegli, alhier ontvangen den 18en Octob. 1763.

Mijn steun van Hoogheid.

Heeden vrijdag den 28en van Rebbienc Awel, in het vierde jaar (ofte na onse reekening den 1en Octob. 1763), met 4 gerres (of agt uuren savonds) zijn Isset Aly Chan, Chodja Vanes, broeder van Petroes en alle de Hoofdmannen van den vervloekten, die in het fort te Mongeer waren, met de nederigste onderwerping de begroeting komen

aflegen, hetwelk uw tot eene communicatie werd geschreeven. (Onderstond) Getranslateerd door (was geteekent) Jacob Eilbracht.

Vrijdag, den 25en enz. Savonds kwam er een apart briefje van Kassembazaar, de dato 19en courant, geen ander nieuws behelsende, als dat men aldaer tijding bekomen had, dat mongeer op den 11en deeser verovert was en de Engelschen hunne marsch reets naer Pattena voortzetteden.

Maandag den 24en, Dingsdag den 25en, Woensdag den 26en, Donderdag den 27en, hebben alweder niets speculatiefs voortgebracht, want de praetjes, die de inlanders uitstrooijen, als of Kassim Ali Chans armee die der Engelschen omstreeks Barnewade zou geslagen en genoodzaakt hebben te deinsen, vereisschen confirmatie, zal men er geloof aen slaen, also de ondervinding leert, dat zij niet vies vallen om alles ten nadeele van de Engelschen te verbaelen.

Suplement van de maenden November en December.

In deese beide maenden heeft men vernomen, dat den Nawab Kassim Ali Chan met zijn overgeblevene troupes naar de hoofdstad van Bekaar (Patna) gevlugt is.

Dat deselve na een vijfdagig belegering door de Engelsche is verovert, en voorn̄ Nawab zig al vlugtende naar het Soubaschap van den Wazier Soujauddoula hadde begeven, ten einde aldaer een schuilplaats te vinden.

Dat hem die seekerheid in beginne was geweigert, dog ten laasten ten koste van vijftig lak (of vijftig hondert duisend ropijen) was toegestaen, so dat hij met het overblijfsel van sijn magt en alle sijne, na de gerugten, bij 't berg Benares is g'arriveerd en aldaar verblijf houd.

NB. Voor het vertrek van den Soeba Kassim Chan, heeft hij alle de Engelsche krijgsgevangen, ten getalle van 65 a 70, alle gequalificeerdens, in koelen bloede doen om hals brengen en verscheide groote Mooren en Heidenen, waar onder de bekende wisselaars, d'erfgenaamen van Jeggetseet Fettusjent in de Ganges doen verdrinken.

SOMMIER DISCOURS

OUER DEN STAET VANDE VIER GECONQUESTEERDE CAPITANIAS

Parnambuco, Itamarica, Paraiba ende Rio Grande,

INDE NOORDERDEELEN VAN BRASIL.

(Uit het Archief van HILTEN).

De conqueste, door Godes genade eñ de wapenen vande generale West-I[e] Comp[e] gedaen inde gewesten van Brasil, wert verdeelt in vier Capitanias, daer van d'eerste, grootste, rijcxste, vruchtbaerste ende populeuste is de Capitania van Parnambuco. Dese wert in 't Zuyden gescheyden vande Capitanie van Selregippe del Rey door de Rio San Francisco, gelegen opde hoochte van 10 gra. 20 minuten, ende paelt aende Capitania van Itamarica, de limite genomen van midwaters door het stedeken Schoppe op 't eylant Tamarica, recht West aen naer het compas, welck comt te rescontreren aent vaste lant, tegen ouer het eylant Tamarica, ter plaetse daer de marcquen gestelt sijn geweest, daer ouer genoemt Os Marcos, gelegen opde hoogte 7 gr. 50 minuten, streckende van Rio St. Francisco tot de Cabo St. Augustin, meest Z. W. en N. O. drie en dartich mijlen, ende vande Cabo voorschreve tot het eylant Tamarica, Noorden ten Westen en Zuyden ten Oosten ontrent dartich mijlen, soo dat dese Capitanie langs de custe heeft ses en veertich mijlen.

De principaelste hauenen van dese Capitanie, bequaem om groote schepen te herbergen, sijn het a Reciffo d'Olinda,

Cabo St. Augostine, achter het eylt St. Alexio barre grande, Rio das Pedras, sijn Lagomar, porto dė Iaragoa, porto de Francezes, Corroripe, behalven de rivieren bequaem voor barquen eñ cleen vaertuych, als sijn Rio de Jangados, Rio de Serinhain, Rio Formoso, Rio Vna, Camaragibi, St. Anthonio grande Alagoas, St. Miguel eñ Rio Francisco (die naer een groote riviere te sijn, euenwel geen bequame hauenen ofte inkomen en heeft), gelijck alle rivieren, hoe schone stromen die oock binnen 's lants hebben, hebben euenwel int incomen of periculeuse clippen, die het incomen incommoderen, ofte bancken, die door de afwateringe vande rivieren ende het hart aenrollen ende barnen vande zee meest voor alle rivieren van dese custe opgeworpen sijn.

De rivieren daer dese Capitanie met besproyt eñ doorwatert wert, hoe wel ten deele hier bouen genoemt, sijn Rio San Francisco, een groote schoone riviere, altijd waterrijck, principalijck des somers als het niet en regent, als alle andere rivieren van dese custe weynich afwateren ofte sommige geheel drooch sijn. Dese rivier is op sommige plaetsen gemeten breet te sijn 300 roeden, eñ des somers ouervloyt alle de lage landen. De redenen, die de Portugesen hier van geuen sijn, dat dese riviere ettelijcke hondert mijlen te landwaert sijnen oorspronck soude hebben uyt eenige hooge geberchten, die geduerichlijck met snee bedect souden leggen, ende des somers het snee op die geberchten smelteñ soude desen grooten ouerloop van wateren veroorsaecken ende de riviere alsoo des somers doen desborderen.

Daer aen volght Corroripe omtrent ses mijlen daer benoorden leggeñ.

Volcht Rio St. Miguel, ontrent drie mijlen noorflijcker.

Daer aen sijn de Alagoas, drie mijlen beneeden de riviere St. Miguel, ende noch drie mijlen daer beneden is de riviere St. Antonie Grande, en twee mijlen laeger Rio St.

Antonie Merin, daer aen twee mijlen noordlijcker volght de riviere Camaragibe, eñ voorts anderhalf mijle laeger de riviere Tatou Amunha, eñ noch soo veel noordelijcker Rio das Pedras, daer de Povoacaon de Puorto Calvo op leyt.

Vijf mijlen hier beneden volght Rio Una, lateñ tusschen beyden de schone Bahia Barra Grande, eñ 2 mijlen benoorden Una volcht Rio Formoso, eñ 1½ mijl daer aen volcht Rio de Serinhain, eñ noch 2 mijlen noordlijck[r] Marcaugpe, noch anderhalf mijle volcht Rio de Pojuca, eñ een ander mijl Rio de Cabo, die beyde aen Cabo St. Augustin door de barre in zee loopen.

Twee mijl ende een half benoorden de Cabo is Rio de Jangados, eñ 3½ mijl daer aen volght Rio Capiguaribi, die door de Verge loopt eñ met Rio dos Afogados door de barra vant Reciffo d'Olinda in zee spoelt.

Volcht hier aen Rio Tapado, 1½ mijl benoorden 't Reciff ende een half mijl benoorden de stadt, die des somers gestopt is ende des winters met swaren regen te met eens door barst.

Een mijl benoorde Rio Tapado volght Rio Dolce, ende noch twee mijlen noordlijcker Rio Ajama eñ een mijl verder Rio Iguaracu.

Somma, dat dese Capitania veele soo groote als cleyne rivieren is hebbende, die haer te landewaert in sommige in verscheyden armen verdeylen van verscheyden namen, de eene riviere sich inde andere exonererende.

Bij dese discriptie soude wel gevought hebben, dat de selve landen, als mede andere Capitanien in een caerte afgeteeckent hier nevens gegaen hadden: maer alsoo voor desen veele afteeckeningen van dese Cust ende vele caerten UEd. sijn toegesonden, sullen het hier bij laeten, tot dat eens bequame gelegenth[d] vinden om een generale caert te doen ontwerpen van de streckingen van dese Cust, hare rivieren, hauenen, baeijen, haere diepten en ondiepten, eñ oock de streckinge eñ situatie eñ distantie vande rivieren, steden eñ ingenhos te landewaert.

Dese Capitania van Parnambuco wert verdeelt in vier jurisdictien, daer van de principaelste is de jurisdictie vañ Camera vañ stadt Olinda; de tweede, maer de oudtste, die vañ Camera van Igarasu; de derde de Camera van Villa Formosa de Serinhain; de vierde, die noyt geen Camara gehadt heeft, wert gerekent wat bezuyden de jurisdictie van Serinhain, strect tot Rio San Francisco, dat meest door de machtichste ald[r] pro libitu is geregeert geweest.

Om dan vande Zuyt af te beginnen, vinden het eerste destrict, welck gesecht hebben noyt onder een welgestelde forme van jurisdictie geweest te sijn, te strecken van Rio St. Francisco tot Rio de Pira Sununga, int welcke de principaelste vlecken sijn: Openedo, Alagoas de Zul eñ Alagoas de Norto, hebbende yder een Povoacaon de porto de Calvo. Behalven eenige mindere vlecken eñ gehughten sijn oock in dit district eenige Ingenhos, daer van tot noch toe niet perfectel. hebben konnen geinformeert worden: sullen euenwel hier soo veel setten als ons ter kennisse gekomen is.

In Porto de Calvo sijn Ingenhos:

1. Ingenho van Manoel Ramalho.
2. d°. de Rodriguo de Barros Pimintel.
3. d°. dos Alpoens.
4. d°. van d°. Pimintel, nieu opgemaect.
5. d°. van Manoel Camelho.
6. d°. van Cristophe Botelho.
7. d°. bij den selven nieu opgem[t].
8. d°. van Joan Lins.
9. d°. van Cristophe Dias d'Elgado.

In Alagoa d'el Norto.

10. Ingenho van Sebastiaen Dias.
11. d°. van Anth[o] Martins.
12. d°. van Lucas d'Abreu in Alagoa d'el Sul.
13. d°. van Grauiel Soares.

14. d°. van Henry de Carualho in Rio de St. Miguel.
15. d°. van Barbalho.

Soo dat hier noch sijn ten minsten 15 Ingenhos, daer van ettelijcke geconfisqueert eñ oock eenige vercocht sijn eñ andere noch te vercopen staen; ende of het watermolens ofte ossenmolens sijn, alsmede of dit jaer malen sullen eñ welcke, daer hebben tot noch toe geen bescheet van konnen bekomen. Maer die maelen sullen, konnen niet veele sijn: want alsoo den oorloge eñ legers van beyde sijden daer onlangs gepasseert sijn, so sijn ongetwijffelt seer gedestrueert; doch het principaelste, daer sich de inwoonders op stileren, is alderhande vee, principalijck ossen ende koeijen, die daer in veele couralen in ontallicke quantiteyt sijn, van waer dit gantsche noorderdeel van Brasil, soo tot slachtinge, als tot den arbeyt, in carren ende ingenhos, is treckende meest alle het vee, dat van nooden hebben.

De jurisdictie van Serinhain daer aen volgende, is streckende van Rio Pira Sununga int Zuyden, tot de Rio Marcaype int Noorden, 'twelcke perfectelijck staet afgepaelt met marquen eñ opgerechte steenen; ende dit is onder de jurisdictie behorende een gedeelte vande Fregesia van Poiuca, vande Coralen van Marcaype [1]) af, insluytende de Ingenhos van Francisco Soares Cunha, eñ van Miguel Fernandes de Sao eñ de Fregesia van Una.

In dit district is eerstel. gelegen de stadt genaemt Villa Formosa de Serinhain eñ de vlecke Povoacaon de San Gonsaluo de Una, behalven eenige cleyne gehughten.

De Ingenhos in dit district gelegen sijn de volgende:

1. Ingenho de Sibiro de Baixo, genaemt St. Paulo, toebehooreñ Francisco Soares Canha, die bij ons gebleven is ende deselve besit; dese maelt.

2. Ingenho Aratangit, gen^{t} N^{ra} S^{ra} da Esiada, toebe-

---

1) boven bl. 259, regel 10 en 11: *Marcaugpe.*

horeñ Miguel Fernandes de Sao, die oock is bij ons gebleven ende maelt.

3. Ingenho Tapirucu de Sima, gen[t] Nos[ra] S[ra] d'Ajuda, toebehoort hebbeñ Pedro Fragosa eñ wegen sijn absentie geconfisqueert, ende vercocht aen Willem Placcard; sal dit jaer niet maelen.

4. Ingenho Tapirucu de Baixo, vañ aenroepinge St. Anthonie, toebehoort hebbende Alvaro Fragosa Toscano, die onder ons is gebleven, ende sal dit jaer maelen.

5. Ingenho van Donna Catarina Camela, weduwe van Jeronimo de Taide, gelegen op de riviere Jogoare, is wegen haer absentie geconfisqueert, maer noch niet vercocht, soodat, sonder heer sijnde eñ seer vervallen, dit jaer niet sal maelen.

6. Ingenho van Camaragibi, toegeeygent St. Anthonio, toebehoreñ Francisco Rodrigues do Porto, tot noch toe beseten bij sijn vrouwe, die ond[r] ons is gebleven, ende sal dit jaer noch malen.

7. Ingenho de Aracoara, die door Vincente Capello is beginnen op te rechten eñ al een groot deel riet gehadt heeft; is geconfisqueert, alsoo desen Vincent Capello is gevangen genomen eñ naer Hollant gesonden, soo dat oock geen heer en heeft eñ niet sal malen.

8. Ingenho de Cocoaupe, vande aenroepinge Noss[ra] S[ra] da Pinha de Franca, toebehoreñ don Francisco de Moura, wonende in Poortugael ofte de Indien; dese Ingenho is verbrant, gants gedestrueert ende sond[r] heer en inwoonders.

9. Ingenho de Enaxagoa, aenroepinge N[ra] S[ra] Aprecentacaõ, toebehoreñ Manuel Pinto Pereira, die ond[r] ons gebleven is eñ maect claer om noch dese saffra te malen.

10. Ingenho de Rio Formoso, aenroepinge St. Joseph, toebehoort hebbende Catarina de Fontes eñ wegen haer absentie geconfisqueert eñ vercocht aen Rodrigo de Barro Pimintel, ende maelt.

11. Ingenho de Trapiche, aenroepinge St. Antoni, toebehoort hebbeñ Jaques Pires, die ouerleden is, eñ wert beseten bij sijn vrou ende erfgenamen, eñ sal dit jaer niet maelen.

12. Ingenho de Serinhain, aenroepinge van Todos os Santos, beseten geweest door Sebastiaen Vaaz F^ra^, ouerleden, eñ soude sijn vrou die hebben ouergelevert aen Francisco Fernandes Anjo, als sijue sijnde, ende sal dit jaer niet maelen.

13. Ingenho de Serinhain, aenroepinge N^ra^ S^ra^ da Palma, toebehoort hebbeñ D. Madanella Pinheira; is wegen hare absentie geconfisqueert, sond^r^ heer, sond^r^ riet, ende en maelt niet.

14. Ingenho de Serinhain, aenroepinge N^ra^ S^ra^ do Rosario, toebehoreñ Pedro Lopez de Vera, die ond^r^ ons gebleven is, eñ sal dit jaer niet maelen.

15. Ingenio vande aënroepinge Sambras, denselven Pedro Lopes de Vera toebehoreñ; sal dit jaer maelen.

16. Ingenho de Jasaru, aenroepinge St. Jeronimo, toebehoort hebbeñ Donna Catarina Camella, wed^e^ van Pero d'Albuerquerque eñ wegen haer absentie geconfisqueert eñ noch sonder heer, eñ sal dit jaer niet maelen.

17. Ingenho das Ilhetas, aenroepinge Noss^a^ S^ra^ de Goadalupe, toebehoort hebbende Estevaon Paix Baretto, eñ wegen sijne absentie geconfisqueert, eñ sal niet malen. Dese Ingenho is gelegen inde Fregesia van Una; sonder heer.

18. Ingenho de Una, aenroepinge Nos^ra^ S^ra^ da Guia, toebehoort hebbende Diogo Pais Beretto, eñ wegen sijne absentie geconfisqueert, eñ sal dit jaer niet maelen, eñ noch niet vercocht.

Soo dat dese Jurisdictie van Serinhain onder sich heeft 18 Ingenhos, daer van de 11 niet sullen maelen, ende onder dien sijn seven noch onvercocht.

Aende Jurisdictie van Serinhain int noorden volcht de Jurisdictie vande stadt Olinda, welck onder sich is hebbende dese volgende Freguesias, vande Zuyd af beginnende: te weten die van Pojuca, die van Cabo St. Agostinho, die van St. Amaro do Geboathan, die van Moribequa, die van Verge, die van St. Laurenco, die van Olinda, te samen seuen Freguesias, inde welcke sijn dese naervolgende Ingenhos.

Inde Freguesia van Pojuca.

1. Ingenho de Sibero de Baixo, aenroepinge St. Paolo, toebehoort hebbende Fran^{co} Soares Canha, is eenen watermolen en maelt.

2. Ingenho de Sibero de Sima, toebehoort hebben̄ Manoel de Naualhas, absent; is geconfisqueert en̄ vercocht aen Joē Carn^{ro} de Maris; is een watermolen ende maelt.

3. Ingenho toebehoort hebbende Ant^{o} Gonsalves da Pas, die sich met den vijant hout; is geconfisqueert maer niet vercocht, alsoo soo seer is vervallen, datter geen forme van Ingenho te sien is; het was een watermolen.

4. Ingenho Maranhaon geeconfisqueert, maer den eygen^{r} Joaõ Tenorio tot ons weder gekeert sijnde, is weder aen hem vercocht.

5. Ingenho Coroacu, toebehoren̄ Manoel van Vizeu, die onder ons is gebleven; is een watermolen ende maelt.

6. Ingenho Bertioga, geconfisqueert, maer weder vercocht aenden eygenaer Joan Tenorio, vanden vijant weder tot ons gekomen sijnde; is een watermolen en̄ maelt.

7. Ingenho Noss^{ra} S^{ra} de Rosario, geconfisqueert en̄ vercocht aen Juan Carn^{ro} de Maris; is een watermolen en̄ maelt.

8. Ingenho Bom Jesus, genoemt Otrapiche, geconfisq^{t} ende vercocht aen Duarto Saraiva; is een watermolen ende maelt.

9. Ingenho da Guerra; van dese sijn seven negende

parten geconfisqueert ende vercocht aeñ Hr Henric Schilt; is een ossenmolen eñ maelt.

10. Ingenho St. Juan Salgado, tebehoort hebbeñ Cosmo Dias, die bij den vijant hout; is geconfisqt eñ vercocht aen Matheus da Costa; dit is een ossenmolen eñ maelt niet.

11. Ingenho da Pindaba, toebehoort hebbeñ Gaspar da Fonceca Carnra eñ noch beseten door sijn soon; is een watermolen eñ maelt.

12. Ingenho de Santa Luzia, geconfisqueert eñ vercocht aen Amador d'Araujo; is een watermolen eñ maelt.

Inde Freguesia de Cabo St. Agostinho.

13. Ingenho Ste Luçia, toebehoort hebbeñ Juliano Paix d'Altro, bij den vijant ouerleden, eñ alhr vercocht aen sijn soon Joan Paix; is een ossenmolen eñ maelt.

14. Ingenho Vtinga, aenroepinge St Francisco, den selven Juliano Paix toebehoort hebbende ende geconfisqueert, maer niet vercocht, alsoo heel vervallen is sonder een eenich riet te hebben, soodat niet sal malen.

15. Ingenho Marapatagibi, aenroepinge St. Marcos, toebehoort hebbende Gaspar de Mere, absent; is geconfisqt ende vercocht aen Michiel van Merenbergh eñ Martinus de Coutre; is een watermolen eñ sal niet maelen.

16. Ingenho toebehoort hebbeñ Joan Rodrigues Caminha, geconfisqueert eñ verhuyrt aen Anthoni Vieira om dien op te bouwen; is een ossenmolentie eñ maelt.

17. Ingenho Pirapama, aenroepinge St. Appollonia, geconfisqt eñ vercocht aeñ Diogo Dias Brandaon; is een watermolen eñ maelt.

18. Ingenho Nouo, aenroepinge St. Miguel, geconfisqt ende vercocht aen Duarta Saraiva; is een watermolen eñ sal noch maelen.

19. Ingenho Ogarapu, aenroepinge Spiritu Santo, toebehoort hebbeñ Phillipe Paix, geconfisqt eñ aende selve

weder vercocht, als hij vanden vijant weder keerde; is een watermolen en̄ maelt.

20. Ingenho Algodoais, aenroepinge St. Francisco, toebehoort hebben̄ Miguel Pais, die weder tot ons gekeert is; is geconfisq^{t} maer noch niet verkocht, alsoo door onse leg[illegible], d[illegible]t in de belegeringe van̄ Cabo daer in heeft gelegen, heel gedestrueert is, soo dat ook niet sal maelen.

21. Ingenho Jurisaca, aenroepinge St. Joan, geconfisq^{t} ende verkocht aen Moises Navarro; is een watermolen en̄ maelt.

22. Ingenho Noss^{a} S^{ra} da Conçeiçao, toebehoren̄ Donna Adriana, die bij ons gebleven is; is een watermolen en̄ maelt.

23. Ingenho Velho, aenroepinge A Madre de Deos, toebehoort hebben̄ Joan Paix Baretto, absent; is geconfisq^{t} en̄ vercocht aen d'H^{r} Nicolaes de Ridder; is een watermolen en̄ maelt.

24. Ingenho da Guerra, insgelijcx van Joan Pais, insgelijcx geconfisqueert en̄ oock vercocht aende Ridder; is een ossenmolen en̄ maelt.

25. Ingenho Bom Jesus, toebehoren̄ Pedro Lopes de Vera, die onder ons is gebleven; is een watermolen en̄ maelt.

26. Ingenho St. Joan, toebehoort hebben̄ Andro de Couto, geconfisq^{t} en̄ vercocht aen Pedro Lopes de Vera; is een watermolen en̄ sal niet maelen.

27. Ingenho St. Bras, toebehoren̄ An^{to} da Silva, onder ons gebleven; is een watermolen en̄ maelt.

28. Ingenho Noss^{ra} S^{ra} das Candeas, toebehoren̄ Fernando Guomes, die onder ons is gebleven; is een watermolen en̄ maelt.

Inde Fregesia van St. Amaro de Geboathan.

29. Ingenho Goriau, toebehoren̄ Andra Soares, die bij ons is gebleven; is een watermolen en̄ maelt.

30. Ingenho toebehoreñ Antº Nune Ximenes, die bij ons is gebleven; is een watermolen eñ maelt.

31. Ingenho Nossra Sra da Appresentacaõ, toebehoreñ Baltazr Gonsalves Moreno, die onder ons gebleven is; is een watermolen eñ maelt.

32. Ingenho Nossra Sra da Conceicaõ, toebehoort hebbeñ Antº Pereira Barbosa, absent eñ geconfisqt eñ vercocht aeñ heer S. Carpentier; is een watermolen eñ maelt.

33. Ingenho san Joan Babtista, toebehooreñ Antº de Bulhoms, die present is; is een watermolen eñ maelt.

34. Ingenho Suasuna, toebehoreñ Joan de Barros Lorrea, present; is een watermolen eñ maelt.

35. Ingenho Santa Anna, toebehoort hebbeñ Manuel de Sousa Dabreu, absent; geconfisqt maer niet vercocht, alsoo heel vervallen is; is een watermolen, maelt niet.

36. Ingenho Nosra Sra da Guia, is in lange jaren geen Ingenho geweest, soo datter niet is als het bloote lant eñ bosschagie; was een watermolen.

37. Ingenho Camassarin is oock lange jaren geruyneert, heeft geen riet; was oock een watermolen.

Inde Freguesia van Moribequa.

38. Inghenho Penamduba, toebehooreñ Andre Soares, present; is een watermolen eñ maelt.

39. Ingenho Moribequa, toebehoreñ Dona Catarina d'Albuerquerque, present; is een watermolen eñ maelt.

40. Ingenho St. Andrea, toebehoort hebbeñ Antº de Sao, absent; geconfisqt eñ vercocht aen Gaspar Dias Fereira; is een watermolen eñ maelt.

41. Ingenho Sta Maria, toebehoort hebbeñ den selven Antº de Sao, oock vercocht aen Gaspar Dias; is een ossenmolen ende maelt.

42. Ingenho Saõ Bartolomeu, toebehooreñ Fernando do Valle, present; is een ossenmoolen eñ maelt.

43. Ingenho Goaxapes, aenroepinge St. Simaõ, gecon-

fisq[t] eñ vercocht aen Vincento Rodrigues Villa Reael; is een ossenmolen, maer sal dit jaer niet malen.

44. Ingenho de Manoel Bezerra, present; is een ossenmolen eñ maelt.

45. Ingenho Mogoaipe, toebehoort hebbeñ Louis Marxeiros, absent; geconfisq[t], maer noch niet vercocht, seer desolaet eñ maelt niet; is een ossenmolen.

Inde Freguesia van Vargea.

46. Ingenho de Saõ Bras, toebehoort hebbeñ Ant[o] da Silua Barbosa; is een watermolen eñ maelt.

47. Ingenho, toebehoort hebbeñ Louis Raimires, absent; is geconfisqueert eñ vercocht aen Jaques Hacq; is een ossenmolen, maer maelt niet.

48. Ingenho van Pedro da Cunha d'Andrada, present; is een ossenmoolen eñ maelt.

49. Ingenho san Paulo, toebehooreñ Henrique Afonso Pr[a], present; is een ossenmolen eñ maelt.

50. Ingenho van Antoni Fernand[e] Pessoa, present; is een ossenmolen, maelt niet.

51. Ingenho van Maria Barosa, present; is een watermolen eñ maelt.

52. Ingenho de Carlos Franco gewesen; is geconfisq[t] eñ vercocht aen d'H[r] Jacob Stachouwer; is een watermolen eñ maelt.

53. Ingenho de Marcos Andra, present; is een ossenmolen, maer maelt niet.

54. Ingenho van Joã de Mendouza, present; is een ossenmolen eñ maelt.

55. Ingenho van Luis Bras Bezerra, present; is een watermolen eñ maelt.

56. Ingenho van Francisco de Brito, present; is een ossenmolen eñ maelt.

57. Ingenho van Gaspar de Mendouca, present; is een watermolen, maer maelt niet.

58. Ingenho van Franc° Monteiro Bezera, present; is een watermolen, seer verdestrueert eñ maelt niet.

59. Ingenho gewesen van Dona Catarina, die lange jaren vervallen is geweest eñ anders niet als de landen te sien sijn.

Inde Freguesia van St. Laurenço.

60. Ingenho St. Bento, toebehoreñ Franco Nunes Barbosa; is een watermolen eñ maelt.

61. Ingenho Moribara, aenroepinge N^ra^ S^ra^ das Floses, toebehoort hebbeñ Gabriel da Pina, absent, eñ geconfisq^t^ eñ vercocht aen Andre Sovres; is een watermolen, maelt niet.

62. Ingenho Nova N^ra^ S^ra^ de Monsenatte, toebehooreñ Ant° Rodrigues Moreno, present; is een ossenmolen ende maelt.

63. Ingenho de san Joan, toebehoreñ Arnaõ dolanda, bij hem latel. opgerecht; is een ossenmolen eñ maelt.

64. Ingenho van Maciape, aenroepinge vañ Wonden Cristi, toebehoort hebbeñ Franc° de Reguo Barros; geconfisq^t^ eñ vercocht aen Elbert Crispijns, eñ is een watermolen eñ maelt.

65. Ingenho de St. Bento de Masurepe, toebehoreñ de Benedicter ordre eñ bij haer noch beseten; is een waterlen ende maelt.

66. Ingenho van Diogo de Costa Manel, die seer vervallen is en in lange jaren niet gemalen heeft; den heer is present, eñ is een ossenmolen.

In Paratibe inde Fregesia vañ stadt Olinda.

67. Ingenho van Fran^co^ Mendes Flores, beseten bij sijn vrou Jeromina Gabral, eñ is verpacht aen Ant° da Rocha Beserra; is een watermolen eñ maelt.

Soo dat de Jurisdictie vande stadt Olinda eñ onderhebbeñ Fregesias heeft seuen en tsestich Ingenhos, daer

van 20 sijn, die niet en malen, eñ 41, die maelen, eñ onder de geconfisqueerde 5, die noch niet vercocht sijn.

De steden onder de Jurisdictie van Olinda sijn dese, ses in getale:

Avilla de Marin d'Olinda.

A Povoacaon de Moribeque.

A Povoacaon de St. Ant° de Cabo.

Villa Bella de Pojuca.

A Povoacaon de St. Amaro.

A Povoacaon de St. Lorenço.

Naer de Jurisdictie vañ stadt Olinda volght die van Iguaracu, sich streckende vande rieviere Iguaribi, insluytende de landen van Masurepe tot aende paelen vande Capitania tot Itamarica.

In dit district is niet meer als de stadt Villa Antigua de Iguaraco eñ is in gene Freguesias verdeelt, eñ is dese stadt de outste van gans Brasil.

De Ingenhos, in dese Jurisdictie gelegen, sijn de naervolgeñ:

1. Ingenho de Aiania, toebehoort hebbeñ Pero da Rocha Leitaõ, die om correspondentie met ons gehouden te hebben, in 't fort Ariael is opgehangen, aenroepinge dos Fieis de Deos, eñ is nu aende erfgenamen ende maelt.

2. Ingenho de Amaja, aenroepinge Nos^ra^ S^ra^ de Rosario, toebehooreñ Manuel Jacome Beserra, die onder ons is gebleven eñ maelt.

3. Ingenho de Pirajuhi, aenroepinge Nos^ra^ S^ra^ de Nasaret, toebehoreñ Domingos Velho Freiro, oock bij ons gebleven eñ maelt.

9. Ingenho van Francisco Goresma da Breu, die van hier naer 't Vaderl^t^ is gesonden; dese is gelegen inde Campinas van Igaracu, is gansch onder de voet ende

verbrant, is geconfisqueert ende vercocht, sal oock niet malen.

5. Ingenho de Araripe de Vima, aenroepinge Spiritu sancto, toebehoreñ Gonsalvo Novo de Lira, die onder ons is gebleven ende maelt.

6. Ingenho de Garacutinga, aenroepinge St. Philipe eñ St. Jago, toebehoreñ Domingos da Costa Brandaon, die deselve besit, eñ maelt.

7. Ingenho de Musuupe, aenroepinge St. Joan Baptista, toebehoreñ Joan Lorenco Françez; is present, eñ maelt.

8. Ingenho de Masurepe, aenroepinge St. Gonsalvo, toebehoorende de Benedicter Ordre, die onder ons sijn, ende maelt.

Soo dat onder de Jurisdictie van Igarasu sijn acht Ingenhos, daer onder maer een is die niet en maelt, geconfisq[t] ende niet vercocht.

Naer de Capitanie van Parnambuco volcht de Capitania van Itamarica int suyden, als boven B. gesecht is, paelende aende selve midwaters, voort stedeken Schoppe, eñ voorts aende Marcos, recht West aen op de hoochte van 7 graden 50 minuten, ende aende noortsijde paelt aende Capitania van Paraiba benoorden de Copissura, alwaer steene marcken sijn opgestelt, hebbeñ op d'ene sijde ingehouwen het woort Itamarica ende aen d'andere sijde Paraiba, ontrent op de hooghte van 7 graden 10 minuten, soo dat dese Capitania niet meer als elf mijlen ontrent langhs de custe heeft.

Ende alsoo de Coninck, soo dese als die van Parnambuco, donatie heeft gegeven, soo is niet alleen langs de cust, maer oock West aen te landwaerts ter selver streckinge gelimiteert, ende, soo veel hebben connen verstaen, soude niet ouer de 25 mijlen int lant strecken.

De eenige bequame haven van dese Capitania, om groote schepen te bergen, is de suyder barra eñ haven van het

eylant Tamarica, voorts voor barcken sijn de Barra van Catuama ofte noordergat vant selve eylant ende riviere van Goijana, nevens eenige reciftkens, Ponto dos Francezes ende Pedra Furada.

De principale riviere van dese Capitania is Capiguaribi de Gaiana, daer de principale Ingenhos sijn, inde welcke sich verscheyden rivierkens exonereren, onder andere Traconhaey. Voorts heeft dese Capitania int Suyden de riviere Araripe, de welcke achter het eylant Itamarica uyt loopt.

De eenige stadt ende gewesene hooftplaetse, daer de Camera pleecht te vergaderen, is gelegen op het eylant Tamarica, daer de gehele Capitania naer genaemt is, ende wert dat stedeken nu genaemt Schoppe.

Dese Capitania is verdeelt in vier Freguesias, te weten Freguesia de Goiana, aenroepinge Nos[ra] S[ra] de Rosario, onder welke Freguesia sijn dese volgende Ingenhos:

1. Ingenho Isipitanga, aenroepinge St. Antonio, toebehoort hebbende Laurenço Cavalcanti, eñ wegen sijn absentie geconfisq[t] eñ vercocht aen Jan Wijnants, ende maelt.

2. Ingenho de Goiana, aenroepinge St. Phillipo eñ St. Jago, toebehoort hebbende Gaspar Pachero; is oock geconfisq[t] ende vercocht aen Hans Willem Louis, eñ maelt.

3. Ingenho de Jacare, aenroepinge St. Cruys, toebehoort hebbende Joan Pais Baretto eñ is oock geconfisq[t], ende aeñ selven H. Willem Louis vercocht, maer sal niet maelen.

4. Ingenho Traconhaey de Baixo, aenroepinge St. Miguel o Anjo, toebehoreñ Ruy vaz Pinto, die onder ons gebleven is; sal niet maelen.

5. Ingenho de Mariuna, een ossenmolen, toebehoort hebbende Francisco Homo Dalmaida, gevlucht met Camaron; is geconfisq[t] eñ noch onvercocht; sal niet maelen.

6. Ingenho dos Tres Paos, aenroepinge Nos[ra] S[ra] do Encarnacaõ, toebehoort hebbeñ Jeronimo Cavalcanti, met

Albuerquerque gevlucht, geconfisq^t ende vercocht aeñ heer Carpent^r, ende maelt.

7. Ingenho de Traconhaõ de Sima, genoemt Mosombu, toebehoort hebbeñ Jeronimo Cavalcanti; geconfisq^t ende vercocht aen d^e Carpentier; maelt eñ is een ossenmolen.

8. Ingenho de S^{to} Cosmo o Damiaõ, toebehoort hebbende Cosmo da Silveira, absent; geconfisq^t eñ vercocht aen Helmich Ferreris ende sal noch dit jaer malen.

9. Ingenho de Bunari, toebehoort hebbeñ Jeronimo Cavalcanti, geconfisqueert eñ vercocht aenden selven Helmich Fereris, sal niet maelen.

De tweede Freguesia vande Capitania van Itamarica is do Abiay eñ Tacoara, vañ aenroepinge van Nos^{ra} S^{ra} da Penha de França; in deselve sijn gelegen dese onderstaende Ingenhos:

10. Ingenho de Copissura, toebehoort hebbeñ Dona Britis; heeft in veele jaeren niet gemalen, het lant alleen bequaem tot weylant, is geconfisq^t eñ vercocht aen Hans Willem Louyss.

11. Ingenho de Tabu de Cosmo d'Oliveira, een ossenmolen; desen is onder ons gebleven eñ maelt.

13. Ingenho Nos^{ra} S^{ra} do Rosario, een ossenmolen, toebehooreñ Lucie Brandaõ, is present eñ maelt.

13. Ingenho Nos^{ra} S^{ra} da Penha de França, ossenmolen, toebehoreñ Isabel Gabral, wed^e van Baltazar Rodrigues Mendes, onder ons ouerleden, eñ maelt.

14. Ingenho Nos^{ra} S^{ra} do Rosario, toebehooreñ Ant^o da Costa de Freitas, die onder ons is gebleven; is een ossenmolen eñ maelt.

15. Ingenho de St. Joan Baptista, toebehoreñ Diego de Fonceca de Lemos, oock bij ons gebleven; is een ossenmolen ende maelt.

De derde Fregesia vande Capitania van Itamarica is St. Lorenco de Tujucupapo, inde welcke de volgeñ twee Ingenhos sijn:

16. Ingenho de Masaranduba, toebehoreñ Diego Lopes Lebo ende Domingos Pinto de Fonçeca, beyde present; is een ossenmolen ende maelt.

17. Ingenho de Embiapecu, aenroepinge St. Amaro, toebehoort hebbeñ Domingos d'Oliveira ende Baltazar Rodrigos Mendes, wiens erfgenamen onder ons sijn; sal noyt malen, alsoo geen bequaem landt heeft.

De vierde Freguesia van dese Capitania is het district van Araripe ende 't eylant Itamarica.

18. Ingenho de Obu, een ossenmolen, toebehoreñ Franco de Lugo Brito; is absent, maelt niet.

19. Ingenho de Araripe de Baixõ, aenroepinge Nos^ra^ S^ra^ de O., toebehoreñ Fransisco Lopes de Oxosco; heeft in veel jaren niet gemalen.

20. Ingenho de Araripe do Sima, aenroepinge de bom Jesus, toebehooreñ Fran^co^ Lopes de Orosco, die onder ons is gebleven, ende maelt.

Op 't eylant Tamarica plegen van outs twee Ingenhos te sijn, daer weynich marckteeckenen van sijn, ende plant Jan Wijnants aldaer veel riet, van meyninge aldaer een ossenmolen op te rechten.

Soo dat inde Capitanie van Itamarica twintich Ingenhos sijn, daer van acht sijn, die niet malen, eñ een geconfisqueerde, die onvercocht is.

De Capitania van Itamarica volght de Capitania van Paraiba, in 't Zuyden aeñ selve paleñ op de hoogte van ... gra. ... [1]) minuten, soo gesecht is, ende in 't Noorden paelt aeñ Capitania van Rio Grande, een mijl of twee

1) Oningevuld.

beneden Camaratuba, op de hoogte van ontrent ... gra. ... mi., de cust streckende meest Zuyd Zuyd Oost en N. N. W., soo dat dese Capitania ontrent 17 mijlen langhs de custe is hebbende.

De principaelste reviere eñ hauen in dese Capitania is de rivire Paraiba eñ daer na Monganguape, behalven de welcke heeft noch bequaeme Baeyen, als achter Ponta de Lucena bij 't Roode Lant, anderhalf mijl ofte wel twee mijlen benoorden de rieviere Paraiba. Item de Bahia de Traicaõ, in welcke beyde de alderswaerste schepen bequamel. leggen connen.

Voots sijn noch veele cleyne rivierkens, als is Guaramame, besuyden Cabo Blanco, Merdri Camaratuba etc., behalven veele die het lant besproeijen eñ inde voorgesc. vallen en vermengen, als Popocos, Mombabe in Garamame, Gargau inde Paraiba.

In dese Capitania is niet meer als eene stadt, voor desen gen[t] Philippea eñ nu hernoemt Frederica, eñ wert dese Capitania oock in verschyden Fregesias verdeelt.

Dese Capitanie van Paraiba heeft de volgeñ Ingenhos.

1. Ingenho das Barrairas, toebehoort hebbeñ Domingos Carn[ro] Sanches, die sich in Lisboa onthout; is geconfisq[t] ende vercocht aen Josias Marischal eñ Comp[e], ende maelt.

2. Ingenho de Manuel Coresma Carn[ro], dien oock absent is eñ den molen geconfisqueert, eñ aen Daniel de Haen ende Paulus Vermeulen vercocht eñ maelt.

3. Ingenho de Tiberi, aenroepinge Ste Catarina, toebehoreñ Jorge Homo Pinto, die onder ons is gebleven, eñ maelt.

4. Ingenho St. Andre, denselven Jorge Home toecomeñ ende maelt.

5. Ingenho de Jeronimo Caldena, die toebehooren soude sijn broeder Pedro Cadena, die tegenwoordich inde Bahia is; dese maelt.

6. Ingenho Tres Reis Magos, toebehoreñ Franc° Camelo de Valcacer, die onder ons woont, eñ maelt.

7. Ingenho Spiritu Sancto, gewesen van Manuel Pirez Correa, die bij den vijant hout; is geconfisq[t] eñ vercocht aen Jan Ool, ende maelt.

8. Ingenho St. Antõ; een ossenmolen; gewesen vañ selven Manuel Pires; insgelijcx vercocht aen Jan van Ool.

9. Ingenho de Rois de Brasia Rodriges eñ hare kinderen, die onder ons wonen, ende maelt.

10. Ingenho Santo Antonio van Anthonio da Valadores, die onder ons woont; is een ossenmolen eñ maelt.

11. Ingenho St. Lucia, is een ossenmolen, toebehoreñ Joaõ de Souto; is oock bij ons gebleven, eñ maelt.

13. Ingenho van Maria de Rosa, wed. van Fernañ Dalves Romaõ, onder ons gestorven; maelt.

13. Ingenho St. Antõ, toebehoreñ Ventura Mendes Castelo, die bij ons is gebleven, eñ maelt.

14. Ingenho St. Gonsalvo, is een dobbelen ossenmolen, toebehoreñ Antonio Pinto de Mendona; maelt eñ is den heer present.

15. Ingenho Salvador in Inhobi, toebehorende Duarto Gomes da Silveira, die present is, eñ maelt.

16. Ingenho Santos Cosmo e Damie, toebehoort hebbeñ Louys Brandaon, wegen sijne absentie geconfisq[t] ende vercocht aen Isaac de Rasiere, eñ maelt.

17. Ingenho de Mejo, toebehoort hebbeñ Louys Camelo Brandaon, geconfisq[t] eñ insgelijcx vercocht aen Isaac de Rasiere, eñ maelt mede.

18. Ingenho de Gargau, toebehoort hebbeñ George Lopes Brandaon, die ooc gevlucht is; is geconfisq[t] eñ oock vercocht aen Isaac de Basiere; sal dit jaer niet malen.

19. Ingenho Tamaratuba, toebehoreñ Anth° Barbalho, die onder ons woont, ende maelt.

20. Ingenho Mirery van Francõ Alvares da Silveira, doch dese is seer vervallen, soo dat geen riet heeft.

Soo dat de Capitania van Paraiba heeft twintich Ingenhos, daer van maer twee sijn die niet en maelen, ende hebben altemael hare meesters.

De vierde Capitania is die van Rio Grande, paleñ aen die van Paraiba, als bouen gesecht is, eñ int Noortwesten heeft de Capitania van Siara, met verre eñ wytstreckende landen, die doch meest woest ende onbewoont sijn, alsoo dese Capitania van Rio Grande niet verder gepeupleert is als thien a twaelff mijlen benoorden de riviere Potengi ofte Rio Grande, daer de Capitania van gedenomineert is.

Dese Capitania wert verdeelt in vier Freguesias, als die van Conhau, Guajant, Potigi ende ..... [1])

Ende heeft dese Capitania maer eene stadt gehadt, genaemt Cidade de Natal, gelegen anderhalf mijl vant Casteel Ceulen, de riviere opwaerts,, welcke nu meest vervallen is.

In de Potigi is de Camera vañ selve Capitania me tLicentie van sijn Ex^tie^ eñ Hooge eñ Secrete Raden, arbeydende om daer een gemeynte tot aenvang van een stadt bij een te vergaderen, sullende aldaer audientie houden, tot welcken eynde daer een publycq huys sullen bouwen, waer toe de inwoonders yder na sijne middelen sullen contribueren.

Dese Capitania dan sal hebben, soo verre als dit bewoont is, ontrent 25 a 30 mijlen langs de cust.

Soodat dat de conqueste van dese vier Capitanien weynich min als hondert mijlen langs de custe sal sijn streckende.

Inde Capitania van Rio Grande sijn dese twee Ingenhos, te weten:

1) Niet ingevuld.

1. Ingenho de Conhau, toebehoort hebbeñ Antonio d'Albuerquerque, geconsigneert eñ vercocht aeñ Sargiant Majoor George Garts eñ d'heer Baltasar Wyntges; dese maelt.

2. Ingenho Potigi, welcke doch lange jaren vervallen is geweest, ende geseght wert geen bequaem lant te hebben.

De inwoonders hebben sich in dese Capitanie principal. gestileert op vee, welck daer ouervloedich is geweest, doch door den oorloge seer geconsumeert eñ int wilde gelopen, welck met alle neersticheyt weder tam gemaeckt eñ inde couralen gebracht wert. Levert gereets veel vee uyt, welck naer Pariba, Itamarica eñ Parnambuco gedreven wort, alwaer ten deele weder nieuwe couralen daer uyt geformeert werden, eñ ten deele weder geslacht, eñ ten deele inde Ingenhos eñ Carre tot den arbeyt gebruyckt.

De principale haven van dese Capitania is Rio Grande selve, eñ daer naer Barra Conhau, behalven dat het noch eenige Reciffen eñ baeykens heeft om schepen eñ cleyn vaertuych te gebruycken, als in Bahia Formosa, Ponto de Pipa, Ponto de Bongios, Ponto Negro, ende Maerten Tijssen Baey benoorden Rio Grande.

Hoe dese landen in voortijden onder den Coninck van Spagnien sijn geregeert geweest, sal hier niet noodigh sijn aen te haelen, alsoo tselve voor desen in andere geschriften genoughsaem is ontledet geworden, maer sullen tot de tegenwoordige Regieringe comen.

Sijn Ex^tie^ P. Maurits, Graue van Nassau etc., als Gouuern^r^ Captn ende Admirael Generael, mitsgaders de Edele Heeren vanden Hoogen ende Secreten Rade wegen hare Ho. Mo. de Heeren Staeten Generael vande Vereenichde Nederlanden, sijn Hooch^t^ den Heere Prince van Oragnien eñ de Ed. Heeren Bewinthebberen vande Generale Geoctroijeerde West I^e^ Comp^e^ in dese landen, gestelt in de

Hoogste Regieringe ouer de landen in Brasil, gereets geconquesteert ofte noch te conquesteren, heeft onder sich een Collegie van pol. Rade tot administratie van Justitie.

Het Collegie vañ pol. Raden, welcke soude bestaen in negen personen, is tegenwoordich seer swack ende niet maghtich de Besoignes naer behooren te depescheren: want alsoo de heer Ipo Isens in October 1636 in Paraiba is dootgebleven, ende d'h^r Corn. Adriaensz. Jongkneght, naer dat hij vander tocht om de Suyt weder quam, deser werelt is ouerleden, ende d'h^r Jan Robbers niet lange daer naer aende Cabo St. Agostin mede uyt dit aertsche is verscheyden, d'h^r Jacob Stachouwer vrijman is geworden, de heer Poulus Seroskercken gelicentieert naer 't vaderlant te vertrecken, ende eyndelijck d'h^r Henric Schilt van sijnen dienst ende officie gedeporteert;

Soo resteren tegenwoordich niet meer als 3 pol. Raden, te weten d'h^r Willem Schott, d'h^r Balthasar Wijntgens eñ d'h^r Elias Harckmans, vañ welcke d'h^r Harckmans tot noch toe in Paraiba heeft geresideert, tot directie vande selve Capitania, soo dat hij het Collegie oock niet heeft connen bijwonen. D'h^r Balthasar Wijntges hadde sijn residentie op Tamarica tot directie van die Capitania, maer het Collegie soo gestelt sijnde, hebben hem geordonneert alhier continuel. sijn residentie te houden, om t'samen met d'h^r Willem Schot de saecken van Justicie te depescheren, deselve bijvougende eenige adjuncten in criminele en andere saecken van grooter importantie.

Doch op dese maniere wert evenwel de Justitie eñ andere saecken, tot haeren laste staende, niet naer behooren ende nodich gerieff vande inwoonderen gedepescheert.

Ende alsoo d'h^r Wm Schot eñ Balth^r Wijntges beyde haren verbonden tijt geexpireert is, ende oock yder eene Ingenho heeft gecoft, eñ versoucken uyt haren dienst ontslaegen te sijn, doch datse wel genegen waeren in deselve soo lange te continueren, tot dat bij haer Ed. ter verga-

1. Ingenho de Conhau, toebehoort hebbeñ Antonio d'Albuerquerque, geconsigneert eñ vercocht aeñ Sargiant Majoor George Garts eñ d'heer Baltasar Wyntges; dese maelt.

2. Ingenho Potigi, welcke doch lange jaren vervallen is geweest, ende geseght wert geen bequaem lant te hebben.

De inwoonders hebben sich in dese Capitanie principal. gestileert op vee, welck daer ouervloedich is geweest, doch door den oorloge seer geconsumeert eñ int wilde gelopen, welck met alle neersticheyt weder tam gemaeckt eñ inde couralen gebracht wert. Levert gereets veel vee uyt, welck naer Pariba, Itamarica eñ Parnambuco gedreven wort, alwaer ten deele weder nieuwe couralen daer uyt geformeert werden, eñ ten deele weder geslacht, eñ ten deele inde Ingenhos eñ Carre tot den arbeyt gebruyckt.

De principale haven van dese Capitania is Rio Grande selve, eñ daer naer Barra Conhau, behalven dat het noch eenige Reciffen eñ baeykens heeft om schepen eñ cleyn vaertuych te gebruycken, als in Bahia Formosa, Ponto de Pipa, Ponto de Bongios, Ponto Negro, ende Maerten Tijssen Baey benoorden Rio Grande.

Hoe dese landen in voortijden onder den Coninck van Spagnien sijn geregeert geweest, sal hier niet noodigh sijn aen te haelen, alsoo tselve voor desen in andere geschriften genoughsaem is ontledet geworden, maer sullen tot de tegenwoordige Regieringe comen.

Sijn Ex^{tie} P. Maurits, Graue van Nassau etc., als Gouuern^{r} Captn ende Admirael Generael, mitsgaders de Edele Heeren vanden Hoogen ende Secreten Rade wegen hare Ho. Mo. de Heeren Staeten Generael vande Vereenichde Nederlanden, sijn Hooch^{t} den Heere Prince van Oragnien eñ de Ed. Heeren Bewinthebberen vande Generale Geoctroijeerde West I^{e} Comp^{e} in dese landen, gestelt in de

Hoogste Regieringe ouer de landen in Brasil, gereets geconquesteert ofte noch te conquesteren, heeft onder sich een Collegie van pol. Rade tot administratie van Justitie.

Het Collegie vañ pol. Raden, welcke soude bestaen in negen personen, is tegenwoordich seer swack ende niet maghtich de Besoignes naer behooren te depescheren: want alsoo de heer Ipo Isens in October 1636 in Paraiba is dootgebleven, ende d'hr Corn. Adriaensz. Jongkneght, naer dat hij vander tocht om de Suyt weder quam, deser werelt is ouerleden, ende d'hr Jan Robbers niet lange daer naer aende Cabo St. Agostin mede uyt dit aertsche is verscheyden, d'hr Jacob Stachouwer vrijman is geworden, de heer Poulus Seroskercken gelicentieert naer 't vaderlant te vertrecken, ende eyndelijck d'hr Henric Schilt van sijnen dienst ende officie gedeporteert;

Soo resteren tegenwoordich niet meer als 3 pol. Raden, te weten d'hr Willem Schott, d'hr Balthasar Wijntgens eñ d'hr Elias Harckmans, vañ welcke d'hr Harckmans tot noch toe in Paraiba heeft geresideert, tot directie vande selve Capitania, soo dat hij het Collegie oock niet heeft connen bijwonen. D'hr Balthasar Wijntges hadde sijn residentie op Tamarica tot directie van die Capitania, maer het Collegie soo gestelt sijnde, hebben hem geordonneert alhier continuel. sijn residentie te houden, om t'samen met d'hr Willem Schot de saecken van Justicie te depescheren, deselve bijvougende eenige adjuncten in criminele en andere saecken van grooter importantie.

Doch op dese maniere wert evenwel de Justitie eñ andere saecken, tot haeren laste staende, niet naer behooren ende nodich gerieff vande inwoonderen gedepescheert.

Ende alsoo d'hr Wm Schot eñ Balthr Wijntges beyde haren verbouden tijt geexpireert is, ende oock yder eene Ingenho heeft gecoft, eñ versoucken uyt haren dienst ontslaegen te sijn, doch datse wel genegen waeren in deselve soo lange te continueren, tot dat bij haer Ed. ter verga-

1. Ingenho de Conhau, toebehoort hebben Antonio d'Albuerquerque, geconsigneert en vercocht aen Sargiant Majoor George Garts en d'heer Baltasar Wyntges; dese maelt.

2. Ingenho Potigi, welcke doch lange jaren vervallen is geweest, ende geseght wert geen bequaem lant te hebben.

De inwoonders hebben sich in dese Capitanie principal. gestileert op vee, welck daer ouervloedich is geweest, doch door den oorloge seer geconsumeert en int wilde gelopen, welck met alle neersticheyt weder tam gemaeckt en inde couralen gebracht wert. Levert gereets veel vee uyt, welck naer Pariba, Itamarica en Parnambuco gedreven wort, alwaer ten deele weder nieuwe couralen daer uyt geformeert werden, en ten deele weder geslacht, en ten deele inde Ingenhos en Carre tot den arbeyt gebruyckt.

De principale haven van dese Capitania is Rio Grande selve, en daer naer Barra Conhau, behalven dat het noch eenige Reciffen en baeykens heeft om schepen en cleyn vaertuych te gebruycken, als in Bahia Formosa. Ponto de Pipa, Ponto de Bongios, Ponto Negro, ende Maerten Tijssen Baey benoorden Rio Grande.

Hoe dese landen in voortijden onder den Coninck van Spagnien sijn geregeert geweest, sal hier niet noodigh sijn aen te haelen, alsoo tselve voor desen in andere geschriften genoughsaem is ontledet geworden, maer sullen tot de tegenwoordige Regieringe comen.

Sijn Ex^tie^ P. Maurits, Graue van Nassau etc., als Gouuern^r^ Captn ende Admirael Generael, mitsgaders de Edele Heeren vanden Hoogen ende Secreten Rade wegen hare Ho. Mo. de Heeren Staeten Generael vande Vereenichde Nederlanden, sijn Hooch^t^ den Heere Prince van Oragnien en de Ed. Heeren Bewinthebberen vande Generale Geoctroijeerde West I^e^ Comp^e^ in dese landen, gestelt in de

Hoogste Regieringe ouer de landen in Brasil, gereets geconquesteert ofte noch te conquesteren, heeft onder sich een Collegie van pol. Rade tot administratie van Justitie.

Het Collegie vañ pol. Raden, welcke soude bestaen in negen personen, is tegenwoordich seer swack ende niet maghtich de Besoignes naer behooren te depescheren: want alsoo de heer Ipo Isens in October 1636 in Paraiba is dootgebleven, ende d'hr Corn. Adriaensz. Jongkneght, naer dat hij vander tocht om de Suyt weder quam, deser werelt is ouerleden, ende d'hr Jan Robbers niet lange daer naer aende Cabo St. Agostin mede uyt dit aertsche is verscheyden, d'hr Jacob Stachouwer vrijman is geworden, de heer Poulus Seroskercken gelicentieert naer 't vaderlant te vertrecken, ende eyndelijck d'hr Henric Schilt van sijnen dienst ende officie gedeporteert;

Soo resteren tegenwoordich niet meer als 3 pol. Raden, te weten d'hr Willem Schott, d'hr Balthasar Wijntgens eñ d'hr Elias Harckmans, vañ welcke d'hr Harckmans tot noch toe in Paraiba heeft geresideert, tot directie vande selve Capitania, soo dat hij het Collegie oock niet heeft connen bijwonen. D'hr Balthasar Wijntges hadde sijn residentie op Tamarica tot directie van die Capitania, maer het Collegie soo gestelt sijnde, hebben hem geordonneert alhier continuel. sijn residentie te houden, om t'samen met d'hr Willem Schot de saecken van Justicie te depescheren, deselve bijvougende eenige adjuncten in criminele en andere saecken van grooter importantie.

Doch op dese maniere wert evenwel de Justitie eñ andere saecken, tot haeren laste staende, niet naer behooren ende nodich gerieff vande inwoonderen gedepescheert.

Ende alsoo d'hr Wm Schot eñ Balthr Wijntges beyde haren verbonden tijt geexpireert is, ende oock yder eene Ingenho heeft gecoft, eñ versoucken uyt haren dienst ontslaegen te sijn, doch datse wel genegen waeren in deselve soo lange te continueren, tot dat bij haer Ed. ter verga-

1. Ingenho de Conhau, toebehoort hebbeñ Antonio d'Albuerquerque, geconsigneert eñ vercocht aeñ Sargiant Majoor George Garts eñ d'heer Baltasar Wyntges; dese maelt.

2. Ingenho Potigi, welcke doch lange jaren vervallen is geweest, ende geseght wert geen bequaem lant te hebben.

De inwoonders hebben sich in dese Capitanie principal. gestileert op vee, welck daer ouervloedich is geweest, doch door den oorloge seer geconsumeert eñ int wilde gelopen, welck met alle neersticheyt weder tam gemaeckt eñ inde couralen gebracht wert. Levert gereets veel vee uyt, welck naer Pariba, Itamarica eñ Parnambuco gedreven wort, alwaer ten deele weder nieuwe couralen daer uyt geformeert werden, eñ ten deele weder geslacht, eñ ten deele inde Ingenhos eñ Carre tot den arbeyt gebruyckt.

De principale haven van dese Capitania is Rio Grande selve, eñ daer naer Barra Conhau, behalven dat het noch eenige Reciffen eñ baeykens heeft om schepen eñ cleyn vaertuych te gebruycken, als in Bahia Formosa, Ponto de Pipa, Ponto de Bongios, Ponto Negro, ende Maerten Tijssen Baey benoorden Rio Grande.

Hoe dese landen in voortijden onder den Coninck van Spagnien sijn geregeert geweest, sal hier niet noodigh sijn aen te haelen, alsoo tselve voor desen in andere geschriften genoughsaem is ontledet geworden, maer sullen tot de tegenwoordige Regieringe comen.

Sijn Ex^{tie} P. Maurits, Graue van Nassau etc., als Gouuern^{r} Captn ende Admirael Generael, mitsgaders de Edele Heeren vanden Hoogen ende Secreten Rade wegen hare Ho. Mo. de Heeren Staeten Generael vande Vereenichde Nederlanden, sijn Hooch^{t} den Heere Prince van Oragnien eñ de Ed. Heeren Bewinthebberen vande Generale Geoctroijeerde West I^{e} Comp^{e} in dese landen, gestelt in de

Hoogste Regieringe ouer de landen in Brasil, gereets geconquesteert ofte noch te conquesteren, heeft onder sich een Collegie van pol. Rade tot administratie van Justitie.

Het Collegie vañ pol. Raden, welcke soude bestaen in negen personen, is tegenwoordich seer swack ende niet maghtich de Besoignes naer behooren te depescheren: want alsoo de heer Ipo Isens in October 1636 in Paraiba is dootgebleven, ende d'hr Corn. Adriaensz. Jongknegbt, naer dat hij vander tocht om de Suyt weder quam, deser werelt is ouerleden, ende d'hr Jan Robbers niet lange daer naer aende Cabo St. Agostin mede uyt dit aertsche is verscheyden, d'hr Jacob Stachouwer vrijman is geworden, de heer Poulus Seroskercken gelicentieert naer 't vaderlant te vertrecken, ende eyndelijck d'hr Henric Schilt van sijnen dienst ende officie gedeporteert;

Soo resteren tegenwoordich niet meer als 3 pol. Raden, te weten d'hr Willem Schott, d'hr Balthasar Wijntgens eñ d'hr Elias Harckmans, vañ welcke d'hr Harckmans tot noch toe in Paraiba heeft geresideert, tot directie vande selve Capitania, soo dat hij het Collegie oock niet heeft connen bijwonen. D'hr Balthasar Wijntges hadde sijn residentie op Tamarica tot directie van die Capitania, maer het Collegie soo gestelt sijnde, hebben hem geordonneert alhier continuel, sijn residentie te houden, om t'samen met d'hr Willem Schot de saecken van Justicie te depescheren, deselve bijvougende eenige adjuncten in criminele en andere saecken van grooter importantie.

Doch op dese maniere wert evenwel de Justitie eñ andere saecken, tot haeren laste staende, niet naer behooren ende nodich gerieff vande inwoonderen gedepescheert.

Ende alsoo d'hr Wm Schot eñ Balthr Wijntges beyde haren verbonden tijt geexpireert is, ende oock yder eene Ingenho heeft gecoft, eñ versoucken uyt haren dienst ontslaegen te sijn, doch datse wel genegen waeren in deselve soo lange te continueren, tot dat bij haer Ed. ter verga-

1. Ingenho de Conhau, toebehoort hebbeñ Antonio d'Albuerquerque, geconsigneert eñ vercocht aeñ Sargiant Majoor George Garts eñ d'heer Baltasar Wyntges; dese maelt.

2. Ingenho Potigi, welcke doch lange jaren vervallen is geweest, ende geseght wert geen bequaem lant te hebben.

De inwoonders hebben sich in dese Capitanie principal. gestileert op vee, welck daer ouervloedich is geweest, doch door den oorloge seer geconsumeert eñ int wilde gelopen, welck met alle neersticheyt weder tam gemaeckt eñ inde couralen gebracht wert. Levert gereets veel vee uyt, welck naer Pariba, Itamarica eñ Parnambuco gedreven wort, alwaer ten deele weder nieuwe couralen daer uyt geformeert werden, eñ ten deele weder geslacht, eñ ten deele inde Ingenhos eñ Carre tot den arbeyt gebruyckt.

De principale haven van dese Capitania is Rio Grande selve, eñ daer naer Barra Conhau, behalven dat het noch eenige Reciffen eñ baeykens heeft om schepen eñ cleyn vaertuych te gebruycken, als in Bahia Formosa. Ponto de Pipa, Ponto de Bongios, Ponto Negro, ende Maerten Tijssen Baey benoorden Rio Grande.

Hoe dese landen in voortijden onder den Coninck van Spagnien sijn geregeert geweest, sal hier niet noodigh sijn aen te haelen, alsoo tselve voor desen in andere geschriften genoughsaem is ontledet geworden, maer sullen tot de tegenwoordige Regieringe comen.

Sijn Ex^tie^ P. Maurits, Graue van Nassau etc., als Gouuern^r^ Captn ende Admirael Generael, mitsgaders de Edele Heeren vanden Hoogen ende Secreten Rade wegen hare Ho. Mo. de Heeren Staeten Generael vande Vereenichde Nederlanden, sijn Hooch^t^ den Heere Prince van Oragnien eñ de Ed. Heeren Bewinthebberen vande Generale Geoctroijeerde West I^e^ Comp^e^ in dese landen, gestelt in de

Hoogste Regieringe ouer de landen in Brasil, gereets geconquesteert ofte noch te conquesteren, heeft onder sich een Collegie van pol. Rade tot administratie van Justitie.

Het Collegie vañ pol. Raden, welcke soude bestaen in negen personen, is tegenwoordich seer swack ende niet maghtich de Besoignes naer behooren te depescheren: want alsoo de heer Ipo Isens in October 1636 in Paraiba is dootgebleven, ende d'hr Corn. Adriaensz. Jongkneght, naer dat hij vander tocht om de Suyt weder quam, deser werelt is ouerleden, ende d'hr Jan Robbers niet lange daer naer aende Cabo St. Agostin mede uyt dit aertsche is verscheyden, d'hr Jacob Stachouwer vrijman is geworden, de heer Poulus Seroskercken gelicentieert naer 't vaderlant te vertrecken, ende eyndelijck d'hr Henric Schilt van sijnen dienst ende officie gedeporteert;

Soo resteren tegenwoordich niet meer als 3 pol. Raden, te weten d'hr Willem Schott, d'hr Balthasar Wijntgens eñ d'hr Elias Harckmans, vañ welcke d'hr Harckmans tot noch toe in Paraiba heeft geresideert, tot directie vande selve Capitania, soo dat hij het Collegie oock niet heeft connen bijwonen. D'hr Balthasar Wijntges hadde sijn residentie op Tamarica tot directie van die Capitania, maer het Collegie soo gestelt sijnde, hebben hem geordonneert alhier continuel. sijn residentie te houden, om t'samen met d'hr Willem Schot de saecken van Justicie te depescheren, deselve bijvougende eenige adjuncten in criminele en andere saecken van grooter importantie.

Doch op dese maniere wert evenwel de Justitie eñ andere saecken, tot haeren laste staende, niet naer behooren ende nodich gerieff vande inwoonderen gedepescheert.

Ende alsoo d'hr Wm Schot eñ Balthr Wijntges beyde haren verbonden tijt geexpireert is, ende oock yder eene Ingenho heeft gecoft, eñ versoucken uyt haren dienst ontslaegen te sijn, doch datse wel genegen waeren in deselve soo lange te continueren, tot dat bij haer Ed. ter verga-

1. Ingenho de Conhau, toebehoort hebbeñ Antonio d'Albuerquerque, geconsigneert eñ vercocht aeñ Sargiant Majoor George Garts eñ d'heer Baltasar Wyntges; dese maelt.

2. Ingenho Potigi, welcke doch lange jaren vervallen is geweest, ende geseght wert geen bequaem lant te hebben.

De inwoonders hebben sich in dese Capitanie principal. gestileert op vee, welck daer ouervloedich is geweest, doch door den oorloge seer geconsumeert eñ int wilde gelopen, welck met alle neersticheyt weder tam gemaeckt eñ inde couralen gebracht wert. Levert gereets veel vee uyt, welck naer Pariba, Itamarica eñ Parnambuco gedreven wort, alwaer ten deele weder nieuwe couralen daer uyt geformeert werden, eñ ten deele weder geslacht, eñ ten deele inde Ingenhos eñ Carre tot den arbeyt gebruyckt.

De principale haven van dese Capitania is Rio Grande selve, eñ daer naer Barra Conhau, behalven dat het noch eenige Reciffen eñ baeykens heeft om schepen eñ cleyn vaertuych te gebruycken, als in Bahia Formosa, Ponto de Pipa, Ponto de Bongios, Ponto Negro, ende Maerten Tijssen Baey benoorden Rio Grande.

Hoe dese landen in voortijden onder den Coninck van Spagnien sijn geregeert geweest, sal hier niet noodigh sijn aen te haelen, alsoo tselve voor desen in andere geschriften genoughsaem is ontledet geworden, maer sullen tot de tegenwoordige Regieringe comen.

Sijn Ex^tie^ P. Maurits, Graue van Nassau etc., als Gouuern^r^ Captn ende Admirael Generael, mitsgaders de Edele Heeren vanden Hoogen ende Secreten Rade wegen hare Ho. Mo. de Heeren Staeten Generael vande Vereenichde Nederlanden, sijn Hooch^t^ den Heere Prince van Oragnien eñ de Ed. Heeren Bewinthebberen vande Generale Geoctroijeerde West I^e^ Comp^e^ in dese landen, gestelt in de

Hoogste Regieringe ouer de landen in Brasil, gereets geconquesteert ofte noch te conquesteren, heeft onder sich een Collegie van pol. Rade tot administratie van Justitie.

Het Collegie vañ pol. Raden, welcke soude bestaen in negen personen, is tegenwoordich seer swack ende niet maghtich de Besoignes naer behooren te depescheren: want alsoo de heer Ipo Isens in October 1636 in Paraiba is dootgebleven, ende d'h^r Corn. Adriaensz. Jongkneght, naer dat hij vander tocht om de Suyt weder quam, deser werelt is ouerleden, ende d'h^r Jan Robbers niet lange daer naer aende Cabo St. Agostin mede uyt dit aertsche is verscheyden, d'h^r Jacob Stachouwer vrijman is geworden, de heer Poulus Seroskercken gelicentieert naer 't vaderlant te vertrecken, ende eyndelijck d'h^r Henric Schilt van sijnen dienst ende officie gedeporteert;

Soo resteren tegenwoordich niet meer als 3 pol. Raden, te weten d'h^r Willem Schott, d'h^r Balthasar Wijntgens eñ d'h^r Elias Harckmans, vañ welcke d'h^r Harckmans tot noch toe in Paraiba heeft geresideert, tot directie vande selve Capitania, soo dat hij het Collegie oock niet heeft connen bijwonen. D'h^r Balthasar Wijntges hadde sijn residentie op Tamarica tot directie van die Capitania, maer het Collegie soo gestelt sijnde, hebben hem geordonneert alhier continuel. sijn residentie te houden, om t'samen met d'h^r Willem Schot de saecken van Justicie te depescheren, deselve bijvougende eenige adjuncten in criminele en andere saecken van grooter importantie.

Doch op dese maniere wert evenwel de Justitie eñ andere saecken, tot haeren laste staende, niet naer behooren ende nodich gerieff vande inwoonderen gedepescheert.

Ende alsoo d'h^r Wm Schot eñ Balth^r Wijntges beyde haren verbonden tijt geexpireert is, ende oock yder eene Ingenho heeft gecoft, eñ versoucken uyt haren dienst ontslaegen te sijn, doch datse wel genegen waeren in deselve soo lange te continueren, tot dat bij haer Ed. ter verga-

1. Ingenho de Conhau, toebehoort hebbeñ Antonio d'Albuerquerque, geconsigneert eñ vercocht aeñ Sargiant Majoor George Garts eñ d'heer Baltasar Wyntges; dese maelt.

2. Ingenho Potigi, welcke doch lange jaren vervallen is geweest, ende geseght wert geen bequaem lant te hebben.

De inwoonders hebben sich in dese Capitanie principal. gestileert op vee, welck daer ouervloedich is geweest, doch door den oorloge seer geconsumeert eñ int wilde gelopen, welck met alle neersticheyt weder tam gemaeckt eñ inde couralen gebracht wert. Levert gereets veel vee uyt, welck naer Pariba, Itamarica eñ Parnambuco gedreven wort, alwaer ten deele weder nieuwe couralen daer uyt geformeert werden, eñ ten deele weder geslacht, eñ ten deele inde Ingenhos eñ Carre tot den arbeyt gebruyckt.

De principale haven van dese Capitania is Rio Grande selve, eñ daer naer Barra Conhau, behalven dat het noch eenige Reciffen eñ baeykens heeft om schepen eñ cleyn vaertuych te gebruycken, als in Bahia Formosa, Ponto de Pipa, Ponto de Bongios, Ponto Negro, ende Maerten Tijssen Baey benoorden Rio Grande.

Hoe dese landen in voortijden onder den Coninck van Spagnien sijn geregeert geweest, sal hier niet noodigh sijn aen te haelen, alsoo tselve voor desen in andere geschriften genoughsaem is ontledet geworden, maer sullen tot de tegenwoordige Regieringe comen.

Sijn Ex^{tie} P. Maurits, Graue van Nassau etc., als Gouuern^{r} Captn ende Admirael Generael, mitsgaders de Edele Heeren vanden Hoogen ende Secreten Rade wegen hare Ho. Mo. de Heeren Staeten Generael vande Vereenichde Nederlanden, sijn Hooch^{t} den Heere Prince van Oragnien eñ de Ed. Heeren Bewinthebberen vande Generale Geoctroijeerde West I^{e} Comp^{e} in dese landen, gestelt in de

Hoogste Regieringe ouer de landen in Brasil, gereets geconquesteert ofte noch te conquesteren, heeft onder sich een Collegie van pol. Rade tot administratie van Justitie.

Het Collegie vañ pol. Raden, welcke soude bestaen in negen personen, is tegenwoordich seer swack ende niet maghtich de Besoignes naer behooren te depescheren: want alsoo de heer Ipo Isens in October 1636 in Paraiba is dootgebleven, ende d'hr Corn. Adriaensz. Jongkneght, naer dat hij vander tocht om de Suyt weder quam, deser werelt is ouerleden, ende d'hr Jan Robbers niet lange daer naer aende Cabo St. Agostin mede uyt dit aertsche is verscheyden, d'hr Jacob Stachouwer vrijman is geworden, de heer Poulus Seroskercken gelicentieert naer 't vaderlant te vertrecken, ende eyndelijck d'hr Henric Schilt van sijnen dienst ende officie gedeporteert;

Soo resteren tegenwoordich niet meer als 3 pol. Raden, te weten d'hr Willem Schott, d'hr Balthasar Wijntgens eñ d'hr Elias Harckmans, vañ welcke d'hr Harckmans tot noch toe in Paraiba heeft geresideert, tot directie vande selve Capitania, soo dat hij het Collegie oock niet heeft connen bijwonen. D'hr Balthasar Wijntges hadde sijn residentie op Tamarica tot directie van die Capitania, maer het Collegie soo gestelt sijnde, hebben hem geordonneert alhier continuel. sijn residentie te houden, om t'samen met d'hr Willem Schot de saecken van Justicie te depescheren, deselve bijvougende eenige adjuncten in criminele en andere saecken van grooter importantie.

Doch op dese maniere wert evenwel de Justitie eñ andere saecken, tot haeren laste staende, niet naer behooren ende nodich gerieff vande inwoonderen gedepescheert.

Ende alsoo d'hr Wm Schot eñ Balthr Wijntges beyde haren verbonden tijt geexpireert is, ende oock yder eene Ingenho heeft gecoft, eñ versoucken uyt haren dienst ontslaegen te sijn, doch datse wel genegen waeren in deselve soo lange te continueren, tot dat bij haer Ed. ter verga-

1. Ingenho de Conhau, toebehoort hebbeñ Antonio d'Albuerquerque, geconsigneert eñ vercocht aeñ Sargiant Majoor George Garts eñ d'heer Baltasar Wyntges; dese maelt.

2. Ingenho Potigi, welcke doch lange jaren vervallen is geweest, ende geseght wert geen bequaem lant te hebben.

De inwoonders hebben sich in dese Capitanie principal. gestileert op vee, welck daer ouervloedich is geweest, doch door den oorloge seer geconsumeert eñ int wilde gelopen, welck met alle neersticheyt weder tam gemaeckt eñ inde couralen gebracht wert. Levert gereets veel vee uyt, welck naer Pariba, Itamarica eñ Parnambuco gedreven wort, alwaer ten deele weder nieuwe couralen daer uyt geformeert werden, eñ ten deele weder geslacht, eñ ten deele inde Ingenhos eñ Carre tot den arbeyt gebruyckt.

De principale haven van dese Capitania is Rio Grande selve, eñ daer naer Barra Conhau, behalven dat het noch eenige Reciffen eñ baeykens heeft om schepen eñ cleyn vaertuych te gebruycken, als in Bahia Formosa, Ponto de Pipa, Ponto de Bongios, Ponto Negro, ende Maerten Tijssen Baey benoorden Rio Grande.

Hoe dese landen in voortijden onder den Coninck van Spagnien sijn geregeert geweest, sal hier niet noodigh sijn aen te haelen, alsoo tselve voor desen in andere geschriften genoughsaem is ontledet geworden, maer sullen tot de tegenwoordige Regieringe comen.

Sijn Ex^tie^ P. Maurits, Graue van Nassau etc., als Gouuern^r^ Captn ende Admirael Generael, mitsgaders de Edele Heeren vanden Hoogen ende Secreten Rade wegen hare Ho. Mo. de Heeren Staeten Generael vande Vereenichde Nederlanden, sijn Hooch^t^ den Heere Prince van Oragnien eñ de Ed. Heeren Bewinthebberen vande Generale Geoctroijeerde West I^e^ Comp^e^ in dese landen, gestelt in de

Hoogste Regieringe ouer de landen in Brasil, gereets geconquesteert ofte noch te conquesteren, heeft onder sich een Collegie van pol. Rade tot administratie van Justitie.

Het Collegie vañ pol. Raden, welcke soude bestaen in negen personen, is tegenwoordich seer swack ende niet maghtich de Besoignes naer behooren te depescheren: want alsoo de heer Ipo Isens in October 1636 in Paraiba is dootgebleven, ende d'hr Corn. Adriaensz. Jongkneght, naer dat hij vander tocht om de Suyt weder quam, deser werelt is ouerleden, ende d'hr Jan Robbers niet lange daer naer aende Cabo St. Agostin mede uyt dit aertsche is verscheyden, d'hr Jacob Stachouwer vrijman is geworden, de heer Poulus Seroskercken gelicentieert naer 't vaderlant te vertrecken, ende eyndelijck d'hr Henric Schilt van sijnen dienst ende officie gedeporteert;

Soo resteren tegenwoordich niet meer als 3 pol. Raden, te weten d'hr Willem Schott, d'hr Balthasar Wijntgens eñ d'hr Elias Harckmans, vañ welcke d'hr Harckmans tot noch toe in Paraiba heeft geresideert, tot directie vande selve Capitania, soo dat hij het Collegie oock niet heeft connen bijwonen. D'hr Balthasar Wijntges hadde sijn residentie op Tamarica tot directie van die Capitania, maer het Collegie soo gestelt sijnde, hebben hem geordonneert alhier continuel. sijn residentie te houden, om t'samen met d'hr Willem Schot de saecken van Justicie te depescheren, deselve bijvougende eenige adjuncten in criminele en andere saecken van grooter importantie.

Doch op dese maniere wert evenwel de Justitie eñ andere saecken, tot haeren laste staende, niet naer behooren ende nodich gerieff vande inwoonderen gedepescheert.

Ende alsoo d'hr Wm Schot eñ Balthr Wijntges beyde haren verbonden tijt geexpireert is, ende oock yder eene Ingenho heeft gecoft, eñ versoucken uyt haren dienst ontslaegen te sijn, doch datse wel genegen waeren in deselve soo lange te continueren, tot dat bij haer Ed. ter verga-

1. Ingenho de Conhau, toebehoort hebbeñ Antonio d'Albuerquerque, geconsigneert eñ vercocht aeñ Sargiant Majoor George Garts eñ d'heer Baltasar Wyntges; dese maelt.

2. Ingenho Potigi, welcke doch lange jaren vervallen is geweest, ende geseght wert geen bequaem lant te hebben.

De inwoonders hebben sich in dese Capitanie principal. gestileert op vee, welck daer ouervloedich is geweest, doch door den oorloge seer geconsumeert eñ int wilde gelopen, welck met alle neersticheyt weder tam gemaeckt eñ inde couralen gebracht wert. Levert gereets veel vee uyt, welck naer Pariba, Itamarica eñ Parnambuco gedreven wort, alwaer ten deele weder nieuwe couralen daer uyt geformeert werden, eñ ten deele weder geslacht, eñ ten deele inde Ingenhos eñ Carre tot den arbeyt gebruyckt.

De principale haven van dese Capitania is Rio Grande selve, eñ daer naer Barra Conhau, behalven dat het noch eenige Reciffen eñ baeykens heeft om schepen eñ cleyn vaertuych te gebruycken, als in Bahia Formosa, Ponto de Pipa, Ponto de Bongios, Ponto Negro, ende Maerten Tijssen Baey benoorden Rio Grande.

Hoe dese landen in voortijden onder den Coninck van Spagnien sijn geregeert geweest, sal hier niet noodigh sijn aen te haelen, alsoo tselve voor desen in andere geschriften genoughsaem is ontledet geworden, maer sullen tot de tegenwoordige Regieringe comen.

Sijn Ex^tie P. Maurits, Graue van Nassau etc., als Gouern^r Captn ende Admirael Generael, mitsgaders de Edele Heeren vanden Hoogen ende Secreten Rade wegen hare Ho. Mo. de Heeren Staeten Generael vande Vereenichde Nederlanden, sijn Hooch^t den Heere Prince van Oragnien eñ de Ed. Heeren Bewinthebberen vande Generale Geoctroijeerde West I^e Comp^e in dese landen, gestelt in de

Hoogste Regieringe ouer de landen in Brasil, gereets geconquesteert ofte noch te conquesteren, heeft onder sich een Collegie van pol. Rade tot administratie van Justitie.

Het Collegie van̄ pol. Raden, welcke soude bestaen in negen personen, is tegenwoordich seer swack ende niet maghtich de Besoignes naer behooren te depescheren: want alsoo de heer Ipo Isens in October 1636 in Paraiba is dootgebleven, ende d'hr Corn. Adriaensz. Jongkneght, naer dat hij vander tocht om de Suyt weder quam, deser werelt is ouerleden, ende d'hr Jan Robbers niet lange daer naer aende Cabo St. Agostin mede uyt dit aertsche is verscheyden, d'hr Jacob Stachouwer vrijman is geworden, de heer Poulus Seroskercken gelicentieert naer 't vaderlant te vertrecken, ende eyndelijck d'hr Henric Schilt van sijnen dienst ende officie gedeporteert;

Soo resteren tegenwoordich niet meer als 3 pol. Raden, te weten d'hr Willem Schott, d'hr Balthasar Wijntgens en̄ d'hr Elias Harckmans, van̄ welcke d'hr Harckmans tot noch toe in Paraiba heeft geresideert, tot directie vande selve Capitania, soo dat hij het Collegie oock niet heeft connen bijwonen. D'hr Balthasar Wijntges hadde sijn residentie op Tamarica tot directie van die Capitania, maer het Collegie soo gestelt sijnde, hebben hem geordonneert alhier continuel. sijn residentie te houden, om t'samen met d'hr Willem Schot de saecken van Justicie te depescheren, deselve bijvougende eenige adjuncten in criminele en andere saecken van grooter importantie.

Doch op dese maniere wert evenwel de Justitie en̄ andere saecken, tot haeren laste staende, niet naer behooren ende nodich gerieff vande inwoonderen gedepescheert.

Ende alsoo d'hr Wm Schot en̄ Balthr Wijntges beyde haren verbonden tijt geexpireert is, ende oock yder eene Ingenho heeft gecoft, en̄ versoucken uyt haren dienst ontslaegen te sijn, doch datse wel genegen waeren in deselve soo lange te continueren, tot dat bij haer Ed. ter verga-

1. Ingenho de Conhau, toebehoort hebben Antonio d'Albuerquerque, geconsigneert eñ vercocht aeñ Sargiant Majoor George Garts eñ d'heer Baltasar Wyntges; dese maelt.

2. Ingenho Potigi, welcke doch lange jaren vervallen is geweest, ende geseght wert geen bequaem lant te hebben.

De inwoonders hebben sich in dese Capitanie principal. gestileert op vee, welck daer ouervloedich is geweest, doch door den oorloge seer geconsumeert eñ int wilde gelopen, welck met alle neersticheyt weder tam gemaeckt eñ inde couralen gebracht wert. Levert gereets veel vee uyt, welck naer Pariba, Itamarica eñ Parnambuco gedreven wort, alwaer ten deele weder nieuwe couralen daer uyt geformeert werden, eñ ten deele weder geslacht, eñ ten deele inde Ingenhos eñ Carre tot den arbeyt gebruyckt.

De principale haven van dese Capitania is Rio Grande selve, eñ daer naer Barra Conhau, behalven dat het noch eenige Reciffen eñ baeykens heeft om schepen eñ cleyn vaertuych te gebruycken, als in Bahia Formosa, Ponto de Pipa, Ponto de Bongios, Ponto Negro, ende Maerten Tijssen Baey benoorden Rio Grande.

Hoe dese landen in voortijden onder den Coninck van Spagnien sijn geregeert geweest, sal hier niet noodigh sijn aen te haelen, alsoo tselve voor desen in andere geschriften genoughsaem is ontledet geworden, maer sullen tot de tegenwoordige Regieringe comen.

Sijn Ex[tie] P. Maurits, Graue van Nassau etc., als Gouern[r] Captn ende Admirael Generael, mitsgaders de Edele Heeren vanden Hoogen ende Secreten Rade wegen hare Ho. Mo. de Heeren Staeten Generael vande Vereenichde Nederlanden, sijn Hooch[t] den Heere Prince van Oragnien eñ de Ed. Heeren Bewinthebberen vande Generale Geoctroijeerde West I[e] Comp[e] in dese landen, gestelt in de

Hoogste Regieringe ouer de landen in Brasil, gereets geconquesteert ofte noch te conquesteren, heeft onder sich een Collegie van pol. Rade tot administratie van Justitie.

Het Collegie vañ pol. Raden, welcke soude bestaen in negen personen, is tegenwoordich seer swack ende niet maghtich de Besoignes naer behooren te depescheren: want alsoo de heer Ipo Isens in October 1636 in Paraiba is dootgebleven, ende d'h^r Corn. Adriaensz. Jongkneght, naer dat hij vander tocht om de Suyt weder quam, deser werelt is ouerleden, ende d'h^r Jan Robbers niet lange daer naer aende Cabo St. Agostin mede uyt dit aertsche is verscheyden, d'h^r Jacob Stachouwer vrijman is geworden, de heer Poulus Seroskercken gelicentieert naer 't vaderlant te vertrecken, ende eyndelijck d'h^r Henric Schilt van sijnen dienst ende officie gedeporteert;

Soo resteren tegenwoordich niet meer als 3 pol. Raden, te weten d'h^r Willem Schott, d'h^r Balthasar Wijntgens eñ d'h^r Elias Harckmans, vañ welcke d'h^r Harckmans tot noch toe in Paraiba heeft geresideert, tot directie vande selve Capitania, soo dat hij het Collegie oock niet heeft connen bijwonen. D'h^r Balthasar Wijntges hadde sijn residentie op Tamarica tot directie van die Capitania, maer het Collegie soo gestelt sijnde, hebben hem geordonneert alhier continuel. sijn residentie te houden, om t'samen met d'h^r Willem Schot de saecken van Justicie te depescheren, deselve bijvougende eenige adjuncten in criminele en andere saecken van grooter importantie.

Doch op dese maniere wert evenwel de Justitie eñ andere saecken, tot haeren laste staende, niet naer behooren ende nodich gerieff vande inwoonderen gedepescheert.

Ende alsoo d'h^r Wm Schot eñ Balth^r Wijntges beyde haren verbonden tijt geexpireert is, ende oock yder eene Ingenho heeft gecoft, eñ versoucken uyt haren dienst ontslaegen te sijn, doch datse wel genegen waeren in deselve soo lange te continueren, tot dat bij haer Ed. ter verga-

deringe vande XIXe andere pol. Raden mochten gesonden worden om die plaetsen te suppleren, soo sal men haer 't selve oock niet langer konnen ontseggen, als tot dat andere mogen gecomen sijn.

Om dan dit Collegie weder compleet te maecken, sullen VEd. lichtelijck konnen oordelen wat alhier van noode sal sijn.

Doch alsoo de principaelste besoignes vant Collegie der pol. Raden sijn betreffende de Justitie, sal ten hooghsten nodich sijn, dat eenige regtsgeleerden, die niet alleen in de Academia de theorie, maer ooc, soo 't mogelijck is, van ettelijcke jaeren eenige Rechtbancken gefrequenteert hebben, de practijck mogen geleert hebben, ende wel daer in ervaren ende geverseert sijn.

De subalteerne Collegien van Justitie sijn oock alhier geeligeert, in alle Capitanien eñ Jurisdictien op den voet ende volgens d'ordre in onse instructie, te weten: dat inde plaetsen daer bequaeme Nederlanders gevonden worden, om nevens de Portugesen als Schepenen te dienen, sijn geeligeert vijff Schepenen, twee Nederlanders en drie Portugesen; in andere plaetsen hebben moeten reguleren naer de gelegentheyt.

Soo dat het Collegie der Schepenen inde Jurisdictie van Olinda, Itamarica eñ Paraiba bestaet uyt vijff Schepenen yder, ende Serinhain, Igaracu eñ Rio Grande drie Schepenen yder; sijnde niet meer gestelt, om dat selfs de inwoond'ren ons sulcx versochten, op datse weynich sijnde niet te veel met bedieningen moghten belast worden, tot dat de Nederlanders sich daer oock mogen nederslaen, ende aldaer bequaeme luyden gevonden werden om nevens de Portugesen te dienen, hoewel oock onder de drie Schepenen van Serinhain een Nederlander geeligeert is.

Dese Collegien van Schepenen sijn voor ettelijke maenden geinstalleert ende in regieringe geweest, doch is haeren stijl tot noch toe niet connen gedresseert werden naer

de ordonnantie eñ stijle van Hollant ende Westvrieslant, om redenen eerstelijck, dat het seer swaer valt een gansch volck van haere wetten, ordre ende stijle te doen veranderen, ende eenen nieuwen stijl te doen leeren; ten anderen, om de verscheydentheyt vañ taele, ende dat hetselve difficiel is onse ordonnantie uyt het Nederduyts in het Portugeesch ouer te setten, hoe wel hier vast met besich sijn ende in corten haer de ordonnantien de Justitie aengaende, soo veel de Collegien sal betreffen, in 't Portugeesch ouergeset sullen doen hebben.

Behalven dese Collegien van Schepenen hebben oock in yder Jurisdictie een Collegie van Weesmeesteren geeligeert, bestaende uyt twee Portugesen ende een Nederlander, welcke bijgevought een Secretarius, ende is deselve gedresseert op de ordonnantie vande Weesmeesteren der stadt Amsterdam, welcke ordonnantie vañ Weesmeesteren mutatis mutandis int Portugees is gestelt, op datse haer daer naer souden gouuerneren.

Noch hebben een Collegie geformeert van Misericordia de Olinda, om te regeren eñ administreren de goederen, huysen, landen eñ Negers, de Misericordia ofte Gasthuys in de stadt Olinda toebehorende, bestaeñ uyt seven personen, te weten: drie Nederlanders ende vier Portugesen, gecoren uyt de Broederschap vañ Misericordia.

De Gereformeerde Religie hier te lande aengaende, wert met goede eenicheyt het woort Godes suyver de Gereformeerde gemeynte vercondicht door de predicanten inde Duytsche taele D^nus^ Kesselerius, D^nus^ Dapper alhier opt Reciff d'Olinda, D^nus^ Plante, die doch nu in onse leger is gecommitteert, D^nus^ Polhemius op 't eylant Tamarica eñ Goyana, D^nus^ Cornelius vander Poelen eñ D^nus^ Doreslaer in Paraiba. Voorts is alhier op 't Reciff D^nus^ Soler inde Portugeesche ende France talen ende D^nus^ Batchelar inde Engelse in Paraiba; D^nus^ Johannes Oosterdagh is mede geordonneert het leger te volgen.

Soo datter noch veele plaetsen eñ guarnisoenen sijn, die van predicanten gedestitueert sijn ende met sieckentroosters haer moeten behelpen, als daer is Rio Grande, Cabo St. Agostijn, Povoacáon de Porto Calvo eñ Oponedo.

Behalven datter veele Nederlanders Ingenhos hebben gekoft, ende andere hebben rietvelden aengenomen ende andere wat anders, ende wonen alsoo te landewaert datse niet ter predicatie connen comen; soo soude het wel noodich sijn datter eenige predicanten of bequame proponenten werden gesonden, die hier en daer int lant werden gesonden te predicken, gelijck als in Paraiba in een vañ Ingenhos aldaer. Item in Goyana, inde Verge ende Capivaribi, inde Ingenho van Cabo St. Agostin, ende dat men de Ingenhos schatte tot contributie vanden onderhout vande selve predicanten, daer toe de Nederlanders wel genegen sullen sijn, gelijck deselve in Goyana sulcx uyt haer selven gepresenteert hebben; want het verdriet deselve langer te leven, gelijk sij langen tijt geleeft hebben, datse noyt tot gehoor van Godes woort en comen, selfs niet eenen sieckentrooster hebben, soo dat de Portugesen daer in geschandaliseert sijn, ende seggen dat wij ons noemen te sijn de gereformeerde gemeynte ende de onse aldaer ende op diergelijcke plaetsen comen in kercke noch in cluys, eñ plegen gansch geen Godes dienst.

Wat belangt de Papisten, die genieten oock de conditien van het accoort, daer op Paraiba is ouergegaen, alwaer haer de vrije exercitie van religie is toegestaen, met het gebruyck van haere kercken en cloosters.

Soo sijn dan onder derselver geestelijckheyt drie ordren, te weten Franciscanen, Carmeliten ende Benedictiner.

De Franciscaner monicken, die wel de sterckste sijn, hebben vijff cloosters, het eerste in Fredrica in Paraiba, het tweede in Garasu, het derde in Olinda, het vierde in Pojuca, het vijffde in Serinhain, welcke alle schoone gebouwen sijn; ende behalven dese hebben noch een cloos-

terken in Capivaribi bouen Masurepe; dese hebben nergens geen landen nochte eenich incomen als uyt de aelmoessen, die haer dagelijcx gegeven werden.

De Carmelyten hebben twee cloosters, een in Paraiba, dat niet veel te beduiden heeft, het ander in Olinda, dat een schoon gebou soude sijn, maer was niet voltrocken. Van deser incomen bevinden niet als eenige huysen inde stadt Olinda, diese of selff gebouwt hadden ende verhuerden, of door andere gebout, maer dese ordre een jaerlijcx rentgen door den eygenaer daer op geset, bij hem ende sijne erfgenamen jaerl. aen die ordre uytreycken.

De Benedicter monicken hebben oock twee cloosters, het eerste in Paraiba, daerse een schoon cloosterken begonnen hadden, eñ het tweede inde stadt Olinda, dat seer schoon is; maer door den brant seer gedestrueert.

Dese ordre heeft in Paraiba een schoon rietvelt, behoorende onder de Ingenho dos Barreiros, met veel lants, streckende van daer af langs de riviere Paraiba tot beneden aende forten aen wedersijts vande riviere, maeckende verscheyden eylandekens, daer onder het eylant daer het fort Restinga op leyt.

In Parnambuco heeft deselve ordre een schone Ingenho met groote landen, genaemt Masurepe, die tegenwoordich maelt.

Buyten dese ordren sijn noch veele Clergos, diese noemen Padres, ende sijn priesters die de misse doen ende haer met het misgelt ende watse anders bij siecken ende andersints verdienen, generen.

Dese besitten haer eygene particuliere landen ende middelen, ende behalven haeren dienst behelpen sij haer oock met plantagien, diese met haer negers bearbeyden.

Ouer alle dese regiert in yder Capitania ofte in seecker district eenen Vicarius, ende boven desen Vicarius is eenen Vigario Generael, die in Olinda residentie pleegh te hebben, ende was ouer alle de geestelicheyt van dese vier noordelijcke Capitanien.

Behalven de Gereformeerde Religie eñ paepse superstitie sijn hier te lande ook veele Joden eñ joodsgesinde onder den inwoonderen, die sich voor desen altijt bedect gehouden ende Christenen te sijn gesimuleert hebben, uyt vreese vande Justitie ofte inquisitie.

Maer sedert de conqueste beginnen eenige sich te openbaren, die sich vervougen met de Joden, die uyt het vaderlant alhier gecomen sijn, ende gebruycken met deselve haere superstitien.

De Portugesen, dat oude Christenen sijn, ergeren haer seer aende vrijheyt, die de Joden wert toegelaten ofte veel eer diese sich pogen aen te nemen: want de Joden, uyt Hollant gecomen, dragen sich al wat te stout, soo int spreecken eñ disputeren van haere superstitien, ende calumnieren vande Christelijcke Religie, dat wij genootsaect sijn geweest haer daer ouer scherpel. aen te spreecken ende hare calumnien met dreyginge van grote straffen hebben moeten coërceren, insgelijcx haere conventiculen, diese hier binnent Reciff hoe langer hoe openbaerder hielden, tot groote ergernisse vañ Gereformeerde Religie eñ gemeynte en predicanten, hebben doen verbieden ende door den Fiscael storen, haer scherpel. belasteñ binnen hare geslooten huysen hare ceremonien soo bedectelijck te houden, datse niet gehoort en worden ende alsoo gene ergernis en gaven.

Sij meynden, datse meer vrijheyt behoorden te hebben als de papisten, alsoo wij meer van hare trouheyt verseeckert sijn: want wij weten wel dat sij, doende openbare professie vant Jodendom, geensints onder den Spagniaeren souden willen ofte mogen comen, maer liever haer uyterste tot maintenue ende defentie van desen Staet bijsetten, daer de paepse Portugesen hadden getoont ons gans ontrou te sijn, eñ bijde eerste veranderinge ons af te vallen.

Maer om te keeren tot de Cristenheyt, de paepse ordre hebben niet alleen, als bouen verhaelt, curieus genouch

geweest om hare schone cloosters te bouwen, maer sijn bouen dat noch in alle steden een parochie kerck, behalven andere kercken en capellen, soo dat het inde steden aen kercken niet en ontbreect, gel. oock ten platten lande veele verscheyden kercken sijn, jae daer is qual. een Ingenho ofte heeft sijn kerck ofte cappelle, bequaem om een redelijcke gemeente bijeen te connen comen.

De Portugeese inwoonderen sijn dapper obstinaet in 't stuck van haer religie, met soo dommen vooroordeel ingenomen, datse niet eens tot gehoor willen comen; soo sijn insgelijcx haere geestelicken, die haer dit vooroordeel inplanten, jae willen selffs van gene religie hooren spreecken. Sij hebben gansch gene kennisse vande fondamenten der Cristelijcke religie, ende den wegh ter zalicheyt is haer gansch verborgen. Sij weten anders niet als haere snoeren met paternostris, daer alle yder met eene om den hals gaen ende veeltijts inde hant met gaen, haer ave Maria prevelen, eñ 't en waere geen goet Cristen onder haer, die niet altijt met sijn pater-noster om den hals off inde hant ginck proncken. Voorts houden sij de gereformeerde voor groote ketters ende haeten deselve niet alleen om de religie, maer principalijck om datse door deselve sijn verwonnen, soodat wat de Portugesen tot noch toe doen ende obedieren, is uyt vreese ende dwangh, niet uit eenige afectie tot onsen Staet, uytgenomen eenige seer weynige, die tonen van harten tot ons genegen te sijn.

Aengaende de inwoonders int generael, die sijn of vrije luyden, of slaeven; die vrije luyden sijn of Nederlanders, Portugesen of Brasilianen. De Nederlanders sijn verbondene of vrije eñ ontslagen luyden: van de verbondene sullen hier naer spreecken.

De vrije Nederlanders sijn of vrij uyt het vaderlant gecomen, of alhier vrij gemaect; want om soldaten sonder kosten vande Comp^e int lant te hebben eñ het lant te populeren, hebben wij al een aensienlijck getal officieren

en soldaten uyt haren dienst ontslaegen, als ons bleecke datse haren tijt voldaen, te weten datse volle vier jaren aen lant waren geweest, het komen niet met gerekent. Maer dit kan evenwel niet helpen tot de populatie van wijtstreckeñ landen, alsoo oock vele alleen met die insicht ontslaegen soucken te sijn, om daer naer tot haeren wille met eenige bevrachte schepen naer het vaderlant te vertrecken, gelijck wij nu van tijt tot tijt hebben ondervonden.

De vrije luyden, soo tot noch toe uyt het vaderlant sijn gecomen, sijn meest coopluyden eñ hare dienaers, ende wat voorts van minder conditie is ouer gecomen, geneert sich meest met tappen of eenige cleyne neeringe te doen.

Door dese heeft het Reciff ende Anthoni Vaaz wel treffel. aengenomen, soo dat het nu tweemael soo groot is, als het voor desen geweest is ende heel dicht bebout; maer dit magh oock niet maecken ende is van cleyne consideratie in regard vande gerequireerde populatie. Soo sal dan van nooden sijn, datter meerder diligentie gepleecht worde, ende middelen uytgevonden werden om veele Neerderlanders herwaerts te trecken, want de Comp^e^ daer ten hoogsten is aengelegen, als sijnde streckende tot melioratie eñ conservatie van desen Staet, ende groote verminderinge van haere lasten: want hoe hier meer inwoonders comen, hoe het lant beter gebout, meer vruchten geteelt sullen worden. Als het lant vol Nederlanders ware, soo soude de Comp^e^ tegen de troulose Portugeesche inwoonderen verseeckert sijn, datse bij eenige invasien, die den vijant mochte doen, hem niet souden konnen of durven adsistentie doen ofte met vivres stercken, gelijck sij nu plegen, ende soo soude de Comp^e^ oock het platte lant in haer gewelt hebben ende de Portugesen seeckerder voor onsen Staet doen wesen, ende als het noot dede, souden dese Nederlantsche inwoonderen oock voor goede soldaten konnen dienen, mits een groot deel lange als officieren ende

soldaten de wapenen gedragen hebben, ende soude de Comp. seer verlicht worden in sware guarnisoenen, diese andersints tot defentie van soo wijtstreckende custe genootsaect is te onderhouden. Want dan soude maer voor den vijant van buyten comende te sorgen hebben ende uyt het lant gesecoureert connen werden, daermen nu ter contrarie soo haest alsser yets periculeus voorvalt, hem soo wel tegen die van binnen als van buyten comende vijanden te voorsien heeft.

Euenwel dient gelet, dat het niet euenveel is wat luyden herwaerts gesonden, ofte op wat voet, want eerstelijck Coloniers herwaerts te senden op den voet vant oude reglement, soude onses oordeels niet geraden nochte de Comp^e^ vorderlijck, maer ter contrarie schadelijck bevonden werden: want het soude niet proffijtelijck wesen, dat men de Coloniers de geconfisqueerde gebouwene landen inruymde, ende haer daer vijffjarige vrijheyt van alle thienden of andere gerechticheden laeten genieten, daer men de selve tot groot gelt can verkopen, ende datel. gerechticheden van komt te trecken. Oock kan men de coloniers niet geven de landen, die yemant vañ Portugeesche inwoonders toebehooren eñ eygen sijn: soo soude het dan wilde eñ onbearbeyde landen moeten sijn, die tot noch toe genen particulieren heer gehadt hebben; maer die sijn seer diep te landewaert in gelegen, bouen alle bewoonde plaetsen ende coralen. Ende of de Coloniers daermet souden gedient sijn, heeft sijn bedencken; soo verre vañ zee wonende, wat assistentie connen wij van haer hebben, alsser vijant uyt der zee quam; ende alsser eenige stropers achter door de bosschen braecken, soo souden sij wel goede voorwaghten sijn, maer den eersten aenstoot soude op haer aencomen. Hoewel dit voordeel alleen te hoopen sij, dat wij tegen de boslopers eñ stropers al sulcke Nederlantse voorwaghten hebben, soo soude den vijant soo bedect niet connen int lant komen, nochte ergens doormarcheren.

Oock sal het de Coloniers seer swaer vallen met hare handen soo swaere bosschagien te vellen, ende het lant te reynigen eñ bebouwen; het meeste arbeyden lust het meeste vañ Nederlanders in Brasil niet seer, ende souckken maer met een gemackelijcke occupatie haer te onderhouden. 't Selve sal de Coloniers ouer comen, principalijck alsoo de arbeytsaemste luyden niet en plegen onder sulcke colonien ouer te comen, maer een opgeraept onnut volckgen, die al in 't vaderlant te leuy sijn geweest te arbeyden. Ende souden sulcke Coloniers met ledige handen comen, soude het des te minder de Comp^e^ dienen, eñ alle assistentie van noode hebben van vivres, materialen, gelijck die voor desen onder Johan Harrison sijn ouergecomen, ende andere die d'heeren Gedeligeerde als coloniers op 't eylant Tamarica voor desen gestelt hadden, die alle soo geincolineert hebben, datse groote sommen inde magasijnen schuldich sijn, die noyt betaelt sullen worden, ende den lantbou euenwel niet sonderlings bevordert hebben, eñ sij cael gebleven ende meest weder soldaten geworden. Oock staet te noteren, dat het een saecke van quade consequentie is alhier Coloniers te senden, diemen landen en huysen volgens het reglement voor niet soude uytmeten, want veele luyden die alhier Ingenhos gecocht hebben, die sommige niet veel beter als wilde landen sijn geweest, met weynige huysen, die beginnen oock daer nae te luysteren, ende sustineren dat sij het selve recht hebben ende datse oock als Coloniers moeten gehouden worden, eñ haere Ingenhos ende landen te gifte hebben. Jae dat meer is, de inwoonderen van het Reciff, die sustineren, dat uyt cracht van dat reglement de erven haer oock voor niet souden moeten gelaeten worden, ende andere d'huysen, die huysen gekocht hebben, dat de finantien vande Comp^e^ vrij wat verre uyt haeren wege soude gaen. Sulcx dat de Vergaderinge in toecomende gelieve te letten, wat haer hier in te doen sal staen.

Die eenich voordeel met culture in Brasil sullen doen, moeten met geen ledige handen comen, maer moeten eenige middelen bij te setten hebben, soo om alle hare nodige fabrica te doen maecken (want die connen niet soo als die hier van nooden sijn uyt Hollant gebraght werden), alsmede om eenige negers te copen, sonder dewelcke in Brasil niet profitabels uytgerecht kan worden. De Portugesen seggen tot een spreeckwoort: „die Brasil uyt Brasil wil brengen, die brenge Brasil in Brasil", dat is die middelen en een goet capitael in Brasil wil conquesteren, die brenge een redelijck capitael in Brasil.

Soo moeten dan niet arme luyden tot populatie herwaert gesonden werden, of sij moeten ten minsten een hooft hebben, die wat heeft bij te setten, gelijck oock ons dagelijcx is blijckende, dat self oude soldaten, die het lant wel bekent ende gewent sijn, vrij werdende, niet konnen bedyen, ten sij sij haer onder een Segnior d'Ingenho of andersints yemant die haer de hant biede, begeven, te weten sodanige soldaten, die haer insicht is haer met den lantbou te generen.

Die luyden souden dan best dienen, die met eenige middelen quamen ende eenige slaven konden kopen ende haer alsoo met haer eygen instelden, tot dat hare geteelde vruchten weder in quaemen, ende voor sulcke valt hier groot proffijt te doen.

Ondertusschen de Nederlanders, die haer alhier hebben beginnen neder te stellen ende Ingenhos hebben gekoft, doen groot devoir om de landen weder tot culture te brengen eñ de molens weder op te rechten, daer toe groote costen aengelecht worden, ende door groote arbeytsaemheyt ende kosten sijn noch soo veel molens dit jaer aent malen gebracht, ofte immers soo treffelijck met riet beplant, dat het niet geloofelijck soude geschenen hebben, daer de Comp^{e} noch dit jaer, maer principalijck het toecomende jaer ende de volgende groot incomen van sal trecken.

De Portugesen, soo die onder de gehoorsaemheyt vañ Ho. Mo. Heeren Staten eñ West-I^{e} Comp^{e} sijn gebleven, ende alsoo haere landen ende Ingenhos hebben behouden, als mede die eenige geconfisqueerde Ingenhos van ons hebben gekocht, thonen niet minder diligentie als de Nederlanders, hoe wel sij alle generalijck seer sijn verarmt door den oorloge, ende van haer eygen daer toe weynich raet souden weten, maer werden dapper van onse cooplayden gesecondeert, die met vele coopmanschappen haer bevindende, ende deselve weynich getrocken, seer gaerne een S^{r}, die eenige Ingenho ofte rietlanden heeft, verstrecken, ende leveren alle coopmanschappen ende oock contanten die sij van noden mogen hebben, ende dat op de volgende saffra te betalen, ende sommige noch langer dagh gevende, welcke de eenige middel is geweest om de culture te verwecken; daer bij comende, dat de suyckeren tegenwoordich op soo hoogen prijs sijn, 't welck yder animeert om met gewelt riet te planten, ende bij de coopl. oock groot credit maeckt voor de gene, die Ingenhos ofte rietvelden bij der hant hebben.

Het derde geslachte van vrije luyden is gesecht te sijn Brasilianen, dewelcke op haer selven wonende in haer Aldeas, onder de opsicht van Nederlantse Capiteyns, haer generende met mandioque ende andere vrughten, voor soo veel tot haer onderhout meynen van node te hebben, voorts onbecommert leven, sonder eenige genegentheyt om eenige rijckdom te vergaderen, te vreden sijnde met eene neth ofte hamack om in te slaepen ende eenige schaelen van calabassen om uyt te drincken, nevens haere pijl en boge eñ het wilt, datse inde bosschen schieten mogen tot haer onderhout, alleenlijck arbeyden om voor haer ende haer vrouwen soo veel lijwaet te verdienen als om haere lichamen te bedecken, genouch achtende als haere vrouwen een linnen hempt tot op der aerden hangende aen hebben ende sij selff eenich cleetgen mogen becomen,

om een broeck ende wambais aen te hebben, al waer het oock sonder hemt.

Ende ten waere dese genegentheyt, sij waren aent wercken niet te crijgen; maer om dit te verdienen, werdense aent werck gebraght; maer dan willen oock niet langer wercken als tot dat acht ellen groff lijwaet ofte eenich cleetge verdient hebben, 't welck gemeynlijck sijn 20 a 24 daegen; daermet willense weder naer haer Aldeas, seggende datse genough hebben ende niet meer van nooden, ende dan sullen sich in genen arbeyt weder laeten gebruycken, ten waere sij door haere Nederlantse Capiteyns daer toe aengeparst werden.

De diensten, daer toe de Brasilianen meest gebruyct worden, is tot cappen van branthout voor d'Ingenhos ende planten van rieth eñ schoonmaecken van rietvelden, eñ om de karren te mennen ende regieren, beesten te hoeden eñ diergelijcke, in welcke diensten sij niet sullen treden of, behalven den vrijen cost, moet haere betalinge eerst gestelt worden in handen van haren Capiteyn, die het haer weder ouerlevert als sij haeren dienst ende tijt voltrocken hebben.

Dese Brasilianen leven tegenwoordich in veel plaetsen als sonder eenige godtsdienst, door gebreck van luyden, die in haere taele haer moghten vermaenen ende haer in haere gebeden voorgaen: want wij hebben niemant bequaem om inde Aldeas te senden, ende sij hebben uyt haer selfs de papen van haer gewesen, deselve niet meer willende admitteren. Soo ware nodich, dat men inde Aldeas bequame personen hadde, die de Brasilianen, principalijck haere jonge kinderen, onderwesen, op datse onse taele mochten leeren, ende van de cristelijcke religie de fondamenten metter tijt moghten aennemen, daer wij desen nu gecomen Spaensen schoolmeester meynen toe te gebruycken. Sij roepen selve veel om onse predicanten, ende saegen niet liever als datter een predicant of twee onder

haer converseerde ende haer onderwees ende hare kinderen doopten, ende haere jonge luyden ten huwel. te samen gave. Gelijck oock den predic[t] Doreslaer inde Aldeas van Paraiba groote naerstich[t] doet om haere taele te leren eñ haer inde religie te onderwijsen, ende is nu alsoo verre gecomen, dat hij met haer int Portugees kan spreecken, ende eenichsints haer predicatie eñ vermaninge doen, welck de predicanten hoopen van groot effect te sullen sijn.

Wij hebben gesproocken vande vrije, nu volght oock yets te seggen vande slaeven, die driederley mogen gesecht sijn, want sijn of vande cust van Africa, off vañ Maranhaon, of van deses lants naturelen. De slaven van Africa sijn of van Angola ofte vande plaetsen daer de Comp[e] handelt; die van Angola werden hier van de beste gehouden, deels om datse beter willen wercken, deels oock om datse, nieu ouergecomen sijnde, beters vande oude Negers leren, alsoo sij malcanderen van tale verstaen.

Maer die de Comp[e] op de custe van Ardra handelt sijn eygensinnich, traech ende qualijck aent arbeyden te krijgen, hoe wel sij, als sij willen arbeyden, veel stercker arbeyden als de Angolas; soo willen oock int eerst geen strenge commando lijden, ende verheffen sich altemet int velt tegen de feytores, die haer commanderen, deselve wel dicht de huyt vol slagen gevende, waer toe groote oorsaecke geeft, datse een taele spreecken die onse oude Negers niet en verstaen, oock niemant, 'twelck oorsaecke van misverstanden geeft; maer dit sal oock metter tijt beteren, alsoo dese eerste onse tale lereñ ende verstant krijgende van dien arbeyt daerse in gebruyct werden, de andere, diese naer sullen volgen, sullen connen onderwijsen.

Sonder alsulcke slaven ist niet mogelijck in Brasil iets uyt te rechten: sonder deselve connen gene Ingenhos malen eñ gene landen bearbeyt worden, soo dat nootsaeckelijck in Brasil slaven moeten sijn, eñ geensints connen geexcuseert werden, ende dat hem yemant hier in beswaert

soude vinden, soude maer een onnodige scrupuleusheyt sijn.

Alsoo dan Brasil sonder Negers niet can bebouwt werden ende een groot getal derselver van nooden is, alle de werelt van gebreck van Negers clagende, soo sal ten hooghsten noodich sijn, dat alle bequame middelen aengewent werden om op de cust van Africa Negers te handelen, want daer aen de Comp^e^ grootelijcx is gelegen, want behalven dat de Comp^e^ deselve tot groot gelt vercoopt, soo geniet de Comp^e^ noch jaerlijcx van yder Neger het derdepart van sijnen arbeyt, soo dat hij euen soo wel voor de Comp^e^ als voor sijnen heer blijft arbeydende.

Wat belangt de slaven van Maranhaon, die sijn daer door de Portugesen gehandelt, euen gelijck sij die in Angola handelen.

Daer was een darde geslachte van slaven van Brasilianen van dese landen, daer van het meeste deel inde Bahia de Traicaon waren ten tijde van Bouwen Heynsz., eñ bijde Portugesen tot slaven gemaect, maer dese hebben wij weder vrij doen stellen, waer wij eenige sulcke hebben connen vernemen.

De Portugesen sijn door de banc weynich curieus op hare huysen ende huyshouden, haer wel gelijdende met een lemen huys, als maer de molen of sijnen bouw wel gaet.

Hebben oock weynich anderen huysraet, als die tot de keucken, de taeffel, het bedde van node sijn, ende niet connen gemist worden; hare meeste pracht bestaet in silverwerck ouer taeffel. De mans gaen weynich met costelijcke clederen, nemen eenige slechte stoffe ofte oock wel laecken, kappen de broeck eñ wambuys met groote sneden, daer eenige taff door laetende schijnen. De vrouwen werden costelijck gecleet eñ met gout behangen, maer hebben weynich diamanten ofte gene, ende weynich goede paerlen, maer versieren haer veel met valsch goet. Sij komen noyt uyt of sij gaen bedect, of werden in een hamac, met een tapijt daer ouer, ofte besloten costelijcken

stoel gedraegen, soo datse haer maer op en toeÿen om van hare cameraden en cameradres gesien te werden, ende als die haer sullen comen besoucken, latent te voren weten, soo sit de juffrou op een schoon sijde turcx tapijt op de vloer gespreyt haer gesellinnen en verwaght, die oock op de tapijten nevens haer nedersitten, gelijck de snijers, haere voeten bedekt: want het waere te grooten schande dat yemant hare voeten quame te sien.

Van schilderijen of diergelijcke cieraet omde muuren met te behangen, daer sijn de Portugesen gansch niet curieus in ende hebben oock geen kennisse van schilderijen.

In haere kost sijn sij niet ouerdadich, want konnen haer seer wel met wat farinha ende een gedroocht visgen generen, hoewel sij oock hoenderen, calcoenen, varkens, schapen ende diergelijcke vee hebben, datse oock wel mengen, principalijck alse tot vrunt ten huyse eten.

Sij hebben voorts veel schoone vruchten, als orange appelen, limoenen, citroenen, miloenen, balancias, pompoenen, bacovas, annannas, patacos, marcouje, omeri, arete, covape, de schone eñ lieffelijcke vrucht mongaves, verscheyden legumina, milje, rijs eñ andere meer, van welcke sij veele soorten van confituren maecken, diese hier veel eeten en seer gesonth sijn.

Haren dranck is meest fonteynwater, dat seer schoon en lieflijck om drincken is; daer doppense altemet een stuck brootsuycker in, datse alsoo opsuygen, ende vercoelt dapper eñ is heel gesont; voort wert hier oock garape gemaect van syroop, dat de Negros meest drincken, ende maecken de Brasilianen oock eenen dranck van cajouappelen, die sij geern drincken.

Daer werden veel Portugesen gevonden, die genen wijn drincken; maer daer tegen sijnder weder veel die heel sterck drincken, soo datmen seyt, dat hier jaerlijcx op het Reciff wel 50000 pijpen wijn plegen te comen, die int landt geconsumeert werden; onder de vrouwen vint men

seer weynige die wijn drincken, ende veele die haer leven geen geproeft hebben.

De Portugesen sijn weynich schone mannen nochte vrouwen; sijn dor van lichaem eñ aengesicht ende swart van huyt; de vrouwen sijn gemeenlijck hare tanden jong quijt eñ sijn door het gedurich sitten niet soo rap op hare leden als de Nederlantse vrouwen, eñ gaen op haere chappijnen als ofse boeijen aende benen hadden.

De mans sijn seer jaloers op hare vrouwen eñ bewaeren die altijt opgesloten, als bekennende dat hare natie genegen is andre vrouwen te debaucheren.

Maer hier van sal genouch sijn; sullen comen tot den handel die hier omme gaet.

Den handel van Brasil, die van daar op Nederlant valt, bestaet in suyckeren, brasilienhout, tabac, confituren, huyden, verscheyden schoon werchout, eñ sal dit landt oock veel en schoon cattoen geven, gember, ende sijn oock eenige alhier die indigo hebben beginnen te maecken, te weten eenen Daniel de Dieu ende Jacob Velthuysen, daer sij al beginsel van preuven van vertoont hebben, ende gebreect maer datse noch de rechte handelinge niet hebben gevonden. Als int vaderlant ymant gevonden konde werden, die verstant hadde om indigo te maecken, soude hier niet manqueren het kruyt in ouervloet te connen teelen, daer deselve van gemaect wort, want het wast alderwegen int wilt. Insgelijcx soude hier oock oreliqua konnen gemaeckt worden, want wij vinden oock hier en daer int wilde eenige boomkens daer deselve op wast; het selve wort oock gesustineert van couchenille; doch de bouenstaende hebben wij beginselen van preuven van, maer dit laeste en hebben noch niet connen sien.

Wat coopmanschappen uyt het vaderlant dienen herwaerts gesonden, ende welcke alhier meest getrocken, ende de meeste avance op valt, sal uyt eene nevensgaende factuyre genoch gesien connen werden.

De ambachten, die hier te lande gepleecht worden, sijn eerstelijck het rafineren van sap van suyckerriet ofte suycker maken ende wat daer aen dependeert; soo sijn hier veel timmerlieden, metselaers, smits, ketelboeters, pottebackers; voorts oock cleermakers, schoemakers, sadelmakers, silversmits, eenige seer weynige wevers, die cattoen weven, ende winnen de timmerlieden, metselaers, smits, ketelboeters ten minsten drie gulden 's daeghs ende de meesters 4 eñ 5 guld. Voorts generen haer de luyden, die inde Ingenhos niet en dienen, met nevens haer ambacht, soo se eenige konnen, noch eenige mandioqua ofte andre aertvruchten te planten, tabac ofte iets diergelijcx te teelen; sommige beginnen sich oock hier ontrent te stellen om moescruyden ende alderhande hollantse saeth te saeijen, daervan eenige opkomen, als latou, radijs, comcombers, rapen, cars etc. eñ alle hierlantse gewassen, van pompoenen, meloenen, balancias, milie etc., ende alsoo den lijftocht in Brasil generalijck, ende principael op 't Reciff, dierder is als op eenige plaetsen ter werelt, soo werden de luyden te meer geencourageert om alles te saeijen en te planten.

Wij hebben voor desen gesc. hoe alle des Comp^ies^ dienaers, van de hoochste tot de laechste, op haer eygen cost hebben gestelt, daer met sij haer soo ten besten behelpen, self oock de soldaten, die liever haer costgelt ende loninge als het oude rantsoen hebben, want sij vinden haer gerief van alle hierlantsche vruchten op de marct, eñ wert oock alle dagen versch vlees geslacht, maer sij konnen voor haer costgelt niet veel hollantse kaes koopen, ten waere erten, bonen, gort, maer sij nemen liever hierlantsche boontges.

Tot noch toe hadden gecontinueert de soldaten rantsoen van broot uyt te geuen ende de waerde van broot aen haer costgelt te corten; maer alsoo wij vernamen, dat ons meel seer opginge, soo hebben oock geresolveert den sol

daeten haer costgelt ten vollen te geuen ende geē broot meer te laeten backen, als alleen hart broot voor de schepen, hoewel men in tijt van noot deselve oock wel met farinha soude connen victuaillieren. Ende is onse intentie het meel in voorraet te houden om de forten daer met te voorsien ende geprovideert te houden, 't welck de soldaten oock aengenaem is geweest, want sij konnen met het broot qualijck toe, eñ voor het gelt konnense soo veel farinha coopen, daer redelijck mee toe konnen.

Dit lant geeft niet alleen de bouengeschreven lijfftochten, maer oock meest alles wat van noode is tot huysinge ende tot schepen te bouwen, behalven ijser, teer, pick, harpuys: want om huysen te bouwen is hier of hartsteen te houwen uyt het geberchte eñ vande clippen, ofte backsteen, die alhier gebacken wort. Alderhande timmerhout is hier ouervloedich genouch, maer het cappen eñ arbeyden, tot daer ment hebben wil, valt costelijck.

Hier sijn oock calckouens, daer soo veel steencalck gebrant wort als men van noden soude mogen hebben. Coolen werden hier oock genouch gebrant: want de Portugeese smits gebruycken niet als houtcolen om bij te smeden; doch het groote sware werck, dat onse smits hebben te maecken, kan met geen houtskoolen gesmeet werden; maer tot buspoijer soude salpeter en swavel gebreecken.

Touwen wierden hier oock gemaect vande selve basten van bomen, daer de Portugesche lonten van werden gemaeckt, soo datter veele verscheyden schepen ende carvellen alhier sijn opgemaect, daer niet als ijserwerk, arpuys, pick en teer ende de seylen van buyten slants toe gebruyct werden.

Dus verre hebben wij de gelegentheyt van het lant ende inwoonderen verhaelt, sullen nu comen tot de oorloochssaecken ende defentie van dese landen, eerstelijck verhalende den staet van onse vijanden.

De Conte Banjola, soo de geruchten loopen, soude van

Selregippe del Rey opgebroocken ende verder geretireert sijn, op de tijdinge, die hij gehadt heeft, vande comste vande Ed. Heer Johan Gijselin [1]) ende WelEdele Heer Sigismund van Schoppen met onse leger, hoe wel wij informatie hebben, dat den vijant noch ontrent 2000 gewapeñ ende half gewapende, soo soldaten als gevluchte inwoonders, onder hem hadde.

De Conde de Banjola, voor ses weecken ofte twee maenden een briefgen aen sijn Ex^tie^ schrijvende, versochte dat hem de vrouwe van Louys Barbalho, alsmede de vrouwe van Anthonio de Fraitas, een Capiteyn, mochte toegesonden werden, voorgevende dat Louys Barbalho met sijn terco, dat is regiment, inde Bahia was gearriveert, soo hebben een gaeuw jongman, een trompetter van sijn Ex^tie^, met de antwoorde expresselijck aenden Conde ouergesonden, om met eenen af te sien eñ vernemen wat hij konde; die rapporteert, dat hij niet anders heeft connen verstaen, als dat Louys Barbalho soude gearriveert sijn, ende gauen wel op van 4000 man, maer connen [2]) de Portugeese tercos wel, die plegen niet meer als 3, 4 tot 500 man sterck te sijn, twelck oock ongetwijffelt niet meer sal sijn, alsoo wij verstaen, dat hij in drie carvellen sij ouergecomen. Sij roemden haer in Selregippe oock seer vande groote Armade, die verwaghtende waren met veel duysent man; maer wij houdent daer voor, soo Barbalho is gearriveert met een terco, soo is het al datse te verwachten hebben, eñ sal maer alleen op defentie vañ Bahia aengesien sijn, gelijck oock de geruchten gingen, dat Louys Barbalho het commando ouer de militie inde Bahia gedefereert ware. Sijn vrouwe heeft euenwel ernstelijck versocht, datmen haer niet wilde verobligeren, want sij geloofde niet, dat haer

---

1) Joh. Gijsseling, zie Arend, Algem. Gesch. d. Vaderl. D. III, St. V. bl. 46.

2) d. i. *kenden*.

man inde Bahia gearriveert was, want hij soude aen haer geschreven hebben, soo datse oock tot naerder ordere gebleven is.

De Conte de Banjola, sijn alhier de geruchten, dat hij soude retireren tot aen Torro Davila, 15 mijlen aen dees sijde de Bahia ofte St. Saluador, gelijck den Captn Anthonio de Freites oock ordre heeft gegeven aen sijn vrou, datse haer daer aen lant soude laeten setten, om bij hem te comen, soo dat van de retraite, soose niet gereets geschiet en is, niet te twijffelen is of sal geschieden, soo haest de onse sullen beginnen te genaecken.

Om nu te comen tot onse saecken. Wij hebben in eene missive, daer van de copie hier nevens gaet, gesonden door een Engelsman, die van St. Thome alhier was opgebracht, aen haer ed. geschreven, wat ons hadde bewogen te resolveren 't exploict op het casteel d'Elmina bij der hant te nemen, eñ hoe Godt de Heer 't selve met voorspoedich succes, onder het beleyt vañ WelEdelen Heer Hans van Coyn, Colonel, ende den Sergeant Majoor Johan Goodlat, geseyt Bongarson, gesegent hebbeñ, alle de schepen ende volck, die daer niet in guarnisoen gelaten waeren, te rechter tijt alhier weder waren gearriveert, soo datse, sonder yets te versuymen, dat exploict hadden geeffectueert; ende dat VEd. de naerder circumstancien mogen bekent sijn, gaen hier nevens de copien vande brieven vañ Generael vande Cust, alsmede vande lijste van artillarye ende admunitie van oorloge eñ alles wat aldaer gevonden is.

Inde selve missive hebben oock verhaelt den tocht, die wij op Ziara hadden voorgenomen, onder het beleyt van Georgen Garsman, Sargeant Majoor, den manhaften Hend. Hous, Capiteyn, met twee jachten ende 150 soldaten; maer daer connen wij noch niet vorder van schrijven, alsoo wij sedert van haer niet vernomen hebben.

Dese tochten niettegenstaende, hadden ons oock niet

gelaeten te armeren om onsen vijant in Selregippe del Rey aen te tasten; daer toe gecommitteert de heer Johan Gijselin (alsoo sijn Ex^tie periculeuse siecte niet heeft toegelaeten selfs in persoon derwaerts te gaen, ende den Wel Edelen Heer Sigismundus van Schoppe; met wat posture eñ maght van volck, schepen, voorraet van vivres ende admunitie deselve onsen vijant sullen aensoucken, sal uyt onse notulen genouchsaem te sien sijn.

Nu sullen comen tot beschrijvinge vande sterckten, castelen ende forten, die alhier langs deșe custe ofte voor desen sijn gebouwt, ofte zedert de conqueste door de onse tot defentie vande selve sijn opgeworpen.

Onder dewelcke, om vande Zuyt aff te beginnen, sich eerstelijck offereert het fort Mauritius, bij de onse geleyt op Openedo op de rivire St. Francisco, ontrent 6 mijlen vande zee, op de noortsijde vande riviere, 't welck is een fort met vijff punten, gelegen op een steyle clip, 80 voet hooch uyt het waeter, aen d'ene sijde soo steyl gescarpeert, dat daer inaccessibel is, ende aende andere sijde, daer eenichsints daer aen soude te comen sijn, daer sijn de drie bolwerken tegen gekeert; het lant rontsom leegh behalven eenen bergh, welck lant alle somer mans lengte onder water staet. Het fort heeft hooge wallen ende diepe doch drooge grachten, gelijck VEd. uit de caerte, door sijn Ex^tie gereets gesonden of noch te senden, sullen konnen sien ende is van groote defentie. Op d'oversijde tegen ouer dit fort hebben de onse een houte wambais opgeslagen, daer in op eenen boom een batarije van drie stucken, schietende ses ponden, gemaect is. Voorts leght op deselve sijde vande riviere, beneden aende mont, eene redoute, genaemt Keert de Koe, om de riviere aldaer te commanderen, vrij te houden, onse schepen te beschermen ende den voet daer aen lant te houden, ende is gelegen in een moeras, ende sijn dese forten van artillerye, amunitie ende vivres redelijck versien, ende leggen daer

tegenwoordich 300 coppen in, ende beloopt de fortificatie aldaer, die al volcomen opgemaeckt is, ontrent de twintich duysent guldens, ende wert nu geproponeert om het selve fort, binnen ende buyten, met placaerde te becleden, 't welck oock wel soo veel soude costen, daer wij ons in beswaert vinden, ende noch niet toe connen resolveren; sullen hier naer sien wat geraden mocht gevonden worden.

De eerste stercte, die sich voorts presenteert, is het fort in Porto de Calvo, 't welck zedert de veroueringe seer is gesterckt, maer is voort gebleven gelijck het is geweest, seer irregulier; ende vereyscht dit fort dat daer een contrescharpe om geleyt werde met een stercke palissade.

Dit fort heeft noch alle sijn artillerye eñ meest alle de ammunitie die daer in is gevonden: alleenlijck sijn daer doen wegh haelen eenige stucken, die daer te veel waeren eñ ongemonteert lagen: soo dat het van alles wel versien is, eñ leggen daer in oock twee compagnien soldaten. Dit fort is gelegen op eenen hoogen bergh alleen, sonder andere hooge bergen, die 't fort commanderen souden, daer ontrent te hebben, ende loopen aen twee sijden de rivieren daer onder langhs heen. Int fort is een put, diep 18 vadem, met viercante harden steen uyt de gront tot bouen toe opgehaelt, ende heeft heel goet water.

Van Porto Calvo voorts om de Noort, ontmoeten eerst de fortificatien aende Cabo St. Agostijn, alwaer niet een werck van defentie hebben, want dat om de kerck Nos^{ra} S^{ra} de Nasareth op den hoogsten bergh vande Cabo heeft gelegen ende aldaer gemaeckt was door den vijant, dat is ouer lange als ondienstich geslicht.

Het pontael, daer wij altijt de redoute tegen alle gewelt vanden vijant op gemeintineert hebben, is nu door de zee soo ongeloofelijck wegh genomen, dat d'een sijde vande redoute is ingevallen eñ wegh gespoelt, ende wat devoir men gedaen heeft met rijsbermen om 't selve staende te houden, heeft euenwel niet willen helpen.

Het fort Gijselin, daer tegen ouer, dat op een eylant lagh, is door de zee soo dapper ondermijnt, dat de heele front eñ batarije is ingevallen, niettegenstaeñ swaere bermen, die altijt daer voor vernieuwt sijn geworden; doch is eyntelijck geresolveert, alsoo dat fort zedert de verouerringe vande heele Caep niet nodich meer hadden, nochte ergens toe dienden als om volck onnuttelijck ledich te houden, datmen alles daer aff ende daer uyt lichten soude eñ laeten de zee sijnen wille daer van hebben.

Om dan de selve haven in ons gewelt te hebben, sal van node sijn, dat een fort op het pontael gelecht werde, wat meer binnenwaerts als de redoute leyt, om alsoo vande zee geen peryckel te lopen, eñ euenwel de haven onder commando te houden ende beter verseeckert als noch voor desen is geweest. Houdende ooc op Barra de baterye, die daer altijt heeft gelegen, hoe wel de selve niet te defenderen soude sijn, als eenen vijant sterck gelandet soude sijn, want de baterye is achter open ende can niet gesloten werden, datmen daer in bedect soude connen sijn, want sij licht beneden twee hoge bergen, soo datmen vande selve met musketten vlack daer in schiet, ende door geenen muer daer in bevrijt connen sijn, al soude men die oock vrij hoge op trecken; alleenlijck is tot defentie vande selve baterije een redoute op den zuydelijcxsten van die twee bergen geleyt, die den anderen bergh beschiet ende alsoo eenichsints de batarye op de barra defendeert.

Euenwel, soo veel is daer van, dat als wij een fort op het pontael hebben, dat alsdan de haven voor onsen vijant onbruycbaer is, ende wij konnen ons fort op 't pontael altijt met vivres, ammunitie ende volck secoureren, 't sij door de groote Barra, 't sij door de Barreta, als wij die in onse gewelt houden.

Ende is een ongetwijffelde saecke, dat, als wij opt pontael een fort hebben, den vijant niet eens sal talen de haven aen te tasten, want sij is oock soo comodieux niet,

dat daer groot gewelt aen souden doen, want daer geen diepgaende schepen binnen konnen, ende heeft een periculeus uyt- ende inkomen.

Naer de Cabo St. Agostinha volcht het Reciff d'Olinda met sijn omleggeñ forten.

Daer van is het eerste fort gen[t] Prins Willem; is gelegen inde Affogades, sijnde een vierhoeckich fort met vier bolwercken, welck een fort is seer wel gelegen, ons verseeckerende den paz inde Varge ende door 't gantsche lant, ende bevrijdende het ouercomen vant eylant St. Antonio naer de Afogados. Is gelegen in een vlack lant ende op het hoochste vant selve, soo dat het de campangne, soo wijt het canon werpen can, commandeert; heeft aende eene sijde diepe grachten naer 't noordwesten, maer int zuytoosten sijn de grachten ondiep ende den gront hoger, soodat daer wel te aprochieren soude sijn, eñ sal dit fort nootsaeckelijck met een contrascharp moeten omringt werden, want andersints soude swack bevinden. Dit fort is van eene wonderlijcke aerde, want des somers, als het drooge is, soo is het soo hart als een steen, eñ des winters, als het regent, soo wert het soo weeck als beslagen kalck eñ regent altemael daer heen, soo dat het met groote kosten moet onderhouden ende gerepareert werden.

Hier naer soude volgen het fort Emilia, op het eylant St. Ant[o], welck daer voor desen voor de hoornwercken vant fort Fredrick Henrick is geleyt geweest; maer dit is oock als onnodich verlaeten ende gedaen slechten.

Volght dan het fort Fredrick Henrick selve, alias genaemt de Vijffhouck, alsoo het een fort is van vijff reguliere bolwercken.

Dit fort is geleyt op 't eylant St. Antonio op eene houck, van waer sich de schepen binnen de haven vant Reciffo leggende, heel bloot ontdecken, soo dat dit fort dient tot defentie vañ hauen. Voorts leyt dit fort op den hoogen gront, waer langhs den vijant alleenlijck gelegentheyt sou

konnen hebben om naer het groot quartier op Anthoni Vaaz te aprocheren, ende beschermt oock aldaer de waterputten, waer van daen het Reciff eñ Anth° Vaaz alleenlijck haer water souden konnen haelen bij tijden van noot ende belegeringe.

Dit fort is in 't eerste niet hooger als twaelff off darthien voeten opgehaelt geweest, eñ was met de comste van sijn Ex^tie ende Hoge Raeden soo vervallen, dat een man te paerde met sijn volle geweer tegen de wallen soude opgelopen hebben; de stormpalen eñ palisaden gansch verrot ende onder den voet gevallen, ende het gantsche werck seer gesackt ende de grachten genouchsaem door het opwellende sant droogh geworden. Soo hebben de grachten doen verbreden ende diepen, ende de wallen verbreden ende verhoogen tot de hooghte vande oude borstweer, ende daer weder een nieuwe borstweer bouen op doen aenleggen. Hebben oock een contrescharp op de buytencant vande gracht rontom doen opmaecken, ende eenen stercken barm tegen de zeecant, soo dat dit fort nu oock in goede defentie eñ sterck is, maer sal de Comp^e wel 20 d. gulden comen te costen van 't gene datter nu nieuw aen gemaeckt is. Dit fort heeft eerstelijck een swaer hoornwerck in 't Zuyden, wtstreckeñ naert gewesen fort Emilia, ende voor de fronte vant selve hoornwerc leyt een licht hoornwerck daer het ouer commandeert, den selven wegh wtstreckende, welcke alles noch in redelijcke ordre leyt.

Van het fort Fredrick Henrick, Noort West een roerschoot, leyt een redout tot een voorwaght aende riviere Cavivaribi, om te ontdecken of daer vijant ouer de rivire poochde te comen.

Volcht nu het groote quartier op Ant^s Vaaz, de residentie van sijn Ex^tie, welck met eene sware hoge wal is omvangen, hebbende twee heele bolwercken int Westen ende Noortwesten, met een linie gesloten aende gracht vant

fort Ernestus, ende int Zuyden tegen de strant heeft een halff bolwerc, van waer voorts eenen vleugel ofte linie, lopeñ langs de rivire voor bij sijn Ex^ties logement, tot weder aende gracht vant fort Ernestus, soo dat het voor 't selve fort open leght.

Dese plaets is verdeylt in straeten ende erven, daer veel luyden hebben beginnen te bouwen, ende staen gereets veel huysen, ende sijn de straten soo afgeroijeert, datse alle voor het fort Ernestus open leggen, soo dat het langs desselffs wallen ende straeten is commanderende.

Het fort Ernestus, gelegen om het clooster St. Antō, soude een fort quadraet sijn, met vier bolwercken. Het is volcomen tegen de West-, Suyd- en Noortsijde, maer tegen de Oostzijde is het alleen gesloten met de oude cloostermuer, soo dat die oock nu dreycht te vallen. Soo sijn nu al in gespreck geweest om den muer af te werpen ende het fort met een aerden muer, inde forme van een tanaille, te sluyten, 't welck om de costen is evenwel noch uytgestelt geworden, alsoo daer geen perijckel is onderworpen, ende is seer nodich, dat de grachten, soo vant groote quartier, als vant fort Ernestus, gediept worden: want doogen gansch niet, ende dat met de daer uyt komende aerde een contrescharpe om beyde dese wercken gemaeckt werden.

Van het fort Ernestus Noortwaert leyt het fort Waerdenburgh op eenen uytsteeckenden houck vant vaste lant; dit is een viercant fort, maer de schaersheyt vande gront heeft maer toegelaten, dat het in 't Westen, Noorden eñ Oosten drie bolwercken conde hebben, het bolwerck in 't Zuyden daer aen manquerende. Dit fort is met een gracht vant vaste lant afgesneden, leyt rontom int water ende lijt grooten aenstoot vañ riviere, soo dat met rijsbarmen kostelijck valt te onderhouden, ende alsoo dit fort nu daer soo nodich niet wert geoordeelt, maer dat dien gront wel met een redoute soude konnen bewaert werden,

soo is goetgevonden dat men de riviere daer met sal laten begaen ende brengen het maer inde forme van een redout.

Hier aen volght het Reciffe d'Olinda, de Residentie vanden Hoogen ende Secreten Rade ende den Pol. Raet, welcke plaetse oock de principaelste haven is voor groote schepen inde gantsche Capitania van Parnambuco, ende daer oock de Compᵉ hare principale sedem belli gefigeert heeft, ende alle de generale magasijnen van vivres, artillerye, ammunitie van oorloge ende coopmanschappen besloten sijn.

Dese haven is wonderlijck gelegen, want eene steene continuele clippe, gelijck als eenen dijck, veertich passen ende meerder breet, ende vande barette af meer als een mijle lang voor het Reciff strecken̄, maeckt van binnen de hauen bequaem om veel schepen te herbergen.

Dese plaetse is men besich rontom met een wel flancquerende stercke palissade te besluyten, alsoo de schaersheyt vande gront niet toe en laet, dat het noch tegen de zeecant, noch tegen de binnenriviere met een wal omvangen werde, welcke palissade wel sal comen te costen acht a 10000 guld., die wij meynen te vinden ouer de huysen, erven, packhuysen, soo van̄ vrijluyden, als de Compᵉ, alhier op het Reciffe sijnde. Inde front ende opde avenue tegen de stadt Olinda heeft het tegen de zee eene bemuerde stene batarije en̄ tegen de binnen reviere eene aerde redoute, welckers voet uyt de riviere met lossen steen sonder kalck is opgeseth, ende sijn dese twee wercken met eene houten stercke palissade aenden anderen gesloten, daer de sortie in komt.

Buyten dit Reciffe bejegenen eerst het oude stenen casteel St. George, welcke, seer vervallen sijnde, de gasthuysmeesters hebben versocht voor haer siecken huys te mogen houden: sullen van binnen op hare kosten 't selve repareren ende onderhouden, mits dat sij het moghten gebruycken tot dat 't selve tot militaire diensten ende defentie van het Reciff soude van noode sijn, welck, om

oncosten voor de Comp^e^ te schouwen, ende alsoo het tegenwoordich ende misschien oock in toecomende onnodich sal sijn, goet gevonden hebben haer te consenteren. Evenwel blijven alle de stucken daer op leggen.

Tegen ouer het casteel St. George leyt op het steenen Reciffe in zee eñ op het incomen vañ barra een schoon stenen casteel, genaemt het Water Casteel, welck tegens de zee eenichsints schadeloos [1]) is geworden; de zee met alle gewelt, met alle getijen daer op arbeydende, heeft onder eenige stenen daer uyt gehaelt; doch sijn met de meester, die tselve fort eerst nieu uyt den gront heeft opgemaeckt, versproocken, dat hij met hulpe van Poortugese metselaers 't selve gat sal stoppen ende tegen de zee verseeckeren, 't welck ten hooghsten sal sijn, op datter geen vorder schade en geschiede.

Voorts vant casteel St. George, op de sandstrant naer de stadt Olinda, volght het fort de Bruyn, sijnde een viercant fort, hebbende tegen de zee maer cleyne halve bolwercken, maer tegen de riviere volslaegen heele bolwercken. Dit leyt in goede ordre ende in sijn volle wesen, doch sonder gracht ofte behoorlijcke palissaden, en daer voor leyt een hoornwerck, dat wat vervallen is, eñ een goede musquetschoot buyten dit hoornwerck leyt de redoute tot een voorwaght, ende sijn alle dese forten ende wercken met artillerye eñ ammunitie, yder naer sijn gelegentheyt, wel versien ende met soldaten naer onse gelegen[t] beset, maer hebben groot gebreck vañ affuyten eñ baterijen, daer in wij soo veel mogelijck remedieren, de Portugesen inde bosschen doende bequaem hout cappen, mits betaleñ, daer seer goede affuyten van gemaect werdeñ tot minder kosten, ende sulleñ langer duyren als de Hollantse, alsoo geen ijser beslach van nooden hebben.

De naeste fortificatien om de Noord is die van het ey-

---

1) D. i. beschadigd.

lant Tamarica, alwaer binnen de barra sich eerstelijck vertoont het fort Oragnien, gelegen op eene santplaete, die met eene creecke vant eylant is afgescheyden, doch met laege waeter guéabel. Dit fort heeft in sijn gewelt het incomen vande haven, want de schepen die moeten daer binnen een roerschoot voorbij passeren. Dit fort is viercant, met vier bolwercken, eñ is onlangs gerepareert ende verhooght, maer heeft gansch geen gracht nochte stormpalen, noch palissaden, welcke alles nootsaeckelijck sal dienen gemaect, de graft verdiept ende een contrascharp rontom op den buytenkant gemaect. Voor dit fort int Noorden, daer het alleen soude connen geaprocheert worden, leyt een hoornwerck.

Het stedeken Schoppe, op 't selve eylant, is van outs gesterckt, gelijck het is gesterckt geworden als wij het eerst hadden ingenomen. De wijtluftige borstweringe bij de Portugesen gemaect, die met geen volck waeren te besetten, sijn van doen af verlaeten ende laeten vervallen, ende was het kerckgen int zuyden van 't stedeken, met de batarije die ouer de rivire flanqueert, aen malcander geslooten ende alsoo voor eenigen subiten ouerval vant volck ofte den vijant, die doen int lant was, genouch verseeckert, maer niet bastant voor eenige merckelijcke maght, die van buyten soude mogen comen, ende leyt noch soo op de oude wijse int noorteynde vant stedeken. Opt incomen vanden pas van Tapesima leyt een cleyn redoutgen tot een voorwaght, van geen groote defentie.

Opt noordeynde vant selve eylant, opt incomen vant noordergat, leyt oock eene redoute met eene batarije, die ouer het incomen commandeert; dese redoute leyt op een hooge steenachtige gront, soo dat geen diepe gracht heeft konnen hebben, maer is met een palissade omringt; is t'enemael vervallen ende sal nootsaeckelijck weder opgemaeckt moeten werden.

Naer de fortificatien vant eylant Tamarica volgen die

op de riviere Paraiba, die drie sijn, een op de zuydsijde vant incomen van de riviere, een op de noortsijde, ende eene ontrent een canonschoot binnen deselve forten, bijnaer int midden vande riviere, op een santplaet van een eylandeke uytsteeckende, genaemt Restinga.

Het suyder fort is gansch ende geheel van ons opgemaeckt ende het oude fortgen S[ta] Catarina, dat te cleyn ende becrompen ende van weynich defentie was, is geslicht ende dit op deselve plaetse daer buyten omgelecht, ende heeft tegen de lantsijde een schoon bolwerck met de cortijnen, lopende naer de zeestrant, alwaer het aen wedersijden een half bolwerck heeft, die met een tanaille aen malcander sluyten; is van redelijck groot begrijp ende schone hoge wallen, maer heeft oock wegen het welsant, gelijck op alle sandtstranden, geen diepe graghten konnen hebben; andersints is van goede defentie.

Dit fort is voor onsen tijt aenbesteet eñ genouchsaem opgemaeckt, maer bij ons meestendeel betaelt ende heeft gekost 31 d. guld.

Het noorder fort, genaemt St. Antoni, is een viercant fort met vier bolwerken ende leyt noch gelijck het vanden vijant is gewonnen, uytgenomen dat het, te steyl opgeset sijnde ende derhalven dreygende te vallen, van buyten wat is moeten afgesteecken werden ende wat meer dorsseringe gegeven.

Op de plaetse Restinga, int midden vañ riviere, is het oude werck vande Portugesen gedestrueert, ende ter selver plaetse gelecht een goede redoute met halve bolwercken, met een schone batarije inde cortijne tegen de diepte vande riviere, daer de schepen moeten passeren, ende is dese plaetse soo sterck als eenige in Brasil, leggende rontom int water een gotelingschoot bijnaer vant eylant.

Inde stadt Frederica is het Franciscaner clooster soo wat lichtvaerdich vast gemaect, om te dienen tot defentie ende retraite voor de inwoonders, wanneer eenige lopers

eñ stropers, als voor desen geschiet is, haer souden willen komen molesteren.

Naer de forten van Paraiba volght om de Noort het casteel Ceulen in Rio Grande, gelegen op het stenen Reciffe, op het incomen vande barra. Dit is van hartsteen seer hoogh opgetrocken met seer dicke ende stercke mueren; het heeft inde front tegen de lantsijde de forme van een hoornwerck, dat één cortine met twee halve bolwercken, op de oude maniere met oreillons eñ casematten gemaect, ende sijn voort de andere drie sijden tenailles.

Dit fort is subject eenige hooge santduynen, die daer binnen een roerschoot bij leggen, die soo hoogh sijn datse door de schietgaten den walganck konnen ontdecken, soo datmen vandaer die vant casteel op de wal gaende de solen uyt de voeten kan schieten; als wij 't belegerden planten wij ons geschut daer op ende schooten soo daer in, dat niemant op de wal dueren konde.

Doch dit is geremedieert, mits bouen op de wal inde front tegen dat stene borstweer een aerde borstweer is aengeleyt, à lespreuve du canon, soo dat nu het heele fort bouen daermet bedect eñ bevrijt is.

Ende alsoo met het hooge water dit fort rontom int water leyt ende den slach vande zee moet uytstaen, soo is het onder wat beschàdicht, 't welck met eenen nieuwen voet, van onder op te metselen, gerepareert wert.

Dit casteel is met artillerye wel versien, want behalven het canon dat daer op verovert is, sijn noch daer op gelecht twee stucken vande vier, die gevonden werden inde carvellen, die wij daer binnen vonden, als wij quamen om dat casteel te belegeren.

Generalijck alle de bouengeschreven wercken, forten ende castelen sijn wel versien, soo van artillerye ende ammunitie.

Het ware hier wel nodich geweest dat perfectelijck geinsereert ware, hoe veel stucken op yder fort laegen, ijser

of metael, ende hare qualibre ende gewicht, alsmede perfecte lijste van alle ammunitie ende trains behouften, doch dit hebben wij dees tijt niet connen bijbrengen: sal geschieden soo haest mogelijck sal sijn.

Van volck sijn alle de forten redelijck beseth; doch om onse leger sterck te velde te brengen, hebben soo vee volcx aller wegen gelicht als eenichsints mogelijck is geweest, eñ hebben euenwel niet meer als twee a drie en twintich hondert man te velde konnen brengen, soo dat het ons dapper aen volck begint te manqueren.

Vuyt de missiven, met de laeste schepen uyt het vaderlant gekomen, verstaen, hoe dat de Camer van Amsterdam, op ons aenschrijven, de andere Camers, eer dat de XIXe vergaert waeren, hadde aengemaent om yder negende part hondert en vijftich man tot recrute te senden, welck ons seer aengenaem is geweest. Maer verder gelieven te considereren, dat als wij een capitael exploit, wat verre van hier gelegen, souden bij der hant nemen, dat wij dan onse forten alhier soo beseth moeten laeten, datse haer selven konnen defenderen ende eenige invasien van eenige stroopers konnen weren ende het platte lant ende den inwoonderen beschermen.

Als wij dan de bouengeschreven dartien hondert vijftich soldaten tot recrute hier souden hebben, soo souden wij euenwel niet bouen drie duysent soldaten te velde konnen brengen, want het volck ongeloofelijck dagelijcx vermindert, soo door de thuys gaende siecke, crepele, stervende, alsmede die vrijgemaeckt werden. Soo dat wij verhoopen, dat de XIXe, die daer op gevolcht sal sijn, op ons naerder versouck sal hebben geleth ende geresolveert tot ai sulcke recruyte, als wij aldaer sijn versouckende, mitsgaders dat de defectueuse Cameren sullen gelast wesen hare restanten van soldaten vande voorgaende resolutien te senden, 't welck wij bevinden te wesen volgens de nevensgaende memorie.

Voorts staet oock te versorgen, dat wij oock met goeden voorraet van alderhande ammunitie van oorloge mogen versien sijn, tot welcken eynde wij hare Ed. E. ter Vergaderinge vañ XIXe van tijt tot tijt de lijsten vant gene alhier meest gebreeckt, hebben toegesonden, ende gaet oock weder deselve lijste hier nevens, welcke versoucken op het spoedichste voldaen mogen werden, mits aftreckeñ 't gene al reets daerop soude mogen gesonden sijn.

Hier nevens gaet oock een lijste vañ schepen, soo tegenwoordich op dese custe sijn, dewelcke het meeste part soo sijn afgevaren, datse niet langer hier konnen houden; maer sullen U Edele deselve, d'een vóór d'ander naer, met hare suyckerladinge hebben thuys te verwaghten.

Soo lange acht genomen werden, dat wij hier maer weynich schepen op de custe sullen houden, ende nochtans soo der eenige vloote ofte vijant uyt Poortugael quame, soude eene gewenschte saecke sijn, soo wij hier in zee het hooft konden bieden ende slaen, eer deselve ergens mogte landen: want konnen wij eens sulcken slach treffen, dat soude de Comp^e voor altijt vast ende secur stellen eñ soude den vijant noyt weder vermeten ons op dese cust te molesteren.

Soo sien dat de Camers geresolveert hadden, dat yder negende part een schip soude senden; maer U Edele gelieven te considereren, dat meest alle de schepen, die tegenwoordich hier op de custe sijn, tegen 't laeste vande somer van dese custe sullen vertrocken sijn ende met suyckeren afgelaeden; soo souden nodich vinden, dat V Ed. de resotie verdobbelden ende ons toesonden achtien grote schepen, alsmede negen weerbare jaghten, doch vañ selve aftreckende alsulcke als U Ed. sullen bevinden alhier op de custe te sijn. Ende dat deselve schepen eñ jachten wel gemonteert mogen komen, niet alleen van artillerye eñ ammunitie, alsmede vivres wel versien, maer principalijck van volck ende matrosen, daer voor desen groot ge-

breck aen is geweest: want het volck moet het werck doen ende 't en helpt niet, hoe schone ende welgemonteerde schepen, als die niet volcx genough hebben om alle instrumenten, die op deselve sijn, te doen wercken, ende alsoo den dienst te doen, die van sulcke schepen te verwaghten is. V Ed. weten, wat misslagen voor een jaer op dese custe sijn begaen; daer de schippers alle haer defentie of excuse fondeeren opde swackheyt van volck, soo dient daer in voorsien, op datse sulcke excuse niet meer hebben voor te wenden.

Voor allen sal goet regart dienen genomen, dat de schepen wel uytgemaeckt werden eñ van alles wel versien, de huyt wel dicht gespijckert ende de gantsche schepen wel versien ende gecalefaet, van zeylen, anckers, touwen, cabels etc., op dat de schepen, sonder veele reparatie alhier te doen, haeren behoorlijcken tijt op de custe mogen uyt houden: want wij verhoopen, dat 't gene de Spaigniaert sal voornemen, binnen dien tijt geattenteert sal werden: ende als wij dan die schepen sullen gebruyckt hebben, ende den vijant gestut eñ gebroocken, sullen wij daer naer met minder schepen wel konnen doen, ende dese schepen met haer suyckerladinge weder nae 't vaderlant laeten keren.

Off nu desen Staet meriteert de groote costen ende capitalen, die daer om gespendeert sijn ende noch nodich te spenderen, sal ouervloedich blijcken uyt de deductie van alle de inkomsten ende proffijten, die de Comp^{e} uyt dese landen sal konnen trecken.

Eerstelijck aengaende den handel van suyckeren, daer trect de Comp^{e} eerstelijck de thienden, ten tweeden het part vanden donatarius inde Capitanien van Parnambuco eñ Itamarica, 't welck sullen reeckenen op 1½ p^{r}cento.

Ten derden trect de Comp^{e} de recognitie van twintich ten hondert.

Ten vierden de vraghten, avarijen eñ convoijen.

Ten vijffden de recognitien eñ vraghten van coopmanschappen, die uyt het vaderlant moeten gesonden werden om in Brasil gesleten te werden ende om de suyckeren alhier op te copen etc.

Soo maecken dan calculatie dat, als het lant weder in fleur sal sijn, 't welck nu begint, het naeste jaer dapper sal verbetert sijn ende het derde jaer meest in state sal gebraght sijn, soo sullen in dese geconquesteerde Capitanien dese volgende Ingenhos sijn:

Int eerste district ongetwijffelt meer als	15	Ingenhos.
Inde jurisdictie van Serinhain	18	„
De jurisdictie van Olinda	67	„
De jurisdictie van Iguaraçu	8	„
Som^a inde Capitania van Pernambuco	108	„
Inde Capitanie van Tamarica	20	„
Inde Capitania van Paraiba	20	„
In Rio Grande	2	„
Somma in alles . .	150	„

Ingenhos inde 4 Capitanias . . . . 150.

Die dit jaer niet malen:

In Serinhayn, segge in Alagoas en P^o Calvo	8	
Inde jurisdictie van Olinda	20	
Iñ Serinhain	11	
In Iguaracu	1	
In Tamarica	8	
In Paraiba.	2	
In Rio Grande	1	
	51	51.

Soo dat noch dit jaer sullen malen Ingenhos . . 99.

Dese negenentnegentich Ingenhos sijn oock niet in staet om te konnen maelen 't gene sij voor desen gemalen hebben of plegen te maelen; want waer den oorloge ende des voorleden jaers invasien vañ vijant getroffen hebben, daer sijn de Camvealen seer gedestrueert ende hebben de Ingenhos groote schade geleden.

Soo dat, willende calculatie maecken wat suyckeren dat dit jaer ofte dese lopende saffra, sullen konnen gemalen werden, niet hoger naer onse gissinge kan getrocken worden, als tegen vijff en twintich @ asucar matcho, dat is bancos en̄ moscovados t'samen, ende derselver syropen gevende duysent arol^{n} pannelen in ider Ingenho, soo komt de calculatie uyt als volcht:

99 Ingenhos.
2500 @ malen yder.
49500
198
247500 @ beloopt t'samen blanco en̄ moscovado.
24750 @ tienden, daervan een derde part voor moscovado.
222750 @
3340 @ pensioen voor den donatarius en̄ nu de Comp^{e}.
219410 @
43882 @ voor recognitie a 20 p^{r}cento.
175528 @ die ouer blijven te vernegotieren.

Soo dat de Comp^{e}, volgens dese calculatie, soude dese lopende safra hebben te verwaghten bouen de tienden, die verpacht sijn:

Voor pensioen 3340 @
Voor recogn̄ . 43882 @
47222 @ maken a 20 @ p^{r} kiste 2362 kisten suycker blanco ende moscovada, behalven de pannelen, die licht oock vier a 500 kisten voor de Comp^{e} sullen maecken.

Ende soo V Ed. dan voorts daer bij vougen wat 175000 @ matcho 30 a 40000 @ panellen, die voor coopluyden ouerblijven om ouer te schepen voor vraghten, avarie etc. betalen, soo sullen V Ed. ten rouwen eenichsints sien wat inkomen dit jaer te verwaghten hebben.

Lijste vande verpachtinge ende impositien van diverse veeren, passos, visscherijen, slachtinge van bestialen, wage, wijnen ende andere drinckbare als natte waren, tienden, menuzas etc., in Brasil voor den tijt van 12/m. verpacht; die minder ofte meerder maenden verpacht sijn, alle gereduceert op den tijt van een jaer.

'T veer tusschen 't Reciff eñ Ant° Vaaz . . .	*f*	700.
Id. tusschen Ant° Vaaz eñ Afogados	-	400.
Id. tusschen 't fort de Bruyn en 't vastelant .	-	1840.
Id. tusschen de groote pas en plaet aen Tamarica	-	100.
Id. tusschen de pas van Tapesima en Tamarica	-	240.
Id. tusschen Catuana of Noord^r Gat aen Tamarica	-	100.
D' passo tusschen 't Reciff eñ Afogados	-	1800.
Id. aeñ Baretto tusschen 't Recif eñ de Cabo .	-	2556.
Id. de Veradoria op de rivire aen Paraiba . . .	-	7930.
Visscherije tusschen de stad Olinda en Rio dolce	-	150.
Id. besuyden Cabo Delle in Paraiba	-	336.
Slachtinge vant bestiael op 't Recif	-	1500.
Id. op Tamarica	-	[1])
Id. aen Cabo St. Agostinha	-	200.
Id. in Paraiba	-	[1])
Wage op 't Reciff.	-	11400.
Id. op Tamarica	-	[1])
Id. aende Cabo	-	200.
Id. in Paraiba	-	1663.
Wijnen en drincwaren etc. op 't Reciff . . .	-	27400.
Id. op Tamarica	-	1800.
Id. aende Cabo	-	500.
Id. in Paraiba	-	2500.
Tienden van suyckeren op 't Recif eñ inde Capt^e Paraiba	-	85000.

1) Oningevuld.

Id. op Tamarica	*f*	13000.
Id. in Paraiba	-	26000.
Tienden vañ menuzas opt Recif eñ in Parnamb.	-	7765.
Id. op Tamarica	-	1350.
Id. in Paraiba	-	2600.

Dit is dus verre 't gene wij V Ed., volgens den last in V Ed. missive, hebben nodich gevonden te adviseren, aengaende den tegenwoordigen staet van Brasil, ons vorders refererẽ aen onse nevensgaende missive.

Actum den 19en Janrij 1608. Reciffo.

GENERALE BESCHRIJVINGE

VANDE

Capitanie

PARAIBA.

(Uit het Archief van HILTEN).

De Capitania van Paraiba is een der voornaemste Provincien in Brasil, gelegen benoorden Parnambuco, besluytende, tusschen hare landtscheydinge ende die van Parnambuco, de Capitania van Tamarica, die daer int Suyden aen paelt, hebbende int Oosten de see Oceanus ofte de see vant Noorden, bijden Spagniaerden genoemt, palende int Noorden aen die Capitania van Rio Grande, streckende sich int Westen soo verre landewaert in als het d'inwoonders die geliefden te bewoonen, 't welck tot noch toe noyt vorder bevonden is geweest als tot het geberchte Ocupaoba.

Dese Capitania is van locht, water ende vruchtbaerheyt een vande gesontste landtschappen van Brasil, is tot allen tijden wel bewoont ende volckrijck geweest vande naturellen des selven landts, die genaemt sijn Pitiguares, ende is nae d'ondeckinge ingenomen vande Franchoisen, die met d'inwoonders lange jaren haren handel in Brasilienhout ende cattoen gedreven hebben, die naemaels van Portugesen ende wederom de Portugesen vande vrije Nederlanders daer uyt gedreven sijn.

Inde tijden der Portugesen is dit landtschap tot eene Capitania, dat is een Capiteynschap daer een Capiteyn over bevel hadde, verordineert, gelijck oock alle de Provincien van Brasilien noch bevonden worden te sijn. De Capiteynen worden bijden Portugesen genaemt Capiteyn Mor, dat is opperste Capiteyn, want sij noch andere Capiteynen onder haer hadden.

Dese Capiteyn Moor hadde de opperste directie ende gesach over de militie ende politie ende worden bijden Coninck van Spagnien alle drie jaren verandert.

Dit landtschap (anders Capitania) wort genaemt Paraiba; is een Barbarische ofte, om beter te seggen, een Brasiliaens woort ende betekent een verdorven see, een quaet water, item een quade haven om in te comen, ende, nae de uytlegginge vande beste in die tael ervaren, is te seggen een haven met een bocht, quaet om in te comen, want *Para* is een haven ofte rivier met een bocht, en *yba* is quaet te seggen, waer uyt blijckt dat die reviere, die de grootste is van dit landtschap, haren naem heeft nae de mont ofte bochtige incomen derselver, ende wederom het landtschap sijnen naem nae de revier, dat is Paraiba, genaemt.

Dese rivier de Paraiba heeft aen het incomen op de suydtwal ofte luchterhandt een houck genaemt Cabo de Delle, daer op in 's Coninex tijden een fortgen gelegen heeft, genaemt St. Catarina, maer is naer het veroveren van ons een groot fort daer van gemaect eñ genaemt Margaretha.

Tegen over dit fort aende noortkant vande rivier heeft oock een fort gelegen, genaemt St. Anthoni, maer alsoo sijn Ex^tie G. M. van Nassau als Gouverneur Gñael eñ Admirael, uyt den naem vande Ho. Mo. Heeren Staten Gñael der Vereenichde Nederlanden, sijn Hooch^t den Prince van Oraingien ende Bewinthebberen der geoctroijeerde Westindische Compagnie, over de conquesten van Brasil,

aldaer gecomen was ende de gelegentheyt ende sterckte aldaer besichticht, is geordonneert het selve te laten vervallen ende te slechten; maer inden jare 1639 van sijn Hooch gemelte Ex[cie] wederom goet gevonden (doch in cleynder begrijp) op te maecken.

Van hier westwarts op, omtrent ¼ van een Spa. mijl, leyt het fort genaemt Restinga: is een cleyn viercant fortgen als een redout, leggende met het fort Margareta ende met St. Antonio als een triangel. In tijden des Coninxc van Spagnien was dit fortgen genaemt St. Bento (dat is Benedictiner) ende lach achter open. Het leyt op den hoeck vant eylandt, dat de fratres ofte munnicken van St. Bento vanden Coninck gegeven is, ende oversulcx Jlha dos Fradres genaemt was. Dit eylandt streckt sich de reviere op omtrent een halve mijle, is meest bosschagie en wildernis, nergens veel toe bequaem, dan nu ter tijt loopen daer op omtrent 60 a 70 beesten, die bijde Neerlanders daer op geseth sijn inden jare 1636, om in tijt van noot ende invasie van vijanden de forten mede te spijsen; maer sijn nu soo verwildert, dat mender niet een kan vangen, ofte ten waere datmen een stuck vant bosch neer hacte en circken liet maecken om de gehele troupe daer in te brengen met honden, daer toe affgerecht naer de maniere der beestenteelders in Brasil. Achter dit eylandt loopt een kille vande rivier Paraiba, op welckers noordt oever, ontrent een halff mijle van St. Anthoni, leyt een plaetse genaemt Forto Velho, dat is te seggen het Oude Fort. Is geweest een fort der Franchoisen, van waer deselve met de Patiguares ofte Brasilianen deses landts haer negotie dreven: want men wiste in die tijt daer noch niet van suyckerriet te planten, noch veel min van te malen: want sulcx naderhant bijde Portugesen is opgecomen. Dit fort, niettegenstaeñ dat het wel beseth was van france soldaten ende daer beneffens de Brasilianen te vrundt hebbende, soo ist nochtans bijden Portugesen be-

legert ende oock ten lesten stormenderhant van een Overste, die den naem van Gouverneur voerde, genaemt Furtosa Barboso, ingenomen, ende gemassacreert alles wat daer in gevonden wert, a° 1586. Van dese plaets westwarts op, achter 't geseyde eylandt, loopt een cleyn reviertgen noortwaert in, genaemt Rio de Nostra S^ra^ de Gia, komende ŏmtrent een cleyne mijle uyt het landt van daen, daer een kerckjen op een bergh beneffens leyt, genaemt Nos^a^ S^a^ de Gia, alwaer inde tijden vande invasie van Rebelho en Souto, Oversten des Coninex, inden jare 1636 de Aldeas, ofte Brasiliaensche dorpen, van Jacouype en Pontael met goetvinden vañ Directeur deser Capitania hun getransporteert hebben ende hunne residentie ende woonplaets genomen, om van des vijants troupen niet overlasticht noch verleyt te worden, alsoo dese plaetse als voorgemelt niet verre van onse forten gelegen is. Doch sijn inden jare 1637, naer het veroveren van Porto Calvo, op het versouck vañ principalen deser Aldeas toegelaten wederomme nae hare oude Aldeas (dat sijn dorpen) te mogen vertrecken, om aldaer bij hare plantagien farinha-velden, cassiou-bosschen ende visscherijen te woonen.

Benoorden het westeynt van dit eylandt St. Bento gaet de reviere Gargaou in ende streckt sich N. W. ende wat westelijcker op, gaende naer het landt van Gargaou, alwaer oock een suyckermolen gelegen is, die eertijts Gargaou genaemt is, doch wert nu nae den besitter, die deselve gecocht heeft, la Rasiere genaemt.

Noortwarts, over het geberghte vande selve Ingenho, leyt een Aldea ofte Brasiliaensche dorp, mede Gargaou genaemt, daer dit destrict met de rivier den naem aff draecht. Gargaou is een Brasils woordt ende betekent een soort van visch, die de Portugesen noemen peixeboy, dat is ossen-visch, dier veel inde voors. revier gevangen wort, want *garga* is de gemelde vis en *ou* is water, soo veel geseyt als: het water vande ossen-visch.

Omtrent een cleyn halff mijle W. off Z. W. vañ westhouck vant eylandt siet men een wijde voert aende suydelijckste oever der riviere Paraiba. Dit loopt, als men daer in is, met een kille westwarts op, genaemt Rio Tambian. In dese voert is een bequame vaert om schepen en barcken op 't drooch te halen en te calefaten, daer toe dese plaets in des Coninex tijden bijden Portugesen gebruyct wert, ende is oversulcx noch bijden onsen de Timmerwerff genaemt: want daer wast veel hout ende bosch rontom. Hier wast veel van het hout bij den Portugesen *angelijn* genaemt; is een goet ende hart hout, besterft bruyn, bequaem om eenich fraey werck van te maken.

De riviere van Paraiba is hier tamelijck wijt; heeft aen wedersijden de oevers gansch laegh eñ verdroncken bosch, daer van 't geboomte in en onder water staet, besonder van eenige boomen genaemt Manguas, daer van die tacken, door swaerte int water komende te hangen ende den gront (die seer slickachtich is) te roeren, krijgen andere wortelen, ende wassen wederom tacken uyt die tacken opwarts, soo lange tot datse mede vande swaerte nederwegen en van gelijcken wortelen schieten. Aen dese tacken ende boomen wassen de oesters in grootte meenichte, tusschen wint en water: daer van compt het, dat men in Hollandt ende elders seyt, alhoewel onwaerschijnlijck nochtans waerachtich, dat in Brasil de oesters aende boomen wassen.

In dese Baey, anders genaemt het Timmerwerff, landen de Nederlanders met haer cleyn vaertuych, opden 22en Xber 1634, doense de stadt Philippea, nu Frederica genaemt, innamen.

Van hier vaertmen de reviere W. Z. W. op en laet aende rechte handt leggen een cleyne kille van een riviertgen, lopende tot inde riviere Gargaou; daer nae, omtrent een mijle vant Timmerwerff, doet hem aende rechte handt op een wijde revier daer in, dat voor aen in den mont een cleyn ront eylandeken leyt ende met hooge boomen

bewassen; dese rivier loopt off streckt sich mede tot nae de Ingenio van Gargaou.

Tegen over dese rivier, een weynich zuydelijcker, is den mont vañ Vareadoire, off als sommige seggen Varradouro. Dit is van binnen een wijde Baey, sich streckende bijcans ¼ mijls innewarts tot aent voetstrant, daer de stadt boven opde hoogste omtrent een quartier uyrs affleyt. Hier staet een reduit, daer wacht op gehouden wort, die van steen gemaect is ende in 's Coninex tijden daer al gemaect is tot bewaringe der suycker-packhuysen, die inde veroveringe deser plaetse vande Portugesen selve (op dat hun de Nederlanders niet van haer suyckeren konnen dienen) inden brandt gesteken ende tot inde gront toe affgebrant sijn; doch is inden jare 1637, door last van sijn Ex^cie^ ende Heeren vanden Hoogen Raide, bijden Directeur der selver Capitania aldaer wederom een groot ende bequaem packhuys gebouwt met een fray hooft aende rivier de Varaidoire, om met het vaertuych aen te leggen ende suyckeren uyt ende in te laden tot dienste ende gerieff der cooplieden.

Dese stadt is alder eerst begost te bouwen ende tot een Povoacaon (dat is te seggen een Buert daer een deel volcx bij malkanderen woont) gemaect door eenen Joan Tauares, Cap^n^ Moor vande Capitania van Paraiba inden jare .... [1]), ende wert genaemt Nos^a^ S^ra^ das Neves, dat is „onse lieve vrouw inde sneeu," toeeygenende haer desen naem ende tytel, om het ongemack vanden storm, regen ende wint, datse uytgestaen hadden tot op dien dach datse haer aldaer begosten neer te slaen ende huysen te bouwen. Maer daer nae, doemen nu suyckerriet in dese Capitania begost te planten, nam die stadt toe in huysen ende kercken ende worde genaemt nae den Coninck van Hispanien, Philippea de N^a^ S^ra^ das Neves, tot op dien dach datse van wegen de Ho. Mo. Heeren Staten Generael,

---

1) Niet ingevuld.

den E. Prince van Oraingien &c. ende Geoctroijeerde West-indische Compagnie werden ingenomen door haren Oversten in Brasil, namentlijck den Hr Sigmond van Schoppen, Gouverneur ende Cheff vande militie, den heere Artichau, Colonel, ende heeren Pol. Raden ende Admirael Jan Corneliss. Lichthart, die doenmaels de naem van Philippea hebben uytgedaen ende haer genoemt nae den voorname van sijne Hoocht den Heere Prince van Oraingien, Frederica ofte Frederickstadt, ende worden doenmaels bij generale resolutie daer in gestelt den Hr Pol. Raet, Servaes Carpentier als Directeur over beyde Capitania van Paraiba en Rio Grande.

De gemelte stadt Frederica dan is gelegen in 't lange opde hooghte ofte bergh tegen over de voor verhaelde Baey, genaemt Varradoire. Men siet daerin ses kercken ende kloosters, te weten, het Franciscaner clooster, is het grootste ende frayste, ront om met een muyr omcingelt ende van binnen seer ordentelijck opgetimmert, maer alsoo inden jare 1636 de munnicken, ende besunder den Gardiaen Frey Manoel de St. Maria, sich verliep met brieven te schrijven aen den Gouverneur des Conincx (Mathias de Albuquercque), welcke brieven vande Neerlanders achterhaelt, is doenmaels den Gardiaen uyt het landt gesonden, ende des Conincx soldaten onder hunnen Oversten Francisco Rebelho dese Capitania invaderende, wierden de Franciscaner munnicken, volgens resolutie vañ Pol. Raet, uyt dito clooster geseth ende 't selve gefortificeert tot een retraict voor de Nederlandtsche cooplieden in tijt van nooth; alsoo worden daer een retrenchement om gemaeckt met een baterije voor de kerck opde aencompste. In dit clooster is nu gelogeert den Heer Directeur deser Capitania, mitsgaders de soldaten, soo aldaer in Garnisoen leggen.

Daer nae volght het clooster der Kermelyten, daerin dat de munnicken hun noch verhouden tot op desen dach toe; dat is noch sonderling niet opgebouwt, uyt oorsake

dat dese stadt voor weynich jaren eerst een stadt geworden is, ende haer meest aen middelen onbroocken heeft.

Gelijck oock het clooster van St. Bento ofte Benedictus, 't welck, doen de Nederlanders het innamen, in sijn mueren stont opgehaelt, maer noch sonder dack, veel min van binnen yets betimmert, doch souden het wel betimmert hebben; maer alsoo, mits de belegeringe, bevonden worden dat dese plaets seer gelegen was tot eenige sterckte voor de stadt, worden een retrenchement daer om getrocken tot den jare 1636, dat het Franciscaner clooster daer toe bequaem gemaeckt worde; doen worden dit retrenchement geslecht ende het muerwerck vant clooster, gelijck het stont, de munnicken wederom gegeven, doch hebben tot op dato noch niet daer aen gebouwt. Beneffens dese drie kloosters sijn alhier in dese stadt noch drye kercken, waer van de voornaemste is de Matrice ofte hooftkerck. Dit is een werck, waer in wat groots belooft schijnt, maer is tot dato noch niet voltrocken ende blijft oock leggen, ende vervalt van dagh tot dagh hoe langs soo meer; nulla salus bello &c.

Hier nae volcht de kerck de Misericordia ofte der Barmhertigheyt; desen is ten naestenbij voltimmert ende wort nu gebruyckt vande Portugesen in plaets vande hooftkercke. Den fundateur daer van is eenen Duarto Gonies de Silveira S^r d'Ingenia, die deselve oock tot sijnen costen heeft opgebouwt ende tot opbouwinge van dese stadt veel inwoonders, die huysen begeerden te timmeren, met gelt onderstant gedaen heeft. Hij heeft oock een seer magnifycque gebouw aende westsij vant clooster van St. Bento opgetrocken tot een huys voor hem, maer blijft onvolmaect. Het muerwerck staet meest in sijn viercant, vertoont wat groots te sullen hebben geweest, indien 't voltrocken ware. De seste ende leste kerck, die oock het leste ende uytterste eynde vande stadt representeert, is een cleyn kerckjen, ofte om beter te seggen, niet meer als een

capelle ende genaemt San Gonsalvo. Van hier aff streckt sich de stadt nae 't oosten toe aen het Franciscaner clooster inde lengde bij nae een vierendeel uyr gaens, doch seer ijdel en dun van huysen betimmert. Van hier gaet de wegh ten boswaert in, meest zuidelijck en daer nae westelijck aen nae Tibery, ende voort, de rivier op, staet een musquetschoote vande capelle het gericht aenden wegh, daer men gewoonlijck is justitie te doen. Omtrent de middelwegen inde stadt aende zuytsijde staet het raethuys met plaets ofte mercktvelt, daer een kaeck ofte wipgalgh staet, representeren̄ het Gericht der stadt.

In dese stadt Paraiba, daer het Hoff van Justitie werd gehouden vande gantsche Capitania, bestaet het corpus vande selve, ofte de vierschaer, uyt de voornaemste personen deser Capitania, ende wiert deselve aldaer gehouden inde tijden des Coninex van Spagnien, nae de wijse ende ordre als in Spagnien en̄ Portugael gebruyckelick is; dat sijn twee Juises en 2 a 3 Vereadores om recht te doen en justitie te administreren voor een ygelijck; daer en boven een Ovidoor, waer aen vande Juises geappelleert worde, vanden welcken men hooger mocht appelleren aent Hooge Hoff van Justitie inde Bahia. Daer waren oock twee Juises des Orphaos, dat sijn rechters vande weesen, die over alle saecken, de weeskinderen betreffende, uytsprake van sententie vermochten te doen; boven dien waren noch een minder soort van Rechters, die als Commissarissen waren over cleyne saken ende genaemt Almotacels; desen hadden de opsicht ende macht over het vercopen van alle vivres ende lijftocht, dat deselve niet boven hare waerde vercoft wierden; hadden mede het ampt van Bouwmeesterschap waer te nemen om de straten ende landtwegen te besorgen, dat deselve tot gebruyck der reysigers in behoorlijck fatsoen onderhouden worden. Item hadden mede gesach over alle gebouwen, dat niemant den eenen off anderen met haer edificien te nae en quamen, oock

indien eenich hantwercksman voor ymant yets gemaect hadde, het sij een snijder voor ymant een kleet, een timmerman eenich gebouw, een metselaer eenich mueragie, ofte een smith voor ymant eenich ijserwerck gemaect hadde, waer over besteder ende aennemer niet en conden accorderen, ofte het sij den besteder den aennemer het werck wilde laten houden, het sij dat den aennemer daer buyten de billigheyt voor eyschte, soo quam 't selve alle tijt voor de Amotucesen om daer over te oordelen. Beneffens dese waren noch providerende Alfandiges eñ andere Officiers ende Financiers vanden Coninck, die te lanck om te verhalen, wijsende den nau ondersoeckeñ leeser aende ordonnañ ende wetten van Portugael, waer in yder sijn ambt ende qualiteyt met desselffs aencleven en bijsondere gemeents schuldige respecten vertoont werden.

Dese forme van regieringe wort alhier noch onderhouden van het overgaen deser Capitania tot den jare 1637, doen Sijn Ex^cie^, Graef Maurits van Nassau, mitsgaders de Heeren van den Hoogen Secreten Rade, volgens haer Ed. instructie de Regieringe verandert hebben, afschaffende de maniere ende gebruyck der Portugesen, eñ wederom instellende een forme van Regieringe, gelijck meest overal gebruyckelick is in de Geunieerde Nederlanden; 't welck om met fatsoen in treyn te brengen, vereyschte volgens d'Instructie, bij hare Ho. Mo. ende de Vergaderinge vande XIX ingestelt, dat uyt de gequalificeerste inwoonders, soo wel Duytschen als Portugesen, verkooren werden een seker aental personen tot verkiesers, om een tripel getal vande vroomste, bequaemste ende meest gequalificeerste uyt te kiesen, daer bij Sijn Ex^cie^ ende de Heeren vañ Hooghen eñ Secreten Rade de derde persoon tot Scheepen uytvercooren soude worden, ende worden oversulcx uyt de soodanige, als voor verhaelt, bij de Ed. Heeren van den polityequen Raide (die daer toe geauthoriseert sijn) verkooren sestien persoonen, soo Duytschen als Portu-

gesen, inwoonders deser Capitania, tot electores ofte verkiesers, die wederom, soo uyt haer als buyten haer, verkooren een getal van vijfthien, uyt dewelcke vijff Schepenen bij Sijn Ex^{cie} eñ Heeren vanden Hoogen eñ Secreten Rade verkooren worden. Desen hebben administratie van Justitie voor een jaer, naer welckers expiratie het tripel getall bij de electores niet meer als van negen gemaeckt worde, om daer uyt drye nieuwe Schepenen te kiesen, ende blijven twee uyt de affgaende. Twelck aldus tot noch toe continueert. Dese vermogen recht te doen over alle saecken de prima instantia, vande welcke men vermach te appelleren aenden polityequen Rade in Parnambuco, van waer voorder geen appel en valt, anders dan die sich bij des selffs sententie beswaert vint, dat vermach revisie te versoucken, ende gaet alles volgens d'Ordonnantie vanden Hove van Hollandt.

Voorts soo is daer eenen Schout, die de misdadigers ende delinquanten aenklaecht, sententien als mede van hooger hants bevelen ende mandaten ter executie stelt, ende voorts waerneemt het ampt eens Schouts, volgens d'Ordonnantien van Hollandt, Seelandt ende Westvrieslandt etc.

Daer sijn mede Weesmeesteren geordonneert, die d'opsicht bevolen is van alle onmundige kinderen hare goederen, op dat bij des selffs voormonderen goede sorge voor haer gedragen wert, soo tot opvoedinge vande kinderen selven, als oock dat de goederen wel geadministreert ende niet vermindert en worden. Item om voochden ofte voormonderen te verordineren voorde kinderen, wiens ouders die te stellen (sic) komen te overlijden.

Dit is 't gene dat alhier noodich achte van gemelde Stadt te verhalen. Sij leyt gelegen rontom int bosch ende kan int aenkomen niet gesien werden voor dat men daer in is, behalven wanneer men de rivier op ofte affcompt, tot voor den mont ofte inganck vande Bay, genaemt Var-

radoire, van waer men het Clooster van St. Francisco ende eenige gebouwen aen de Noortsijde der Stadt wel perfect sien kan.

Inde Suythoeck vande Varradoire comt een cleyn revierken, genaemt Rio de Marees; compt uyt verscheyde cleyne beecxkens, omtrent twee mijlen uyt het landt van daen, komende hier omtrent een halff mijl op, een rivier, die met het getij op ende affloopt, waer van sij den naem Das Marees, dat is vant getij heeft; daer sijn mosselen in, gelijck in Hollandt.

Inde hoeck nae 't Oosten loopt oock een kille achter het verdronken Landt in, daer men de oesters haelt; die een weynich om laech sich inde rivier van Paraiba vermenght, ende, soo sommige seggen, dat inde rivier Tambroin een soude wesen, daer hier voor van gesproocken is. De Varradoire uyt, ende de rivier omtrent een halff uer opvarende, compt men aende eerste Ingenho ofte Suyckermolen, Os Bareires, dat is te seggen de Leemkuylen ofte een plaetse daer veel leem ofte potaerde is; aen dese plaets plach men veel potten ende pannen om huysen te decken te backen. Dese Ingenho placht tot een siniuor te hebben eenen Domingos Carnero.

Maer alsoo die voorde verooveringh nae Portugael vertrocken was, is deselve Ingenho voorde Compagnie verbeurt verclaert, ende vanden Heeren van Hooghen Secreten Rade vercocht aen een coopman van Amsterdam, genaemt Josias Marschal, die tegenwoordich Heer daer van is.

Schuyns tegen over dese Ingenho, de riviere opwarts, valt de riviere Iniobi in Paraiba; sij comt langs den Noortkant vande Varge van Paraiba langs het geberchte, omtrent vier off vijff mijlen lanck. Op dese riviere leggen vier Ingenhos ofte Suykermolens, daer van de benedenste genaemt wort Ingenho Meio, dat is te seggen de middelste Ingenho, worde andersints oock genaemt St. Gabriel, maer nu bijden besitter vande selve Middelburgh genaemt.

De tweede opwarts was geheten St. Cosmo en Damian, maer bijde meeste genaemt Iniobi nae de riviere daer sij aenleyt, daer van het herom leggende landt ofte district van Iniobi genaemt wort. Iniobi is een Brasiliaens woort en het betekent eenich dinck dat spits ofte scharp is, dat een punt heeft, om wat redenen dese rivier bijden Brasilianen alsoo genaemt is, weeten die van dese tijt niet te seggen. Dese Ingenho, die oock nu genaemt is den Amstel, mitsgaders de middelste, nu Middelburgh, ende de benedenste, nu genaemt La Rasiere, sijn te voorens beseten van eenen genaemt Ambrosio Fernandes Brandaton, ende naer hem sijne erffgenamen, tot het veroveren deser Capitania, doen de eygenaers verliepen, latende dese drye Suyckermoolens met hare landerijen aende geoctroijeerde Westindische Compagnie, die deselve vercoft heeft aen een coopman van Amsterdam, genaemt Isaacq de Rasiere, die nu heer ende besitter daervan is.

Op dese selffde rivier, omtrent ½ uyr boven Iniobi ofte Amstel leyt het huys van Duarte Gomez da Silveira; is een hooch ende groot huys, met een galderije ront om, leggende boven op eenen bergh; daer heeft een Ingenho bijgestaen, genaemt de Ingenho-velho, dat is die oude Suyckermolen, die vervallen heeft gelegen, maer nu voort wederomme een nieuwe Ingenho door gemelte Duarte Gomez daer op gebout; hier door loopt de pas Noortwarts nae Monguappi.

Van hier aff, de selffde rivier op, omtrent een mijle leyt de Ingenho, Novo geheeten worden, dat is de nieuwe Ingenho, toebehorende mede den Duarte Gomez de Silveira; voorbij desen molen loopt oock eenen pas nae Mongongogeappi, komende nu wederom nae de riviere Iniobi in Paraiba daelt. Dient* noch geseyt, dat dese riviere vande mont aff tot d'eerste Ingenho toe met soo veel bochten en keeren loopt, dat het gene dat maer een mijle in distantie is, wel twee mijlen lang valt op ofte aff te varen.

Omtrent een gotelinghschooth van daer opwaerts aende Zuydtover van Paraiba is de mont ofte uytloop vande riviere Tibry, op welcke riviere, omtrent een mijle hooger op, leggen twee Ingenhos, die oock de Ingenhos van Tiberi genaemt worden. Het woort Tibery is van Tibero affcomstich, dat betekent Sodomitische sonden. Omtrent dit water hebben de Pitiguares in ouden tijden (oorlogende tegens de Taboeyers, dat een ander soort van Brasilianen zijn, die hooger uyt het landt comen) eenen jongen Taboeyer gevangen genomen, dien sij aldaer misbruyckten, noemende de plaets Tiberoy, dat is te seggen het water der Boggery.

De beyde Ingenhos van Tibery leggen dicht en op een musquetschoot nae aen malkanderen; de bovenste wert genaemt bijde Portugesen St. Catharina, heeft tot S^noor^ eenen Iorgo Homo Pinto.

De andere Ingenio, genaemt St. Philippe en Jacobi, heeft toegecomen eenen Manoel Caresmo Canero, die met het overgaen deser Capitania mede uytgeweecken is, ende den molen oversulcx aen de Compagnie vervallen, die deselve vercoft heeft aen een coopman van Amsterdam, genaemt Daniel de Haen, maer is daer door dito Haen wederom vercocht aen Iorgo Homo Pinto, die deselve als noch besit als heer van beyde Ingenhos van Tibery.

Tusschen beyde de rivieren Paraiba ende Tibery is het een smalle varge, ende op sijn breetste qualijck een halve mijl, te weten van dese gemelde Ingenho tot daer sij beyde in malkanderen loopen; het is meest rietlandt ende met suyckerriet beplant.

De rivier Paraiba comt hier met een bocht op een cleyn quartier uyr gaens nae aen dese molens, daer den pas ofte suyckerpackhuys staet, daer van S^oor^ is eenen Manoel Dalmaida; doch is door last van Sijn Ex^cie^ ende Heeren van den Hoogen Secreten Rade verordineert, dat omtrent een quartier mijls lager, tot costen vande Com-

pagnie, een packhuys ende pas, om de suyckeren aff te schepen, tot dienste van de coopluyden sall gemaect worden, daer in voorige tijden des Conincx pas gestaen heeft, dewelcke men aldaer sal verpachten tot profijt vande Comp^e, ende sijn de timmerluyden daermede besich dit werck op te maken.

Van Tiberi gaet den wegh meest Westel. landtwaert in ende streckt sich een halve mijle van hier door ofte neffens de Ingenho St. Andries; dit is een der voornaemste Ingenhos deser Capitania, leyt dicht opden oever van Paraiba. Den Heer van dese molen is Georgo Homo Pinto, Heer van Tibery.

Dese Ingenho leyt in het district, dat van outs genaemt is het Riael, ter oorsaecke dat omtrent een steenworp weegh beneden dese molen een fort gestaen heeft, genaemt het Riael ofte Ariael, soo de Portugesen seggen. Dit Ariael worden hier gesticht door Manoel Massia Rgne (sic), Gouverneur van Farnambuco, tegen de Francoisen ende Brasilianen, in d'oude tijden, voor dat den Portugees noch meester was van dese Capitania, om van hier het Casteel in Rio Grande te besorgen met hetgene sij noodich hadden. Op dese plaetsen hebben de Portugesen in andere tijden geslagen de Franchoisen, als mede d'Ipitugares overwonnen, gelijck oock op den 27 November des jaers 1636 bij dit selffde Ariael de Portugesen, dienende den Coninck van Spaengnien, vande Nederlanders in dienst der Ho. Mo. Heeren Statēn Gnael, den Heere Prince van Oraingien &c., ende de geoctroyeerde Westindische Compagnie geslagen ende verstroyt sijn, 't welck sich heeft toegedragen onder een Oversten van Conincx wegen, genaemt Francisco Rebellio, die omtrent ses weecken te vooren, opden 14^en October 's nachts den Heer Ipo Eysens, Directeur van dese Capitania, inde Ingenho Spirito Sancto onversiens hadde overvallen, ende hem met eenige van sijn volck dootgeslagen ende een deel gevangens becomen

hadde, nu wederom was gecomen met seshondert man, placcaten aenslaende, waer bij alle inwoonders belast worden hun terstont bij sijn trouppen te vervougen, om de Hollanders het hooft te bieden, op poene van wie hierin achter-bleeff, met de doodt gestraft ende sijn goederen geconfisqueert te worden. Waerop, hij grootte toeloop begost te krijgen, ende den staet der Nederlanders in dese Capitania peryckel bestont te lijden, waervan de geruchten en tijdingen inde stadt Frederica seer verscheydentl. gebrocht worde, derhalven den Directeur Elias Herckmans, doenmaels sijn residentie int clooster St. Francisco houdende, overleggeñ den swacken staet der guarnisoens aldaer aeñ sergeant major Jan Godlat, Commandeur over de forten, schreeff dat hij in aller haest drye a vyer hondert matroosen soude lichten uyt eenige schepen, soo op dat mael daer lagen om te timmeren ende repareren, ende deselve leggen inde forten, tot bewaernis vande selve, ende wederom soldaten ind' steede nemen, ende daer mede terstont opcomen, gelijck hij dede den 26/27 Novemb. snachts inde stadt met 430 coppen, soo soldaten als matroosen. Waer bij uyt het guarnisoen der stadt 80 man bij gevought worden, soo datse in alles sterck waren over de vijff hondert man, waer mede den gemelten Directeur met eenige vrijwillige te paerde opden 27^en^ op middach is gemarcheert ende gekomen tusschen vier a vijff uyren in Tibery; hoorende dat sich den vijandt in St. Andries wilde begraven, is voort getrocken, aentreffende malkander bij dito Ingenho, opde plaets van Ariael schermutserende met malkanderen dat den avont hun overviel, die het volck van Rebellino op hare vlucht seer favorabel waer. Des anderen daechs resolveerde Directeur Herckmans met den Major Godtlat den Rebellino te vervolgen; maer bevonden haest datter niemant het flerecijn in de voeten hadde.

Van St. Andries tot d'Ingenho St. Johan Bapthista is het een mijle; sij leyt omtrent een halff uyr vande riviere

Paraiba, aende suytsijde. Hier van was S[or] in voorgaende tijden eenen Pedro de Cadena, die eenige weynich jaren voor de verovering der Capitania was vertrocken nae Portugael, latende sijnen broeder Hieronimo de Cadena int besit, die als noch Heer daer van is. Van hier omtrent een grootte halve mijle suytwest over 't geberghte leyt d'Ingenho Os tres Reis ofte Dry Coningen genaemt, daer van dat tegenwoordich Heer is Francisco Camelo de Valhasser; sij leyt mede aende selffde sijde vande rivier Paraiba, als de voorgaende, doch een weynich naerder aen; tegen over dese Ingenho, aende noortsijde vande rivier Paraiba, omtrent een uyre gaens verscheyden, leyt de Ingenho San Gonsalvo. Dit is een molen, die met ossen maelt. Is een der voornaemste ossenmolens: den Heer daer van is genaemt Anthonio Pinto de Mendoca.

Van dito San Gonsalve, een goede halve mijle suydtwest op, leyt een ossenmolen, genaemt St. Francisco, daer van dat tegenwoordich Heer is Ventura Mendes de Castello.

Een groot quartier uyrs van dito St. Francisco, mede suyt west aen, leyt een andere ossenmolen, genaemt . . . . [1]), daer van dat nu besitter is eenen Andrea Dias de Figuredo.

Omtrent drie quartier uyrs van dese Ingenho, suytwest op, leyt de Ingenho, genaemt St. Lucia, malende met water, daer van dat tegenwoordich heer en besitter is Johan de Souto.

Opde selve streeck, omtrent een cleyne halve mijl van St. Lucia, leit de Ingenho St. Antonio. Is een ossenmolen, daer van dat in Coninex tijden Heer geweest is Manoel Pieres Correra, maar mist sijn verloop door het veroveren deser Capitania. Is vervallen aende Compagnie, van welckers wegen de Heeren vanden Hoogen ende Secreten Raide die vercoft hebben aen een coopman van

1) Niet ingevuld.

Rotterdam, gen^t Jan Cornelisz Jongeneel, die nu noch Heer daer van is, ende haer den naem gegeven heeft vander Dussen. Van hier sullen weder keeren tot de Ingenho de Drie Coningen, ende van daer de suytkant vande rivier opgaen, alwaer den wech sich streckt voor eerst west aen een cleyne halve uyre: soo compt men aen een bergh, daer boven op staet het huys van Louys Mendes de Vasconcelhos. Van hier kan men het landt ront om sich oversien ende wel ses off seven Ingenhos tellen. Desen bergh leyt aande rivier de Paraiba ter eender ende ter ander sijden comt de rivier ....[1]) vande Ingenho Spirito Santo dicht daer langs heenen inde rivier Paraiba loopen.

Een grootte halve uyre hier van daen leyt de Ingenho Spirito Sancto mede toebehoort hebbende den voornoemden Manoel Pieres Correa, over sulcx mede verbeurt ende vercocht aen een coopman van Rotterdam, genaemt Johan van Olen, die, nae dat deselve twee jaren beseten hadde, die wederom vercocht heeft aen een coopman uyt Vrieslandt genaemt Mense Francen Aurenhout, die als noch besitter daer van is. Van Spirito Sancto, een mijle westwarts op, leyt de ossenmolen vande erffgenamen van Das Rochas, sij is genaemt .....[1]) ende wort tegenwoordich beseten van Manoel Correra Pastano.

Desen Ingenho staet opden suytoever dicht aende riviere Paraiba.

De riviere streckt sich hier recht opwarts, meest West aen en West Zuydtwest, tot aende Ingenho Tapoa ofte Itapoa, soo sommige seggen; dit is mede een ossenmolen; den heer ende opbouwer hier van is Antonio de Valedares, dit is de leste ende hoogh jnt landt gelegenste Ingenho van dese Capitania. Neffens desen molen loopt een cleyn rivierken in Paraiba, twelck mede genaemt is Itapoa,

1) Niet ingevuld.

sijnen naem hebbende van eenen spitsen steen (want Tapia betekent een spitsen steen), die tegen over dit riviertgen jnde riviere Paraiba staet.

Een halve mijle van dese Ingenho suytwarts leyt een Aldea ofte Brasiliaens dorp, oock genaemt de Aldea ofte het dorp van Itapoa; alhier neemt het riviergen sijn begintsel, uyt verscheyde cleyne aderkens t'samen lopende.

Van Tapoa streckt sich de riviere Paraiba noch al meest westelijck ende Suytwest opwarts, doch niet bewoont, anders dan dat eenige couraels ofte beestenhocken daeraen gelegen sijn, onder de welcke het verdste ende leste courael is van Jeronimo de Cavalcanti, leyt ses mijlen boven Itapoa; van daer voorts opwarts is het landt noch onbekent.

Inden wegh tot Tapoa ende Spirito Sancto leyt een Alagoa ofte stilstant water, dat men in een halve uyre kan omgaen, ende is het water daer in sout, over sulcx d'Alagoa Salgada genaempt.

Van hier loopen oock wegen door de wildernissen (genaemt het Sertaon) nae Farnambuco, Goyana eñ elders.

Vande Alagoa Salgada loopt eenen wegh in nae t'Suyden op, nae eenige couraels jnde laeghten ofte vargen vande Nasience de Monbaba, dat is daer de riviere van Monbaba geteelt wert ofte haren begintsel neempt.

De riviere van Monbaba streckt sich nederwarts op, gelijck de riviere van Paraiba, omtrent vijff a ses mijlen, daer sij haer vereenicht ende te samen loopt met de riviere Garamame daer de naem van Monbaba ophout.

Aen dese rivier, omtrent twee en dry mijlen vande stadt Frederica, woonen verscheyden Portugesen, drijvende hunnen handel met houdt ende plancken, doordien bequame boomen ende houtrijcke bossen daeromtrent gelegen sijn. Den naem Mombaba compt uyt het Brasiliaens van Mombab, soo veel te seggen als daer den crijch opgehouden heeft, want die Pituguares eens onder malkanderen in ouden tijden oorlogende hebben aen dese riviere den vrede

gemaect ende haren crijch geeyndicht. Garamama is de naeste rivier geheten, die bij suyden Mombaba leyt; sij compt wat hoger uyt het landt dan Mombaba. De wijtte tusschen dese riviere is op sijn breetst twee mijlen; daer loopen verscheyde cleyne rivierkens in, bijsonder oock een rivier uyt het Suyden van daen vant geberchte, neffens t'huys vanden Padre Manoel Pais Sampaio, dicht aenden wech nae Goyana, welcke riviere de Brasilianen heten Suasuppe, dat is varckens voet, ofte soo eenige andere seggen, Sua Suguaia, twelck verckens steert betekent; om wat reden dit rivierken alsoo heet, weten wij niet te seggen.

Den gemeenen wech ofte pas van Frederickstadt nae Goyana loopt door dese riviere Garamama en Onombaba; beneden desen wegh omtrent een mijle loopen sij in malkanderen, alwaer noch een ander riviertjen, uyt het geberghte van Garamama vant Oosten nae t'Westen lopende, sich mede met Mombaba vermenght: dit riviertje is genaemt Nuassuree.

De riviere Garamama loopt voorts van hier oostelick omtrent twee a drye mijlen, en valt besuyden Labo Blanco inde see, daer verscheyden visschers omtrent woonen; is voorts te landwaert bewoont van verscheyden Portugesen, die hun generen met rossen [1]) en farinha maken. Daer hebben in ouden tijden oock twee Ingenhos omtrent twee mijlen van strandt aen dese rivier gestaen, gebout door eenen Jorge Thomas, heere van dit district van Garamama; maer alsoo het suyckerriet alhier genen aert hadde te wassen, heeft men de Ingenhos laten vervallen. Men sietter noch eenige cleyne overblijffsels van muyrwerck, ende het landt wort beplant met mandioque, voorts milierijs en aertvruchten en beesten te teelen.

De naem van dese riviere Garamama is affcomstich van

1) *Roza is een ontgonnen stuk land. Rozar* heet *ontginnen.*

eenen Tapoeyer, genaemt Guara, die welcke vande Pitiguares gevangen was ende bestelt bij sekere Brasiliaensche vrouwen, die hem souden ga slaen en wel tracteren, tot den tijt dat sij souden resolveren hem op te eeten. De vrouwe nam hem soo wel waer, dat sij malkanderen begosten lieff te krijgen, twelck bij den principalen gemerckt worden, die niet van sin waren van haren voornemen aff te staen, noch oock de vrouwe met gewelt te bedrouven; namen haer gelegentheyt waer op eenen tijt, dat die vrouwe was uytgegaen buyten de Aldea, namen hem ende voerden hem heen aff naede riviere, daer sij hem met hare gewoonelijcke solemniteyten meenden te slachten, twelck de vrouwe, off door haer haestige wedercompste off door andere middelen, is te weten gecomen ende derwarts gelopen hem in hare armen vattende ende omhelsende, seggende „ho Guara ma ma," soo veel geseyt als: mijn Guara willense u dooden, waer van de rivieren aen dese plaetse de naem soude becomen hebben.

In dit district van Garamama besuyden de riviere, omtrent twee mijlen vande seestrant, hebben twee schone Aldeas ofte Brasiliaensche dorpen gelegen, genaemt Joakaka en Pindaune. Joakaka is een Brasiliaens woort ende te seggen: omhelst mij, want op die selve plaets de Brasilianen een Brasiliaensche vrouwe betrapten, die met een Tapoeyer inde schaduwe lach, waer tegens sij seyde: t'cheakoka, off omhelst mij: oversulcx heeft die plaetse die naem behouden, ende worden aldaer een Aldea gebouwt, oock alsoo genaemt.

Pindauna, alsoo was genaemt den Brasiliaen, die de eerste huysen bouden, daer nu de Aldea Pindaune staet. Pindaune betekent int Brasiliaens eenen Swarten Angel, want bij dit volck was 't de manier namen te nemen van eenich dinck, dat off in de nature, off bij haer gebruyckelick was.

Dese Aldea hebbense inden jare 1636, met goetvinden

vanden Directeur deser Capitania, verlaten, om de invallen des vijants te ontgaen, ende worden eerst inde stadt Frederica een wijle onthouden, tot costen vande Compagnie, daer voor sij wederom dienst deden met tochten ende wachten als soldaten, tot datmen haer een plaetse aenwees, een quartier uyrs buyten de stadt, aenden wech die nae Tibery als mede Goyana passeert. Dese Aldea noch niet opgebouwt sijnde, soo wanneer Sijn Ex^{cie} Graeff Maurits van Nassauwen het fort in Porto de Kalve veroverden, waer over de Brasilianen beslooten, geen invallen vanden vijandt meer onderworpen te wesen. Versochten derhalven aenden Directeur, dat se dese nieuwe Aldea (die men den naem van Costverloren begost te geven) verlaten mochten, ende wederomme nae hare oude Aldeas keeren, dat haer worde toegelaten; doch sloegen de principalen voor, datter een bequame plaets tusschen beyde de verlatene Aldeas Joakoka en Pindaune, datse daer wel met malkanderen een Aldea begeerden te timmeren ende te bewoonen. Te meer wijl haer oude Aldeas soo gansch vervallen lagen, datse alsoo lieff wat nieuws van dese opbouwen wilden. Oversulcx worden haer geordonneert aldaer een nieuwe Aldea te bouwen, die genaemt wierde Mauritia, ende worden daer op gestelt tot Capiteyn een Engelsman, Jan Harrison: want alle de Aldeas, ofte de Brasiliaensche dorpen, hebben yder haren Capiteyn, dat off een Nederlander off ymant van haere geallieerde is, die daer over bevel heeft, en acht neemt datse in tucht gehouden ende tot kennisse vanden waeren godtsdienst gebracht worde. Tot welcken eynde inde voorverhaelde Aldea oock een predicant met een sieckentrooster gestelt is, die vande eene tot d'andere Aldea haer gaet inden godtsdienst onderwijsen.

Vande riviere Garamama loopt eenen wegh over de campyns, een halve mijle aende rechter hant voorbij dese Aldea, gelijck oock vanden Aldea selven eenen, komende

opde kampayns in malkanderen nae de riviere Taperobou, diemen passeert nae de Goyana, ende soo voorts nae Pharnambuco, ende is de campijn, ofte het hooge lant van Garamama, aldaer breet van des selffs riviere tot Taperobe vier mijlen.

De riviere Taperoboe scheyt de Capitania Paraiba van Goyana, beneden vermenght sij haer met de riviere Popoka. Sij is onbewoont van volck, alhoewel daer goet landt is om te rossen [1]) en farinha te maecken; men seyt dat in ouden tijden, niet veer van daer den wegh door die riviere gaet, eenige Brasiliaensche huysen gestaen hebben, die, verlaten sijnde, genaemt worden int Brasiliaensch Tapero dat betekent huysen daer niemant in woont. Oubough is te seggen een groene Indiaen, soo dat het woordt Taperoubough wil seggen, de verlaten huysen vande groene Indiaen; daer van dese rivier haren naem heeft.

Niet veer van daer dese riviere in see loopt, ende niet meer Taperobou maer Popoka heet, is Porto Francese. Dit is een haven, daer de Francoisen aldaer eerst quamen haren handel drijvende met de Pituguares ofte naturels van dese landen. Van dese bay, 4 a 5 mijlen noortwaerts aen, leyt Cabo Blanco, eenen hoeck, seer wit sich opdoende uyt der see, oversulcx Cabo Blanco genaemt. Van daer tot Cabo Delle, ofte het gat van Paraiba, wort gerekent vier mijlen recht door see; maer te lande, overmits het daer een groote bocht maeckt als een halve mane, wort wel op ses mijlen gerekent. In dese bocht landen de Nederlantsche Armade, doe Paraiba in December des jaers 1634 ingenomen wierde. Van Cabo Delle tot Puncto de Lucene strect de cours voorbij het gat van Paraiba dwars over de gronden ende droochte heen Noort Noortwest een grootte mijle. Dese punct is een uytstekenden hoeck, daer bij Noorden een uytwateringh is in see, daer t'an-

1) Zie de noot op bl. 337.

dere tijden een mensch gewoont heeft, genaemt Lucene, die de luyden met een schuyt oversettede, daer van het den naem heeft van Punto de Lucene. Daer nae volcht een hooch landt, even als een geberchte, dat bijde seekant affgebroocken is, ende sich uytter see heel root opdoet, oversulcx bij onse seevarende het Roode Landt genaemt, ende bij de Portugesen Os Bareiros de Mirerey, dat sijn de cleybergen van Mirerey, om dat de riviere Mirerey aldaer in see loopt. Achter dese Puncte de Lucene, tegens het geseyde Roode Landt, is een inwijck ofte bocht, daer de schepen, die in Paraiba ten naesten bij volladen, ter reeden loopen, ende haer water, met hetgene haer tot hun volle ladinge toe mancqueert, innemen.

De riviere Mirerey compt al tamelijck hoogh uyt het landt van daen, is seer weynich bewoont, alleen dat eenige coeraels ofte beestenhoocken aende selve gelegen sijn. Daer leyt oock omtrent vijff a ses mijlen vande seestrant een Ingenho op dese riviere, doch is nu meest vervallen, ende de rietvelden verwildert; sij was genaemt de Ingenho van Mirery malende met ossen. De heer daer aff woont noch inde selve, is genaemt Francisco Alvares de Silvera, een man die 't aen macht en middelen onbreeckt sijn Ingenho op te bouwen. Dese riviere wert gevoet van verscheyden andere rivierkens; onder anderen loopt daerinne oock Jacouippe, daer aen ofte bij leggende, ende alsoo bij dese riviere sich een soort van vogelen onthout, die den vijandt vande hoenderen sijn ende genaemt Jacou, soo heeft dit water Jacouippe daer den naem van.

Aende riviere Mirery plach oock een Aldea te leggen omtrent dry mijlen vande seestrant, mede genaemt Mirery, doch is nu vervallen ende woonen de Brasilianen nu bij die van Jacouippe ende Pontael. De naem van Mirery compt van een cruyt, dat aldaer veel wast ende op Brasiliaensch genaemt Mery, ende betekent Mirery soo veel als: t'water vant kruyt Mery.

Tusschen dese vervallen Aldea ende de seestranden werdt het landt van dat district geheten Tapabara. Daer woonen eenige Portugesen,. die hun generen met hout en planck
en te sagen, item beesten te teelen als mede farinha te maken.

Benoorden Mirery, voor dat men compt aende riviere Mongougoappie, leyt een grootte Alagoa ofte stilstant water; begint niet verre vande seestrant, sich strecken meest vant Oosten nae 't Westen inde langhte twee mijlen, ende is genaemt Alagoa Piababy. Dese Alagoa heeft int Noorden een uytwateringh ofte enghte, daerse inde riviere Mongouguappe loopt, sijnde tusschen de couraels van Belchior de Ponto en eenen Voloso. Int Westen compt een affwateringh uyt het landt in dese Alagoa, doch niet boven een mijle daeraff beginnende, genaemt Coroa Posema. Dit is een moerasch, in gedaente al waer 't een stuck van een riviere; langs dese Alagoa sijn verscheyde couraels ofte beestenhocken ende behoort onder de Fregasye van Mongougoappie.

Vanden hoeck Punto de Lucene tot de riviere van Mongougoappie is t'Noort Noortwest vijff mijlen. Dese riviere is naest Paraiba de grootste van dese Capitania; sij loopt met twee monden in see, latende int midden een eylandt, genaemt Ilha das Manguas, omdat veel Manguas daer op staen, van welcke boomen hier te vooren gesproocken hebbe.

Ende alsoo inde riviere veel andere cleyne rivierkens loopen, sullen van beneden aff beginnen die, voor soo veel daer kennisse van hebbe, aen te teeckenen.

De riviere Perigisse komt uyt het Noorden ende valt in Mongougoappi een quartier beneden aende affwateringh ofte mont vande Alagoa Piabay. Aende Noordt oever, van daer een halff mijl opwarts aende selve sijde, noch een cleyn riviertgen uyt het Noorden daer in compt boven het corael van Naphael de Goys, sonder dat dien naem bekent is.

Van dit riviertgen een groot quartier mijls compt een cleyn riviertgen mede uyt den Noortwesten, genaemt Ikolee, en valt in Mongougoappi.

Een halve mijle hooger opwarts komt noch een ander riviertgen dicht beoosten het courael van Diego Borgers in dito Mongougoappi vallen, van welckr iviertgen tot aende kerpelskercke van Mongougoappi is 't een cleyn halve mijl.

Vande kercke tot de riviere Tapesosca, aenden suyt oever, is 't een grootte halve mijl; dit riviertgen compt uyt den Suyden ende Suyt Suytwesten in Mongougoappie vallen.

Van daer omtrent dry quardt mijls westelijck op compt uyt den Noorden en Noortwesten een riviertgen genaemt Leytumidi.

Van Rio Leidtumidi streckt sich Mongougoappi opwarts, West Suytwest anderhalve mijle de riviere Piripirituba uyt den Noorden in Mongougoappie valt; dese riviere maeckt met den regen een snelle affwatering, compt dwars uyt het landt van daen, verre boven de coraels van Joan de Souto; tusschen dese riviere Piripirituba ende Leitumidi is een Alagoa ofte staent water een halff mijl groot, leyt vande riviere Mongougoappie aff een kleyne mijle.

Tegen over den mont van Piripirituba opden Suyd oever van Mongougoappi, een weynich opwarts nae 't Suydtwesten, een quartier uyrs vande riviere, leyt een Alagoa genaemt Anniga, diemen in een uyre qualijck kan omgaen.

Van dese Alagoa recht West aen, omtrent dry quartiers mijls, leyt noch een Alagoa genaemt Jacaremire, de helfte kleynder als voorgaende, staet dicht aenden oever vande riviere, dat het landt tusschen de Alagoa ende rivier niet veel meer breette heeft als oft eenen dijck waer. Een quartier mijls van Jacaremire, Suyd Suydtwest aen, leyt de Alagoa Potituba, dese is wel een halve mijle lanck sich streckende Suyden ende Noorden, hebbende int Suyden een morasch van omtrent een mijle lanck.

Dry mijlen vande mond der riviere Piripirituba, int Noordtwesten, is een grootte Alagoa, wel een mijle lanck ende halve mijle breet, sich streckende Suyden ende Noorden, genaemt Tamoatumeri; aen dese Alagoa leggen de coeraels van Antonio Pinto de Mendoca.

Twee mijlen Suytwest ende West Zuytwest vanden mont Piripirituba, de riviere Mongougoappie op, leyt oock een Alagoa, diemen in een cleyne uyre kan omgaen, genaemt Sarapoi; leyt een quartier uyrs vande grootte rivier; hier sijn de Coeraels van Raphael Carvalho. Vande Alagoa Sarapoi tot aent moerasch, daer de riviere Itaproproroka haren oorspronck neemt. In 't West aen een grootte halve mijle van hier begint gemelde rivier ende loopt eerst Noortwest, daer nae West, dan Suytwest ende ten lesten Suyden ende Suytoost, beslaende de langte met al haer bochten van vier a vijff mijlen, dat is van daerse begint tot daerse in Mongougoappi loopt. Noortwest dry mijlen ende een halve vande mont der riviere Itaproroka leyt een Alagoa, die men in een uyre kan omgaen, genaemt Popiri; schiet met haer suytkant dicht aende gemelde riviere.

Van Itaporoha, een halve mijle West Suytwest de riviere Mongougoappi op, mede op den noord'oever van ditto riviere, loopt de riviere Coandu daer in, ende streckt sich Mongougoappie vandaer meest West ende Suytwest landtwaert op, sonder datmen noch weet van waer sij haren oorspronck ofte begintsel neemt. Men vint hier luyden in Brasil, die seggen van anderen die daer geweest hebben, verstaen te hebben, datse hooch vant geberchte de Siera Cupaoba komt vallen, maeckende een groot gedruys, dat men omtrent daer malkanders spreken om des ruychens waters wille niet verstaen kan.

Twee mijlen vande t'samenvlietinge Mongougoappi en Coandu, Noortwest ende Westnoortwest de gemelde rivier Coandu op, vliet daerin uyt den West Suytwesten een riviertjen genaemt Nanaou. Recht tegen over dese invlie-

ting op den Noordt oever van Coandu leyt een Brasiliaens Aldea, oock genaemt Coandu. Van gelijcken werdt het gantsche district tusschen de riviere Coandu en Nanaou genaemt; hier leggen de couraels van Duarta Gomes da Silvera. De eene een cleyne halve mijle West, wel soo noordelijck de riviere op van Coandu, anderhalve mijle West Suytwest, wel soo suydelick het riviertken Manaou opwaerts, leyt de Aldea Manaou. Daer sijn althans weynich Brasilianen, ende die daer sijn, sijn meest oudt ofte sijn uyt de Aldeas van beneden daer gevlucht, om datse optreckende met sijn Ex^cie^, ofte vande troupen gelopen, ofte eenige andere quade feyten in hare Aldeas gedaen, om de straffe te ontgaen aldaer leven. Dit sijn de uytterste lantpalen, die tot noch toe van Portugiesen ofte eenigerhande overzeeschen volcke bewoont sijn geweest.

Vijff ofte ses mijlen vande Curaels van Duarti Gomes, West ende Suytwest aen leyt het landt ofte geberchte genaemt Cupa Oba, ofte soo sommige seggen Ocupaoba. Dit geberghte is seer hooch ende steyl om op te climmen, ende is den wech, die de curieuse reysers daer toe gebruyckt hebben, schuyns daer langs heen opgemaect om der steilte wille, soodat men oock een gantschen dach daer over toebrenght voor datmen boven compt. Boven sijnde bevindt men daer te wesen een groot ende vlack effen landt, oock soo groot, dat noch niemant aende andre eynde desselffs geweest heeft.

Het is aldaer een gesonde lucht en seer getempert; des nachts ist daer veel kouder dan inde andere benedenste contreijen van Brasil, 'twelck overmits de hoochte seer apparent is. Personen, die daer geweest sijn, getuygen datse daer sommige nachten gehadt hebben, dat het velt wit berijpt was. De curieuse ondersouckers hebben alhier proeff genomen aende vruchtbaerheyt deses landts, ende niet alleen bevonden dit landt bequaem te wesen tot suyckerriet ende andere Brasiliaensche vruchten, maer oock tot

graen, wijn ende meer andere Europasche vruchten voort te brengen; want oock dit landt de mieren soo niet onderworpen is gelijck d'andere deelen van Brasil.

Men vindt daer oock verscheydene soete rivieren, die inde regentijt met groot gedruys daer aff wateren.

Nae dat de eerste ontdeckers vande vruchtbaerheyt deses landts prouff genomen hadden, hebben moeiten aengewent om eenige familien uyt Pharnambuco te trecken, om die in Cupaoba neer te setten, mits haer toeseggende voor een jaer met noodige lijftocht te willen versorgen, tot datse van haren arbeyt vruchten tot lijffsonderhoudinge souden aengeteelt hebben. Maer alsoo de luyden, die alrede geseten waren, tot cultiveringe van nieuwe landen niet al te bereet waeren om op te staen, is den ijver wat vertraecht. Ondertusschen de Geoctroijeerde Westindische Comp[ie] der Vereenichde Nederlanden Fernambuco veroverde ende den oorloch in Brasilien brengende, hebben de ondeckers den lust om hetselue te bevolcken ende varder te ondecken geheel laten varen. Alhier sullen Siera da Cupaoba laten ende keeren wederom naer Mongougoappi beneden aenden seestrant, edoch voor dat het Noortwart wenden, ondersoecken waerom dese riviere Mongougoappi heet.

Over dese naem sijn de inwoonders vañ contreijen van verscheydene gevoelens ende houdent sommige daer voor, dat de riviere den naem naer het eylandt Das Nanguas, dat aende zeestrant leyt, gegeven is. Andere seggen, overmits dese riviere veel moerassige plaetsen heeft, daer het vol vorsschen is, welcke genaemt worden Mangoa Vaguaba, soo willense seggen als off den naem daer van her soude gekomen sijn. Eenige houden het daer voor, dat d'eerste vande Pituguares langs de seestrant wonende, de riviere opwarts vervolgende om haer eynde te vinden, dickwils seyden: „Mamouguappe," soo veel geseyt als „riviere waer loopt gij heen."

Van Ilha das Monguas, ofte den mont der riviere Mongougoappi, ist Noortwest twee mijlen tot de Bay Tracaon. Dit is een seer grootte wijde Bay, daermen een soo machtigen armade van schepen in soude mogen bergen alsser tegenwoordich ter see uytgerust soude connen worden. Den Generael Boudewijn Heyns heeft daer inden jare ....[1]) met sijn armade langen tijt gelegen ende verscheyden landttochten inde districten van Mongougoappi ende Camaretuba gedaen.

Aen dese Bay heeft een Aldea van Brasilianen gelegen, die den Gñael Boudewijn Heyns ende de sijnen, inden tijt dat hij daer lach, toevielen ende vele goede diensten deden, ende oversulcx nae het vertreck van dito armade, door last des Coninex van Hispanien tot slaven sijn verordineert, om alsoo straffe te dragen van haere rebellie tegens den Coninck, ende is alsoo t'sedert den jare 1628 ditto Aldea vervallen ende verlaten.

De naem Bahia de Tracaon schijnt haer gegeven te sijn vande Portugesen, ende is te seggen de Bahia vant verraet, waer uyt te vermoeden staet, dat alhier eenich verraet, het sij de inwoonderen tegens de Portugesen, ofte de Portugesen tegens d'inwoonderen ofte onder malkanderen, moeten aengesticht hebben, daer van dito Bay haren naem ontfangen heeft: want de Pituguares ofte Brasilianen van dese contreijen seggen, dat dese Bay onder haerluyden altijt genaemt is geweest Tibira Caioutuba ofte Caeiouael de Tibera, dat soo veel te seggen is als: het Casioubosch, ofte de plaetse daer de casiou wast, vande sodomiterije, welcke sonde dat schijnt inde voorgaende tijden in dit kasiou-bosch gepleecht te sijn.

Dese Casiou is een vrucht, inde gedaente als appelen in Europa, is voos ende spongiachtich, maer anders veel saps, dat wat te samen treckende off astringerende is,

1) Niet ingevuld.

welck sap de Brasilianen daer uyt drucken ende eenen dranck daer aff maken, waerin sij haer gansch droncken drincken, ende als dan vervallen tot grove ende barbarische sonden. Dese vrucht rijpt maer eens des jaers, te weten in December ende Januario, te welcken tijden de Brasilianen om der Casiou wille niet veel lust hebben om te arbeyden.

Een weynich benoorden de geseyde bay Traycaon loopt de riviere Camaretuba in see; sij strect haer landewaert op, gelijck Mongougoappi, meest Noortoost ende Suijdt West; langs dese rivieren leggen verscheyden coeraels ende hocken, daer veel teelders woonen. Edoch is soo hooch niet bewoont als Mongougoappi.

Dry a 4 mijlen vande seestrant, de riviere op, leyt de Ingenho genaemt Camaretuba, nae dito riviere, daer van dat alsnoch heer is den opbouwer vande selve, genaemt Antonio Barbalho inden jare ....[1]); doen den Gñael Bouwen-Heyns inde Bahia Tracaon lach, is dese man geheel verdorven, soo dat de Ingenho vervalt, ende kan door sijn onvermogentheyt niet aent malen gebracht worden.

Een mijle boven dese Ingenho compt uyt den Suyden een riviertgen in dese riviere vallen, genaempt Tapititina, boven 't welcke twee mijlen van dito Ingenho een Aldea in ouden tijden gestaen heeft, genaempt Maripitanga, maer is nu gansch vervallen ende de Brasilianen in andere Aldeas verstroyt. Daer sijn noch verscheydene rivierkens meer, die in dese rivier vallen, maer met de namen ons niet bekent, oversulcx niet aengetekent.

Vande Ingenho, 5, 6 a 7 mijlen de riviere opwaerts, is schoon weylandt voor beesten, ende heeft het vee aldaer goeden aert om vet te worden. Het is aldaer seer vol vledermuysen, die soo groot sijn als de crayen in Nederlandt, ende commen met hoopen bij nacht op de beesten vallen;

1) Niet ingevuld.

konnen met haer allen een koe doot bijten en op eeten. Cameratuba betekent een plaetse daer seker cruyt int wilt wast, geheten op Brasiliaens Camera; draecht gele bloemkens, en Tuba is te seggen den vader ofte moeder van sulck kruydt; dit is een manier van spreecken gelijck wanneer men de aerde een moeder ofte een aenteelster van alle vruchten noemt, also oock hetense dese contreyen neffens de rivier een moeder van dese kruyden.

Vande Ingenho Noordt-westaen, een mijle over de campy ofte hooge landen, is de riviere Epitanga, komende tusschen de bergen doorlopen; aen dese riviere leggen twee, drie beestenhocken, doch nu niet bewoont, maer loopt noch eenich vee daer van int wilt.

Omtrent anderhalve mijle beneden de Ingenho vermengt sich dese riviere met Cameratuba; het water vande selve schijnt rootachtich aen te sien, daervan den naem compt Ipitanga, 't welck op Brasilians betekent root water.

Een mijle Noordtwest van den pas over Ipitanoa, de hooge velden over, is de riviere Erioene, welck woordt op Brasiliaensch betekent swarte honingh; off dit is om dat dit water mede uyt den bruynrode siet, dan off eygentl. van swarten honingh (die hieromtrent int wilt gevonden wordt) affkomstig is, is ons als noch onbekent.

Opden Noordtoever van dese riviere, bijden pas ofte doortocht, staet een steene grensepael, daerin gehouden is opde suytsijde Paraiba ende opde noortsijde Rio Grande, betekenende dat dese riviere de beyde Capitania Paraiba ende Rio Grande van malkanderen scheydt.

Dese riviere vermengt sich met een ander cleyn rivierken aen de seekant, genaemt Wasjou, lopende twee mijlen van Camera Tuba besuyden bay Formosa in see.

Dese Capitania van Paraiba streckt sich van Rio Papoko, inde welcke Taperoubou haer verliest, vanden Suyden de seestrant langs noordtwarts tot Rio Wasjou, inde welcke Erioene haer verliest, vijftien of sestien mijlen, dit is te

rekenen recht door see; souden anders door bochten ende puncten de strant langes ongelijck meer wesen.

Vande vruchtbaerheyt der Capitania Paraiba.

De oude wereltwijse, willende beschrijven een gematichde ende tot des menschen gesontheyts dienende locht, hebben tot allen tijden geseght op de vier algemeyne hooftstoffen, die wij elementen heten, ende sijn Vier, Locht, Water ende Aerde, uyt de welcke alle wesentlicke dingen bestaen, bevindende deselve gematicht ende van goede aert, soo moet uyt desselffs wesentlicke vereeningh een gematight en goet aerdich wesen voort comen. Dit wesen, het sij dat wij nemen voor de vier hooftstoffen selve, wier een sonder d'ander niet is, soo sullen wij bevinden, soo goet als het eene is om door sijn deucht het andere oock goet te maecken, dat het verdorvene in tegendeel immers soo quaet is om 't andere te verderven. Soo seggen wij dan, dat een gematichde hitte, daer water ende aerde goet is, de locht gematicht ende gesont behout om daer inne te leven; wederom een vergiftichde locht onstelt niet alleen de levendige schepselen, maer vergifticht oock de vruchten, met alles wat water ende aerde tot des menschen leven dienstich voortbrenght.

Alle welcke dingen alhier in de provincie Paraiba wel aengemerckt hebbende, bevynden een subtyle ende, volgens de nature van dat climaet, een gansch gematichde ende gesonde locht; die hitte die inde selve locht woont, en is niet al te hittich ofte overvloedich, ende mach volgens de bevindinge naulijcx voor de Zona Torrida om der gematich[ts] wille genaemt worden.

Alsoo en is het landt aldaer oock soo seer niet verbrant als de landen van Africa onder 't selve climaet. Maer integendeel is overal groen eñ loff dragende, als waer 't in Europa; die alderverdorste plaetsen dragen noch

gras en kreupelbosch, behalven dat anders het landt overal seer boschachtich ende met alderhande riet, kruyt ende geboomte dicht bewassen is, jae soodanich, dat daer niet is door te comen.

Het heeft seer schoon water ende bijsonder soete ende klaere fonteynen om te drincken, behalven de schoone ende grootte visrijcke rivieren, niet alleen soo bequaem om te drincken, als visch, oesters ende andere lijftocht te geven, als om met cleyn vaertuych op ende neder te varen, om met geringe moeyte vanden eenen te halen ende tot den anderen te brengen 't gene men tot 's lijffs nootdruft, als tot stadts opbouwinge, nutbaer ende gedienstich acht.

De Capitania van Paraiba, gelijck hier voor int besonder breet verhaelt is, heeft langs de riviere 19 Ingenhos ofte Suyckermolens, te weten negen aende suytsijde ende thien aende noortsijde, met seer schoone rietvelden, immers soo schoon alsser in eenige contrijen van Brasil gevonden worden. Het hout, 't welck een vande nodichste materialen is tot de Ingenhos, hebbense meest alle soo nae ende wel gelegen bijder handt, als eenige suyckermolens in gansch Brasil.

Ende overmits de weelderige ende groeysame bosschagien in deese Capitania, soo woonen alhier veel rossiers [1]) en aenteelders van farinha, rijs, milie ende andere aertvruchten: want het is alhier te lande een spreeckwoort, dat daer het hout ende bosch wel groeyt, daer wil oock de mandioque (dat is de wortel daer de farinha van geraspt wordt) wel wasschen. Deese geseyde farinha is het broot van Brasil, waerbij dat meest alle menschen daer te lande leven.

Sij wordt geplant inde aerde van affgekapte en verbrande bosschen, te weten de stocxkens vande zedes (sic) rijpe farinha, gesneeden omtrent de grootte van een halff elle,

---

1) Zie de noot op bl. 337.

ende die alleen slechtel. inde aerde gesteecken en de aerde daer rondom opgehoopt als een mollen hoop, dat het stocxken een vinger langh daer boven uyt kijckt. Dese planting geschiet inde maent Januario ende Augusto; dit krijght terstont een wortel, diemen mandioque noemt, ende schiet hooch op, omtrent de hoochte ende oock hooger als een man. Naer een jaer ofte anderhalff is dese wortel bequaem om farinha te maecken, ende uytgetrocken, wordt schoon geschrapt ende dan tegen een radt gehouden, dat met blick ofte coopere raspen bekleet is, twelck een ander omdraijen̄, de voornoemde wortel kleyn raspt. Dit aldus gedaen sijnde, hebbense een parsse, als een wijnparsse, daer men dit geraspte dan in doet en parst het sap daer uyt, 'twelck vergiftich is; daer nae doetmen het geraspte in een breede pan, boven een fornays vaststaende, ende droocht het dat het is als sageles [1]); dit is dan farinha ende wort gebruyckt ende genutticht tot alderhande spijse in steede van broodt.

Den rijst, die alhier wast ofte geteelt wordt, is seer weynich, maer niettemin goet, want den arbeyt is alhier soo costelijck, datmen op sulcke geringe dingen niet veel acht slaet, ende heeft derhalven yder sijn oogh opde suyckeren, die wel 't meeste voordeel geven.

De milie, int vaderlant genaemt Turcksche tarwe, wort hier veel aengeteelt ende is dienstich om de slaven ende swarten te spijsen; het wordt oock meest gebruyckt inde stede van haver voorde paerden. De milie rijpt twee mael 's jaers, eens inde maent van May ende de tweede in September ende October.

Hier worden mede aengeteelt tweederhande soorten van boonen, gansch bequaem om te eeten, de grootste sijn wat grootter ende breeder als de groote boonen in Nederlandt, maer sijn platter ende dunder en bovendien gansch

---

1) d. i. *zaagsel.*

wit, veel lieffelicker om te eeten en dunder van bast dan die in ons landt; de cleyne verscheelen niet veel vande Turckse boonen, alleen datse noch wat cleynder sijn ende oock niet soo goet; andersints hebben bij naest het selffde loff ende wassen mede langs de aerde. De boomvruchten sijn oraingien appels, limes, limoenen, citroenen, cocosnooten, bananias, kackovas &c., daer van genochsaem inde beschrijvinge vandien [1]) ende Africa geseyt is.

Men heeft alhier noch eenen boomvrucht, genaemt Mongabas; is de abricoos gansch gelijck; moet nae dat sij affgepluckt is, een dach twee a dry leggen, dan is sij op haer best. Daer binnen sijn eenige steenen, gelijck als die vande mispelen, maer meerder in getal. Dit is een vande lieffelijckste vruchten in Brasil, doch wast in dese Capitania soo abondant niet als in Parnambuco.

Hier wast noch een vrucht, genaemt Masseranduba; heeft de grootte van een karsse, de boomen als pruymboomen, sijnde een weynich rootachtich ende ront; is een gansch soete vrucht, ende bequaem om de loop te stoppen, gelijck oock sijn de granaetpruymkens, als mede de granaetpeeren, anders choabes genaemt, sijnde van binnen root ende korrelich, ende gansch bequaem om te vervarschen.

Daer is noch een boomvrucht, genaemt Marquisa; is tweederley, d'eene is vande grootte als een gansenei, ende de cleyne is vande grootte als een hennenei; 't gene daer in is, alsmense opsnijt, is korrelijck, als den granaet, maer van coleur bruyn blauw; is een schoone vrucht om te eeten. De schillen worden geconfijt, ende sijn seer lieffelijcke confituren. Vande casiou hebbe hier vooren gesproocken. Dit is een vande profijtelickste vruchten van haren tijt in gansch Brasil. Behalven dat dien appel gansch bequaem is om den dorst te lessen, soo heeft hij nochtans voor op 't ende een castanie, die tusschen beyde

1) Misschien moet gelezen worden: *van Indien ende A.*

de bovenste basten een olie heeft, dat soo scherp ende penetrerende is, dat wie 't aen de lip krijcht, terstont een gat daer in maeckt ende bijt; edoch is bequaem om inde lamp te branden. De castanie is gebraden seer excellent ende goet om te eeten in steede van broot; is veel lieffelicker dan d'amandelen.

De Brasilianen hebben hier te lande noch een boomvrucht genaemt Jende paap ofte Jenipoba; deese, groen ende onrijp sijnde, is gansch bequaem om daer swart mede te schilderen, want het sap daer uyt is soo klaer als water, maer waer sij 't opbrengen besterft heel swart. Wanneer dese vrucht rijp is ende van selffs afvalt, siet daer uyt als verrotte ofte gesooden peeren, alleen datse wel soo groot is; het sap als dan daer uyt gedruck verscheelt in smaeck niet veel vande most van Fransche wijn.

Men heeft hier te lande oock vijgen gelijck de vijgen van Portugael, maer seer weynich, behalven dat hier oock wilde vijgen wassen opde tippen vande grootte dystelboomen. De onder d'aert vruchten sijn de patatters, in fatsoen en grootte als de raepen van ons landt, maer veel drooger ende aengenamer van smaeck: hebben weynich off anders geen onderscheyt met d'aertaeckers dande grootte, ende worden hier bij vele geoordeelt aertaeckers van Brasil.

Meloenen, pompoenen, comcommers eñ diergelijcke vruchten wasschen hier seer schoon, ende in grootte abondantie het gantsche jaer door; neffens dewelcke wast noch een vrucht, int fatsoen als de groene pompoenen, niet soo lang, maer rondtachtiger, van binnen in carnadijn root met swarte korlen doorgaens, ende worden genaemt balansins, ende bij onse natie watermiloenen, sijn seer waterachtich en kout van nature, maer soet ende aengenaem voor den dorst te eeten.

Ananassen ontbreecken hier oock niet, wasschen hier alsoo schoon en groot als in eenige plaetsen van Indien.

Men heeft hier te lande oock schone druyven, soo wel

muscadel als andere blancke druyven; maer alsoo dese dingen weynich profijt ende veel moeyten om te bewaren bijbrengen, soo wordt daer weynich vlijt in gedaen om die in meenichte aen te teelen.

Behalven alle dese vruchtbaerheden der aerden ende des velts, is dese Capitania oock ter nootdruft, soo tot lijffstocht der inwoonders als om de landen te cultiveren, versien ende verrijckt met alderhande viervoetich gedierte: want Mongougoappo, Cameretuba, Mirerey, Mombaba ende Garamama teelen ossen, carjen, schapen, geyten, verckens ende diergelijcke bestiael, meer als dese Capitania voor haer selffs noodich heeft, behalven noch dat men aldaer vindt de beste rijtpaerden van Brasil.

Daer is noch meenichte van wilt, als hinden, reen, wilde swijnen en waterverckens, conijnen ende diverce soorte van wiltbraet meer, te lanck om hier te verhalen.

De gehele seestrant langs wert bewoont van visschers, die alleen haer werck maecken van visschen, en slaven daer op houden, visschende van Augusto tot Februario ende Maert naer een soort van visch, genaemt Teynkes, bijde onsen Harder, die een weynich met sout besprenght ende inde son gedroocht, het gantsche landt door gevoert wordt, sonder dewelcke de Ingenhos niet souden bestaen connen.

Ende gelijck dit landtschap met de aromatyque Indien onder een climaet leyt, is het niet minder vruchtbaer van geneeskruyden ende wortelen als droogerije, daer van int corte mede sullen overlopen, voor soo veel als tot noch toe daer van tot onser kennisse gekomen is. De Brasilische peper, die onder allen een vande vehementighste ende hittighste specien is, wast hier het gantsche landt door ende is meenigerhanden. De grootste, sijnde meer als een vinger lanck ende bloet root, is wel de slapste; daer nae volcht een soort, de langte van een lith des vingers; dese wert gebruyct de sommige groen, de sommige root ende is conform de grootste, heet inden eersten graet.

Nae dese is een soort, kleyn als kleyne witte erwitten, mede root, daer beneffens eenige wat lanckwerpich vande selffde grootte; dese is heet inden tweeden graet; maer die daer nae volgende soorten sijn tweederhande, d'eenen smal eñ spits ende d'ander gelijck d'ordinari kriecken in Nederlandt ende sijn heet inden darden graet; de spitsen worden genaemt achy, sijn tweemael soo groot als een garstekoorn, worden in Brasil veel gesonder geacht, inde spijse gebruyckt, dan eenigerhande peper uyt Indien.

Piper longum ofte lange peper wast hier inde bosschen ende langs de wegen in grootte meenichte, gelijck als wilt kruydt; van gelijcken oock den gengber, ende is soo gemeen, dat niemant moeiten daerom wil doen die te vergaderen.

Canna fistula hebbe in geen landtschappen van Brasil gesien, dan alleen in Paraiba, alhoewel geloove datse in Fernambuco ende andere plaetsen gebrocht worden; achte dat daer van genoech sal geschreven sijn.

Radix china, ofte die selve wortel, alhoewel niet uyt China, wast hier in Brasil abondant, immer soo krachtich ende bequaem tot genesinge vande pocken ende suyveringe vant bloet ende andere sieckten, als die van China; hebben derhalven dese, om van die van China te onderscheyden, Radix brasilica genaemt.

Mecheocana wast hier soo overvloedich, datmen geen moeyten daerom wil doen die te droogen, maer men bevindt dat eenige persoonen die wortel groen geraspt, een succus daer uyt geparst, inde son gekogeleert ende bijeen vergadert hebben, in forma als een schapen hooffken, waer van de grootte als een boon, met een weynich wijn ingenomen, de lieffelijckste ende sachste purgatie maect, die van medicinen van minder verswacking des lichaems souden connen bedacht worden.

Colloquintappels vintmen hier op verscheydene plaetsen bij grootte meenichten.

Anil, dat is het kruyt daermen d'indigo van maect,

wast hier met sulcken meenichte int wilt als off gesayt ware; het wast hoogh als de hoochte van een man, heeft het loff ende bladeren gelijck in Nederlandt de wicken ofte wilde erwitten. Men vint hier te lande noch Portugesen die gedencken, dat het in ouden tijden is onderstaen te maecken, maer is laest vanden Coninck verboden, om de West Indies niet van hare negotie te versteecken.

Hier vallen noch diverse andere soorte van verwen behalven het Brasilienhoudt, als sekere basten van boomen, verwende schoon purpur; seker soort van hout om vast ende helder swart te verwen, sonder te blauwen. Item een vrucht, in dopjens beslooten, genaemt urucu, om schoon oraingien te verwen; maer alsoo dese dingen in Nederlandt noch niet bekent sijn, laten deselve voor de ondersoeckers.

De gommen sijn hier oock meenigerhande ende dat overmits dit landt seer bosch- ende boomrijck is. Gemeene ordinarie klandergom loopt hier uyt de casioubomen, soo dick ende dicker als de boomen selver sijn; compt oock uyt andere boomen, maer meest uyt de casiou.

Gommelack hebbe oock in Paraiba, eñ nergens anders in Brasil gevonden; hetwelcke bij geval geschiede, siende 't selve aen cleyne boomkens soo root als corael hangen ende soo tay als weeck was, 't welck in een pampier affnemende ende andere getoont wat het weesen mochte, seyden 't selve gommelack te wesen. Daer nae hebbe een oudt Portugies gevonden, die het tot segellack bereyden conde ende plaetsen aenwees, daer veel dier aert boomkens stonden daer 't uyt loopt, ende wort meest gevonden inde maent Augustus en September. Men vindt daer vele, die om haer brieven te segelen, niet dan de blootte gomme (gelijck die vande boomen genomen wort) gebruycken; maer door de kaers ofte vier gepasseert ende op het pampier gedruypt, gelijckt heel bruyn eñ meer swart als root.

Daer is noch een boom inde bosschen van Brasil, wiens bast ofte schorsse van buyten op sommige tijden heel wit is, klevende en schor aeñ vingeren, gelijck gepulviseerde hars; heeft eenen lieffelicken reuck. De Portugeesen inwoonderen noch de naturelen des landts weten die nergens toe te gebruycken, dan alleen weten uyt het hout vandien boom een sekere olye te trecken, 't welck sij seggen voor koude, gicht ofte verstijvinge vande kou inde armen ofte beenen seer goet te wesen. Dese olye heeft bij nae een reuck als dito gomme.

Hier sijn noch verscheyde balsemachtige kruyden, die bij den Indiaen tot verscheyden seeren ende accidenten gebruyct worden, maer tot noch toe bij d'onse niet bekent: derhalven sullen deselve voor de curieuse ondersoeckers laten.

Den grondt ende aerde van Paraiba wort gehouden op verscheyden plaetsen ende besonder boven op Sartão ofte wildernisse van Brasil, seer salpeterachtich, daer van de wateren ende beexkens ter plaetsen selven getuygenis geven, als mede de mineraelkenders, 't selve ondersocht hebbende, getuygen dat deselve aerde rijckelijck salpeter kan uytgeven.

Van andere kostelijcke mineralen van gout off' silver wordt verscheydentlijck gepresumeert, maer tot noch yets sekerlicx daer van bevonden.

Een corte beschrijvinge vant leven der Tapuyas.

Alsoo wij hier te vooren aengeroert hebben inde beschrijvinge van Paraiba van eenige oorlogen, die de Brasilianen ende naturellen des selven landts gevoert hebben tegens hare nagebuyren, de Tapuyas, soo hebbe niet ongeraden gevonden oock een weynich van het leven eñ manieren vande selve te beschrijven.

De Tapuyas dan is een volck, wonende westwart landwaert in, omtrent ende over het geberchte, daer de Capi-

tanias, bijde blancken, soo Portugesen als Nederlanders, nu beseten, op 't uytterste bewoont werden, ende sijn verdeelt in verscheyden natien, te weten: daer sijnder die dwers van Parnambuco woonen ende genaemt Carriry, hebben tot een Coninck Kerioukeiou. Daer is noch een ander natie wat vorder gelegen, genaemt Carirywasy, haren Coninck is Karupoto. Daer is noch een derde, die sij noemen Careryjouw. Besonder kennen wij de natie off Tapuias, genaemt Tarairyou, diens Coninck is Jan Duwy over een gedeelte, en Caracara oock over een gedeelte. Desen houden haer landt int Westen van Rio Grande en Cunhau. Sij hebben geen sekere steden off dorpen daerse woonen, maer trecken het landt door, wonen nu op den eenen dan op andere plaetsen, komen inde kasiou tijt, 't welck is in November, December ende Januario, wel affsacken nae de seekant, want hoogh int landt, heeftmen weynich off geen kasiou. Dus reguleren sij haer nae den tijt van 't jaer, om haren cost te soecken.

Dit geseyde volck is kloeck van lichaem, groot van stature, groff ende sterck van gebeenten, dick ende groot van hooft; sijn van coleur uyt de natuer bruynachtich, swart van haer opt hooft, inde neck gemeenlijck neerhangende, maer voor tot over de ooren gelijck affgecort, als offse een. bonet opt hooft hadden; doch laten sommige het hooft overal affscheeren, nae de wijse van onse natie. Sij hebben het haer alle seer groff en wreet.

Sij gaen geheel moeder naect, uytgesondert op sommige tijden als sij feest houden ofte ten oorlogh gaen; als dan behangen sij gemeenlijck hun lichaem met vederen van arraras, dat sijn Westindische raven, item van marganaus, papegayen ende parquitten, die bij haer seer schoon sijn. Hare mannelickheyt halen sij 't vel over, ende binden het met een bandeken toe, soo dat het geheel int lijff sit. Dit snoerken is het vijgenbladt, waer mede hare beschaemte bedect is, 't welck los gaende ende bre-

kende, bij haerlieden soo grootte schande is, als off imant van onse natie sijne schaemte ontblootten.

Sij dragen gansch geen baerden noch haer op eenige gedeelte des lichaems, maer soo haest haer eenich haer begint uyt te wassen, plucken sij 't selve terstont uyt, ende benement alsoo den voorderen wasdom.

Het sijn onwetende ende ongeleerde menschen, geen kennisse hebbende vanden waren Godt ofte sijne geboden, maer integendeel dienen den Duyvel ofte eenigerhande boose geesten, gelijck wij uyt hare ommegangen dickwils gespeurt hebben. Tot dien eynde hebben sij onder haer Fetisseros ofte Duyveljagers, die bij haer in grootte achting sijn. Dese (wanneer sij op tochten gaen tegen hare vijanden, om te weten hoe 't haer vergaen sal; wanneer sij verre van hare vrienden sijn, om te weten hoe die varen; item wie doot geslagen sal worden ende wie niet) weten op verscheyde wijsen de geest bij haer te doen komen in soodanige gestalte als sij begeren, doch meest in haer eygen gedaente, als waert mede een Tapuyer; laten hem oock wel in haer lijff varen inde gedaente van een vliege ofte ander cleyn gedierte, om door haer te spreken toecomende dingen, die sij begeeren te weten, hun seker betrouwende op de woorden, die hij tegen haer seyt.

Doen de soldaten onder den Oversten Artiszoski, tot dienst der West Indische Compagnie trocken, nae de verovering van Barra Canhou in Rio Grande, waren geassisteert mette Tapuyers vanden Coninck Jan Duwy, hebben gesien ende getuygen verscheyde Nederlandtsche Bevelhebberen, dat sij den duyvel bij haer deden komen in gedaente als een Tapuyer; hadde maer een been ende sprack een fijne stemme gelijck een vrouwe, konde anders uyt haer niet gekent worden; doen hij nu voor haren oogen verdween, begonden alle de vrouwen te huylen en te schreeuwen, waer mede sij hem schenen te vereeren, want als sij eenige teeckenen van vreuchde off blijschap

willen betonen, bestaet in het gehuyl en gekrijs der vrouwen.

Dese natie is haer Overicheyt seer onderdanich ende hare bevelen gansch gehoorsaem, bijsonder als sij met haren Coninck te velde gaen ofte ten strijde tegens hare vijanden, daer hij dan vooraen moet gaen, ende heeft groot gesach, maer sonst bij huys ofte verre vanden vijandt wordt soo veel niet geacht.

Ende alsoo dit volck, gelijck geseyt is, gansch naeckt, soo en kanmen den Coninck noch sijn grootste heeren niet kennen door uytmuntende kleederen, dan alleenich aent haer ende nagelen aen haer vingeren. Den Coninck is 't haer opt hooft geschooren gelijck een kroon, draecht aen beyde de duymen lange ende ongekorte nagelen, 'twelck neffens hem niemant en vermach te dragen; daer en tegen sijn vrunden ende bevelhebberen dragen lange nagelen aen alle de vingeren, uytgesondert aende duymen, die sij kort offsnijden, om den Coninck in sijn eere niet te verkorten; voorts wordt onder haer meest geeert die de langhste nagelen aende vingeren heeft.

Dit volck is seer bequaem om den voortvluchtenden vijandt te vervolgen, want sij door de banck seer sterck sijn int loopen: souden een paert verdueren, ende sijn in occasie van overwinninge seer geneycht om doodt te slaen sonder onderscheyt. Sij dragen geweer van Brasilienhout gemaect, aen wedersijden plat ende scharp, int midden wat dickachtich ende verheven, vooraen een grootte handt breet ende swaer doordringende, met dewelcke sij ymant raeckende sal 't opstaen wel vergeten.

Sij dragen mede pijl ende booge, doch meest asegaeijen, daer sij veel quaets mede connen doen onder hare vijanden, connen die seer net uytwerpen, daer toe sij lichte houten hebben, halff soo lang als haren asegaey, sijnde met een gootgen uytgeholt, daer sij deselve in leggen ende soo snel van haer schieten, dat het een naect men-

sche, geen been raeckende, door 't lijff sal vliegen. Sij gebruycken oock cleyne handtbijlen, daer sij lange steelen in maecken, tot haer geweer tegens hare vijanden. Vant geweer onser soldaten maecken sij gansch geen werck, seggen 'tselve duyvels consten te sijn; sij marcheren oock in geen ordre, maer loopen int hondert door malkanderen, edoch soo weten sij embuscaden te leggen, daer uyt sij veel quaets doen aen hare vijanden, 'twelck onse soldaten getuygen tot verscheyden malen bij haer gesien te hebben.

Voor leyden sij een gansch beestachtich en sorgeloos leven, sayen noch en planten niet, noch en trachten naer geen voorraet om van te leven. Komen sij ergens inde benedenste quartieren buyten haer landt, daer vee ofte bestiael is, dat alhoewel wilt ende sich niet en laet vangen inde bosschen, weten sij te belopen ende met haer asegaeijen te schieten, dat sij 't onder de voet krijgen ende haer voor den tegenwoordigen tijt een spijse daer van bereyden. Eeten alles op, sonder yet te bewaren voor den dach van morgen; wanneer sij sijn ter plaetse daer overvloet is, soo kan een man van haer soo veel eeten als vijff off ses vande onse; daer beneffens oock, wanneer sij sijn daer niet veel te becomen is, soo connen sij oock wel vier a vijff dagen vasten, gordende haren buyck telckens in met sekere basten van boomen, dat haer den honger wat doet vergeten, tot dat sij weder comen daer eeten is, ende dan den bandt des hongers affdoen.

De gulsicheyt int eeten van dit volck doet dat sij, treckende door 't landt, niet langer als twee a drye daghen op een plaetse connen blijven, ende dat overmits sij het dan aldaer op gegeten hebben, andere moeten gaen soecken. Oversulcx maecken sij oock geen huysen dan van een weynich rijs, en beschutsel voor den regen off voor de heete sonne, maeckende bij nacht grootte vieren, daer sij hare hangmacken langs spannen om haer te verwermen. Wanneer sij vertrecken, soo steeken sij dese legerplaetsen

in brand, waer aen men sien kan waer sij geweest hebben, 'twelcke dient tot een baecke, wanneer men haerder begeert ofte bij haer wesen wil, daermen dan opde vieren aengaet.

De vrouwen sijn door den banck cleyn ende corter van stature dan de mannen; sijn mede bruynachtich van coleur, dragen lanck ende swart haer, redelijck schoon van tronie, gaen oock gansch naeckt, uytgesondert voor hare schamelheyt ende achter behangen met groene bladeren. Sij sijn hare mannen gansch gedienstich ende onderdanich in alles wat sij begeren dat redelijck is. Sij en connen geen overspel verdragen, maer houden veel van trouw. De mannen, die begeeren een wijff te trouwen, moeten al eer die daer toe comen, betonen dat sij een recht mannelick hart hebben, het sij aen hare vijanden door kloeckmoedicht van wapenen, ofte bij huys door 't dragen van eenige swaere boomen, daertoe verordineert, stuckweechs tot proeff van hare sterckheyt. Welcke manhaftige qualiteyten voor yder gebleecken, soo wort haer een wijff gegeven, ende dat met volgende ceremonien. Men steeckt haer in yder wang een gat, daer sij stockgens off witte beentgens in dragen, in fatsoen al waren 't stucken van affgebroocken tobacxpijpen, sommige drye, vier a 5 duymen lanck, 't welck een recht teycken is, dat sij op hare wijse getrouwt sijn. Die dese teeckens niet en dragen ende nochtans tot hare mannelicke jaren gecomen sijn, worden in cleyn respect ende achtinge gehouden. Dese gaetgens inde wangen worden oock wel gegeven aen die, die twee coppen van hare vijanden gebracht, tot teken van die gedoot te hebben.

Wanneer eenich houwelijck gecelebreert wordt, dat geschiet in presentie van haren Coninck, met groot gehuyl ende gekrijsch van vrouwen en kinderen, 't welck op haer maniere (als geseyt) een teecken is van grootter eeren en blijschap. Dese feeste vier a vijf dagen geduyrt heb-

bende met huylen ende schreeuwen, soo wort hem de bruyt toegebracht tegens den avont in eenen toebereyden dans, daer sij op haer maniere seer luyt onder singen, hebbende haer lijff ende aensichten opt aldercostelijckste beschildert met verwen, caramentijn, ururu en penipaba. Daer en boven behangen met alderhande soorten van schoone vederen, datse beter een vogel ofte eenigerhande monster, dan een mensch gelijck sijn. Ontbreeckter aen dit cieraet dan noch yets, dat wordt met corael ende bellen geholpen, datmen haer danssen soo vert hoort klincken als eenige bellart ofte gildes opt uytgaen vande vasten.

Nae dese feesten van het eerste trouwen vermogen sij soo veel vrouwen te nemen als sij begeren; maer en trouwen niet meer op soodanige ceremonien als dese: want indien sij dan noch een andere dochter tot haer vrouwen begeerden, en kan de vader de dochter volgens hare maniere hun die niet weygeren. Edoch hoe grootter personagie, hoe meerder vrouwen dat hij heeft: want den Coninck heefter wel vijff en twintich.

Als een vrouwe van haerluyden compt te baren, soo nemen sij gemeenlijck een andere, ende houden de voorgaende bijnae als hare slavinnen, die haer dan moet gehoorsaemen, om waer sij gaen of vertrecken, hun de bagagie ende hammacken nae te dragen, item waer sij comen te legeren, rijs te halen, een hutte te maken, sonder dat sij de vrouwen ergens in behulpsaem willen sijn, maer hebben liever, om niet te verstijven, somwijlen een grootte boom van twee a drye hondert ℔ een stuck weeghs te dragen, latende de vrouwen ondertusschen haer arbeyt doen, daer sij seggen datse toe geboren sijn.

Ende alsoo sij noch Godt noch Godes dienst kennen, soo en weten sij oock noch van doop, noch van besnijdenis; niettemin hebben eene ceremonie met hare kinderen: wanneerse 7 off 8 jaren oudt sijn, dan maken sij die, soose seggen, tot menschen, ende geschiet aldus. De vrien-

den komen met haer ordinaris getier bij malkanderen, dan soo neemt d'oudtste onder haer het kint op ende hout het, dat sij in yder oor, int onderste lelleken, een gat steecken, als mede een boven de kin inde benedenste lip, daer sij dan een groen, wit, swart ofte coleurt steentgen in setten, ende steecken door de gaten inde ooren houtgens ofte beentgens, daer toe gemaect. Dit sijn de tekenen sijner menscheyt; hier over houden de geseyde vrouwen feeste met haer ordinari geschreuw ende gebuyl als vooren verhaelt. Soo yemant van haer luyden compt te sterven, het sij man ofte vrouwe, die eeten sij, doot sijnde, op, seggende dat die niet beter bewaert noch begraven connen werden als in haer lichaem, ende geschiet aldus. Sij nemen het doode lichaem, wassen ende schrobben het schoon, maecken een groot vier opde aerde, leggende 't lichaem daer op ende bradent wel; wel geroost ende gaer sijnde, eetent op met groot gehuyl ende geraes; somwijlen en mogen sij 't niet te gelijck op, dan bewaren sij 't overschot tot gelegener tijt, bijsonder het gebeente, dat sij branden ende stampent dan tot pulver, doent onder hare farinha en eetent daer mede op. De naeste vrunden vanden overleden, het sij man ofte vrouwe, laten hun 't haer affscheeren, 'twelck een teken is, dat hij over sijne doode vrienden treuren; het huylen ende crijten der vrienden en duert niet langer als tot dat het doode lichaem schoon opgegeten is. Soo een Coninck ofte Comatyn, dat is des Coninex soon, die naest den Coninck gebiet, ofte eenig ander groot heer sterft, soo werden sij van hare vrouwen alleen opgegeten, want daer geen slechte personen, om mede van te eeten, bij te pas comen. Opde plaetse waer sulck een sterft wordt een gedachtenis gestelt, daer sij alle jaeren eens bij comen, om den duyvel een offerande te doen, op dat sij sijne knechten mogen werden, want sij hem voor haer Godt houden; dit en mach de slechte luyden niet gebeuren.

REPRESENTATIE

EENIGER POINTEN VAN CLACHTEN DER NEDERLANTSCHE OOSTINDISCHE COMPAGNIE,

WAER OUER ENDE OUER ANDERE MEER SIJ REPARATIE ENDE REDRES VERSOECKT TEN LASTE VAN D'OOSTIND^{e} COMP^{e} VAN ENGELANT, ACHTERVOLGENS HET TRACTAET TUSSCHEN HAER BEYDEN GEMAECKT, ANNO 1619, ENDE HET ACCORT, A^{o} 1623.

(Uit het Archief van HILTEN).

Als het Tractaet a^{o} 1619 met sijn explanatie sal ordentl. werden nagesien eñ geexamineert, soo sal bevonden worden, dat daer in niet een eenich articul en staet twelck niet door d'Engelsche Oostind^{e} Comp^{e} verscheydentlijcken is gecontravenieert ofte qual. geobserveert, soo als anno 1629 de clachtpointen in Engelant daer van sijn ouergegeven.

Ende om eenige daer van int corte te representeren, soo sal dienen het navolgende tot exempel.

Opt 4^{e}, 5^{e} ende 6^{e} Art. vant Tractaet. D'Engelsche Oostind^{e} Comp^{e} op haer eygen versoeck, heeft haer selven eñ de Nederlantsche Comp^{e} bij Tractaet geengageert in den oorloch tegens de Pangoran van Bantam, om, gemeenderhant eñ met gemeene oorlochmacht, den peperhandel aldaer tot vrijheyt eñ redel. prijs in den incoop eñ tollen te brengen, volgens het 6^{e} articul vant Tractaet eñ het expres reglement daer op gemaeckt a^{o} 1619, ende hier tegens heeft d'Engelsche Comp^{e} merckel. gedaen.

1°. Int begin, nae de publicatie vant Tractaet in Indien a° 1620, hebben sij wel eenige scheepen nevens de Nederlantsche Comp[e] gefurneert totte besettinge van Bantam, maer binnen den tijt van 16 maenden hebben d'Engelschen daer in soodanige defecten gehadt, dat Coninck Jacobus Hoochl. Mem. haer daer ouer heeft doen boeten eñ betalen aende Nederlantsche Comp[e] tachtich duysent gul. Uwe Ho. Mo. gelieven daeruyt te gissen, dewijle de Engelsche Comp[e] sedert Augusto 1621 haer de gansche besettinge van Bantam heeft ontbrooken tot desen tijt toe, eñ dat de Nederlantsche Comp[e] deselve besettinge met haere scheepen alleen int geheel heeft waergenomen, daer in d'Engelsche Comp[e], op het Tractaet, de gerechte helft aen de Nederlantsche Comp[e] restitueren moet, wat een groote somme 'tselve sal bedragen voor soo langen tijt, t'sedert a° 1621 tot a° 1639.

2°. Behalven het voors. defect, d'Engelsche Comp[e] haer selven dispenserende vant Tractaet, tegen danck van de Nederlantsche Comp[e], die het feytel. wel conde beletten, heeft haer particulier accordt gemaeckt met Bantam, is binnen Bantam gaen handelen, jae gaen woonen, eñ heeft aen de Nederlantsche Comp[e] daer door dienvolgens doen verliesen het succes van den oorloge, daer aen dese Comp[e] voor veele millioenen in haere commercie is beschadicht, alsoo den peperhandel den hoofthandel van gants Indien is, eñ waertoe de Nederlantsche Comp[e] van hare zijde alle haere oorlochscosten voor de helft heeft gedragen, die welcke mede alle tot laste van de Engelsche Comp[e] hier moeten werden gebracht, alsoo de Nederlantsche de vrucht daer van t'eenemael is comen te verliesen door de notoire contraventie (om niet harder te spreecken) vant Tractaet wegens d'Engelsche Comp[e].

Op het Tractaet voor de vrijheyt, die d'Engelsche op haer versoeck is toegestaen in den handel der Nederlantsche Comp[e] tot Paliacate op de cust Chorromandel, is

d'Engelsche Comp^e gehouden, in de gerechte helft van het Nederlantsch garnisoen, fortificatien eñ van alle andere oncosten tot onderhout vant Nederlantsche Casteel Geldria eñ de bewaringe vandien.

3°. Tsedert a° 1621 en heeft d'Engelsche Comp^e daer toe niet eenen peñ betaelt, die sij nu schuldich sijn te betalen eñ geeyscht sullen worden in d'eerste aenstaende conferentie.

4°. Ter contrarie, eñ tot destructie van dien handel eñ plaetse der Nederlantsche Comp^e, hebben die van d'Engelsche Comp^e de Nederlantsche werckluyden met groote beloften uyt Paliacate getrocken, eñ soo veel in haer is, den handel aldaer getracht te ruineren, 't welck sober vruchten sijn van goede Tractaetsgenoten.

5°. Daerenbouen hebben d'Engelsche een ander plaets, niet verde van Paliacate, uytgecoren onder d'Indiaensche inwoonders aldaer, alwaer zij haeren handel apart hebben vercregen, eñ dat met uytsluytinge vande Nederlantsche Comp^e, directel. contrarie het 27^e articul vant Tractaet.

Opt 8^e Art. vant Tractaet. Opt Tractaet sijn d'Engelsche ingelaten voor een derde in den handel van de eylanden Molucques, Amboina ende Banda, op seeckere vaste reglementen ende op conditie expres, dat d'Engelsche Comp^e daertegens oock sal dragen het gerechte derdepart inde oncosten ende lasten der fortressen, guarnisoenen ende alle andere meer, volgens het Tractaet ende de naerder explanatie daer op gemaeckt.

Jegens dit ar̄l ende de claere reglementen:

6°. D'Engelsche Comp^e heeft alleen voor eenigen corten tijt het voors. derdepart in de oncosten betaelt, soo dat zij aen de Nederlantsche Comp^e noch betalen moet de soldien vant crijchsvolck, fortificatien ende alle andere oorlochslasten ouer de Molucques, Amboina ende Banda

voor den tijt van 16 jaeren geduerende, twelck bedraecht veele tonnen gouts.

7°. Ende hebben d'Engelschen, in plaets van luyden wegen haere Comp^e tot de Residentie in de voors. eylanden te stellen, die in alle vruntschap, trouwe ende eerbaerheyt haer souden dragen tegens de Nederlantsche Regieringe ende commercien aldaer, soo hebben sij tot haer facteurs gestelt inde Molucques eenige luyden, die onder de hant de nagelen opcochten voor d'Engelsche Comp^e int particulier; andere in Amboina, die bij ontdecte conspiratie de Regieringe deser landen aldaer hebben getracht te ouervallen, ende als die conspirateurs daer ouer bij de Justitie sijn gestraft, in plaets dat d'Engelsche Comp^e haer van alle suspitie conde purgeren bij acquiescement vande gedane Justitie, soo hebben zij ter contrarie daer op pretext genomen om de geheele Molucques, Amboina ende Banda te verlaten, ende hebben de Nederlantse Comp^e alsoo alleen mette lasten laten sitten.

8°. Jae hebben d'Engelse hen selffs daer nae aengespannen met de Macassaren ende andere Indiaensche natien, ontrent de Molucques ende Amboina gelegen, die tegens de Contracten ende die Tractaten de nagelen steelsgewijse aen de Nederlantsche ontvreemt hebben, ende den Engelschen toegevoert, die deselve tot hooger prijs hebben ingecocht ende ontfangen, ende de verleyders aengehouden ende soo gestijft hebben, dat de Nederlantsche Regieringe door hare onderdanen eenen openbaren oorloge aengedaen is geworden, die noch niet volcomentl. en cesseert.

Opt 10^e Art. D'Engelsche Comp^e volgens het Tractaet is gehouden te furneren de helfte van 20 cloecke scheepen van oorloch, te weten yeder Comp^e 10 scheepen van 600 off 800 vaten groot, yeder versien met 150 coppen, met 30 stucken geschuts ende de noodige amunitie daertoe,

ofte soo veel meer ofte min als bij gemeen consent van beyde de Comp^{en} goetgevonden soude worden.

9°. Nae de publicatie vant Tractaet in Indien en heeft d'Engelsche Comp^{e} dese haere 10 schepen noeyt ten vollen gefurneert, maer een gedeelte, ende dat voor eenen corten tijt; dan heeft de Nederlantsche Comp^{e} dese machtige vloote int geheel alleen voor beyde de Comp^{en} moeten houden, ende de defentie van Indien alleen waernemen, ordinaris in de Straet van Malacca, in de Molucques, ontrent de Mahilhes, nae Goa ende Custen van Indien, welcke hare helft d'Engelsche Comp^{e} schuldich is aen de Nederlantsche Comp^{e} te vergoeden ende te voldoen; ende wert U Ho. Mo. in bedencken gegeven, wat het onderhout van soodanige tien cloecke oorlochschepen jaerl. heeft gecost, ende voor den tijt van ontrent 17 ofte 18 jaeren geduerende, wat een somme 't selve comt te bedragen.

10°. Daerdoor dan de Nederlantsche Comp^{e} tot extraordinarise equipagie hier in Europa is genootsaeckt geworden, ende nieuwe scheepen te meer nae Indien te senden, ende ondertusschen andere Nederlantsche schepen uyt de noodige commercie te ontleenen, ende seer groot versuym in haren eygen handel comen te lijden, welcke schaden aen de Nederlantsche Comp^{e} moet worden vergoet ende betaelt.

11°. Dese vloote van defentie, bestaende uyt 20 cloecke oorlochschepen in getal, was opgestelt tot bevrijdinge ende openinge vañ commercie, ende om daermede geduerige exploicten te doen tegens de vijanden, 't sij in Manilla, voor Goa, Malacca ofte ergens anders, tot affbreuck vañ Portugesen ende Castilianen. Maer d'Engelsche Comp^{e} en is niet alleen bij het voors. gebreck blijven staen, maer daerenbouen, tegens het 28^{e} expres articul vant Tractaet eñ de speciale beloften van sijne Ma^{t} van Groot Brittannien, is een andere nieuwe Oostind^{e} Comp^{e} tot Londen opgericht, diewelcke binnen den tijt van dit loopende Trac-

taet haer selven heeft ingesteecken in de Commercie van Indien, daer door seer groote excessiue schade aengedaen is aen de Nederlantsche Oostind^e^ Comp^e^.

12^e^. Maer bouen dese schade inde commercien voor de Nederlantsche Comp^e^, soo heeft oock dese Engelsche Comp^e^ haer directel. begeven bij den vijant in Indien, ende in plaetse dat met gemeene macht d'Engelsche Comp^e^ met de Nederlantsche te samen souden helpen verhinderen de Portugesen in haeren handel van Portugael op Goa, van Goa op Malacca, van Malacca op Macau, ende wederom alsoo int wederom keeren van plaetse tot plaetse nae Goa eñ Portugael, welcke navigatie der Portugesen genouchsaem verhindert eñ gedestrueert was door het toedoen vant Tractaet, — soo heeft dese Engelsche Comp^e^ haer begeven bij den vijant, om de waren eñ coopmanschappen der vijanden in te laden in d'Engelsche schepen, eñ onder haere banniers te beschermen, ende die alsoo vrijel. te vervoeren van Goa nae Malacca eñ Macau, eñ van Macau wederom nae Malacca ende Goa, selffs int gesicht vande Nederlantsche vlooten. Soo dat daermede de Nederlantsche oorlochsexploicten door haer infructueux gemaeckt eñ vernieticht sijn, ende dienvolgens mede alle oncosten verlooren, die daer toe bij de Nederlantse Comp^e^ aengelecht sijn. Eñ hadde de Engelsche oude Comp^e^ volgens het Tractaet haer met de vereyschte equipagie bij de Nederlantsche gevoucht, souden zij t'samen 'tselve hebben connen verhinderen, derhalven dat de Comp^e^ van Engelant de eenige oorsaecke claerl. is, eñ consequentel. dat sij gehouden sij 'tgeene door haere schult verlooren is (dat is de oncosten der equipagien voor de helft van de Nederlantsche Comp^e^), te restitueren aen de Nederlantsche Comp^e^ ende deselve in alles daer ouer schadeloos te houden.

13^e^. D'Engelsche Comp^e^ is mede oueral defectueux geweest haere part te furneren inde galijen, fregatten ende ander cleyn roeytuych, 't geene meer totte defentie van

Indien gebruyckt is geworden, daer van meede eerst haere helft, eñ om redenen hier vooren mede de wederhelft, behoort in alles aen de Nederlantsche Comp^e^ te werden gerestitueert.

Het Nederlants schip van defentie, genaemt 't Hart, uit exploict voor Mocambique verseylt, is d'Engelsche Comp^e^ gehouden voor de helft te betalen, volgens de taxatie alvooren gedaen bij den Raet van Defentie, sonder dat de Nederlantsche Comp^e^ (hoewel in eene claere saecke) tot noch toe eenige satisfactie heeft connen becomen &c.

Dese bovenstaende pointen als gedisponeert sijnde om lichtelijck geestimeert te connen worden tot geltsommen, hebben de Bewinthebberen van de Nederlantsche Comp^e^ onder anderen noodich geacht aen U Ho. Mo. int cort te representeren, op dat gesien mach worden, dat het gantsch noodich is, dat de aenstaende conferentie [1]) gehouden werde tusschen Comp^e^ ende Comp^e^, eñ int generael op alle pointen, daer op d'een eñ d'ander Comp^e^ sullen hebben te geven contentement eñ satisfactie op het Tractaet, om oock te bewijsen dat dese pointen, noch van de heere President Boswel, als sijnde een publicq Minister, niet en connen werden geeyscht, noch veel min dat sijn Ed. de Engelsche Oostind^e^ Comp^e^ soude connen verobligeren tot soo groote excessiue sommen aen de Nederlantsche Comp^e^ te betalen, ende dat soodanigen maniere van conferentie t'eenemael noodich is voor de Nederlantsche Oostind^e^ Comp^e^, soo wel om haere goede comportementen alle de werelt bekent te maecken, als oock om de imputatien van de Engelsche Comp^e^ te wederleggen eñ van deselve te becomen justitie ende betalinge, soo als recht eñ reden is. Dit doeñ &c.

---

1) Dit is de conferentie, van welke gewaagd wordt in het vervolg op Arend, *Algem. Gesch. des Vaderl.* D. III, St. V, bl. 188.

REMONSTRANTIE

DER BEWINTHEBBEREN VANDE GEOCTROYEERDE OOSTIND. COMP. DESER NEDERLANDEN,

GEDAEN AEN HAERE Ho. Mo. OP DEN 19. MAY 1639, EERST MONDELINGE EN̄ NAEMAELS SCHRIFTEL. OUERGELEVERT,

RAECKENDE DE DIFFERENTEN TUSSCHEN DE VOORNOEMDE COMP^E ENDE DE OOSTIND. COMP^E VAN ENGELANDT

ENDE OP WAT VOET ENDE REGEL DESELVE GEACCORDEERT ENDE WECH GENOOMEN SULLEN CONNEN WORDEN.

(Uit het Archief van HILTEN.)

Ho. Mo. Heeren.

De jegenwoordige openstaende differenten tusschen de Oostindische Comp^s van Engelandt ende dese Nederlanden ende werden niet gemoveert alleen van eene sijde; de Engelsche beclaegen haer ouer de Nederlantsche [1]), ende dese beclaecht haer ouer d'Engelsche Comp^e, beyde sustinerende dat het Tractaet a° 1619 tusschen haer gemaeckt, niet naer behooren en is geobserveert.

De clachten van d'Engelsche Comp^e sijn in geschrifte vervadt, ende anno 1629 ouergegeven aende Gedepu^de vande Nederlantsche Comp^e, doenmaels in Engelandt sijnde [2]), soo dat deselve sijn bekent, ende die sij t'sedert sullen verder willen doen, connen bij ampliatie daerbij gevoucht werden.

De Nederlantsche clachten tegens d'Engelsche, tot die tijt toe bekent, sijn doenmael oock in geschrifte ouergegeven aende selve Engelsche Comp^e, soo dat die aende Engelsche Comp^e niet en connen sijn onbekent, maer wel aen U Ho. Mo. en̄ aenden heere Resident Boswel.

Off nu d'een off d'ander, off oock hoe verde die wel

1) Zie AREND, t. a. pl.

2) Zie ald. D. III, St. IV, bl. 479, Noot 1.

ofte qual. sijn gefondeert, dat sal connen blijcken uyt de justificatien ende defensien respectivel. daer toe ofte daer tegens te doen, ende dat bij examinatie der selver ofte het Tractaet, als sijnde de wet ende den eenigen regel tusschen beyde de Comp^s^, ende dat die examinatie gedaen werde bij conferentie tusschen beyde de voorñ Comp^s^, ende ist noot ten ouerstaen vande Heeren Gedep^de^ wegens S. Ma^t^ van Groot Bretaignen eñ van uwe Ho. Mo.

Dit is den voet, Ho. Mo. Heeren, die altijt tsedért anno 1613 tot noch toe is gebruyckt, die wel eñ met vrucht is gesuccedeert, ende die selffs is geordonneert bij het gemelte Tractaet anno 1619, daer op beyde de Comp^s^ reciproquel. d'een aen d'ander verbonden sijn.

Nu wert de saecke van d'Engelsche sijde geheel contrarie gedreven, soo dat alle dese fondamenten souden werden voorbij gegaen, want dese Nederlantsche Comp^e^, indien sij yets tegens ofte buyten het Tractaet gedaen ofte naegelaeten heeft, en can maer daer ouer gehouden ende aengesproocken worden door d'Engelsche Oostind. Comp^e^, met dewelcke sij bij Tractaet in eenige gemeenschap van oorloge eñ commercie getreden is, eñ niet met yemandt anders. Ende U Ho. Mo. gelieuen te bemercken, dat de voors. Engelsche Oostindische Comp^e^ hier niet en spreeckt, maer wel de heere Resident Boswel.

Men en begeert niet te handelen tusschen Comp^e^ ende Comp^e^, volgens het Tractaet, maer tusschen den Staet ende Staetsgewijse, ouer middelen ende 't recht van particuliere, die met den anderen hebben gecontracteert, ende onder de hoochste protestatie van reverentie, niet met den Cō ofte met den Staet.

Men begeert niet te handelen met ordre ende op den regel vant Tractaet, twelck reciproce d'een eñ d'ander Comp^e^ verbindt, tot mutuele observantie vañ poincten daer inne vervat, maer men eyscht alleen satisfactie voor een gealligeert feyt, dat noch niet en is geprobeert, veel

min geexamineert, off het geschiet is wel ofte qualijck, ende de Nederlantsche Comp^e sal bewijsen, in ordre van handelinge, indien men daer toe comt, dat 'tgeene daer in gedaen, 'tselve gedaen is vermogens het recht aende Nederlantsche Comp^e daer ter plaetse competerende, selfs volgens het Tractaet.

Men stelt de Nederlantsche Comp^e als responsabel aende petitien van een publycq Minister, die de saecken eñ comportementen vande Nederlanders in Indien eñ der Bewinthebberen in dese landen alreede heeft gecondemneert, eer de defentien sijn gehoort, eñ die welcke nochtans, soo als voorgegeven wert, als rechter neffens U Ho. Mo. soude pretenderen te staen ouer d'een eñ d'ander differenten. Hoe can de qualiteyt van partie eñ rechter bestaen in één persoon. Wat vertrouwen can een verweerder hebben inde billickheyt eñ onpartidicheyt van een pretens rechter, die de straffe solliciteert voor de examinatie vande saecke eñ sententie?

Men stelt op die maniere de Nederlantsche Comp^e in die postuyr, dat sij wel soude connen werden verclaert schuldich eñ gehouden te sijn aen d'Engelsche Comp^e (want yder een selffs buyten commissie de saecke van een derde wel vermach te verbeteren eñ te vervorderen), maer niet dat de Nederlantsche Comp^e wederom van soo een publicq Minister mede recht met effect sal connen vercrijgen. Want d'Engelsche Comp^e heeft menichtvuldige inobservantien eñ excessen gepleecht tegens het Tractaet, die niet de heere Resident, maer wel d'Engelsche Comp^e moet boeten eñ repareren op het Tractaet, eñ daer en wert geene procuratie vertoont van d'Engelsche Comp^e, eñ dat sij daer ouer haer verantwoordel. stelt inden persoon van den Heere Resident. Ende als sulcx al soude wesen, soo waere dan de heere Resident partie, eñ en soude niet connen doen de goede debvoiren, die een Minister van Staet, nevens U Ho. Mo., op het Tractaet sijn versocht

bij te brengen, in gevalle de twee Comp^en^ den anderen niet soude connen verstaen bij haer selffs; maer dat onderlinge accommodatien bij bemiddelinge wegens de Regieringen souden moeten werden te wege gebracht, eñ als al dese laetste swaricheyt soude comen te cesseren, soo waer de Nederlantsche Comp^e^ seer qualijck aengespannen, gelijck men sien can uyt de voorige schriften eñ memorien. De Nederlantsche Bewinthebberen willen respecteren de heere Residents qualiteyt, maer indien d'Engelsche Comp^e^ op die maniere soude comen te spreecken, men soude seggen dat sij modester eñ buyten injurien hare geschriften souden hebben in te stellen; men soude reden eñ recht tegens hare injurien connen versoucken; maer hoe soude de Nederlantsche Comp^e^ derven clagen ouer het doen van een publycq Minister? Eñ als 'tselve aen U Ho. Mo. alreede dickmaels soude sijn versocht, soo en wert nochtans daer in geene verbeteringe bespeurt.

Soodat, om alle dese inconvenienten eñ incongruyteyten te vermijden, de Bewinthebberen alnoch reverentel. versoucken, U Ho. Mo. gelieuen aengenaem te hebben, dat den ouden wel gepractiseerden eñ bij het Tractaet geordonneerden voet mach werden gevolcht. Dat is, dat de Engelsche Oostind. Comp^e^ hier in den Hage wil senden haere Gecom^de^, voorsien met behoorl. credentien eñ procuratien, om reden eñ satisfactie te geven eñ te ontfangen, ouer de clachten eñ pretentien die d'een eñ d'ander Comp^e^ op d'ordre vant Tractaet sal voorstellen, om deselve te examineren eñ te accommoderen, ist doenl. tusschen den anderen, eñ indien de Comp^s^ te samen niet en connen accorderen, dat dan U Ho. Mo. eñ de heere Resident werden gebeden de moyte te nemen om de openstaende verschillen te vergelijcken bij inductie, tot onderlinghe contentement van d'een eñ d'andere Comp^e^, soo als het Tractaet mede brengt. Dit doende &c.

POINCTEN

DAER OP ALLE DE CAMEREN VANDE WESTINDISCHE COMPAGNIE BESCHREVEN SIJN,

OMME IN CONFORMITÉ VANDEN OCTROIJE TEGEN DEN EERSTEN MEERT ST. N., WESENDE DONDERDACH, GOET TIJTS HAERE GECOMMITTEERDEN TE SENDEN BINNEN DER STADT AMSTERDAM, OMME ALS DAN IN BESOIGNE TE TREDEN, OP POENE VAN SES GULD. DAEGHS BIJDE DEFAILLANTEN TE VERBEUREN, ALS BREEDER &c.

(Uit het Archief van HILTEN.)

1. Vooreerst werden de Leden versocht door hare Gecommitteerde met te laten brengen perfecte lijsten van alle 't gene sij gesonden hebben opde restanten vanden jare 1639, eñ nieuws geresolveerde voor den jare 1640, soo van vivres, equipagie, cleyn vaertuych, amunitie, coopmanschappen, soldaten, matroosen, treynspersonen, alsmede wat scheepen gemaeckt off gecoft hebben, achtervolgende de Resolutie vañ XIX, in dato 16en Junij 1639. Item wat penningen over de tweede verhoginge, soo van oude als nieuwe capitalen inde respe Cameren ingebracht sijn, om den selven ontfangh te liquideren ende verdeelen, naer advenant de negende parten, ende de verhoginge te sluyten.

2. Alsoo de Hr Adriaen vander Dussen jegenwoordich int Vaderlandt is gecomen, om rapport te doen vanden geheelen staet van Brasil, sulcx als die bij sijn E. opt affscheyt aldaer gelaten is, worden de respe Cameren ver-

socht, hare Gecommitteerden te gelasten, dat sij 't selve rapport sullen aennemen, ende mette voor desen mede gegeven Instructie confereren. Ten eynde sijn E. behoorl. werde ontlast, ende de Compagnie kennisse gedaen, op wat voeten de sake vande conquesten aldaer sich bevinden, ende ingevalle yetwes tot naerder ordre ende welwesen vande Compagnie uyt hetselve mochte resulteren, volcomentlick gelast te komen, omme 't selve aff te doen, ende te statueeren, datmen te wedersijden gerust mach wesen, het beleyt van saecken soodanich te weesen, dat soo wel Bewinthrs als andere geinteresseerden moogen sien ende vernemen, dat de respective reke [1]) ende hetgene men meer te verantwoorden heeft, werde gestelt, om daer uyt de volkomen gerustheyt ende billijck contentement te konnen erlangen.

3. Om hetselve gevoucblijck te konnen uytwercken, sal nodich wesen, dat de respe Cameren ende Bewinthebberen resumeren de respe Resolutien, Notulen, Brieven, Advysen ende alle soodanige papieren, die van aenbegin tot informatie ende contentement vande Kameren bijden Hoogen Raeth van Brasil overgesonden sijn, ende daer uyt door Commissarissen te doen trecken de belastingen van alle avancementen, 't sij van Negros, Ingenhos, geconfisqueerde goederen, verpachtinge, toegesonden coopmanschappe, ontfangen recognitien ende vrachten, ende wat meer tot voordeel vande Compagnie int gemeen bij haer E. gebeneficieert mochte wesen, van 't welcke de Regieringe in Brasil gedebiteert sal werden, om hetselve tegens de Vergaderinge vande XIXe te verantwoorden, niet twijffelende off de Heer van der Dussen tot decherge vandien behoorlicke rekeninge ende lijste mede gebracht hebben. Ende aen d'ander sijde werden de Cameren oock versocht die Regieringe van Brasil voornt te ontlasten van sooda-

1) Rekeninge.

nige retouren, betalinge binnens 's lants, beneficieringe van goederen, besteden van wercken, ende 't gene vorders tot de Comp^{s} laste naer sijn nature gebracht moet worden, (als) behoorl. sal wesen Ten eynde alles gesien, geapprobeert, geexamineert ende gesloоten werde, datmen aen alle kanten bespeure niemant, voor soo veel hem aengaet, excedere inde administratie, soo hem van wegen de Compagnie betrouwt mocht sijn geweest; waeraen geoordeelt wort de substantie vande Compagnie ende gemeene participatie ten hooghsten gelegen te wesen, ende alle deliberatien te vergeeffs te sijn, indien hierin niet klaer gesien noch getreden kan worden.

4. Ende alsoo 't verloop van saecken, mitsgaders verscheyden misverstanden daeruyt ontstaen, klaerlijcken aenwijsen, dat de administratie vande Comp^{e} in grootte ende swaare disordren geschapen is te vallen, ende alreede in veel deelen gecomen sijn, doordien de resp^{e} Cameren ende Leeden met geen gemeene reeck^{e} eñ behoorl. verantwoordinge aenden anderen sijn gebonden, maer yder, soo als tot noch toe is gepractiseert, sijne boucken sluyt ende opneempt buyten des anderens kennisse, sulcx dat door hetselve groote misverstanden reede sijn ontstaen, ende voor het toecomende noch swaerder te verwachten sijn, sullen de resp^{e} Leeden daer op gelast willen comen, offmen niet bij forme van een Reeckencamer alle de Cameren hunne doen ende administratie int generael sal doen verantwoorden, welcke Rekencamer met behoorlicke instructie versien ende opgerecht sijnde, van haer bevindingh sou hebben te rapporteren aende Vergaderingh vande XIXe, dewelcke macht eñ autoriteyt dient behouden, omme de respective Cameren in debvoir te houden, ende met eenen in dese Vergaderinge middelen beraemt, in wat manier, soo wel de deffailjanten, als die uyt autoriteyt comt te excederen, in debvoir gebracht sullen worden. Op dat door dat middel voorgecomen mogen sijn de sware confusien

ende onlusten, dewelcke langer en meer met onvermijdel. interest voort gemeen de Compagnie schijnen te dreygen, ende de Cameren soo gestelt blijven, dat hem d'eene op des anders debvoiren billick te verlaten heeft.

5. De Conquesten van Brasil ende het gene met Godes zeegen daer noch meer mochte bij komen, sal voor al versorcht eñ gemeinteneert moeten worden bij de vergaderinge vande XIX[e], aende welcke, als representerende den gemeenen interest vande Resp[c] Kameren eñ Participanten, te besorgen staet onder de Hooge Regieringe vande Ho. Mo. Heeren Staten Gñael, dat behoorlijck betrouwen ende respect meer en meer geconfirmeert ende versekert werde. Sal daeromme inde selve vergadèringe geadviseert eñ geresolveert werden, op wat voet men het respect ende interest vande Compagnie inde quartieren aldaer sal bewaren; oock aenleydinge geven, dat soodanige Remonstrantien, de welcke strecken sullen tot de verseckeringe ende 't beste vañ ingesetenen aldaer, inde vergaderinge vañ XIXe mogen werden ingelevert ende daer op naer hare natuire favorable resolutie genomen; oock daer uyt verder gebracht, indien deselve mochten wesen van dien aert, dat daer over hooger deliberatien van noode waren; daeromme d'ingesetenen aldaer aen te schrijven ende te belasten vrij ende onbeschroomt hunne klachten ende consideratien herwarts over te senden aen dese Vergaderinge, met belofte dat daerop bij de XIX[e] sulcx sal werden geleth, als de importantie vandien meriteert.

6. Ende alsoo wt verscheyden clachten, van Brasil overgecomen, vernomen wert, dat eenige officieren, soo wereltl. als geestelijcke, hun beclagen over de sobere tractementen aende selve toegeleyt opt vervallen van hare montcosten, naerder gespecificeert inde resp[e] aennemingen, werden de leden versocht dese sake naerder te resumeren, ende bij occasie deser clachten niet alleen te resolveren opt voorz. versouck, maer oock te letten, oft men niet soude connen

affdoen verscheydene groote extraordinarie oncosten, daermede men verstaet de Compagnie int gemeen aldaer beswaert te sijn. Versouckende de resp^e^ Cameren mede te willen brengen d'informatien ende memorien, soo hier toe dienstich mochten wesen, te meer dese sake niet sonder ondienst buyten een gemeen besluyt mach werden gelaten.

7. Sal mede geresumeert ende geresolveert werden opt versouck vañ hooft Participanten Negotianten, hiermede gaende onder N°. I. om voor te komen ende te verhinderen alle onbehoorlijcke indrachten ende beswaernissen, die tegens d'intentie vande vergaderinge der XIXe aldaer tot yemants lasten mochten insluipen, en met een hooge ende laege officieren in Brasil te belasten, bij aldien hun behoorlijck mocht blijcken bij aenclachte vañ fiscael ende officieren aldaer ofte oock eenige andere informatien, dat deselve concussien metter daet werden geremedieert oock gerestitueert 't geen op dier vougen mochte genooten wesen, straffende voort d'overtreders vandien naer gemeene rechten. Kunnende dit werck niet worden geexcuseert van openbaer gewelt eñ bedriegerye, alsoo d'officieren, die haer tractement vande Comp^e^ genieten niet onbewust connen wesen, dat sij tot sulcx heel onbevoucht sijn ende, anders doende, de goede luyden ende 't welvaeren van onse finantien ten besten wort gelaten van soodanige personen ende officieren, dewelcke volgens hunnen eedt ende soldyen haer billick hebben te vervougen, inde welcke de excessen dies te ondraechlijcker sijn ende vooral remedien vereysschen, soo men de Compagnie's beste ter herten neemt.

8. Alsoo verscheyden saecken dagelicx voorvallen, die nootsakelick expeditie vereysschen, ende evenwel van die nature sijn, dat daeromme geen vergaderinge vande XIXe beroupen kan werden, als van commissien te geven aen particuliere schepen om naer de limiten vant octroy vande Compagnie te gaen, mitsgaders de distributie vande dagelicxe retouren, die nu en dan werden ingebracht, sullen

bij dese vergaderinge commissarissen geordonneert moeten werden, dewelcke gelast sullen wesen dese saecke naerder te resumeren ende eenen eenparigen voet ende personen te beraemen, die 't selve werck sullen expedieren, opdat de limiten vant octroy ende de bevaringe vandien sulcx gebruict werden, als den teneur vandien mede brenckt, ende de vergaderinge vande XIXe met kennisse van saecken heeft toegestaen, ofte noch in toecomende sal toestaen, waervan de consenten eenpaerlijck ende bij een gemeene kennisse inden naem vande XIXe behoorden te geschieden; oock een yder een versekert mach wesen, dat de beraemde reglementen, ordre ende instructie, daer over beraemt, over al opden selven voet werden gepractiseert.

9. Wijders de Heeren Commissarissen van sijn Hoochᵗ soeckende affreeckeninge met de Compagnie te maecken aengaende sijn recht ende aenpårt inde prinsen, opden vijandt becomen, sullen de Gedepᵈᵉⁿ vande Respᵉ Kameren hun laten gelasten ende informeren vañ particulieren toestant desen aengaende, in hun registers, brieven ende memorien te vinden, dewijl dat 't selve niet als met grootte ondienst vande Compagnie verschooven ende uyt gestelt werdt.

10. De Respective Cameren werden met een versocht gelast te koomen opde generale rekeninge, die nu ultimo January beraemt is ende sijn voortganck moet hebben, om deselve te approberen ofte de differenten van dien volcomentl. aff te doen ende bij faulte van dien middelen te beramen in wat maniere ende ordre de gemeene Participanten hunnen interest ende recht gevonden sal connen werden.

11. Tot noch toe hebben de gemeene Participanten geavanceert de verhoginge van haere capitalen op een vast presuppoost, dat haere Ho. Mo. dese Compᵉ souden bijweesen met alle gewoonlicke faveuren ende noch daer en boven met een subsidie van vijff hondert duysent gul.

gevens gelts, ende een jaerlijcxe subsidie soo lange den tijt van het octroy duren sal van seven hondert duysent gul. jaerlijcx, mitsg. continuatie vant octroy voor xxv jaren, blijvende tot laste vande Bewinthebberen de sollicitatie ende invorderinge vañ restanten, daerop men heeft inde administratie vañ Compag[ie] reguard genomen, sal dienen gedelibereert ende geresolveert, bij wat middelen ende wegen hare Ho. Mo. tot d'effectuele prestatie vandien gebracht sullen connen werden. Te meer weynich apparentie is de voors. participanten geinteresseerden tot voorder furnissement van peñ te brengen, ten sij alvooren hun werde gepresteert hetgene waerop eygentlick de verhoginge vañ capitalen belooft ende toegestaen sijn.

12. De saecken van Africa comende meer ende meer in consideratie, sullen de resp[e] Leden gelieven geinstrueert te comen een secunde ofte tweede persoon vande Generalit[t] aldaer te eligeren, ende met eenen over te brengen soodanige rekeningen, documenten ende papieren, als sedert December anno xvi[c]xxxiij tot nu toe in cargasoen en schepen derwarts gesonden sijn. Opdat de Leeden mach blijcken, in wat fatsoen ende debvoir de voors. custe tot noch toe gehouden is, oock ordre stellen, dat deselve hier naer in goede ordre gecontinueert werde, ende voor alle beloop bewaert. Te meer de rekeninge vande achtien schepen ydereen hoort te blijcken, soo wel de toegesonden cargasoenen, alsmede de retouren vandien, tot profijt vande respective aenparten behooren te werden gedistribueert, ende niet toegelaten kan werden, dat soodanige als tegen den beraemden voet minder cargasoen hebben gestuert, nevens andere souden genieten, die de resolutie vañ XIXe voldaen hebben, ende voor het toecomende mede letten, offmen niet en soude konnen voornemen den voorslach, bijden Generael van Ypren gedaen, hier mede gaende onder N° 2, off andere diemen int selve reguard soude weten voor te brengen.

13. Alsoo de Hooge ende Secrete Raden in Martio van Brasil vertrecken sullen, ende de derde persoon tot Hooge ende Secrete Raet voorleden Vergaderinge vande XIXe, niet en is aengenomen, werden de leden versocht capable persoonen voor te draegen, omme bijde Vergaderinge vande XIXe verkooren ende aengenomen te werden.

14. Ende voorts op alle andere saken, soo wel uyt de lecture eñ rapporten uyt Brasil als andersints sullen voorvallen, volcomentl. geinstrueert te comen, omme opde selve te adviseren ende resolveren, oock te concluderen met de meeste stemmen, alsoo vele onbedachte saecken vandien nature sijn, dat niet en kunnen uytgestelt ofte naegelaten werden, daer op de leden seer serieusl. versocht worden.

RAPPORT VAN GECOMMITTEERDEN VOOR DEN BESCHRIJVINGSBRIEF.

Den 4^en Februarij 1640.

De Heeren Burgem^en Blomaert, Looten, Visscher, Berck ende de Raet, bijde vergaderinge gecommitteert, om te besoigneren opde poincten van beschrijvinge. Refereren

Opt j^e poinct. Commissarissen te belasten, yder int sijne, gereet te maecken de lijsten, om desen articul te voldoen.

Opt ij^e. Te confereren met d'Instructie, en dat Commissarissen gelast comen te helpen bearbeyden, dat het rapport, bij vander Dussen te doen, daermede mach overeen comen; en ingevalle sulcx niet soude connen geschieden, de redenen over nemen, waeromme sulcx niet gedaen wordt, en daer van met den aldereersten aende

Camer rapport doen, om derselver goede intentie over het vervolgen ende decharge van vander Dussen naerder te verstaen.

Opt iij^e^. Commissarissen elck int sijne te sommeeren hun gereet te houden, om aende Gedeputeerde inde XIXe volcomen instructie ende openinge te geven, sulcx als in dit articul werdt gerequireert.

Opt iiij^e^ point. Over dit articul souden Commissarissen van advis sijn, dat de gedeputeerde uyt dese Camer inde XIXe bij alle middelen sullen hebben te urgeren de nootsaeckelijcheyt van soo een gemeene Reeckencamer, opdat daer door gelijckelijck geverifieert ende behoorlijck gedemonstreert magh sijn, wat inde respective Cameren gepasseert is aengaende d'administratie, hun vertrouwt. Ende naer dat de saecke smaeckelijck sal gemaeckt sijn, zullen bij alle gevouchlijcke middelen ende redenen, daer toe dienende, die vande XIXe verthoonen, hoe nootsaeckelijck dat het is, dat deselve alhier residere, ten minsten bij provisie, opdat alle comptable ende andere, die aende liquidatie van reeckeningen gelegen leyt, een seecker acces ende aencompste mogen hebben; welcke voors. uytgewrocht sijnde, sal naerder door Commissarissen, soo wel opde instructie, als op het tractement ende getal vande voornoemde Rekenm̃rs gedelibereert ende aeñ vergaderinge van advis gedient worden. Ende alsoo men bevindt, dat inde conquesten van Brasil tot noch toe niet gepractiseert en is het houden van een gemeene Reeckencamer, niettegenstaeñ sulcx bij verscheyden instructien ende bevelen vande XIXe is geordonneert, sullen de Gedep^de^ neerstelijck inquireren waerom dese voors. Camer naergelaten is. Ende met eenen letten off het de Compagnie niet dienstiger eñ bequamer soude wesen, dat in de vergaderinge vande XIXe op nieuws eenige persoonen tot het becleden vant selfde ampt wierden genomineert ende met behoorlijcke instructie derwaerts gesonden, ofte soodanige andere

t'employeren, alsmen tegenwoordich aldaer is hebbende, ende soo de politycque Raden voortaen laten tot de administratie ende expeditie van justitie, sonder hemluyden met eenige andere saecken te becommeren.

Opt v^e poinct. Dat de Commissarissen vande XIXe gelast worden, den inhoudt van dit articul in allen deelen te secunderen, ende dienvolgende d'authoriteyt ende respect vande XIXe, soo wel als vande respective Cameren, soo verre t'extenderen, dat d'ingesetenen vande conquesten in Brasil, ofte andere plaetsen binnen de limiten vant octroy geconquesteert ende naemaels te conquesteren, alleen haer recours eñ dependentien sullen te nemen ende te gebruycken hebben mette XIXe ofte soodanige personen ofte Collegien, als bijde XIXe geauthoriseert sullen mogen wesen. Dat oock de particuliere ende notable Officieren vande Compagnie, soo wel maritime als te lande, 't sij deselve oock in militaire ofte andere chergien souden mogen wesen, gedurelijck sullen gehouden wesen met die vande Compagnie t'adviseren bij alle gelegenth^t ende occasie, wat onder haerluyder respective administratie is voorvallende.

Opt vj^e poinct. Hierop naer te sien de memorien ende advisen, die inde respective Cameren sijn gecomen, mitsgaders te hooren het rapport van Adriaen vander Dussen, aengaende de maniere van uytdelinge der rantsoenen ende spijsinge, die tot laste vande Compagnie, 't sij dan voor een seeckeren tijt, ofte voor altijt gedaen ende uytgereyckt werden. Ende werden de Gedep^de ter XIXe volcomentl. geauthoriseert, om bequame remedien tegen de disordre, daeruyt ontstaen, te mogen stellen.

Opt vij^e poinct. Dit poinct in naerder besoigne te brengen, om door Com̃issarissen te resumeren de remonstrantie bijde hooftparticipanten, als negotianten inde XIXe overgegeven.

Opt viij^e poinct. Alsoo d'executie van dit poinct ten

hoochsten nodich is, ende de Compagnie niet beswaert en dient te worden met verscheyden Collegien, souden Commissarissen van advis sijn, dat den inhoudt van desen articul dient met alle neersticheyt gevordert, ende de Commissarissen ter reeckeninge geordonneert te lasten, datse bij haere instructie te besorgen sullen hebben, dat alles naer de intentie ende ordre vande Generale Vergaderinge der XIXe geexecuteert ende voldaen werde. Ende sullen in dien gevalle de XIXe hebben te despicieren middelen, waer door de respective Cameren daertoe werden gehouden dat haer resolutien promptelijck naegecomen werden, op soodanige poene en moderatie als deselve Vergaderinge sullen goedt vinden.

Opt ix^e poinct. Den Commissarissen van dese Camer te versoecken, datse met alle behoeften hiertoe nodich willen gereet sijn, en bij conferentie vañ andere Cameren, die vande XIXe uyt dese Camer te belasten, dat een eynde hieraff gemaeckt mach werden.

Opt x^e poinct. Dat de Commissarissen ter XIXe, alvooren gehoort hebbende het rapport vande gene, soo over het opnemen vande generale reeckeninge sullen geweest sijn, volcomentlijck geauthoriseert werden, om de reeckeninge in desen vermelt te sluyten, ende bij aldien eenige notable swaricheden in het openen van dien hen mochten openbaren, daer van rapport te doen aen dese Camer, ende ordre affwachten, wat deselve goedt sal vinden daer in gedaen off gelaten te werden, waer onder te verstaen is, dat saecken van merckel. prejuditie niet sullen te passeren sijn, sonder voorgaende ruggespraeck.

Opt xi^e poinct. Dat Commissarissen uyt de XIXe sullen werden gecommitteert, die bij alle mogelijcke debvoiren ende remonstrantien, soo wel ter Generaliteyt als inde particuliere Provincien, de Heeren Staten respective daertoe sullen bewegen ende brengen, dat de subsidien in desen vermelt, eenmaels mogen vast gestelt eñ effec-

tivelijck gepresteert werden, opdat de goede Participanten niet versteecken en blijven vande publicque assistentie, waerop haer E., soowel in dese als d'eerste aenneminge vant octroy, door haere jnteyckeninge sich selven geobligeert ende gesien hebben; daertoe oock sal dienen, de naerdere deductie vande hoocheyt ende authoriteyt, die desen Staedt wordt aengebrocht mette conquesten in Brasil ende andere plaetsen binnen de limiten vant octroy begrepen; wt de welcke desen Staet voor eerst is treckende haere vermeerderinge ende aenwas, ende den Coninck van Hispanien mitsgaders sijne adherenten affbreuk ende ongeval, soodat de regieringe datelijck geniet d'jntentie van haer octroy, ende de Participanten onseeckeren tijt moeten geven tot het affwachten van eenich vordeel, 't welck uyt het furnissement van hare capitalen soude connen voortcomen. Genietende ondertusschen de gemeene jngesetenen het voordeel, dat bij affbreck ende divertissement van oorloge, de voorn̄ Coninck soo merckelijck wordt aengedaen, eñ oock daerom merckelijcke redenen dienen, waeromme de lasten van dese Compagnie, jmmers voor een goedt gedeelte, op de gemeene schouderen gedragen moeten werden.

Opt xij^{e} poinct. De Commissarissen verstaen, dat nootsaeckel. een secunde ter directie vande saecke in Guinea moet worden genomineert, ende stellen tot discretie vande Camer wat persoon sij tot het becleden vant voornoemde ampt sullen believen te nomineren. Aengaende het overbrengen vande reeckeninge vinden sulcx in alle manieren nodich te wesen, mits dat men voor d'approbatie aen dese Camer rappört doe, ende bij haer resolutie deselve approbere ofte satisfactie versoecke van soodanige posten als naerder eclarissement soude mogen vereysschen, ende middelen voorslaen, waer door de deficierende Cameren gebracht souden connen werden, hare debvoiren in desen te voldoen.

Nopende de remonstrantie bij den Generael van Iperen, over het beneficieren van̄ Goudtcust ende circumjacentie van dien voorgestelt, dienen de Commissarissen der XIX[e] gelast te wesen, omme de jnsichten ende motiven van̄ leden over te nemen ende bij haer selven oock voorslagen te doen in wat manier men de gewesten aldaer voor het toecomende beter soude connen beneficieren. Doch niet finael besluyten, voor ende alleer sij van alles aende Camers rapport sullen gedaen hebben. Om welcke besoigne wel t'entameren, sal voor eerst in consideratie comen, offmen niet met dienst vande Compagnie soude connen blijven bij den gewoonlijcken voet, alrede jnde Comp[e] aengenomen, ende deselve bij reglementen ende naerder ordre soo veel verbeterde, als eenichsints sal doenlijck wesen, — dan offmen sal gebruycken den voet ende maniere, daerop jegenwoordich de handelinge ende negotiatie van Brasil gedreven wordt, met soodanige veranderinge als de natuyre vande negotie derwaerts nootsaeckelijck soude mogen wesen, — mits hierinne niet final. en werde geconcludeert, als met goedt vinden ende toestaen van dese Camer.

Opt xiij[e] poinct. Fiat.

RAPPORT VAN DEN AMBASSADEUR

AUBERY DU MAURIER,

NA ZIJN TERUGKEER UIT HOLLAND IN 1624 INGEDIEND

AAN

DEN KONING VAN FRANKRIJK.

Medegedeeld door

Mr. W. H. de Beaufort.

Sire.

La depesche de Vostre Majesté du 4e de ce moys d'Auril me fut rendue le 8e ensuiuant en Hollande, auec celle pour Messrs les Estats Generaux des Prouinces Vnies du Pays Bas, contenant l'octroy qu'il luy plaisoit me faire de ma retraite de cette legation, et son ordre de la venir trouuer au plustost. Pour a quoy satisfaire je me diligentay de sorte qu'aprèz auoir pris congé desdits Srs Estats, de Monsieur le Prince d'Orange, & de Monsieur le Prince Henry, son frere, je party de la Haye, lieu de leur residence ordinaire, le 12e ensuiuant, bien marry de n'auoir peu me rendre de la icy en moins de huict jours. Mais jay esté contraint de faire plus du tiers du chemin par eau, ou le vent ne m'a pas esté bon, et les deux autres par terre que je n'ay peu tout acheuer en poste.

Aujourdhuy, Sire, je viens louer Dieu en vostre presence d'estre si heureux de me trouuer aux piedz de Vostre Majesté, pour luy rendre l'hommage que je luy doy de la

confiance qu'ell' a daigné prendre en ma fidellité durant vnze ans antiers en la charge que jay faicte pour son seruice, & les tres humbles graces dont je luy suis obligé de ce qu'il luy plaist combler mon bonheur, me rapelant en ma Patrie, me redonnant ma liberté, et m'admettant si benignement a luy rendre conte de mon Ministere.

Que je commenceray par protester a Vostre Majesté, comme deuant Dieu, qu'en tout le cours de cette mienne function je n'ay rien entrepris ny faict qu'en suiuant au pied de la lettre la regle de ses commandements, comme je le puis bien justifier, et que je n'ay eu en tout ce qui s'y est passé, autre affection ny passion, que de son seul seruice, quelques temps et mouuemens qui ayent eu cours, et quelques discours qui luy puissent estre faictz au contraire. En suitte de quoy, Sire, j'adjouste que Messieurs les Estats, Monsieur le Prince d'Orange, & Monsieur son frere, en prenant congé d'eux, m'ont prié d'asseurer Vostre Majesté de leur affection a son seruice, et d'adjouster mon temoignage a ce qu'ils ont chargé leurs Ambassadeurs de luy representer touchant leurs apprehentions et necessitéz presentes, desquelles ils protestent esperer les principaux remedes de Vostre prudence et pouuoir.

Pour a quoy satisfaire et ne deguiser a Vostre Majesté ce qui est de la verité, je la puis asseurer que jamais cet Estat la, de puis qu'il a commencé de prendre quelque forme, ne se trouua en plus dangereuse assiette, soit que lon considere les forces qui le menacent par de hors, soit en l'egard de ses maladies interieures, consistantes principalement en une tres dangereuse diuision par dedans.

Quand au premier point, je croy qu'ils auront representé a Vostre Majesté ce qui en est. C'est pourquoy je n'y entreray pas, croyant qu'ils n'y auront rien oublié. Mais pour le second je luy diray que depuis six ans cette diuision s'est glissée et fomentée principalement dans la prouince de Hollande, qui est tellement la principale des sept

qui se sont associées pour leur commune deffense, qu'elle seule contribue beaucoup plus a cet effect que toutes les autres six ensemble, et par consequent en est la maladie d'autant plus perilleuse.

Peut estre que lesdicts deputéz n'auront découuert a Vr̄e Maté que celle qui est exterieure, tenans l'autre cachée pour certaines considerations particulieres. Mais n'ayant autre but que de faire veoir clairement a Vostre Maté l'estat de leur constitution presente, s'il luy plaist je la luy representeray succinctement et veritablement, affin que tant mieux elle puisse former ses resolutions sur ce qu'il luy plaira faire en leur faueur pour la medeciner, et que cela redondant a leur plus grand bien, il ne soit aussy de tout point inutile au seruice de Vr̄e Majesté.

Leur mal interne, et qui s'empire tous les jours, est prouenu de quelques disputes qui suruindrent entre leurs docteurs en Theologie il y a enuiron treze ans, sur le point de la predestination et quelques autres en dependans, surquoy ils se sont depuis eschauféz de sorte, nommément en ladite Prouince de Hollande, qu'elle fut contrainte en l'an 1618, par resolution du Conseil ordinaire d'icelle, solennellement prise en la forme accoustumée, d'arrester et deffendre le cours de ces contestations, comme tendantes a diuiser les peuples, et a introduire des factions pernicieuses dans l'estat, enjoignant aux prescheurs d'enseigner les peuples simplement a bien croire et a bien vivre, comme ils auoient accoustumé en tout le temps precedent et de s'abstenir d'embrouiller les espris de questions difficilles et curieuses, qui pourroient engendrer schisme en la religion et diuision en l'estat.

Auquel decret quelques prescheurs n'ayans voulu obeir, ladite Prouince leur imposa silence comme a desobeissance. En suitte de quoy bientost apréz furent excitées des seditions populaires contre les Magistrats de quelques villes, qui vouloient tenir bon, pour faire obseruer le susdit de-

cret, lesquels aussy tost furent qualifiez du titre odieux d'Arminiens, tellement qu'en certains endroits il y eut des hommes tuéz et des maisons pillées, au mepris des Magistrats desdites villes, les quels eux mesmes s'en trouuent en tel peril qu'ils furent contraints, comme en vne ville nommée Audouatre, de se retirer et quiter leurs maisons et leurs charges.

Ce que voyant ledit Conseil de Hollande, et que la consequence des dites mutineries et desordres pouuoit estre tres dangereuse, il eut recours au chef de leurs armes pour le requerir d'ordonner aux gens de guerre, estans en garnison dans les villes, de tenir main forte aux Magistrats d'icelles, tant pour leur propre seureté, que pour empescher les peuples de tumultuer.

A quoy leur ayant repondu que c'estoient disputes de religion dont il ne se vouloit mesler, n'y employer son pouuoir a l'effect qu'ils desiroyent de luy, ils eurent recours a la pratique ancienne, mesmes du temps qu'ils vivoyent sous leurs Contes et autres Princes qui les ont dominéz, ascauoir de prendre en seruice, suiuant leurs priuileges, pour la seureté de l'hostel de chacune ville et du Magistrat d'icelle, quelque petit nombre de soldats, pour garder lesdits hostels et n'estre exposéz aux seditions populaires.

Ce qui fut pratiqué en quelques villes des Prouinces de Hollande et d'Vtrecht, ou furent leuéz jusques a enuiron de mil ou douze cens hommes en tout, departis en diuers endroicts, pour la seureté de plusieurs maisons de ville.

A quoy la partie contraire audit decret donna si mauuaise interpretation, que lors on eclata en inuectiues de bouche & par escrit par toutes lesdites Prouinces, ou l'on decrioit en la susdite qualité d'Arminiens et d'ennemys du pays les Magistrats qui pour leur asseurance auoient eu recours au moyen susdit.

Ausquels desordres voyant prendre traict, j'en donnay

nier a Votre Majesté, que l'on a visiblement recognu les bienfaicts immenses et du feu Roy, vostre pere, et vostres avoir souffert une si notable diminution de gratitude par l'aneantisement desdicts anciens Magistrats, qui en avoient esté participans & temoins, qu'en toutes occasions il a paru n'en estre autant resté de memoire n'y de gré en ceux qui leur ont succedé, qu'il seroit a desirer.

Pour remedier ausquels inconveniens tant de leur desunion, que pour l'asseurance des biens que Vostre Majesté voudra leur faire a l'auenir, elle jugera s'il seroit expedient de leur faire cognoistre que pour leur propre salut ils doivent s'adonner a consolider au plustost cette playe, qu'elle scait estre profonde et dangereuse, ce qui se pourroit tres utillement et facillement, en reunissant et incorporant es villes de Hollande et d'Vtrecht et autres, ou ces changements ont esté faicts, les Magistrats et conseils anciens auec les nouueaux, pour n'en faire desormais qu'un corps, joint de coeurs et d'affections, pour s'adonner a la recherche des moyens de leur conseruation, effaçant ent'reux la memoire de toutes offenses de part et d'autre par vne saincte amnistie, et ordonnant que lesdits conseils fussent reduicts au nombre ancien jusques a ce qu'en chaque ville les supernumeraires eussent vaqué par mort.

A faute duquel expedient il est impossible qu'en un estat de la nature de cestuy la, leurs deliberations et contributions aillent jamais bien, tant par ce que les nouueaux establiz n'ont et ne peuuent auoir l'experience necessaire au gouuernement, n'y le credit parmy les peuples, comme les anciens, et que les anciens estans offensez de se voir abatuz et flestriz, sans auoir forfaict, leurs mecontentements s'estendent a tous ceux qui sont de leurs parentelles & dependances, qui sont tresgrandes.

Lequel expedient peut d'autant mieux reussir, qu'il est non seulement sans peril pour eux, mais dutout con-

forme a leur propre salut, et que les restablissant en meilleure et plus ferme assiette qu'ils ne sont, ell'asseurera leur condition et ses bienfaits, en obligeant conjointement a soy tous les anciens et les nouueaux Magistrats a la recognoissance d'iceux, de la quelle au contraire en leur estat present Vostre Majesté n'auroit grande asseurance, leurs animositéz les pouuans commettre toute heure les uns contre les autres, et par consequent tenir leur République en continuelle fievre.

Or, Sire, la charge desdits Ambassadeurs extraordinaires estant, comme je l'ay mandé a l'auance a Votre M[té], d'implorer le secours de sa bourse, et de la requerir de l'honneur de son alliance, je luy diray tout ce que je scay sur l'un et l'autre de ces points, affin qu'elle mesme y puisse prendre une resolution la plus conuenable au bien de ses affaires.

Quant a l'assistance d'argent, il est tres vray, Sire, qu'elle leur est d'autant plus necessaire, que leurs necessitéz sont extremes, portans un fardeau dont la pesanteur excede la mesure de leurs forces, les subuentions de leurs peuples estans fort petites en comparaison de leurs depenses, comme je l'ay particulierement representé a Votre Majesté, et ces subuentions encor estans rendus plus difficilles par leurs desunions, joint que leur public est chargé de grandes sommes, qui courent a rente, et que leur credit est fort diminué.

Tellement, Sire, que si quelque grand accident suruenant a leur benefice ne trauerse les desseins du Roy d'Espagne, ou si Vostre Majesté ne les assiste tres puissamment, c'est chose certaine que leur ruyne ne fut jamais si proche d'eux qu'a cette heure. Car destituéz de moyens comme ils sont, ils ne pourront mettre leurs troupes en campagne, a quoy neantmoins ils seront contraints, quand le Marquis s'y mettra, et l'on dit que ce sera bientot, qu'ils ne s'exposent au hasard de voir des

en fussent requis en Vostre nom et pour Vostre service. Mesmes que ceux qui en auroyent la conduite par mer, s'obligeroyent de bailler caution en quelqu'une de leurs villes, de rapporter certifficat dans trois mois, comme ils les auroyent dechargées seulement es ports et haures de Vostre obeissance.

Nonobstant quoy on en a laissé passer secretement grand nombre, dont la pluspart a mesmes esté découuerte et arrestée en Vostre costé de Provence, de quoy je me suis plaint vivement plusieurs foix par Vostre commandement, sans qu'il ayt esté faict aucune punition des contreuenans, Monsieur le Prince d'Orange ne m'en ayant jamais dit autre raison, sinon que leurs marchans se mettoient a tout hazard pour gagner, que mesmes durant le siege d'Ostande ils auoient clandestinement fourny des munitions a l'archiduc pour batre ladite place, dequoy l'un d'eux ayant esté conuaincu, il ne dist autre chose pour excuse, sinon, que s'il scauoit cinq sols a gagner en enfer, il iroit auec son nauire, s'il n'auoit peur d'y brusler ses voiles.

Quant a pourueoir & nommer aux charges, qui vaqueront par mort ou par demission es trouppes Francoyses, entretenues es Provinces Vnies, c'est chose qui ne doit appartenir qu'a Vostre Majesté, d'autant plus qu'elles sont composées de ses sujectz et entretenues du prouenu de ses liberalitéz, & d'autant que cette possession a quelques fois esté interrompue par les excez et desordres des temps, il importe a vostre dignité de la reprendre, et de stipuler cela si bien et expressement, que lesdites prouisions ne dependent que de Vostre Majesté seule.

Reste un point de tres grande importance, non seulement a Vostre dignité, Sire, mais aussi a vos sujects trafiquans sur mer, a scauoir de remedier aux depredations ordinaires, qui se font inpunéement sur eux par ceux des Estats, dont il est impossible de tirer raison, pouuant

des cinq mil hommes de guerre qu'ils s'obligeoient luy fournir a son besoin, comme luy des dix mil, dont il promettoit les assister au leur, jugeant bien Sa Majesté que venans a rentrer en guerre, ils seroyent si empeschéz, pour eux mesmes, qu'ils ne pourroyent accomplir de leur part ce qu'ils luy auoient promis, et partant si ladite trefue n'estoit prolongée, reseruoit de leur faire du bien et favoriser leur subsistance selon la commodité de ses affaires, affin qu'ils n'en fussent tenuz qu'a sa seule bonne volonté et liberalité, et ne presumassent que ce fust par obligation qui l'y astraignist.

L'ignorance de la quelle raison a fait que la République de Venize, sur le poinct que ladite trefue estoit d'expirer, s'est engagée a une alliance deffensiue auec lesdits estats, moyennant un secours reciproque de six cens mil francs par an, que la Seigneurie leur paye, et qui la demandent d'elle en vertu de ce titre, par lequel ils la tiennent obligée, au lieu que si par raison d'estat ell'eust resolu de les assister annuellement de cette somme, comme ell'en a grand suject, ils eussent estimé ce benefice de beaucoup plus grand prix. Lequel exemple ayant passé deuant mes yeux durant mon sejour en Hollande, le seruice de Vostre Majesté ne me permet de le luy faire, affin qu'ell'y ait tel egard que sa prudence jugera.

Sire, aprèz ces deux poincts il en reste un tres important au bien de vos affaires, sur le suject duquel j'ay eu de frequentes contestations par dela durant les mouuements qui ont agité vostre Estat. C'est pour les transports qui se font ordinairement de plusieurs sortes d'armes et munitions en Vostre Royaume, ceux qui ont eu dessein d'y remuer ayans tousiours eu leur recours de ce costé la, pour en tirer et s'en preualoir. Pour a quoy obuier j'ay souuent tasché de faire observer une conuention que nous auions faite, portant qu'ils ne permettroyent la sortie d'aucunes armes ny munitions de leur pays, sinon qu'ils

vient pas au tiers de la juste valeur des choses: et encor sur ce tiers leur estant deduit grand nombre de faux fraiz.

Secondement: que la cognoissance de telles depredations ne soit plus attribuée auxdites Amirautéz, mais a des Commissaires nomméz du Corps des Estats Generaux, pour auec l'Ambassadeur de Vostre Majesté resoudre sur les moyens de faire restituer aux interesséz ce qui leur appartient. A faute de quoy ils souffriront tousiours les mesmes dommages, et Vostre Majesté le mesme déplaisir.

Quant a l'association desdits Estats auec les corsaires de Barbarie, l'experience aprend qu'ell'est tres prejudiciable a vos sujects, dont les biens et les corps encourent journellement la prise et l'esclauitude; aux quels maux Vostre Majesté scaura mieux pourueoir, comme aussi a s'asseurer suffisamment que desormais vostre banniere sera mieux respectée par eux qu'ils n'ont fait jusques a present, et quils ne troubleront aucuns de vos sujects en leurs nauigations, tant aux Indes Orientales, qu'ailleurs, sur pene de restituer eux mesmes ce qui leur aura esté depredé, n'estant raisonnable qu'ils rendent la condition de vos sujects mauuaise, puisque Vostre Majesté rend la leur si bonne.

Je n'importuneray point icy Vostre Ma[té] des premieres actions de ma charge audit pays, comme du traicté de Xanten, touchant les pays litigieux de Cleues et de Juliers, auquel nous trauaillasmes, feu Monsr de Refuge et moy, parce que cela est eslongné. Et neantmoins je diray a Vostre Majesté qu'ayant entrepris premierement auec l'ayde de ses armes, et puis de son entremise, d'asseurer lesdits pays aux Princes de Brandenbourg et de Nieubourg, qui y pretendoient, et par le moyen dudit traicté ayant esté conuenu d'un partage prouisionnel entr'eux, les Espagnols, bien qu'ils fussent interuenuz audit traicté, trouuerent moyen bientost aprez de l'éluder et en suitte de s'em-

parer de la plus part desdits pays, dont ils se sont grandement accreuz et fortifiéz depuis.

Sire.

Je ne pense pas auoir obmis, en ce que dessus, aucunes des principales circonstances de tout ce que j'ay peu gerer et cognoistre par de la, surquoy aprèz que Vostre Majesté aura pris ses resolutions, il ne me restera qu'a receuoir l'honneur de ses commandements et volontéz sur ce qu'il luy plaira que je face et deuienne desormais, osant la supplier treshumblement trouuer bon que je luy dise que de l'Ambasade, que j'ay faicte si longues années pour son seruice, ne me restant que l'acoustumance de viure de son pain, s'il luy plaist m'en donner encor pour ce qui me reste de jours, elle n'a pauure suject qui ait meilleure deuotion de le manger ny vser le reste de sa vie, qu'en rendant a Vostre Majesté le treshumble & tresfidelle seruice quil luy doit.

HET FEESTMAAL

DER UTRECHTSCHE PRIESTER-BROEDERSCHAP.

De broederschap der Priesters, Vikarissen in de vijf kapittelkerken te Utrecht, over wier ontstaan en werking in het *Archief v. d. Geschied. van 't Aartsbisd. Utrecht*, IV bl. 391 vv., een merkwaardige bijdrage is geleverd, placht „ter versterking van den broederband, en ter viering van de nagedachtenis der Weldoeners" jaarlijks op Dinsdag na St. Odulph, in de maand Juni, een broedermaal te houden, wat tevens diende ter sluiting der plechtige feestelijkheid, welke des morgens in de kerk was gevierd.

Ter nadere kennismaking met de zeden en gewoonten der zestiende eeuw zal het van belang zijn over zulk gastmaal iets naders te vernemen, te meer, wijl het een der aanzienlijkste standen uit de toenmalige maatschappij geldt. En al stelden ook de verordeningen der Broederschap vast, dat bij den besproken maaltijd „de hernieuwing en verlevendiging der broederschap gaan moest boven keur van spijs en drank," toch mogen wij met grond aannemen, dat de disch was aangericht in voege als voor den aanzienlijken stand der Priesterschap paste.

De tafel werd tweemaal gedekt, zoo als blijkt uit den telkens in de rekeningen der broederschap voorkomenden post: pro vino in *prandio* et in *coena*. Het *prandium*, dat blijkens de noot n°. 6 hier achter op bl. 410, reeds om twee

uur was afgeloopen, zal wel, in den zin der oude Romeinen, moeten worden opgevat voor een *tweede ontbijt*, dat na afloop der plechtigheden in de kerk den broeders werd aangeboden, bestaande in een stuk tarwenbrood met een glas wijn. Het eigenlijke hoofdmaal, *coena*, volgde in den loop van den namiddag. Als naar gewoonte werd het geopend met het kerkelijk „*Benedicite*" en de daarbij behoorende gebeden, terwijl de *dankzegging* na tafel werd gesloten met eenige gebeden voor de in het afgeloopen jaar gestorven leden der Broederschap. Onder den maaltijd werd er naar oud kristelijk gebruik eene lezing gehouden, welke voor eerst een woord van stichting bevatte, „om tot spijs der zielen iets te vernemen over .... de waardigheid van het priesterschap" (Zie bovengem. Archief, bl. 414). Vervolgens werd het geheugen der broeders verfrischt door de herlezing van de Stichtings-oorkonde met de regelen der Broederschap, gevolgd door hare drievoudige goedkeuring en bevestiging door de bisschoppen Jan v. Arkel, Rudolf v. Diepholt en David v. Boergondie. De gerechten, welke ter tafel werden opgedragen, waren van nabij geregeld; luidens voorschrift werd de maaltijd „telken jare aangelegd vooreerst van groenten of iets dergelijks, waarna nog twee behoorlijke gerechten worden opgebracht met kaas; hierbij zal elk der broeders ontvangen een mengel wijn met het noodige bier" (Meergenoemd Archief, bl. 410). De ham, vaak als Westphalinger bestempeld, maakte steeds het midden uit van het eerste gerecht; daarna zal de beurt wel geweest zijn aan het telken jare wederkeerende schapenvleesch, dat immer in gezelschap van de noodige boter wordt vermeld. Als derde gerecht verscheen een goed veertigtal kipjes, vooraf door den deken behoorlijk gemest, naar het schijnt aan het spit gebraden en opgedragen met struif van kruisbessen: „Om polver in die struyf sub pullis assatis" heet het in de rekening van 150¾ en volgende jaren, welke post

naderhand vervangen wordt door „pro sukaro in fragris sub assatura" zoo als hieronder voorkomt. Enkele malen kwam ook het ei als nevengerecht naast de telken jaar aanwezige Betuwsche kaas zijne plaats op de tafel innemen.

Na deze vluchtige afteekening van den omtrek en zijner hoofdvormen, kunnen wij tot de onderdeelen overgaan en uit de rekeningen der Broederschap den afloop van het maal gadeslaan. Wij kiezen in het bijzonder hiertoe de rekening van het jaar 1534/35, omdat deze de beste omschrevene is en met die van 1501 en volgende jaren genoegzaam in alles overeenstemt. Vonden wij elders belangrijke opgaven, dan hebben wij daarvan gebruik gemaakt door ze tusschen haakjes in den tekst op te nemen, of in de noot er van te gewagen.

UITTREKSEL UIT DE REKENING
DER PRIESTER-BROEDERSCHAP TE UTRECHT,
OVER HET JAAR 1534/35.

Exposita per me Gherardum Jacobi de Vollenhoe, animarum presbyterum [1]) ecclesiae S. Salvatoris Trajectensis, decanum pro tempore fraternitatis sacerdotum quinque ecclesiarum Trajectensium, in anno xxxv circa prandium celebratum die Martis post Odulphi confessoris, xv Junii, ipso die Viti et Modesti Martyrum, in domo Dni Henrici d'Jonge, canonici S. Petri Trajectensis; — et Missa fuit in eadem [Sti Petri] ecclesia servata more solito.

Item in primis solvi pro decem spatulis sive armis [2]) suillis mediocriter pinguibus (: quia sumus in fraternitate

1) De priester, die de zielzorg had over de onderhoorigen eener kapittelkerk.

2) In de landtaal *scouweren* (schouders) genoemd, hetzelfde wat wij thans aanduiden door: *hammen*.

numero fratrum nonaginta sex :), in diocesi Monasteriensi fumigatis et ex Amstelredammis missis ab amicis et ibidem emptis, simul LXIII libris, qualibet libra 1 st.;

	flor.	st.
facit	iii—	iii—[1])
Item dedi nautae pro vectura	—	ij—
Item pro quadraginta octo pullis pinguibus et magnis, simul [om L hoeneren] . . .	iii—	xv—
Item pro pastu pullorum vagitritico [2]) cum portitura, simul		—xxiij—
Item pro pane triticeo centum et xxv et pro *cuneis* et panibus siliginis pro cissoriis sive super *cissoria* ponendis, simul [3]) . . .	ii—	iij—
Item pro ij vase cerevisiae, cum melioratione excys et portitura simul		— xxx—
Item pro duabus ovibus cum media, bonis et pinguibus, simul	iiij—	—
Item pro incissione in domo mea [4]) . .	—	ii—
Item pro butiro recenti [xx medios kintgens, et pro butiro] pro assatura, simul .		— xixj—

---

1) Bij den aanvang der rekening wordt gezegd, dat 20 Hollandsche stuivers op den gulden gesteld worden.

2) In de rekening van het volgend jaar staat ter verduidelijking er bij: Quia plures ad quinque ebdomadas habui. Het vagitriticum, misschien 'tzelfde wat door de Duitschers nog after-weitzen wordt genoemd, diende alzoo tot mesting der kipjes.

3) De rekening van het volgende jaar zegt: „Item pro pane triticeo centum et xxv, quolibet de octo mitis, et pro centum cuneis, quolibet de i oirtgen, et pro octo panibus siligineis longis super cissoria ponendis." — *Cuneus* wordt door du Cange verklaard met: species seu forma panis; Busschius in zijn Chronic. Windesem. lib. 2. cap. 43 schrijft: Uno cuneo, hoc est albo pane, modicisque cibariis in hebdomada sustentabatur. — *Cissorium* is volgens du Cange: Orbiculus ligneus, in quo convivae scindunt dapes sibi appositas.

4) De rek. van 't volg. jaar heeft: Pro mactatione et incissione in domo mea, d. i. voor het slachten en afhakken (der schapen.)

		st.
Item pro caseis keteltgens [1]	—	viiij—
Item pro oleribus et petercelie	—	ii—
Item pro fragris sive doernbessen [2] . .	—	ix—
Item pro sukaro [in fragris sub assatura] [3]	—	viii—
Item pro sale et senapio	—	vi—
Item pro ramis et juncis	—	vi—
Item pro conductione cacaborum . . .	—	ii—
Item pro cespitibus et lignis et apportatione, simul	—	xiij—
Item pro coco speciali	—	x—
Item pro ancillis juvantibus	—	viij—
Item pro curialitate [4] domus	—	xii—
Item pro apportatione mensarum et schamnorum	—	viii—
Item pro lotione mensalium et mapporum	—	x—
Item dedi duobus juvenibus ad S. Jheronimum, vertentibus assaturam [5]	—	ij—
Item custodi januae	—	ii—
Item pro apportatione utensilium . . .	—	ii—
Item pro vino hinc inde, in parte propter grandinationem insolitam et raro visam [6] .	xii—	ix—

1) Rek. van 't volg. jaar: Item pro caseis keteltgens, ex Batua.

2) Elders stecbesses, cruysbessen.

3) Reken. van 1533/34. Assatura = caro assa, Gallice *roti* (Du Cange).

4) Curialiatas, verwant met het Fransche courtoisie, schijnt te duiden op eene vereering aan het huis, waar het feestmaal werd gehouden.

5) *Assatura* zal hier wel het braadspit moeten aanduiden.

6) De buitengewone *hagel*, waarvan hier wordt gerept, staat aan het hoofd der „Recepta extraordinaria" nader vermeld als volgt: „Item in decantatione Missae de Domina Nostra in ecclesia S. Petri Trajectensis, die Martis post Odulphi [die] Viti et Modesti Martyrum, xv*a* Junii; et *erat eodem die post prandium 2a hora grando*

Item pro cantante Missam summam de Domina ad Sanctum Petrum . . . . . —	—	1 brasp.
Item legentibus Ewangelium et Epistolam	—	ij—
Item legenti Missam animarum	—	i—
Item sacristae pro ornamentis exponendis	—	i—
Item organistae	—	i—
Item calcanti folles . . . . —	—	1 blanck
Item rectori scholarum	—	ii—
Item quatuor choralibus senioribus [cantantibus Missam]	—	ii—
Item legenti sermonem primo et postea fundationem	—	iii—
Item pro legibus decani et procuratorum	iij—	—
Item pro scriptura registrorum	—	iii—
Item pro mundatione certarum schuttelarum stangnearum, in quibus erant flagrae sive cruysbessen etc.	—	v—
Summa omnium expositorum ordinariorum	xxxviii—	—xiiij—

Aan het slot der rekening van het jaar **1535/36** vinden

---

inauditus, ante multos annos non visus similis. „De penningmeester legt er nadruk op, dat de uitgaaf voor den wijn, welke in het vorig aar 11 gl. $2\frac{1}{2}$ st. bedroeg, om den buitengewonen hagel (ex parte propter grandinationem insolitam) thans hooger was geloopen. Toen hij in het volgend jaar 13 gl. 3 st. in rekening moest brengen „pro vino hinc inde, in domo But $\frac{1}{2}$ aem, in penere dominorum ac alias lato" voegt hij er wrevelig bij: „ob nimiam potationem," Of die wrevelige afkeuring niet uit al te strenge nauwgezetheid van geweten voorkwam? Als men het getal der aanzittende broeders, toen 96, in rekening brengt, daarbij niet vergeet, dat reeds bij het „prandium" de wijn moest dienen, en ten slotte verneemt, dat ook in de vergaderingen van deken en kameraars de wijn moest komen om de zorgen te verlichten (Pro vino in refectione nostra, tam in mensa dominorum, quam post per procuratores), dan schijnt de gewraakte buitensporigheid van het jaar 1535/36 zoo schreeuwend niet.

wij melding gemaakt van het tafel-gerief der Broederschap, als volgt:

Anno millesimo quingentesimo tricesimo sexto, completis annis decanatus mei Gherardi Jacobi Vollenhoēn, ecclesiae Sti Salvatoris animarum presbyteri, quarta et finali computatione mea facta tradidi Dno Johanni Gheverdinck, vicario ecclesiae St. Petri Trajectensis, decano noviter electo, successori meo:

In primis tradidi duas cistas, et quamlibet quinque clavibus et clausuris clausas, quarum quilibet procurator quinque ecclesiarum Trajectensium duas claves habet cujuslibet cistae, unam in quibus infrascripta continentur:

Item septem schutellae stanneae magnae, pro armis suillibus in refectione imponendis [= grote scottelen om schouweren the dienen] 1).

Item quadragintae schutellae de stagno pro carnibus ovinis sive arietum imponendis, et pro assatura [= cleyne plattelen].

Item octoginta schutellae stanneae, hoc anno noviter reformatae et permutatae, pro oleribus ministrandis [= moesscottelen].

Item triginta novem amfrae de stanno, quaelibet de amfra vini [= quaerts-kannen].

Item quinquaginta quinque amfrae stanneae pro cerevisia ministranda [= sleepgens, scleepjens].

Item octoginta schutellae stanneae pro cenapio ministrando.

Sex dosyn cissoriorum de stanno [= tinne teljuren].

Decem et novem vascula stannea sine coopertoriis pro sale imponendo [= open tinne zoutvaten].

Decem et octo crusilia pro vino ministrando, ubi vitra deficiunt [= tinne drinckcruysen].

Item 3 dosijn houten teljuren.

---

1) Wat wij hier en vervolgens tusschen haakjes hebben ingesloten, is ontleend aan de lijst van 1531/32.

Item quinque longa mensalia [= lange tafel-laken].

Item novem longa, pro manutergiis sub cissoriis ponenda.

Item een trisoer-laken.

Item acht drogel-doken.

Item een besloten korff, out, myt een slot, om 't linnenwaet in t' leggen.

Item een brede mande myt een henxel, ende een broetcorff, om teljuren mede op t'nemen, ende anders mede op ende off t'nemen, tempore refectionis.

Dat de Heeren hun tafel-gerief in behoorlijken staat onderhielden, valt af te leiden uit de volgende posten: *a* der rekening van 1533/34:

Item pro permutatione quinque scutellarum antiquarum inaequalium pro armis suillis imponendis et pro mutatione duarum scutellarum inaequalium et fractarum pro assatura et carnibus ovinis imponendis, ponderantibus simul xxxj ℔; et ego accepi septem scutellas aequales pro armis suillis, cum duabus aliis, ponderantibus simul xii ℔ plus in pondere quam ego tradidi; pro permutatione et pondere plus ponderante quam ego tradidi de xii libris facit simul de immutatione et plus in pondere . . xxxvii st. i blanck.

Item pro duabus ciphis ligneis novis, in quibus butirum paratur i st.

b der rekening van 1535/36:

Item pro permutatione septem scutellarum et lxxx scutellarum pro oleribus et pro i dosyn novorum cissoriorum de stagno; pro permutatione, pro signatura et additione stagni simul . . . . iii flor. i blanck.

Item solvi Wilhelmo fabro pro reparatione clausurae cistae, in qua vasa stannea fraternitatis continentur; quae erant concessae conventui in Outwijck per sollicitationem Mag^ri^ Anthonii de Amerongen, canonici Trajectensis; quae clausura erat destructa, ita quod in toto recuperari oportuit cum ligatura ferrea; solvi . . . . v st.

Voor de waardeering der munt moet hier nog worden aangemerkt, dat de rekening gehouden is in de zware Hollandsche munt: „xx stuf. Hollandiae pro floreno computato."

De Hollandsche gulden telde toen 20 stuivers;

De stuiver had 8 „deutkens" of 16 penningen (denarii);

Een branspenning gold 10 duiten, 20 penningen,

Een blank had 6 duiten, 12 penningen;

Het oortje deed 2 duiten, 4 penningen.

De verhouding tot de lichtere Utrechtsche munt was als volgt:

Twintig Utr. stuivers maakten een Utrechtschen gulden, en 12 Utrechtsche witjes (alben) maakten een Utrechtschen stuiver; doch de Hollandsche stuiver was zoo veel swaarder, dat er 15 Utrechtsche witjes ingingen. Dit geldt voor de jaren (1530 seq), waarin wij ons hebben bewogen. Voor andere tijden verwijzen wij den onderzoeker naar het rekenboek zelf, dat loopt over de jaren 1500 tot 1608. Het berust in het archief der stad Utrecht onder n°. 684.

Aan het Edelachtbaar Bestuur der stad Utrecht, dat door zijn gunstige beschikking ons in staat stelde het merkwaardige boek met zorg te bestudeeren, zijn wij voor de verleende gunst zeer veel dank verschuldigd. Ook jegens den verdienstelijken stadsarchivaris Mr. S. Muller Fz. achten wij ons om zijne welwillende hulp zeer verplicht, en zeggen hem daarvoor nogmaals onzen dank.

J. H. Hofman.

INHOUD.

Door het HISTORISCH GENOOTSCHAP zijn uitgegeven onderstaande werken:

KRONIJK van het Historisch Gezelschap te Utrecht.

2e jaargang. 1846 (*) ƒ 5.—.	4e jaargang. 1848. . ƒ 3.70.
3e jaargang. 1847. . - 2.70.	5e jaargang. 1849. . - 6.—.

(*) **De eerste jaargang is nimmer in druk verschenen.**

KRONIJK van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht.

2e *serie*	
6e jaargang. 1850. . ƒ 6.—.	19e jaargang. 1863. . ƒ 7.40.
7e jaargang. 1851. . - 6.40.	20e jaargang. 1864. . - 7.20.
8e jaargang. 1852. . - 6.80.	5e *serie*
9e jaargang. 1853. . - 6.80.	21e jaargang. 1865. . - 7.60.
10e jaargang. 1854. . - 6.80.	22e jaargang. 1866. . - 7.20.
3e *serie*	23e jaargang. 1867. . - 9.20.
11e jaargang. 1855. . - 3.20.	24e jaargang. 1868. . - 9.40.
12e jaargang. 1856. . - 3.60.	25e jaargang. 1869. . -10.70.
13e jaargang. 1857. . - 4.80.	6e *serie*
14e jaargang. 1858. . - 5.10.	26e jaargang. 1870. . - 8.00.
15e jaargang. 1859. . - 4.60.	27e jaargang. 1871. . - 8.20.
4e *serie*	28e jaargang. 1872. . - 6.20.
16e jaargang. 1860. . - 5.40.	29e jaargang. 1873. . - 8.30.
17e jaargang. 1861. . - 5.80.	30e jaargang. 1874. . -10.30.
18e jaargang. 1862. . - 6.60.	31e jaargang. 1875. . - 8.40.

BERIGTEN van het Historisch Gezelschap te Utrecht.

1e deel. 1e stuk. 1846. ƒ 3.40.	2e deel. 2e stuk. 1849.
1e deel. 2e stuk. 1848. - 2.20.	(Verhooren van JOHAN
2e deel. 1e stuk. 1849. - 2.20.	v. OLDENBARNEVELT). - 3.80.

BERIGTEN van het Historisch Genootschap te Utrecht.

3e deel. 1e stuk. 1850. ƒ 3.—.	5e deel. 2e stuk. 1856. - 2.50.
3e deel. 2e stuk. 1851. - 3.—.	6e deel. 1e stuk. 1857. - 2.50.
4e deel. 1e stuk. 1851. - 3.—.	6e deel. 2e stuk. 1857. - 2.10.
4e deel. 2e stuk. 1851. - 2.50.	7e deel. 1e stuk. 1861. - 5.50.
5e deel. 1e stuk. 1853. - 3.20.	7e deel. 2e stuk. 1863. - 6.50.

CODEX DIPLOMATICUS in 4°. 1848. - 5.20.

2e *serie* in 8°.

1e deel. 1e afd. 1852. ƒ 3.75.	3e deel. 2e afd. 1856. - 3.40.
1e deel. 2e afd. 1852. - 3.10.	4e deel. 1e afd. 1859. - 3.10.
2e deel. 1e afd. 1853. - 6.20.	4e deel. 2e afd. 1860. - 5.20.
2e deel. 2e afd. 1853. - 3.20.	5e deel. 1860. . . . -12.00.
3e deel. 1e afd. 1855. - 6.50.	6e deel. 1863. . . . - 1.20.

REGISTER op de onderwerpen behandeld in de Kronijk, Berichten en den Codex Diplomaticus . . . . - 1.80.

WERKEN van het Hist. Genootschap te Utrecht.
Nieuwe Reeks.

N°. 1. Bronnen van de geschiedenis der Nederlanden in de middeleeuwen. — Annales Egmundani . ƒ 1.20.

N°. 2. Verbaal van de buitengewone Ambassade naar Engeland in 1685 . . . . - 1.80.

N°. 3. Memoriën van Roger Williams . . . . - 2.10.

N°. 4. Bronnen van de geschiedenis der Nederl. in de middeleeuwen. — Kronijken van Emo en Menko. - 3.70.

N°. 5. Hortensius over de opkomst en den ondergang van Naarden. Met 2 kaarten . . . . - 4.50.

N°. 6. Bronnen van de geschiedenis der Nederlanden in de middeleeuwen. — Kronijk van Holland van een ongenoemden geestelijke (Gemeenlijk geheeten Kronijk van den Clerc uten laghen landen bi der see). . . . . - 2.30.

N°. 7. Kronijk van Eggerik Egges Phebens van 1565—1594. . . . . - 2.40.

N°. 8. De oorlogen van Hertog Albrecht van Beieren met de Friezen in de laatste jaren der XIVe eeuw. - 9.80.

N°. 9. Verbaal van de Ambassade van Gaspar van Vosbergen bij den Koning van Denemarken, den Neder-Saxischen Kreits en den Koning van Zweden. 1625. . . . . - 2.30.

N°. 10. Verbaal van de Ambassade van Aerssen, Joachimi en Burmania naar Engeland. 1625. . . . - 1.90.

N°. 11. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert. *Eerste Deel.* 1584—1618. . . - 4.00.

N°. 12. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert. *Tweede Deel. Eerste Afdeeling.* 1618—1621. . . . . - 2.80.

N°. 13. Memorials and Times of Peter Philip Juriaan Quint Ondaatje . . . . - 4.00.

N°. 14. Verhooren en andere bescheiden betreffende het Rechtsgeding van Hugo de Groot. . . . . . - 4.80.

N°. 15. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert. *Tweede Deel. Tweede Afdeeling.* 1621—1626. . . . . - 5.50.

N°. 16. Memoriën en Adviezen van Cornelis Pieterszoon Hooft . . . . - 4.90.

N°. 17. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert. *Derde Deel. Eerste Afdeeling.* 1626, 1627 . . . . - 6.50.

N°. 18. Onderzoek van 's Konings wege ingesteld omtrent de Middelburgsche Beroerten van 1566 en 1567; naar 't oorspronkelijke handschrift uitgegeven door Dr. J. van Vloten . . . . . *f* 3.40.

N°. 19. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert. *Derde Deel. Tweede Afdeeling.* 1628, 1629 . . . . - 8.20.

N°. 20. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert. *Derde Deel. Derde Afdeeling.* 1630. . . . . - 6.10.

N°. 21. De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Eerste Deel* . . . . . - 5.80.

N°. 22. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert. *Derde Deel. Vierde Afdeeling.* 1631—1644. . . . . - 4.50.

N°. 23. Journaal van Constantijn Huygens, den zoon, van 21 October 1688 tot 2 September 1696 (Handschrift van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam). *Eerste Deel.* - 6.70.

N°. 24. De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Tweede Deel.* . . . . - 7.20.

N°. 25. Journaal van Constantijn Huygens, den zoon, van 21 October 1688 tot 2 September 1696 (Handschrift van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam). *Tweede Deel.* - 7.90.

N°. 26. De Rekeningen der Grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis, uitgegeven door Dr. H. G. Hamaker. *Derde Deel* . . . . . - 6.20.

N°. 28. Bellum Trajectinum Henrico Bomelio autore . . - 1.40.

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht. Ie Deel. *f* 5.60.

Idem. IIe Deel . . . . - 5.20.

DAGVERHAAL van JAN VAN RIEBEEK. Eerste Gouverneur aan de Kaap de Goede Hoop. . . . - 1.20.

KATALOGUS der Boekerij van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht. 3e uitgave. 1872. . - 1.60.

ABRAHAM DE WICQUEFORT, Histoire des Provinces-Unies des Païs-Bas, depuis le parfait establissement de cet estat par la paix de Munster. Tom. I—IV. . . - 26.00.

Jhr. Mr. A. M. C. VAN ASCH VAN WIJCK, Een Woord in het belang van het Nederl. Archiefwezen. 1846. - 0.20.

Bovenstaande werken zijn, voor zoover zij voorhanden zijn, door de Leden **tegen de helft** van den prijs te bekomen.

